ŞOLOHOV • DURGUN DON 4

ŞOLOHOV

DURGUN DON

sosyal yayınlar

DÜNYA KLASİKLERİ

SOSYAL YAYINLAR

Durgun Don

Mihail Şolohov/Çevirenler: Gani Yener, Mete Ergin/Yayınlayan: Sosyal Yayınlar/Kapak resimleri: Yuri Rebrov/İllüstrasyonlar: Orest Vereisky/birinci basım: 1965 ● ikinci basım: 1967 ● üçüncü basım: 1971 ● dördüncü basım: şubat/1982 ● beşinci basım: Nisan 1983/ dizgi/baskı: Ağaoğlu Yayınevi Tesisleri ● İstanbul

MİHAİL ŞOLOHOV

DURGUN DON

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Çevirenler :
METE ERGİN — GANİ YENER

Rusça aslıyla karşılaştıran :
HASAN ÂLİ EDİZ

SOSYAL YAYINLAR
Klodfarer Caddesi No: 16/2
Divanyolu — İSTANBUL
Tel. : 28 33 14

DURGUN DON

DÖRDÜNCÜ KİTAP

YEDİNCİ BÖLÜM

I

Kızıl birliklerin büyük bir kısmının Güney Cephesinden çekilmesini sağlamış olan yukarı Don ayaklanması, Don Ordusu komutanlığına Novoçerkask'ı koruyan kuvvetlerini yeniden toparlama imkânını vermekle birlikte Kamenskaya ve Ust-Belokalitvenskaya bölgelerine (özellikle aşağı Don Kazaklarıyla Kalmuklardan oluşmuş) en güvenilir ve en tecrübeli alaylarından meydana gelmiş güçlü bir vurucu kuvveti yığma fırsatını da verdi. Bu vurucu kuvvetin görevi en uygun zamanda General Fitshalarov'un birliklerine katılarak 8. Kızıl Ordunun 12. Tümenini dağıtmak, 13. ve Ural Tümenlerinin geri kanadına inmek, kuzeyde bir yarma hareketinde bulunmak ve isyancı Kazaklarla birleşmekti.

Vurucu kuvvetin toplanması için planlama işini Don Ordusunun daha önceleri komutasını ellerinde tuttukları günlerde General Denis ile onun kurmay başkanı General Polyakov hazırlamışlardı ve plan mayısın sonuna varmadan bütünüyle uygulandı. Kamenskaya'ya aşağı yukarı 16000 süngü ve kılıç ile 36 sahra topu ve 140 makineli tüfek gönderildi; son süvari birlikleriyle, 1918'in yazında askerlik çağına gelmiş genç Kazaklardan oluşan ve 'genç ordu' diye adlandırılan en güçlü alaylar da toplama merkezlerine doğru yola koyuldular.

Bu arada, çepeçevre kuşatılmış bulunan isyancılar, Kızıl kuvvetlerin saldırılarını püskürtmeye devam

ettiler. Güneyde, Don'un sol yakasında iki isyancı tümeni inatla siperlerinden ayrılmadı ve Kızıl Ordu bataryalarının bütün cephe boyunca aralıksız sürdürdükleri amansız bombardımanına rağmen düşmanın nehri geçmesine izin vermedi. Diğer üç tümen batıdan, kuzeyden ve doğrudan gelen saldırılara karşı büyük kayıplar vererek, özellikle kuzey-doğu kesiminde, geri çekilmeyi hiç düşünmeksizin, Koper bölgesi sınırları boyunca yılmadan isyancıların topraklarını savundu.

Nehrin kendi köylerinin karşı kıyısını tutan Tatarski bölüğü Kızıl kuvvetleri alarma geçirdi: zorunlu hareketsizlikten usanan Kazaklar gecenin karanlığında kayıklara binip sessizce Don'un sağ yakasına geçtiler ve bir Kızıl Ordu ileri karakolunu ansızın bastılar, dört eri öldürdüler, bir de makineli tüfek ele geçirdiler. Ertesi gün Vyeşenskaya'nın aşağılarından Kızılların getirdikleri bir batarya Kazak siperleri üzerine ateş püskürdü. Şarapneller ağaçların üzerinden vızıldayarak geçmeye başlayınca Kazak bölüğü apar topar siperleri terk edip nehrin gerilerine, ormanın ta içlerine çekildi. Batarya bir gün sonra gitmiş, Tatarski Kazakları da mevzilerine dönmüştü. Bölük top ateşinden birkaç kayıp vermiş; yeni gelen takviye birliklerinden iki delikanlı şarapnel parçalarıyla yaralanıp ölmüş, Vyeşenskaya'dan yeni dönmüş olan bölük komutanının emir eri de yaralanmıştı.

Bu olaydan sonra ortalık biraz yatışır gibi oldu ve siperlerde hayat eski, alışılagelmiş haline döndü. Kazaklar, karanlık bastıktan sonra kendilerine ekmek ve evde yapılmış votka getiren karıları tarafından sık sık ziyaret ediliyordu. Oysa onların bu getirilen yiyeceklere hiç ihtiyaçları yoktu, başıboş dolaşan iki danayı boğazlamışlardı çünkü, ayrıca da her gün gölcüklerde balık avına çıkıyorlardı. Balıkçılık örgütünün başına Kristonya getirilmişti. Nehrin kıyısında bir mültecinin bırakmış olduğu yetmiş kademelik bir su dibi ağını eline geçirmişti ve avlandığı zaman bunu gölcüğün en

derin yerine salar, nehir şeridi boyunca uzanan bütün çayırlarda dibini tarayamayacağı tek bir gölcük olmadığını övünerek söylerdi.

Aralıksız avlanmakla geçen bir hafta sonunda mintanıyla Kazak şalvarına öyle ağır bir balık kokusu sinmişti ki, Anikuşka artık onunla birlikte aynı zeminlikte kesinlikle yatıp uyumayacağını bildirdi.

«Kedibalığı leşi gibi kokuyorsun be adam! Eğer senin yanında bir gün daha kalacak olursam ömrümce balığa el değdiremem artık.»

Sineklere rağmen Anikuşka açık havada yatıp uyudu hep. Zeminliğin yanında yere uzanmadan önce kumun üzerine saçılmış olan balık pullarını, pis pis kokan bağırsaklarını tiksintiyle yüzünü buruşturarak süpürür, sabah olunca Kristonya yine balıktan döner, zeminliğin giriş yerinde sakin ve ağırbaşlı bir tavırla oturur, tuttuğu balıkları temizlemeye, ayıklamaya koyulurdu. Tepesinde yeşil ve mavi karışımı sinekler uçuşur, üzerine azgın sarı karıncalar sürüler halinde üşüşürdü. Demeye kalmaz, Anikuşka soluk soluğa koşarak gelir, ta uzaktan avaz avaz bağırırdı:

«Başka yer bulamadın mı? Dilerim boğazına şu kılçıklar takılır da geberirsin! Çekil şuradan, İsa aşkına! Ben orada yatıp uyuyorum, sen de tutmuş bütün balık pisliklerini tam yerine saçıyor, koca bir karınca ordusunu başımıza topluyorsun. Her taraf astragan gibi kokuyor!»

Kristonya kendi eliyle yaptığı bıçağını pantolonuna siler, Anikuşka'nın haklı olarak öfkeyle ateş püsküren tüysüz yüzüne düşünceli düşünceli bakar ve sonra sakin bir sesle derdi ki:

«Balık kokusuna dayanamadığına göre, Anikuşka, herhalde karnında kurt olmalı. Aç karnına biraz sarımsak yesen, ha?»

Anikuşka yere tükürür, söve saya çekip giderdi.

Aralarındaki bu hırgürün ardı arkası günlerce

kesilmedi, ama bütün bölük dostluk içinde yaşantısını sürdürdü. Yiyecek boldu; Kazakların da —Stepan Astakov dışında— hepsinin neşesi yerindeydi.

Belki öbür Kazaklardan işitmişti, belki de kendi içgüdüsüyle Aksinya'nın Vyeşenskaya'da Gregor'la görüştüğüne hükmediyordu. Her ne hal ise, içine bir kuruntudur çöktü, durup dururken takım komutanına sövüp saymaya, nöbet görevinden kaytarmaya başladı.

Bütün gün kara bir damgayla işaretli bir kızak battaniyesinin üzerinde yatıyor, iç çekiyor, köy tütününden sardığı sigaranın birini söndürüp birini yakıyordu. Demeye kalmadan, bir gün bölük komutanıyla fişek almak için Vyeşenskaya'ya göndereceği Anikuşka'nın konuşmalarına kulak misafiri olunca, iki günden beri ayrılmadığı zeminlikten ilk defa dışarı çıktı. Sulanmış, uykusuzluktan şişmiş gözleri, rüzgârın esnettiği ağaçların insanı kör edercesine parlayan karmakarışık yapraklarına, esintinin sürüklediği ak yeleli bulutlara kuşkuyla bakarken gün ışığında kamaştı ve kulağına ormanın mırıltıları çalındı. Zeminliklerin önünden yürüye yürüye geçerek Anikuşka'yı bulmaya gitti.

Onunla öbür Kazakların önünde konuşmak istemediğinden onu bir kenara çekti:

«Vyeşenskaya'da Aksinya'yı bul, benden ona söyle, gelsin beni görsün. Bitlendiğimi söyle, mintanlarım, pantolonum yıkanmak ister. Sonra ona de ki...» Stepan bir an sustu, sıkılgan bir gülümsemeyi bıyığının altında gizlemeye çalışarak sözünü bitirdi: «De ki, onu fena halde özledim, yakında göreceğimi de umuyorum.»

Anikuşka Vyeşenskaya'ya geceleyin vardı ve Aksinya'nın kaldığı yeri buldu. Gregor'la araları açıldıktan sonra Aksinya teyzesinin yanına dönmüştü. Anikuşka ona Stepan'ın söylediklerini aynen iletmekle birlikte, sözcüklere biraz daha ağırlık vermiş olmak

için, kendi sorumluluğu altında, eğer Aksinya gelmeyecek olursa Stepan'ın kendisinin Vyeşenskaya'ya geleceği tehdidini savurmamazlık da etmedi.

Kadın bu haberi aldıktan sonra hazırlanmaya başladı. Teyzesi tez elden hamur açıp çörekleri fırına sürdü ve aradan iki saat geçtikten sonra da Stepan'ın söz dinler karısı Aksinya, Anikuşka ile birlikte at sırtında Tatarski bölüğünün mevzilendiği yere doğru yola çıktı.

Stepan karısını, gizlemeye çalıştığı bir heyecanla karşıladı. Süzülmüş olduğunu fark ettiği yüzüne dikkatle baktı, ölçülü sorular sordu ona, ama bir kerecik olsun Gregor'u görüp görmediğini sormak gibi bir hataya düşmedi. Yalnız bir kere konuşma sırasında, bakışlarını yere doğru yönelterek ve başını yana çevirerek:

«Ama niçin Vyeşenskaya'ya o yoldan gittin? Niçin nehri Tatarski'nin karşısından geçmedin?» diye sordu.

Aksinya, yabancılarla nehri geçmek için fırsat bulamamış olduğunu, bunu Melehov'lardan rica etmenin de içinden gelmediğini kuru bir sesle belirtti. Ancak bunu söyler söylemez de sözlerinin Melehov'ların yabancı değil de dost olduklarını üstü kapalı bir şekilde belirttiğinin farkına vardı. Stepan'ın da onu bu sözlerini aynı anlamda yorumlayabileceği düşüncesiyle tedirgin oldu. Nitekim, Stepan, onun sözlerini bu şekilde anladı. Bir an için kaşlarının altı titrer, yüzünden bir gölge geçer gibi oldu.

Bir şeyler sorduğunu belirten gözlerini kaldırdı; bu sessiz soruyu anlayan Aksinya'nın şaşkınlık ve kendisine karşı duyduğu kızgınlıkla yüzü birden kızardı.

Onu bu sıkıntıdan kurtarmak için Stepan bir şeyin farkında değilmiş gibi davranarak çiftlikten söz açıp evi terketmeden önce neleri saklamayı başarabildiğini, sakladıklarının da güven altında olup olmadığını sordu.

Aksinya kocasının bu yüce gönüllü davranışını dikkate alarak sorularını cevaplandırdı, ama hep bir çeşit zorlamanın baskısını içinde duyarak. Bütün olup bitenlerin önemsiz olduğuna onu inandırmak, aynı zamanda da kendi heyecanını saklamak için ölçülü ve kapalı bir anlatımla ağır ağır konuşmaya özen gösterdi.

Zeminlikte oturmuş konuşuyorlardı. Sürekli olarak Kazaklar onları rahatsız ediyordu. Kâh biri, kâh öteki içeri giriyordu. Kristonya gelip hemen uyumaya hazırlandı. Başkalarının yanında konuşmaktan başka yol kalmadığını gören Stepan ister istemez konuşmayı yarıda kesti.

Rahat bir soluk alan Aksinya sevinçle kalktı, el çabukluğu ile bohçasını çözdü, getirdiği çörekleri kocasına verdi ve Stepan'ın asker torbasından kirli çamaşırlarını çıkardı, az ilerdeki bataklık gölcüğün kenarında yıkanmaya gitti.

Söken şafağın sessizliğinde pembeye çalan kurşuni bir sis tabakası ormanın üzerine çökmüştü. Çiy zerrelerinin ağırlığı altında otlar yere eğilmişlerdi. Durgun sulardaki kurbağaların her biri ayrı bir hava çalıyor, zeminliğin çok yakınında bir yerde, dal budak salmış bir akçaağacın ardında bir kızıl su tavuğu kulakları tırmalayan sesler çıkartıyordu.

Aksinya akçaağacın yanından geçti. Ağacı, ta tepesinden sık otlara bürünmüş gövdesine kadar bürümcek sarmıştı. Bürümcek ipliklerinin her biri, inciler gibi ışıldayan çiy damlacıklarının en güzelleriyle bezenmişti. Kızıl su tavuğu bir an için sustu, ama Aksinya'nın çıplak ayakları altında ezilen otlar bellerini doğrultmaya vakit bulamadan yine yükseltti sesini ve sulak çayırların ötesinden havalanan bir kızkuşu yaslı ötüşüyle ona cevap verdi.

Aksinya daha kolay hareket edebilmek için bluzunu, bel kuşağını çıkarıp bir yana attı, gölcüğün buğulu, ılık suyuna dizlerine kadar girdi ve çamaşırları

yıkamaya başladı. Küçücük sinekler tepesinde kümeler halinde kaynaşıyor, sivrisinekler vızıldıyordu. Onları kovalamak için tombul ve esmer kolunu yüzüne doğru şöyle bir kaldırdı. Hep Gregor'u, bölüğüne gitmeden önceki son dalaşmalarını düşünüyordu.

«Belki şu anda o da beni arıyordur! Bu geceden tezi yok, Vyeşenskaya'ya gideceğim,» diye kendi kendine kesin bir karar verdi ve Gregor'u göreceğini, yakında tekrar barışacaklarını düşünerek gülümsedi.

Garip şey! Son günlerde ne zaman Gregor'u düşünecek olsa onu gerçekteki görünümüyle canlandıramıyordu hayalinde. Gözlerinin önünde beliren, başından nice olaylar gelmiş geçmiş, yorgunluktan gözleri küçülmüş, siyah bıyıklarının uçları kızıllaşmış, şakakları vakitsiz ağarmış, alnında —savaş yıllarında katlanılan zorlukların silinmez izleriyle— derin çizgiler belirmiş o dev Kazak, yiğit Gregor değil; toy ve yontulmamış davranışları, okşamalarındaki acemiliği, incecik, gencecik ve yuvarlak boynu, hep gülümseyen dudaklarının umursamaz kıvrımıyla eski günlerin Grişa Melehov'uydu. İşte bu yüzden Aksinya içinde ona karşı daha büyük bir sevgi besliyor, adeta bir anne şefkati duyuyordu.

Şimdi de, onun sonsuz değer verdiği yüz hatlarını bir bir hatırladı, güçlükle nefes almaya başladı, yüzünde bir gülümseme belirdi, belini doğrulttu, kocasının yarı yıkanmış mintanını fırlatıp yere attı. Gözlerinden tatlı yaşlar boşanırken boğazında ateşten bir yumrunun belirdiğini hissetti: «Lanet olsun sana, içime girdin, çıkmamak üzere!» diye kendi kendine söylendi.

Gözyaşları onu biraz ferahlattı, ama çevresindeki sabahın mavi dünyası birden daha da solar gibi oldu. Elinin tersiyle yanaklarındaki gözyaşlarını sildi, saçlarını nemli alnından geriye doğru attı, buğulu gözlerle uzun uzun, hiçbir şey düşünmeden kurşuni bir martının suyun yüzeyinde kayarcasına uçarak

rüzgârda kabaran sisin toz pembesi içinde gözden kayboluşunu seyretti.

Çamaşırları yıkayıp çalılara astıktan sonra zeminliğe döndü.

Kristonya uyanmış, zeminlik girişinin ağzında oturmuş, boğum boğum ve eğri büğrü ayak parmaklarını oynatarak Stepan'ı konuşturmaya çalışıyordu. Battaniyesinin üzerine uzanmış olan Stepan ise Kristonya'nın sorularını cevaplandırmamakta direniyor, hiç konuşmadan sigarasını tüttürüyordu.

«Kızıllar bu yana geçmeyecekler diyorsun, öyle mi? Cevap vermeyecek misin? Eh, vermezsen verme! Ama bana kalırsa yapacakları şey, nehir geçitlerinden geçmeye çalışmak olacak... En doğrusu bu. Geçecekleri başka yer yok ki. Yoksa atları yüzdürüp süvarilerini nehirden geçireceklerini mi düşünüyorsun? Niçin konuşmuyorsun, Stepan? Son çarpışma bu noktada olacağa benziyor, sen ise kütük gibi devrilmiş yatıyorsun orada!»

Stepan yarı doğrularak öfkeyle cevap verdi:

«Ne diye bana tebelleş olup duruyorsun? Tuhaf insanlarsınız vesselam, topunuz! Karım şuraya beni görmeye gelmiş, ama yakamı bırakmıyorsunuz ki! Sen de kalkıp saçma sapan konuşmalarla araya giriyor, insanı karısıyla iki laf ettirmiyorsun.»

Kristonya, «Laf edecek adama bak!» diyerek küskün bir tavırla ayağa kalktı, çıplak ayaklarına yamalı çarıklarını geçirdi, kapının üst kirişine kafasını fena halde çarparak dışarı çıktı.

«Burada bizi rahat bırakmayacaklar, hadi gel, ormana gidelim,» dedi Stepan.

Aksinya'nın cevabını beklemeden giriş yerine doğru ilerledi. Aksinya süklüm püklüm ardından yürüdü.

Öğle üzeri zeminliğe döndüler. İkinci Bölüğün Kazakları bir kızılağacın serin gölgesine uzanmışlardı. Stepan'la Aksinya'yı görünce ellerindeki iskambil kâğıtlarını bıraktılar ve konuşmalarını kestiler. Bir-

birlerine bakışıp şeytanca göz kırpıştılar, gülüştüler, yalancıktan derin derin ah çektiler.

Aksinya küçümsemeyle dudak büküp, dantel kenarlı beyaz başörtüsünün buruşuğunu düzelterek yanlarından geçti. O sırada kimseden bir ses çıkmadı, ama kadının arkasından yürüyen Stepan Kazaklarla aynı hizaya gelince Anikuşka ayağa kalkıp ötekilerin yanından ileri doğru sıçradı. Yapmacık bir saygıyla Stepan'ın önünde yere kadar eğildi, yüksek sesle:

«İyi bayramlar... artık orucu da bozdunuz!» dedi.

Stepan hevesle gülümsedi. Kazakların onu karısıyla ormandan dönerken gördüklerine sevinmişti. Bu, Aksinya ile onun arasındaki anlaşmazlıktan dolayı ortaya çıkan söylentileri birazcık olsun önlemeye yarardı hiç değilse. Hatta, toy bir delikanlı gibi omuz silkerek, sırtındaki mintanın henüz kurumamış terini hiç çekinmeden onlara gösterdi.

Stepan'ın bu davranışından cesaret alan Kazaklar kahkahalar atarak, karmakarışık seslerle aralarında konuşmaya başladılar.

«Karı sanki fırın be çocuklar! Stepan'ın gömleğini sıksan su çıkacak... Tulum gibi yapışmış omuzlarına.»

«Sıkı sürmüş oğlanı, teri atınki gibi köpürmüş.»

Aksinya'yı zeminliğin giriş yerine gelinceye kadar kendinden geçmiş, bulanık gözlerle seyretmiş olan delikanlının biri damdan düşer gibi: «Şu koca yeryüzünde,» dedi, «böyle bir güzellik arasan da bulunmaz, tövbeler olsun!»

Anikuşka tam yerinde ona şu karşılığı verdi: «Aradın da bulamadın mı?»

Uygunsuz konuşmaları işiten Aksinya'nın yüzündeki renk hafifçe soldu. Zeminliğe girerken, kocası ile kendisi arasında az önceki ilişkinin anısından da, kocasının arkadaşlarının açık saçık sözlerinden de iğrenerek kaşlarını çattı. Kadının içinden neler geçirdiğini bir bakışta anlayan Stepan, yatıştırıcı bir sesle:

«Aksinya,» dedi, «sen o aygırlara kızma! Kadınsızlıktan hant hant ötüyorlar işte.»

Aksinya, «Kimseye kızdığım yok,» diye duyulur duyulmaz bir sesle cevap verirken çadır bezinden torbasının içinde elini bir şeyler arama kiçin dolaştırdı, kocasına getirdiklerinin hepsini çabucak çekip çıkardı. Sonra, öncekinden daha da yumuşak bir sesle: «Asıl benim kendime kızmam gerek, ama o yürek bende yok ki...» diye bitirdi sözünü.

Nedense konuşacak bir konu bulamadılar. On dakika geçmiş geçmemişti ki, Aksinya ayağa kalktı. «Vyeşenskaya'ya gidiyorum derim ona,» diye düşündü, ama birden, kuruyan çamaşırları toplayıp içeri getirmediğini hatırladı.

Zeminliğin girişinde uzun bir süre oturup, günün ikinci yarısına doğru kayan güneşe arada bir kaçamak gözlerle bakarak kocasının terden çürümüş mintanlarını, donlarını onardı.

O gün gitmedi yine de, orada kaldı. Yitirdiği cesaretini bir türlü toparlayamıyordu. Ama ertesi sabah güneş ufukta daha belirmeden hazırlanmaya başladı. Stepan onu alıkoymaya çalıştı, bir kısacık gün daha yanında kalmasını istedi, ama Aksinya onun bu isteğini öyle kesinlikle reddetti ki, Stepan tartışmaya girmekten kaçındı, sadece ayrılırlarken:

«Vyeşenskaya'da mı oturmayı düşünüyorsun?» diye sordu ona.

«Evet, şimdilik.»

«Belki burada benimle de kalabilirsin?»

«Burada kalmam doğru olmaz... bu Kazakların arasında.»

«Belki de, doğru söylüyorsun,» diyerek ona hak veren Stepan'ın karısını uğurlarken takındığı tavır yine de pek soğuktu.

Keşişlemeden kuvvetli bir rüzgâr esiyordu. Çok uzaklardan gelmiş, geceleyin yorgun düşmüş olmasına rağmen sabaha doğru yine Hazer denizinin doğu-

sundaki çöllerin yakıcı sıcağını yüklenip Don'a getirmiş, sol kıyının sulak çayırları üzerindeki çiy damlacıklarını kurutmuş, sisi dağıtmış, Don bölgesindeki ovalara doğru uzanan dağların kıraç burunlarını pembe ve boğucu bir pusun içine gömmüştü.

Aksinya etekliğini sol eliyle ucundan tutup kaldırmış (ormanda çiy henüz kalkmamış olduğu için), sandallarını ayağından çıkarmış, az kullanılan bir orman patikasında çevik adımlarla yürüyordu. Nemli toprak yalın ayaklarına hoş bir serinlik verirken, kuru rüzgâr da onun dolgun, çıplak baldırlarını ve boynunu doya doya öpüyordu.

Ormanın içindeki ufak bir açıklıkta, çiçek açmış bir yabani gül ağacının dibine dinlenmek için oturdu. Yakında bir yerde, kurumaya yüz tutmuş bir gölcüğün sazları arasında yaban ördekleri hışırtılar çıkarıyor, bir erkek ördek boğuk sesiyle dişisini çağırıyordu. Don'un ötesinde makineli tüfekler takırdıyor, toplar arada bir ateş püskürüyordu. Kıyının bu tarafında patlayan mermilerin gümbürtüsü yankılar halinde sürüp gidiyordu.

Sonra ateş sesleri belirli aralıklarla duyulmaya başladı ve toprak bütün gizli sesleriyle Aksinya'ya kendi sırrını açtı: dişbudak ağaçlarının beyaz kenarlı yeşil yapraklarıyla, meşelerin bir elden çıkmışçasına düzgün ve biçimli yaprakları rüzgârda titreşerek hışırdadılar. Genç bir kavak kümesinden sürekli ve boğuk bir inilti yükseldi; uzakta, çok uzakta, bir guguk kuşu kim bilir kimin yaşanmamış yıllarını belli belirsiz, hüzün dolu bir sesle saymaya koyuldu; gölcüğün üzerinde bir tepeli kızkuşu, «kızkuşu, kızkuşu» diye öte öte uçtu; Aksinya'nın iki adım ötesinde ufacık kırçıl bir kuş, küçücük kafasını arkaya atıp, zevk içinde gözlerini kırparak yolun üzerindeki bir tekerlek izine dolmuş sudan içti. Kadife kabuklu, tozlu hezen arıları vızıldadı, yağız yabani arılar kır çiçeklerinin taçları üzerinde sallanıp durdular. Sonra, güzel kokulu

çiçek tozunu ağaç kovuklarının gölgeli serinliğine taşımak üzere gözden kaybolup gittiler. Kavak dallarından besisuyu damladı yerlere. Bir akdiden çalılığının altından maya maya kokan çürümüş yaprakların keskin kokusu sızdı.

Aksinya hiç kımıldamadan oturduğu yerde ormanın bu birbirinden güzel kokularını içine çekti. Binlerce değişik ve işitilmedik seslerle dolu bir ses âlemi içinde orman kendi güçlü ve doğal hayatını yaşıyordu. Ormanın içindeki bu ufacık açıklığın nehir otuyla kaplı toprağı ilkbahar nemini öyle doya doya emmiş, yeşilliğin binbir çeşidini bağrından öylesine fışkırtmıştı ki, Aksinya'nın gözleri birbirleriyle sarmaş dolaş olmuş bu harika çiçeklerden, bu yeşilliklerden hangisine bakacağını şaşırdı.

Gülümseyerek ve sessizce dudaklarını oynatarak, isimsiz, açık mavi, küçücük kır çiçeklerinin saplarına itina ile dokundu, sonra onları koklamak için kıvrak belini büküp eğildi ve birden burnuna vadi zambağının baygın kokusu çalındı. Bunu el yordamıyla aradı buldu. Hemen oracıkta, gölgeli, sık bir çalılığın altında boy atmıştı. Yeşilini yitirmiş geniş yapraklar hâlâ onun eğik, başları aşağı sarkan kar beyazı çiçeklerle donanmış narin sapını kıskanırcasına güneşten koruyordu. Ama çiy ve sarı küfle kaplı yapraklar ölmeye yüz tutmuş, hatta çiçeğin kendisi de kurumaya başlamış, alttan iki tanesi pörsümüş, kararmıştı. Yalnız, çiyin parlayan gözyaşlarıyla örtünmüş olan en üstteki ansızın, çekici, göz kamaştırıcı bir beyazlıkla güneş ışığında şimşek gibi ışıldadı.

O anda, gözyaşlarının arasından çiçeğe bakıp onun hüzün verici kokusunu ciğerlerine çekerken Aksinya, her nedense gençliğini, o mutsuzluk içinde geçen uzun hayatını anımsadı. Yaşlanıyor olmalıydı... Yoksa, genç bir kadın durup dururken yüreğine düşen bir ihtimalin anısını düşünür de ağlar mıydı hiç?

Orada, ellerini gözyaşlarına bulanmış yüzüne ka-

patıp, avucunun içindeki buruşuk başörtüsünü ıslak ve dolgun yanağına dayayarak ağlarken uyuyakaldı.

Rüzgâr kavak ve söğüt ağaçlarının tepelerini batıya doğru eğerek daha kuvvetli esmeye başladı. Titreşen beyaz yaprakların kasırgasına tutulan telli kavağın solgun gövdesi esnedi durdu. Rüzgâr Aksinya'nın altında uyuduğu çiçek açmış yabani gül ağacını yokladı; demeye kalmadı, yapraklar ürkütülmüş bir zümrütüanka sürüsü gibi endişeli bir hışırtıyla, kır çiçeklerinin pembe ve tüylü taçyapraklarını da ayaklandırarak havalandılar. Üzerine yabani gülün solmuş yaprakları serpilen Aksinya uyudu; ne ormanın huysuz uğultusunu, ne de Don'un karşı yakasında yeniden başlayan ateş seslerini duydu. Hatta zirveye çıkmış olan güneşin, açık başında kaynadığının bile farkına varmadı. Ancak tepesinde insan sesi ve bir atın homurtusunu duyunca uyandı, hemen yerinde doğruldu.

Yanıbaşında beyaz bıyıklı, beyaz dişli genç bir Kazak, eyerli, beyaz burunlu atını yularından tutmuş duruyordu. Ağzı kulaklarında gülümsüyor, omuzlarını silke silke ve ayağını yere vura vura, oldukça kısık ama kulağa hoş gelen tenor sesiyle şen bir şarkı söylüyordu:

Düştüm boylu boyunca uzandım,
Tek gözümle çevreme bakakaldım.
Baktım o yana,
Baktım bu yana,
Ah, el uzatan yok, ne şans günden yana.
Dedim çevireyim başımı arkama bakmaya,
Hazır durmakta bir Kazak bana el uzatmaya.

Aksinya gülümseyerek, «El uzatılmadan kendim de kalkarım,» dedi ve çevik bir hareketle yerinden fırlarcasına kalktı, buruşan etekliğini düzeltti.

«Merhaba, canımın içi! Bacaklarının dermanı mı kalmadı, yoksa tembelliğin mi tuttu?» diyerek şen Kazak onu selamladı.

«Uykuya kalmışım,» diye cevap verdi Aksinya biraz utanarak.

«Vyeşenskaya'ya mı gidiyorsun?»

«Evet.»

«Seni götürmemi ister misin?»

«Neyle götüreceksin peki?»

«Sen ata binersin, ben taban teperim. Nasıl olsa ödeşiriz...» Genç Kazak şakacı bir tavırla göz kırptı.

«Olmaz, sen atına binip git, Tanrı yolunu açık etsin. Ben kendi ayacıklarımla yürür giderim.»

Ama Kazak aşk işlerinde usta ve inatçı olduğunu hemen belli etti. Aksinya'nın başörtüsüne zihnini takmasından yararlanarak, kısa ama güçlü kolunu beline dolayıp onu hoyratça kendine doğru çekti ve öpmeye yeltendi.

«Bırak şu ahmaklığı!» diye haykırdı Aksinya ve dirseği ile adamın burnunun direğini yerinden oynattı.

«Canımın içi, bırak şimdi çırpınıp durmayı! Çevrene bir göz at, sanki dünya cennetindeyiz. Her yaratık kendine bir eş bulmuş... Varsın bizim de biraz günahımız olsun...» diye fısıldadı Kazak, gülen gözlerini kısıp, bıyığı ile Aksinya'nın boynunu gıdıklayarak.

Aksinya hiç kızmadan ellerini uzatıp kendini zorlayarak Kazağın esmer, terli yüzünü avuçlarının içiyle itti, kurtulmaya çalıştı. Ama adam onu sımsıkı kavramıştı.

«Aptal herif! Kötü bir hastalığım var benim... Bırak beni gideyim!» diye yalvardı Aksinya soluk soluğa, böylesine sudan bir bahane ile yakasını kurtaracağını sanarak.

«Ah! Acaba hangimiz daha önce yakalandık bu hastalığa?» diye homurdandı Kazak dişlerinin arasından ve kucakladığı gibi onun ayaklarını yerden kesti.

Artık bu işin bir eğlence olmaktan çıkıp ciddi bir durum haline dönüştüğünü kesinlikle anlayan Aksinya var gücüyle yumruğunu Kazağın esmer, güneş ya-

nığı burnuna indirdi, beline sarılmış olan kollarından kendini sıyırdı.

«Ben Gregor Melehov'un karısıyım! Sakın yanıma yaklaşmaya kalkma, seni kancık dölü seni... Söyleyeceğim ona... görürsün sen gününü...»

Söylediklerinin bir işe yarayacağına kendisi de inanmadığı için yerden kocaman kuru bir sopa aldı eline. Ama Kazak birden kendini toparladı. Burun deliklerinden oluk gibi akıp sakalına, bıyığına bulaşan kanı haki mintanının yeniyle silerek gücenik bir sesle bağırdı.

«Hay aptal! Hay gidi aptal karı! Ne demeye daha önce söylemezsin bunu? Tüh, şu fışkıran kana bak! Sanki düşmanın akıttığı yetmiyormuş gibi bir de şimdi kendi Kazak karılarımız akıtıyor...»

Yüzü birden kül gibi oldu, düşmanca bir görünüm aldı. Yol kenarındaki bir su birikintisinden avucuna aldığı su ile yıkanırken, Aksinya hızla yola koyulup oradan uzaklaştı. Beş dakika kadar sonra Kazak ona yetişti. Sessizce gülümseyerek Aksinya'ya yan gözle şöyle bir baktı, tüfek kayışını göğsünün üzerinde düzeltti ve atını sürüp hızla uzaklaştı.

II

O gece bir Kızıl Ordu alayı kalas ve kütüklerden yapılma sallarla Don'u geçti.

Köyü tutan Kazak süvari birliği, erlerinin çoğu geceyi eğlencede geçirmekte olduklarından gafil avlandı. Akşamın erken saatlerinden başlayarak, kocalarını görmek için kadınlar Kazak karargâhına sökün etmeye başlamışlardı. Yanlarında yiyecek, testi ve kovalar içinde ev votkası getirmişlerdi. Gece yarısı olduğunda herkes kör kütük sarhoştu. Zeminliklerde şarkılar, sarhoş kadınlardan çıkan cırtlak çığlıklar, erkeklerden yükselen kahkaha ve ıslıklar gırla gidi-

yordu... Nöbetteki yirmi Kazak da, makinelinin yanına iki mitralyozcü ile bir kova votka bırakarak içki âlemine katıldı.

Kızıl Ordu erlerini taşıyan sallar tam bir sessizlik içinde Don'un sağ kıyısından ayrıldı. Erler karşı kıyıya çıktılar, saflar halinde yayıldılar, nehrin iki yüz adım ötesindeki zeminliklere doğru sessizce ilerlediler.

Salları yapmış olan istihkâmcılar bir parti daha Kızıl Ordu askerini geçirmek için çabucak geriye döndüler.

Sol yakada, üç beş dakikalık bir süre içinde, kulağa kopuk kopuk gelen Kazak türkülerinden başka bir ses duyulmadı. Sonra birdenbire el bombaları patlamaya, bir makineli tüfek takırdamaya, düzensiz silah sesleri duyulmaya, titrek «Hurra! Hurra! Hurra!» nidaları gecenin içinde yuvarlanmaya başladı.

Süvari birliği bozguna uğradı; gecenin karanlığında peşlerinden gidilemediği için tümüyle yok olmaktan zor kurtuldu.

Fazla bir kayıp vermemiş olan Kazaklar karıları ile birlikte tam bir bozgun düzensizliği içinde otlakları geçip Vyeşenskaya'ya doğru kaçtılar. Ne var ki, bu arada sallar sağ yakadan taze Kızıl Ordu kuvvetlerini getirmekte gecikmedi. 111. Alayın Birinci Taburunun iki hafif makineli tüfekle donanmış bir yarım piyade bölüğü isyancı Bazki süvari bölüğünün kanadında hemen faaliyete geçti.

Böylece açılmış olan gedikten takviye kuvvetleri ileri atıldı. Ancak çok ağır bir şekilde ilerliyorlardı, çünkü Kızıl Ordu erlerinin hiçbiri bölgeyi tanımıyordu ve birliklerin başında kılavuz da yoktu. Zifiri karanlıkta bastıkları yeri görmeden ilerliyorlar, ikide bir gölcüklere, yürüyerek geçilmesi imkânsız derin sel sularına batıp çıkıyorlardı.

Saldırıyı yöneten Tugay komutanı yedek kuvvetlerini toplamak, Vyeşenskaya çevresine yığınak yapmak, sonra da topçu hazırlık ateşiyle birlikte yeniden

saldırı emri vermek için Kazakların peşine düşmeyi gün doğana kadar ertelemeyi kararlaştırdı.

Fakat gediği kapatmak için Vyeşenskaya'da hazırlığa çoktan başlanmıştı. Atını dörtnala sürerek gelen bir ulak, Kızılların nehri geçtiği haberini getirir getirmez karargâhtaki nöbetçi subayı hemen Kudinov'la Melehov'u çağırtmak için adam gönderdi. Karginskaya Alayının süvari bölükleri, Çorni, Gorokovka ve Dubrovka köylerinden getirildi. Gregor Melehov harekâtın genel komutasını üzerine aldı. Yerinski köyüne, sol yakayı takviye etmek, Vyeşenskaya'yı doğudan ele geçirmeye çalıştığı takdirde düşmanın baskısına karşı Tatarski ve Lebyazi Kazaklarına yardımcı olmak amacıyla üç yüz süvari gönderdi. Batıya, Don'un aşağılarına, Vyeşenskaya 'yabancı' gönüllüleri ile birlikte Çir süvari erlerini yaya olarak Bazki süvari bölğünün yardımına yolladı. Bölgenin tehlikeli kesimine sekiz makineli tüfek yerleştirdi, kendisi de sabahın iki sularında birkaç atlı bölükle ormanın başladığı yerde, Kızıllara karşı süvari hücumuna geçmek için şafağı beklemek üzere mevzi aldı.

Nehrin Bazki'deki yılankavî kıvrımına varmak için ormanda ilerleyen Vyeşenskaya gönüllü müfrezesi geri çekilen Bazki erlerini düşman sanıp da onların üzerine atıldıklarında ve birkaç dakika ateş yağmuruna tuttuktan sonra gerisin geriye kaçtıklarında Büyük Ayı takımyıldızı henüz gökyüzünden silinmemişti. Gönüllüler, Vyeşenskaya'yı otlaklardan ayıran geniş gölü, telaş içinde çizmelerini ve giysilerini gölün kenarında bırakıp yüzerek geçtiler. Bu yanlışlık çok geçmeden anlaşıldı, ama Kızılların Vyeşenskaya'ya yaklaşmakta oldukları haberi şaşılacak bir hızla çevreye yayıldı. Şarap mahzenlerinde gizlenmekte olan mülteciler köyden ayrıldılar ve Kızılların Don'u geçip cepheyi yardıkları, Vyeşenskaya üzerine yürümekte oldukları söylentisini de her gittikleri yere kendileriyle birlikte götürerek kuzeye doğru kaçtılar.

Gregor gönüllülerin kaçtığı haberini alıp da atını dörtnala Don'a sürdüğünde gün yeni ışımaya başlamıştı. Gönüllüler işledikleri hatayı anlamışlar, dilli düdük gibi konuşa konuşa siperlere dönüyorlardı. Gregor gruplardan birine atıyla yaklaşıp alaylı bir tavırla sordu:

«Gölü geçerken boğulan oldu mu aranızda?»

İliklerine kadar ıslanmış olan bir piyade eri gömleğinin suyunu sıkarak yürürken süngüsü düşük bir sesle cevap verdi:

«Tatlı su turnaları gibi yüzdük. Neden boğulacakmışız?»

Sadece üzerinde bir donla yürümekte olan bir başkası, «Herkes hata işleyebilir,» diye ekledi fetva verir gibi. «Ama bizim bölük komutanı az kalsın sahiden boğülüyordu. Dolakları çözmek uzun sürer diye düşünmüş olacak ki, çizmelerini çıkarmadı, öylece başladı yüzmeye, gel gelelim, suyu gören dolakları kendini koyuverdi. Dolandı mı bacaklarına... Öyle bir bastı ki feryadı, deme gitsin! Bir verst ötede duyulmuştur en azından!»

Gregor gönüllülerin komutanını bulup ona adamlarını ormanın kenarına götürmesini ve orada onları gerektiğinde, Kızılların kanattan yapacakları saldırıya karşı koyabilecekleri bir şekilde mevzilendirmesini emretti, sonra da kendi birliklerinin başına dönmek üzere atını sürdü.

Yolda bir karargâh emir erine rastladı. Hızlı sürülmüş olduğu solumasından anlaşılan atın dizginlerine asılan adam rahat bir nefes alarak: «Sizi arayıp duruyordum!» dedi.

«Niçin, ne oldu?»

«Karargâhtan size Tatarski bölüğünün siperleri terk ettiğini bildirmem emredildi. Kuşatılmaktan korktukları için kumluk araziye çekiliyorlar. Hemen oraya gitmenizi size bildirmemi Kudinov'un kendisi söyledi bana.»

Gregor atları en güçlü olan Kazaklardan bir yarım bölük oluşturup, ormanı geçerek yola vardı. Yirmi dakika kadar atını dörtnala sürdükten sonra Goli İlmen gölüne yaklaştı. Soluna düşen tarafta paniğe kapılmış Tatarski'liler çayırda kargaşa içinde koşuşuyorlardı. Cephede savaşmış olanlarla diğerleri ve daha yaşlı Kazaklar nehrin kıyısındaki sazları kendilerine siper ederek hiç telaşa kapılmadan gölden uzaklaşmaya bakıyorlar, ama birçokları da bir an önce ormana ulaşma isteğinin etkisi altında, muhtemel makineli tüfek atışına bile aldırmayarak burunlarının doğrusuna koşuyorlardı.

Hiddetten gözleri dönen Gregor, «Hadi peşlerinden! Vurun kırbacı sırtlarına!» diye bağırdı. Kendi köylülerinin üzerine atını ilk süren de o oldu.

Kristonya kaçanların en gerisinde kalmış kaykıla kaykıla yürüyor, aksak adımlarıyla sanki garip bir dans ediyordu. Önceki akşam balık tutarken bir kamışa basmış, topuğunu fena halde kesmişti; bu yüzden de o uzun bacaklarıyla her zamanki gibi hızlı seğirtemiyordu. Gregor kırbacını başının üstüne kaldırıp atını Kristonya'ya doğru sürdü. Nal seslerini işiten Kristonya dönüp arkasına baktıktan sonra fark edilir bir şekilde hızlandı.

«Nereye konuşuyorsun öyle? Dur! Dur diyorum sana!» diye bağırdı Gregor, ama bunun hiçbir yararı olmadı.

Kristonya'nın durmaya hiç niyeti yoktu. Üstelik daha da hızlandı, dörtnala kalkan acayip bir deve gibi şapşal şapşal seğirtmeye başladı.

O zaman çileden çıkan Gregor boğuk bir sesle okkalı bir küfür savurdu, atını dehleyip Kristonya ile bir hizaya gelince kırbacını derin bir hoşnutluk duygusuyla onun terli sırtına indirdi. Kristonya görülmemiş bir çeviklikle tıpkı bir tavşan gibi yana sıçrayıp yere oturdu, yavaş yavaş, dikkat ede ede sırtını eliyle yokladı.

Gregor'un yanındaki Kazaklar atlarını dörtnala sürüp kaçanların önünü kestiler, onları durdurdular, ama kamçılarını kullanmadılar.

«Basın kamçıyı..! Basın kamçıyı!» diye Gregor süslü kamçısını sallayıp boğuk bir sesle haykırdı. Atı altında şöyle bir burkuldu, şaha kalktı, ilerlemek istemedi. Gregor güç bela hâkim olduğu atını, önünde koşan adamlara doğru dörtnala sürdü. Hızla yanından geçtiği bir çalılığın dibinde sessizce gülümseyerek durmakta olan Stepan Astakov'u gördü ansızın. Sonra da Anikuşka'yı. Anikuşka kahkahadan kırılıyor, ağzını avuçlarının arasına almış, kulakları tırmalayan kadınsı sesiyle, «Kardeşler! Canını seven durmasın kaçsın! Kızıllar geliyor! Yakalayın onları!» diye bar bar bağırıyordu.

Gregor, içi pamuklu deri bir ceket giymiş, yorulmak bilmeden, çevik adımlarla kaçan bir başka köylünün peşine düştü. Adamın yuvarlak omuzlu endamı ona hiç de yabancı gelmedi, ama bunun kim olduğuna karar verecek vakti olmayan Gregor, bir hayli gerisindeyken bağırmaya başladı: «Dur köpoğlusu! Dur, yoksa seni ikiye biçerim!»

Deri ceketli adam birden yavaşladı, sonra da durdu. Gregor'un çocukluğundan beri çok iyi bildiği onun o kendine özgü hareketi ve doruğa ulaşmış bir öfkeyi dile getiren tavrı ile arkasını dönerken, Gregor şaşkınlık içinde daha yüzünü görmeye kalmadan bu adamın, davranışından, kendi babası olduğunu anladı.

Panteley'in yanakları çırpınırcasına seğirdi.

«Demek kendi baban da köpoğlusu, ha? Demek kendi babanı da ikiye biçeceksin, öyle mi?» diye kısık, tiz bir sesle bağırdı.

Gözleri öylesine tanıdık müthiş bir hiddetle parıldıyordu ki, Gregor'un öfkesi hemencecik yatışıverdi ve atının dizginlerine koparırcasına asılıp bağırdı:

«Seni arkadan tanıyamadım! Ne bağırıyorsun öyle, baba?»

«Ne demek 'beni tanıyamadın'? Kendi babanı tanıyamadın mı?»

İhtiyarın açığa vurduğu bu alınganlığı o kadar anlamsız ve yersizdi ki, Gregor gülmekten kendini alamadı, atını babasıyla bir hizaya getirip, yatıştırıcı bir sesle:

«Baba, saçmalama!» dedi. «Üstüne hiç görmediğim bir ceket giymişsin, dahası, bir yarış atı gibi uçuyordun, topallamıyordun bile. Nasıl tanıyabilirdim seni?»

Bir kere daha, eski günlerde ve hep evdeyken olduğu gibi, Panteley'in öfkesi yatıştı; hızlı hızlı soluyarak, ama biraz daha kendine hâkim olarak oğluna hak verdi:

«Haklısın, üzerimdeki ceket yeni. Pöstekiden gocuğumla bunu değiş tokuş ettim. Ağır geliyordu gocuk, taşıması zordu... Ama topal bacağıma gelince — topallamanın sırası değil şimdi! Oğlum, burada, hele bu durumlarda topallanmaz... Şurada ölümle burun buruna gelmişiz, sen hâlâ topal bacağımı diline dolamış konuşup duruyorsun...»

«Neyse, ölüm daha çok uzaklarda. Sen geri dön, baba! Fişeklerini atmadın değil mi? Attın mı yoksa?»

«Dön diyorsun ama, nereye dönelim?» diye hiddetle itiraz etti ihtiyar.

Bu defa Gregor sesini yükseltti. Her kelimenin ayrı ayrı üzerine basarak emretti: «Sana geri dönmeni emrediyorum. Savaşta komutanına itaat etmemenin cezası nedir, biliyor musun?»

Bu sözler hemen etkisini gösterdi. Panteley tüfeğini omuzuna yerleştirdi ve istemeye istemeye geri döndü. Kendisinden daha yavaş adımlarla yürüyen ihtiyarlardan birinin yanına gelince, içini çekip:

«Bak, oğullarımız ne hale geldi şu günlerde,» dedi. «Babasına saygı duyacağı, ya da, başka bir deyişle, onu savaştan uzak tutacağı yerde kalkıyor, savaşın ta içine itiyor! Yaa, işte böyle! Mesela benim ölen oğ-

lum Piyotr, toprağı bol olsun, bundan çok daha iyiydi. Kendi halindeydi. Ama bu Grişa kaçığın teki. Yani, demek istediğim şu ki, her ne kadar tümen komutanı, daha bilmem ne olmuşsa da yine hali bir değişik, sözün kısası. Kirpi gibi, aksi mi aksi! Bu herif, beni, yaşıma başıma bakmadan kızgın sobanın üstüne kunduracı iğnesiyle dürte dürte itelese de hiç şaşmam doğrusu!»

Tatarski Kazaklarını yola getirmek zor olmadı. Gregor bölüğün tümünü çarçabuk toparlayıp, onları kuytu bir yere götürdü. Atından inmeden durumu kısaca onlara açıkladı:

«Kızıllar nehri geçtiler ve Vyeşenskaya'ya ulaşmaya çalışıyorlar. Don boyunca çarpışmalar oluyor. Bu işin şakası yok, elinizi kolunuzu sallaya sallaya kaçmanızı salık vermem size. Bir daha kaçacak olursanız Yernistki'deki süvarilere size hainlere yapılanı uygulamalarını, topunuzun kılıçtan geçirmelerini emrederim!» Gözlerini hemşerilerinin üzerinde gezdirdi, kıyafetlerinin çapaçulluğuna baktı ve saklamaya çalışmadığı bir küçümsemeyle devam etti: «Ne kadar serseri takımı varsa hepsi sizin bölükte toplanmış, ortalığı karıştıran da bunlar. Yaman savaşıyorsunuz doğrusu, tabanları yağlayıp kaçarak, donunuza doldurarak...! Bir de kendinize Kazak dersiniz! Hele siz, yaşlılar, bir daha kaçın da göreyim sizi! Savaşacağız dediniz, öyleyse savaşın. Kafanızı bacaklarınızın arasına sokmanızın âlemi yok. Haydi şimdi, kıta düzeninde koşar adım şu karşıki çalılıklara, çalılıkların arasından da doğru Don'a! Sonra Don boyunca ilerleyip, Semyonovski Bölüğüne. Onlarla birleşince Kızıllara yandan saldırılacak. Marş, marş! Dikkatli olun!»

Tatarski köylüleri onu seslerini çıkartmadan dinlediler, sonra da aynı sessizlik içinde çalılıklara doğru yola koyuldular. İhtiyarlar, yanındaki Kazaklarla birlikte oradan dörtnala uzaklaşan Gregor'un arkasından bakıp karamsarlık içinde sızlandılar. Panteley'in

yanında yürüyen ihtiyar Obzinov beğeni dolu bir sesle:

«Ne mutlu,» dedi, «Tanrı seni böyle kahraman bir oğulla ödüllendirmiş. Tam bir kartal! Nasıl da indirdi kamçısını Kristonya'nın sırtına! Bir anda milleti dize getiriverdi.»

Obzinov'un sözleriyle Panteley'in babalık duyguları kabardı ve yaşlı adam hoşnutlukla onu doğruladı:

«Bunu söylemene gerek yok! Onun gibi bir oğul gerçekten zor bulunur! Göğüs dolusu madalyası var... Şaka değil bu, öyle değil mi? Oysa Piyotr, ruhu şad olsun, böyle değildi. O da benim öz oğlumdu, hem de ilk göz ağrımdı. Çok uysal bir çocuktu, henüz tam olgunlaşmamıştı. Allah kahretsin! Mintanının altındaki yüreği bir kadın yüreği kadar yumuşaktı. Ama bu ikincisi, tıpkı benim gibi! Hatta benden daha da yürekli!»

Gregor süvari yarım-bölüğü ile gizlice ilerleyip, Kalmukların mevzilenmiş oldukları nehrin geçit yerine vardı. Ormana ulaştıkları zaman kendilerini güvencede sandılar ama, nehrin öbür yakasındaki bir gözetleme yerinden görüldüler. Bir batarya ateş açtı. İlk mermi söğütlerin üzerinden uçarak bir bataklığa, patlamadan, cılk diye gömüldü. Ama ikincisi, yoldan çok uzakta olmayan kapkara, yaşlı bir kavağın çıplak kökleri arasına düşüp, kükremesiyle Kazakların kulaklarını sağır ederek ve üzerlerine yerden kaldırdığı toprak yığınlarını, çürümüş odun parçalarını yağdırarak etrafa ateş püskürdü.

Kulakları bir an için sağırlaşan Gregor, atın sağrısına ağır, ıslak bir şeyin tokat gibi indiğini hissedince, içgüdüsel bir davranışla öne eğildi, kolunu kaldırıp gözlerine siper etti.

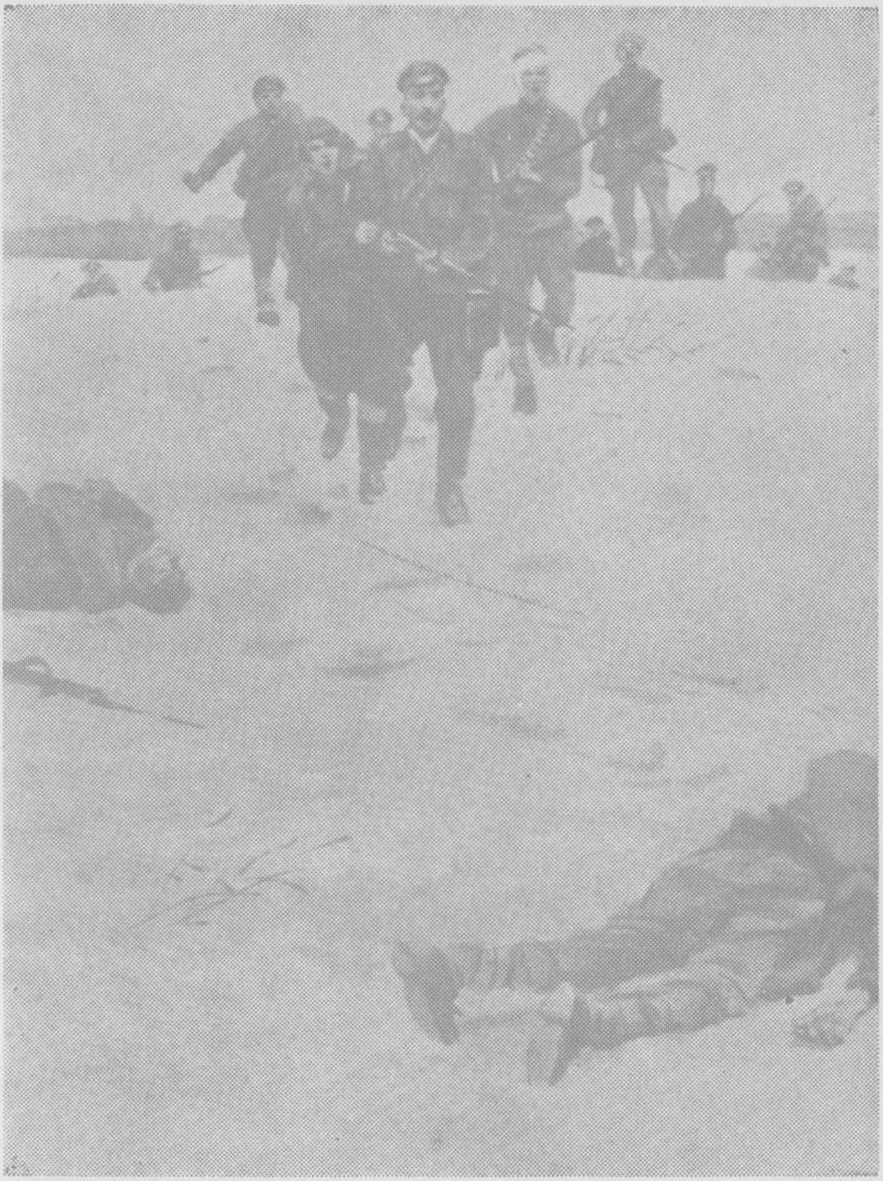
Patlamayla yer yerinden oynadı. Kazakların at-

ları ard ayakları üstüne çöktüler, sonra da emir almış gibi ileri doğru atıldılar. Ama Gregor'un atı altında şahlandı, gerileyip kıç üstü oturdu, ağır ağır yalpalamaya başladı. Gregor telaşla eyerden atladı ve atı geminden tuttu. İki mermi daha uçtu üzerlerinden, sonra herkesin sevinçle karşıladığı bir sessizlik çöktü ormana. Yayılan barut dumanı çimenlerin üzerini kapladı. Havada, yeni bellenmiş toprak, yonga ve yarı çürümüş odun kokusu vardı. Uzaktaki bir koruda saksağanlar kaygıyla ötüştüler.

Gregor'un atı burnundan soludu. Titreyen arka ayakları bükülmeye başladı. Can acısıyla araladığı ağzında sapsarı dişleri göründü; boynunu uzattı. Kadife gibi yumuşak kır tüylü burnunda pembemsi bir köpük belirdi. Şiddetli bir titremeyle bütün gövdesi sarsıldı, doru derisinin altında ürpertiler dalgalar halinde yuvarlandı.

«İşi bitik mi?» diye dörtnala gelen bir Kazak bağırarak sordu. Gregor cevap vermedi; atın yavaş yavaş sönen gözlerine baktı, almış olduğu yaraya bir göz bile atmadı. Hayvan belli belirsiz bir kımıldanışla ileri doğru hamle yapmak, şöyle bir davranıp toparlanmak istedi, sonra da birden dizleri üzerine çöküverdi. İşte o zaman Gregor durduğu yerden biraz geri çekildi. Hayvanın başı sahibinden bağışlanmasını istercesine önüne sarktı. Hafif bir iniltiyle yana yıkıldı, başını kaldırmaya çalıştı. Ama bütün gücünü yitirdiği belliydi; titremeler yavaş yavaş kaybolmaya yüz tuttu, hayvanın gözleri donuklaştı, boynunda boncuk boncuk ter taneleri belirdi. Yalnız toynaklarının arkasındaki damarlarda belli belirsiz bir hayat kımıltısı kaldı. Yıpranmış tepindirik hafif hafif kıpırdayışını sürdürdü.

Gregor yandan doğru hayvanın sol kasığına bir göz attı. Orada derin bir yaranın açılmış ve bu yaradan pınardan fışkırırcasına ılık, kapkara bir kanın akmakta olduğunu farketti. Kazak, atından inerken, Gregor gözlerinin yaşını silmeden, kekeleyerek ona:

«Bir kurşunla bitir işini!» dedi ve adama kendi mavzerini uzattı.

Kazağın atına atlayıp, bölüklerini bıraktığı yere dörtnala sürdü atı. Oraya vardığında savaşın çoktan başlamış olduğunu gördü.

Şafakla birlikte Kızıl Ordu askerleri yeniden saldırıya geçtiler. Sis dalgaları içinde başlarını doğrultan saflar sessizce Vyeşenskaya yönünde ilerlediler. Sağ kanatta sel basmış bir çukur onları birkaç dakika yoldan alıkoydu, sonra kütüklük ve tüfeklerini başlarının üstüne kaldırarak göğüslerine kadar girdikleri suyu geçtiler. Az sonra Don kıyısındaki yalılardan dört batarya korkunç bir gürültüyle gümbürdemeye başladı. Yelpaze gibi açılan top mermilerinin parçaları ormana saçılır saçılmaz asiler de ateş açtılar. Kızıl Ordu erleri artık yürümüyor, tüfek elde koşuyorlardı. Şarapneller tok bir sesle ormanın içinde, birkaç verts ötelerinde patladı, mermilerin parçalandığı ağaçlar çatırtı ile yere devrildi, beyaz bir duman bulutu yükseldi. İki Kazak makineli tüfeği kısa aralıklarla takırdadı. Kızıl birliklerin en ön saftaki erleri düşmeye başladılar. Aralıkları gittikçe sıklaşan kurşunlar, dürülü kaputları sırtlarına asılı adamları teker teker delip geçti; kimini sırt üstü, kimini yüzükoyun yere serdi. Buna rağmen geridekiler yere yatmaya yeltenmediler. Ormanla aralarındaki mesafe gitgide azaldı.

İkinci safın önünde, uzun boylu, başı açık bir komutan, gövdesini hafifçe öne doğru eğmiş, kaputunun eteklerini kaldırıp belindeki kemere sıkıştırmış, rahat ama geniş adımlarla koşuyordu. Saf, ilerlemesini bir an için yavaşlatır gibi oldu, ama komutan dönüp bağıra bağıra bir şeyler söyleyince adamlar, boğuk sesler çıkararak, gittikçe yükselen korkunç «Hurra» naralarıyla yeniden hücuma geçtiler.

O zaman Kazak makineli tüfeklerinin hepsi birden konuşmaya başladı. Ormanın eteklerinden gelen tüfek sesleri aralıksız sürdü. Ormanın çıkış yolu üze-

rinde, kendi bölüklerinin başında durmakta olan Gregor'un arkasına düşen bir yerden Bazki Bölüğünün ağır makineli tüfeği yaylım ateşine geçti. Kızıllar duraladılar, sonra yere yatıp ateşe ateşle karşılık verdiler. Çarpışma belki bir buçuk saat sürdü, ama asilerin açtığı ateş öylesine etkiliydi ki, ikinci saf dayanamadı, ayağa kalkıp, kısa saldırılarla ilerlemekte olan üçüncü safla birleşmek üzere geri çekildi. Çok geçmeden, düzensiz bir şekilde kaçışan Kızıl Ordu erleri çayırlara yayıldı. İşte o zaman Gregor kendi süvari bölüklerini tırısla ormandan çıkardı, düzene soktu, Kızılların peşine saldı. Dörtnala gelen Çir Süvari Bölüğü, sallarına doğru kaçan birliklerin önünü kesti ve ormanın dışında, nehrin hemen kıyısında göğüs göğüse bir savaş gelişti. Kızıl Ordu askerlerinin sadece bir kısmı sallara ulaşabilmek için verdikleri savaşta başarılı olabildi. Sallara balık istifa doluştular ve kıyıdan uzaklaştılar. Nehrin kıyısına kıstırılmış olan diğerleri çarpışmayı sürdürdüler.

Gregor süvarilerini atlarından indirdi, atların başına nöbetçi olarak dikilen Kazaklara ormandan çıkmamalarını emretti, ötekileri peşine takıp kıyıya götürmek üzere yola koyuldu. Ağaçtan ağaca koşarak kıyıya yaklaştılar. Bu arada, yüz elli kadar Kızıl Ordu eri üzerlerine saldıran asi piyadeleri el bombaları ve makineli tüfek ateşiyle geri püskürtmekteydi. Sol yakaya doğru sallar yeniden açıldıysa da, Baski Kazakları kürekçilerin hemen hemen hepsini tüfekle ateş ederek vurdular. Sağ yakada kalanların kaderi de böylece belirlenmiş oldu. Moralleri bozuldu, silahlarını ellerinden attılar, nehri yüzerek geçmeyi denediler. Asiler nehrin kenarına uzanıp yattıkları yerden onları bir bir vurdular. Nehrin hızlı akıntısına karşı koymaya güçleri yetmeyen birçokları boğuldu. Yalnız iki kişi sağ salim karşı kıyıya çıkabildi. Bu iki kişiden, üzerine çizgili bir denizci kazağı giymiş ve kuşkusuz ki çok iyi bir yüzücü olanı, kıyının en yüksek yerinden atlayıp

suya dalmış, nehrin neredeyse orta yerine geldiğinde başını sudan çıkarmıştı.

Çıplak kökleri etrafa dal budak salmış bir söğüt ağacının arkasına saklanan Gregor, attığı uzun kulaçlarla karşı kıyıya her an biraz daha yaklaşan denizciyi seyretti. Bir başkası da sağ salim karşıya geçmeyi başardı. Suya girip de göğüs hizasına geldiği bir yerde durunca, artakalan bütün fişekleri ateşledi, Kazaklara yumruğunu sallayarak bir şeyler söyledi bağıra bağıra, sonra da nehri çaprazlamasına yüzmeye koyuldu. Çevresindeki suyu sıçratmasına rağmen atılan kurşunların hiçbirine hedef olmadı. Adam, sığırların suvarıldığı bir yerde sudan çıktı, silkindi, hiç acele etmeden nehrin kıyısını tırmanıp ilerdeki köyün çiftliklerine doğru yöneldi.

Öbür kıyıda kalan Kızıllar bir kum tepeciğinin arkasında yere uzandılar; makineli tüfeklerini, namlusunun su gömleğindeki su kaynayana kadar takırdattılar.

Tüfeğin sesi kesilir kesilmez Gregor, «Beni takip edin,» diye sakin bir sesle emir verdi. Kılıcını çekerek kum tepeceğine doğru atıldı.

Kazaklar da arkasından derin derin soluyarak yürüyüşe geçtiler.

Kızıl Ordu askerleriyle aralarında yüz adım kadar bir mesafe kaldığı sırada, üç salvodan sonra, uzun boylu, esmer, siyah bıyıklı bir komutan tepeceğin arkasından doğrulup boy gösterdi. Meşin ceket giymiş bir kadın ona ayakta durabilmesi için yardımcı oluyordu. Komutan yaralıydı. Kırık bacağını sürüyerek tepeciğin bayırını indi, ucuna süngü takılı tüfeğini elinde sımsıkı tutarak boğuk bir sesle emretti:

«Yoldaşlar! İleri! Beyazlara ölüm!»

Bir avuç yiğit, *Enternasyonal*'i söyleyerek karşı hücuma geçip, ölüme doğru atıldı.

Don kıyısında canlarını veren bu son yüz on altı kişinin hepsi de Uluslararası Komünist Derneği üyeleriydi.

III

O gece Gregor karargâhtan lojmanına döndüğünde vakit geç olmuştu. Prohor Zikov onu bahçe kapısında bekliyordu.

«Aksinya'dan bir haber yok mu?» diye zoraki bir ilgisizlikle sordu Gregor.

Prohor esneyerek, «Yok. Toz oldu ortalıktan,» diye cevap verdi, ama bir yandan da endişeyle, «inşallah tekrar onu aramaya göndermez beni! Amma da çattık belaya!» diye düşündü.

«Bir şeyler getir bana, yıkanacağım. Ter içindeyim. Hadi, kımılda biraz!» dedi Gregor öfkeyle.

Prohor maşrapayı almak için kulübeye girdi, sonra da Gregor'un açtığı avuçlarına uzun bir süre su döktü. Yıkanmaktan hoşlandığını açıkça belli eden Gregor, ter kokan gömleğini çıkararak:

«Biraz da sırtıma dök,» dedi.

Soğuk su terli sırtını dağladı. Homurtular çıkararak, soluya soluya, kasılan omuzlarını, kıllı göğsünü ovdu. Temiz bir eyer bellemesiyle kurulanırken daha neşeli bir sesle Prohor'a talimat verdi: «Sabahleyin bana bir at getirecekler. Hayvanı teslim al, güzelce tımar et, sonra da arpasını ver. Beni sakın uyandırma, uyuyabildiğim kadar uyumak istiyorum. Yalnız karargâhtan bir gelen olursa o vakit uyandırırsın. Anladın mı?»

Gidip sundurmanın saçağı altındaki bir arabanın içine uzandı ve hemen derin bir uykuya daldı. Gün doğarken üşüdü, bacaklarını karnına doğru kıvırdı, çiy yemiş nemli kaputuna iyice sarındı. Güneş yükseldikten sonra yine uyudu; saat yedi sıralarında kuvvetli top sesleriyle uyandı. Köyün üstünde, açık mavi gökyüzünde, donuk gümüş rengi bir uçak daireler çiziyordu. Nehrin uzaklarından toplar ve makineli tüfekler uçağa ateş açmışlardı.

«Düşürebilirler de hani!» diye mırıldandı Prohor,

bir kazığa bağlı duran yüksek doru bir aygırı zevkle tımar ederken. «Bak, Panteleyeviç, sana gönderdikleri şeytana hele bir bak!»

Gregor gözlerini aygırın üzerinde gezdirip beğendiğini belli eden bir sesle:

«Kaç yaşında?» diye sordu. «Görünüşüne bakılırsa, beş yaşında var gibi.»

«Evet, beş yaşında.»

«Nefis bir at! Güzel bacakları var, hem dördü de sekili. Yakışıklı hayvan! Haydi, sen vur eyerini, ben de gidip şu gelen kimmiş bir bakayım.»

«Hayvanın görünüşüne diyecek yok. Bakalım sırtına binince ne hava çalacak? Bütün belirtiler canlı bir hayvan olduğunu gösteriyor,» diye mırıldandı Prohor eyer kolanını sıkarken.

Uçağın yanında beyaz dumanlar çıkararak bir şarapnel daha patladı.

Uygun bir yer seçen pilot birden iniş yaptı. Gregor atını bahçe kapısından geçirip, uçağın indiği köyün ahırlarının ötesindeki açıklığa doğru dörtnala sürdü.

Eskiden köy aygırları için kullanılan ve köyün dışında uzun taş bir bina biçiminde yapılmış olan ahıra sekiz yüzün üstünde Kızıl tutsak kapatılmıştı. Nöbetçiler tutsakları hacetlerini görmeleri için bile dışarı çıkarmadıkları gibi, içerde de tek bir hela yoktu. Yoğun ve ağır bir insan pisliği kokusu ahırın çevresinde bir duvar gibi yükseliyordu. Üzerine yeşil sineklerin üşüşmüş olduğu mide bulandırıcı bir sidik seli kapının altından dışarı yayılıyordu.

Ölüme mahkûm edilmiş tutsakların bulunduğu bu hapishaneden gece gündüz kısık iniltiler duyuldu. Yüzlerce tutsak bitkinlikten, tifüs ve dizanteriden kırıldı. Bazen günlerce ölüleri kaldırmadıkları bile oldu.

Atını ahırların arkasından doğru sürerek gelen Gregor tam yere ineceği sırada Don'un öte yakasındaki top bir daha gürledi. Merminin acı ıslığı yaklaştıkça arttı, sonra da kükreyen bir patlamayla kesildi.

Pilot ve uçakla gelen subay, pilot mahallinden aşağı inerlerken Kazaklar da uçağın çevresini sardılar. Tam o sırada tepenin üstündeki bataryaların bütün topları birden atışa geçti. Mermiler tam isabetle ahırın çevresine düşmeye başladı.

Pilot hemen gerisin geri pilot mahalline tırmandı ama uçağın marşı basmadı.

«Dayanın, itiverin şunu!» diye uçakta onunla gelen subay gürleyen bir sesle bağırdı ve itmek için kanatlardan birine ilk dayanan da kendisi oldu. Uçak yalpalaya yalpalaya ilerdeki çam ağaçlarına doğru yaklaştı; batarya ateşi de onu adım adım izledi. Mermilerin bir tanesi tutsakların bulunduğu ahırın tam üstüne düştü. Yapının bir köşesi tozu dumana katarak yıkıldı. Ahırlar, dehşete kapılan tutsakların hayvan kükremesini andıran sesleriyle sarsıldı. Tutsaklardan üçü yıkıntının arasından dışarı fırladıysa da, Kazakların kısa menzilli atışlarıyla kalbura çevrildiler.

Gregor dörtnala oradan uzaklaştı.

«Haklayacaklar seni! Çamların arasına kaç!» diye korkudan yüzü karmakarışık olmuş, gözleri dönmüş bir Kazak koşarken, yanından geçen Gregor'a bağırarak seslendi.

«Haklarlar mı haklarlar! Hiç belli olmaz,» diye düşündü Gregor ve atını sürüp lojmanına döndü ağır aksak.

O gün Kudinov genelkurmay karargâhında çok gizli bir toplantı yaptı ve Gregor'u bu toplantıya çağırmadı. Uçakla gelmiş olan Don Ordusu subayı, Kamenskaya yakınlarına yerleştirilmiş bulunan vurucu kuvvetin bugünlerde Kızıl cephesini yaracağı, General Sekretev komutasında Don Ordusuna bağlı bir süvari tümeninin asilerle birleşmek için harekete geçeceği haberini verdi kısaca. Subay, nehri geçmek için gerekli hazırlıkların hemen yapılmasını önerdi; böylece, Sekretev'in tümeniyle birleşir birleşmez, asi süvari alaylarının Don'un sağ yakasına geçmelerinin mümkün

olabileceğini anlattı. Yedek kuvvetlerinin nehre daha yakın bir yere getirilmelerini salık verdi, toplantının sonunda, birliklerin karşı kıyıya geçirilmesi planı ve bunu izleyecek olan harekâtla ilgili çalışmalar tamamlanınca, sordu:

«Peki ama, tutsaklarınızı niçin Vyeşenskaya'da tutuyorsunuz?»

«Başka koyacak yerimiz olmadığı gibi, civar köylerde de bu işe elverişli binalar yok,» diye kurmay subaylardan biri cevap verdi.

Subay, usturaya vurulmuş, ter içindeki kafasını özen göstererek mendiliyle sildi, gömleğinin yaka düğmesini çözdü ve içini çekerek, «Onları Kazanskaya'ya gönderin,» dedi.

Kudinov hayretle kaşlarını kaldırdı:

«Ya, sonra?» diye sordu.

Subay, donuk mavi gözlerini yuvalarının içinde döndürerek, «Oradan da... tekrar Vyeşenskaya'ya,» diye alçakgönüllü bir ifadeyle açıkladı. Dudaklarını kısarak, kırıcı bir sesle de ekledi: «Gerçekten, bu insanları neden bu kadar kendinize dert ettiğinizi bir türlü anlayamıyorum, baylar! Sanırım şu sıralar böyle işlerle uğraşmanın zamanı değil. Hem gövdeleriyle hem de sosyal görüşleriyle çevrelerine her türlü hastalığı yayan bu ayaktakımı ortadan kaldırılmalıdır. Onlara dadılık etmenin hiçbir anlamı yok. Ben sizin yerinizde olsaydım yapacağım buydu.»

Ertesi gün, tutsaklardan iki yüz kişilik bir grup kumluğa götürüldü. Her birinin kaditi çıkmış, yüzü bir ölü yüzüne dönmüş bu Kızıl Ordu erleri, adımlarını güçlükle atarak gölgeler gibi ilerlemeye başladılar. Ayaklarını sürte sürte yürüyen bu insanları atlı muhafızlar sıkı bir çember içine aldılar. Köyden aşağı yukarı yedi verst ötede iki yüz tutsak en sonuncusuna kadar kılıçtan geçirildi. İkinci grup akşamüzeri yola çıkarıldı. Muhafızlar sadece yürüyemeyenleri kılıçtan geçirmek, ancak varış noktasına ulaşıldığında si-

lahla vurmak üzere kesin emir almışlardı. Bu yüz elli kişiden yalnız on yedisi Kazanskaya'ya ulaştı. Bunlardan biri Çingeneye benzeyen genç bir Kızıl Ordu eri, yolda aklını kaçırdı. Bütün yol boyunca yürürken, çayırdan yolduğu bir tutam kekik otunu göğsüne bastırarak şarkı söyledi, dans etti, ağladı durdu. Sık sık yüzükoyun kızgın kumların üstüne düştükçe, rüzgâr, pazen mintanının kirli yırtıklarıyla oynaştı, muhafızlar, kemikli sırtının gergin derisini, çatlamış tabanlarını gördüler. Onu yerden kaldırdılar, yüzüne bir mataradan su serptiler. O zaman adam kara, deli bakışlarla parıldayan gözlerini açtı, sakin sakin güldü, sonra yine yıkıla döküle yürümeye koyuldu.

Yol üstündeki küçük köylerden birinde merhametli kadınlar tutsakların çevresini sardılar. İriyarı, heybetli bir görünüşü olan yaşlı bir kadın muhafızların başındaki görevliye:

«Şu kara yağız oğlanı salıver gitsin! Aklı havalarda, Tanrıya ulaşmak üzere. Böyle birisini öldürürseniz büyük günah işlersiniz,» diye sert bir sesle çıkıştı.

Kızıl bıyıklı, gösterişli bir sancak subayı olan muhafızların komutanı alaycı bir gülüşle:

«Biz işlediğimiz günahlara bir tanesini daha eklemekten korkmayız, anacığım,» dedi. «Dürüst insanların arasında öyle de yerimiz yok, böyle de!»

«Yine de onu salıvereceksin, sakın bu isteğimi geri çevirme,» diye ihtiyar kadın diretti. Ölüm hepinizin üzerinde kanadını çırpıyor.»

Öbür kadınlar da onu hep birlikte destekleyince, sancak subayı razı oldu.

«Bana göre hava hoş. Alın sizin olsun. Nasıl olsa artık bir kimseye zararı dokunmaz onun. Ama bizim bu iyi yürekliliğimize karşı siz de hepimize birer kap dolusu taze süt verin bakalım.»

Yaşlı kadın deliyi kendi ufak kulübesine götürdü, yedirdi içirdi, misafir odasına döşek serdi onun için. Adam bütün bir gün uyudu, sonra uyandı ve sırtını

pencereye dönüp yavaşça şarkı söylemeye başladı. Yaşlı kadın odaya girdi, yanağını avucuna dayayarak uzun bir süre delikanlının sıska suratına dikkatle baktı, sonra da hafif bir sesle:

«Sizinkilerin pek uzaklarda olmadıklarını söylüyorlar...» dedi.

Deli bir an için sustu, sonra yine, ama bu defa daha sakin bir sesle şarkı söylemeye koyuldu.

Yaşlı kadın sert bir tavırla konuştu:

«Oyun oynamayı bırak bakalım şimdi, delikanlı, beni kandıracağını da aklından çıkar. Koca bir ömür sürdüm, beni aldatamazsın, aptal değilim ben! Senin pekálâ aklın başında biliyorum... Uykunda konuşurken duydum seni, ağzın iyi laf ediyordu.»

Kızıl Ordu eri şarkı söylemeye devam etti, ama her an sesinin perdesini biraz daha alçaltarak. Yaşlı kadın konuşmasını sürdürdü:

«Benden korkma, sana bir kötülüğüm dokunmaz. İki oğlumu Alman savaşında yitirdim ben; en küçüğü de bu savaşta Çerkask'da öldü. Onların hepsini bağrımda taşıdım. Emzirdim, besledim, gençliğimi uykusuz gecelerle geçirdim... Bu yüzden, askere alınan, savaşan bütün delikanlılara acırım.» Bir an için sustu.

Kızıl Ordu eri de susmuştu. Gözlerini yumdu. Esmer yanaklarına hafif bir kırmızılık yayıldı, ince ve sıska boynunda mavi bir damar gerilerek atmaya başladı.

Bir dakika kadar öylece sessiz durduktan sonra kara gözlerini araladı. Bakışları zekiydi ve öyle sabırsız bir umutla parlıyordu ki, yaşlı kadın hafifçe gülümsedi.

«Şumilinskaya'ya gitmek için yolu biliyor musun?» diye sordu ona.

«Hayır, anacığım,» diye adam dudaklarını zorla kıpırdatarak cevap verdi.

«O halde nasıl varacaksın oraya?»

«Bilmiyorum...»

«Vay başıma gelenler! Ne yapacağım şimdi ben seninle?» Uzun bir süre adam cevap versin diye bekledi. Sonra, «Yürüyebilir misin bari?» diye sordu.

«İyi kötü idare ederim.»

«İyi kötü idareyle geçiştirilecek günlerde yaşamıyoruz. Geceleyin yola çıkman, hem de hızlı yürümen, evet, elinden geldiği kadar hızlı yürümen gerek! Burada bir gün daha kalırsın, sonra sana yiyecek veririm, ufak torunumu da yanına katarım, o sana yolu gösterir. Sonrası... Tanrıya emanet! Sizin Kızıllar Şumilinskaya'nın hemen dışındalar. Bunu çok iyi biliyorum. Gider katılırsın onlara. Ama sakın anayoldan yürümeye kalkma, bozkırı geçip vadilerden, koruların içinden git yollara çıkmadan, yoksa Kazakların eline düşersen, halin yaman olur. İşte böyle, yavrum!»

Ertesi gün, karanlık basar basmaz, yaşlı kadın on iki yaşındaki torunuyla, sırtına bir Kazak ceketi giydirdiği Kızıl askerin üzerine haç çıkararak, sert bir sesle:

«Hadi git şimdi, Tanrı yardımcın olsun!» dedi. «Bizim askerlerin eline düşmemeye bak... sakın ola yavrum, sakın ola ellerine düşmeyesin! Ettiğin teşekkürü de bana değil Tanrıya et. İyi olan yalnız ben değilim, biz analar, hepimiz iyiyizdir... Sizler için üzülürüz, zavallı yavrucaklar, hem de ölesiye üzülürüz! Hadi, hadi bakalım, git artık, Tanrıya emanet ol!» Kulübesinin sarı, yoldan sıçrayan balçıklara belenmiş çarpık kapısını büyük bir gürültü çıkararak kapattı.

IV

İlyiniçna her gün şafağın ilk ışığında uyanıyor, ineği sağıyor, ev işlerine girişiyordu. Evdeki ocağı tutuşturmayıp bahçedeki mutfakta ateş yakıyor, yemek hazırlıyor, sonra dá eve, çocukların yanına dönüyordu.

Natalya geçirdiği tifüsten sonra şimdi yavaş ya-

vaş düzelmekteydi. Telhis Yortusunun bittiğinin ikinci günü ilk olarak yataktan kalktı, bir deri bir kemik kalmış bacaklarının üstünde zorla durarak odadan odaya dolaştı. Çocukların başında bit aramakla uzun bir zaman geçirdi, hatta bir tabureye oturup ufak tefek çamaşırlarını bile yıkamaya kalktı.

Zayıflıktan süzülen yüzü sürekli bir gülümsemeyle aydınlanmış, çöken avurtlarına bir pembelik yayılmış, hastalıktan daha da büyüyen gözleri, tıpkı doğumdan sonra beliren bir ışıltı gibi titrek bir sıcaklıkla parıldamaya başlamıştı.

«Polyuşka, canım yavrum! Ben hastayken Mişatka seni hiç üzmedi, değil mi?» diye her kelimeyi, alacağı cevabın şüphesi içinde uzata uzata ve kızının siyah saçını okşayarak sordu.

«Hayır, anne. Mişatka bana yalnız bir kerecik vurdu, sonra da hep güzel güzel oynadık,» diye fısıldayarak cevap verdi kız ve yüzünü annesinin dizlerine sımsıkı bastırdı.

Natalya gülümseyerek sormaya devam etti: «Ninen sana iyi baktı mı?»

«Çok iyi baktı!»

«Peki yabancılar, Kızıl askerler, sana dokunmadılar, değil mi?»

«Küçük buzağımızı boğazladılar, lanet olasıcalar!» diye, şaşılacak kadar babasına benzeyen Mişatka hafif ama kalın bir sesle cevap verdi.

Natalya, «Lanet okuma, Mişatka. Bak hele, koca adamlar gibi konuşuyorsun! Hiçbir zaman kendinden büyükler için kötü sözler kullanmamalısın,» diyerek onu azarladı ve gülümsememek için kendini zor tuttu.

«Ninem de onlarla öyle konuştu, sor istersen Polya'ya!» diye küçük Melehov suratını asarak kendini haklı çıkardı.

«Doğru söylüyor, anne. Bütün tavuklarımızı da boğazladılar, hem de hepsini!»

Polya coştu; küçük kara gözleri parıldıyarak, Kızıl askerlerin nasıl avluya girdiklerini, tavukları, ördekleri nasıl yakaladıklarını, İlyiniçna Nine'nin onlardan hiç değilse ibiğini don çalmış sarı horoza damızlık olarak kalsın diye kıymamalarını nasıl rica ettiğini, şen bir Kızıl Ordu erinin horozu havada sallaya sallaya nasıl cevap verdiğini anlattı: «Bu horoz, kocakarı, Sovyet rejimine karşı öttü, biz de onu ölüme mahkûm ettik! Sen ne dersen de güzelce pişirip çorbasını yapacağız. Onun yerine sana eski keçe çizmelerimizi veririz.»

Küçük Polya kollarını açıp ekledi:

«Bıraktıkları keçe çizmeler nah işte bu kadardı. Kocaman, kocamandılar, hem de delik deşiktiler.»

Natalya güldü, ağladı, sevgi ve heyecan dolu gözlerini kızından ayırmadan neşeyle fısıldadı:

«Ah, benim Gregor'umun kızı! Benim Gregor'umun öz kızı. Tıpkı babana benziyorsun, kanının son damlasına kadar.»

«Ben de benziyor muyum?» diye Mişatka kız kardeşini kıskanarak sordu ve çekingen bir tavırla annesine yaslandı.

«Evet, sen de benziyorsun. Yalnız şunu unutma: büyüdüğün zaman baban gibi kötü olmayacaksın.»

Polya sordu: «Ama o kötü mü? Neden kötü?»

Natalya'nın yüzüne bir keder gölgesi düştü. Cevap vermedi, üzerinde oturduğu sıradan güçlükle kalktı.

Odada duran İlyiniçna küserek başını çevirdi. Artık çocukların konuşmalarını dinlemeyen Natalya pencerenin önünde durdu, içini çekti ve soluk hırkasının bağlarıyla sinirli bir şekilde oynayarak Astakov'ların kulübesinin kapalı panjurlarına baktı.

Ertesi gün şafak vakti uyandı, çocuklar uyanmasın diye yataktan usulca kalktı, yıkandı, sandıktan temiz bir eteklik, bir hırka, bir de beyaz başörtüsü çıkardı. Sıkıntılı bir görünüşü vardı; giyinişinden, hüzünlü halinden ve derin sessizliğinden, İlyiniçna gelininin dede-

si Grişaka'nın mezarını ziyarete gideceğini tahmin etti.

«Nereye gidiyorsun?» diye yaşlı kadın tahmininin doğru olup olmadığını anlamak düşüncesiyle sordu.

Natalya kendini savunurcasına, «Dedemi ziyarete gidiyorum,» diye cevap verdi, ağlamak korkusuyla başını kaldırmadan. Dedesinin öldüğünü, Mişa Koşevoy'un evlerini ve çiftliklerini yaktığını duyup öğrenmişti.

«Çok zayıfsın, oraya kadar gidemezsin.»

«Dinlene dinlene giderim. Sen çocukların yemeğini verirsin, anne, belki ben orada uzun bir zaman kalırım.»

«Ama neden, niçin orada uzun bir zaman kalacakmışsın? Ölü ziyaretine gitmenin tam zamanı doğrusu, tövbeler olsun! Ben senin yerinde olsam gitmezdim, Natalya, yavrum.»

«Yok, gitmek istiyorum.» Natalya'nın yüzü bulutlandı, eli kapının tokmağına uzandı.

«Bekle biraz, niçin aç açına gidiyorsun? Bir şeyler atıver ağzına. Sana biraz yoğurt getireyim mi?»

«Hayır, anne, Allah razı olsun, istemem... Geri döndüğümde yerim bir şeyler.»

Gelininin gitmeye kararlı olduğunu gören İlyiniçna ona öğüt vererek:

«Don'un üstündeki yoldan, bostanların içinden gidersen daha iyi edersin. Kolay kolay seni göremezler,» dedi.

Don'un üstüne yorgan gibi bir sis takabası çökmüştü. Güneş henüz yükselmemişti ama doğuda, kavakların ardında gizlenen yerle göğün kesiştiği yer, şafağın mor renkleriyle alev alev yanıyor ve bulutların altından serin bir sabah meltemi esiyordu.

Natalya, boruçiçekleriyle kaplı devrilmiş çitin üzerine basıp kendi bahçelerine geçti. Ellerini kalbinin üstüne bastırarak yeni kümelenmiş bir toprak yığınının yanında durdu.

Bahçeyi ısırgan otları ve çalılar bürümüştü. Her tarafta çiy serpintileriyle yüklü dulavratotu, nemli toprak ve sis kokusu vardı. Yangında kavrulup ölen yaşlı elma ağacına kabarık tüylü bir sığırcık tünemişti. Mezarın üzerindeki toprak yığını iyice oturup sıkışmıştı. Orada burada, kurumuş balçık keseklerinin arasında otların baş veren ufacık yeşil filizleri görülüyordu.

Anıların saldırısına uğrayan Natalya sessizce diz çöktü, oldum olası ölüm ve çürük çürük kokan acımasız toprağa yüzünü dayadı.

Bir saat sonra bahçeden sessiz sedasız çıktı, yüreği acıyla burkularak, bir zamanlar gençliğinin çiçek açmış olduğu bu yere dönüp son bir kere daha baktı. Sundurmaların yanıp kömür haline gelmiş kirişleriyle, ocakların kararmış yıkıntılarıyla ve evin çıplak temelleriyle bakımsız kalmış olan avlunun hüzün verici bir görünüşü vardı. Sonra bir keçiyoluna saptı ve ağır ağır yola koyuldu.

Natalya günden güne düzelmekteydi. Bacakları güçlenmiş, omuzları eski yuvarlaklığını almış, vücuduna sağlıklı bir dolgunluk yayılmıştı. Çok geçmeden ev işlerinde kaynanasına yardım etmeye bile başladı. Mutfakta ocağın başında büyük bir telaşla işleri yürütürlerken uzun uzun sohbet etmekten de geri kalmıyorlardı. Bir sabah Natalya sesiyle öfkesini belli ederek:

«Bunun sonu ne zaman gelecek? Bıktım usandım artık!» dedi.

«Göreceksin, bizimkilerin Don'u tekrar aşmaları çok sürmeyecek,» diye İlyiniçna güvenli bir tavırla cevap verdi.

«Nereden biliyorsun, anne?»

«İçime öyle doğuyor.»

«Kazaklarımız ayakta oldukça, bundan hiç kuş-

kulanmıyorum! Tanrı korusun, onlardan biri ölecek ya da yaralanacak olursa... Grişa da gözünü budaktan sakınmaz ki...» diyerek Natalya iç çekti.

«Onlara bir şey olacağını hiç sanmam. Tanrı acımasız değildir. Bizim ihtiyar bu tarafa geçmeye çalışıp, bizi görmeye geleceğine söz vermişti, ama sanırım bunu engelleyen bir şeyle karşılaştı. Gelseydi sen de onunla gider kocanı görürdün. Bizim köylüler köyün karşısındaki mevzileri tutuyorlar. Sen ateşler içinde yatarken ben bir sabah Don'a su almaya gittim, nehrin karşı kıyısından Anikuşka'nın, 'Selam, büyük hanım! Senin ihtiyardan sana selamlar!' diye bağırdığını duydum.»

«Peki ama, Grişa nerede?» diye Natalya çekinerek sordu.

«Gerilerde, hepsine o komuta ediyor,» diye İlyiniçna güven duygusu içinde cevap verdi.

«Ama nereden komuta ediyor?»

«Mutlaka Vyeşenskaya'dan. Bu işi yapabileceği başka bir yer yok ki.»

Natalya sustu. İlyiniçna başını çevirip ona baktı ve endişeli bir tavırla sordu:

«Ama ne oldu ki? Niçin ağlıyorsun?»

Natalya cevap vermedi, kirli önlüğünü yüzüne bastırıp sessizce hıçkıra hıçkıra ağladı.

«Ağlama, Natalya, yavrum, gözyaşlarının hiçbir yararı olmaz. Tanrı kısmet ederse, onların hepsini yine sağ salim göreceğiz. Sen asıl kendine dikkat et, öyle olur olmaz da avluya çıkmaya kalkma, yoksa bu imansızlar seni görüp kaş göz etmeye başlarlar.»

Mutfağı karanlık iyice sardı. Dışarda, bir insan belirtisi pencerenin önünü bir perde gibi örttü. İlyiniçna pencereye dönüp sızlandı:

«Onlar! Kızıllar! Natalya, yavrum! Hemen yatağa gir, hastaymış gibi davran... Hangi günahı işleyecekleri hiç belli olmaz... Şu çulu da üstüne örtüver.»

Natalya korkudan titreyerek kendini yatağa attığı

sırada kapının mandalı takırdadı ve uzun boylu bir Kızıl Ordu eri başını eğip mutfağa girdi.

Çocuklar İlyiniçna'nın eteğine sarıldılar. Yaşlı kadının benzi attı. Ocağın yanında ayakta duruyordu; hemen oracıktaki sıranın üzerine çöktü ve çökerken bir çanak dolusu kaynar sütü de devirdi.

Kızıl Ordu eri mutfağa çabucak bir göz attıktan sonra yüksek bir sesle:

«Korkmayın!» dedi. «Sizi yiyecek değilim! Merhaba!»

Natalya sahiden hastaymış gibi inleyerek çulu başına çekti, ama Mişatka kaşlarını çatıp ziyaretçiye baktı ve neşe ile açıkladı:

«Nine! Bizim horozu işte bu boğazlamıştı. Hatırladın mı?»

Asker haki kasketini çıkardı, dilini damağında şaklatıp gülümsedi.

«Vay yaramaz, tanıdı beni! Nasıl da hatırladı o horozu? Her neyse, bayan, gelişimin nedeni şu: Bize biraz ekmek pişirir misin? Unumuz var.»

«Evet... Tabii... pişiririm,» diye İlyiniçna ziyaretçinin yüzüne bakmadan kekeleyerek cevap verdi ve sıranın üstüne dökülmüş olan sütü sildi.

Asker kapının yanına oturdu, cebinden tütün kesesini çıkardı, kendine bir sigara sararken konuşmak için bahane aradı.

«Akşama kadar yetişir mi?»

«Eğer acelen varsa yetiştiririm.»

«Savaş zamanı, Nine, hep acele içindeyizdir. O horoz yüzünden de bana kızma.»

«Kızmadım ki,» diye İlyiniçna korkuyla cevap verdi. «Çocuğun aptallığı işte. Unutulması gereken şeyleri hatırlıyor.»

Konuşkan ziyaretçi dönüp, Mişatka'ya tatlı tatlı gülümseyerek, «Öyle olsun ama, sen de az cimri değilsin ha, delikanlı,» dedi. «Hem ne diye öyle gözlerini dikmiş küçük bir kurt gibi bakıyorsun bana? Gel bu-

raya bakayım, bu horoz hakkında seninle doya doya bir konuşalım hele.»

İlyiniçna torununu diziyle iterek, «Gitsene yanına, şaşkın,» diye fısıldadı.

Ama Mişatka sıkı sıkı tutmakta olduğu babaannesinin eteğini bırakıp mutfaktan sıvışmaya yeltenerek yan yana kapıya doğru seğirtti. Kızıl Ordu eri uzun kolunu uzatıp onu yakaladığı gibi kendine çekiverdi:

«Bana dargın mısın?» diye sordu:

Mişatka, «Hayır,» diye fısıldayarak cevap verdi.

«Eh, iyi öyleyse! Horoz yok diye mutsuz olunmaz ki. Senin baban nerede? Don'un öte yanında mı?»

«Evet.»

«Demek bizimle savaşıyor.»

Adamın tatlı bir sesle konuşmasından cesaret alan Mişatka hemen haberi iletti:

«Babam bütün Kazaklara komuta ediyor.»

«Amma da attın be oğlum!»

«Sor istersen Nineme.»

Ama torununun bu gevezeliği karşısında tedirginlik hisseden nine, sadece ellerini çırpıp bir inilti koyuverdi.

Şaşıran asker, «Hepsine mi komuta ediyor?» diye sordu.

«Eh, hepsine değil belki de—» diye ninesinin ürkütücü bakışlarıyla şaşkına dönen Mişatka, pek kesin olmayan bir cevap verdi.

Kızıl asker bir an sustu, sonra Natalya'dan tarafa bakarak sordu:

«Demek küçükhanım hasta, ha?»

«Tifüsten yatıyor,» diye İlyiniçna cevap verdi ister istemez.

İki Kızıl Ordu eri mutfağa bir çuval un getirdiler ve bunu eşiğin kenarına bıraktılar.

«Yak bakalım ocağını, büyükhanım,» dedi bir tanesi. «Akşamdan önce gelir somunları alırız. Ama göreyim seni, iyi pişir, yoksa halin yaman olur.»

İlyiniçna, «Elimden geldiği kadar iyi pişiririm,» diye cevap verdi ve hem yeni gelenlerin tehlikeli konuşmayı yarıda kesmelerine hem de Mişatka'nın koşup mutfaktan çıkmasına pek sevindi.

Adamlardan biri başıyla Natalya'yı gösterip sordu:

«Tifüs mü?»

«Evet.»

Alçak sesle aralarında konuştuktan sonra mutfaktan çıktılar. En arkadaki köşeyi henüz dönmemişti ki, Don'un karşı kıyısından tüfek sesleri yükseldi.

Adamlar iki büklüm eğilip, avlunun yarı yıkılmış taş duvarının arkasına koştular ve oraya sinerek büyük bir faaliyet içinde tüfeklerine sürdükleri mermilerle ateşe karşılık verdiler.

Korkunç bir dehşete kapılan İlyiniçna, Mişatka'yı aramak için avluya koştu. Duvarın arkasındaki adamlar ona seslendiler:

«Hey, Nine, içeri gir! Vurulacaksın!»

«Bizim oğlan avluda! Mişatka! Yavrum!» diye yaşlı kadın ağlamaklı bir sesle haykırdı.

Avlunun ortasına kadar bir koşu fırladı ve tam o anda Don'un öte yanından ateş kesildi. Belli ki Kazaklar onu görmüş ve tanımışlardı. Koşup gelen Mişatka'yı İlyiniçna elinden tuttuğu gibi mutfağa götürdü ve o anda silah sesleri yeniden başladı; Kızıl askerler Melehov'ların avlusunu terk edinceye kadar da sürüp gitti.

İlyiniçna bir yandan fısıldarcasına Natalya ile konuşurken, bir yandan da hamuru hazırladı. Ama ekmeği pişirmedi.

Öğleye doğru köydeki makineli tüfek ileri karakollarının Kızıl Ordu erleri avluları telaşla terk ettiler ve makineli tüfeklerini de beraberlerinde sürükleyerek tepenin yamaçlarına tırmanmaya başladılar. Tepenin üstündeki siperleri tutan bölüğün erleri de yürüyüş koluna geçip Hetman anayolu yönünde ilerlediler.

Sanki bütün Don kıyısı topraklarının üzerine de-

rin bir sessizlik yayılmıştı ansızın. Toplar ve makineli tüfekler susmuştu. Hetman anayoluna doğru uzanan bütün yollar ve ot bürümüş yaz patikaları her köyden yola çıkan uçsuz bucaksız diziler halindeki eşya ağırlıklarıyla, bataryalarla dolmuştu; piyade ve süvari birlikleri yürüyüş kolunda ilerlemekteydi.

Pencereden bakmakta olan İlyiniçna son Kızıl Ordu erlerinin de tepenin kıraç yamacını tırmandıklarını gördü, elini perdeye sildi ve heyecanla haç çıkardı.

«Tanrı bu günleri de gösterdi, sevgili yavrum Natalya. Kızıllar geri çekiliyorlar.»

«Ah, anacığım, onlar siperlere girmek için köyden ayrılıyorlar, akşama kalmaz yine dönerler.»

«Öyleyse niçin koşuşup duruyorlar? Bizimkiler püskürttü onları. Geri çekiliyorlar, hınzırlar! İmansızlar kaçıyorlar...!» dedi İlyiniçna böbürlenerek. Ama yine de hamuru yoğurmaya koyuldu.

Natalya mutfağın kapısına doğru yürüdü, eşikte durup elini gözlerine siper ederek, güneşin altında parıldayan kıraç tepeye, kahverengi, güneşin kavurduğu yamaçlara uzun uzun baktı.

Bir fırtınayı haber veren muhteşem sessizlik içinde, tepenin arkasından, kümelenen beyaz bulutların başları yükseldi. Öğle güneşi toprağı kavurmaktaydı. Tarlafareleri otlaklarda ıslık çalıyor, onların bu sakin, biraz da hüzünlü sesleri tarlakuşlarının şen ötüşlerine karışıyordu. Top gümbürtülerinden sonra çöken bu sessizlik Natalya'nın yüreğine öylesine iyi geldi ki, yerinde kımıldamadan durdu, tarlakuşlarının yalın şarkılarını, kuyu çıkrığının gıcırtısını ve pelinotu kokulu rüzgârın hışırtısını doya doya dinledi.

Keskin ve güzel kokularla yüklüydü bu doğudan esen kanatlı bozkır rüzgârı. Kavrulmuş kara toprağın sıcak soluğuyla, güneşin altında solan bütün otların baş döndürücü kokusuyla soluyordu. Ama yağmurun yaklaştığı da seziliyordu: Nehirden serin bir rutubet

yükseliyor, kırlangıçlar çatal kuyruklarını neredeyse yere değdirircesine uçarak havada şekiller çiziyor, çok ötelerde, göğün masmavi uzaklığında bir bozkır kartalı yaklaşan fırtınadan kaçmak için kanat çırpıyordu.

Natalya çıkıp avluyu dolaştı. Taş duvarın dibindeki ezilmiş otların üzerine boş kovanlar altın kümeleri gibi yığılmıştı. Evin pencereleri ve badanalı duvarları makineli tüfek kurşunlarıyla delik deşik olmuştu. Hayatta kalan tavuklardan biri Natalya'yı görünce gıdaklayarak uçup zahire ambarının damına kondu.

Köyün üzerine çökmüş olan huzur verici sessizlik çok sürmedi. Rüzgâr esmeye, terk edilmiş evlerde sürgüsü açık kalan panjur ve kapılar gürültüler çıkararak çarpmaya başladı. Dolu yüklü beyaz bir bulut güneşi örterek batıya doğru yöneldi.

Natalya rüzgârda uçuşan saçlarını tutarak yaz mutfağına kadar gitti, oradan yine tepeye doğru baktı. Ufukta, leylak rengi bir toz bulutuna sarınmış olan askerlerin kimi altlarındaki atları dörtnala sürüyor, kimi de çift tekerlekli askerî arabalarla yol alıyordu.

Natalya rahatlayarak, «Demek doğru; gerçekten geri çekiliyorlar,» dedi kendi kendine.

Henüz eve girmemişti ki, tepenin çok gerilerinde bir yerde atışa geçen topların boğuk sesleri gökte yuvarlanmaya, sanki onlarla ses değiş tokuşu yapıyormuş gibi iki Vyeşenskaya kilisesinin çanları da seslerini nehrin üzerinde yüzdürerek neşeli neşeli çalmaya başladı.

Nehrin öte yakasında Kazaklar yoğun bir kalabalık halinde, kayıklarını nehre doğru taşıyarak ya da sürükleyerek ormandan sökün ettiler. Kayıkları suya indirdiler, kıç tarafta ayakta duran kürekçiler büyük bir gayretle küreklere asıldılar. Üç düzine kadar kayık birbirini kovalarcasına köye yöneldi.

İlyiniçna iki gözü iki çeşme ağlayarak mutfaktan dışarıya fırlarken, «Natalya, yavrum! Ah, yavrum...

Bizimkiler geliyorlar!» diye bağırdı.

Natalya, Mişatka'yı kavradığı gibi havaya kaldırdı. Gözleri ateş saçarcasına parladı, ama soluk soluğa konuşurken sesi değişti:

«Bak, yavrum, bak,» dedi, «senin gözlerin keskindir... Belki baban da Kazakların arasındadır... Görebiliyor musun onu? Öndeki kayıkta duran o değil mi, ha? Öf, ama sen yanlış yere bakıyorsun...»

Kayıkların kıyıya oturduğu yerde yalnız sıska Panteley Prokofyeviç'i gördüler. İhtiyar her şeyden önce öküzlere, çiftlik mallarına ve buğdaya bir şey olup olmadığını sordu, sonra gözlerinden bir damla yaş akıtıp torunlarını kucakladı. Ama telaşla ve topallaya topallaya kendi avlusuna girdiği zaman rengi attı, dizlerinin üzerine çöktü, geniş bir kol hareketiyle haç çıkardı, doğuya dönüp önüne eğdiği saçları ağarmış başını uzun bir süre kızgın, güneşin kavurduğu topraktan kaldırmadı.

V

General Sekretev komutasında Don Ordusuna bağlı altı koşulu top ve sekiz makineli tüfekle donatılmış 3000 süvariden oluşan bir grup, 10 Haziranda ezici bir darbeyle Ust-Belokalitvenskaya bölge merkezinin yakınındaki cephenin ön kısmını yardı. Kuvvetler daha sonra demiryolu boyunca Kazanskaya bölge merkezi yönünde ilerledi.

Üçüncü günün sabahı, erken saatlerde, 9. Don Alayından bir subay keşif kolu, nehre yakın bir yerde bir isyancı ileri karakoluyla temas kurdu. Atlıları gören Kazaklar dere yataklarına doğru kaçıştılar, ama keşif kolunun komutanı Kazak yüzbaşı isyancıları giysilerinden tanıdı ve kılıcına bağlı bir mendili sallayarak çın çın öte bir sesle bağırdı:

«Biz sizden yanayız... Kaçmayın, Kazaklar...»

Keşif kolu, sakınmadan dere yatağının kenarına kadar atları sürerek sokuldu. İsyancı ileri karakolunun komutanı, yaşlı, kır saçlı bir çavuş hepsinden önce ortaya çıktı ve yürürken çiyden nemlenmiş kaputunun düğmelerini iliklediı. Sekiz subay atlarından indiler, yüzbaşı çavuşun yanına gitti, şeridin üzerinde iyice göze çarpan beyaz subay kokartlı haki kasketini başından çıkarıp gülümseyerek:

«Merhaba, Kazaklar!» dedi. «Eski Kazak göreneğidir, gel öpüşelim.» Çavuşu her iki yanağından öptü, bıyığını ve dudaklarını mendiline sildi, çavuşun arkadaşlarının meraklı bakışlarının kendi üzerine dikilmiş olduğunu hissederek, kelimeleri uzata uzata, anlamlı bir gülümsemeyle sordu:

«Neyse, sonunda aklınız başınıza geldi, ha? Demek kendi halkınız Bolşeviklerden daha iyi çıktı, öyle mi?»

«Dediğin gibi, Asaletlim! Günahlarımızın kefaretini ödedik. Üç aydan beri savaşıyoruz, sizleri de pek göreceğimiz geldi.»

«Geç de olsa, sonunda aklınız başınıza geldi. Bunlar artık geride kaldı, geçmişi unutalım. Sizler hangi bölgedensiniz?»

«Kazanskaya'dan, Asaletlim.»

«Birliğiniz Don'un öte yakasından mı?»

«İyi bildiniz.»

«Kızıllar hangi yoldan geçip Don'dan gittiler?»

«Nehrin aktığı yöne doğru gittiler, Donets bölgesine, belki de.»

«Süvarileriniz bu tarafa gelmediler mi daha?»

«Kesinlikle.»

«Neden?»

«Bilemem ki, Asaletlim. Bu tarafa gönderilen ilk biz olduk.»

«Burada Kızılların hiç topu var mıydı?»

«İki bataryaları vardı.»

«Ne zaman geri çektiler onları?»

«Geceleyin.»

«Peşlerine düşmek gerekirdi... Yazık, fırsatı kaçırdınız!» dedi yüzbaşı onları kınayarak. Atının yanına gitti, torbasından bir zımbalı defterle bir harita çıkarıp aldı.

Çavuş, avuçlarını pantolonunun yan dikişleri üzerine yapıştırmış, hazır ol vaziyette duruyordu. Kazaklar onun iki adım gerisinde toplanmışlar sevinç ve belli belirsiz bir endişeyle karışık duygular içinde subayları, eyerleri, safkan, ama yol yorgunu atları dikkatle süzüyorlardı. Subaylar üzerlerine kalıp gibi oturan omuzları apoletli İngiliz üniforması biçimindeki ceketleriyle ve dizden sıkma geniş kenarlı süvari pantolonlarıyla ayak değiştire değiştire atlarının yanında sıkıntılı bir halde kıpırdanıyorlar, arada bir de kaçamak bakışlarla Kazaklara bakıyorlardı. Hiçbirinin omuzunda, 1918 sonbaharında öylesine yaygın olan ve kopya kalemiyle çizili apoletlerden yoktu. Çizmeleri, eyerleri, bezden kütüklükleri, eyerlerine takılı duran karabinaları hep yepyeni ve yabancı ülkelerden gelmeydi. Yalnız bir tanesi, görüşüne bakılırsa içlerinde en yaşlıları olanı, üstüne iyi cins mavi kumaştan bir Çerkez ceketi, Buhara'nın karagül koyunu pöstekesinden yuvarlak bir Kuban başlığı ve topuksuz dağcı çizmeleri giymişti. Kazaklara ilk olarak o yaklaştı, onlara doğru birkaç adım atıp, sahra çantasından üzeri Belçika Kralı Albert'in resmiyle süslü nefis bir paket sigara çıkardı.

«Birer sigara almaz mısınız, kardeşler?» dedi.

Kazaklar açgözlülükle sigaralara ellerini uzattılar. Öbür subaylar da yanaştı.

«Bolşeviklerin idresi altında hayat nasıldı, söyleyin bakalım?» diye koca kafalı, geniş omuzlu bir sancaktar sordu.

«Pek bir şeye benzemiyordu,» diye, üzerine eski bir köylü ceketi giymiş olan bir Kazak, gözlerini subayın güçlü baldırlarını çevreleyen dizden bağlı uzun tozluklarından ayırmadan sigarasını tüttürerek ihti-

yatla cevap verdi.

Kazağın ayaklarındaki yırtık pırtık çarıklar dökülüyordu, delikleri örülerek onarılmış yün çoraplarının içine paçalarını soktuğu pantolonu lime lime olmuştu. Adam işte bu yüzden hayran bakışlarını sağlam tabanlı, pirinçten yapılmış bağ kapsülleri pırıl pırıl parlayan İngiliz yapısı çizmelerden bir türlü ayıramıyordu. Kendini tutamayarak açıkyüreklilikle hayranlığını belirtti.

«Çok güzel çizmeleriniz var!»

Sancaktar dostça bir konuşmaya girme eğilimi göstermedi. Küçümseyen ve meydan okuyan bir sesle, «Yabancı ülkelerden aldığınız teçhizatı verip, yerine Moskof çarıklarını almak istediniz,» dedi. «Şimdi de bunları kıskanmaya hiç hakkınız yok!»

Kazak, destek bulmak umuduyla çevresindeki öbür Kazaklara bakarak, afalladığını belli eden bir sesle, «Bir kusurdur işledik. Yanlış yola saptık...» dedi.

«Ne öküz kafalı olduğunuzu gösterdiniz. Öküz, önce harekete geçer, düşünmek için de sonra durur. 'Bir kusurdur işledik!' Peki ama, sonbaharda cepheyi açıp, oturduğunuz zaman ne düşünüyordunuz? Komiser olmak istediniz! Vatan savunuculuğunu ne de güzel yaptınız!»

Genç bir bölük komutanı öfkeli sancaktarın kulağına usulca, «Bırak artık, yeter!» diye fısıldadı. Sancaktar sigarasını yerde ezdi, tükürdü, atların yanına doğru salına salına yürüdü.

Yüzbaşı ona yazılı küçük bir kâğıt vererek alçak sesle bir şey söyledi. İri yapılı sancaktar hiç beklenmedik bir çeviklikle atına atladı, sert bir hareketle çevirdiği hayvanı batıya doğru dörtnala sürdü.

Kazaklar şaşkınlıktan doğan bir sessizlik içinde kaldılar. Yüzbaşı onlara yaklaşıp, çın çın öten neşeli bariton sesiyle sordu:

«Varvarinski köyü buradan ne kadar uzakta?»

Kazaklardan birkaçı aynı anda, her biri ayrı bir ses tonuyla, «Otuz beş verst,» diye cevap verdiler.

«Pekâlâ! O halde, Kazaklar gidip komutanınıza, süvari birliklerinin bir dakika bile vakit kaybetmeden nehrin bu tarafına geçmelerinin gerektiği haberini verin. Subaylarımızdan biri sizinle geçite kadar gidecek ve süvariler de onun emrinde olacak. Piyadeler yürüyüş kolunda Kazanskaya üzerine doğru ilerleyebilir. Anlaşıldı mı? Hadi bakalım, öyleyse, geriye dön, koşar adım marş!»

Kazaklar bayırdan aşağı toplu halde indiler. Sanki aralarında anlaşmışlar gibi hiç konuşmadan iki yüz adım kadar yürüdüler. Ama sonunda, köylü ceketi giymiş ve sancaktarın hışmına uğramış olan o kendi halindeki Kazak başını sallayıp, dertli dertli içini çekerek:

«Evet, işte birleştik yine, kardeşler...» dedi.

Bir ikincisi hemen ona karşılık verdi:

«Ha turp yemişsin, ha bayırturpu; ikisinin de tadı aynıdır!» Ve ağız dolusu bir küfür savurdu.

VI

Kızıl kuvevtlerin geri çekilmekte oldukları haberi Vyeşenskaya'ya ulaşır ulaşmaz, Gregor Melehov ve iki süvari alayı, atlarını yüzdürerek Don'u geçtiler, ileriye kuvvetli keşif kolları gönderdiler, güneşe doğru ilerlediler.

Don kıyısı tepelerinin ardında çarpışmalar oluyordu. Sanki yerin altından geliyormuş gibi boğuk boğuk kükreyen top gümbürtüleri duyuluyordu.

«Şu kadetler de mermileri su gibi harcıyorlar hani! Baraj ateşi açtılar,» dedi, komutanlardan biri atını Gregor'a doğru sürerken.

Gregor duymamazlıktan geldi. Süvari kolunun başında gidiyor, etrafı dikkatle kolluyordu. Don'dan Baz-

ki köyüne kadar üç verstlik bir mesafe boyunca isyancıların arkalarında bıraktıkları binlerce çekçek ve yük arabası yolu kaplamıştı. Ormanın içinde oraya buraya bir yığın eşya saçılmıştı: Kırık sandıklar, sandalyeler, giyecekler, koşum takımları, kap kacak, dikiş makineleri, tahıl çuvalları gibi şeyler hep gözlerini mal hırsı bürümüş sahipleri tarafından, Don'a doğru geri çekildikleri sırada toparlanıp buralara kadar getirilmişlerdi. Yolun bazı yerleri, saçılmış olan diz boyu altın sarısı buğday taneleriyle örtülüydü. Sağda solda, şişmiş, iğrenç kokular saçan, çürüyüp korkunç biçimlere girmiz öküz ve at leşleri yatmaktaydı.

Bu manzara karşısında sarsılan Gregor, «İşte insan malına böyle göz kulak olur!» diye bağırdı. Başından kasketini çıkardı, nefes almamaya çalışarak, atını sürüp, küflü bir buğday yığınının çevresini ihtiyatla dolandı. Yığının üstünde, Kazak başlığı giymiş, ceketi kana bulanmış yaşlı bir adam ceseti kaskatı yatıyordu.

«İhtiyar malını korumak için fazla diretmiş galiba! Şeytan da onu benzetmiş, çakmış malının başına,» dedi Kazaklardan biri acıdığını belli ederek.

«Mal canın yongasıdır...»

«Hadi bakalım, yürüyün çabuk! Ne biçim kokudur bu Allah bilir! Hadi, yürüyün!» diye arka saflardan kızgın sesler yükseldi.

Bölük tırısa kalktı. Konuşmalar kesildi. Ormanın içinde sayısız toynak takırtısı ile buna ayak uyduran düzenli Kazak teçhizatının hafif çıngırtısından başka ses duyulmaz oldu.

Lisnitski malikânesinin yakınında çarpışma vardı. Kızıl Ordu erleri çorak bir vadi boyunca yanaşık düzende Yagodnoye'nin biraz açığına doğru koşuyorlardı. Şarapneller tepelerinde patlıyor, makineli tüfekler ateş yağdırıyor, bir Kalmuk alayının erleri önlerini kesmek için tepeden aşağı akın ediyordu.

Gregor kendi alaylarıyla oraya vardığında savaş

sona ermişti. Bozguna uğrayan kuvvetlerin ve 14. Tümenin eşya ağırlıklarının geri çekilmelerine yardım eden iki Kızıl Ordu bölüğü Kalmuk alayı tarafından dağıtılmış, tümüyle yok edilmişti. Vadiye bakan tepenin üzerinde Gregor komutayı Yermakov'a devrederken, «Onlar işi biz gelmeden önce zaten bitirmişler,» dedi. «Sen git, onlarla temasa geç; ben de malikâneye şöyle bir göz atayım.»

Yermakov şaşırarak, «Ne yapacaksın orada?» diye sordu.

«Şey nasıl söylesem bilmem ki. Gençliğimde orada çalışmıştım... Eski yerleri görmek geldi içimden. Beni çeken bir şey olmalı...»

Gregor, Prohor'u yanına çağırdı, birlikte Yagodnoye'ye sürdüler atlarını. Yarım verstten daha az bir yol aldıktan sonra Gregor dönüp arkasına bakınca, Kazaklardan birinin düşünceli davranarak yanında getirdiği bir beyaz çarşafın bölüklerin başında, rüzgârda dalgalandığını gördü.

Gregor, «Teslim oluyorlar sanki!» diye düşündü endişeyle ve yüreğinde hissettiği hafif bir özlemle, süvari kolunun ağır ağır, isteksiz isteksiz vadinin içine dalışını, Sekretev'in bir grup adamının onları karşılamak için tırısa kaldırdıkları atlarını çayırdan doğru sürerek gelişini seyretti.

Devrilmiş kapıdan geçip avluya girdiği zaman Gregor'u hüzün dolu, terkedilmiş bir hava karşıladı. Avluyu kazayağı otları bürümüştü. Yagodnoye tanınmaz haldeydi. Gregor ne yana baktıysa orada içler acısı bir terk edilmişliğin ve çöküntünün izlerini gördü. Bir zamanların o güzelim evi soluk suratlı bir hal almış, sanki temellerinin üstüne çökmüştü. Uzun bir zamandan beri boyanmamış olan dam, sarı pas lekeleriyle yamalanmıştı. Saçaklardan parçalanmış su olukları sarkıyor, menteşelerinden yarı yarıya çıkmış panjurlar bir yana kaykılmış sarkıyor, kırılmış pencerelerden rüzgâr ıslık çalarak eserken, odalardan, uzun

zaman içinde yaşanmamış yerlerin kekremsi, küflü kokusu geliyordu.

Evin doğu köşesiyle kapı önündeki sundurmayı üç pusluk bir topun mermisi yıkmıştı. Başka bir merminin koparıp attığı bir akçaağacın tepesi koridorun kırılan Venedik tarzındaki penceresinden içeri dalmış, gövdesi de temelden fırlayan bir yığın tuğlanın altında kalmıştı Ağacın soluk dallarını yeni yetişen yabani bir şerbetçiotu dolana dolana sarmaya çoktan başlamış, hâlâ kırılmadan durmakta olan camların üzerinde arsızca gelişerek kornişe kadar uzanmıştı.

Zaman ve hava yıpratıcı etkilerini göstermişlerdi. Avludaki yapılar harap olmuş, yıllardan beri bunlara sanki titiz bir insan eli hiç değmemişti. Ahırın taş duvarları yıkılmış, ilkbahar yağmurlarıyla yıkanmıştı; bir fırtına, arabaların durduğu binanın damını uçurmuş, çatının boyasız çapraz kirişlerinin ve merteklerinin üzerinde yer yer birkaç tutam yarı çürümüş saman kalmıştı.

Artık tamamen yabanileşmiş üç borzoy, uşaklara ait binanın basamaklarında yatıyordu. İnsanları görünce sıçrayıp kalktılar, kısık kısık havlayarak kapıdan içeri daldılar, gözden kayboldular. Gregor atını uşaklar dairesinin ardına kadar açık penceresinin önüne sürdü, eyerin üzerinde eğilip seslendi:

«Kimse var mı burada?»

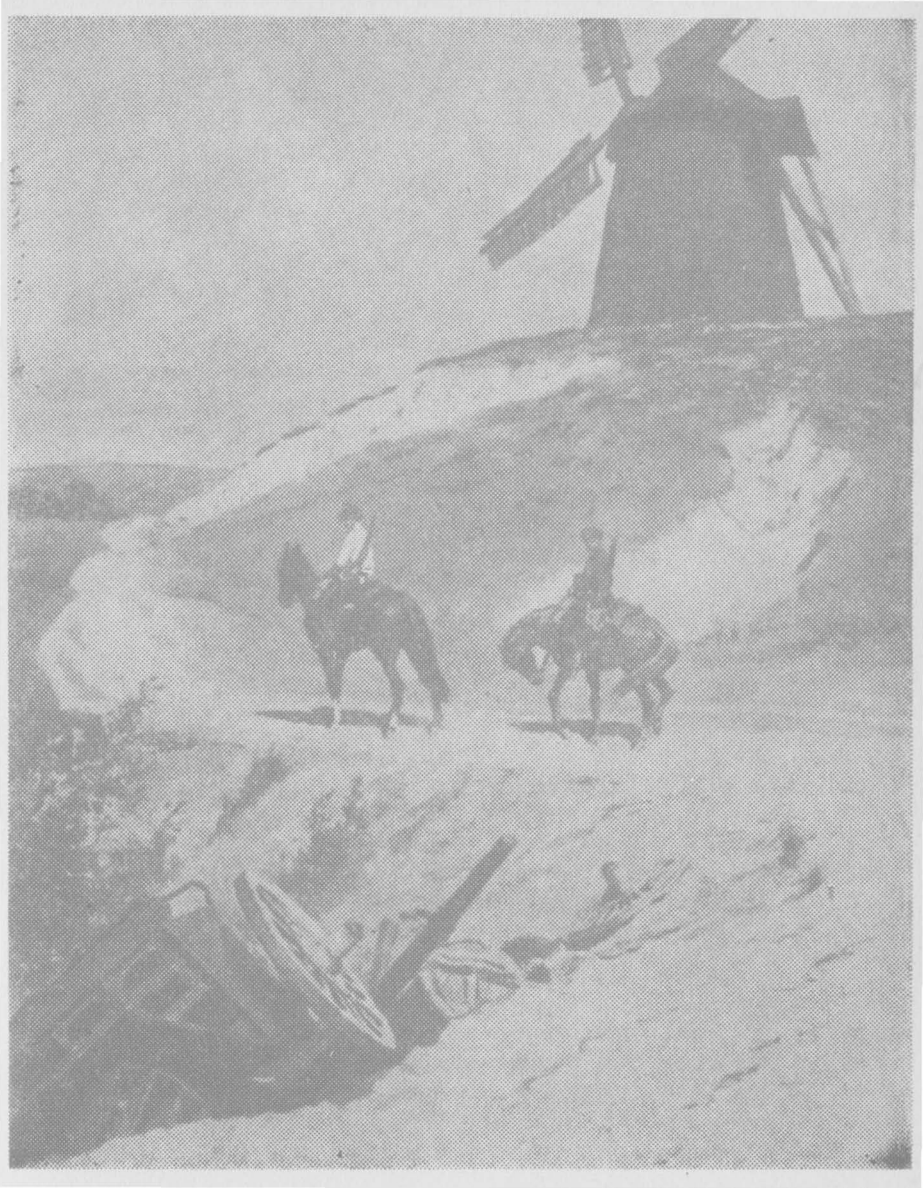
Uzunca süren bir sessizlikten sonra, insan sesinden başka her şeye benzeyen bir kadın sesi cevap verdi:

«Bekle birazcık, İsa aşkına! Şimdi geliyorum.»

Yaşlanmıştı Lukerya; çıplak ayaklarını yere sürte sürte basamakların başına, kapının önüne çıktı. Güneşten kamaşan gözlerini kısarak orada durup Gregor'a baktı.

«Tanımadın mı beni, Lukerya teyze?» diye sordu Gregor atından inerken.

İşte o anda Lukerya'nın çopur suratından bir tit-

remedir geçti ve yüzündeki o kayıtsız ifadenin yerini korkunç bir heyecan aldı. Gözlerinden yaşlar boşandı, uzun bir süre ağzından tek bir söz çıkmadı. Gregor atını bağlayıp sabırla bekledi.

«Çok acı çektim! Tanrı bana o günleri bir daha göstermez inşallah!» diye, Lukerya yanaklarını kirli keten önlüğüne silerek yakınmaya başladı. «Yine onların geldiklerini sandım... Ah, Grişa, burada olanları bir bilsen. İnanmazsın! Bir beni bıraktılar...»

«Peki, ya Saşka Dede nerede? O efendilerle birlikte mi uzaklaştı buradan?»

«Gitseydi, belki bugün hayatta olurdu...»

«Öldü mü yoksa?»

«Öldürdüler. Ölüsü de üç günden beri şarap mahzeninde duruyor.. Gömülmesi gerekirdi ama, ben de hastaydım. Ancak şimdi güç bela kalkabildim, sen seslenince... Yanına varmayı da gözüm yemiyor, bir ceset görmekten ödüm kopuyor...»

«Peki ama bu işi niçin yaptılar?» diye Gregor gözlerini yerden kaldırmadan boğuk bir sesle sordu.

«Kısrağın yüzünden... Beyler telaş içinde ayrıldılar buradan. Yanlarına yalnız para aldılar, bütün malı mülkü bana emanet ettiler.» Lukerya'nın sesi bir fısıltı haline dönüştü. «Her şeyi sakladım, en büyüğünden en küçüğüne varıncaya kadar. Hepsi gömdüğüm yerde duruyor hâlâ. Onlar atlardan sadece o üç Orlof aygırını aldılar, öbürlerini de Saşka Dedeye bıraktılar. Ayaklanma başlayınca, hem Kazaklar hem de Kızıllar gelip atları aldılar. Yağız aygır, Kasırga vardı ya —bilmem hatırlar mısın?— onu da ilkbaharda Kızıllar gelip aldılar. Eyer vuracağız diye uğraşıp durdular. Bilirsin, ona hiç eyer vurulmamıştı daha önce. Nitekim onunla sonra da başa çıkamamışlar. Bir hafta sonra buraya birkaç Karginskaya'lı Kazak gelmişti, onlar anlattılar bunu. Tepede Kızıllara rastlamışlar onlara ateş etmeye başlamışlar. Kazaklardan birinin altında ufak tefek aptal bir kısrak varmış, tam o sırada bu başlamış

kişnemeye. Kasırga da bir hışım atılmış kısrağın üzerine, sırtındaki adam bir türlü onu zaptedememiş. Bunu anlayınca da, doludizgin giden aygırdan kendini yere atmaya karar vermiş. Atmasına atmış ama, ayağı üzengiye takılı kalmış. Kasırga da herifi sürükleye sürükleye getirdiği gibi Kazakların avucuna teslim etmiş.»

Prohor büyük bir coşku içinde, «Aferin ona!» diye bağırdı.

«Şimdi ise Karginskaya'lı bir sancaktar biniyor aygıra,» diye Lukerya istifini bozmadan hikâyesini anlatmaya devam etti. «Bizim bey buraya döner dönmez Kasırga'yı getireceklerine söz verdiler. İşte böyle, bütün atları alıp götürdüler, bir Ok adlı rahvan at kaldı burada. Kulunlayacağı için ona el sürmemişlerdi. Sonra da kulunladı. İhtiyar Saşka taya öyle iyi bakıyordu ki, inanmazsın. Onu hep kucağında taşıyor, sütle besliyordu, bacakları güçlensin diye ona birtakım otlardan yaptığı ilaçlar içiriyordu. Demeye kalmadı, bir beladır geldi başımıza! Üç gün önce, akşamın geç vaktinde üç atlı çıkageldi. Saşka bahçede ot biçiyordu. 'Gel buraya ulan, şu bu' diye bağırdılar ona. O da tırpanını elinden attı, yanlarına gidip, onlara iyi günler diledi. Ama onlar Saşka'nın yüzüne bile bakmadılar, oradaki sütü içtiler ve 'At var mı burada?' diye sordular. O da dedi ki, 'Bir tane var ama asker adamın işine pek yaramaz; kısraktır, hem de tayı var, emziriyor!' Üç herifin en azılısı bağırdı: 'O seni ilgilendirmez! Getir kısrağı buraya, ihtiyar iblis! Atımın sağrısında tüy kalmadı, onu değiştirmem gerek.' Saşka diretmemeli, kısrağa sahip çıkmamalıydı, ama sen o koca ihtiyarın huyunu bilirsin... Zaman olurdu bizim bey bile onun çenesini kapatamazdı. Sanırım sen de hatırlarsın.»

Prohor hikâyenin arasına girerek, «Yani kısrağı onlara vermedi, öyle mi,» dedi.

«Daha neler, hiç verir mi? Onlara yalnız şunu de-

di: 'Sizden önce, sayısını pek bilemediğim birçok atlı geldi buraya, atlarımızı da alıp götürdü, ama hepsi de buna acıdılar, siz niçin...' Bu söz onları kızdırdı. 'Ulan çanak yalayıcı,' diye bağırdılar, 'kısrağı efendine saklıyorsun, ha.' Demeye kalmadı, onu çektiler bir kenara... İçlerinden biri kısrağı çıkardı, eyer kapamaya koyuldu. Tay da bir yandan hayvanın altında memeye uzanmaya çalışıyordu. İhtiyar Saşka yalvarmaya başladı: 'Acıyın, almayın bunu! Tay ne olur sonra?' Onlardan biri, 'Ben gösteririm şimdi sana ne olacağını,' dedi, tayı anasının yanından kovaladı, tüfeğini omuzundan sıyırdı, çekti tetiği. İki gözüm iki çeşme ağladı... Yanlarına koştum, yalvardım, Saşka'yı kolundan tuttum, bu beladan uzaklaştırmaya çalıştım, ama onun taya baktıkça sakalı titremeye başladı. Yüzü duvar gibi bembeyaz kesildi, 'Madem öyle, beni de vur, seni orospu çocuğu!' diye bağırdı. Heriflerin üzerine atıldı, kollarına asıldı, eyeri vurmalarına engel oldu. Onlar da kızdılar, oracıkta öldürdüler onu. Ona ateş ettikleri zaman neredeyse aklımı kaçıracaktım... İşte şimdi de onu ne yapacağımı bilemiyorum. Bir tabut yapılması gerek, ama kadın işi mi bu?»

«Sen bize iki tane bel getir, biraz da bez,» dedi Gregor.

«Onu gömmeyi mi düşünüyorsun?» diye sordu Prohor.

«Evet.»

«Bu işi üzerine almana doğrusu diyecek yok, Gregor Panteleyeviç. Bırak gideyim, hemen birkaç Kazak getireyim. Onlar tabut da yaparlar, güzel bir de mezar kazarlar...»

Prohor'un, tanımadığı ihtiyarın birini gömmeye hiç de niyetli olmadığı apaçık ortadaydı, ama Gregor onun önerisini kesinlikle reddetti.

«Mezarı kendimiz kazar, onu da kendimiz gömeriz. İhtiyar Saşka iyi bir insandı. Ben gidip ölüye bakarken sen de bahçede, havuzun başında bekle beni.»

Üzerini yabani otların bürüdüğü havuzun yanıbaşındaki, kökleri çevresine dal budak salmış olan o aynı kavak ağacının altında ihtiyar Saşka, bir zamanlar Gregor ile Aksinya'nın küçük kızlarını kendi eliyle gömdüğü yerde son istirahatgâhını bulmuş oldu. Kurumuş vücudunu, maya tutsun diye bırakılan hamurun üstüne örtmek için kullanılan ve şerbetçiotu kokan temiz bir çarşafa sardılar, toprakla örttüler. Böylece, küçük kızgın mezarının tümseği yanında, neşeyle parıldayan taze ve ıslak balçıktan bir tümsek daha belirmiş, sonra da bu, Kazakların çizmeleri altında iyice sıkışıp son şeklini almış oldu. Bahçenin yamacına kadar yemyeşil bir sel halinde uzanan bozkırdan ve eski harman yerinin çevresini saran yabani ketenlerin karmakarışık kümeleri içinden bıldırcınların ardı arası kesilmeyen cıvıltılarını duyuyordu Gregor. Tarlafareleri ıslık çalıyor, hezen arıları vızıldıyor, otlar rüzgârın okşayan soluğu altında hışırdıyor, tarlakuşları gurubun fışkıran ışığında ötüyor ve insanoğlunun doğa içindeki yerinin büyüklüğünü pekiştirmek için vadinin çok uzaklarından bir makineli tüfeğin inatçı, öfkeli mırıltısı geliyordu.

VII

Beraberindeki karargâh subayları ve bir özel Kazak bölüğü ile birlikte Vyeşenskaya'ya gelen General Sekretev geleneksel ekmek ve tuzla, kilise çanlarının sesleriyle büyük bir coşku içinde karşılandı. Her iki kilisenin çanları da tıpkı Paskalya Yortusunda olduğu gibi bütün gün boyunca çaldı. Aşağı Don'dan gelen Kazaklar, yorgunluktan bir deri bir kemik kalmış ama yine de sırım gibi sağlam Don atlarının üzerinde sokaklardan geçtiler. Omuzlarındaki mavi apoletler sanki dünyaya meydan okuyordu. Generalin misafir edildiği tüccarın evinin yanındaki meydanda emir er-

leri kalabalık bir topluluk halinde bekleşiyorlardı. Ayçiçeği tohumu çitliyorlar, yanlarından geçen bayramlıklarını giymiş köylü kızlarına laf atıyorlardı.

Öğle üzeri, atlı üç Kalmuk, genel karargâha, tutsak alınmış on beş kadar Kızıl Ordu eri getirdiler. Arkalarından tepeleme çalgı aletiyle yüklü iki atlı bir de araba geliyordu. Kızıl Ordu erleri, gri çuha pantolonları ve yenlerinde kırmızı şeritler bulunan ceketleriyle alışılmamış bir tarzda giyinmişlerdi. Yaşlıca bir Kalmuk muhafız, kapının önünde durmuş aylak aylak vakit geçiren emir erlerinin yanına yaklaşıp, atından indi, pişirilmiş kilden yapılma ağızlığını cebine soktu.

«Bizimkiler Kızılların boru takımını getirdiler. Anladınız mı?»

«Ne olmuş yani?» diye, ablak yüzlü bir emir eri, Kalmuğun tozlu çizmelerine ağzındaki ayçiçeği kabuklarını tükürerek tembel tembel cevap verdi.

«Ne mi olacak? Alın içeriye hepsini. Amma da abuk sabuk konuşuyorsun be, şapşal suratlı.»

«Eeeh, kes artık, kıl kuyruk!» diye emir eri küskün bir tavırla hırladı. Ama tutsakların geldiğini de gidip haber vermemezlik etmedi.

Belini sıkıca kavrayan kahverengi bir ceket giymiş etine dolgun, lapacı görünüşlü bir yüzbaşı kapıda belirdi. Bacaklarını iki yana açıp durdu, gösterişli bir poz alıp, gözlerini Kızıl Ordu erlerinin üzerinde gezdirdi.

«Demek komiserlere müzik ziyafetini çeken sizlersiniz, sizi Tambof hergeleleri sizi!» diye kükredi. «Gri üniformalarınızı nereden edindiniz? Almanlardan mı?»

«Hiç de değil,» diye topluluğun en önünde duran Kızıl Ordu eri gözlerini hızlı hızlı kırpıştırarak cevap verdi.

«Bu üniformayı bizim bando takımına Kerenski zamanında, haziran taarruzundan önce vermişlerdi,» diye de hemen açıkladı. «O günden beri de giyiyoruz...»

«Giymeye de devam edeceksiniz! Siz o işi bana bırakın!» Yüzbaşı yassı tepeli Kuban kalpağını başının gerisine doğru itti, usturayla kazınmış kafasında henüz kapanmış bir yaranın mor izi ortaya çıktı. Kalmuk muhafıza dönüp devam etti: «Ulan, bunları niçin getirdin buraya, Allahsız domuz? Yolda işlerini bitiremez miydin?»

Kalmuk hissettirmeden toparlandı, topuklarını birleştirip, elini kasketinin siperliğinde kıpırdatmadan selam vaziyetinde tutarak cevap verdi:

«Onları buraya getirmemizi bölük komutanı emretti.»

«Getirmemizi bölük komutanı emretti!» diye tekrarlayarak adamı taklit etti züppe subay. Dudaklarını alaylı bir tavırla büktü, ağır art ayaklarını titrete titrete yürüyerek tutsakları gözden geçirmeye koyuldu. Tıpkı bir at cambazı gibi adamları alıcı gözüyle uzun uzun inceledi.

Emir erleri aralarında bıyık altından gülüştüler. Kalmuk muhafızlar ise yüzlerindeki kayıtsız ifadeyi hiç bozmadılar.

«Kapıları açın! Avluya sokun şunları!» diye emir verdi yüzbaşı.

Kızıl Ordu erleri ve tepesine kadar çalgı aletleriyle dolu araba binanın basamakları önünde durdu.

«Kimdir bando şefi?» diye sordu yüzbaşı, bir sigara yakarak.

«Bando şefimiz yok,» diye birkaç ses aynı anda cevap verdi.

«Nerede peki? Yoksa kaçtı mı?»

«Hayır, öldürüldü.»

«İsabet olmuş! Onsuz da idare edersiniz. Hadi bakalım, çalgılarınızı hazır edin!»

Kızıl Ordu erleri arabaya gittiler. Ürkek ürkek nefes alıştırmaya başlayan boru takımının madeni nağmeleri, kiliselerin devamlı çan seslerine karışarak avluda yükseldi.

«Hazır mısınız? Çalın bakalım 'Tanrı Çarı Korusun' adlı parçayı.»

Çalgıcılar sesizce birbirlerine baktılar. Hiçbiri çalmadı. Bir dakika kadar süren sıkıcı bir sessizlikten sonra aralarından, çıplak ayaklarına sadece düzgün bir şekilde dolak sarılı olan biri yere bakarak:

«Hiçbirimiz eski marşları bilmeyiz...» dedi.

«Hiçbiriniz mi? Çok ilginç. O zaman... Hey, emir erleri, yarım manga buraya, tüfek elde!»

Yüzbaşı çizmesinin burnuyla yerde duyulmayan bir tempo tutuyordu. Emir erleri tüfeklerini takırdatarak sundurmanın koridorunda sıraya girdiler. Çitin yanındaki bir akasya ağacının sık dalları arasında serçeler cıvıldaşıyorlardı. Avlunun havası, kızgın saç damların ve insan terinin keskin kokusuyla ağırlaşmıştı. Yüzbaşı gölgeye çekilirken, çıplak ayaklı çalgıcı arkadaşlarına umutsuz gözlerle bakıp yavaşça konuştu:

«Asaletlim! Biz hepimiz genç çalgıcılarız. Eski müziği bize öğretmediler... Bildiğimiz yalnız devrimle ilgili marşlar, Asaletlim!»

Yüzbaşı parmağını dalgın dalgın kılıç kayışının uç kısmına bir iki dokundurdu, cevap vermedi.

Yarım manga sundurmanın dışında sıraya dizilip, emir beklemeye başladı. Bando takımının erlerinden, gözünün biri başka öteki başka bir renk olan yaşlıca bir adam grubun arka tarafından yanındakileri itekleyerek kendine yol açıp öne çıktı. Boğazını temizleyip sordu:

«İzin verir misiniz? Ben o parçayı çalabilirim.» İzin beklemeden de güneşten ağarmış flütünü titreyen dudaklarına dayadı.

Tüccarın evinin geniş avlusundan tek başına yükselen flütün yanık yanık ağlayan sesi, yüzbaşının öfkeyle kaşlarını çatmasına yol açtı. Kolunu sallayarak bağırdı:

«Kes! Kes şu dilenci ağıtını...! Sen buna müzik mi diyorsun?»

Pencerelerde karargâh ve emir subaylarının gülümseyen yüzleri belirdi.

«Hadi şöyle canlı, güzel bir cenaze marşı çaldır şunlara!» diye genç bir teğmen, pencereden sarkarak, yaşına uygun bir sesle bağırdı.

O sırada, kilise çanlarının sesi de bir an için kesildi ve yüzbaşı kaşlarını oynatarak tehlikeli bir soru sordu:

«Umarım *Enternasyonal*'i çalabilirsiniz, öyle değil mi? Haydi çalın, korkmayın! Çalın, size emrediyorum!»

Avlunun üzerine çöken sessizlik içinde, öğle güneşinin bunaltıcı sıcağı altında *Enternasyonal*'i haykıran boru nağmeleri hep birden, ansızın, bir savaş çağrısı gibi yükseliverdi.

Yüzbaşı, bacakları iki yana açık bir vaziyette, tahta perdeye saldırmaya hazır, pusuda bekleyen bir boğa gibi duruyordu. Durdu ve dinledi. Adaleli boynuna ve yarı kapalı gözlerinin maviye çalan aklarına kan hücum etti.

Bu kadarı ona yetti.

«Kes!» diye çılgın gibi bağırdı.

Bütün bando takımı, tek bir kişiden meydana gelmiş gibi birden durdu. Yalnız bir boru susmakta bir an gecikti ve borunun heyecandan kısılan sesi, havanın cehennem sıcağında asılı kaldı.

Çalgıcılar kuruyan dudaklarını yaladılar, ceketlerinin yeniyle, kirli avuçlarıyla sildiler. Yüzleri yorgun ve kaygısız bir ifadeyle kaplıydı. Yalnız bir tek tozlu yanakta bir damla gözyaşının izi vardı.

Bu arada, bir zamanlar Rus-Japon savaşında yan yana görev yaptıkları eski bir silah arkadaşının ailesiyle birlikte akşam yemeğini yemiş olan General Sekretev, sarhoş emir subayının desteğiyle sendeleye sendeleye köyün meydanına geldi. Sıcaktan ve votkadan sersemlemiş olan general, tuğladan örülme lise binasının karşısındaki köşede tökezledi ve yüzükoyun sıcak kumların üzerine serildi. Emir subayı şaşkınlık içinde

onu kaldırmaya çalıştı ama bunun hiçbir yararı olmadı. Biraz ilerde duran kalabalık yardıma koştu. Yaşlı iki Kazak sonsuz bir saygıyla generali kollarından tutup ayağa kaldırdılar, demeye kalmadı, general herkesin gözü önünde kusmaya başladı. Ama kusma nöbetleri arasında bağıra çağıra bir şeyler söylemekten, cengâver bir eda ile yumruklarını sallamaktan da geri kalmadı. Sonunda onu konakladığı eve dinlenmek üzere sokmaya razı ettiler her nasılsa.

Biraz ilerde durmakta olan Kazaklar ardından uzun uzun baktılar ve aralarında fısıldaştılar:

«Vah, vah! Bizim Asaletliye hava dokundu! General olmuş ama, adam gibi davranmayı öğrenememiş.»

«Ev votkasının rütbeye saygısı olur mu, ha?»

«Öyle ama, masada önüne de koydularsa hepsini içmesi de gerekmez ki.»

«Buna karşı koymak herkesin elinden gelmez, kardeşim. Çoğu kimseler sarhoş olup utancından yerin dibine geçmiş, bir daha da içmemeye yemin etmiştir. Tavuk götü tövbe tutar mı be.»

«Evet, çok doğru. Sen yine de şu veletlere bir bağır, çekip gitsinler. Sanki hayatlarında hiç sarhoş görmemiş gibi aval aval bakıyor alçaklar.»

Vyeşenskaya'da akşam karanlığı çökene kadar kilise çanları çaldı, votkalar içildi. Akşamleyin de asi komutanlığı yeni gelenler onuruna, subaylara ayrılmış olan evdeki yemekhanede bir şölen düzenledi.

Krastnokutski nahiyesi köylerinden birinin yerlisi olan Sekretev, boylu boslu, sağlam yapılı, su katılmamış bir Kazaktı. Binek atlarına büyük bir tutkusu vardı. Mükemmel bir binici, ateşli bir süvari generaliydi. Ama güzel konuşma yeteneğinden yoksundu. Şölende verdiği söylev, sarhoş palavraları ve yukarı Don Kazaklarına çekinmeden yöneltilmiş tehditlerle, sitemlerle doluydu.

Şölende hazır bulunan Gregor da Sekretev'in yaptığı konuşmayı gergin bir hava içinde, öfkeyle dinle-

di. General henüz tam anlamıyla ayrılmamıştı; parmaklarını masaya dayamış ayakta duruyor, kadehindeki nefis kokulu ev votksını öteye beriye sıçratarak, her kelimenin üstüne yerli yersiz basa basa konuşuyordu:

«...Hayır, yardımınız için bizim size teşekkür etmemiz gerekmez, ama sizin bize etmeniz gerekir. Siz, evet, yalnız siz — bunun size açıkça söylenmesi gerekirdi. Biz olmasaydık, Kızıllar sizi yok edeceklerdi. Siz de bunu çok iyi biliyordunuz. Ama biz, siz olmadan da bu ayaktakımını ezerdik. Eziyoruz, ezmeye de devam edeceğiz, bunu aklınızdan çıkarmayın, ta ki Rusya'yı bunlardan temizleyene kadar. Sonbaharda cepheyi terk ettiniz. Bolşeviklerin Kazak topraklarına girmelerine göz yumdunuz. Onlarla birlikte barış içinde yaşamak istediniz, ama olmadı! Sonunda, malınızı, canınızı, hem kendi postunuzu hem de davarlarınızınkini kaptırmaktan korktunuz. Amacım, günahlarınızdan ötürü size çıkışmak için geçmişi hatırlatmak değil. Sizi gücendirmek için de söylemiyorum bunu. Ama gerçeği ortaya koymaktan hiçbir zaman zarar gelmez. İhanetinizi bağışladık. Kardeşleriniz olarak, başınız sıkışınca kalkıp geldik, yardımınıza koştuk. Ama utanç verici geçmişinizin kefareti gelecekte ödenmelidir. Anladınız mı, baylar? Kahramanlıklarınızla, sakin nehrimiz Don'a kusursuz hizmetlerinizle günahlarınızın borcunu ödemelisiniz, anladınız mı?»

«Evet, günah borçlarının ödenmesi şerefine!» dedi hafifçe gülümseyerek ve bunu belirli bir kimseye yöneltmeyerek, Gregor'un karşısında oturan yaşlıca bir Kazak albayı. Kimseyi beklemeden de içkisini ilk içen o oldu. Hafif çiçekbozuğu yüzünde mert bir ifade, koyu kahverengi gözlerinde şakacı bir bakış vardı. Sekretev'in yaptığı konuşma sırasında, dudakları birkaç kere belli belirsiz bükülmüş, gizli bir gülümsemeyle kımıldamış, sonra gözlerinin rengi koyulaşmış, sanki simsiyah olmuştu. Gregor bu subaya bakarken onun Sekretev'le senlibenli olduğunu ve ona karşı tek-

lifsizce davrandığını farketti; oysa öbür subaylarla olan ilişkileri göze batarcasına ölçülü ve soğuktu. Yalnız onun haki renkli ceketinin omuzlarına yine aynı renkte apoletler dikilmiş, yenlerinde de Kornilov'un subaylarının taşıdığı şeritler yer almıştı. «İşte tam bir idealist,» diye düşündü Gregor. «Belki de bir gönüllü.» Kazak subayı beygir gibi içiyordu. Bir şey yemiyor, yine de sarhoş olmuyor, yalnız arada sırada belindeki enli İngiliz palaskasını gevşetiyordu.

«Karşımdaki şu çiçekbozuğu suratlı adam kim?» diye sordu Gregor, yanında oturan Bogatiryov'a fısıldayarak.

Sarhoşluğa doğru yol alan Bogatiryov, duyulur duyulmaz bir sesle, «Şeytan bilsin kim olduğunu!» dedi.

Kudinov, konuklarından votkayı hiç esirgemedi. Sofrada katkısız içkiler yeniden belirdi, söylevinin sonuna güçlükle gelebilmiş olan Sekretev haki ceketinin düğmelerini çözdü, kendini bütün ağırlığıyla koltuğunun üzerine bıraktı. Moğol olduğu yüzüne bakar bakmaz anlaşılan genç bir bölük komutanı ona doğru eğilip, bir şeyler fısıldadı.

«Canı cehenneme!» diye cevap veren Sekretev kıpkırmızı kesildi ve Kudinov'un ikramda bulunarak kadehine doldurduğu içkiyi bir dikişte yuvarladı.

Gregor, «Ya o çekik gözlü adam kim? Bir emir subayı mı?» diye Bogatiryov'a sordu.

Yanındaki, ağzını avucuyla örterek cevap verdi: «Hayır, o Sekretev'in evlatlığı. Japon savaşı sırasında onu Mançurya'dan henüz küçük bir çocukken alıp getirmiş. Onu büyüttü, harp okuluna gönderdi. Oğlan, adam olup çıktı. İblisin de teki hani! Dün Makeyevka yakınlarında Kızılların kasasını ele geçirdi. İki milyon banknotu yürütüverdi. Bak da gör, bütün cepleri para tomarlarıyla dolu. İblis çok şanslı. Gerçek bir hazine ele geçirdi! Hadi içsene, öyle etrafına ne bakıp duruyorsun?»

Kudinov da bir nutuk çekip, Sekretev'e cevap verdi ama hemen hemen kimse onu dinlemedi. İçki âlemi gittikçe çığrından çıktı. Sekretev ceketini çıkartıp atmış, gömleği ile oturuyordu. Usturayla tıraşlı kafası terden pırıl pırıl parlıyor, tertemiz keten gömleği, mor yüzünü, hemen hemen zeytin rengini almış güneş yanığı boynunu daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarıyordu. Kudinov onun kulağına bir şeyler fısıldadı, ama Sekretev ona bakmadan inatla tekrarladı:

«Olmaz, özür dilerim! Beni mazur görün. Size güveniyoruz, ama şu var ki... İhanetiniz öyle kolay kolay unutulmayacak. Sonbaharda Kızılların borusunu çalanlar bunu kafalarından hiç çıkarmasınlar.»

«Pekâlâ, biz de öyle yaparız, size ancak bu kadar yardımda bulunuruz—» diye buz gibi bir öfkeyle düşündü, kafayı iyice tütsülemiş olan Gregor. Ayağa kalktı.

Başına kasketini giymeden kapının önüne, sundurmaya çıktı ve birden rahatlayarak ciğerlerini gecenin temiz havasıyla doldurdu.

Aşağıda, Don'un kıyısında kurbağalar vıraklıyor, su böcekleri yağmur öncesinde olduğu gibi, hüzün verici seslerle vızıldıyorlardı. Yelve kuşları kederle birbirlerine sesleniyorlardı. Çok uzakta bir yerde, kıyı boyundaki sazların arasında, anasını kaybeden bir tay ince sesiyle uzun uzun kişniyordu. «Zorda kaldık da sizinle birleştik, yoksa sizin kokunuza hiç de meraklı değildik. Lanet olası domuz! Zencefilli kurabiye hamuru gibi kabardıkça kabarıyor, hepimizi azarlıyor; bir haftaya kalmaz bu gidişle kafamızı da ezer... Olan oldu bir kere... Aklıma gelenler başıma geldi... Böyle olacağı belliydi zaten. Ama şimdi Kazaklar burunlarından getirir onların. Asaletlilerin önünde selam çakıp, hazır olda durma alışkanlığını çoktan unuttular!» diye düşünüyordu Gregor, basamaklardan inip el yordamıyla bahçe kapısını ararken.

Alkol onun üzerinde de etkisini göstermişti; başı dönüyordu, hareketleri ağırlaşmıştı. Bahçe kapısından

geçerken sendeledi, kasketini başına geçirdi, ayaklarını sürüye sürüye sokaktan aşağı doğru yürüdü.

Aksinya'nın teyzesinin küçük evine yaklaşınca bir an kararsızlık içinde duraladı, sonra cesur adımlarla kapıya doğru ilerledi. Evin önündeki sekiye açılan giriş kapısı kilitlenmemişti. Kapıyı vurmadan açıp ön odaya girdi ve kendini masanın başında oturan Stepan Astakov'un karşısında buldu. Aksinya'nın teyzesi ocağın başında işiyle uğraşıyordu. Masaya temiz bir sofra örtüsü serilmişti ve bunun üstünde tamamen boşalmamış bir şişe ev votkası, bir tabağın içinde de tütsülenmiş pembe birkaç dilim balık duruyordu.

Stepan kadehini daha yeni boşaltmıştı. Bir sigara tüttürmek üzereydi herhalde. Ama Gregor'u görünce tabağını ileriye itti, arkaya, duvara yaslandı.

Gregor sarhoş olmasına rağmen, Stepan'ın yüzünün ölü yüzü gibi bembeyaz kesildiğini, gözlerinde bir kurt gözünün ışıltılarının belirdiğini farketti. Bu karşılaşmanın sersemliği içinde Gregor yine de, soğuk bir sesle konuşabilecek gücü buldu kendinde:

«Afiyet olsun!»

«Hayırdır inşallah!» diye, ev sahibi kadın telaşla karşılık verdi. Gregor'la yeğeni arasındaki ilişkiden şüphesiz ki haberdardı ve kocayla sevgilinin bu karşılaşmasından da bir hayır çıkacağını ummuyordu.

Stepan konuşmaksızın sol eliyle bıyığını sıvazladı, ateş saçan gözlerini Gregor'un üzerine dikti.

Ama Gregor, bacaklarını iki yana açıp eşikte durarak, çarpık bir gülümsemeyle:

«Eh, şöyle bir uğradım... Özür dilerim,» dedi.

Stepan susuyordu. Can sıkıcı sessizlik, ev sahibesinin cesaretini toplayıp, Gregor'u içeri davet edinceye kadar sürdü.

«Gir, buyur otur,» dedi.

Artık Gregor'un saklayacak bir şeyi kalmamıştı. Aksinya'nın evine gelişi Stepan'a her şeyi açıklamaya yetmişti. Gregor doğrudan doğruya yarayı deşti:

«Peki ama, karın nerede?»

«Onu görmek için mi geldin?» diye sordu Stepan, sakin, ama kesin bir sesle ve titreyen kirpiklerini gözlerinin üstüne indirdi.

«Evet, öyle,» diye itiraf etti Gregor, içini çekerek.

O anda her şeyi göze aldı, sarhoşluğu da yavaş yavaş geçtiğinden, kendini savunmaya hazırlandı. Ama Stepan (az önceki öfkesinin ateşi sönmüş olan) gözlerini araladı:

«Votka almaya gönderdim, şimdi gelir,» dedi «Otur, bekle.»

Bu kadarla da kalmadı, uzun boyunun, sağlam yapılı vücudunun bütün heybetiyle ayağa kalktı, Gregor'a doğru bir sandalye itti. Ev sahibi kadına bakmadan:

«Teyzeciğim, bize temiz bir kadeh getiriver,» dedi. Sonra da Gregor'a: «Bir kadeh içersin, değil mi?» diye sordu.

«Yalnız bir kadeh.»

«Öyleyse otur.»

Gregor sandalyesini masaya çekip oturdu. Stepan, şişede artakalan votkayı eşit şekilde iki kadehe pay etti, garip bir sis tabakasıyla dumanlanmış gözlerini kaldırıp Gregor'a baktı.

«Herkesin şerefine.»

«Ve de sağlığına!»

Kadehleri tokuşturdular. İçtiler. Suskundular. Ev sahibi kadın, bir fare kadar çevik hareketlerle misafire bir tabakla, sapı çentikli bir çatal uzattı.

«Biraz balık al,» dedi. «Çok tuzlu değil.»

«Teşekkür ederim.»

Artık neşesi yerine gelmiş olan kadın, «Hadi, al tabağına biraz, afiyetle ye,» diye ısrar etti. Her şeyin yolunda gittiği, tabak çanak kırılmadığı, bağırılıp çağırılmadığı için kadın son derece memnundu. O netameli söz alışverişi sona ermişti. Koca, aynı masada karısının sevgilisi ile karşı karşıya sessiz sedasız otu-

ruyordu. Konuşmadan yiyorlar, birbirlerinin yüzüne bakmıyorlardı. Basireti elden bırakmayan ev sahibi kadın sandıktan temiz bir peçete çıkardı ve onların bir anlamda arasını bulmak amacıyla, bunun bir ucunu Gregor'un öbür ucunu da Stepan'ın dizlerinin üzerine yaydı.

«Niçin bölüğünde değilsin?» diye sordu Gregor, balığı inceliyormuş gibi çatalıyla evirip çevirerek.

«Ben de görmeye geldim,» dedi Stepan bir anlık sessizlikten sonra. Sesinden, ciddi mi konuştuğunu yoksa alay mı ettiğini anlamak imkânsızdı.

«Sanırım bütün bölüktekiler de evlerine dönmüşlerdir, öyle değil mi?»

«Hepsi köyde keyif çatıyor. Eh, içkimizi bitirelim mi?»

«Pekâlâ.»

«Sağlığına!»

«Talihin açık olsun!»

Sekiye açılan kapının mandalı takırdadı. Artık iyice ayılmış olan Gregor kaşlarının altından Stepan'a şöyle bir baktı ve onun yüzünü soluk bir dalganın yeniden yıkadığını farketti.

Aksinya içeri girdi; başını işlemeli başörtüsüyle sıkıca örtmüştü. Gregor'u tanımadan masaya yaklaştı, yandan ona şöyle bir baktı. Dehşet fışkırdı birden büyüyen siyah gözlerinden. Soluğu kesildi, sonra çaba göstererek:

«Merhaba, Gregor Panteleyeviç!» dedi.

Stepan'ın masanın üstünde duran kemikli, kocaman elleri titremeye başladı. Gregor tek bir kelime söylemeden Aksinya'yı başıyla selamladı.

Aksinya masanın üstüne iki şişe votka koydu, gizli bir sevinç ve endişeyle bir kere daha Gregor'a göz ucuyla baktı, dönüp odanın en karanlık köşesine gitti, sandığın üstüne oturdu, titreyen elleriyle saçını düzeltti. Heyecanını yenen Stepan, ona boğazını sıkıyormuş gibi gelen mintanının yakasını açtı, kadehleri ağzına kadar doldurup, karısına doğru döndü.

«Bir kadeh al da gel, masaya otur.»

«İçmek istemiyorum.»

«Gel otur buraya!»

«Ama ben votka içmem ki, Stepan.»

«Sana kaç kere söylemem gerek?» Stepan'ın sesi titredi bunu söylerken.

«Gel otur, komşu,» dedi Gregor gülümsemesiyle ona cesaret vererek. Aksinya yalvaran gözlerle ona baktı, çabucak dolaba doğru yürüdü. Raftan bir yemek tabağı düştü, yerde paramparça oldu.

«Ah, yazık!» diye ev sahibi kadın çaresizlik içinde ellerini çırptı.

Aksinya sessizce kırık parçaları topladı.

Stepan onun kadehini de ağzına kadar doldurdu. Gözleri yeniden özlem ve nefretle yanıp tutuştu.

«Hadi, içelim—» diye başladı, sonra da sustu.

Sessizliğin içinde, masaya oturmuş olan Aksinya'nın heyecanlı, kesik kesik alıp verdiği solukları kolayca duyuluyordu.

«Uzun bir ayrılığa içeceğiz, kadınım. Niçin? İstemiyor musun? İçmeyecek misin?»

«Ama biliyorsun ki—»

«Şimdi her şeyi biliyorum... O halde ayrılığa değil. Sevgili misafirimiz Gregor Panteleyeviç'in sağlığına.»

«Evet, onun sağlığına içerim!» dedi Aksinya çın çın öten bir sesle ve bir yudumda kadehini boşalttı.

«Ah sürtük budala!» diyerek mutfağa kaçtı ev sahibi kadın, mırıldana mırıldana.

Bir köşeye sindi, ellerini göğsünün üstüne bastırdı, masanın çatırdayarak havada uçmasını, kulakları sağır eden bir silah sesinin kükremesini bekledi... Oysa, ön odada tam bir mezarlık sessizliği hüküm sürüyordu. Pencerenin dışında, köyün bir ucundan bir ucuna horozlar birbirlerine seslenip geceyi karşılarlarken, tavanın altında ışıktan tedirgin olan sineklerin vızıltısından başka bir ses işitilmiyordu.

VIII

Karanlıktır Don'da haziran geceleri. Kasvetli sessizlik içinde altın rengi yaz şimşekleri çakar kayağantaş karası gökyüzünde, yıldızlar kayar, nehrin hızlı akıntısı üzerinde yansırlar. Bozkırdan esen kuru, ılık bir rüzgâr, çiçeklenen kekiğin ballı kokusunu taşır evlere. Nehrin su hizasındaki kıyılarında nemli ot, ıslak kum ve rutubet kokusu vardır. Yelve kuşları öter hiç durmadan, nehrin kıyısındaki orman tıpkı bir peri masalındaki gibi, sırma işlemeli gümüşi bir örtüyle örtülüdür.

Prohor gece yarısı uyandı. Kaldıkları evin sahibine sordu:

«Bizim ağa daha gelmedi mi?»

«Daha gelmedi. Generallerle birlikte eğleniyordur.»

«Dayanıyorlardır şimdi votkaya, eğleniyorlardır,» diye Prohor gıptayla içini çekti, esnedi, giyinmeye başladı.

«Nereye gidiyorsun?»

«Atları suvarmaya, yemlemeye. Panteleyeviç gün doğarken Tatarski'ye gideceğimizi söyledi. Günü orada geçireceğiz, sonra da birliklerimize yetişmemiz gerek.»

«Güneşin doğmasına çok vakit var. Niçin biraz daha uyumuyorsun?»

Prohor bezgin bir ifadeyle cevap verdi:

«Kim baksa şöyle yarım gözle, senin gençliğinde hiç askerlik yapmadığını görür, ihtiyar. Askerlik yaptığımız sürece biz hayvanları doyurmayacak olsaydık, bugüne sağ salim çıkamazdık. Açlıktan ölmek üzere olan bir dolap beygirinin üstünde doludizgin gidemezsin; gidebilir misin? Altındaki hayvan ne kadar iyi olursa, düşmandan o kadar çabuk uzaklaşırsın. Ben düşmanın peşine takılmam, ama kendimi de bir köşeye kıstırılmış gördüm mü, tabanları ilk yağlayan ben

olurum. Böyleyimdir ben. Bunca yıldır kurşunlara hedef olmaktan bıktım usandım! Bir ışık yakıver, büyükbaba, yoksa dolaklarımı bir türlü bulamayacağım. Sağ ol. Eveet, bizim Gregor Panteleyeviç mesela, ne kadar nişan, ne kadar rütbe varsa hepsini almış, cehennemin içine de balıklama dalmıştır. Ama ben o kadar aptal değilim, hiç ihtiyacım yok böyle şeylere. Hah, işte o da geliyor. Hiç şaşmam, kör kütük sarhoştur.»

Kapıya usulca vuruldu.

«Girin!» diye bağırdı Prohor.

Haki ceketinin omuzlarında gedikli erbaş apoleti, başına da kokartlı ve siperlikli bir kasket giymiş bulunan bir Kazak içeri girdi.

«General Sekretev'in karargâhından bir emir eriyim. Asaletli Bay Melehov'u görebilir miyim?» diye selam vererek ve kapıda hazır olda durarak sordu.

«Burada değil kendisi,» diye cevap verdi Prohor. İyi eğitim görmüş emir erinin davranışına ve konuşma tarzına şaşırıp kaldı. «Öyle kasılıp kemiklerini zorlama, rahat et! Ben de gençliğimde tıpkı senin gibi aptalın tekiydim. Melehov'un emir eriyim ben. Onu niçin arıyorsun?»

«General Sekretev, Bay Melehov'u görmemi emretti. Kendisinin derhal Ordu Evinde hazır bulunması isteniyor.»

«Öğleden sonra oraya gitmişti.»

«Ordaydı, ama sonra ayrıldı, eve gitti.»

Prohor ıslık çaldı, yatağın üzerinde oturan ev sahibine göz kırptı.

«Durumu kavradın mı, büyükbaba? Kirişi kırmış; bu da demektir ki, yavuklusuna gitmiş... Pekâlâ, sen gidebilirsin, asker. Ben onu bulur hemen oraya yollarım.»

Prohor, ihtiyara, atları sulamasını ve yemlemesini tembihleyip, Aksinya'nın teyzesinin evine gitmek üzere yola koyuldu.

Vyeşenskayá zifirî bir karanlık içinde uyuyordu.

Don'un karşı yakasında bülbüller ötüyor, ormanda birbirleriyle ses yarıştırıyorlardı. Prohor hiç acele etmeden yerini çok iyi bildiği kulübeye gitti, kapının mandalına elini attığı sırada Stepan'ın kalın sesini işitti. «Şimdi girdik çıkmaza,» diye düşündü Prohor, «Stepan niçin geldiğimi öğrenmek isteyecek. Benim de ona verecek bir cevabım olmayacak. Eh, ne yapalım, başa gelen çekilir. Votka aramaya çıkmıştım, komşular da beni bu eve gönderdiler derim.»

Cesaretini toparlayıp içeri girdi ve şaşkınlıktan ağzı bir karış açık orada konuşmadan dikile kaldı: Gregor — sanki aralarında hiçbir zaman bir şey geçmemiş gibi — Astakov'la aynı masada oturuyor, bir kadehten, rengi yeşile çalan ev votkası yudumluyordu.

Stepan, yüzünde zoraki bir gülümsemeyle Prohor'a bakarak konuştu: «Ağzını bir karış açmış ne dikilip duruyorsun orada öyle, 'iyi akşamlar' bile demeden? Hayalet mi gördün yoksa?»

«Ona benzer bir şey,» diye cevap verdi, hâlâ şaşkınlık içinde bulunan Prohor, durduğu yerde ayak değiştirerek.

«Hadi korkma, gir içeri, otur şöyle,» diyerek onu davet etti Stepan.

«Oturacak vaktim yok. Senin için geldim Gregor Panteleyeviç. Derhal gidip, General Sekretev'i görme emri almış bulunuyorsun.»

Prohor gelmeden önce de Gregor birkaç kere davranıp, gitmek istemişti. Kadehini itip ayağa kalkmış, ama her seferinde de Stepan'ın, onun gitmek isteyişini bir korkaklığa yoracağı endişesiyle tekrar yerine oturmuştu. Gururu da Aksinya'yı terketmesine, onu Stepan'a bırakıp gitmesine izin vermiyordu. İçiyordu ama, votka onu artık etkilemez olmuştu. Çapraşık durumunun bütün yönlerini ayık kafayla düşünerek sonucun neye varacağını bekliyordu. Bir an için, Aksinya kadehini Gregor'un sağlığına kaldırdığında Stepan'-

dan yumruğu yiyecek sanmıştı. Ama yanılmıştı. Stepan elini kaldırmış, nasırlı avucuyla güneş yanığı alnını silmiş, kısa bir sessizlikten sonra Aksinya'ya hayran hayran bakıp, «Yürekli bir kızgın sen, kadınım! Seni bu yüzden seviyorum,» demişti.

O anda da Prohor içeri girmişti.

Gregor bir an düşündükten sonra, Stepan'ın aklından geçenleri söylemesine fırsat vermiş olmak için gitmemeyi kararlaştırdı.

«Git onlara beni bulamadığını söyledi. Anladın mı?» dedi, Prohor'a dönerek.

«Anladım anlamasına ama, gelseydin daha iyi olurdu, Panteleyeviç.»

«Orası seni ilgilendirmez. Hadi çek arabanı!»

Prohor kapının yolunu tuttu. Fakat tam o sırada, hiç beklenmedik bir anda Aksinya araya girdi. Gregor'a bakmadan, kuru bir sesle:

«Bu da ne demek?» dedi. «Onunla beraber gitsen daha iyi edersin, Gregor Panteleyeviç! Geldiğin, misafirimiz olduğun, vaktini de ayırıp bizimle geçirdiğin için teşekkür ederiz... Ama artık geç oldu, horoz ikinci defa öttü. Birazdan şafak sökecek, Stepan'la ben gün doğarken eve gideceğiz. Her şey bir yana, yeteri kadar da içtin. Artık yeter!»

Stepan onu alıkoymaya çalışmadı. Gregor ayağa kalktı. El sıkışırlarken Stepan, sanki sonunda bir şey söylemek istiyormuş gibi Gregor'un elini kendi soğuk, sert avucunun içinde tuttu. Yine de konuşmadı. Gregor'un kapıya gidişini seyrettikten sonra elini hiç acele etmeden, içine biraz içki kalmış olan şişeye uzattı.

Sokağa çıktığında Gregor üstüne müthiş bir yorgunluğun çökmüş olduğunu hissetti. Bacaklarını güçlükle kımıldatabiliyordu. İlk yol kavşağına kadar yürüdü, sonra kendisini hemen arkasından izliyen Prohor'a:

«Git atları eyerle, buraya getir,» dedi. «Oraya ka-

dar yürüyemeyeceğim...»

«Gidip yolda olduğunu haber vereyim mi?»

«Hayır.»

«Peki öyleyse, biraz bekle. Ben hemen dönerim.»

Her zaman ağır aksak hareket eden Prohor bu sefer eve doğru tırısa kalktı.

Gregor çitin yanına çöküp, bir sigara yaktı. Stepan'la karşılaşmasını zihninde canlandırırken, «Neyse, artık biliyor,» diye umursamazlık içinde düşündü. «İnşallah Aksinya'yı dövmez.» Sonra yorgunluğu ve geçirmiş olduğu duygusal heyecan onu yatmaya zorladı. Oracıkta uyuklayıp kaldı.

Az sonra Prohor atlarla birlikte döndü.

Don'un karşı yakasına sal üzerinde geçtiler, atları süratliye kaldırdılar.

Şafak vakti Tatarski'ye vardılar. Gregor kendi avlularının kapısında atından indi, dizginleri Prohor'a fırlattı, telaşla ve heyecanla eve doğru yürüdü.

Natalya, yarı giyinik bir halde bir iş için sundurmaya çıkmıştı o sırada. Gregor'u görünce uykulu gözleri öylesine canlı bir sevinç ışığıyla parıldadı ki, Gregor'un yüreği hızlı hızlı çarptı, gözleri hiç beklemediği halde birden yaşardı. Natalya sevdiği adamı sessizce kucakladı, bütün vücuduyla ona sıkıca sarıldı. Omuzlarının sarsılmasından kadının ağlamakta olduğunu anladı Gregor. Eve girdi, yaşlıları, ön odada uyuyan çocukları öptü, gidip mutfağın ortasında durdu.

«Eh, ne yaptınız bakalım? Her şey yolunda mı?» diye sordu, heyecandan derin derin soluyarak.

«Tanrıya şükürler olsun, oğlum, hepimizin yüreğini korkuyla titreten günler geçirdik, ama başımıza büyük bir dert geldi diyemeyiz,» diye çabucak cevap verdi İlyiniçna. Ağlamakta olan Natalya'ya yan gözle bakıp çıkıştı: «Sevineceğin yerde ağlıyorsun, sersem! Hadi, orada aylak aylak durma öyle! Git biraz odun getir, ocağı yak.»

Natalya'yla İlyiniçna telaş içinde kahvaltıyı ha-

zırlarken Panteley Prokofyeviç oğluna temiz bir havlu getirdi:

«Elini yüzünü yıka,» dedi, «ben sana su dökerim. Kafan biraz serinler. Leş gibi votka kokuyorsun. Herhalde dünkü sevindirici olayı kutladınız.»

«Kutladık, hem de bol bol. Yalnız şu anda bunun sevindirici mi, yoksa üzücü mü olduğu henüz pek belli değil.»

«Neden?» dedi ihtiyar, şaşırarak.

«Neden olacak, Sekretev bize fena halde kızgın.»

«Aldırma, bu o kadar büyük bir dert değil. O da içti mi seninle birlikte yoksa?»

«İçti, hem de nasıl.»

«İçti demek! Bu senin için ne büyük bir şeref, Grişa! Gerçek bir general gibi aynı masada onunla birlikte oturmak ne demek! Düşün bir kere!» Oğluna sevgi dolu gözlerle bakıp, Panteley, duyduğu zevkle dilini damağında şaklattı.

Gregor gülümsedi. Babasının duyduğu safça övüncünü onunla paylaşmadı. Babasına büyük bir ciddiyetle davarların ve diğer malların durumları, ne kadar tahılın ziyan olduğu hakkında sorular sorarken, Gregor, çiftlik işlerine dair konuşmaların ihtiyarı eskisi kadar ilgilendirmediğini farketti. İhtiyarın kafasında ağır basan, önemi başka bir şey, onu ezen, tedirgin eden bir şey vardı.

Panteley kuşkularını açıklamakta gecikmedi.

«Şimdi ne olacak dersin, Grişa? Artık bizi herhalde askere almazlar, değil mi?»

«Kimi almazlar?»

«İhtiyarları. Mesela beni.»

«Bunu şimdilik kimse bilmiyor.»

«Desene yol göründü.»

«Sen kalabilirsin.»

«Doğru mu söylüyorsun?» diye Panteley sevinçle bağırdı ve heyecanından mutfağın içinde topallaya topallaya bir aşağı bir yukarı seğirtti.

«Çök, otur bir yere, topal iblis! Çizmelerinin tozunu toprağını bütün eve yayıp durma. Sevindin mi, şaşkın köpek gibi etrafa saldırıyorsun,» diye çok sert bir şekilde azarladı onu İlyiniçna.

İhtiyar ona hiç aldırış etmedi. Gülümseyerek, ellerini ovuşturarak masayla ocak arasında mekik dokuyup durdu. Sonra yeniden içini şüphe kapladı:

«Ama benim tezkeremi sen verebilir misin?» dedi.

«Tabii verebilirim.»

«Elime yazılı bir belge verecek misin?»

«Elbette.»

İhtiyar kararsızlık içinde bir şeyler kekeledi kendi kendine, sonra ağzından kelimeleri çıkardı:

«Bu belge nasıl bir şey olacak?... Mühürsüz mü? Yoksa senin de mi mühürün var?»

Gregor gülümseyerek, «O iş mühürsüz de pekâlâ olur,» dedi.

«O halde, söyleyecek başka bir şey kalmıyor.» İhtiyarın yeniden neşesi yerine geldi. «Tanrı sana sağlık versin! Ne zaman gitmeyi düşünüyorsun?»

«Yarın.»

«Kuvvetleriniz önden mi gitti?»

«Evet. Sen kendin için meraklanma, baba. Nasıl olsa senin gibi bütün yaşlıları yakında evlerine gönderecekler. Sizler askerlik görvinizi yapıp bitirdiniz.»

«Tanrının yardımıyla!» Artık iyice rahatlamış olan Panteley haç çıkardı.

Çocuklar uyandılar. Gregor onları kucağına aldı, dizine oturttu, sırayla yanaklarından öperek, dudaklarında bir gülümsemeyle onların neşeli konuşmalarını dinledi.

Çocukların saçları nasıl da güzel kokuyordu! Güneşin, çimenlerin, ılık yastıkların ve ona sonsuz derecede yakın, onun için çok aziz olan başka bir şeyin kokusunu taşıyordu. Ve **onlar — onun kendi etinden** ve kanından olan bu çocuklar — ufacık bozkır kuşları

gibiydiler. Bu iki çocuğu kucaklarken, o kocaman kara eller nasıl da beceriksizdi! Ve bu huzur dolu sahnede o — bir günlüğüne atından ayrılmış, iliğine kadar askerliğin, at terinin keskin, savaşın, deri teçhizatın kekremsi kokusu işlemiş olan bu atlı nasıl da yabancı kalıyordu!

Gregor'un gözleri bir yaş bulutuyla dumanlandı, bıyığının altında dudakları titredi. Üç kere, babasının sorularına cevap veremedi ve ancak Natalya eliyle onun ceketinin koluna dokunduktan sonra gelip sofraya oturabildi.

Gerçek şu ki, Gregor artık eski Gregor değildi! Hiçbir zaman duygusal olamamış, çocukken bile çok seyrek ağlamıştı. Ama şimdi bu gözyaşları, yüreğinin bu hızlı ve telaşlı atışları, boğazında sanki sessizce çalan küçük bir çıngırağın varlığını hissedişi... Belki de bütün bunlar bir akşam önce içkiyi fazla kaçırmasından ve hiç uyumamış olmasından ileri geliyordu.

İnekleri otlağa süren Darya dönüp geldi. Gülümseyen dudaklarını Gregor'a uzattı. Gregor şakacı bir tavırla bıyığını sıvazladıktan sonra yüzünü onunkine doğru yaklaştırdığı zaman Darya gözlerini yumdu. Gregor, kadının kirpiklerinin rüzgâra tutulmuş gibi titrediğini gördü ve hiç solmayan yanaklarından gelen küflü süt kokusunu bir an için hissetti.

Darya hiç değişmemişti. Sanki hiçbir elemin, hiçbir kederin ona başını önüne eğdirecek, onun belini bükecek kadar gücü yoktu. Bu dünyada o tıpkı bir söğüt dalı gibi yaşıyordu; esnek, güzel, elde edilmesi kolay.

«Hâlâ serpilmekte, çiçek açmaktasın!» dedi Gregor.

Darya ışık saçan gözlerini kapatıp, göz kamaştıran bir gülümsemeyle, «Yol kenarında biten banotu gibi,» dedi. Baş örtüsünden taşan bir tutam saçı düzeltmek, üstüne başına çekidüzen vermek için hemen aynanın önüne gitti.

Darya her zaman böyleydi işte. Onun gibi bir kadınla asla baş edilemezdi. Piyotr'un ölümü onu önceleri sarsmış, bu sarsıntının etkisi geçer geçmez de Darya hayata daha büyük bir hırsla sarılmış, dış görünüşüne daha çok özen gösterir olmuştu.

Zahire ambarında uyumakta olan Dunya'yı da kaldırdılar. Bütün aile haç çıkarıp sofraya oturdu.

«Aman ağabey, ne kadar da yaşlanmışsın!» dedi Dunya üzülerek. «Saçlarına kır düşmüş, kurda benzemişsin.»

Gregor masanın öbür ucundan sessizce ona baktı gülümsemeden:

«Öyle oldu ya,» dedi. «Yaşlanmak benden, büyümek sonra da kendince koca bulmak senden... Ama sana şunu söyleyeyim: Bugünden tezi yok Mişa Koşevoy'u unutacak, bir daha aklının ucundan geçirmeyeceksin. Bugünden sonra bir daha onun için sevda çektiğini duyacak olursam, ayağımla bir ayağına basar, öteki ayağını alır elime tıpkı küçük bir kurbağa gibi seni ikiye ayırırım. Anladın mı?»

Dunya havuç gibi kızardı, gözyaşlarının arasından Gregor'a baktı.

Gregor kızgın gözlerini kızın yüzünden ayırmadı. Yüzünün sert çizgilerinde, bıyığının altında görünen dişlerinde, kısılan gözlerinde, Melehov'ların yaradılışlarında varolan o hayvanî belirtiler bütün açıklığıyla ortaya çıktı.

Ne var ki, Dunya da aynı kanı taşıyordu. Sıkılganlığından ve utancından sıyrılır sıyrılmaz sakin, ama metanetli bir sesle:

«Bilmiyor musun, ağabey,» dedi, «insan hiç söz geçirebilir mi yüreğine?»

«Söz dinlemeyen yürek de koparılıp atılır,» diye Gregor soğuk bir sesle fikir yürüttü.

İlyiniçna, «Böyle konuşmaya senin hiç hakkın yok, oğlum,» dedi içinden. Ama tam o sırada Panteley Prokofyeviç söze karıştı. Yumruğunu masaya indirip kükredi:

«Kes sesini, kaltak! Yoksa saçını başını yolarım senin! Seni sürtük seni! Şimdi dizginleri kaptığım gibi...»

«Ama baba, elimizde bir tek dizgin bile kalmadı. Hepsini alıp götürdüler ya,» diyerek sözünü kesti Darya yumuşak bir bakışla.

Panteley öfke dolu gözlerini ona çevirdi, sesini alçaltmadan içini boşaltmaya devam etti:

«Bir kolan kayışı geçiririm elime, senin bütün şeytanlarını dökerim içinden...»

Darya kaynatasına masum gözlerle bakmaya devam ederek, «Kızıllar kolan kayışlarını da aldılar,» deyip, daha yüksek bir sesle araya girdi.

Bu da Panteley'i iyice çileden çıkarmaya yetti. Öfkeden çılgına döndü ve tıpkı sudan çıkarılmış bir turna balığı gibi ağzını sessiz sessiz açıp kapıyarak bir an gelininin yüzüne baktıktan sonra boğuk bir sesle haykırdı: «Kapa çeneni, melun, senin de vücudunu şeytanlar kaldırsın! Bir kelime konuşturtmuyorlar insana. Nedir bu be! Ama sen, Dunya, şunu aklından çıkarma. Bu iş asla olmayacak. Seninle baban olarak konuşuyorum. Gregor haklı. Eğer o alçağı aklından çıkarmayacak olursan ölümlerden ölüm beğen. Âşık diye peylediği herife bak şunun! İpten kazıktan kurtulmuşun tekine kaptırmış gönlünü! Sen buna adam mı diyorsun? Onun gibi bir haini kendime damat mı yapacağımı sanıyorsun? Eğer elime bir düşecek olursa, canını cehenneme ben göndereceğim onun. Ağzını açıp da bir söz daha söyleyecek olursan, odunu kaptığım gibi seni...»

«Odunmuş! Gündüz ortasında fenerle arasan avluda bir değnek parçası bile bulamazsın,» dedi İlyiniçna içini çekerek. «Avlunun her köşesini tırmıkla tarasan, ateş yakacak bir dal parçası bulamazsın. Bu hallere düştük işte!»

Bir art düşünceyle söylenmemiş olan bu sözlerde bile Panteley kötü bir niyetin varlığını sezdi. İhtiyar

kadının yüzüne dik dik baktı, sonra deli gibi ayağa fırlayıp avluya koştu.

Gregor kaşığını elinden attı, peçetesini yüzüne kapatıp sessizce, sarsıla sarsıla güldü. Kızgınlığı geçmişti ve eski günlerde olduğu gibi gülüyordu. Dunya'dan başka hepsi de gülmekteydi. Şimdi sofrada daha neşeli bir hava hüküm sürüyordu. Ama dışardan, sekinin basamaklarında Panteley'in ayak sesleri duyulduğu anda hepsinin yüzü ciddileşti. İhtiyar, peşinden uzun bir kızılağaç dalını sürükleyerek bir kasırga gibi daldı içeriye.

«Alın işte! Bu topunuza yeter de artar, sizi gidi boşbağazlar, sizi gidi şirret karılar! Hani bir tek dal parçası bile yoktu? Bu ne peki? Sen de tadacaksın bunun tadını, seni dişi şeytan seni! Sen de tadacaksın tadını...»

Büyük olduğu için dalı bir türlü mutfağa sokamadı ve bu arada bir tencereyi devirdi. Sonra, paldır küldür sekinin sahanlığına fırlattı dalı, soluyarak geçip masadaki yerine oturdu.

Canı fena halde sıkılmıştı. Burnundan hışırtılı sesler çıkararak hiç konuşmadan yemeğini yedi. Ötekiler de susuyorlardı. Darya gülmek korkusuyla gözlerini masadan ayırmadı. İlyiniçna içini çekerek, duyulur duyulmaz bir sesle fısıldadı: «Ey Tanrım! Günahlarımız büyük, ve de ağır!» Yalnız Dunya'nın içinden gülümsemek bile gelmedi. İhtiyar dışardayken yüzünde keyifsiz, zorakî bir gülümseme belirmiş olan Natalya ise yeniden daldı. kederli bir tavır aldı.

Panteley, «Tuz! Ekmek!» diye arada sırada tehditkâr bir ses tonuyla böğürdü, kıvılcım saçan gözlerini bütün ailenin üzerinde gezdirip durdu.

Aile kavgası şimdiye kadar olagelenlerin dışında, değişik bir biçimde sona erdi. Kimseden ses seda çıkmazken, Mişatka dedesine yeniden saldırıya geçme fırsatı verdi. Daha önceki dalaşmaları sırasında babaannesinin büyükbabasına sarfettiği kötü sözleri

duyup, şimdi de büyükbabasının herkesi dövmeye kalktığını, bağıra çağıra ortalığı birbirine kattığını görerek, çocuk aklının yettiğince şaşıran Mişatka, burun deliklerini titrete titrete, çıngırak gibi öten bir sesle ansızın söze karıştı:

«Yeter artık, bıktık usandık senden, topal şeytan! Ninemle beni rahat bırakman için kafana bir sopa indirmek lazım senin.»

«Bunu sen bana mı — dedene mi söyledin?»

«Evet, sana!» diye cesaretle açıkladı Mişatka.

«Ama dedene karşı böyle kelimeler kullanmaya nasıl cesaret edersin sen?»

«Ya sen, ne diye bu kadar gürültü çıkarıyorsun öyleyse?»

«Küçük iblise bak hele!» Panteley sakalını sıvazlayıp, gözlerini odanın dört bir yanında hayretle gezdirdi. «Bütün bunları hep senden öğreniyor, ihtiyar cadı! Sen öğretiyorsun ona!»

«Kim öğretiyor? Tıpkı senin gibi, babası gibi o da ne yaptığını bilmiyor,» diye İlyiniçna öfkeyle kendini savundu.

Natalya ayağa kalkıp, Mişatka'nın kıçına bir şaplak indirirken ona, «Dedenle bir daha böyle konuşmayacaksın! İşittin mi?» dedi.

Mişatka zırlamaya başladı, yüzünü Gregor'un dizlerinin arasına gömdü. Ama torunlarını yürekten seven Panteley hemen masadan fırladı, gözlerinden boşanıp sakalından süzülen yaşları silmeye gerek duymadan sevinçle bağırdı.

«Grişa! Oğlum! Suç bende! Kocakarı doğru söylüyor. Bu oğlan bizden! Melehov kanından! İşte kan böyle gösterir kendini. Kimse susturamaz onu! Benim küçük torunum! Gel, bu ihtiyar aptala eline ne geçerse onunla vur. Çek, sürükle onu sakalından!» Mişatka'yı ihtiyar, Gregor'un dizlerinden kaptığı gibi havaya, başının üstüne kaldırdı.

Kahvaltılarını bitirip, masadan kalktılar. Kadın-

lar bulaşık yıkamaya koyuldular. Panteley bir sigara yakıp, Gregor'la konuşmaya başladı:

«Bunu senden istemek biraz tuhaf kaçacak, çünkü misafir sayılırsın, ama başka ne yapabilirim? Bana yardım et de şu çiti bir elden geçirelim, harman yerini hazırlayalım. Her şey altüst olmuş. Şu sıralarda insan yabancılardan yardım da isteyemiyor. Herkes aynı durumda.»

Gregor bunu seve seve kabul etti ve ikisi birlikte akşam yemeği saatine kadar avluda çalışıp çiti onardılar.

Birlikte bir çit kazığını çakarlarken, ihtiyar:

«Şu sıralar ot biçmenin tam zamanı,» dedi. «Ama karar veremedim daha, biraz ot satın alsam mı almasam mı diye. Çiftlik hakkında sen ne düşünüyorsun? Uğraşmaya değer mi sence? Bakarsın ki bir ay içinde Kızıllar çöküverirler tepemize yine, o zaman her şey bu iblislerin eline geçer yeniden.»

Grgor, «Bilmiyorum, baba,» diye açıkça itiraf etti. «Olayların alacağı yönü, kimin kazanacağını bilmiyorum. İşleri, ne ambarlarda ne de avluda fazla bir şey kalmayacak şekilde yürütmeye bak. Böyle zamanlarda ne yapsan boş. Al benim kaynatamı mesela. Bütün hayatı boyunca çalıştı, para kazandı, hem kendi canını hem de başkalarının canını çıkardı da sonunda ne kaldı geriye? Avlusunda yanık kütüklerden başka.»

«Ben de senin gibi düşünüyorum, oğlum,» diyerek aynı kanıda olduğunu belirten ihtiyar, içini çekecekken vazgeçti.

Çiftlik konusunda başka bir şey söylemeye kalkışmadı. Yalnız, öğleden hemen sonra, Gregor'un harman yerinin kapısını yerine takmak için kendini fazlaca zorladığını görünce, üzgün, tam anlamıyla acı bir sesle:

«Olduğu kadarıyla, üstünkörü yapıver!» dedi. «Ne diye bu kadar uğraşıp duruyorsun? Ömür boyu kalacak değil ya bu.»

Hayatını eski düzenine sokmak için harcadığı bütün çabaların boşuna olduğunu ihtiyar ancak yeni yeni kavrıyor gibiydi.

Güneş batınadan az önce Gregor çalışmayı bıraktı, eve girdi. Natalya ön odada yalnızdı. Sanki bir bayram gününe hazırlanmış gibi giyinip kuşanmıştı. Koyu mavi yün etekliği, göğsü işlemeli, kolları dantelalı açık mavi poplin bluzu vücuduna kalıp gibi oturmuştu. Yüzüne taze bir pembelik, yıkandığı sabundan hafif bir parlaklık gelmişti. Sandıkta bir şeyler aramaktaydı, ama Gregor'u görünce sandığın kapağını kapadı, gülümseyerek doğruldu.

Gregor sandığın üzerine oturup, «Gel otur biraz,» dedi. «Yarın gidiyorum, daha seninle oturup konuşamadık bile.»

Natalya kocasının yanına çekingen bir tavırla ilişti, ürkek gözlerle belli etmeden onu seyretti. Ama Gregor hiç umulmadık bir şekilde Natalya'nın elini kendi avucunun içine alarak, okşayıcı bir sesle, «Ama hiç hastalanmamış gibisin, seni çok iyi gördüm,» dedi.

«Atlattım hastalığı... Biz kadınlar kedi gibi dokuz canlıyızdır,» dedi Natalya, çekingen bir tavırla gülümseyip, başını önüne eğerek.

Gregor'un gözüne onun yumuşak, pembe, tüylü kulak memesi, saçlarının arasından ensesinin sarımtırak teni ilişti: «Saçların mı dökülüyor?» diye sordu.

«Hemen hemen hepsi döküldü. Şekil değiştiriyorum, yakında dazlak kafayla kalacağını.»

Gregor birden, «Hadi gel, kafanı tıraş edeyim,» diye teklifte bulundu.

«Ne!» diye endişeyle haykırdı Natalya. «Neye benzerim sonra ben?»

«Tıraş etmek en iyisi, yoksa saçın çıkmaz bir daha.»

«Annem saçımı makasla kesecek, bana söz verdi,» diyerek sıkıntı içinde gülümsedi Natalya ve bol çivit-

ten geçmiş kar beyazı bir başörtüyü el çabukluğu ile başına örttü.

O, kendi karısı, Mişatka ile Polyuşka'nın anası, yanındaydı işte. Gregor için süslenip püslenmiş, yıkanıp paklanmıştı. Hastalandıktan sonra saçının ne çirkin bir kılığa girdiğini Gregor görmesin diye çarçabuk başına sardığı başörtüsüyle, başı hafifçe bir yana eğik orada otururken o kadar acınacak ve gösterişsiz haline rağmen aslında varolan bir güzelliğin duru ışıltısıyla öylesine güzeldi ki. Boynunu çarpıtan yara izini Gregor'dan saklamak için her zamanki gibi kalkık yakalı bir bluz giymişti. Bütün bunlar onun hatırını hoş etmek için yapılmıştı... Büyük bir şefkat seli Gregor'un yüreğini bastı. Ona tatlı, okşayıcı bir şeyler söylemek istedi, ama kelimeleri bulamayınca onu sessizce kendine doğru çekti, lekesiz, ak alnından, mahzun gözlerinden öptü.

Gregor şimdiye kadar onu hiç şımartmamıştı okşamalarıyla. Aksinya da bütün hayatı boyunca onun yolunu engellemişti. Kocasının duygularını açığa vurmasından duygulanan Natalya, büyük bir heyecan içinde onun elini aldı, dudaklarına götürdü.

Bir dakika kadar konuşmadan oturdular. Batan güneş odanın içine mor ışınlarını saçıyordu. Çocuklar basamaklarda oynuyorlardı. Onlar otururlarken Darya'nın pişirdiği elmalı çörekleri fırından çıkardığını ve hoşnutsuzluğunu belli eden bir sesle kaynanasına, «İnekleri her gün sağamaz mıyız sanki? Koca ineğin sütü iyice kesilmişe benziyor,» dediğini işittiler.

Sürü, otlaktan döndü. İnekler böğürüyor, sığırtmaçlar at kılından kırbaçlarını şaklatıyorlardı. Arada bir köyün boğası boğuk sesler çıkararak böğürüyordu. İpek gibi parlayan göğsü, meyilli sırtı, sinek ısırmasından kan içinde kalmıştı. Boğa öfkeyle başını sallayarak Astakov'ların önünden geçerken, kafasının iki yanından taşan kısa boynuzlarını taktığı gibi çiti yere devirdi, çiğneyip geçti. Natalya pencereden bakıp konuştu:

«Biliyor musun, boğa da Don'un öte kıyısına kaçmış bir ara. Annem dedi ki, köyde silahlar patlamaya başlar başlamaz hayvan ahırdan kaçmış, nehri yüzüp geçmiş, çarpışmalar bitene kadar oradaki sazların arasına saklanmış.»

Gregor konuşmuyor, düşünüyordu. Karısının gözleri neden o kadar hüzünlüydü: Zaman zaman beliren sonra da kayboluveren, ne olduğu anlaşılmayan, gizlilik taşıyan bir şey vardı bu gözlerde. Natalya sevinçliyken bile mahzundu... Gregor'un aklının ermediği bir yerdeydi... Yoksa Vyeşanskaya'da Aksinya'yı görmeye gittiği söylentisi mi çalınmıştı kulağına? Sordu sonunda: «Bugün neden böyle üzüntülüsün? Yüreğini sıkan bir şey mi var, Natalya? Bana söyleyebilirsin, öyle değil mi?»

Gözyaşı dökmesini, sitemler etmesini bekliyordu. Ama Natalya ürkek bir sesle cevap verdi: «Hayır, hayır, sana öyle geliyor. İyiyim, hiçbir şeyim yok... Daha iyice düzelemedim, ondandır. Başım dönüyor. Eğildiğim, ya da yerden bir şey aldığım zaman gözlerim kararıyor.»

Gregor ona merakla baktıktan sonra tekrar sordu:

«Benim yokluğumda burada rahatını kaçıran bir şey olmadı ya? Kimse sana dokunmadı, değil mi?»

«Hayır; hem sen ne söylüyorsun? Hep yatıyordum, hastaydım.» Gregor'un gözlerinin içine baktı, hatta hafifçe gülümsedi. Kısa bir sessizlikten sonra, «Yarın erken mi gideceksin?» diye sordu.

«Gün ağırırken.»

«Bir gün daha kalmaz mısın?» Kararsız, ürkek bir umutla doluydu sesi.

Gregor olmaz anlamında başını salladı. Natalya içini çekti.

«Nasıl olacak şimdi — apoletler takılacak mı?» dedi.

«İster istemez.»

«İyi öyleyse, çıkar ceketini de hava aydınlıkken dikivereyim.»

Gregor homurdanarak ceketini çıkardı. Terden hâlâ nemliydi ceket. Kayışların sürtündüğü yerlerde, sırt ve omuz kısımlarında ıslaklık parlak lekeler halinde yer yer daha çok belli oluyordu. Natalya sandıktan bir çift rengi solmuş haki apolet çıkardı ve sordu:

«Bunlar mı?»

«Evet, onlar. Sakladın demek?»

Natalya ipliği iğne deliğinden geçirirken, «Sandığı gömmüştük,» dedi duyulur duyulmaz bir sesle. Tozlu ceketi belli etmeden yüzüne yaklaştırdı, erkeğinin ona çok şeyler anımsatan o tuzlu ter kokusunu doymazlıkla içine çekti.

«Niçin yaptın bunu?» diye sordu Gregor şaşırarak.

«Senin kokun,» dedi Natalya gözleri ışıldayarak. Birden yanaklarına basan kızarıklığı gizlemek için başını önüne eğdi, büyük bir ustalıkla dikmeye başladı.

Gregor ceketini giydi. Yüzü bulutlandı, omuzlarını silkti.

«Apoletlerle daha yakışıklı oldun,» dedi Natalya, kocasına hayran hayran bakarak.

Ama sol omuzuna bir göz atan Gregor içini çekip: «Bunları hiç görmemeyi çok isterdim!» dedi. «Hiçbir şeyin farkında değilsin!»

Uzun bir süre daha ön odada, sandığın üzerinde el ele tutuşmuş, her biri kendi düşünce âlemine dalmış bir halde sessizce oturdular.

Alacakaranlık basmaya, yapıların leylak renkli ağır gölgeleri serinleyen toprağın üzerine uzanmaya başlarken akşam yemeği için mutfağa gittiler.

Ve gece, böylece geçti. Gün doğana kadar yaz şimşekleri gökte çırpınıp durdu, gün ağarana kadar vişne bahçesindeki bülbüller geceyi birbirine kattı. Gre-

gor uyandı, gözleri kapalı, yattığı yerde bülbüllerin tatlı cıvıltısını dinledi. Sonra Natalya'yı uyandırmamaya çalışarak usulca kalktı, giyindi, avluya çıktı.

Gregor'un atını doyurmuş olan Panteley Prokofyeviç bir askerin öngörüsü ile öneride bulunarak: «Yola çıkmadan önce şunu nehire götürüp bir yıkasam mı?» dedi.

«Yıkanmasa da olur,» dedi Gregor, sabahın serinliğinde ürpererek.

«İyi uyudun mu?» diye sordu babası.

«Çook! Bülbüller uyandırdı beni. Bütün gece de susmak bilmediler!»

Panteley atın boynundan yem torbasını çıkardı, gülümsedi.

«Yapacak başka işleri yoktur da ondan, evlat. İnsanın bu güzel kuşlara gıpta ettiği günler oluyor. Onlar ne savaş bilirler, ne de yakıp yıkmak...»

Prohor atıyla gelip, kapının önünde belirdi. Yeni tıraş olmuştu; her zamanki gibi neşeli ve konuşkandı. Atını yularından bir direğe bağlayıp Gregor'a doğru yöneldi. Keten gömleği güzelce ütülenmişti. Omuzlarında yeni apoletler vardı.

«Sen de mi apoletlerini taktın, Gregor Pateleyeviç?» diye bağırdı yaklaşırken. «Takalım diye bizi bekliyordu, Allahın belaları! Hadi taktık takmasına, ama bakalım çıkarabilecek miyiz! Bunlar bizi eskitecek. Karıma dedim ki: 'Onları bir daha yerinden sökülmeyecekmiş gibi dikme, sersem karı. İliştiriver gitsin, yeter ki rüzgârdan uçmasın.' Halimiz meydanda, biliyorsun. Eğer esir düşersek, benim bir subay olmamama rağmen kıdemli bir gedikli erbaş olduğumu hemen anlayıverecekler. Hadi bakalım, terfi etmesini bilmişsin, şimdi de başını ilmiğe geçirmesini öğren diyecekler! Bunların omuzumda nasıl kelebek konmuş gibi durduğunu görüyor musun? Gülünç mü gülünç!»

Gerçekten Prohor'un apoletleri yerlerine pek iğreti, üstelik de çarpık bir biçimde iliştirilmişti.

Panteley kükrercesine bir kahkaha attı. Zamanın yıpratamadığı bembeyaz dişleri kırçıl sakalının arasında ışıl ışıl parladı.

«Al işte, bu da asker! Demek en ufak bir şey belirir gibi oldu mu apoletleri çekip koparacaksın ha?»

«Ne sandın ya?» Prohor güldü.

Gregor gülümseyerek babasına:

«Görüyor musun,» dedi, «kendime ne güzel bir emir eri bulmuşum? Başım derde girse bile bu herif yanımdayken sırtım yere gelmez.»

«Bütün bunlar iyi, güzel, Gregor Panteleyeviç, ama biliyorsun durumu — bugün sen ölüverirsin, yarın da ben,» dedi Prohor kendini haklı göstermek için. Apoletlerini hiç zahmet çekmeden yerinden söküp çıkarttı ve paçavra tıkar gibi cebine soktu: «Cepheye yaklaştığımız zaman yine dikerim onları,» dedi.

Gregor çarçabuk kahvaltı ettikten sonra ailesiyle vedalaşmak üzere kalktı.

İlyiniçna oğlunu öperken, «Göklerin Kraliçesi korusun seni!» diye hareretli bir şekilde fısıldadı. «Bir tek sen kaldın bize...»

«Hadi bakalım, uzun yolculuğa çıkanların arkasından gözyaşı dökülmez! Kalın sağlıcakla!» dedi Gregor titreyen bir sesle ve atına doğru yürüdü.

Natalya kaynanasının üç köşeli siyah başörtüsünü başına atıp avlunun kapısına çıktı. Çocuklar analarının eteğine yapıştılar. Polyuşka çaresizlik içinde hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Gözyaşlarını tutmaya çalışarak anasına yalvardı: «Onu bırakma, gitmesin! Bırakma, anne! Savaşta öldürürler onu! Babacığım, ne olur gitme savaşa!»

Mişatka'nın dudakları titredi ama, ağlamadı. Büyük bir adam gibi kendini tuttu, kız kardeşini öfkeyle azarladı: «Gıdaklayıp durma, budala! Herkes savaşta ölmez ki!»

Dedesinin ona, Kazakların hiç ağlamadıklarına, ağlamanın bir Kazak için utanç verici bir şey oldu-

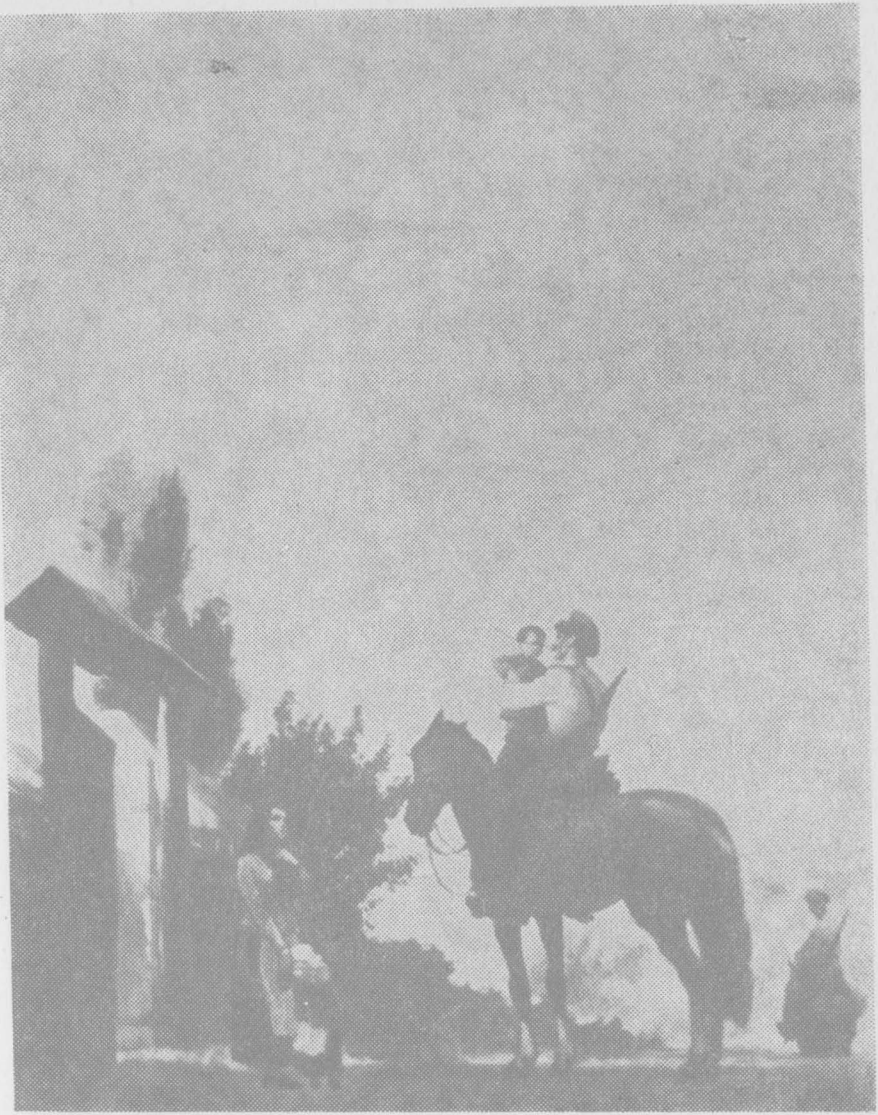
güna dair söylediği sözleri çok iyi hatırladı. Ama babası atına binip de onu eyerin üstüne kaldırdığı ve öptüğü zaman, kirpiklerinin ıslanmış olduğunu hayretle gördü. İşte o zaman Mişatka kendini tutma çabasını daha fazla sürdüremedi. Gözlerinden yaşlar yağmur gibi boşandı. Yüzünü babasının göğsüne, omuz kayışlarının üstüne sakladı, bastı feryadı: «Dedem gitsin savaşsın! Bizim ona ihtiyacımız yok...! Senin gitmeni istemiyorum...»

Gregor oğlunu dikkatle yere bıraktı, elinin tersiyle gözlerinin yaşını sildi ve bir şey söyiemeden atını mahmuzladı.

Şimdiye kadar kim bilir kaç kere atı onu evinin basamakları önünden alıp, toprağı dörtnala teperek uzaklaştırmıştı! Kim bilir kaç kere patikalardan, yolu izi olmayan bozkırdan aşırıp cepheye; kara ölümün Kazakları devirdiği yere, Kazak şarkısının sözlerindeki «her günün her saatinde korku ve keder» bulunan yere taşımıştı! Ama şimdiye kadar hiçbir zaman köyünden o güzel günün sabahında olduğu gibi içi sızlayarak ayrılmamıştı.

Kuşku ve kuruntuyla dolu belirsiz önsezilerin ağırlığı altında ezilerek atını sürdü, dizginleri eyer kaşının üzerine bırakıp, tepenin sırtına varana kadar da arkasına bakmadı. Kavşakta, tozlu yolun yel değirmenine doğru saptığı yerde, başını geriye çevirdi. Avlunun kapısında yalnız Natalya duruyor, serin sabah meltemi onun siyah, kederini paylaşan başörtüsünü elinden kapmaya çalışıyordu.

Rüzgârın köpürttüğü bulutlar masmavi gökyüzünün durgun gölünde yüzüyordu. Hafif bir sis tabakası ufkun dalgalı çizgisi üzerinde titreşiyordu. Atlar adeta ile ilerliyordu. Prohor uyukluyor, oturduğu eyerde sallanıyor, Gregor dişlerini sıkmış, dönüp dönüp arkasına bakıyordu. Daha bir süre söğütlerin yeşil kü-

melerini, gelişigüzel kıvrımlarla uzayıp giden Don'un gümüş renkli şeridini, ağır ağır dönen yel değirmeninin kanatlarını görebildi. Sonra patika güneye doğru keskin bir dönüş yaptı. Sazlık nehir kıyısı, Don ve yel değirmeni çiğnenmiş ekin tarlasının ardında gözden kayboldu... Gregor ıslıkla bir şeyler çalmaya başladı, gözlerini atının ter tanelerinin kapladığı kestane renkli boynuna dikti, bir daha da eyerinin üzerinde dönüp arkasına bakmadı... Canı cehenneme bu savaşın! Çir boyunda çarpışmalar sürüp gitmiş, sonra bu, Don kıyılarına bütün azgınlığıyla yayılmıştı; şimdi de Koper, Medveditsa ve Buzuluk üzerinde kıyametler koparacaktı. Aslında, diye düşündü, bir düşman kurşunuyla yere serilmek varsa kaderde, bunun nerede olacağı ne fark eder?

IX

Nahiye merkezi Ust-Medveditskaya dolaylarında çarpışmalar devam ediyordu. Gregor, yalnız yaz aylarında kullanılabilen partikadan Hetman şosesine sapar sapmaz topların boğuk seslerini duymaya başladı.

Bütün yol boyunca, Kızıl kuvvetlerin aceleyle geri çekildiklerini belirten izler açıkça görülüyordu. Yolda terk edilmiş bir sürü iki tekerlekli arabayla ve üstleri branda kaplı yük arabasıyla karşılaştı Gregor. Küçük bir köycüğün ardındaki bir derenin içinde, dingilini bir merminin parçaladığı, namlusu eğrilmiş bir top duruyordu. Top arabasının ön düzenine bağlı tirizdeki koşumlar aceleyle kesilip koparılmıştı gelişigüzel. Dereden yarım verst ötede, bir tuz batağının güneşten kavrulmuş bodur otları üzerinde, haki gömlekleri ve pantolonları, dolakları, nalçalı ağır çizmeleriyle asker cesetleri yatıyordu. Bunlar, Kazak süvarilerinin arkalarından yetişip kılıçtan geçirdikleri Kızıl Ordu erleriydi.

Gregor atıyla onların yanından geçerken, üzerlerinde kuruyarak gömleklerinin çekip büzülmesine yol açmış olan kanın bolluğundan ve cesetlerin duruşlarından bunu anlamakta güçlük çekmedi. Tırpandan geçirilmiş ot gibi yerlere serilmişlerdi. Kazaklar onların giysilerini üzerlerinden çıkarıp almamışlardı. Belki de kaçanları kovalamak gerekiyordu da ondan bu işi yapamamışlardı.

Bir akdiken çalılığının yanında bir Kazak yatıyordu yerde. İki yana açılmış bacaklarındaki pantolonunun kırmızı şeritleri pas rengini almıştı. Az ötede, eski eyeri iyice yıpranmış, eyer kaşları koyu sarıya boyanmış açık kestane doru bir at boylu boyunca yere serilip kalmıştı.

Gregor'la Prohor'un atları yorulmaya başladılar. Hayvanların yemlerini verme zamanı gelmişti, ama Gregor çarpışmanın daha yeni bittiği bir yerde durmak istemedi. Bir verst kadar ilerledikten sonra bir sel yatağına indi, dizginlere asıldı. Bent kısmı temelinden çöküp suların altında kalmış olan az ilerdeki bir gölcüğe gözü ilişti. Prohor atını gölcüğün toprağı kurumuş ve çatlamış kıyısına doğru sürüp gitti, ama hemen geri döndü.

«Ne var?» diye sordu Gregor.

«Yaklaş da gör!»

Gregor atını bende doğru sürdü. Çamurun içinde bir kadın ölüsü yatıyordu. Koyu renk etekliğinin alt kısmı yüzünü kapatmıştı. Güneşten yanmış baldırları, dizkapaklarının çukurları ortada olmak üzere, dolgun, beyaz bacakları hayasızca, korkunç bir biçimde iki yana açılmıştı. Sol kolu kıvrılmış, sırtının altında kalmıştı.

Gregor hemen atından indi, kasketini çıkardı, eğildi ve ölünün eteğini indirip, bacaklarını örttü. Kadının genç, esmer yüzünü ölüm bile çirkinleştirememişti. Acıyla çatılmış kaşlarının altında yarı kapanık gözler donuk donuk parıldıyordu. Hafifçe aralık kal-

mış olan ağzının yumuşak hatları arasında, birbirine kenetlenmiş dişleri sedef gibi ışıldıyordu. Çimenlerin üstüne dayalı yanağına ince bir tutam saç dökülmüştü. Ölümün şimdiden geçici bir süre için safran sarısı gölgelerle boyamaya başladığı bu yanağa karıncalar üşüşmüştü.

«Köpoğulları, nasıl da kıymışlar bu güzelliğe!» dedi Prohor, hafif bir sesle. Bir süre sustuktan sonra öfkeyle tükürdü. «Ben böyle — böyle namussuzları kurşuna dizdiririm! Hadi, gidelim buradan, Allah aşkına. Bakmaya dayanamıyorum. Yüreğim burkuluyor.»

«Gömemez miydik dersin onu?» diye sordu Gregor.

«Daha neler! Her rastladığımız ölüyü gömecek miyiz yani?» diyerek itiraz etti Prohor. «Yagodnoye'de moruğun birini gömdük, şimdi de burada bu kadını... Eğer hepsini gömmeye kalkacak olursak avuçlarımız patlar! Hem neyle kazacağız mezarı? Kılıçla mezar kazılmaz, kardeş. Toprak zaten güneşten pişmiş, kaskatı olmuş baksana.»

Oradan uzaklaşmak için o kadar acele ediyordu ki, telaşından çizmesinin burnunu bir türlü üzengiye sokamadı.

Yeniden bayırı tırmandılar; sonra dalgın dalgın bir şeyler düşünmekte olan Prohor, Gregor'a sordu:

«Ne dersin, Panteleyeviç? Bu dünyada döktüğümüz kan daha yetmedi mi?»

«Yetti sayılır.»

«Peki, ne dersin, bu iş yakında bitecek mi?»

«Bizi alaşağı ettikleri zaman bitecek.»

«Oh, ne de zevkli bir hayatın içine dalmışız! Şeytanı sevindirip duruyoruz! Belki de işimizi ne kadar çabuk bitirirlerse o kadar iyi olur. Alman savaşında kendi parmağını kendin vurup uçurtdun, hemen evine yollarlardı seni. Ama şimdi kolunu koparıp atsan, yine sürüyorlar seni savaşa. Topal, sakat, kör demiyorlar, fıtığı varmış yokmuş aldırmıyorlar, her türlü

hergeleyi alıyorlar, yeter ki iki bacağının üstünde güç bela da olsa durabilsin. Savaşı sona erdirmenin yolu bu mudur? Allah topunu kahretsin!» dedi Prohor umutsuzluk içinde ve yoldan kenara doğru saparak atından indi, kendi kendine alçak sesle bir şeyler mırıldandı, atının eyer kolanlarını gevşetmeye başladı.

Gece yarısından sonra Ust-Medveditskaya'dan pek azukta olmayan bir köycüğe vardılar. Köyün varoşlarında nöbet tutan 3. Alayın bir devriye kolu onları durdurdu, ama kendi tümen komutanlarını sesinden tanıyan Kazaklar tümen karargâhının oracıktaki köyde konaklamış olduğunu ve kurmay başkanı Yüzbaşı Kopilov'un her an onu beklediğini bildirdiler. Gevezenin biri olan ileri karakol komutanı bir Kazağı Gregor'u karargâha götürmekle görevlendirip, son sözlerine şunları ekledi:

«Çok güçlü bir şekilde mevzilendiler. Gregor Panteleyeviç, Ust-Medveditskaya'yı daha uzun bir zaman ele geçiremeyiz sanırım. Ama sonra, tabiî, kim bilir...? Bizim birliklerimizin sayısı da oldukça kabarık. Morozovskaya'dan İngiliz birliklerinin geleceğini söylüyorlar. Siz bu konuda bir şey duydunuz mu?»

«Hayır,» dedi Gregor, atına çizmesiyle hafifçe dokunurken.

Kurmay heyetinin konakladığı evin panjurları sıkı sıkı kapatılmış ve sürgülenmişti. Gregor içerde kimsenin olmadığını sandı, ama koridora girince heyecanlı konuşmaların uğultusunu işitti. Ön odanın tavanından sarkan koca lambanın ışığı, dışarının karanlığına alışan gözlerini kamaştırdı; kalın bir tütün dumanının keskin kokusu burun deliklerini gıdıkladı.

Masanın üzerinde dalgalanan mavi tütün dumanından bir bulutun arasında beliren Kopilov, «Demek sonunda gelebildin!» dedi neşeyle. «Uzun bir zamandan beri seni burada bekleyip duruyorduk, kardeş!»

Gregor herkesi selamladı, kasketini ve kaputunu çıkardı, masaya yaklaştı.

«Burayı dumana boğmuşsunuz! Hava diye bir şey kalmamış odada! Pencerelerden birini açamaz mıydınız?» dedi kaşlarını çatarak.

Kopilov'un yanında oturan Harlampi Yermakov gülümseyerek sert sert cevap verdi: «Bizim burun deliklerimiz buna alışık, fark etmiyoruz bile.» Dirseğiyle bir pencerenin camını patlattı, panjuru ardına kadar açtı.

Gecenin temiz havası odaya saldırırcasına doldu. Lambanın alevi birden parladı, sonra da söndü.

«Allak bullak ettin ortalığı! Niçin kırdın o camı bilmem ki?» diye Kopilov elleriyle masanın üstünü yoklayarak canı sıkılmış bir tavırla söylendi. «Kibriti olan yok mu? Dikkat edin, haritanın yanında mürekkep hokkası var.»

Lambayı yaktılar, camda açılan deliği kapattılar ve Kopilov hızlı hızlı konuşarak sorunları açıklamaya başladı.

«Şu anda cephedeki durum, yoldaş Melehov, şimdi açıklayacağım şekilde. Kızıllar Ust-Medveditskaya'yı üç cepheden aşağı yukarı dört bin süngü mevcutlu kuvvetleriyle sarmış durumdalar. Yeterli sayıda top ve makineli tüfekleri var. Manastırın çevresinde ve başka yerlerde siperler kazmış durumdalar. Don kıyısındaki tepeler onların elinde. Mevzilerine gelince, bunlara erişilmez diyemem, ama ele geçirilmesinin de pek kolay olduğunu söyleyemem. Bizim tarafımızda ise, General Fitshalarov'un komutasındaki tümenden ve subaylardan oluşan iki hücum müfrezesinden başka Bogatiryov'un Altıncı Tugayı ile bizim Birinci Tümenimiz var. Ama tümen henüz tam anlamıyla toparlanmış durumda değil; Ust-Koperskaya yakınlarındaki bir yerde bulunan piyade alayımız nâlâ orada. Süvarilerin hepsinin gelmesine rağmen bölük mevcutları yine de eksik.»

«Mesela benim alayımda, Üçüncü Bölükte otuz sekiz Kazak var,» dedi 4. Alayın komutanı Sancaktar Dudarev.

«Daha önceki mevcudunuz ne kadardı?» diye sordu Yermakov.

«Doksan bir.»

«Bölüğün dağılmasına niçin izin verdin? Sen ne biçim komutansın?» diye Gregor kaşlarını çatıp, masanın üzerine yumruğunu vurarak sordu.

«Onları burada kim tutabilirdi? Köylere dağıldılar, yakınlarını görmeye gittiler. Ama yakında üçer beşer gelmeye başlarlar. Bugün üç kişi geldi bile.»

Kopilov haritayı Gregor'un önüne doğru itti. İşaretparmağıyla kuvvetlerin yerleştirilmiş olduğu mevkileri göstererek konuşmaya devam etti: «Henüz bir hücum yapmış değiliz. Dün 2. Alay bu kesimde yürüyüşe geçti, ama bir başarı sağlayamadı.»

«Çok kayıp verildi mi?»

«Alay komutanının raporuna göre dünkü kayıp yirmi altı ölü ve yaralıdan ibaret. Şimdi, kuvvetlerin kıyaslamalı durumunu ele alalım... Sayıca üstünlük bizde, ancak bir piyade hücumunu desteklemeye yetecek sayıda makineli tüfeğimiz yok, mermimiz de yeterli değil. Mühimmat subayı, yeni bir parti cephane gelir gelmez bize dört yüz mermiyle yüz elli bin fişek vermeyi vaat etti. Ama bunlar kim bilir ne zaman gelir; oysa biz yarın hücuma geçmek zorundayız General Fitshalarov'un emriyle. Sağnak hücumu kıtalarını desteklemesi için bizim bir alay ayırmamızı da öneriyor ayrıca. Dün Kızıllar dört kere hücuma geçtiler, çok ağır kayıplar verdiler. Doğruyu söylemek gerekirse, canavar gibi savaşıyorlar! Her neyse, Fitshalarov sağ kanadı kuvvetlendirmemizi, hücumu da şu noktaya aktarmamızı istiyor. Görüyor musun? Burada arazi düşman hatlarına iki ya da üç yüz adıma kadar yaklaşmamıza elverişli. Generalin emir subayı da az önce ayrıldı buradan. Yarın sabah saat altıda Gene-

ral Fitshalarov'un karargâhına gitmemiz, harekâtın koordinasyonu üzerine verilecek konferansda hazır bulunmamız için sana ve bana sözlü emir getirdi. General ile kurmay heyeti şu anda Bolşoy Senin köyündeler. Bize verilen görev, Sebriyakovo İstasyonundan generalin takviye birlikleri gelmeden önce düşmanı derhal püskürtmekten ibaret. Don'un öte yakasında kuvvetlerimiz büyük bir etkinlik gösteremiyorlar... Dördüncü Tümen Koper'i geçti, ama Kızıllar güçlü örtme kuvevtleri çıkardı önlerine ve bunlar demiryollarına giden yolları inatla tutuyorlar. Bu arada Don'un üzerine bir de tombaz köprüsü kurmuş oldukları için teçhizat ve ihtiyat kuvvetlerini süratle Ust-Medveditskaya'dan taşıyorlar.»,

«Kazaklar Müttefiklerin yola çıkmış olduklarını söylüyorlar. Doğru mu bu?»

«Birkaç İngiliz bataryasıyla tankların Çernişevski'den yola çıktıklarına dair söylentiler dolaşıyor ağızlarda. Ama sorun şu ki, bu tanklar Don'u nasıl geçecekler? Bana kalırsa, tanklar söylentiden başka bir şey değil. Bu laflar uzun zamandan beri ağızlarda dolaşıp duruyor...»

Odada uzun süren bir sesizlik oldu.

Popilov kahverengi subay ceketinin düğmelerini çözdü, tombul, tıraşı uzamış yanaklarını avuçlarının arasına aldı, düşünceli bir tavırla, sönük sigarasını çiğnedi, çiğnedi. Koyu, yuvarlak, birbirine pek yakın olmayan gözleri yorgunluktan yarı kapanıktı, güzel yüzü, uykusuz geçen gecelerin bıraktığı izlerle bozulmuştu.

Bir zamanlar bir kilise okulunda öğretmendi bu adam. Pazar günleri nahiyedeki tüccarların konuğu olur, onlarla ve eşleriyle küçük paralar karşılığı bahse girerek iskambil oynar; iyi gitar çalardı. Neşeli, sokulgan bir delikanlıydı. Sonra genç bir kadın öğretmenle evlenmişti ve herhalde nahiye merkezinde oturacak, emekli olana kadar da çalışacaktı, ama Dün-

ya Savaşı sırasında askere çağrılmıştı. Bir askerî okulda eğitim gördükten sonra Kazak alaylarından biriyle cepheye gönderilmişti. Savaş onun ne huyunu değiştirmişti ne de dış görünüşünü. Gövdesinin tıknaz yapısında, iyi huyunun dışa vurduğu yüzünde, kılıcını taşıyışında, kendi rütbesinin altındakilerle konuşuşunda öyle babacan bir görünüm vardı ki, o, askerden çok sivile benziyordu. Sesinde askerlere özgü o madenî tonun en ufak bir belirtisi yoktu; subay üniformasını sırtında bir çuval gibi taşırdı. Cephede üç yıl geçirmiş olmasına rağmen, hiçbir zaman bir asker gibi davranmayı, bir asker gibi giyinmeyi benimsememişti. Bütün görünüşü, onun savaşa kazara katılmış bir adam olduğunu gösteriyordu. Gerçek bir subaydan çok, subay üniforması giymiş kasaba eşrafından bir kalın enseliye benziyordu. Buna rağmen Kazaklar ona karşı büyük bir saygı duyuyorlar, karargâh konferanslarında onun sözlerini can kulağı ile dinliyorlardı. İsyancı komutanlığı onun zekâsına, uysal yaradılışına ve savaşta defalarca kanıtladığı temkinli tutumuna, cesaretine büyük bir değer veriyordu.

Gregor'un daha önceki kurmay başkanı olan deniz teğmeni Kruzilin okumamış, cahil bir adamdı. Kruzilin çarpışma sırasında Çir'de ölünce, kurmay başkanlığını devralan Kopilov görevlerini akıllıca, ihtiyatla ve başarıyla yerine getirdi. Harekât planlarını, bir zamanlar öğrencilerinin ödev defterlerini düzeltirken göstermiş olduğu titizlikle hazırlardı. Kendisinden istendiği zaman da, Gregor'un bir sözü üzerine karargâhı kendi haline bırakır, atına atlar, bir alayın başına geçip savaşa giderdi.

İlk önceleri Gregor yeni kurmay başkanına karşı önyargıyla davranmış, ama birkaç ay içinde onu daha iyi tanımıştı ve bir gün savaştan döndükten sonra ona açıkça şunları söylemişti:

«Senin hakkındaki düşüncelerim hiç de iyi değildi, Kopilov, ama şimdi anlıyorum ki yanılmışım. Bu-

nun için senden, eğer mümkünse, beni bağışlamanı istiyorum.»

Kopilov gülümsemiş, cevap vermemişti. Ama bu güç itiraf karşısında koltuklarının kabardığı da gözden kaçmamıştı.

Üne kavuşmak gibi bir tutkusu, bağlandığı siyasal görüşleri yoktu; savaş ise, bir an önce sona ermesini arzuladığı kaçınılmaz bir beladan başka bir şey değildi onun için. Şu anda da, Ust-Medveditskaya'nın ele geçirilmesiyle ilgili nasıl bir harekâtın geliştirilmesi gerektiğini değil de, evde bıraktığı ailesini, köyünü, bir aylık ya da altı haftalık bir izinle atını dörtnala sürüp oraya gitmenin ne kadar iyi olacağını düşünmekteydi...

Gegor uzun uzun Kopilov'a baktıktan sonra ayağa kalktı.

«Evet, kardeşler ve atamanlar, artık gidip uyuyalım. Burada oturup, Ust-Medveditskaya'yı nasıl ele geçireceğiz diye kafamızı patlatmanın hiç gereği yok. Şimdi generaller düşünüp, bir karar alırlar bizim yerimize. Yarın Fitshalarov'a gideriz; bizim gibi zavallı iblislere biraz akıl öğretir! Ancak benim 2. Alay hakkındaki düşüncem şu: Henüz yetki bizdeyken alay komutanı Dudarev'in rütbe ve ünvanlarını elinden almanın en iyisi olacağını sanıyorum.»

«Tayın hakkını da,» diyerek Yermakov sözünü kesti Gregor'un.

«Hayır, şaka etmiyorum,» diye devam etti Gregor. «Hemen bugün onun rütbesini bölük komutanlığına indirmeli, alay komutanı olarak da Harlampi'yi göndermeliyiz. Sen hemen git, Yermakov, alayı devral, yarın sabah göndereceğimiz talimatı bekle. Kopilov kumanda değişikliği ile ilgili emri hemen yazacak; bunu alır yanında götürürsün. Gördüğüm kadarıyla, Dudarev bir alaya asla komutanlık edecek adam değil. Zerre kadar akıl yok herifte; Kazakları yeni bir çıkmaza sokarsa hiç şaşmam. Piyade savaşı nedir bilirsiniz...

Eğer komutan ne yaptığını bilmezse, adamların hayatı çok kolay harcanır.»

«Doğru. Ben şahsen Dudarev'in rütbesinin indirilmesinden yanayım,» diye Kopilov, Gregor'u destekledi.

Gregor, Yermakov'un yüzünde hoşnutsuz bir ifade sezerek, «Ya sen, Yermakov, buna karşı mısın?» diye sordu.

«Yok canım, hayır; ben bir şey demedim ki. Kaşımızı bile oynatamayacak mıyız yani?»

«Ha şöyle! Yermakov da karşı değil. Şimdilik onun süvari alayını Riyabçikov devralır. Kopilov, sen emri yaz, sonra da gidip gün ağarana kadar uyu. Saat altıda kalkarız. Gidip şu generali bir görürüz. Yanımda dört emir eri götürüyorum.»

Kopilov hayretle kaşlarını kaldırdı. «Ne diye alıyorsun o kadar çok adamı?»

«Gösteriş için! Eh, biz de ipsiz takımı değiliz ya, bir tümene komuta ediyoruz.» Gregor güldü, doğrulttuğu omuzlarının üzerine kaputunu attı, kapıya yürüdü.

Çizmelerini ve kaputunu çıkarmadan bir sundurmanın saçağı altına, bir at çuluna sarınıp uzandı. Emir erleri uzun bir süre avluda gürültü yaptılar; çok yakın bir yerde atlar burunlarından horultulu sesler çıkararak gemlerini dişleyip durdular. Havada taze gübre ve günün sıcağından sonra henüz serinlememiş toprak kokusu vardı. Yarı uykusunda Gregor emir erlerinin konuşmalarını, kahkahalarını ve sesinden genç bir delikanlı olduğu anlaşılan içlerinden birinin atına eyer vurup, bir iç çekişiyle şunları söylediğini duydu:

«Ah kardeşler, canıma tak etti! Gecenin yarısı olmuş, haydi halk, çık yola, götür postayı... Ne uyku var ne durak... Çüüş, doğru dur, ulan! Ayağını kaldır diyorum sana, ayağını!»

Bir ikincisi kısık, boğuk bir sesle homurdandı:

«Kabak tadı verdin be askerlik, gına geldi artık!

Atlarımızı da eskittin, hem de en iyilerini...» Sesinin tonu değişti; canlandı, yalvarırcasına bir şey istediğini belli etti: «Bir içimlik tütün dök şuraya ne olur. Ne biçim arkadaşsın be! Belyavin'deyken sana verdiğim Kızıl Ordu çizmelerini unuttun mu yoksa? Domuz oğlu domuz! Başkası olsaydı, o çizmeler yüzünden beni ömrü boyunca hatırlardı, ama senin elinden bir içimlik tütün bile çıkmıyor!»

Gem, atın dişleri arasında kütürdedi. Hayvan, derin derin soludu ve nalları taş gibi sertleşmiş kuru toprağın üzerinde tok sesler çıkararak tırısa kalktı. «Aynı şeyi söylüyor hepsi de. 'Kabak tadı verdin be askerlik, gına geldi artık!'» diye aynı sözleri aklından geçirdi Gregor gülümseyerek. Demeye kalmadı, uyudu. Uykuya dalar dalmaz, daha önce defalarca görmüş olduğu bir rüyayı bir kere daha gördü... Kahverengi tarlalarda, anızların üzerinde Kızıl Ordu erleri saflar halinde ilerliyorlardı. İlk sıra, göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Onun arkasında altı ya da yedi sıra daha vardı. Adamlar can sıkıcı bir sessizlik içinde gittikçe yaklaşıyorlardı. Küçük siyah karaltılar büyüdükçe büyüdü; artık onların uzun adımlarla üstüne doğru hızla sokulduklarını görebiliyordu. Başlarına kulaklı başlıklar giymiş bu adamlar ağızları yarı açık, tüfeklerini ellerinde doğrultmuş bir halde geldiler, geldiler, geldiler, ateş menzili içine girdiler. Gregor çok derin olmayan bir siperin içine uzanmıştı; silahının mekanizması üzerinde elini çırpınırcasına işletiyor, durmadan ateş ediyordu. Onun kurşun yağmuru altında Kızıl Ordu erleri tökezleyip yere yıkılıyordu. Tüfeğinin boşalan şarjörünü değiştirdi, kaşla göz arasında iki yanına baktı, yandaki siperlerden Kazakların dışarı fırladıklarını, yüzleri korkudan allak bullak olmuş bir halde kaçtıklarını gördü. Gregor yüreğinin korkunç bir hızla çarptığını duydu; bağırdı: «Ateş! Ateş edin, domuzlar! Nereye gidiyorsunuz? Durun, kaçmayın!» Avazı çıktığı kadar bağırmasına rağmen

sesi duyulamayacak kadar zayıftı; hemen hemen hiç çıkmıyordu. Dehşete kapıldı. Sıçrayıp yerinden fırladı; kalkar kalkmaz da, tam üzerine doğru sessizce koşarak gelen karanlık suratlı bir Kızıl Ordu askerine silahını son bir defa ateşledi. İsabet ettiremediğini gördü. Genç bir adam olmayan bu askerin insanı ürkütecek kadar ciddi ve korkunç bir yüzü vardı. Kaşlarını çatmış, kasketini geriye devirmiş, kaputunun eteklerini palaskasına sıkıştırmış bir halde ağır ağır koşuyor, sanki ayakları yere değmiyordu. Gregor yaklaşan düşmana baktığı bir an içinde onun kıvılcımlar saçan gözlerini, kısa ve kıvırcık bir sakalla çevrili soluk yanaklarını gördü; çizmelerinin geniş konçlarını, yere eğik tüfeğinin ufacık, karanlık namlu ağzını, onun hemen üzerine takılı, koşar adımlara ayak uydurarak bir aşağı bir yukarı inip kalkan süngünün kara ucunu gördü. Anlatılmaz bir korku bütün benliğini kapladı. Silahının mekanizmasına asıldı, ama mekanizma çalışmadı, sıkışmıştı. Çaresizlik içinde mekanizmayı hızla dizinin üstüne vurdu; hiçbir sonuç elde edemedi. Kızıl Ordu eri şimdi beş adım ötesindeydi. Gregor arkasını dönüp kaçmaya başladı. Önünde uzanan çıplak, kahverengi tarla kaçışan Kazaklarla doluydu. Gregor peşindeki adamın soluğunu hissetti, çizmelerinin yerde çıkardığı tok sesi duydu. Daha hızlı koşmak istiyor ama koşamıyordu. Dermansız bacaklarını daha hızlı hareket ettirebilmek için büyük bir çaba harcıyordu. Sonunda, iç karartıcı, hemen hemen harabeye dönmüş bir mezarlığa vardı, yıkık çitin üstünden atladı, çökmüş mezarların, her biri bir yana kaykılmış haçların, sanduka biçimindeki taş mezarların arasından koştu. Biraz daha gayret edecek olursa kurtulacaktı. Ama o anda ardındaki adımların gök gürültüsünü andıran gümbürtüsü daha da arttı, çoğaldıkça çoğaldı. Adamın sıcak nefesiyle ensesi kavrulan Gregor tam o sırada kaputunun eteğinden yakalandığını hissetti. Boğuk bir çığlık atarak uyandı.

Sırtüstü yatıyordu. Dar çizmelerinin içindeki ayakları uyuşmuştu; alnını soğuk bir ter kaplamıştı. Bütün vücudu sanki dayak yemiş gibi sızlıyordu. «Allah kahretsin,» diye boğuk bir sesle homurdandı, kendi sesini duymanın sevinci içinde ve bütün bu başından geçenlerin bir rüya olduğuna hâlâ inanamadı. Sonra yattığı yerde yana döndü, kaputunu başına kadar çekti ve şöyle geçirdi aklından: «Bırakacaktım iyice yaklaşsın, darbesini savuşturup, indirecektim dipçiği, sonra da tabanları yağlayacaktım...»

Az önce gördüğü ve daha önceleri de defalarca görmüş olduğu rüyayı yattığı sırada bir an için yeniden zihninde canlandırdı, bunun kötü bir rüyadan başka bir şey olmadığını, gerçekte, yakınında korkacak herhangi bir şeyin bulunmadığını bilmenin sevincini duydu içinde. «Rüyada her şeyin gerçek hayattakinden on kat daha korkunç oluşu ne tuhaf. Hayatımda, en zor durumlarda bile böylesine korkmamıştım,» diye düşündü, uyuşmuş bacaklarını gönül rahatlığı içinde gere gere uzatıp uykuya dalarken.

X

Tanyeri ağarırken Kopilov onu uyandırdı.

«Hadi kalk, hazırlanıp gitme zamanı geldi. Saat altıda orada olmamız emredilmişti!»

Kurmay başkanı tıraş olmuş, çizmelerini temizletmiş, buruşuk ama temiz ceketini giymişti. Aceleyle hazırlanmış olduğu belliydi. Tombul yanaklarında iki ustura kesiği vardı. Ama genel görünüşünde, daha önceleri rastlanmayan bir zerafet havası göze çarpıyordu.

Gregor eleştiren gözlerle onu süzerek, «Pöh, nasıl da süslenip püslenmiş. Generalin karşısına pespaye kılıkla çıkmak istememiş...» diye düşündü.

Sanki Gregor'un aklından geçenleri sezmiş gibi

Kopilov, «Bu hırpani kılıkla oraya gitmen hiç doğru olmaz,» dedi. «Sana da kendine biraz çekidüzen vermeni tavsiye ederim.»

Gregor, «Ben olduğum gibi giderim!» diye gerinerek homurdandı. «Altıda mı orada olmamız emredilmişti dedin? Demek daha şimdiden hem sana hem de bana emir vermeye başladılar, öyle mi?»

Kopilov güldü, omuzlarını silkti.

«Gelen gideni aratır! Rütbesi yüksek olduğuna göre, ona itaat etmek zorundayız. Fitshalarov bir general; ayağımıza gelecek değil ya.»

«Haklısın. Onun bu davranışına biz çanak tuttuk zaten,» dedi Gregor ve yıkanmak için kuyunun başına gitti.

Ev sahibi kadın koşarak içeri girdi, temiz, işlemeli bir havlu alıp dışarı fırladı ve bunu hafif bir baş hareketiyle Gregor'a uzattı. Gregor, soğuk suyun pancar gibi kızarttığı yüzünü havlunun ucuyla ovuşturarak Kopilov'a seslendi:

«Çok haklısın. Ama bu generaller bir şeyi akıllarından çıkarmasalar iyi ederler: İhtilalden sonra halk çok değişti, hatta yeniden doğdu da diyebilirsin. Oysa subaylar hâlâ eski çanları çalıyorlar. Korkarım yakında onların da çanlarına ot tıkanır... Hepsinin mafsalları işlemez hale gelmiş. Beyinlerine biraz makine yağı sıkmalı ki bunların gıcırtısı kesilsin.»

«Ne demek istiyorsun?» diye ceketinin kolundaki ufacık bir tozu üfleyerek sordu Kopilov.

«Demek istiyorum ki, bunlar hâlâ eskisi gibi, hiç istiflerini bozmadılar. Mesela ben, Alman savaşından beri subay olarak görev yapıyorum. Bu rütbeyi de kanım pahasına elde ettim! Ama ne zaman bir subay toplantısına gitsem, kıçımdaki donla ayazda kalmış gibi hissediyorum kendimi. Heriflerin bana karşı takındıkları tavrın soğukluğu sırtımdaki tüyleri ürpertiyor!» Gregor'un gözleri öfkeyle parlamış, farkında olmadan sesi yükselmişti.

Kopilov huzursuz bir tavırla etrafına bakarak fısıldadı:

«Biraz yavaş konuş, emir erleri işitecek.»

«Neye böyle bu, sorarım sana?» diye Gregor sesini alçaltıp devam etti. «Çünkü ben onların arasında bir karatavuğum da ondan. Bir onların, bir de benim ellerime bak... Benimkiler el değil, at toynağı! Onlar görgülüdürler, bastıkları yeri bilirler, ama ben odaya girdim mi, ayağımın takılmadığı yer kalmaz. Onlar tuvalet sabunu, kadınların süründükleri her çeşit boya ve krem kokarlar; ama ben at sidiği kokarım, ter kokarım. Onların hepsi okumuş kişilerdir, ama ben bir kilise okulunu zar zor bitirmiş biriyim. Tepeden tırnağa yabancıyım onlara. İşte bu yüzden oluyor bütün bunlar! Ne zaman yanlarından ayrılsam, yüzüme bir örümcek ağı yapışmış gibi hissediyorum kendimi; her tarafım karıncalanıyor, huzurum kaçıyor ve gidip yüzümü yıkamak istiyorum.» Havluyu kuyunun ağız duvarının üstüne fırlatıp attı, kırık bir tarakla saçını taradı. Kasketinin altında güneşten korunmuş alnı, esmer yüzünde bembeyaz görünüyordu. «Eski devrin çoktan geçtiğini, cehennem olup gittiğini anlamak istemiyorlar!» diye daha sakin bir sesle devam etti. «Bizim başka hamurdan yoğrulduğumuzu, cahil, alelade halktan biri, bir çeşit davar olduğumuzu sanıyorlar. Askerlik işlerinden, ben ve benim gibiler, sanıyorlar ki, daha az anlarız. Peki, ya Kızılların komutanları kimler? Berdyonni bir subay mıdır? Savaştan önce orduda çavuştu ama, genel kurmayın bütün generallerinin hakkından gelen de o oldu! Bütün Kazak generalleri içinde en ünlü savaşçı olarak Guselşçikov bilinirdi, ama o da geçen kış Ust-Koperskaya'dan iç donuyla kaçıp gitti. Onun böyle apar topar kaçmasına kimin sebep olduğunu biliyor musun? Moskova'lı bir çilingir, bir Kızıl alayının komutanı. Bu olaydan sonra tutsaklar hep ondan söz edip durdular. Senin bunu anlaman gerek! Biz, bizim gibi okumamış subaylar, ne yaptık; Ka-

zakları ayaklanma sırasında çok mu kötü yönettik sanki? Bize çok mu yardım etti generaller?»

«Oldukça yardım ettiler,» dedi Kopilov anlamlı anlamlı.

«Eh, belki Kudinov'a yardım etmiş olabilir, ama ben onlardan bir yardım görmedim, kimseden de öğüt almadan Kızılları tepeledim.»

«Demek sen askerî meselelerde bilimin uygulanması gerektiğine inanmıyorsun, öyle mi?»

«Hayır, inanmıyorum. Ama savaşta esas olan bu değildir, birader.»

«Nedir öyleyse, Panteleyeviç?»

«Ne uğurda savaştığın.»

«O ayrı dava...» dedi Kopilov hafifçe gülümseyerek. «Elbette ki öyle... Bu savaşta esas olan düşüncedir. Ne uğurda savaştığını bilen, davasına inanan taraf kazanır. Dünya ne kadar eskiyse bu gerçek de o kadar eskidir. Senin yeni bir buluşunmuş gibi bunu şimdi öne sürmeye çalışmanın hiçbir yararı yok. Ben eski devirden, geride kalan güzel günlerden yanayım. Eğer her şeyin değişeceğini bilseydim, savaşmak şöyle dursun, parmağımı bile oynatmazdım. Bizden yana olanların hepsi de eski imtiyazlarını savunan ve eski düzene karşı ayaklanan halkı silah zoruyla bastıran kimselerdir. Sen ve ben bu bastırma görevini yapanların arasındayız. Seni uzun zamandan beri inceliyorum, Gregor Panteleyeviç, ama bir türlü anlayamıyorum.»

«İlerde anlarsın. Hadi gidelim,» diye sert bir tavırla cevap verdi Gregor ve sundurmaya doğru yürüdü.

Gregor'un her hareketini kollamakta olan ev sahibesi onu memnun etmek için:

«Süt içmek ister miydin?» dedi.

«Sağ ol, anacığım, süt içecek kadar vaktim yok. Başka zaman içerim.»

Bir sundurmanın yanında Prohor Zikov bir çanaktan ha babam yoğurt kaşıklıyordu. Gregor'un atını

çözdüğünü gördüğü halde hiç oralı olmadı. Dudaklarını ceketinin koluna silerek sordu: «Uzağa mı gidiyorsun? Ben de geliyor muyum seninle?»

Gregor'un cinleri başına toplandı. Öfkeyle bağırdı:

«Ulan uyuz, dalga mı geçiryosun benimle? Görevini bilmiyor musun sen? At ne demeye hazır bekliyor? Atımı bana getirmek kimin işi? Ulan obur şeytan! Hep tıkınır durursun! Hadi, bırak o kaşığı elinden! Nerde kaldı senin disiplinin? Herifteki boğaz değil, dipsiz kuyu!»

Prohor eyere yerleşirken, «Ne parlıyorsun öyle?» diye gücenik bir ses tonuyla homurdandı. «Hırlayıp duruyorsun boşu boşuna. Kendini ağır gülle mi sanıyorsun? Yola çıkmadan bir şeyler yemeye de mi hakkım yok?»

«Beni hiç iplemiyorsun da ondan bağırıyorum, domuz bumbarı! Benimle ne biçim konuşmak o öyle? Bir generali görmeye gidiyoruz, ona göre tetik dur! Üstlerinle yüz göz olmaya fena alıştın sen! Ben senin karşında kimim? Beş adım arkamda süreceksin atını!» diye emri yapıştırdı, Gregor kapıdan çıkarken.

Prohor'la öbür üç emir eri biraz geride kaldılar. Kopilov'la yan yana ilerleyen Gregor az önce aralarında geçmiş olan konuşmayı sürdürdü. Alaycı bir sesle sordu:

«Peki, bir türlü anlayamadığın nedir? Belki bu konuda sana yardımcı olabilirim.»

Gregor'un sesindeki alaycı tonu ve sorusunu soruş şeklini fark edemeyen Kopilov cevap verdi:

«Ne olacak, senin bu işteki tutumun nedir, işte bunu bir türlü anlayamıyorum. Bir yandan eski idareyi korumak için savaşıyorsun, bir yandan da, açık söylersem kusura bakma, sanki kendin biraz Bolşevikmişsin gibi davranıyorsun.»

«Benim Bolşevikliğim de nasıl oluyor?» Gregor suratını astı, eyerin üzerinde sinirli sinirli kalçalarını oynattı.

«Sana bir Bolşeviksin demiyorum. ama biraz Bolşevikler gibi davranıyorsun diyorum.»

«Ben de hangi bakımdan diye soruyorum sana.»

Kopilov yumuşak bir ifadeyle gülümseyerek, «Mesela, subaylar hakkında ve onların sana karşı tutumları hakkında söylediklerin. Ne yapmalarını istiyorsun onların? Her şeyden önce, senin istediğin nedir?» diye sordu kamçısıyla oynayarak. Dönüp arkasına, onları izleyen ve aralarında heyecanlı heyecanlı bir şeyler tartışan emir erlerine bir göz atıp, sesini yükseltti: «Seni kendileriyle aynı düzeyde görmüyorlar, sana tepeden bakıyorlar diye onlara kızıyorsun. Ama onlar da kendi bakımlarından haklı; bunu anlaman gerekir. Subay olmaya subaysın, doğru, ne var ki sen bu subaylığı rastlantı sonucu elde etmişsin. Subay üniforması giymiş olmana rağmen — böyle konuştuğum için bağışla beni — sen yine de yontulmamış bir Kazaksın. Görgüsüzsün, kaba saba konuşursun, aydın bir kişinin doğal davranışlarının hepsinden yoksunsun. Mesela, bütün kültürlü insanların yaptığı gibi, mendil kullanacağın yerde, burnunu iki parmağının arasına alıp sümkürürsün; yemek yerken ellerini ya çizmelerinin konçlarına ya da saçına silersin; yıkandıktan sonra yüzünü bir at çuluyla kurulamamak titizliğini göstermezsin; tırnakların uzadığı zaman onları ya kemirirsin ya da kılıcının ucuyla yontarsın. Sana daha iyi bir örnek vereyim. Geçen kış Karginskaya'da, kocasını Kazakların tutuklamış olduğu kültürlü bir kadınla seni konuşurken görmüştüm ve sen kadının önünde durup pantolonunun düğmelerini iliklemiştin.»

«İliklemeseydim daha mı iyi olurdu?» diye sordu Gregor ekşi bir suratla gülümseyerek.

Atları yan yana gidiyordu. Gregor göz ucuyla Kopilov'a, onun iyi huyunu açığa vuran yüzüne baktı ve içinde duyduğu bir üzüntüyle onu dinledi.

«Mesele o değil,» diye bağırdı Kopilov, sinirlenip kaşlarını çatarak. «Üstünde pantolondan başka bir şey

olmadan bir kadının karşısına yalın ayak çıkıp, onunla nasıl konuşabiliyorsun? Çok iyi hatırlıyorum, omuzlarının üstüne ceketini bile atmamıştın. Aslında bunlar hep ufak şeyler ama, senin seviyeni... Nasıl söylesem bilmem ki?»

«Ne kadar basit söylersen o kadar iyi olur!»

«Evet, yabani bir insan olduğunu belirtiyor bunlar. Hele o konuşma tarzın! Korkunç! 'Karargâh' demek varken 'karergeh' diyorsun; 'tahliye' demek varken 'tehleye' diyorsun; bir kelime ile 'sanırım' diyeceğin yerde kalkıp, 'bana sanki öyle geliyor' diyorsun. Bütün cahiller gibi, senin de kulağa hoş gelen yabancı kelimelere karşı anlaşılmaz bir tutkun var. Bunları yerli yersiz kullanıyorsun, akıl almayacak kılıklara sokuyorsun ve karargâh konferanslarında 'dislokasyon', 'dispozisyon', 'konsantrasyon' ve buna benzer askerî terimler geçtiği zaman da konuşmacıya hayranlıkla, hatta diyebilirim ki gıptayla bakıyorsun.»

«İşte şimdi saçmaladın!» diye bağırdı Gregor. Yüzünde neşeli bir ifade belirdi. Atının iki kulağının arasını okşayıp, yelesinin altındaki, tüyleri ipek gibi derisini kaşıyarak, «Hadi devam et,» dedi, «komutanını biraz daha azarla!»

«Bak, dinle beni: Seni niçin azarlayacakmışım? Senin bu konularda çok cahil olduğunu önce kendin bilmelisin, ama bilmiyorsun. Sonra da subaylar sana eşit muamele yapmıyorlar diye üzülüyorsun. Ne görgün var ne de tahsilin; tam bir mankafasın!» Ağzından kazara çıkıveren bu hakaret Kopilov'u telaşlandırdı. Gregor'un kızdığı zaman ne kadar ölçüsüz davrandığını bildiğinden, parlamasından korktu. Ama ona şöyle bir göz ucuyla bakınca, birden rahatladı: Gregor eyerin üzerinde geriye doğru kaykılmış, sessiz sessiz gülüyordu. Bıyığının altında, gözleri kamaştıran bir sıra diş pırıl pırıl parlıyordu. Kopilov, sözlerinin bu sonucu doğurmasına öylesine şaşırmış, Gregor'un gülüşü de onu gülmeye öylesine zorlamıştı ki, kendini tuta-

mayıp, kahkahayı basarak: «Gör işte!» dedi «Bu azarı senin yerine duygulu başka bir insan işitmiş olsaydı ağlardı, ama sen kişniyorsun... Anlaşılmaz bir insansın vesselam!»

«Demek bana mankafa diyorsun ha? Yuh olsun sana!» dedi Gregor gülmesi geçince. «Sizlerin gelenek ve göreneklerinizi öğrenmek istemiyorum ben. Öküzleri güderken benim bir işime yaramaz bunlar. Tanrı kısmet eder de yaşarsam yine öküzlerin başına döneceğim, ama onların önünde saygıyla eğilip selama durmam, 'Kerem buyurunuz, sayın Dazkafa! Özür dilerim, Benekli! İzin verin de şu boyunduruğunuzu düzeltivereyim! Saygıdeğer Efendim, öküz hazretleri, karıkları bozmamanızı istirham ederim!' demem gerekmeyecek. Onlara kaba davranacaksın: «'Dah!' diyeceksin. Öküzler yalnız bundan anlar, senin dişlokasyonun onlara sökmez.»

«'Dişlokasyon' değil, 'dislokasyon'» diye Kopilov düzeltti onu.

«Peki, dislokasyon. Ama bir konuda seninle aynı fikirde değilim.»

«Nedir o?»

«Mankafa diyorsun ya, işte o. Belki sana göre öyleyim, ama bekle! Bana bir zaman tanı, hele Kızıllara bir katılayım, göreceksin, demir leblebi olup çıkacağım. İşte o zaman sizin gibi iyi yetişmiş, okumuş parazitler elime düşmeye görsün! Hepinizin bağırsaklarını deşeceğim, canınızı burnunuzdan getireceğim!» dedi Gregor, yarı şaka, yarı ciddi ve atını süratliye kaldırdı.

Don kıyısı toprakları üzerinde gün öyle ince dokunmuş bir sessizlik içinde doğuyordu ki, her ses, hatta en hafifi bile bu sessizliği bozuyor, uyuyan yankıları uyandırıyordu. Bozkırda yalnız tarlakuşları ile bıldırcınlar hüküm sürüyordu, ama yakınlardaki köycüklerde büyük askerî kuvvetlerin hareketlerine her zamanki gibi, ardı arası kesilmeksizin eşlik eden o uğultu

yine de duyulabiliyordu. Top arabalarının ve cephane yüklü arabaların tekerlekleri yollarda takırdıyor, kuyu başlarında atlar kişniyor, bölükler halinde geçen Kazak piyadelerinin adım sesleri yumuşak, boğuk boğuk çıkıyor, cepheye erzak ve cephane taşıyan sıra sıra arabaların takırtıları etrafa yayılıyordu. Sahra mutfaklarının çevresini darı lapasının, defne yapraklarıyla çeşnilendirilmiş konserve etin ve taze ekmeğin nefis kokuları sarmıştı.

Ust-Medveditskaya'nın aşağılarında karşılıklı tüfek atışları durmaksızın devam ediyor, arada sırada da, atılan toplar tok ve tembel seslerle gümbürdüyordu. Savaş yine başlamıştı.

General Fitshalarov'un kahvaltı ettiği sırada yanına gelen yaşlıca, yorgun görünüşlü bir emir subayı ona şu haberi verdi:

«Birinci Asi Tümen komutanı Melehov'la kurmay başkanı Kopilov geldiler.»

«Onları odama al.» Kocaman, kemikli eliyle Fitshalarov, içi yumurta kabuğu dolu tabağını itti, hiç acele etmeden bir bardak taze süt içti, peçetesini güzelce katlayıp, masadan kalktı.

Çok uzun boyu, ihtiyarlığın hantallaştırdığı iri yapısıyla, kapılarının üst kirişleri eğrilmiş, ufacık pencereleri olan bu küçük Kazak evinin karanlık odasında inanılmayacak kadar heybetli görünüyordu. Boğuk bir sesle öksürüp, üzerinde kalıp gibi duran üniformasının sert yakasını düzelten general yandaki odaya geçti, o anda ayağa kalkan Kopilov'la Gregor'u eğilerek selamladı, sıkmak için elini onlara uzatmadan masayı işaret etti.

Gregor kılıcını geriye doğru iterek ihtiyatla taburenin ucuna ilişti ve belli etmeden Kopilov'a baktı.

Fitshalarov, hezaren sandalyeye kendini bütün ağırlığıyla bıraktı. Çatırdayan sandalyenin uzun bacakları eğrildi. General kocaman ellerini dizlerinin üstüne koyarak kalın, yumuşak bir sesle konuştu:

«Baylar, sizi buraya bazı meseleleri halletmek için çağırdım... İsyancı partizan savaşı bitmiştir. Kuvvetleriniz bağımsız bir birlik olarak kalma durumuna son verecektir; zaten bu aslında hiçbir zaman bir birlik olamamıştı. Masaldan başka bir şey değildi bu! Kuvvetleriniz Don Ordusuyla birleşmelidir. Planlı bir taarruza geçiyoruz. Bunu anlamanın, kendinizi kayıtsız şartsız yüksek komutanlığın emrine bağımlı kılmanın zamanı gelmiştir. Dün piyade alayınızın sağnak hücumuna geçen taburu niçin desteklemediğini lütfen söyler misiniz bana? Emirlerime rağmen alay hücuma geçmeyi niçin reddetti? Kimdir sizin bu sözde tümeninizin komutanı?»

«Benim,» diye Gregor alçak sesle cevap verdi.

«O halde, soruma cevap vermek lutfunda bulunun.»

«Düne kadar tümene dönmemiştim.»

«Dönünceye kadar acaba nerede gönül eğlendirdiniz?»

«Evdekileri görmeye gitmiştim.»

«Askerî harekâtın sürüp gittiği bir zamanda bir tümen komutanı demek evini ziyarete gidebiliyor! Bu tümen değil, bir ayaktakımı güruhu! Hem de tam anlamıyla soysuzlaşmış! İğrenç bir şey bu!» Generalin gürleyen kalın sesi küçük odanın içinde yükseldikçe yükseliyor; dışarda emir subayları, ayaklarının ucuna basarak dolaşıyor, fısıldaşıyor, birbirlerine gülümsüyorlardı. Kopilov'un yanaklarının rengi daha da soldu, ama Gregor generalin yüzüne, sıkılı koca yumruklarına baktıkça, kendi içinde de dizginleyemediği çılgınca bir öfkenin uyanmakta olduğunu hissetti.

Fitshalarov kendisinden hiç umulmadık bir çeviklikle ayağa fırladı ve sandalyesinin arkalığını sıkı sıkı kavrayıp bağırdı:

«Senin komuta ettiklerin askerî kuvevtler değil, Kızıl muhafızlar ayaktakımı! Bunlar Kazak değil, insanlığın yüzkaraları! Sana, Bay Melehov, bir tümene

komuta etmekten çok, bir emir eri olarak görev yapmak yaraşır. Senin işin çizme temizlemek olmalıydı! İşitiyor musun? Emir niçin yerine getirilmedi? Aranızda toplantı yapamadınız diye mi? Konuyu tartışmaya vakit mi bulamadınız? Gözünü dört aç! Burada bizler 'yoldaş' değiliz, Bolşevik usullerinin uygulanmasına da izin vermeyeceğiz. İzin vermeyeceğiz buna!»

«Sizden beni böyle bağıra bağıra azarlamamanızı rica etmek zorundayım!» dedi Gregor kalın bir sesle ve ayağıyla taburesini geriye itip, yerinden kalktı.

Heyecandan soluğu kesilen Fitshalarov masanın üzerine doğru eğilip, boğuk bir sesle, «Ne dedin?» diye bağırdı.

«Sizden beni böyle bağıra bağıra azarlamamanızı rica etmek zorundayım!» diye Gregor daha yüksek bir sesle tekrarladı. «Bizi buraya çağırdınız, bir karar verelim diye...» Bir an sustu, gözlerini önüne eğdi, bakışlarını Fitshalarov'un ellerinden ayırmadan sesini fısıldarcasına alçalttı. «Eğer, Asaletlim, bana serçeparmağınızı bile dokundurmaya kalkışacak olursanız, sizi hemen buracıkta ikiye biçerim!»

Oda öyle bir sessizleşti ki, Fitshalarov'un kısılan soluğu rahatça duyulabildi. Bu sessizlik bir dakika kadar sürdü. Kapı azıcık gıcırdadı. Ürkek bir emir subayı aralıktan içeri baktı. Kapı yine aynı dikkatle kapandı. Gregor kılıcının kabzasını kavramış, ayakta duruyordu. Kopilov'un dizleri titriyor, şaşkın bakışları duvarda geziniyordu. Fitshalarov olanca ağırlığıyla sandalyesine çöktü, ihtiyarlara özgü bir tavırla bir iki öksürüp, «Ne âlâ!» diye homurdandı. Sonra, tam bir sükûnet içinde, ama Gregor'a bakmadan: «Otur!» dedi. «Biraz öfkelendik ama geçiştirdik. Şimdi lütfen beni dinle. Sana emrediyorum; bütün bindirilmiş kuvvetlerini kaydırıp... Ama otursana!»

Gregor oturdu ve yüzünde birdenbire boncuklanan teri ceketinin yeniyle sildi.

«İleri süreceksin. Bütün bindirilmiş kuvvetler da-

hil güney-doğu bölgesine kaydırılacak ve hemen hücuma geçirilecek. Sağ kanatta komutan Çumakov'un İkinci Taburu ile temas kuracaksın...»

«Tümeni oraya götürmeyeceğim,» dedi Gregor sesinde bezgin bir ifadeyle ve pantolonunun cebinde mendilini aramak için elini dolaştırdı. Natalya'nın dantelli mendiliyle alnındaki teri bir kere daha sildikten sonra tekrar etti: «Tümeni oraya götürmeyeceğim.»

«Neden?»

«Kuvvetlerin düzenlerini değiştirmeleri çok vakit alır...»

«Orası seni ilgilendirmez. Harekâtın sonucundan sorumlu olan benim.»

«Beni hem ilgilendirir, hem de sorumlu olan yalnız siz değilsiniz.»

Fitshalarov kendini tutmak için büyük bir gayret sarfederek, «Demek emrime uymayı reddediyorsun?» diye boğuk bir sesle sordu.

«Evet.»

«O halde lütfen tümenin komutasını hemen devret! Dünkü emrin niçin yerine getirilmediğini şimdi anlıyorum...»

«Siz istediğinizi anlayın, ama ben tümenin komutasını devredecek değilim.»

«Peki, benim bundan ne anlamam gerekiyor şimdi?»

«Ne dedimse onu.» Gregor belli belirsiz gülümsedi.

«Seni komutanlıktan azlediyorum!» Fitshalarov sesini yükseltti. Gregor derhal ayağa kalktı.

«Ben sizin emriniz altında değilim, Asaletlim!»

«Öyleyse kimin emri altındasın?»

«Asi kuvvetler komutanı Kudinov'un emri altındayım. Sizden de bu sözleri işitmiş olmak beni çok şaşırttı... Hiç değilse şu anda siz ve ben eşit haklara sahip bulunuyoruz. Siz bir tümene komuta ediyorsu-

nuz, ben de bir tümene komuta ediyorum. Bu yüzden bana öyle bağırmazsanız çok iyi edersiniz... Rütbem bölük komutanlığına indirildiğinde bunu yaparsanız anlarım! Ama o zaman da—» Gregor kirli işaretparmağını havaya kaldırdı, gözlerinin öfkeyle ateş saçmasına rağmen gülümseyerek sözünü bitirdi: «O zaman da kimsenin bana bağırmasına göz yummam.»

Fitshalarov ayağa kalktı, üniformasının sımsıkı yakasını düzeltti, hafifçe öne eğilerek:

«Konuşacağımız başka bir şey kalmadı,» dedi. «Nasıl istersen öyle yap. Senin bu davranışını ordu kargâhına derhal bildireceğim. Emin ol ki, sonuç gecikmeyecektir. Bahra askerî mahkememiz şu sıralarda azami süratle çalışmalarını sürdürmektedir.»

Kopilov'un umutsuz bakışlarına hiç aldırış etmeden, Gregor, kasketini başına geçirip, kapıya doğru yürüdü. Eşikte durdu ve:

«İstediğin yere bildir, beni korkutamazsın,» dedi. «Sinirlerim sağlamdır benim... Şimdilik benimle uğraşmaktan da vazgeçsen çok iyi edersin...» Bir an susup, düşündükten sonra ekledi: «Aksi halde Kazaklarım canını yakabilir, karışmam...» Kapıyı bir tekme vurup açtı, kılıcını şakırdatarak sert adımlarla dış kapının sahanlığına çıktı.

Heyecanlanan Kopilov ona basamaklarda yetişti.

«Sen delisin, Panteleyeviç!» diye umutsuzluk içinde fısıldadı avuçlarını sıkarak.

Gregor kırbacını elinde büküp, «Atlar!» diye bağırdı çın çın öten bir sesle.

Prohor basamakların önünde cin gibi beliriverdi.

Gregor bahçe kapısından çıkarken arkasına baktı: Üç emir eri gereksiz bir telaşla General Fitshalarov'un etrafında dört dönüyor, yüksek atının çok güzel eyerine çıkıp oturması için ona yardım ediyordu.

Gregor'la Kopilov yarım verst kadar hiç konuşmadan sürdüler atlarını. Gregor'un konuşmaya elverişli bir durumda olmadığını ve o anda kendisiyle ya-

pılacak bir tartışmanın tehlike yaratabileceğini sezen Kopilov sessizliğini korudu. Gregor buna daha fazla dayanamadı.

«Neden sesin çıkmıyor?» diye sert bir tavırla sordu. «Ne diye geldin benimle? Olaya tanık olmak için mi? Kasten konuşmadın, öyle değil mi?»

«Ağzına geleni söyledin be adam!»

«O söylemedi mi sanki?»

«Haklısın, o da kabahatli. Seninle konuşma tarzı çok çirkindi.»

«Aslında bizimle hiç konuşmadı! Baştan sona kadar, sanki biri kıçına iğne batırmış gibi bağırdı durdu!»

«İyi halt ettin sen de ondan aşağı kalmamakla. Yüksek rütbeli bir subaya karşı gelmek... hem de savaş sırasında, dostum...»

«Bunun hiçbir önemi yok! Ne yazık ki, bana saldırmaya kalkışmadı! Kılıcı çaldığım gibi kafatasını paramparça ediverirdim hani!»

«Her neyse, bu işin sonundan bir hayır beklenmez artık!» dedi Kopilov hoşnutsuzluğunu belli ederek. Atının hızını adetaya düşürdü. «Anlaşılıyor ki sıkı bir disiplin uygulayacaklar artık. Onun için sen de biraz dikkatli olsan iyi edersin.»

Atları soluyarak yan yana gidiyor, kuyruklarını oynatarak sinekleri kovuyorlardı. Gregor gözlerini alaycı bir tavırla Kopilov'un üzerinde gezdirip sordu:

«Ne diye böyle süslenip püslendin sanki? Seni çaya mı davet ettiğini sanmıştın yoksa? O nazik eliyle seni tutup masaya buyur edeceğini mi düşündün? Tıraş oldun, ceketini temizledin, çizmelerini parlattın... Mendiline tükürüp dizindeki lekeleri temizlediğini gözümle gördüm.»

«Bırak bunları lütfen!» dedi Kopilov kızarak.

«Bütün çabaların boşa çıktı!» diyerek Gregor alay etti. «Çaydan vazgeçtik, adam sana elini bile uzatmadı.»

Kopilov, «Senin yanında bunu yapsaydı belki de daha fena olurdu,» diye mırıldandı hemen. Gözlerini kısıp, şaşkınlık ve sevinç içinde bağırdı: «Bak! Şunlar bizimkiler değil! Müttefikler!»

Daracık yolda altı katırın çektiği bir İngiliz topu kendilerine doğru geliyordu. Topun yanında ilerlemekte olan bir İngiliz subayı kuyruğu kesik al bir ata binmişti. En öndeki katırın binicisi de İngiliz üniforması giymişti, ama kasketinin şeridi üzerinde Rus subaylarının kokartı, omuzlarında da teğmen apoletleri vardı.

Gregor'dan daha birkaç adım ötedeyken subay, mantar miğferinin siperliğine iki parmağını değdirip, başının bir hareketiyle kendilerine yol vermesini rica etti. Yol o kadar dardı ki, binek atları ancak yandaki taş duvara sürtünerek geçebilirdi.

Gregor'un yanak kasları titredi. Dişlerini sıkarak atını doğrudan doğruya subayın üstüne sürdü. Adam hayretle kaşlarını kaldırıp yana çekildi. Geçmekte oldukça zorluk çektiler; hatta İngiliz, deri tozluğunun sımsıkı çevrelediği sağ bacağını kaldırıp, saf kan kısrağının pırıl pırıl parlayan ve özenle kaşağılanmış sağrısına doğru uzatmak zorunda kaldı.

Topçulardan biri, herhalde bir Rus subayı, Gregor'a yukardan aşağı kızgın kızgın baktı.

«Biraz kenara çekilebilirdiniz sanırım! Kabalığınızı burada bile göstermeseydiniz olmaz mıydı?» dedi.

«Hadi sür atını, kıs sesini, kancık memesi, yoksa ben seni çekerim kenara!» diye karşılık verdi Gregor sesini yükselterek.

Subay eyerin üzerinde doğruldu ve dönüp bağırdı: «Baylar! Tutun şu serseriyi!»

Gregor kırbacını anlamlı anlamlı sallayarak atını daracık yolda adeta ile sürmeye devam etti. Üstleri başları toz toprak içinde kalmış, yorgunluktan bitkin bir halde olan, bıyıkları bile terlememiş genç topçu subayları onu düşmanca bakışlarla süzdüler, ama tut-

mak için bir girişimde bulunmadılar. Altılı batarya bir dönemeçte gözden kayboldu. Kopilov atını Gregor'la bir hizada sürüyor, durmadan dudaklarını ısırıyordu.

«Saçmalayıp duruyorsun, Gregor Panteleyeviç! Bir çocuktan farkın yok!»

Gregor, «Benim başıma seni akıl hocası olarak mı gönderdiler?» diye hırladı.

«Fitshalarov'a kızmanı anlarım,» dedi Kopilov omuzlarını silkip. «Ama o İngiliz sana ne yaptı ki? Yoksa miğferi mi hoşuna gitmedi?»

«Burada, Ust-Medveditskaya'ya bu kadar yakın bir yerde bunu giymiş olması hoşuma gitmedi — başka nerede giyerse giysin... İki köpek dalaşırken üçüncüsü karışmaz, anlıyor musun?»

«Yaa! Demek yabancıların işe karışmasını istemiyorsun, öyle mi? Ama sanırım, boğazına sarıldıkları vakit yardımına gelirlerse herhalde memnun olursun.»

«Belki bu senin hoşuna gider, ama ben olsam onların ayağını toprağıma bastırmazdım.»

«Kızıllarla birlikte savaşan Çinlileri gördün mü sen?»

«Ne olmuş?»

«Aynı şey değil mi? Biliyorsun, onlarınki de yabancı yardımı.»

«Bununla hiçbir ilgisi yok! Çinliler gönüllü olarak Kızıllara yardıma geldiler.»

«Ötekilerin zorla mı geldiklerini sanıyorsun?»

Gregor ne cevap vereceğini bilemedi, uzun bir süre hiç konuşmadan bu meseleyi üzüntüyle düşünerek atını sürdü. Sonra, canının sıkıldığını gizlemeyen bir sesle devam etti:

«Siz aydın kişiler hep böylesiniz. Kar üstünde koşan tavşanlar gibi oradan oraya sıçrarsınız! Sizin fikirlerinizin bir yerde tutarsız olduğunu biliyorum, ama bunu neresinden yakalayacağımı bilemiyorum. Kapata-

lım bu konuyu. Kafamı karıştırma. Sayende zaten karışacağı kadar karışmış.»

Kopilov gücenerek sustu ve yol boyunca hiç konuşmadılar. Yalnız bu arada Prohor merakını yenemeyerek yanlarına geldi ve sordu:

«Gregor Panteleyeviç, Asaletlim, şu kadetlerin toplarına koşulu hayvanlar nedir; bunların ne olduğunu bana söyler misin? Kulakları eşek kulağıydı ama geri kalan kısmı bildiğimiz attan hiç de farklı değildi. Hayvanlara şöyle bir göz atmak bile gelmedi içimden. Acaba ne denir bu karın ağrısı yaratıklara? Söyler misin lütfen; arkadaşlarla bahse girdik de...»

En azından beş dakika kadar onları arkalarından izledi, ama bir cevap alamadı. Alamayınca da yavaşlayıp geride kaldı ve öbür emir erleri kendi hizasına gelince onlara fısıldayan bir sesle anlattı:

«Heriflerin ağzından tek kelime çıkmadı be kardeşler. Sanırım onlar da bu pis hayvanların dünyaya nereden geldiğini kendi kendilerine merak ediyorlar.»

XI

Kazak bölükleri dördüncü kere sığ siperlerinden doğrulup, ayağa kalktılarsa da Kızılların öldürücü makineli tüfek ateşi karşısında tekrar yatmak zorunda kaldılar. Sol yakadaki ormana saklanmış olan Kızıl Ordu bataryaları, sabahın köründen beri Kazak mevzilerine ve dere yataklarında gizlenen yedeklerin üzerine durmadan ateş yağdırmaktaydı.

Don kıyısındaki tepelerin üzerinde, belirdikten sonra havada hemen eriyiveren sütbeyazı şarapnel dumanları parlıyordu. Kurşunlar, Kazak siperlerinden meydana gelen kırık çizginin önünde ve arkasında havaya kahverengi bir toz bulutu kaldırmaktaydı.

Öğleye doğru savaş iyice kızıştı ve batı rüzgârı

top seslerinin gümbürtüsünü Don boyunca uzaklara taşıdı.

Bir asi bataryasının gözetleme noktasından Gregor dürbünle savaşın gidişatını izlemekteydi. Subay bölüklerinin kayıp vermelerine rağmen ısrarlı bir şekilde, kısa hamlelerle hücuma geçtiklerini görebiliyordu. Ateş hızlandığı zaman yüzükoyun uzanıp yere yapışıyorlar, sonra peş peşe kısa hamlelerle ileri bir noktaya yaklaşıyorlardı. Ama solda, manastır yönünde, asilerin piyadeleri hiçbir etkinlik gösteremiyordu. Gregor bir pusula yazıp bunu kurye ile Yermakov'a gönderdi.

Yarım saat sonra Yermakov öfkeden ateş püskürerek atını sürüp geldi. Batarya atlarına ait bağlama kazığının yanında atından indi, soluk soluğa gözetleme noktasının siperine doğru bayıra yöneldi.

«Kazakları harekete geçiremiyorum! Yerlerinden kımıldamıyorlar!» diye ellerini sallayarak bağırdı, daha yaklaşmadan. «Şimdiden yirmi üç kişi kaybettik kaşla göz arasında. Kızılların onları nasıl biçtiklerini gördün mü?»

«Subaylar ilerliyorlar, ama sen adamlarını harekete geçiremediğini söylüyorsun bana, öyle mi?» diye Gregor dişlerinin arasından yılan gibi tısladı.

«Görmüyor musun? Onların her mangasında bir hafif makineli tüfek var, fişek bolluğu içinde de yüzüyorlar. Ya bizim neyimiz var?»

«Mazeret tanımam! Derhal hücuma geçir onları, yoksa kellenden olursun!»

Yermakov sunturlu bir küfür savurup bayır aşağı koştu. Gregor da 2. Piyade Alayının taarruzunu bizzat yönetmeye karar vererek onun ardından gitti.

Akdiden dalları altına ustalıkla gizlenmiş olan ve yan atışları sürdüren topun yakınında batarya komutanı tarafından durduruldu.

«Hele gel, Gregor Panteleyeviç, şu İngiliz yapısı topların nasıl işlediklerini gör de gözün bayram etsin!

Köprünün üstüne ateş açmak üzereler. Bayırın tepesine çıkıp bakalım.»

Dürbünle bakınca, Kızıl istihkâmcıların Don üzerine kurmuş oldukları tombaz köprünün narin şeridini güçlükle farkedebildiler. Köprüden ardı arası kesilmeyen arabalar sel gibi akıyordu.

On dakika kadar sonra, taşlık bir sırtın arkasındaki çukurlardan birinin içine yerleştirilmiş olan İngiliz bataryası ateş açtı. Atılan dördüncü mermi ile köprü hemen hemen tam orta yerinden parçalandı. Araba seli durdu. Kızıl Ordu erleri parçalanan arabaları ve at leşlerini nehre atma işine giriştiler telaşla.

Sağ kıyıdan içi istihkâmcılarla dolu dört sandal açıldı. Ama istihkâmcılar köprünün hasar gören ahşap zeminini onarma işini başarır başarmaz İngiliz bataryası bir iki mermi daha salladı. Bunlardan biri köprünün sol kıyıdaki rampasını havaya uçurdu, ikincisi de köprünün hemen yanında suyu yeşil bir sütun gibi göğe yükseltti. Araba seli bir kere daha durdu.

«Köpoğulları, tam isabet kaydediyorlar!» dedi Gregor'un batarya komutanı takdirle. «Gece bastırana kadar da onların geçmelerine fırsat vermezler artık. Bu köprü şimdiden sonra bir dakika için bile sağlam kalacağa benzemez!»

Gregor dürbününü gözünden indirmeden sordu: «Ama senin topların niçin susuyor? Piyadeyi desteklemen gerekirdi. Kızılların makineli tüfek yuvalarını pekâlâ görebiliryorsun.»

«Bunu zevkle yapardım, ama bir tek mermimiz bile kalmadı. Sonuncuyu göndereli yarım saat oldu, sonra da perhize başladık.»

«Ne duruyorsunuz burada öyleyse? Koşun hayvanları toplara, çekip gidin buradan.»

«Kadetlerden mermi istemeye adam gönderdim.»

«Sana bir şey vermez onlar,» diyerek kesip attı Gregor.

«Bir kere öyle oldu; boş elle döndük, ama ben yine

de istedim. Bakarsın bu sefer halimize acırlar. Belki de şu makineli tüfeklerin hakkından gelmeye yetecek kadar, birkaç düzine çıkarıp verirler. Şaka değil, yirmi üç adamımız temizlediler. Kim bilir daha bizden kaç kişiyi biçecekler. Bir bak hele şunlara, dikiş makinesi gibi işletiyorlar silahlarını!»

Gregor bakışlarını Kazak siperlerine doğru çevirdi. Yakındaki yamaçta kurşunlar hâlâ kuru toprağı dövüp duruyordu. Makineli tüfeğin taradığı yerlerde bir toz şeridi kalkıyor, sanki göze görünmeyen bir el siperlerin üzerinden kül renginde ince bir çizgi çekiyordu. Boydan boya uzanan bütün Kazak siperlerinden bir duman tüter gibiydi; toz, bunların üzerine bulut kümeleri halinde çöreklenmişti.

Gregor İngiliz bataryasının atışlarını seyretmiyordu artık. Bir dakika kadar, topların ve makineli tüfeklerin durmak bilmeyen gümbürtüsünü dinledi, sonra bayır aşağı yürüyüp Yermakov'a yetişti.

«Benden emir almadan taarruza geçme,» dedi. «Topçu desteği olmayınca onları asla püskürtemeyiz.»

Yermakov, dörtnala sürülmenin ve top seslerinin heyecanından hâlâ kurtulamamış olan atına binerken sitem dolu bir sesle, «Ben sana demedim mi?» dedi.

Gregor, Yermakov'un ateş altında korkusuzca atını dörtnala sürüp gidişini seyrederken endişeyle düşündü: «Bu da ne halt etmeye gider burnunun doğrusuna? Şimdi makineliyle biçilecek, haberi yok. Çukurluk yerlere inmesi, akarsu boyunca ilerlemesi, tepenin çevresini dolanıp, adamlarının yanına varması gerekirdi.» Yermakov atını deli gibi sürüp, çukura ulaştı ve orada gözden kayboldu. «Neyse, kafası çalıştı! Şimdi gider artık oraya!» Gregor rahat bir nefes aldı ve yere uzanıp hiç acele etmeden kendine bir sigara sardı.

Garip bir umursamazlık içindeydi. Hayır, bu makineli tüfek atışı altında Kazakları hücuma kaldırmayacaktı. Buna hiç gerek yoktu. Bırak, subay bölükleri

sağnak hücumunu yapsınlar. Ust-Medveditskaya'yı varsın ele geçirsinler. Orada, uzandığı yerde, hayatında ilk defa bir savaşa doğrudan doğruya katılmaktan kaçındı. O anda bu kararı vermesinin sebebi ne korkaklıktı, ne ölüm korkusuydu, ne de gereksiz bir can kaybına yol açmak endişesiydi. Daha birkaç gün öncesine kadar ne kendi hayatını, ne de emri altına verilen Kazakların hayatlarını esirgemişti. Oysa şimdi, sanki bir şey kopmuş gibiydi... Çevresinde olup bitenlerin anlamsızlığını hiç böylesine açık bir şekilde görmemişti şu ana kadar. Belki Kopilov'la aralarında geçen konuşma, ya da Fitshalarov'la dalaşmaları, belki de her iki olayın etkisi bu hiç beklenmeyen düşünüş havası içine sokmuştu onu. Bunun sebebi her ne olursa olsun, artık kendini ateş altında tehlikeye atmamaya kararlıydı. Kazaklarla Bolşeviklerin arasını bulmanın onun işi olmadığını, zaten kendisinin de onlarla barışmaya hiç heveslenmediğini düşündü. Ama kendisine ruhen yabancı ve düşman olan bütün bu adamları, onu gereğinden fazla küçümseyen, kendisinin de aynı derecede hor gördüğü bütün bu Fitshalarov'ları artık savunmak istemediğini, savunamayacağını hissetti. Bir kere daha, o eski çelişkilerin bütün acımasızlıklarıyla yüz yüze kaldı. «Onlar varsın savaşsınlar! Ben durup seyrederim! Tümeni elimden aldıkları anda geriye gönderilmemi isterim. Yetti artık çektiğim!» diye düşündü ve Kopilov'la tartışmalarını aklından geçirerek, Kızılları haklı göstermeye çalışmış olduğunun farkına vardı. «Çinliler eli boş geldiler Kızılların yanına ve onlara katılıp üç beş kuruşluk asker aylığı karşılığında her gün hayatlarını tehlikeye atıyorlar. Kaldı ki, aylığın bu işle ne ilgisi var? Hangi zıkkımın kökünü alır insan o aylıkla? İskambil oynamaya bile yetmez bu para... O halde, para kazanma meselesi değil bu; başka bir şey. Müttefikler subay, tank, top gönderiyorlar; hatta katır bile gönderdiler! Ama sonra bütün bunlar için bir yığın ruble isteye-

cekler! Aradaki fark işte bu! Evet, bu akşam bütün bunları tartışacağız. Karargâha döner dönmez onu bir kenara çekeceğim ve ona: 'Arada bir fark olduğu kuşkusuz, Kopilov,' diyeceğim, 'benimle de alay etmeye kalkışma!'»

Ama kaderde tartışmayı yenilemek yokmuş. O akşamüstü Kopilov, yedekte tutulan 4. Alaya gitmek üzere atını sürdü ve yolda bir serseri kurşunla vurulup öldü. Gregor onun öldüğünü ancak iki saat sonra öğrendi.

Ertesi sabah General Fitshalarov'un komutasındaki Beşinci Tümen bir sağnak hücumu sonunda Ust-Medveditskaya'yı ele geçirdi.

XII

Gregor'un hareketinden üç gün sonra Mitka Korşunov tekrar Tatarski'ye geldi. Yalnız değildi; yanında kendi ceza birliğinden iki arkadaşı vardı. Bunlardan biri yaşlı bir Kalmuk, öbürü de herhangi bir özelliği olmayan ufak tefek bir Kazaktı. Mitka, Kalmuğa çok kötü davranıyor, ama sinsi görünüşlü, Silanti Petroviç adındaki sarhoş ve bücür Kazağa itibar ediyordu.

Mitka belli ki ceza birliğinde Don Ordusuna az hizmette bulunmamış; kışın başçavuşluğa terfi etmiş, sonra asteğmenliğe yükselmiş, köye de subay üniformasının bütün şan ve şöhretiyle gelmişti. Don'un ötesinde hayatı geri çekilme sırasında çok iyi geçmişe benziyordu: Açık renk haki ceketi geniş omuzlarına kalıp gibi oturmuştu; boynunu sımsıkı çevreleyen yüksek yakasının üstüne yağlı, pembe derisi kat kat yayılmış; şeritli, mavi pantolonu darlıktan kıçında yırtılacak kadar gerilmişti. Eğer şu uğursuz ihtilal patlak vermeşeydi, Mitka, bütün üstünkörü meziyetleriyle Ataman Hassa Alayında yer almış olacak, sa-

rayda yaşayacak ve Majesteleri İmparatorun kutsal şahsını koruyacaktı. Ama yine de hayattan hiç şikâyetçi değildi. Subay rütbesine erişmenin yolunu bulmayı başarmış, ancak Gregor Melehov gibi kellesini tehlikeye sokmamış, kapalı gözle kahramanlık hevesine kapılmamıştı. Ceza birliğinde görev yapan kimselerde başka birtakım meziyetlerin olması gerekirdi. Bu meziyetler Mitka'da yeteri kadar, hatta fazlasıyla vardı. Öbür Kazaklara pek güvenmediği için Bolşevik olduğundan şüphelenilen birinin hesabını kendi eliyle görürdü. Asker kaçaklarıyla uğraşmakta da pek titizlik göstermez, eline geçirdiğini ya bir kırbaçla ya da harbiyle bunların işini bitirirdi. Tutsakları sorguya çekme işine gelince, bütün birlikte onunla boy ölçüşecek bir tek insan olmadığı gibi, komutanın kendisi bile, omuzlarını silkip, «Ne derseniz deyin, beyler, şu Korşunov'la başa çıkılmaz. İnsan değil, canavar bu adam!» derdi. Mitka dikkate değer başka bir meziyetiyle de tanınmıştı: Bir tutsağı kurşuna dizmenin uygun görülmediği, serbest bırakmanın da istenmediği bir durum ortaya çıktığı zaman, adam sopa yemeye mahkûm edilir, infaz görevi de Mitka'ya verilirdi. Mitka görevini öylesine başarıyla yerine getirirdi ki, ellinci sopadan sonra mahkûm kan kusmaya başlar, yüzüncüden sonra, öldüğüne kanaat getirerek yüreğini dinlemeye bile gerek duymadan öbür Kazaklar adamı bir çuvala sararlardı. Bu cezaya çarptırılan tek bir kişi bile Mitka'nın elinden canlı kurtulamamıştı. Kendisi de gülerek birkaç kere: «Eğer dövdüğüm Kızılların pantolonlarını ve gömleklerini üstlerinden çıkarsanız, bunlar bütün Tatarski köyü halkına yeter de artar,» demişti.

Mitka'nın yaradılıştan gelen ve çocukluğundan beri kendisini gösteren acımasız mizacı, ceza birliğinde kendisine en uygun ortamı bulduğu gibi, gem vurulmadığı için de olağanüsü bir şekilde gelişmişti. Görevlendirildiği işin gereği, subay sınıfının en düşük taba-

kasıyla; uyuşturucu kullananlar, ırz düşmanları, çapulcular ve daha başka birtakım serserilerle ilişki kurmuş, Kızıllara karşı beslediği nefreti köylü gayretkeşliği ile birleştirerek, bu Kızıl düşmanı adamların kendisine öğrettiklerinin hepsini zevkle bellemiş, hocalarından baskın çıkmakta da zorluk çekmemişti. Bir subay, öldüresiye dövdüğü adamların kanından, çektikleri acıdan sinirleri bozulup da dayak faslını daha fazla sürdüremez hale geldi mi, Mitka, pırıl pırıl parlayan sarı gözlerini kısar, işin sonunu getirirdi.

Kazak birliğinden ayrılıp, Yarbay Pryanişnikov'un ceza birliğinde rahat bir hayata kavuşan Mitka işte böyle bir adamdı.

Köyüne varınca, ağırbaşlı bir görünüm içinde yoluna devam etti ve yanından geçen kadınların kendisine iki büklüm olup verdikleri selamları üstünkörü savuşturarak adeta ile sürdüğü atının üstünde evinin yolunu tuttu. Yarı yanmış, dumandan kararmış kapının yanında attan indi, dizgini Kalmuğun eline verdi, apışını açа açа yürüyerek avluya girdi. Yıkıntı haline gelmiş olan evin çevresini hiç konuşmadan Silanti ile birlikte dolandı. Yangın sırasında erimiş, yeşile çalan açık mavi bir pencere camına kamçısının ucuyla dokundu, heyecandan kısılan bir sesle:

«Yakıp yıkmışlar,» dedi. «Her şeyi olan bir evdi burası, köyün en iyi eviydi. Bizim köyden biri, Mişa Koşevoy yaktı bu evi. Büyükbabamı da o öldürdü. Bak, Silanti Petrov, geldik, baba ocağımızı, evimizi görelim diye, ne bulduk...»

«Koşevoy'lardan geride kalanlar var mı?» diye hemen sordu Silanti.

«Olmalı. Ama sonra görürüz onları... Şimdi gidip kaynatamızı görelim.»

Melehov'ların evine giderken Mitka yolda rastladığı Bogatiryov'un gelinine sordu:

«Annem Don'un öte yakasından döndü mü?»

«Sanırım daha dönmedi, Mitri Moroniç.»

«Melehov evde mi?»

«Yaşlısı mı?»

«Evet.»

«Evde; Gregor'un dışında bütün aile evde. Piyotr geçen kış öldürüldü; duymuş muydun?»

Mitka evet anlamında başını sallayıp atını tırısa kaldırdı.

Issız sokakta ilerledi ve doygun, soğuk bakışlı sarı kedi gözlerinde az önceki heyecanından en ufak bir iz kalmadı. Melehov'un avlusuna vardığı zaman, yanındakilere değil de kendi kendine, alçak bir sesle:

«İşte köyünde böyle karşılanırsın!» dedi. «Karnını doyurmak için bile akrabalara gitmek zorunda kalırsın... Ne yapalım, bu da geçer elbet.»

Panteley Prokofyeviç bir sundurmanın altında harman makinesini onarıyordu. Atlıların geldiğini görüp, aralarında Korşunov'u tanıyınca kapının önüne çıktı.

«Buyurun, girin içeri,» dedi konukseverlikle ve bahçe kapısını açtı. «Konuklar bizi sevindirir. Köye hoş geldiniz.»

«Merhaba, baba! Herkes sağ salim ya?»

«Çok şükür, her şey yolunda şimdilik! Vay, artık subay üniforması mı giyiyorsun yoksa?»

Mitka, kendinden hoşnut bir tavırla, «Ne yani, yalnız senin oğulların mı beyaz apoletleri takar sanıyordun?» diyerek sert ve uzun elini ihtiyara uzattı.

«Benim oğullarım buna pek hevesli değillerdi,» diye Panteley Prokofyeviç gülümseyerek cevap verdi ve yeni gelenlere atlarını nereye bağlayacaklarını göstermek için önden yürüdü.

Konuksever İlyiniçna onları akşam yemeğine alıkoydu ve sonra hep birlikte sohbete daldılar. Mitka ailesiyle ilgili her şeyi bütün ayrıntılarıyla sordu. Az konuşuyor, ne kızıyor ne de kederli görünüyordu. Dikkati çekmeyecek bir şekilde, Mişa Koşevoy'un ailesinden bir kimsenin kalıp kalmadığını sordu ve Mişa'nın

annesiyle çocuklarının hâlâ evlerinde olduklarını öğrenince, ötekilere belli etmeden Silanti'ye çabucak bir göz kırptı.

Az sonra da konuklar ayrılmak üzere hazırlandılar. Panteley Prokofyeviç onları uğurlarken sordu:

«Köyde çok kalacak mısın?»

«Eh, belki iki ya da üç gün kadar.»

«Anneni görmeye gidecek misin?»

«Belli olmaz.»

«Uzağa mı gidiyorsun şimdi?»

«Hımm... Köyden birilerini görmeye gidiyorum o kadar. Çok sürmez döneriz.»

Mitka'yla yanındakilerin Melehov'ların evine dönmelerine vakit kalmadan, Korşunov'un Kalmuklarla birlikte gelip, Koşevoy ailesinin tümünü öldürdüğü söylentisi bütün köye yayıldı.

Bu söylenti Panteley'in kulağına gelmedi. Demirciye gidip döndü ve yeniden harman makinesiyle uğraşmaya hazırlandığı sırada İlyiniçna seslendi:

«Gel, Prokofyeviç! Çabuk ol!»

İhtiyar kadının sesi, kapıldığı dehşeti gizlemeyen bir ifadeyle yükseldi ve şaşıran Panteley hemen eve koştu.

Natalya gözyaşları içinde, benzi uçmuş bir halde ocağın önünde duruyordu. İlyiniçna gözü ile Anikuşka'nın karısını gösterip, duyulur duyulmaz bir sesle:

«Olanları duydun mu, baba?» diye sordu.

«Gregor'a bir şey oldu herhalde! Tanrım merhamet et, sen onu koru!» Bu düşünce Panteley'in zihnini dağladı. Sapsarı kesildi; kimse bir şey söylemediği için korktu, dehşete kapıldı, bağırdı:

«Çıkarın baklayı ağzınızdan, lanet olasıcalar! Söyleyin ne olmuş? Ucu kulpu bunun Gregor'a mı dokunuyor?» Bağırmaktan eli ayağı tutmaz hale gelmiş gibi sıranın üstüne çöktü, titreyen bacaklarını oynatmaya başladı.

Oğluyla ilgili kötü haber almaktan babasının

korktuğunu ilk anlayan Dunya oldu ve ona:

«Hayır, baba,» dedi, «Gregor'la ilgili bir haber değil bu. Mitka, Koşevoy'ları öldürmüş.»

«'Öldürmüş' de ne demek?» Yüreği birden ferahlayan Panteley, Dunya'nın ne dediğini hâlâ anlamadan bir daha sordu: «Koşevoy'lar mı? Mitri mi?»

Koşup haberi Melehov'lara getiren Anikuşka'nın karısı kekeleyerek hikâyeyi anlatmaya başladı:

«Ben bizim buzağıyı arıyordum, ihtiyar, o sırada Koşevoy'ların kulübesinin önünden geçiyordum ki, Mitri'yle birlikte iki asker avludan içeriye daldılar, kulübeye girdiler. Ben de kendi kendime, buzağı yel değirmeninden uzağa gitmemiştir diye düşünüyordum. Buzağıları otlağa çıkarma sırası bendeydi—»

«Senin buzağından bana ne? Bunu dinlemek zorunda mıyım?» diye Panteley kızarak kadının lafını yarıda kesti.

«— kulübeye girdiler,» diye anlatmaya devam etti kadın, hıçkıra hıçkıra, «ben de orada durup bekledim. Bunların niyeti pek iyi değil diye düşündüm. İçerden bir çığlık koptu, yumruk sesleri geldi. Korkudan ödüm patladı; oradan kaçmak istedim ama, daha adımımı çitin dışına attığım anda arkamda ayak sesleri duydum, dönünce bir de baktım ki, sizin Mitka ihtiyar kadını boynuna doladığı bir iple yerde sürüklüyor, tıpkı bir köpek gibi, tövbe yarabbi! Kadını sundurmaya kadar sürükledi ve zavallı kadının hiç sesi çıkmadı; kendinden geçmişti herhalde. Mitka'nın yanındaki Kalmuk sundurmanın kirişlerinden birine tırmandı... Ben bakadurayım, Mitka ipi bir ucundan Kalmuğa fırlattı ve: 'İpi çekip bağla oraya, bir de düğüm at,' diye bağırdı. Vay başıma gelenler! Gözümün önünde zavallı ihtiyar kadıncağızı boğdular, sonra da atlarına atladılar, yoldan aşağı doğru, sanırım hükümet konağına gittiler. Ben kulübeye girmeye korktum... Ama kapının altından sahanlığa doğru sızan kanın basamaklara damladığını gördüm. Tanrı bana bir daha böyle korkulu şeyler göstermesin!»

«Tanrının bize yolladığı konuklara hiç diyecek yok doğrusu!» dedi İlyiniçna, kocasına meydan okurcasına bakarak.

Anlatılanları korkunç bir heyecan içinde dinlemiş olan Panteley, Anikuşka'nın karısı sözünü bitirince tek kelime söylemeden sahanlığa çıktı.

Biraz sonra Mitka ile yardakçıları avlunun kapısında belirdiler. Panteley aksak ama çevik adımlarla onlara doğru yürüdü.

Yanlarına daha yaklaşmadan «Durun!» diye bağırdı. «Atlarınızı sokmayın avluya!»

«Ne var, ne oldu, kayınbaba?» diye Mitka şaşırarak sordu.

«Geri dönün!» Panteley doğruca Mitka'nın yanına gitti, ışıl ışıl parlayan sarı gözlerinin içine dik dik bakarak kesin bir sesle: «Kızına, yeğenim, ama evimde kalmanı istemiyorum senin. Buradan çekip kendi yoluna gitsen daha iyi edersin.»

«Haa!» diye Mitka ağzından çıkan sesi uzatarak anlayış gösterdiğini belli etti, sarardı. «Demek beni kovuyorsun ha?»

«Evimi kirletmeni istemiyorum,» dedi ihtiyar, kararından dönmeyeceğini belirten bir ifadeyle. «Bir daha da adımını atma evimin eşiğinden içeri. Biz Melehov'lar cellatları kendimize hısım olarak tanımayız, bunu bilesin!»

«Anladım! Ama sen de biraz fazla merhametlisin, kayınbaba!»

«Kadınları, çocukları öldürmeye başladığına bakılırsa, sen merhametin ne olduğunu hiç bilmiyorsun anlaşılan. Ah, Mitka, kirli bir iş seçmişsin kendine... Ölmüş baban senin bu halini görseydi hiç de hoş karşılamazdı!»

«Behey sersem ihtiyar, onları okşamamı mı istiyordun yoksa? Babamı öldürsünler, büyükbabamı öldürsünler, ama ben onlarla kucaklaşayım, öyle mi? Senin de canın... biliyorsun gidecek nereye!» Mitka

öfkeden kudurmuş bir halde dizginlere asıldı, atını bahçe kapısından sürüp çıkardı.

«Küfretme, Mitka, sen benim oğlum yerindesin. Seninle aramızda bir şey yok. Hadi uğurlar olsun!»

Gittikçe sararan Mitka, kamçısını gözdağı veren bir eda ile sallayarak boğuk bir sesle bağırdı:

«Beni günaha sokma, zorlama beni! Natalya'ya acımasam sana gösterirdim, seni merhamet düşkünü seni... Bilirim ben seni! İçini dışını bilirim, ruhunu okurum ben senin! Donets'in ötesine çekilmedin, değil mi? Kızıllara da yaltaklık etmedin herhalde, ha? Tam dediğim gibi! Koşevoy'lara yapılanın hepinize yapılması gerek, sizi köpoğluları sizi! Gelin hadi, çocuklar! Sen de, topal köpek, elime düşmemeye bak! Hele bir düşecek ol, bir daha paçanı kurtaramazsın! Bana gösterdiğin konukseverliği unutmayacağım. Hısımlarıma bundan önce de yumruğumu kaldırmamış adam değilim ben!»

Panteley titreyen elleriyle bahçe kapısını kapatıp sürgüledi, sonra topallaya topallaya eve girdi.

«Kardeşini uzaklaştırdım buradan,» dedi Natalya'ya, yüzüne bakmadan.

Natalya, kaynatasının davranışına yürekten katılmış olmasına rağmen bir şey söylemedi. Ama İlyiniçna aceleyle haç çıkarıp, daha neşeli bir sesle:

«Çok şükür! Gelmemek üzere gitti!» dedi. «Söylediğim sözler için kusura bakma ama, Natalya, yavrum, şu senin Mitka da rezilin biri olup çıkmış ortaya. Kendine bulduğu işe diyecek yok doğrusu! Şuna bak! Öteki Kazaklar gibi orduda doğru dürüst bir görev almıyor da, gidip ceza birliğine katılıyor! Kazakların işi bu mudur, cellatlık mı, ihtiyar kadınları asmak, günahsız çocukları kılıçtan geçirmek midir? Mişa'nın yaptıklarından onlar mı sorumludur? Öyleyse Kızıllar Grişa'nın yüzünden beni de, seni de, Mişatka'yla Polyuşka'yı da kılıçtan geçirseydiler. Ama bunu yapmadı onlar; acıdılar. Yok, Tanrı korusun; böyle davranışları aklım almıyor benim.»

Natalya başörtüsünün ucuyla gözyaşlarını silerken, «Ben de kardeşimi savunuyorum ki, anne,» dedi sadece.

Mitka aynı gün atını sürüp, köyden ayrıldı. Söylentiye göre, Karginskaya yakınlarındaki bir yerde bulunan kendi ceza birliğine katılmış ve oradan da birliği ile birlikte, halkı yukarı Don ayaklanmasını bastırmaya yardım etmiş olmakla suçlanan Donets bölgesine bağlı Ukrayna yerleşim merkezine, güvenliği sağlamak üzere gitmişti.

Köyden ayrıldıktan sonra, Mitka, bütün hafta köyde tartışma konusu oldu. Çoğunluk, onun Koşevoy ailesini kendi keyfince kılıçtan geçirmiş olmasını kınıyordu. Ölüler köy cemaatinin olanaklarıyla gömüldüler; küçük kulübenin satışı için girişimlerde bulunuldu, ancak bir alıcı çıkmadı. Köy atamanının emriyle panjurların üzerine tahtalar çakıldı ve uzun bir zaman, çocuklar bu ürkütücü yerin çevresinde oynamaktan korktular; yaşlı erkeklerle kadınlar kulübenin önünden gelip geçtikçe haç çıkardılar, ölülerin ruhuna dua ettiler.

Bir süre sonra bozkırda ot biçme ve kurutma zamanı geldi, bu son olaylar da unutuldu.

Köy, eskiden olduğu gibi yine işiyle gücüyle, cepheden gelen söylentilerle meşguldü. İş gören hayvanlarını korumayı başarabilmiş olan çiftçiler, arabaları ve hayvanları kamu hizmetinin angaryasına koşuldukça homurdanıyor, küfrediyorlardı. Hemen hemen her gün öküzler, atlar tarlalardan alınıp, nahiye merkezine gönderiliyordu. Yaşlılar, atları orak makinelerinden çözerken çoğu kez, bu uzayıp giden savaşa lanetler yağdırıyorlardı. Ama cepheye mermi, fişek, dikenli tel makaraları, erzak taşınması da gerekliydi. Nitekim taşındı da. O sıralarda havalar da sanki onlara nisbet olsun gibilerden iyi mi iyi gidiyordu. Çiftçinin ise bütün istediği şey, otu biçmek, tırmıkla toplamaktı.

Panteley ot biçmeye hazırlanmıştı ki, Drya'ya fena halde kızdı. Darya bir çift öküzü almış, fişek taşımak için götürmüştü. Şimdiye kadar aktarma iskelesinden dönmüş olması gerekirdi, ama aradan bir hafta geçtiği halde ondan hiçbir haber yoktu. O yaşlı, güvenilir bir çift öküz olmayınca da bozkırda hiçbir iş görülemezdi.

Doğruyu söylemek gerekirse, Darya'yı hiç göndermemeliydi... Daha öküzleri ona emanet ederken bir aksiliğin çıkacağı Panteley'in içine doğmuştu, çünkü Darya'nın vaktini hoş geçirmeye ne kadar hevesli olduğunu, hayvanlara bakmayı nasıl ihmal edeceğini çok iyi biliyordu. Ama gönderecek başka kimse de yoktu. Dunya gidemezdi, çünkü yabancı Kazaklarla uzun bir yolculuğa çıkmak genç bir kızın yapacağı iş değildi. Natalya'nın baktığı iki küçük çocuğu vardı. Elbette ki o lanet fişekleri alıp götürmek de kendisi gibi yaşlı bir adama göre bir iş değildi. Darya ise bu işe kendiliğinden istekli oldu. Zaten şimdiye kadar gitmediği yer kalmamış, değirmene ya da çiftlikle ilgili başka bir işe hep o koşmuş, evden uzaklaşıp serbest kalmaktan hoşlandığı için de bunu severek yapmıştı. Her yolculuğun ona göre eğlenceli, zevkli bir yanı vardı. Böylelikle kaynanasının baskısından kurtuluyor, ahbaplarıyla canının istediği kadar dedikodu yapabiliyor ve yolculuğu sırasında karşısına çıkıp da ona bir göz atan arsız herhangi bir Kazakla, kendisinin dediği gibi, «yolda birazcık sevişebilme fırsatını» bulabiliyordu. Evde olduğu sürece, İlyiniçna ona göz açtırmıyordu; sanki daha hayattayken kocasını aldatan Darya, şimdi kocasızken ona bağlı kalmak zorundaymış gibi!

Panteley öküzlere doğru dürüst bakılmayacağını biliyordu, ama ne yapabilirdi ki, büyük gelinini göndermişti bir kere. Bu yüzden de son bir haftayı büyük bir kaygı ve tedirginlik içinde geçirdi. Gece yarıları uyanıp, «Koca öküzlerim gitti elden,» diye düşünüyor, derin derin iç çekiyordu.

Darya on birinci günün sabahı geri döndü. Panteley de tarladan henüz gelmişti eve. Anikuşka'nın karısıyla birlikte ot biçiyorlardı. Anikuşka'yla Dunya'yı bozkırda bırakıp, su ve yiyecek almak için gelmişti köye. Arabanın çok iyi tanıdıkları tekerlek takırtıları pencereden duyulduğunda iki ihtiyarla Natalya kahvaltı ediyorlardı. Natalya fırlayıp pencereye koştu, atkısına sımsıkı sarınmış olan Darya'nın sıskası çıkmış, yorgun öküzleri içeri soktuğunu gördü.

Telaşla yuttuğu bir lokma boğazında kalan ihtiyar, öksürerek, «Gelen o mu?» diye sordu.

«Evet.»

«Öküzleri bir daha göreceğimi hiç sanmıyordum. Eh, Tanrıya şükürler olsun. Pasaklı karı! Gelebildi nihayet!» diye mırıldandı ihtiyar kendi kendine, haç çıkarıp, halinden memnun bir eda ile geğirdi.

Darya öküzleri boyunduruktan çıkarıp mutfağa girdi, dörde katlanmış yol battaniyesini yere serdi, içerdekileri selamladı.

Panteley onun selamına kulak asmadan, kaşlarının altından doğru Darya'ya bakarak, «Niçin bu kadar çabuk döndün, yavrum? Yolda bir hafta daha geçirebilirdin pekâlâ!» dedi öfkeyle.

Darya, «Kendin gitseydin öyleyse!» diye hırladı, başından tozlu başörtüsünü çıkardı.

«Niçin bu kadar geciktin?» İlyiniçna gelinlerini böylesine karşılamanın soğuk havasını gidermek için konuşmanın arasına girdi.

«Bırakmadılar ki döneyim. Ben de bir şey yapamadım.»

Panteley inanmamış bir halde başını sallayıp sordu:

«Kristonya'nın karısını bıraktılar da seni niçin bırakmadılar?»

«Bırakmadılar işte!» Kızgınlıkla gözleri parlayan Darya devam etti: «Bana inanmıyorsan gider, arabalarla ilgilenen adama sorarsın.»

«Başka işim yok da gidip senin ne halt ettiğini soracağım! Ama bir daha gitmek gerektiğinde sen evde oturacaksın! Ancak geberdiğin zaman çıkarsın bu evden.»

«Şimdi de beni tehdit etmeye kalkıyorsun! Evet, tehdit ediyorsun! Ben de gidecek değilim zaten, her ne için olursa olsun. Sen bile göndermek istesen, gitmeyeceğim yine de!»

«Öküzler iyi mi?» diye daha yumuşak bir sesle sordu ihtiyar.

«Evet. Öküzlerine bir şey olmadı...» Darya isteksizce cevap verdi ve suratını astı.

Natalya, «Yolda edindiği bir sevgiliden ayrılmak zorunda kaldığı için böyle aksileniyor,» diye düşündü kendi kendine. Natalya eskiden beri, uygunsuz gönül maceralarından ötürü Darya'ya acır, onun bu halinden hiç hoşlanmazdı.

Kahvaltıdan sonra Panteley evden çıkmaya hazırlandı, ama o sırada köy atamanı geldi.

«Sana iyi yolculuklar dilemek isterdim, ama gitme, hele dur bir dakika, Panteley Prokofyeviç,» dedi ataman.

«Yoksa yine araba istemeye mi geldin?» dedi ihtiyar, ateş püskürmesine rağmen, sanki bu işe dünden hevesliymiş gibi abartılmış bir ses tonuyla.

«Yok, bu seferki başka. Don Ordusu başkomutanı General Sidorin bugün buraya geliyor. Anlıyor musun? Nahiye atamanından, ulakla gönderilen bir yazı geldi elime az önce. Köydeki bütün ihtiyarlarla kadınların toplantıya gelmeleri emrediliyor.»

«Bu adamların hiç akılları yok mu?» diye bağırdı Panteley. «Herkesin işinin gücünün başından aştığı böyle bir zamanda kim düzenleyebilir bir köy toplantısını? Senin General Sidorin'in mi sağlayacak benim kışlık otumu yoksa?»

«Bana ne kadar sağlayacaksa sana da o kadar sağlar,» diye cevap verdi ataman sükûnetle. «Ben sade-

ce aldığım emri yerine getiriyorum. Hayvanları çöz! Generali, ona yakışır bir şekilde karşılamalıyız. Bir şey daha var; dediklerine göre, Müttefik generalleri de onunla birlikte geliyormuş.»

Panteley arabanın yanında bir an durdu, düşündü, sonra öküzleri çözmeye başladı. Sözlerinin etkisini gören ataman keyiflenerek sordu:

«Acaba senin kısrağı ödünç verebilir miydin?»

«Niçin istiyorsun kısrağı?»

«Onları karşılamak için Durnoy deresine kadar iki troyka göndermemizi emretti şu kirpi üstünde oturasıcalar. Arabalarla atları nereden bulacağımı bilemiyorum! Sabahın köründe kalktım, dört bir yana koştum, gömleğim sırtımda tam beş defa terden sırsıklam olup kurudu, yine de dört taneden fazla at bulamadım. Herkes işinde gücünde, sen bağır dur istediğin kadar...»

Yumuşayan Panteley kısrağını atamanın almasına razı oldu, hatta küçük yaylı arabasını bile vermeye kalktı. Ne de olsa, yanında yabancı generallerle birlikte gelen ordunun başkomutanıydı ve Panteley'in de generallere karşı büyük bir saygısı vardı her zaman.

En sonunda, atamanın çabasıyla hazır edilen iki troyka, saygıdeğer konukları karşılamak üzere Durnoy deresine gönderildi. Halk köy meydanında toplandı. Birçokları tarladaki işlerini bırakmış, kalkıp bozkırdan gelmişlerdi.

O gün işe sırt çeviren Panteley giyinip kuşandı; temiz bir gömlek geçirdi sırtına, ayağına çizgili bez pantolununu çekti, başına da Gregor'un vaktiyle ona armağan olarak getirdiği kasketi giydi. Yaşlı karısına, Dunya'ya su ve yiyecek götürmesi için Darya'yı bozkıra yollamasını tembihledikten sonra topallaya topallaya ağır aksak meydanın yolunu tuttu.

Çok geçmeden, yükselen ağır bir toz bulutu yol boyunca köye doğru yaklaştı ve bu toz bulutunun

arasından madeni bir şey parıldadı, uzaklardan bir otomobilin korna sesi duyuldu. Konuklar yepyeni, pırıl pırıl parlayan lacivert iki otomobille geliyorlardı. Bozkırdan evlerine dönen orakçıların yanından geçtiler; boş troykaları ve atamanın bu önemli gün için bulup buluşturarak bunlara taktığı çıngırakların çın çın öten kasvetli seslerini çok gerilerde bıraktılar. Meydanda toplanan kalabalıkta bir kıpırdanma oldu, konuşmalardan çıkan bir uğultu ve çocukların neşe dolu çığlıkları yükseldi. Şaşkına dönen ataman kalabalığın içinde telaşla dolanıyor, konuklara ekmek ve tuz sunmak görevine layık ihtiyarları topluyordu. Gözü Panteley'e ilişti, sevinerek onun koluna yapıştı:

«İsa aşkına yardım et bana!» dedi. «Görmüş geçirmiş bir adamsın, bu işleri iyi bilirsin sen... Onlara nasıl davranılacağını falan iyi bilirsin... Hem zaten bölge meclisi üyesisin, oğlun da... Lütfen şu ekmek ve tuz meselesini sen hallediver. Ben sinirli bir adamım; baksana, dizlerim tir tir titriyor.»

Bu onurun kendisine verilmiş olmasından pek hoşlanan Panteley, nezaket gereği önce bunu reddetti; sonra, başı sanki omuzlarının arasına çekiliyormuş gibi bir hareketle çabucak bir haç çıkardı, içinde ekmekle tuzun bulunduğu tahta tabağı ve işlemeli havluyu aldı. Kalabalığı sağlı sollu dirsekleyerek en öne geçti.

Otomobiller, kısık seslerle havlayan ve her çeşitten oluşan bir köpek sürüsünün eşliğinde hızla meydana yaklaştı.

Ataman, yüzü sapsarı kesilmiş bir halde, «Durum nasıl? Heyecanlı mısın?» diye sordu Panteley'e. Ataman böylesine önemli kişileri hayatında ilk defa görüyordu yakından. Panteley ona yan gözle bakıp heyecandan kısılan bir sesle:

«Sakalımı tarayana kadar şunu tutuver! Al hele!» dedi.

Ataman söz dinleyerek tahta tabağı aldı. Panteley

sakalını, bıyığını düzeltti, delikanlı gibi göğsünü kabarttı, sonra, topallığını belli etmemek için sakat ayağının parmak uçlarına basıp, tabağı yeniden eline aldı. Ama tabak elinde öylesine sarsılmaya başladı ki, ataman endişeyle sormak zorunda kaldı:

«Düşürmezsin elinden, değil mi? Aman, dikkat et!»

Panteley onu küçümseyebildiği kadar küçümseyerek omuzlarını silkti. Düşürmekmiş! Bundan daha saçma bir şey kim söyleyebilir acaba? O, bölge meclisi üyesi, Vali konağında herkesle el sıkışmış bir adam olacak da, böyle durup dururken generalin birinden korkacak ha! Bu zavallı küçük köy atamanı herhalde aklını kaçırmış olmalıydı.

«Kardeş, ben ordu konseyindeyken ataman yardımcısıyla çay içmiş adamım, hem de şekerli çay...» diye söze başladı Panteley. Ama kelimeler dudaklarında donup kaldı.

Öndeki otomobil on adım kadar ötede durdu. Geniş siperlikli bir kasket giymiş olan ve ceketinin omuzlarında Rus subaylarınınkine benzemeyen apoletler bulunan, sinekkaydı tıraşlı bir şoför çevik bir hareketle otomobilden atlayıp, kapıyı açtı. Haki üniformalı iki subay ciddi bir tavırla otomobilden indiler, kalabalığa doğru yürüdüler. Panteley onların kendisine doğru geldiklerini görünce toparlanıp, hazır ola geçti ve bu sade giyimli adamların general, onların arkasından yürüyen daha şık üniformalı kişilerin de maiyet erkânı olmaları gerektiğini düşündü. Peki ama, neredeydi generallerin o koca apoletleri? Neredeydi kordonlar, madalyalar? Sıradan askerî kâtiplerden ayırt edilemeyen bu adamlar ne biçim generallerdi böyle?

İhtiyar, gözlerini hiç kırpmadan ve gitgide artan bir hayretle yaklaşmakta olan konuklara baktı. Acı bir hayal kırıklığına uğradı birdenbire. Hatta, hem bu karşılama töreni için yaptığı bunca hazırlıklar, hem de generalliği rezil eden böylesine generaller yü-

'zünden içinde bir kırgınlık duydu. Allah kahretsin! Gelecek generallerin bunlar gibi olacağını bilseydi eğer, hiç de böyle özene bezene giyinmez, bu kadar heyecanla onları beklemez, elinde tabakla ve bunun içindeki, sümüklü bir kocakarının pişirdiği o berbat ekmekle orada aptal aptal dikilip durmazdı. Hayır, Panteley Prokofyeviç hiçbir zaman kimsenin alay konusu olmamıştı, ama şimdi bu da gelmişti onun başına. Az önce çocukların şımarık şımarık gülüştüklerini duymuştu; hatta yaramazın biri avaz avaz bağırarak ötekilere: «Çocuklar, topal Melehov bakın nasıl eziyet ediyor kendine! Baston yutmuş gibi duruyor!» diye seslenmişti. Bu alaylara katlanmış, topal bacağını germiş olması bir işe yarasaydı bari! Panteley haksız bir davranışla karşılaşmış olma duygusu içinde ateş püskürüyordu. Bütün bunlar o lanet olası korkak atamanın yüzünden gelmişti başına! İşi ağız kalabalığına getirip hem kısrağı hem de arabayı almış, troykalara çıngırak bulmak için dili bir karış dışarıda köyün içinde saldırmadık yer bırakmamıştı. Bir şeyin iyisini görmemiş bir adama en kötüsü gösterilse de, o bunu zevkle seyreder! Panteley hayatında hiç böyle generaller görmemişti. Oysa, İmparatorluk geçit törenlerinde göğsü madalyalarla dolu, sırmalı giysiler içinde yürüyüp geçerdi general denen adamlar. İnsanın bunlara baktıkça bakacağı gelirdi; adamları general değil, ikon sanırdın! Ama bunlar, o yeşilimtırak üniformalarıyla tıpkı kargalara benziyorlardı. Hatta bir tanesinin şöyle doğru dürüst, siperlikli bir kasketi bile yoktu başında; oysa, üniformalıyken kasket giyilirdi, yoksa bunun giydiği gibi üzerine bir ağ geçirilmiş melon şapkaya benzer bir şey değil. Sinekkaydı tıraş olmuş suratında da mumla arasan bir tek kıl bulamazsın... Panteley yüzünü buruşturdu, iğrendi, az kalsın tükürecekti. Ama tam o sırada arkadan biri onu dürtükledi ve sözde kulağına fısıldadığını sanarak yüksek bir sesle:

«Hadisene,» dedi, «götür şunu onlara...»

Panteley ileriye doğru bir adım attı. General Sidorin, onun başının üstünden kalabalığa bakıp çın çın öten bir sesle:

«Sizi selamlarım, saygıdeğer ihtiyarlar!» diye hitap etti.

«Sağ ol, Ekselans!» diye köylüler, hep bir ağızdan ama düzensiz bir şekilde bağırdılar.

General ekmekle tuzu Panteley'in elinden nazik bir tavırla aldı, «Teşekkür ederim,» diyerek tahta tabağı yaverine uzattı.

Mantarlı miğferini gözlerinin üstüne doğru eğmiş olan uzun boylu, sırım gibi bir İngiliz albayı Kazakları soğuk bir merakla seyrediyordu. Kafkasya'daki İngiliz askerî heyetinin başkanı General Briggs'den, Bolşeviklerden temizlenen Don bölgesini teftişi sırasında Sidorin'e refakat etmesi için emir almıştı ve bir tercümanın yardımıyla, bilinçli bir şekilde Kazakların ruh halini inceliyor, aynı zamanda da cephedeki durum hakkında bilgi ediniyordu.

Yolculuğun güçlüklerinden, bozkırın tekdüze görünümünden, can sıkıcı konuşmalardan, büyük bir devletin temsilcisi olarak yüklendiği bütün o çapraşık sorumluluklardan ötürü yorgun düşmüş olmasına rağmen, albay, kralının ve ülkesinin çıkarlarını ön plana almıştı. Köy adına konuşan hatibin sözlerini dikkatle dinledi ve hemen hemen söylenen her şeyi anladı, çünkü başkalarına belli etmemekle beraber, Rusçayı çok iyi biliyordu.

Oradaki savaşçı bozkır çocuklarının değişik yüzlerine gerçek bir İngiliz tepeden bakışıyla baktı, bir Kazak kalabalığı ile karşılaşan birini her zaman etkileyen şeyi, onların ırksal niteliklerinin karışımını görerek irkildi. İslav kökenli sarışın bir Kazak, ırkının belirgin özelliklerini taşıyan bir Moğolla yan yana, onun yanında da, Kutsal Kitap'tan çıkıp gelmişe benzeyen kır saçlı bir piskoposla usul usul çene çalmakta

olan ve sargılar içindeki kolunu boynuna bağlı askıda tutan karga karası bir Kazak duruyordu. Albay, sırtında belden sıkma, modası geçmiş bir Kazak paltosu bulunan ve asasının üstüne abanarak duran bu kır sakallı piskoposun damarlarında Kafkas dağlarının katıksız kanı dolaştığına ne üzerine olursa olsun bahse girebilirdi hiç çekinmeden.

Albay tarihle ilgili bir şeyler biliyor ve Kazaklara bakarken, ne bu barbarların, ne de onların torunlarının yeni bir Platov'un emri altında Hindistan'a yürümeyeceklerini düşünüyordu. Bolşeviklerin yenilgiye uğramasından sonra, iç savaştan yorgun düşen Rusya daha uzun süre büyük devletler yanında solda sıfır kalacak, Britanya'nın doğudaki serveti ise geleceğe dönük olarak uzun yıllar boyunca bir zarara uğramayacaktı. Albay Bolşeviklerin yenileceklerine inanıyordu. Makul düşünen bir adamdı o. Savaştan önce uzun yıllar Rusya'da yaşamıştı ve bu yarı barbar ülkede komünist fikirlerin nasıl egemen olabileceğine bir türlü akıl erdiremezdi elbette.

Dikkati, aralarında yüksek sesle fısıldaşan kadınlara yöneldi. Başını çevirmeden onların rüzgâr yanığı yüzlerine göz atarken, belli belirsiz bir küçümseme dolaştı sımsıkı kapalı duran dudaklarının üzerinde.

Panteley ekmekle tuzu verdikten sonra geri çekilip, kalabalığın arasına karıştı. Vyeşenskaya'lı hatibin biri Vyeşenskaya Nahiyesi Kazakları adına ziyaretçileri karşılama nutkunu çekerken Panteley bekleyip onu dinlemedi, az ötede duran troykalara doğru yürüdü.

Atların böğürleri çökmüş, her tarafları köpük içinde kalmıştı. İhtiyar, kısrağının yanına gitti, ceketinin yeniyle hayvanın burun deliklerini sildi ve içini çekti. Öylesine hayal kırıklığına uğramıştı ki, küfretmek, derhal kısrağı çözüp eve götürmek geldi içinden.

O sırada General Sidorin, Tatarski halkına nutuk çekmekteydi. Onların Kızıllarla arkadan nasıl mücadele ettiklerine övgüyle değinerek, «Müşterek düşmanlarımıza karşı kahramanca dövüştünüz,» dedi. «Bolşeviklerden, onların korkunç boyunduruğundan yavaş yavaş kurtulan anavatan sizin bu hizmetlerinizi unutmayacaktır. Kızıllara karşı silahlı mücadelede özellikle üstün başarılar sağlamış bulunan ve bizce kimler oldukları bilinen köyünüzün kadınlarına minnettarlığımızın nişanelerini sunmak isterim. Şimdi adları okunacak olan kahraman Kazak kadınlarımızın öne çıkmalarını rica ediyorum.»

Subaylardan biri kısa bir listeyi okudu. İlk okunan, Darya Melehova'nın adı oldu. Diğerleri, ayaklanmanın başlangıcında öldürülen Kazakların dul karılarıyla, Darya gibi, Serdobski Alayının teslim oluşundan sonra Tatarski'ye getirilen komünist tutsakların kılıçtan geçirilme eylemine katılan kadınlardı.

Darya, Panteley'in emrini dinlememiş, tarlaya gitmemişti. Meydanda, köylü kalabalığının arasında boy göstermiş, bayramlıklarını giyinip kuşanmıştı. İsminin okunduğunu duyar duymaz, kadınları ite kaka, kenarları dantelli beyaz başörtüsünü düzelte düzelte, gözleri yarı kapanık bir halde ve sıkıntı içinde hafifçe gülümseyerek öne doğru küstahça yürüdü. Yolculuktan ve aşk maceralarından yorgun düşmüş olmasına rağmen, yine de güzel mi güzeldi. Güneşten yanmamış solgun yanakları, gönül ayartıcı gözlerinin sıcak parıltısını yansıtıyor, rastıklı kaşlarının isteyerek verilen kavsi ve gülümseyen dudaklarının kıvrımı üzerinde iffetsiz, davet edici bir ifade gizli gizli dolaşıyordu.

Arkası kalabalığa dönük bir subay onun yolunu kapatmıştı. Darya subayı yavaşça yana iterek:

«Yol verin de bir askerin dul karısı geçsin,» dedi.

Doğruca Sidorin'e gitti.

General, yaverinden St. George kurdeleli madalyayı alıp, beceriksiz parmaklarıyla Darya'nın ceketinin sol göğsüne iğneledi; gülümseyerek gözlerinin içine baktı.

«Demek martta öldürülen Sancaktar Melehov'un karısı sizsiniz?»

«Evet.»

«Birazdan size para olarak da bir armağan verilecek; beş yüz ruble. Bu subay verecek onu size. Askerî ataman Afrikan Petroviç Bogayevski ve Don Hükümeti, gösterdiğiniz yararlıktan ötürü size teşekkürlerini sunuyor, başsağlığı dileklerini kabul etmenizi rica ediyorlar... Acınızı yürekten paylaşıyorlar sizinle.»

Darya generalin söylediklerinin çoğunu anlamadı. Başını eğerek ona teşekkür etti, yaverin elinden parayı aldı, sessiz sessiz gülümseyerek, hiç de yaşlı bir adam olmayan generalin gözlerinin içine baktı. Hemen hemen aynı boydaydılar. Darya bir çekingenlik göstermeden generalin çökük yanaklı zayıf yüzünü dikkatle inceledi, «Benim Piyotr'uma çok düşük bir değer biçmişler. Bir çift öküz de ancak bu kadar eder. Ama şu general de hiç fena değil doğrusu, oldukça iyi sayılır,» diye köylü aklıyla düşünüyordu arsız arsız. Sidorin gidecek diye bekledi onu, ama o hâlâ gereksiz yere durmaya devam etti. Yaver ve onun arkasında durmakta olan öbür subaylar kaşlarını kaldırıp, göz işaretleriyle birbirlerinin dikkatini bu civelek dulun üstüne çektiler; hepsinin gözleri neşeli, titrek ışıltılarla parıldadı. İngiliz albayı bile şöyle bir canlandı, kemerini düzeltti, gövdesinin ağırlığını öteki ayağının üstüne yükledi ve dünya zevklerinden elini eteğini çekmiş gibi bir ifade taşıyan yüzünde gülümsemeye benzer bir şey belirdi.

«Gidebilir miyim?» diye sordu Darya.

«Evet, tabii,» diye karşılık verdi Sidorin hemen.

Darya uygunsuz bir hareketle parayı bluzunun

açık duran yakasından içeri soktu ve kalabalığın arasına karışmak üzere yürüdü. Nutuklardan, törenlerden usanan subaylar Darya'nın hafif adımlarla süzülüşünü gözden kaçırmadan izlediler.

Martin Şamil'in dul karısı çekingen bir tavırla Sidorin'e yaklaştı. Eski bluzuna madalya iliştirilirken, ağlamaya başladı kadın; öyle bir boşandı, öyle kadınca, acı gözyaşları döktü ki, subayların yüzlerinde birdenbire siliniveren neşeli ifade, ciddi, acıma duygularıyla dolu ekşi bir görünüme dönüştü.

Sidorin, «Demek sizin kocanız da öldürüldü, öyle mi?» diye sordu, yüzü üzüntüyle asılarak.

Ağlayan kadın yüzünü elleriyle kapatıp sessizce başını salladı.

«Bu kadının o kadar çok çocuğu var ki, bir araba almaz hepsini birden,» dedi Kazağın biri gür sesiyle.

Sidorin İngiliz'e döndü:

«Bolşeviklere karşı yapılan savaşta olağanüstü cesaret gösteren kadınlara ödül veriyoruz. Bunların çoğu Bolşeviklere karşı ayaklanmanın başında kocalarını kaybetmişler ve kocalarının ölümünün intikamını almak için de bu dul kadınlar bütün bir yerli komünist müfrezesini yok etmişlerdir. İlk madalya taktığım kadın zalimliği ile ün salan bir komünist komiserini kendi elleriyle öldürmüştü.»

Tercüman çabucak generalin sözlerini İngilizceye çevirdi. Albay, başı öne eğik olarak söylenenleri dinledi ve: «Bu kadınların cesaretini takdir ediyorum,» dedi. «Sorarım size, General, bu kadınlar erkeklerle aynı şartlar altında mı katıldılar savaşa?»

Sidorin, «Evet,» diyerek sabırsız bir hareketle üçüncü dulun yaklaşmasını işaret etti.

Konuklar kısa bir süre sonra nahiye merkezine hareket ettiler. Ot biçmeye gitmek için acele eden halk hızla dağılmaya başladı ve otomobiller, havlayan köpek sürüsü eşliğinde gözden kaybolur kaybolmaz da, kiliseyi çevreleyen çitin yanında duran üç ih-

tiyar köylüden başka kimse kalmadı meydanda.

Bu ihtiyarlardan biri, kollarını iki yana açarak, «Ne günlere kaldık!» dedi. «Eskiden savaş oldu mu, St. George nişanı ya da başka bir madalyayı büyük işler için, kahramanlıklar için verirlerdi. Hem de bunları hak edenlere verirlerdi! En yiğit, en gözü pek olanlara! Bu da her babayiğidin harcı değildi. Ahali de, ölüm ya da zaferden öyle durup dururken söz etmezdi. Ama şimdi madalyaları kadınlara vermeye başladılar. Bari bunlar bir şey yapmış olsalar yüreğim yanmayacak. Bütün yaptıkları iş, Kazakların köye getirdiği tutsakları, bu silahsız adamları sopayla döve döve öldürmek. Kahramanlık bunun neresinde? Anlamıyorum doğrusu, tövbeler olsun!»

Bir adım ötede, ağaç gibi olduğu yere çakılıp kalmış, gözleri az gören, bitkin başka bir ihtiyar cebinden yuvarlak katlanmış bir para kesesini ağır ağır açtı ve:

«Yetkili makamlar bunu daha iyi görürler Novoçerkask'dan,» dedi. «Bana kalırsa bu işi şöyle değerlendirmişlerdir: Kadınlar da bir şeyler alırlarsa heveslenirler, böylece herkesin cesareti artar, herkes daha iyi savaşır diye düşünmüşlerdir. Al şu madalyayı, al şu beş yüz rubleyi de dedin mi hangi kadın böyle bir şerefi reddeder? Bazı Kazaklar cepheye gitmek istemeyebilirler, bazıları da savaşta başlarını derde sokmamak niyetindedirler, ama şimdi evlerinde oturabilirler mi acaba? Karıları başlarının etini yer. Guguk kuşu geceleyin guguklamaya başladı mı sesi daha fazla çıkar. Artık her kadın düşünmeye başlayacak 'Belki bana da bir madalya takarlar' diye.»

«Saçmalıyorsun, Fiyodor,» diyerek itiraz etti üçüncüsü. «Onlar ödülü hak ettiler ve aldılar. Kadınlar dul kaldı; bu para da çiftlikte onların işine çok yarayacak. Madalyalar ise kahramanlıklarına karşılık verildi. Kotliyarov'u herkesten önce Darya Melehova ölüme mahkûm etti; haksız da değildi! Bütün günahların

yargılayıcısı Tanrı'dır, ama kadınları da suçlayamazsın! Kan su olmaz, akrabalık kendisini gösterir en sonunda...»

Üç ihtiyar, kilisenin çanı akşam duası için çalmaya başlayıncaya kadar tartıştılar, birbirlerine sövüp saydılar. Zangoç çanı çalar çalmaz üçü birden yerlerinde doğruldular, kasketlerini ellerine aldılar, haç çıkardılar, kilisenin avlusuna girdiler.

XIII

Melehov ailesi içinde hayat düzeninin değişmiş olması şaşılacak şeydi. Kısa bir zaman öncesine kadar Panteley Prokofyeviç kendini evin mutlak hakimi olarak görmekteydi ve ailenin bireyleri kayıtsız şartsız onun her dediğine boyun eğerdi. İşler el birliği ile yürütülür, sevinçler, kederler paylaşılır ve hayatları güçlü, sürekli bir uyum içinde sürüp giderdi. Bütün aile tek bir vücut halinde sımsıkı birbirine kenetlenmiş durumdaydı. Oysa geçen ilkbahardan beri her şey değişmişti. Bu sıkı aile bağını ilk önce koparan Dunya oldu. Babasına açıkça karşı gelmiyordu ama, sanki kendisi için değil de bir başkası için çalışıyormuş gibi, verilen bir işi hiç saklamadığı bir isteksizlikle yapıyordu. İçine kapanık bir hal almış, herkesten uzaklaşmıştı; kaygısızca koyverdiği o her zamanki kahkahaları da artık pek seyrek duyulur olmuştu.

Gregor cepheye döndükten sonra Natalya da ihtiyarlardan uzak durmaya başlamıştı. Hemen bütün vaktini çocuklarla geçiriyor, yalnız onlarla serbestçe konuşuyor, onların işleriyle uğraşıyor, sanki için için bir şeyin üzüntüsünü çekiyordu. Ama aileden kimseyle bir tek kelime konuşup derdini paylaşmıyor, kimseye yakınmıyor, üzüntüsünü kendine saklıyordu.

Darya ise, araba ve öküzlerle gittiği o yolculuktan sonra tamamen değişmişti. Sık sık kaynatasına

karşı geliyor, İlyiniçna'yı hiç umursamıyor, durup dururken herkesle bozuşuyor, hasta olduğunu bahane ederek ot biçmeye gitmiyor ve sanki Melehov'ların evinde geçireceği son birkaç günü kalmış gibi davranıyordu.

Panteley'in gözleri önünde aile parçalanıyordu. İhtiyar adam karısıyla yalnız kalmıştı. Aile bağları hiç beklenmedik bir anda birdenbire kopmuş, akrabalık ilişkilerindeki sıcaklık yok olmuştu; konuşmalar sırasında da çoğu kez öfke ve düşmanlık belirtileri ortaya çıkıyordu. Sofraya eskisi gibi güzel güzel geçinen bir aile olarak değil de, bir rastlantı sonucu bir araya gelmiş insanların davranışı içinde oturuyorlardı.

Savaştı bütün bunlara yol açan; Panteley bunun pekâlâ farkındaydı. Dunya, sevdiği adamla, Mişa Koşevoy'la evlenme umudunu elinden aldıkları için bakire ihtirasının olanca şiddetiyle anasıyla babasına kızıyordu. Natalya, içine kapanık yaradılışı gereği, Gregor'un Aksinya ile yeniden ilişki kurmuş olmasının acısını çekiyordu sessiz sedasız. Panteley bütün bunları görüyor ama aile düzenini eski haline getirmek için hiçbir şey yapamıyordu. Bütün bu olup bitenlerden sonra, kızının koyu bir Bolşevikle evlenmesine razı olamazdı. Kaldı ki, damat olacak iblis cephede bir yerlerde, üstelik de Kızıl Ordunun içinde oradan oraya seğirttiğine göre, evlenmesine razı olsa da neye yarardı bu? Gregor için de bu böyleydi: eğer Gregor subay üniforması giymiş olmasaydı, Panteley onun da hakkından çoktan gelirdi! Hem de öyle bir gelirdi ki hakkından, Gregor bir daha Astakov'ların avlusuna yan gözle bile bakmazdı. Ama bu savaş her şeyi altüst etmiş, dilediği gibi hayatını yaşama, evini yönetme imkânını ihtiyarın elinden almıştı. Savaş onu perişan etmişti; çalışma şevkini kırmış, büyük oğlunu elinden almış, ailenin içine geçimsizlik sokmuş, olgun buğdayların üzerinden bir fırtına nasıl geçerse,

savaş da Panteley'in hayatının üzerinden öyle geçmişti. Ama fırtınadan sonra bile buğday yeniden doğrulur ve eski güzelliğine kavuşurdu güneşin altında; ihtiyarınsa doğrulacak hali yoktu artık. Hiçbir şeyi umursamaz olmuştu. İşi oluruna bıraktı. Bıraktı, ne olursa olsun!

General Sidorin'den ödülü aldıktan sonra Darya'nın neşesi yerine geldi. Meydandan heyecanlı heyecanlı ve pek mutlu olarak döndü. Gözleri parlaya parlaya madalyayı Natalya'ya gösterdi.

«Bunu niçin verdiler sana?» diye hayretle sordu Natalya.

«Akrabam İvan Alekseyeviç için. Toprağı bol olsun köpoğlusunun! Bu da Piyotr için.» Gıcır gıcır Don banknotlarının sarılı olduğu paketi çalımla açtı.

Bu olaydan sonra bile Darya tarlaya gitmedi. Panteley onunla yiyecek göndermek istedi, ama Darya bunu kesinlikle reddetti:

«Rahat bırak beni, baba. Son yolculuktan bu yana hâlâ yorgunum.»

İhtiyarın suratı asıldı. Darya bu kaba itirazını yumuşatmak için yarı şakayla:

«Böyle bir günde beni tarlaya gönderecek olursan günaha girersin. Benim bugün bayramım,» dedi.

«Yemeği ben kendim götürürüm öyleyse,» diyerek kabul etmek zorunda kaldı ihtiyar. «Peki, para ne oldu?»

«Ne mi oldu?» diye Darya şaşkınlıkla kaşlarını kaldırdı

«Yani, parayla ne yapmayı düşünüyorsun?»

«O benim bileceğim şey. Canım ne isterse onu yaparım.»

«Evet ama... ne demek istiyorsun? Parayı sana Piyotr için vermediler mi?»

«Parayı bana verdiler, sen harcayasın diye değil.»

«Sen bu aileden misin değil misin?»

«Ailenin bu üyesinden senin istediğin nedir, ba-

ba? Parayı onun elinden almak mı istediğin?»

«Hepsini değil, ama Piyotr bizim oğlumuz muydu, değil miydi, ne dersin? Kocakarıyla benim payımızın olması gerekmez mi yani?»

İhtiyarın sesindeki ifade bu iddiasında tutarlı olmadığını açıkça belli etmişti. Kararından dönmek istemeyen Darya bundan hemen yararlandı. Alay eder gibi, sakin bir sesle:

«Bir tek ruble alamazsın benden; kapik koklatmam sana!» dedi. «Bu parada hiç payın yok senin, olsaydı senin eline tutuştururlardı parayı. Hem ne diye bu pay işinden mesele çıkarıyorsun? Kimse pay lafını ağzına almadığı gibi sen de parama el uzatamazsın; hava alırsın benden!»

Panteley son olarak bir çıkış daha yaptı.

«Bizimle yaşıyorsun, ekmeğimizi yiyorsun. Bu demektir ki, her şey ortanın malıdır. Her koyun kendi bacağından asılmaya kalkarsa, düzen denilen şey kalır mı ortada? İzin vermem buna!» dedi.

Ama Darya kendine ait olan paraya el koymak için yapılan bu son girişimi de geri çevirdi. Hayasızca gülümseyerek:

«Ben seninle evli değilim, baba!» dedi. «Bugün senin yanında yaşıyorum ama yarın belki evlenirim, ondan sonra beni istesen de göremezsin! Yediğim yemeğin parasını da ödeyecek değilim sana. On yıl senin ailene hizmet ettim, belim kırıldı çalışmaktan.»

«Kendin için çalıştın, günahkâr kaltak!» diye bağırdı Panteley öfkeyle. Bir şeyler daha söyledi bağırarak ama, Darya durup onu dinlemedi. İhtiyarın tam burnunun dibinde eteğinin ucunu savurarak döndü, ön odaya gitti. «Yanlış kadının kapısını çaldı!» diye fısıldadı kendi kendine, alaycı bir gülümsemeyle.

Konuşmaları orada sona erdi. Gerçekten de, ihtiyarın öfkesinden korkup hakkından vazgeçecek bir kadın değildi Darya.

Panteley tarlaya gitmek üzere hazırlandı, yola çık-

madan önce İlyiniçna'yla kısaca konuştu:

«Darya'ya göz kulak ol!» dedi.

«Niçin göz kulak olacak mışın?» diye sordu İlyiniçna şaşırarak.

«Ötesini berisini toparlayıp evden gidecek olursa bizden bir şeyler alıp götüreceği için. Bana öyle geliyor ki, boşuna kanat çırpmıyor bu karı... Herhalde buldu bir delikanlı; bugün yarın da evlenir mi evlenir.»

İlyiniçna içini çekerek, «Haklısın belki,» dedi. «Köyün varoşlarındaki kokollardan farkı yok yaşayışının; hiçbir şeyden hoşlanmıyor, her şeye bir kusur buluyor... Bugünlerde bizimle olan bağlarını hepten kopardı. Somun bir kere dilimlere bölündü mü, ne kadar uğraşsan onu bir daha eski haline getiremezsin.»

«Bizim de onu eski haline getirmeye hiç niyetimiz yok zaten! Eğer gitmekten söz edecek olursa sakın onu tutmaya kalkışma. Bırak gitsin. Daha fazla kahrını çekecek halim yok!» Panteley arabaya tırmandı. Öküzleri dürtüklerken sözünü bitirdi: «Köpek sinekten nasıl kaçarsa, o da işten öyle kaçıyor, ama sofrada yemeğin en iyisini kapıyor, gününü de gün ediyor. Piyotr, toprağı bol olsun, artık aramızda değil, onun için bu karının da ailemizin arasında yeri yok. Kadın değil bu; illet!»

İhtiyarlar tahminlerinde yanılmışlardı. Darya'nın yeniden evlenmek aklının ucundan bile geçmemişti. Evliliği düşünmüyordu; aklını kurcalayan başka bir derdi vardı...

O gün sabahtan akşama kadar herkesle iyi geçindi, yüzü hep güldü. Para konusundaki çekişme bile keyfini kaçırmadı. Aynanın karşısında vücudunu sağa sola çevirerek madalyasını değişik açılardan incelemekle uzun bir zaman harcadı; St. George nişanının çizgili kurdelesinin hangi ceketle daha çok yakıştığını görmek için beş kere giyinip soyundu ve kendi kendisiyle, «Şimdi sıra yeni nişanlar kazanma-

ya geldi,» diye şakalaştı. Sonra İlyiniçna'yı ön odaya çağırdı, yirmi rublelik iki banknot sıkıştırdı avucuna ve ihtiyar kadının kemikli ellerini kendi sıcacık elleriyle kavrayıp göğsüne bastırdı, fısıldadı: «Piyotr-un ruhuna dua okunması için veriyorum bu parayı. Ayin yapılsın. Sen de kilisede cemaate dağıtmak için biraz yulaf kaynatıver.» Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Ama birkaç dakika sonra, gözlerinde hâlâ yaşların parıldamasına rağmen, Mişatka'yla oyuna dalmış, bayramlık ipek şalını oğlanın üzerine fırlatıyor, sanki ömründe hiç ağlamamış, gözyaşının tuzlu tadını hiç tatmamış gibi gülüyordu.

Dunya tarladan döndükten sonra Darya'nın neşesi daha da arttı. Madalyayı nasıl aldığını anlattı, ciddi bir tavırla konuşan generalin taklidini yaptı. Sonra kimseye belli etmeden şımarık şımarık bir göz kırptı Natalya'ya; yüzüne ciddi bir ifade vererek Dunya'ya, St. George nişanıyla ödüllendirilmiş bir subayın dulu olarak kendisinin yakında subay rütbesine yükseltileceğini, yaşlı Kazaklardan oluşan bir bölüğün komutanlığına atanacağını bildirdi.

Natalya çocukların gömleklerini onarıyor, Darya'yı dinliyor, gülümsememek için kendini zor tutuyordu. Dunya ise şaşırıp kalmıştı. Ellerini kavuşturup yalvardı:

«Darya! Daryacığım! Bana masal okuma, Tanrı aşkına! Ne zaman masal okuyorsun, ne zaman doğru söylüyorsun anlayamaz oldum artık. Doğru dürüst anlatsana olanları.»

«İnanmıyor musun bana? Aptal sen de! Sana doğruyu söylüyorum işte. Bütün subaylar cephede. Kim öğretecek ihtiyarlara yürümesini, askerlikte bilinmesi gereken şeyleri? Onları hele bir emrime versinler, göreceksin nasıl adam edeceğim o ihtiyar iblisleri! İşte böyle yapacağım!» Darya, kaynanası görmesin diye mutfağa açılan kapıyı kapadı, sonra eteğinin ucunu çabucak bacaklarının arasına sıkıştırıp bir eliyle ar-

kadan tuttu, odanın içinde bir uçtan bir uca çıplak, parıl parıl baldırları ışıldayarak yürüdü, Dunya'nın yanında durdu, göğüsten gelen bir sesle komut verdi:

«Moruklar, dik-kaaat! Sakallarınızı dik tutun! Sola çark, hızlı adım marş!»

Dunya kendini tutamadı, ellerini yüzüne kapatıp bastı kahkahayı. Natalya da gülerek:

«Eh, yeter artık!» dedi. «Bunun sonu iyi gelmez!»

«Demek sonu iyi gelmez ha? Sen hayatında hiç iyi bir şey gördün mü ki? Eğer seni güldürmesem bu evde küflenip gideceksin!»

Darya'nın neşe nöbeti başladığı gibi birdenbire sona erdi. Yarım saat sonra küçük odasına çekildi, uğursuz madalyayı öfkeyle çekip koparttı göğsünden, sandığın içine fırlattı. Sonra yanaklarını ellerine dayayıp uzun bir süre pencerenin yanında oturdu. Geceleyin çıktı bir yerlere gitti, horozlar öterken eve döndü.

Ondan sonra dört gün tarlada canla başla çalıştı.

Ot biçme işi iyi gitmiyordu. Çalışan insan sayısı azdı. Günde yaklaşık iki hektardan fazla yer biçilemiyordu. Biçilen otlar yağmur yiyip ıslanmıştı. Bu da ortaya fazladan bir iş çıkarmış oluyordu: otu yaymak, güneşte kurutmak gerekiyordu. Otlar henüz küçük yığınlar haline getirilmemişti ki, yeniden yağmur başladı ve akşam karanlığından şafak vaktine kadar tam bir sonbahar sürekliliği ile devam etti. Sonra doğudan esen bir rüzgârla birlikte hava açtı, orak makineleri bozkırda yeniden takırdamaya başladı, kararmış ot yığınlarından tatlı-sert bir küf kokusu etrafa saçıldı, bozkıra bir pus tabakası yayıldı, yöreye bekçilik eden tepeciklerin belirsiz çizgileri, yarların lacivert yarıkları, uzaktaki gölcüklerin üzerinde söğütlerin yeşil taçları gök mavisi sisin arasından hayal meyal ortaya çıktı.

Darya sürdürdüğü çalışmanın dördüncü günü tarladan doğruca nahiye merkezine gitmeye hazırlandı.

Bu niyetini öğle paydosunda tarlada yemeye oturduklarında açtı.

Panteley, küskün, alaycı bir sesle sordu:

«Bu acelenin sebebi ne? Pazara kadar bekleyemez miydin?»

«Yapılacak işim var, gitmezsem olmaz.»

«Bir gün bile bekleyemez misin?»

Darya dişlerinin arasından cevap verdi:

«Hayır.»

«Eh, madem işin o kadar önemli, madem sabredemiyorsun git bakalım. Bana göre hava hoş ama, neymiş bakalım senin şu acele işin? Öğrenebilir miyiz?»

«Her şeyi bilirsen vaktinden önce ölürsün.»

Darya her zamanki gibi sözünü esirgemedi, Panteley de kızgın kızgın yere tükürüp, sorularını kısa kesti.

Ertesi gün Darya nahiye merkezinden dönerken yolunu değiştirip Tatarski'ye uğradı. Evde yalnız İlyiniçna'yla çocuklar vardı. Mişatka yengesine doğru koşacak oldu, ama Darya soğuk bir tavırla çocuğu itti ve kaynanasına:

«Natalya nerede, anne?» diye sordu.

«Bostanda, patatesleri çapalıyor. Niçin istiyorsun onu? Bizim ihtiyar mı çağırıyor yoksa? Bırak o kavrulsun güneşin altında. Benim böyle dediğimi söyle ona.»

«Kimse çağırmadı onu. Ben ona bir şey söylemek istiyorum.»

«Yayan mı geldin?»

«Evet.»

«Bizimkilerin işi biter mi yakında?»

«Belki yarın.»

«Beklesene biraz, nereye gidiyorsun öyle hışım gibi? Samanın ne kadarı zarar gördü yağmurdan, çoğu mu?» İhtiyar kadın basamaklardan inmekte olan Darya'nın başının etini yedi sorularıyla.

«Hayır, o kadar değil. Neyse, ben gidiyorum, vaktim yok...»

«Bostandan dönüşte buraya uğra da ihtiyara bir gömlek vereyim götürüver. Duydun mu...?»

Darya duymamış gibi yaptı, hızlı hızlı yürüyerek sığır otlağının yolunu tuttu. Nehir kıyısındaki iskelenin yanında durdu, gözlerini yarı kapatıp Don'un yeşil enginliğine baktı. Nehirden yükselen serin, nemli hava içine işledi. Kıyıdan bostanlara doğru ağır ağır ilerledi.

Don'ün üzerinde hafif bir meltem dolaşıyor, martılar havada çemberler çiziyordu. Dalgalar meyilli kıyıya doğru tembel tembel sürükleniyordu. Saydam, leylak rengi bir pusa sarınmış kıraç tepeler soluk ışıltılarla güneşin altında parlıyor, yağmurun yıkadığı karşı kıyıdaki orman, baharın ilk günlerinde olduğu gibi canlı, yemyeşil görünüyordu.

Darya ağrıyan ayaklarından pabuçlarını çıkardı, bacaklarını yıkadı, kıyıda, sıcacık çakıl taşlarının üzerinde uzun bir zaman oturdu. Avucunu gözlerine siper edip martıların hüzünlü çığlıklarını, kumsalı yalayan dalgacıkların uyumlu fışırtısını dinledi. O durgunluk, martıların o yürek parçalayıcı çığlıkları Darya'nın gözlerini yaşlara boğdu ve hiç beklemediği bir anda uğramış olduğu talihsizliğin sıkıntısı daha ağır, daha acı bir biçimde kendini gösterdi.

Natalya belini güçlükle doğrultup, çapasını çite dayadı, Darya'yı görünce ona doğru yürüdü.

«Beni mi istedin, Darya?»

«Derdimi dökmeye geldim sana...»

Yan yana oturdular. Natalya başörtüsünü çıkardı, saçını düzeltti, söyleyeceklerini dinlemek üzere Darya'ya baktı. Son birkaç gün içinde Darya'nın yüzünde beliren değişiklik karşısında şaşırıp kaldı: yanakları çökmüş, kararmış, alnında derin bir çizgi belirmişti. Gözlerinde hummalı, endişeli bir ışıltı vardı.

«Neyin var senin? Yüzün kararmış,» diye sordu Natalya acıyarak.

«Benim yerimde olsan sen de kararırdın.» Darya kendini zorlayarak gülümsedi, sustu. «Çapalanacak çok yer kaldı mı?»

«Akşama biter. Peki ama sana ne oldu?»

Darya heyecanla yutkundu, çabuk çabuk mırıldandı:

«Ne olduğunu söyleyeceğim sana. Hastayım. Pis bir hastalık... Şu son yolculukta kaptım... Allahın belası subayın birinden geçti!»

«Günahının cezasına çarpıldın işte!» Natalya korku ve üzüntüyle ellerini çırptı.

«Evet, çarpıldım... Söyleyenecek bir şey yok, kimseden de şikâyetçi değilim... Sadece benim zayıflığım yüzünden... Ayarttı domuz beni, aklımı çeldi... Dişleri bembeyazdı ama içi çürükmüş... Mahvoldum gitti!»

«Vah zavallı Darya'm benim! Gördün mü olanları? Ne yapacaksın şimdi?» Natalya büyüyen gözleriyle Darya'ya baktı; Darya ise kendini toparladı, gözlerini ayaklarına dikip, daha sakin bir sesle devam etti:

«Biliyor musun, daha eve dönerken yolda bir şeylerin farkına vardım. Önce sandım ki, sadece... Kendin de bilirsin, kadınların çeşit çeşit dertleri olur. Geçen bahar yerden bir çuval buğday kaldırmıştım da kanama üç hafta durmamıştı. Ama bu seferkinin böyle bir şey olmadığını anladım sonradan... Bazı belirtiler çıktı ortaya... Dün de nahiye merkezinde doktora görünmeye gittim. Utancımdan ölecektim neredeyse... Her şey bitti artık... Uslu kız ödülünü aldı sonunda!»

«Tedavi olman gerek; ne var ki, utanç verici bir şey bu. Dediklerine göre böyle hastalıkların da çaresi varmış.»

«Yok, kız, yok, benimkinin çaresi yok.» Darya çarpık çarpık gülümsedi, konuşmanın başından beri önüne eğik duran ateşli gözlerini kaldırdı. «Frengiye ya-

kalandım, bunun da tedavisi yok. İnsanın burnu falan düşüyor bu hastalıkla... Andronika Ananınki gibi... Sen onu hiç görmüş müydün?»

Gözleri yaşaran Natalya, «Şimdi ne yapacaksın?» diye sordu ağlamaklı bir sesle.

Darya uzun bir süre hiç konuşmadan oturdu. Mısır sapına dolanmış bir tarla sarmaşığının çiçeğini koparak gözlerinin hizasına kadar kaldırdı. Yarı saydam, tüyden hafif, pembe damarlı sapın ucundaki narin, minicik çiçekte güneşle ıslanmış toprağın ağır, özlü kokusu vardı.

Darya, bu alelade küçük çiçeğe sanki hayatında ilk defa görüyormuş gibi istekle, merakla baktı, burun delikleri titreyerek kokladı çiçeği, sona dikkatle, rüzgârdan kurumuş, ufalanmış toprağın üzerine bıraktı ve:

«Ne yapacağımı soruyorsun bana,» dedi. «Nahiye merkezinden gelirken yolda hep düşündüm... Canıma kıyacağım; işte yapacağım bu. Yazık olacak, ama başka çaresi de yok gibi. İyileşmeye çalışmak da bir işe yaramayacak; köyde bunu herkes duyacak, beni parmaklarıyla gösterecek, sırtını dönüp gülecek. Bu halimle de kim alır beni? Güzelliğim solacak, kuruyup gideceğim, daha ölmeden çürüyeceğim... Hayır, istemiyorum bunu!» Kendi kendisiyle tartışıyormuş gibi konuşuyor, Natalya'nın itiraz edercesine yaptığı hareketlere aldırış etmiyordu. «Vyeşenskaya'ya gitmeden önce, eğer pis bir hastalığa yakalandımsa tedavi ettiririm kendimi diye düşünmüştüm. Parayı da işte bu yüzden babama vermedim; doktorlara harcamak için işe yarar diye düşündüm... Ama şimdi fikrimi değiştirdim. Canımdan usandım artık. İyileşmek de istemiyorum.»

Darya korkunç, bir erkeğin bile ağzına almayacağı bir küfür savurdu, tükürdü, uzun kirpiklerinde asılı duran bir gözyaşını elinin tersiyle sildi.

«Söylediği sözlere bak şunun! Tanrıdan da kork-

muyor...» dedi Natalya, usulca.

«Tanrı mı? Artık ondan bana bir hayır gelmez. Zaten bütün ömrüm boyunca hep benimle uğraştı...» Darya gülümsedi. Yüzünde öyle yaramaz, öyle kurnaz bir ifade belirdi ki, Natalya bir an için eski Darya'yı görürü gibi oldu. «Onu yapamazsın, bunu yapamazsın; herkes işlediğin günahların hesabını kıyamet günü vereceğini söyleyip korkutur seni... Ama benim kendime vereceğim cezadan daha korkuncunu kimse düşünemez. Bütün bunlardan bıktım artık, Natalya. Herkes bir Allahın belası olup çıkmış... Kendi hesabını görmek hiç de zor olmayacak benim için. Ne önümde, ne ardımda bir kimsem var, ne de kimsenin yüreğimde yeri... İnanmazsın ama, böyle bu!»

Natalya onunla hararetli bir şekilde tartıştı; bir kere daha düşünmesi, intihar fikrini aklından çıkarması için Darya'ya yalvardı. Ama Darya önce onu dalgın dalgın dinledi, sonra kendini toparladı ve öfkeyle Natalya'nın sözünü yarıda kesti:

«Bırak bu lafları, Natalya!» dedi. «Beni kararımdan vazgeçirmen, bana yalvarman için gelmedim buraya. Sana başımdaki belayı haber vermeye, bugünden itibaren de çocukları yanıma yaklaştırmaman için seni uyarmaya geldim. Hastalığım bulaşıcıymış; doktor söylüyor, başkalarından da böyle olduğunu duymuştum bunun. Çocukların benden bu hastalığı kapmalarını istemiyorum. Anladın mı şimdi, budala? Kocakarıya bunu sen anlatırsın, benim söylemeye cesaretim yok... Hem ben... gidip de hemen ilmiği boynuma geçirecek değilim, korkma. Daha vakit var buna... Biraz daha yaşayacağım, dünyanın tadını çıkaracağım, sonra diyeceğim, elveda. Biliyorsun neye benzeriz bizler. Canımıza tak edinceye kadar hiçbir şeyin farkına varmayız... Şu benim hayatıma bir bak. Hemen hemen bir kör gibi yaşadım bugüne kadar; ama Don boyunca yürüye yürüye Vyeşenskaya'dan dönerken, yakında bütün bunları bırakıp gideceğimi düşününce,

sanki gözlerim yeniden açılır gibi oldu. Don'u seyrettim; suyun yüzünü kırıştıran dalgacıklar titreşiyordu, güneşin altında nehir gümüş gibiydi, dans ediyordu sanki akarken, öyle ki, doyamadım bakmaya. Dönüp dönüp çevremi seyrettim... Tanrım, ne güzeldi her şey! Oysa, şimdiye kadar bunun hiç farkında değildim...» Darya yüzünde utangaç bir ifadeyle gülümsedi ve sustu. Yumruklarını sıktı, boğazında düğümlenen hıçkırığı yutarak yeniden, daha yüksek, daha gergin bir sesle konuşmaya başladı. «Buraya gelirken yolda defalarca ağladım... Köye yaklaştığımda çocukların nehirde yıkandıklarını gördüm... Onlara bakarken yüreğim sızladı birden, ağlamaya başladım, budala gibi. Kumların üstüne uzanıp, bir iki saat bekledim gözyaşlarım dinsin diye. Hiçbir şeyi düşünmemek elde değil...»

Ayağa kalktı, etekliğini sıvazladı, alışık olduğu bir hareketle başörtüsünü düzeltti.

«Ölümü düşünürken tek bir şeye seviniyorum: Öbür dünyada Piyotr'u tekrar göreceğim... 'Eh,' diyeceğim ona, 'dostum Piyotr Panteleyeviç, kötü karını al bakalım geri.'» Her zamanki şakacı haliyle ekledi: «Ama öteki dünyada beni dövemeyecek. Huysuzluk edenleri cennete almıyorlar, değil mi? Eh, hadi allahaısmarladık, Natalyacığım! Şu benim derdimi anneme söylemeyi unutma sakın.»

Natalya tozlu avuçlarını gözlerine kapatıp, oturduğu yerde kaldı. Parmaklarının arasından sızan gözyaşları, çam ağacının yarıklarındaki reçine gibi ışıl ışıl parlıyordu. Darya çitin çalılarla örülmüş kapısına kadar yürüdü, sonra döndü ve sesinde sırası gelmişken söylediğini belirten bir ifadeyle:

«Bugünden itibaren yemeğimi ayrı bir tabakta yiyeceğim,» dedi. «Anneme böyle söylersin. Ha, evet, bir şey daha var: sakın babama bu konuda bir şey kaçırmasın ağzından, yoksa ihtiyar aklını oynatır, evden kovar beni. Bu da benim sonum olur. Ben şimdi doğru ot biçmeye gidiyorum. Allahaısmarladık!»

XIV

Orakçılar bozkırdan ertesi gün döndüler. Panteley saman yükleme işine yemekten sonra başlamaya karar verdi. Dunya öküzleri suvarmak için Don'a sürdü, İlyiniçna'yla Natalya da çabucak sofrayı kurdular.

Darya sofraya herkesten sonra geldi ve gidip en uca oturdu. İlyiniçna onun önüne küçük bir tabağın içinde lahana çorbası, bir kaşık, bir parça da ekmek koydu ve ötekilerin çorbasını her zamanki gibi hep birlikte içinden yedikleri büyük kâseye boşalttı.

Panteley hayretle karısına baktı, gözleriyle Darya'nın tabağını gösterip sordu:

«Bu da nereden çıktı? Niçin onun çorbasını ayrı koydun? Artık bizim dinimizden değil mi yoksa?»

«Sana ne bundan? Sen yemeğini yemeye bak!»

İhtiyar, Darya'ya şakacı bir bakışla bakıp gülümsedi. «Haa, anladım! Madalya kazandığı için artık bizimle aynı kaptan yemek istemiyor. Ne var, ne oldu, Darya? Bizimle aynı çanağın içine kaşık sallamaya burun mu kıvırıyorsun yoksa?»

«Hayır, burun kıvırdığım falan yok. Ayrı yemem gerekiyor, hepsi bu,» dedi Darya, boğuk bir sesle.

«Niçin?»

«Boğazım ağrıyor.»

«Ne olmuş ağrıyorsa?»

«Vyeşenskaya'ya gidip doktora göründüm, o da bana ayrı kaptan yememi söyledi.»

«Benim de bir kere boğazım ağrımıştı ama, kendimi kimseden ayırmamıştım, şükürler olsun, kimseye de bir zararım dokunmamıştı. Şu seninki ne biçim soğuk algınlığıymış böyle?»

Darya sapsarı kesildi, eliyle dudaklarını sildi, kaşığını bıraktı. İlyiniçna kocasının patavatsızlığına kızarak ona bağırdı:

«Kadının ne diye başının etini yiyip duruyorsun? Sofrada bile kimseye rahat huzur vermiyorsun! Atsi-

neği gibi musallat oluyorsun insana; elinden kurtulabilene aşkolsun!»

«Nedir bu yaygara be?» diye Panteley birden parlayarak havladı. «Ne haliniz varsa görün!»

Bu öfkeyle ağzına bir kaşık dolusu sıcak çorbayı boşaltıp boğazını yaktı. Çorbayı sakalına saçarak tükürdü ve çılgın gibi kükredi:

«Sofraya doğru dürüst yemek getirmesini bile bilmiyorsunuz; Allah topunuzun belasını versin! Çorba ateşten alındığı gibi getirilir mi hiç sofraya?»

«Sofrada daha az konuşsaydın çorbadan ağzın yanmazdı,» diyerek onu yatıştırdı İlyiniçna.

Yüzü mosmor kesilen babasının sakalından lahanaları ve küçük küçük doğranmış patatesleri topladığını gören Dunya az kalsın kahkahayı basacaktı. Ama herkes öyle asık bir surat takınmıştı ki, kendini tuttu, uygunsuz bir zamanda gülmemek için gözlerini başka yana çevirdi.

Yemekten sonra ihtiyarla iki gelini samanı getirmeye gittiler. Panteley uzun bir yabayla samanı alıp alıp arabaya uzattıkça, Natalya da küf kokan demetleri ayaklarının altında ezerek istifledi. Darya ile Natalya tarladan birlikte döndüler. Panteley yaşlı, cefakâr öküzleriyle önden gitmişti.

Güneş höyüğün ardında batıyordu. Biçilmiş bozkırdan yükselen pelinotunun acı kokusu akşama doğru kendini daha çok belli etti; aynı zamanda da daha yumuşak, daha hoş bir hal aldı ve gün boyunca sürdürdüğü boğucu keskinliğini yitirdi. Hava serinliyordu. Öküzler arabayı hevesle çekiyor, toynakların kaldırdığı yazlık yolun ağır tozu havaya yükselip, yol kenarlarındaki devedikenlerinin üstüne konuyordu. Devedikenlerinin başları, fesrengi taçlı çiçekleriyle göz alıcı alevler saçıyordu. Bunların üzerinde arılar vızıldayarak dolaşıp duruyordu. Bozkırın ta uzaklarındaki bir gölcüğe doğru uçan kızkuşları kanat çırparken bir-

birlerine sesleniyorlardı.

Darya sarsıla sarsıla giden arabada yüzükoyun uzanmış, dirseklerine dayanmıştı. Arada sırada Natalya'ya bakıyordu. Düşünceye dalmış, güneşin batışını seyreden Natalya'nın sakin ve aydınlık yüzünde bakır kırmızısı ışınlar dolaşıyordu. «Ama Natalya mutlu. Kocası var, çocukları var, başka isteyeceği bir şey yok ki. Ailede herkes onu seviyor. Ama ben mahvolmuş bir insanım. Ben ölünce arkamdan kimse gözyaşı dökmeyecek.» Darya gıptayla eltisi hakkında bunları düşünürken birdenbire ne yapıp edip Natalya'yı üzmek, ona acı çektirmek isteğini duydu içinde. Neden yalnız kendisi, sadece Darya, umutsuzluğun saldırılarıyla boğuşacakmış, mahvolan hayatını durmadan düşünecek, böyle insafsızca acı çekecekmiş? Natalya'ya bir daha baktı ve sesine içtenlik vermeye çalışarak:

«Sana bir şey itiraf etmek istiyorum, Natalya,» dedi.

Natalya hemen cevap vermedi. Güneşin batışını seyre dalmış, çok eskiden, daha Gregor'la nişanlı olduğu sıralarda onun, kendisini görmeye evlerine geldiği günü hatırlamıştı. Gregor giderken Natalya onu geçirmek için kapıya kadar çıkmıştı. Güneş o gün de böyle alevler saçarak batıyor, kaybolmaya yüz tutan ahududu rengindeki son ışıklar batıda ufku kaplıyor, söğüt ağaçlarında ekin kargaları sesleriyle ortalığı birbirine katıyordu. Gregor eyerde yarı dönük oturarak atını süüp gitmiş, Natalya sevinç ve heyecanının yaşarttığı gözlerle onun ardından bakmış, ellerini sivri uçlu bakire memelerine bastırmış, yüreğinin çırpınırcasına attığını hissetmişti... Darya ansızın sessizliği bozunca, keyfi kaçan Natalya isteksiz isteksiz sordu:

«Neyi itiraf edeceksin?»

«Bir günah işledim... Gregor'un izinli olarak cepheden köye gelişini bilmem hatırlar mısın? İşte o günün akşamı, hatırımda kaldığına göre ineği sağıyordum. Kulübeye dönerken Aksinya'nın beni çağırdığını

duydum. Beni evine götürdü ve şu küçük yüzüğü verdi bana; zorla elime tutuşturdu» —Darya adsızparmağındaki altın yüzüğü çevirdi— «ve Gregor'u ona göndermem için dil döküp beni kandırdı. Eh, bana göre hava hoştu... Gidip söyledim Gregor'a. O da bütün gece... Hatırlarsın, Kudinov'un geldiğini, oturup onunla konuştuğunu söylemişti. Hepsi yalandı tabii! Aksinya'nın yanındaydı.»

Yüzü bembeyaz kesilen Natalya oturduğu yerde uyuşmuş gibi hareketsiz kaldı, elindeki kuru bir yoncayı sakin sakin kırıp durdu.

«Kızma bana, Natalya. Bunu sana anlattığıma şimdi pişman oldum,» dedi Darya, alçak gönüllülükle, Natalya'nın gözlerinin içine bakmaya çalışarak.

Natalya sessizce gözyaşlarını içine akıttı. Yeniden üstüne çöken bu hiç beklenmedik keder öylesine ağırdı ki Darya'ya cevap verecek gücü kendinde bulamayan Natalya, allak bullak olan yüzünü saklamak için başını çevirmekle yetindi.

Köye girerlerken Darya kendine kızmış bir halde düşündü: «Sanki şeytan dürttü beni de durup dururken onu iğneledim! Artık bir ay iki gözü iki çeşme ağlar durur. Çenemi tutsaydım olmazdı sanki. Bunun gibi ineklerin kendi kör dünyalarında yaşamaları çok daha iyi.» Sözlerinin yapmış olduğu etkiyi yumuşatmak isteğiyle:

«Ama o kadar üzülme,» dedi. «Öyle içini çekecek ne var ki? Benim derdim seninkinden büyük, ama yine de başımı dik tutuyorum. Hem bilemeyiz ki, belki de Aksinya'nın yanında değildi de Kudinov'u görmeye gitmişti. Peşine düşmedim ki bileyim. Yakayı ele vermedikçe kimseye hırsız diyemezsin.»

Natalya başörtüsünün ucuyla gözyaşlarını silerek, «Onun nereye gittiğini tahmin etmiştim zaten,» dedi.

«Madem tahmin etmiştin, niçin ona sormadın? Ah, hiçbir işe yaramazsın zaten! Ben olsaydım senin yerin-

de paçasını elimden kurtaramazdı! Onu öyle bir köşeye sıkıştırırdım ki, canından bezdirirdim!»

«Gerçeği öğrenmekten korkmuştum... Kolay mı sanıyorsun buna katlanmak?» dedi Natalya, heyecandan kekeleyerek. Gözleri şimşek gibi ışıldadı. «Sen Piyotr'la... böyle yaşamış olabilirsin... Ama ben bütün çektiklerimi... neler geçirdiğimi hatırladığım zaman... korkuyorum... şimdi bile...»

«Unut öyleyse bütün bunları!» diye saflıkla öğüt verdi Darya.

«Bunlar unutulacak gibi şeyler değil!» diye Natalya acayip, kısık bir sesle bağırdı.

«Ben olsam unuturdum! İncir çekirdeğini doldurmaz bütün bunlar!»

«Sen kendi hastalığını unutsana bakayım!»

Darya kahkahayı koyuverdi.

«Çok isterdim, ama bırakmıyor ki, lanet olasıca! Dinle beni Natalya, istersen Aksinya'ya sorar öğrenirim her şeyi. Söyler bana. Allah cezamı versin eğer söylemezse. Dünyada hiçbir kadın yoktur ki, birini sevsin de ağzını açmasın, başkasına sevdiğinin kim olduğunu, nasıl sevdiğini söylemesin. Kendimden biliyorum bunu.»

«Senin yardımını istemiyorum! Zaten yapacağın yardımı yaptın az önce!» diye Natalya kuru bir sesle cevap verdi. «Kör değilim ben, bunları bana niçin söylediğini de biliyorum. Benim için üzüldüğünden falan değil; derdime dert katmak istediğinden söyledin bütün bunları.»

«Haklısın,» diye onu doğruladı Darya bir iç çekişiyle. «Ama bir de sen kendin karar ver: acı çekmesi gereken yalnız ben miyim bu dünyada?»

Samanların üstünden kayarak yere indi, dizgini eline aldı, yorgunluktan ayaklarını zor sürüyen hayvanları yedeğine alıp, bayır aşağı yola koyuldu. Evlerine uzanan daracık yolun başına vardıklarında arabaya yaklaşıp:

«Natalyacığım,» dedi, «sana bir şey sormak istiyorum... Kocanı çok mu seviyorsun?»

Natalya kesinlik ifade etmeyen bir sesle, «Elimden geldiğince,» diye cevap verdi.

«Seviyorsun o halde!» Darya içini çekti. «Ama ben hiçbir zaman kimseyi çok sevemedim. Köpek nasıl severse ben de öyle sevdim; orada, burada, nerde olursa. Yeniden dünyaya gelmeyi çok isterdim, o zaman başka türlü yaşardım hayatımı.»

Yaz akşamının kısa süren alacakaranlığını siyah gece izledi. Samanı avluda karanlıkta yığdılar. Kadınlar hiç konuşmadan çalıştılar, Panteley ona bağırdığında bile Darya karşılık vermedi.

XV

Don Ordusu ve yukarı Don isyancılarının birleşik kuvvetleri Ust-Medveditskaya'dan geri çekilen düşmanı önüne katıp, kuzeye doğru ilerledi. Şaşkin'de Dokuzuncu Kızıl Ordunun bozguna uğrayan alayları, Kazakları durdurmaya çalıştılar, ama mevzilerinden püskürtüldüler ve bir kere daha, fazla direnmeden, hemen hemen Çaritsin demiryoluna kadar geri çekilmek zorunda bırakıldılar.

Gregor da tümeniyle birlikte savaşa katıldı ve yandan hücuma uğrayan General Sutulov'un piyade tugayına büyük yardımda bulundu. Gregor'un hücuma kaldırdığı Yermakov'un süvari alayı iki yüze yakın Kızıl Ordu erini tutsak etti, dört makineli tüfek, on bir cephane arabası ele geçirdi.

Akşamüzeri Gregor Birinci Alaydan bir grup atlı Kazakla birlikte Şaşkin'e girdi. Tümen karargâhının konakladığı evin yanında, üstlerindeki pazen gömlek ve donlarıyla bembeyaz görünen yoğun bir tutsak kalabalığına bir Kazak süvari grubunun yarısı muhafızlık ediyordu. Tutsakların çoğunun ayaklarından çiz-

meleri alınmış, üstlerinde sadece iç çamaşırları kalmak üzere ne varsa çıkarılmıştı. Tek tük göze çarpan kirli birkaç haki asker ceketi, kalabalığın genel beyazlığı arasında birer yeşil nokta gibi sırıtıyordu.

Prohor Zikov tutsakları göstererek, «Kazlar gibi bembeyaz olmuş hepsi!» diye birden hayretini belirtti.

Gregor dizginleri çekti, atını yan çevirdi. Kazak kalabalığı arasında gözleriyle Yermakov'u arayıp ona seslendi:

«Buraya gelsene; başkalarının arkasına ne saklanıp duruyorsun?»

Yermakov yumruğunu ağzına götürüp öksürdü, atını Gregor'a doğru sürdü. Seyrek, kara bıyığının altında, sımsıkı kapalı dudaklarına yayılan kan kurumuş, sağ yanağı şişmiş, yeni beliren çürükler morarmıştı. Hücum sırasında atı doludizgin giderken tökezleyip yere yuvarlanmış, Yermakov fırlatılan bir taş gibi beş adım öteye uçmuş, bir mısır tarlasının mevsim için nadasa bırakılmış toprak yığınının tepesinden aşağı kadar karın üstü kaymıştı. Aynı anda kendisi de, atı da ayağa fırlamışlardı. Bir dakika sonra Yermakov yine eyerinin üstündeydi. Başında kasketi yoktu, yüzü kan içindeydi, ama yine de bayır aşağı akın eden Kazak süvarilerine, yalınkılıç, uçarak yetişmişti.

Hayretini belli eden bir sesle, «Neden saklanacakmışım,» dedi, Gregor'la bir hizaya gelince. Kan çanağına dönmüş gözleri hâlâ savaşın ateşiyle alevler saçmaktaydı. İçinde bir sıkıntı duyarak bakışlarını başka tarafa çevirdi.

«Köpek bile ekmek veren eli tanır! Sen niye benim peşimden geliyorsun?» dedi Gregor, kızgın kızgın.

Yermakov şiş dudaklarıyla gülümsemeye çalıştı ve tutsaklara baktı.

«Hangi ekmek veren elden söz ediyorsun? Yine başlama bilmece sormaya; nasıl olsa içinden çıkamayacağım. Zaten tepemin üstüne düştüm bugün attan...»

«Bu senin marifetin mi?» Gregor kamçısıyla tutsakları gösterdi.

Yermakov tutsakları sanki yeni görmüş de hayretler içinde kalmış gibi bir tavır takındı.

«Vay köpoğlu köpekler! Vay serseriler! Herifleri çırçıplak soymuşlar! Peki ama bu işi ne zaman becerdiler? İnanılacak gibi değil! Daha yanlarından ayrılalı bir dakika olmadı; üstelik de onlara dokunmamaları için sıkı emir vermiştim. Bak şimdi şunların haline! Yolunmuş tavuğa benzetmişler zavallı iblisleri!»

«Gözümü boyamaya kalkma! Ne diye numara yapıp duruyorsun? Onları soymaları için emri sen vermedin mi?»

«Tanrı korusun! Aklını mı kaçırdın sen, Gregor Panteleyeviç?»

«Verdiğim emri hatırlıyor musun?»

«Yani... bu konuda—»

«Evet, bu konuda!»

«Ah, hatırlamaz olur muyum hiç? Hem de su gibi ezberimde! Okulda bize öğrettikleri şiirler gibi.»

Gregor istemeyerek gülümsedi. Eyerinin üzerinde eğilip Yermakov'u kılıç kayışından tuttu. Bu gözüpek, yiğit komutanı ne de olsa seviyordu.

«Harlampi, numarayı bırak! Bunu yapmalarına niçin göz yumdun? Kopulov'un yerine karargâha getirilen yeni albay bunu bildirecek, sen de hesap vermek zorunda kalacaksın. Onların çalacakları hava hiç de hoşuna gitmeyecek; aslında bir şey olacağı yok ama, bir sürü sorular, soruşturmalarla uğraşacaksın.»

Yermakov ciddi ve açık bir şekilde, «Doğrusu, dayanamadım, Panteleyeviç!» diye cevap verdi. «Hepsi de Ust-Medveditskaya'da dağıtılan yepyeni şeyleri giyinip kuşanmıştı, oysa bizim delikanlıların ne üstünde vardı, ne başında, ne de evlerinde giyecek bir şeyleri. Hem nasıl olsa, geri çekildikleri zaman onları zaten orada çırçıplak edecekler. Gerideki fareler soysunlar diye mi biz bunları enseledik yani? Yok öyle şey! Bi-

zim çocuklar yararlansın bunlardan. Hesap soracaklarsa cevabını ben veririm; bu da hiçbir şeyi değiştirmez! Sen de üstüme varıp durma! Benim de bu işten hiç haberim filan yok, bilesin; değil bu işi yapmak, rüyamda bile görmedim!»

Tutsak kalabalığı ile aynı hizaya geldiler. Fısıltı halindeki konuşmalar kesildi. Ön sıralarda duranlar, asık yüzlerinde korku ve kaygı belirtileriyle gözlerini diktikleri atlılara, çekilip yol açtılar. Bir Kızıl Ordu eri Gregor'un komutan olduğunu anlayarak yanına geldi, elini üzengiye değdirip:

«Komutan yoldaş!» dedi. «Kazaklarına söyle de hiç olmazsa kaputlarımızı versinler. Bu kadarcık olsun acıyın bize! Geceleri soğuk oluyor, kendin de görüyorsun, çırçıplak haldeyiz.»

«Merak etme, yaz ortasında soğuktan donmazsın, tarlafaresi kılıklı herif!» diye Yermakov sert bir sesle çıkıştı. Atıyla kenara doğru adamı iteleyip, Gregor'a döndü: «Sen merak etme, eski elbiselerden bazılarını vermelerini söylerim bizimkilere. Hadi bakalım, açılın, çekilin kenara, savaşçı bozuntuları! Oturup pantolonlarınızdaki bitleri kırmak yaraşır size, Kazaklarla savaşmak değil!»

Tutsak edilen bölük komutanı karargâh odasında sorguya çekiliyordu. Yeni kurmay başkanı Albay Andreyanov, üzerine Nuh nebiden kalma bir muşamba serili masanın başında oturuyordu. Andreyanov yaşlıca, kalkık burunlu, şakakları iyice ağarmış, çocuklarınki gibi kepçe kulaklı bir adamdı. Kızıl komutan birkaç adım ötede masanın önünde ayakta duruyordu. Tutsak bölük komutanının ifadesi, Andreyanov'la birlikte tümene atanan kurmay subaylardan Yüzbaşı Sulin tarafından zapta geçiriliyordu.

Kızıl komutan boylu boslu, gür bıyıklı bir adamdı. Kırçıl saçları öylesine kısa kesilmişti ki, domuz kılından bir fırçaya benziyordu. Aşı boyasıyla boyanmış döşemede çıplak ayaklarını değiştirerek duruyor, arada

bir sezdirmeden albaya bakıyordu. Kazaklar onu sadece sarımtırak, ağartılmamış bezden bir asker fanilasıyla bırakmışlar, adamın pantolonunu alıp, yerine çizgileri solmuş, yamalı bir Kazak şalvarı vermişlerdi. Gregor masaya yaklaşırken tutsağın, zor durumda kalmış olmanın verdiği telaşla, kıçı boydan boya yırtık şalvarını çekip çekiştirerek çıplak yerlerini örtmeye çalıştığını gördü.

«Orel Eyaleti Askerî Komiserliği mi dedin?» diye sordu albay, gözlüğünün üstünden adama bakarak. Yeniden önüne baktı, elinde tuttuğu bir belgeyi gözlerini kısarak, incelemeye koyuldu.

«Evet.»

«Geçen sonbaharda mı?»

«Sonbaharın sonunda.»

«Yalan söylüyorsun!»

«Doğru söylüyorum.»

«Yalan söylüyorsun diyorum sana!»

Adam omuzlarını silkti ve bir şey söylemedi. Albay, Gregor'a baktı, tutsağı aşağıladığını belirten bir baş hareketiyle:

«Gel de gör!» dedi. «İmparatorluk Ordusunda subaymış eskiden, ama şimdi, gördüğün gibi, bir Bolşevik. Elimize düşünce de Kızılların tarafına kazara geçtiğini, zorla askere alındığını anlatmaya çalışıyor. Liseli bir genç kız gibi saçma sapan, çocukça yalanlar söylüyor ve bizim bu yalanlara inanacağımızı sanıyor. Ama bir vatan haini olduğunu itiraf etmek cesaretini gösteremiyor... Korkuyor, alçak herif!»

Adam konuşmakta güçlük çekerek:

«Görüyorum ki Albayım,» dedi, «bir tutsağa hakaret etmeye kalkışacak kadar cesaretlisiniz.»

«Alçaklarla konuşmam ben!»

«Ama ben konuşmak zorundayım!»

«Dikkat et! Hakaret tarzını değiştirmeye, sana dayak atmaya zorlama beni!»

«Sizin durumunuzda olan bir kimse için bu çok

kolay, üstelik tehlikesi de yok!»

Geldiğinden beri bir tek kelime söylememiş olan Gregor masaya oturdu, üzüldüğünü belirten bir gülümsemeyle tutsağa baktı. Adam öfkesinden bembeyaz kesilmişti; hiç korkmadan albaya laf yetiştiriyordu. «Albayın ağzının payını verdi!» diye düşündü Gregor memnunlukla ve Andreyanov'un sinirli sinirli seğiren morarmış tombul yanaklarına bakarken içinde kinle dolu bir sevinç duydu.

Gregor daha ilk karşılaşmalarında yeni kurmay başkanından hoşlanmamıştı. Andreyanov Dünya Savaşı'nda cephe hizmeti görmeyen subaylardan biriydi; devlet yönetimindeki söz sahibi kişilerin ve aile yakınlarının kendisini kayırmalarını sağlamış, geride kalmayı başarmış, emin yerlerdeki görevlere kene gibi yapışmıştı. Hatta iç savaş sırasında bile aklını kullanarak Novoçerkask'da kalıp, geride görev almış, ancak Ataman Krasnov'un iktidardan uzaklaştırılmasından sonra cepheye gitmek zorunda kalmıştı.

Andreyanov'la Gregor iki gece aynı evde konakladıkları sırada, Gregor, subayın kendi ağzından son derece dindar olduğunu, gözleri yaşarmadan ibadetten söz edemediğini, karısının akla gelebilecek en üstün erdemlere sahip örnek bir insan, adının da Sofiya Aleksandrovna olduğunu, vaktiyle ataman yardımcısı von Grabbe'nin bile kendisine başarı elde etmeksizin kur yaptığını öğrenmişti. Albay, ölmüş babasının ne kadar malı mülkü olduğuna dair bütün ayrıntıları ballandıra ballandıra sözlerine eklemiş, kendisinin albay rütbesine ulaşmak için harcadığı çabaları, 1916'da birlikte avlanmaya gittiği yüksek mevki sahibi kişileri anlatmıştı. Bundan başka Gregor'a oyunların en iyisinin vist, içkilerin en yararlısının kimyon yapraklarıyla çeşnilendirilmiş konyak, memuriyetlerin de en kârlısının askerî levazım dairesinde görev yapmak olduğunu bildirmişti.

Albay Andreyanov yakın bir yerde patlayan her

top sesiyle yerinden sıçrar, karaciğerinin rahatsızlığını bahane ederek at binmekten kaçınırdı. Karargâh muhafızlarının sayısını arttırmak başlıca meraklarından biriydi. Kazaklardan hiç hoşlanmadığını söylerdi. O zamandan beri de, ayırt etmeksizin bütün 'aşağı tabaka'ya karşı nefret duyardı. «Yalnız soylular kurtarabilir Rusya'yı,» derdi ve kendisinin de soylu kanı taşıdığını, Andreyanov'ların bütün Don eyaletinde en eski, en şerefli ailelerden biri olduğunu fırsat buldukça araya sıkıştırırdı.

Başlıca zaafı, kuşkusuz, hayatları boyunca hiç kafa yormadan, her şey hakkında üstünkörü yargıda bulunmak alışkanlığını edinmiş kıt zekâlı ve çenesine düşkün birtakım insanların yaşlılık dönemlerinde tutuldukları o korkunç, önüne geçilmez gevezelik illetiydi.

Gregor bu tür insanlarla çok karşılaşmış, her zaman da hepsinden nefret etmişti. Olabildiğince Andreyanov'dan uzak durmaya çalışıyordu ve gün boyunca bunu başarabiliyordu. Ama geceyi geçirmek için mola verdiklerinde Andreyanov onu arayıp bulur ve bir telaş içinde: «Gece birlikte mi konaklayacağız?» diye sorar, Gregor'un cevabını beklemeden eklerdi: «Dostum, diyorsun ki, piyade hücumlarında Kazaklara güvenilmez, ama ben Majestelerinin maiyetinde subayken... Hey, oradakiler, biriniz benim şu bavulumla yatağımı alıp getirin buraya.» Gregor uzanır, gözlerini kapatır, dişlerini sıkarak dinlerdi. Sonra bu yorulmak bilmez çenebaza saygısızca sırtını döner, kaputunu başına çeker, öfkesini dışarı vurmadan düşünürdü: «Nakil emrim gelir gelmez şu herifin kafasına ağır bir şey indireceğim! Hiç olmazsa bir hafta sesi soluğu kesilir belki.» Demeye kalmaz, «Uyuyor musun, bölük komutanı?» diye sorardı Andreyanov. «Evet,» derdi Gregor, boğuk bir sesle. «Özür dilerim ama, daha benim söyleyeceklerim bitmedi ki.» Ve hikâye devam ederdi. Gregor uykuya dalarken düşünürdü: «Bu papağanı kas-

ten başıma musallat ettiler. Fitshalarov'un bildiği bir şey vardır herhalde. Ama bu çürük elma suratlı herifle birlikte kim çalışabilir?» Albayın o çekilmez tenor sesi, sac döşenmiş bir damda inceden yağan bir yağmur gibi mırıldanmaya devam ederken Gregor uykuya dalardı.

Gregor, tutsak düşen Kızıl komutanın geveze kurmay başkanına bir güzel ağzının payını verdiğini görünce, büyük bir zevk duydu.

Andreyanov tam bir dakika ağzını açıp da bir şey söyleyemedi, gözleri yarı kapalı oturdu yerinde. Kepçe kulaklarının sarkık memeleri kıpkırmızı olmuştu; masanın üstünde duran, işaretparmağında som altından bir yüzük takılı beyaz ve tombul eli titriyordu.

«Dinle beni, soysuz,» dedi, heyecandan kısılmış bir sesle. «Seni çene yarıştırasın diye almadım karşıma; aklından çıkarma bunu! Ne olursa olsun, paçanı kurtaramayacaksın, anlıyor musun?»

«Çok iyi anlıyorum.»

«Senin için bu daha iyi olur. Sözün kısası, Kızıliara kendi isteğinle mi katıldığın, yoksa silahı eline zorla mı tutuşturdukları beni hiç ilgilendirmez. Bunun bir önemi yok; önemli olan, sahte bir şeref anlayışı içinde bulunman ve konuşmaktan kaçınman.»

«Şeref meselelerinde ayrı anlayışlara sahip olduğumuz açıkça görülüyor...»

«Çünkü sende şeref denen şeyden eser kalmamış; bütün mesele bunda!»

«Bana karşı takındığınız tavıra bakılırsa, sizin hiçbir zaman buna sahip olmadığınız anlaşılıyor!»

«İşin sonunu bir an önce getirmek niyetindesin anlaşılan!»

«Uzatmaya kalkacağım da sanki ne olacak? Beni korkutmaya çalışmayın; boşuna uğraşmış olursunuz!»

Andreyanov titreyen elleriyle sigara tabakasını açtı, bir sigara yaktı, üst üste bir iki nefes çekti, tutsakla tekrar konuşmaya başladı.

«Demek sorulara cevap vermeyi reddediyorsun, öyle mi?»

«Kendimle ilgili her şeyi söyledim size.»

«Canın cehenneme! Senin sefil kişiliğinle ilgilenmiş değilim. Lütfen şu soruya cevap ver: Sebriyakov istasyonundan ne kadar asker ve malzeme takviyesi aldınız?»

«Size söyledim, bilmiyorum.»

«Biliyorsun!»

«Pekâlâ! Biliyorum, ama size söylemeyeceğim! Hoşunuza gitti mi?»

«Seni tüfek harbisiyle dövmelerini emredeceğim, o zaman söylersin!»

«Sanmıyorum.» Tutsak sol elini bıyığına götürüp kendine güvenle gülümsedi.

«Kamişinski Alayı bu savaşa katılmış mıydı?»

«Hayır.»

«Ama sol kanadınızı süvari koruyordu. O hangi alaydı peki?»

«Bırakın artık bu lafları! Size bir kere daha söylüyorum, bu çeşit soruları cevaplandırmayacağım.»

«Kararını kendin ver: ya şimdi dilini çözersin, ya da on dakikaya kalmaz duvarın önüne çekilirsin! Anladın mı, soysuz köpek?»

Tutsak hiç umulmadık derecede gür, çın çın öten bir sesle cevap verdi:

«Bıktırdın be moruk, yeter artık be! Budala herif! Sen benim elime düşseydin ben seni böyle değil, başka türlü çekerdim sorguya...»

Andreyanov sarardı, elini tabancasının kılıfına attı. Gregor yavaşça yerinde doğruldu, onları uyardığını belli ederek elini kaldırdı.

«Hadi, kesin artık! Yeteri kadar çene çaldınız. Bırakın artık. Bakıyorum ikiniz de çabuk öfkelenen cinstensiniz... Bir anlaşmaya varamadınız ama zararı yok. Zaten konuşacak bir şey de kalmadı. Kendi adamlarına ihanet etmeyi kabullenmemekte çok haklı. Aşkol-

sun vallahi! Bu kadar dayanacağını hiç ummamıştım doğrusu.»

«Bırak! Müsaade et!» Andreyanov ateş püskürüyor, uğraşmasına rağmen bir türlü tabanca kılıfının kopçasını açamıyordu.

Gregor neşeli bir sesle, «Hayır, müsaade etmiyorum,» dedi ve masaya doğru ilerleyip tutsakla albayın arasında durdu. «Bir tutsağı öldüreceksin de ne olacak? Bu duruma düşmüş bir adamın üzerine varmaya hiç utanmıyor musun? Adam silahsız, tutsak düşmüş, çırçıplak soyulmuş ve sen ona silah çekmeye davranıyorsun...»

«Çekil kenara! Bu sersem bana hakaret etti.» Andreyanov hışımla Gregor'u itti, revolverini çekti.

Tutsak üşümüş gibi omuzlarını kaldırarak, hızla yüzünü pencereye döndü. Gregor, albayın avucuyla revolverinin pürtüklü kabzasını kavrayıp, silahı beceriksiz bir hareketle havada salladıktan sonra namluyu yere doğrultuşunu, kendisinin de başka tarafa dönüşünü gülümseyerek seyretti.

Albay boğuk bir sesle, «Ellerimi kirletmek istemiyorum...» dedi, derin bir nefes aldı, kuru dudaklarını yaladı.

Gregor, bıyığının altındaki bembeyaz dişlerinde ışıldayan kahkahayı tutmak için hiçbir çaba harcamadan konuştu:

«Zaten kirletemezdin ki! Bakarsan silahının dolu olmadığını görürsün. Bu sabah kalktığım zaman masanın üstünden alıp silahına şöyle bir göz atmıştım. İçinde bir tek kurşun bile yoktu, aylarca da temizlik yüzü görmemişti. Kendine ait teçhizata hiç de iyi bakmıyorsun.»

Andreyanov gözlerini önüne eğdi, parmağıyla revolverin topunu döndürüp gülümsedi.

«Hay Allah kahretsin! Haklısın...»

Hiç sesini çıkarmadan, olup bitenleri dudaklarında alaycı bir gülümsemeyle seyreden Yüzbaşı Sulin, o

ana kadar tuttuğu zaptı dürdü ve R'leri hoş bir şekilde telaffuz ederek konuştu:

«Silahlarınızın bakımıyla hiç ilgilenmediğinizi size defalarca söyledim, Semyon Polikarpoviç. Bugünkü olay da ne kadar haklı olduğumu bir kere daha kanıtladı.»

Andreyanov kaşlarını çatarak bağırdı:

«Hey, emir erleri, neredesiniz? Gelin buraya!»

Ön odadan çıkan iki emir eriyle muhafızların komutanı içeriye girdiler.

«Götürün şunu!» Andreyanov tutsağı başıyla gösterdi.

Adam döndü ve Gregor'la yüz yüze geldi, eğilerek onu selamladı, kapıya doğru yürüdü. Adamın kırmızı bıyığının altında dudaklarının belli belirsiz bir minnettarlık gülümseyişiyle aralandığı izlenimi uyandı Gregor'da.

Adamın ayak sesleri duyulmaz olunca, Andreyanov yorgun bir tavırla gözlüğünü çıkardı, ufak bir güderi parçasıyla gözlüğünün camlarını dikkatle sildi, uğradığı hayal kırıklığının sarsıntısını belirten bir sesle yakındı:

«Şu serseriyi çok güzel savundun doğrusu. Gerçi bu senin vicdanınla ilgili bir mesele. Ama onun önünde ne diye tabancamdan söz açarsın, beni de zor durumda bırakırsın?»

Gregor gönül alıcı bir sesle, «Önemsenecek bir şey yok bunda,» diye cevap verdi.

«Belki yok ama yine de yapmamalıydın. Bir yandan da haklısın; herifi öldürebilirdim çünkü... İğrenç herif! Sen gelmeden önce de yarım saat uğraştım onunla. Ne korkunç yalanlar söyledi bir bilsen; dolambaçlı cevaplar, yanlış bilgiler verdi göz göre göre. Sonunda yalanını yakaladığımı anlayınca da bıçak gibi kesip attı, konuşmayı reddetti. Askerî sırları düşmana açıklamasına subaylık onurunun izin vermediğini söyledi. Ama köpoğlusu kendini Bolşeviklere kiraladığı zaman

subaylık onurunu düşünmeyi akıl etmemişti... Bana kalırsa onu diğer iki subayla birlikte sessiz sedasız kurşuna dizmeliyiz. Edinmek istediğimiz bilgiyi şimdiye kadar alamadığımıza göre, bundan sonra da bu herifin bize bir hayrı dokunmaz. Bu alçaklar hem azılı hem de yola gelmeyen cinsten; onun için bunları bağışlamanın bir anlamı yok. Ne dersiniz?»

«Adamın bölük komutanı olduğunu nasıl öğrendiniz?» diye sordu Gregor, soruya cevap vereceği yerde.

«Kendi Kızıl Ordu erlerinden biri onu ele verdi.»

«Bence onu ele veren adamı kurşuna dizelim, komutanlara da dokunmayalım.» Gregor meydan okurcasına Andreyanov'a baktı.

Albay omuzlarını silkip, kötü bir şakaya dudak oynatır gibi gülümsedi.

«Bırak şakayı, ciddi olarak ne düşünüyorsun?»

«Ne düşündüğümü söyledim ya.»

«Afedersin ama, hangi nedenle?»

«Hangi nedenle mi? Rus Ordusunda disiplin ve düzeni korumak için; nedeni bu. Dün akşam yatarken, Albayım, Bolşevikleri tepeledikten sonra gençleri Kızıl salgınından kurtarmak için orduya nasıl bir düzen verilmesi gerektiği hakkında birtakım akla yatkın fikirler öne sürmüştünüz. Ben de sizin bu düşüncenize katılmıştım; hatırlıyor musunuz?» Gregor bıyığını sıvazlayıp, albayın yüzünün değişen ifadesine dikkatle baktı ve akıllıca sözlerle konuşmasını sürdürdü: «Ama şimdi önerdiğiniz şeye bakın! Buna uyulursa ordunun içinde düzensizlik baş gösterir. Askerler subaylarına ihanet edebileceklerini sanacaklar! Doğrusu, onlara tam öğretilecek şey buldunuz! Hem diyelim ki, günün birinde biz kendimizi böyle bir duruma düşmüş bulduk; o zaman ne yaparız? Kusuruma bakmayın ama, ben bu fikre katılmıyorum.»

Andreyanov, «Nasıl istersen!» dedi soğuk bir tavırla, Gregor'a dik dik bakarak. Bu asi komutanın ken-

dine özgü ahlak anlayışı taşıdığını ve garip bir adam olduğunu duymuştu ama ondan bu kadarını hiç ummamıştı. Şunu söylemekle yetindi: «Elimize geçen Kızıl komutanlara karşı şimdiye kadar hep böyle davranmışızdır, özellikle bunlar eski subaylarsa. Senin fikirlerin bir yenilik benim için... Bu kadar açık bir mesele karşısındaki tutumunu da doğrusu anlayamıyorum.»

«Savaşta fırsatı bulunca öldürmemezlik etmedik, ama yeterli bir neden olmadıkça da tutsakları kurşuna dizmedik,» diye cevap verdi Gregor, mosmor kesilerek.

Andreyanov, «Pekâlâ, biz de onları cephe gerisine yollarız,» diyerek onun fikrine katıldı. «Şimdi bir başka mesele daha var: tutsaklardan bazıları, Saratov eyaletinden askere alınan köylüler bizim saflarımızda savaşmak istediklerini bildirdiler. Bizim 3. Piyade Alayındaki asker sayısı üç yüzün altında. Gönüllü tutsaklardan, en iyilerini seçmek şartıyla, bir kısmının oraya gönderilmesi uygun olur mu sence? Bu konuda ordu kurmay başkanlığından kesin talimat var.»

«Ben kendi komutam altına bir tek köylü almam. Boşluk Kazaklarla doldurulur,» diye Gregor kesip attı.

Andreyanov bu fikrini ona kabul ettirmeye çalıştı. «Bak, kavga edecek değiliz,» dedi. «Tümeninde yalnız Kazakların bulunmasını istemeni anlıyorum, ama ihtiyaç bizi tutsaklara bile burun kıvırmamaya zorluyor. Hatta Gönüllü Ordusunda bile bazı alayların mevcudu tutsaklarla takviye edilmiştir.»

«Onlar istediklerini yapabilirler. Ben köylüleri almayı reddediyorum. İşte o kadar,» diye hırladı Gregor.

Az sonra tutsakların cephe gerisine gönderilmesiyle ilgili talimatı vermek için dışarı çıktı. Akşam yemeğinde Andreyanov heyecanlı bir sesle:

«Öyle görünüyor ki birlikte çalışmamız biraz güç olacak...» dedi.

«Ben de şimdi aynı şeyi düşünüyordum,» diye cevap verdi Gregor umursamazlıkla. Sulin'in gülümsemesine hiç aldırış etmeden parmaklarını onun tabağına daldırıp, bir parça koyun haşlaması aldı ve etin sert kıkırdağını acaip sesler çıkararak bir kurt iştahıyla dişlemeye koyuldu; öyle ki, Sulin sanki bir yeri acıyormuş gibi kaşlarını çatmak, hatta bir an için gözlerini kapatmak zorunda kaldı.

*

İki gün sonra, geri çekilen Kızıl kuvvetleri kovalamak görevi General Salnikov'un müfrezesine verilmiş, Gregor da acele olarak kurmay başkanlığı karargâhına çağırılmıştı. Yumuşak huylu, yaşlıca bir general olan kurmay başkanı, isyancı kuvvetlerin lağvedilerek başka birliklere dağıtılması ile ilgili, Don Ordusu komutanı tarafından çıkarılan emri Gregor'a bildirdikten sonra sözü uzatmadan konuya girdi:

«Kızıllara karşı partizan savaşında tümeninize büyük bir başarıyla komuta ettiniz. Ama şimdi size değil bir tümen, bir alay bile emanet edemeyiz. Askerlik öğrenimi görmemişsiniz. Ayrıca, geniş bir cephenin bugünkü şartları altında ve savaşın çağdaş yöntemlerle yapıldığı bir dönemde, siz, büyük çapta bir askerî birliğe komuta edemezsiniz. Anlaştık, değil mi?»

«Evet,» diye cevap verdi Gregor. «Ben de zaten tümenin komutanlığından ayrılmak istiyordum.»

«Yeteneklerinize olduğundan fazla değer vermemeniz sevindirici bir şey. Böyle bir meziyete sahip genç bir subaya bugünlerde pek ender rastlanıyor. Evet, cephe komutanlığının emriyle 19. Alayın Dördüncü Bölük komutanlığına atanmış bulunuyorsunuz. Alay şu anda buradan on beş verst kadar ötede, Vaznikov köyü yakınlarında bir yerlerde yürüyüş halinde. Bugün ya da en geç yarın alaya katılın. Sanırım bana söylemek istediğiniz bir şey var, öyle değil mi?»

«Levazım bölümüne atanmamı istiyordum.»

«Bu imkânsız. Size cephede ihtiyaç var.»

«İki savaşta on dört kere yaralandım ve mermi şoku geçirdim.»

«Bunun hiç önemi yok. Gençsiniz, gücünüz kuvvetiniz yerinde, daha dövüşebilirsiniz. Yaralarınıza gelince, yarasını göstermeyecek kaç subay var? Gidebilirsiniz. Talihiniz açık olsun!»

*

Belki de, isyancı ordusunun lağvedilmesinin yukarı Don Kazakları arasında yaratacağı hoşnutsuzluğu önlemek için Ust-Medveditskaya'nın ele geçirilmesinden hemen sonra, ayaklanma sırasında kendini gösteren bir sürü Kazak eri astsubay yapıldı, çavuşların aşağı yukarı hepsine asteğmenlik rütbesi verildi, ayaklanmaya katılan subaylar da ödüllendirildi ve terfi ettirildi. Gregor da unutulmadı. Yüzbaşı rütbesiyle ödüllendirildi ve bir yazılı ordu emrinde, onun Kızıllara karşı savaştaki üstün hizmetleri belirtildi, komutanlığın minnettarlığı dile getirildi.

İsyancı alayların dağıtılması işi birkaç gün içinde başarıyla sonuçlandı. Okuma yazma bilmeyen tümen ve alay komutanlarının yerine generaller ve albaylar getirildi, bölük komutanlıklarına tecrübeli subaylar atandı, batarya ve karargâh komutanlarının hepsi değiştirildi, bu arada Kazak askerleri de Donets nehri boyundaki vuruşmalarda büyük kayıplar vermiş olan Don alaylarına dağıtıldı.

Akşamüzerinin geç saatlerinde Gregor tümenindeki Kazakları bir araya toplayarak isyancı ordusunun dağıtıldığını bildirdi ve onlarla vedalaştı.

«Hakkınızı helal edin, Kazak kardeşlerim. Hep beraber düşmana göğüs gerdik; bunu yapmak zorundaydık. Ama bugünden itibaren hepimiz kendi başımızın çaresine kendimiz bakacağız. Sizin dikkat edeceğiniz tek şey kellenizi sakınmak olacaktır. Bakın ki Kızıllar kafalarınızda delik açmasınlar. Gerçi kafalarımız pek

iyi çalışmaz ama hiç yokuna bir kurşunla bütün bütün işlemez hale gelmesinin de bir anlamı yok. Bu kafalara daha çok ihtiyacımız olacak; bundan sonra ne yapacağımızı düşünmek için...»

Kazaklar onu karamsar bir sessizlik içinde dinlediler. Sözünü bitirir bitirmez de hep birden, heyecandan boğuk boğuk çıkan seslerle aralarında konuşmaya başladılar.

«Demek eski günler geri geliyor ha?»

«Nereye gideceğiz şimdi?»

«Yine akıllarına eseni yapıyorlar halka, domuzlar!»

«Başka birliklere dağıtılmak istemiyoruz! Başlattıkları bu yeni düzen de nereden çıktı?»

«Eh, çocuklar, kaldık işte kendi başımıza, yeriz artık birbirimizi!»

«Ekselanslar yine başlarlar sıkıp suyumuzu çıkarmaya!»

«Kollayın kendinizi ha! Olanca güçleriyle abanıp üstümüze, çıkaracaklar pestilimizi...»

Gregor herkes sussun diye bekledi, sonra konuştu:

«Sesiniz kısılıncaya kadar bağırıp çağırmanızın hiçbir yararı yok. Emirleri tartıştığımız, subaylara kafa tuttuğumuz o eski günler geçti artık. Hadi, dağılın, konak yerlerinize... Dilinizi de bu kadar uzatmayın, yoksa kendinizi ya harp divanında ya da ceza bölüklerinde bulursunuz.»

Kazaklar takım düzeninde Gregor'un yanına gelip elini sıktılar ve:

«Allahaısmarladık, Panteleyeviç!» dediler. «Sen de bize hakkını helal et.»

«Yabancıların emri altında görev yapmak bizim için pek kolay olmayacak.»

«Bizi bırakıp gitmeyecektin. Tümen komutanlığından ayrılmayı kabul etmeyecektin.»

«Seni çok arayacağız, Melehov. Yeni komutanlar belki senden daha okumuş kimselerdir ama bunun bi-

ze bir yararı olmayacak. Üstelik, yükümüz daha da artacak. İşin kötü yanı da bu zaten.»

Ama bölüğün soytarılığını ve laf ebeliğini yapan bir Kazak araya girerek:

«İnanma bunlara, Gregor Panteleyeviç!» dedi. «İnsan ister kendi halkıyla birlikte, ister yabancıların emri altında görev yapsın, bu hiçbir şeyi değiştirmez eğer onun geçinmeye niyeti yoksa.»

*

O gece Gregor, Yermakov ve öteki Kazaklarla oturup votka içti, sabahleyin de Prohor Zikov'la birlikte 19. Alaya yetişmek üzere at sırtında yola çıktı.

Bölüğü devralıp da adamlarıyla doğru dürüst tanışmasına bile fırsat kalmadan onu alay komutanının yanına çağırdılar. Ortalık daha iyice aydınlanmamıştı. Gregor atları teftiş ettiği için geciktiğinden albayın huzuruna ancak yarım saat sonra çıkabildi. Subaylarına karşı aşırı disiplin uygulayan bu sert alay komutanından iyi bir zılgıt yiyeceğini umuyordu. Oysa, komutan onu güler yüzle karşıladı. «Eveet, bölüğün hakkında ne düşünüyorsun bakalım?» diye sordu. «Adamların hepsi çakı gibi, öyle değil mi, ha?» Cevap beklemeden, gözlerini Gregor'un arkasında rasgele bir yere dikip devam etti:

«Evet, dostum, sana çok acı bir haber vermek zorundayım... Evde büyük bir felaket olmuş. Dün gece Vyeşenskaya'dan bir telgraf geldi. Ailenle ilgili meseleleri hale yola koyman için sana bir ay izin veriyorum. Hemen gidebilirsin.»

Gregor sapsarı kesilerek, «Telgrafı verin bana,» diye mırıldandı.

Dörde katlanmış kâğıdı alıp açtı, okudu ve birdenbire terleyen avucunun içinde sıktı. Kendini fazla zorlamadan toparladı, hemen hemen hiç kekelemeden konuştu:

«Doğrusu hiç beklemiyordum bunu. Gitsem iyi olacak. Allahaısmarladık.»

«İzin kâğıdını almayı unutma.»

«Tabii. Sağ olun. Unutmam.»

Her zamanki gibi kılıcını eliyle tutarak sağlam ve kendine güvenen adımlarla kapının önündeki sundurmaya doğru yürüdü. Ama sahanlığın basamaklarından inmeye başlayınca, birden kendi adımlarının sesi kulağına gelmez oldu, bir süngü saplanmış gibi yüreğinde keskin bir acı duydu:

En alt basamakta sendeledi. Sol eliyle sarsak parmaklığa tutundu, sağ eliyle de ceketinin yaka düğmesini hızla açtı. Bir dakika kadar, derin derin soluyarak durdu, ama bu bir dakika içinde üzüntüden sarhoş olmuş gibiydi. Elini parmaklıktan çekip, atının bağlı durduğu bahçe kapısına doğru yalpalayarak yürürken adımları ağırlaştı.

XVI

Darya ile konuşmasından sonra, Natalya, uykusunda kötü bir rüya görüp de bir türlü uyanamayan bir insanın sıkıntısına benzeyen bir acıyla kıvrandı birkaç gün. Prohor Zikov'un karısını görmeye gitmek için akla yakın bir bahane aradı ve ondan geri çekilme sırasında Gregor'un Vyeşenskaya'da ne yaptığını, orada Aksinya'yı görüp görmediğini öğrenmeye çalıştı. Kendisine karşı kocasının işlediği suçtan emin olmak istiyordu, Darya'nın anlattıklarına hem inanmış, hem de inanmamıştı çünkü.

Elinde ufak bir dal parçasını umursamazlıkla sallayarak Zikov'ların avlusunun yolunu tuttuğunda akşam olmak üzereydi. Prohor'un karısı o günkü işini bitirmiş, kapının önünde oturuyordu.

«Merhaba, asker karısı!» diye seslendi Natalya. «Bizim buzağıyı gördün mü?»

«Merhaba, yavrum! Hayır, görmedim.»

«Derdi günü başıboş dolaşıp durmak, lanet olasıcanın! Bağlasan durmuyor evde! Nerede arayacağını şaşırdım gitti.»

«Dur da dinlen biraz. Buzağı da elbet çıkar gelir bir yerlerden. Ayçiçeği çekirdeği ister misin?»

Natalya yaklaştı, gelip kadının yanına oturdu. Dereden tepeden konuşmaya başladılar.

«Senin askerden haber yok mu?» diye sordu Natalya.

«Hiçbir haber yok. Toz olup rüzgâra karıştı sanki, Deccal herif! Seninkinden bir haber aldın mı?»

«Hayır. Grişa mektup yazacağına söz vermişti, ama şimdiye kadar bir tane bile göndermedi. Bizim birlikler Ust-Medveditskaya'nın ötesine ulaşmış diyorlar, ama başka bir şey duymadım.» Natalya konuşmayı Don'un öbür kıyısındaki son geri çekilme olayına getirdi ve askerlerin Vyeşenskaya'da nasıl yaşadıklarını, kendi köylerinden herhangi birinin orada kalıp kalmadığını merakla sormaya başladı. Prohor'un kurnaz karısı Natalya'nın kendisini niçin görmeye geldiğini anladı; bu yüzden de ölçülü ve kısa cevaplar verdi.

Kocası Gregor'la ilgili her şeyi ona anlatmıştı ama, dilinin kaşınmasına rağmen ağzından bir şey kaçırmaya korkuyor, Prohor'un uyarısını aklından çıkarmıyordu: «Bak, duvara yazıyorum: sana anlattıklarımın bir kelimesini kimseye söyleyecek olursan, kafanı et tahtasına yatırır, dilini halat gibi dışarı çeker, lime lime doğrarım. Eğer bununla ilgili bir söylenti Gregor'un kulağına gidecek olursa, hiç gözümün yaşına bakmaz, öldürür beni. Senden bıkmış olabilirim, ama hayattan bıkmadım daha. Anladın mı? Onun için, ağzını sıkı tut...»

Sabrı tükenen Natalya, «Senin Prohor şu Aksinya Astakova'yı Vyeşenskaya'da hiç görmüş olamaz mı?» diye açıkça sordu.

«Niçin görmüş olsun? Başını kaşıyacak vakti mi var onun sanıyorsun? İnan olsun ki, hiçbir şey bilmiyorum, Mironovna. Senin de bana sormaman gerek aslında. Benim kocam olacak ak başlı şeytanın ağzından akıllı uslu bir laf çıkmaz ki zaten. Şunu yap, bunu

yap demekten başka bir şey bilmez.»

Natalya kadının yanından ayrıldığında eskisinden daha küskün, daha heyecanlıydı. Gerçeği öğrenmek için daha fazla bekleyemeyeceğini anladı, yola çıkıp Aksinya'nın kendisini görmeye gitti.

Son yıllara kadar birbirleriyle kapı komşusuydular ve sık sık karşılaşırlardı. Böyle durumlarda ya sessizce selamlaşırlar, ya da bazen bir iki laf edip geçerlerdi. Selamı sabahı kestikleri, nefretle birbirlerine baktıkları günler geride kalmış, ortaklaşa besledikleri düşmanlık eski şiddetini kaybetmişti ve Natalya şimdi Aksinya'yı görmeye giderken onun kendisini kovmayacağını, Gregor hakkında bir şeyler söylemek isteyeceğini umuyordu. Nitekim yanılmamış, düşündüğü boşa çıkmamıştı.

Aksinya şaşkınlığını saklamadan, Natalya'yı misafir odasına buyur etti, perdeleri çekti, lambayı yaktı ve sordu:

«Hangi iyi haber getirdi seni buraya?»

«Sana iyi haberle gelmem için hiçbir sebep yok...»

«Kötü haberi söyle öyleyse. Gregor Panteleyeviç'in başına bir şey mi geldi yoksa?»

Aksinya'nın sorusunda öyle derin, öyle açık bir endişe vardı ki, Natalya her şeyi anladı. Aksinya bir cümleyle bütün duygularını, bütün korkularını, ne için yaşadığını açığa vurmuştu. Artık bu durumda, Gregor'la olan ilişkileri hakkında ona bir şey sormanın hiçbir gereği yoktu. Natalya kalkıp gitmedi yine de, bir anlık duraksamadan sonra, «Hayır,» dedi, «kocam hayatta, sağlığı da yerinde; telaşlanma!»

«Telaşlanmıyorum; bunu da nereden çıkardın? Onun sağlığıyla tasalanmak sana düşer. Benim kendi derdim bana yetiyor.» Aksinya rahat konuşuyordu ama, yüzüne ateş bastığını hissederek hızla masaya doğru gitti. Ziyaretçisine arkasını dönerek, aslında pekâlâ yanmakta olan lambanın fitilini ayarlamak için uzun bir süre oyalandı.

«Senin Stepan'dan bir haber var mı?»

«Geçenlerde selam yollamış.»

«İyi miymiş?»

«Öyle olduğu anlaşılıyor.» Aksinya omuzlarını silkti.

İşte şimdi de kendine karşı yapmacık bir tavır takınamamış, ya da gerçek duygularını gizleyememişti; kocasının kaderiyle hiç ilgilenmediği öyle açık seçik görülüyordu ki, Natalya istemeyerek gülümsedi.

«Onu pek merak etmediğin belli oluyor... Bu senin bileceğin iş. Benim geliş nedenim şu: Köyde bir söylentidir gidiyor, Gregor'la aranız iyiymiş diye, köye geldiği zamanlar da onu görüyormuşsun. Doğru mu?»

«Sen de tam adamına gelmiş soruyorsun!» dedi Aksinya, alaycı bir sesle. «Ben sana sorsam doğru mu, değil mi diye, ne dersin?»

«Doğruyu söylemeye korkuyor musun?»

«Yok, korkmuyorum.»

«Söyle o halde; hiç değilse ben de bilirim, kendimi üzmem. Ne diye boş yere tedirgin olayım?»

Aksinya'nın siyah kaşları titredi, gözleri kısıldı.

«Sana acıyacak değilim,» dedi, sert bir tavırla. «İkimizin arasında bu hep böyle oluyor: Ben üzüldüğüm zaman sen seviniyorsun, sen üzüldüğün zaman da ben seviniyorum... Çünkü aynı adamı paylaşıyoruz, öyle değil mi? Pekâlâ, sana doğruyu söyleyeyim de sırası gelmişken öğrenmiş ol. Söylenenlerin hiçbiri yalan değil, hepsi doğru. Gregor yine bana döndü. Bu sefer onu elimden kaçırmamak için ne lazımsa yapacağım. Bakalım şimdi sen ne yapacaksın? Evimin camını çerçevesini mi kırıp dökeceksin, yoksa beni mi bıçaklayacaksın?»

Natalya elindeki incecik, esnek dal parçasını düğümler gibi büküp ocağa doğru fırlattı ve ondan hiç beklenmeyen bir metanetle cevap verdi:

«Sana şimdi bir kötülük yapmayacağım. Gregor dönünceye kadar bekleyip, onunla konuşacağım. On-

dan sonra hep birlikte görürüz ikinize neler yapacağımı. İki çocuğum var benim; onların hakkını da, kendi hakkımı da korumasını bilirim ben!»

Aksinya gülümseyerek cevap verdi:

«Demek şimdilik bir şeyden korkmadan yaşayabilirim, öyle mi?»

Natalya, bu sözlerdeki alaycı ifadenin farkına varmayarak Aksinya'nın yanına gitti ve hafifçe kolunu tuttu.

«Aksinya, hayatım boyunca yolumu kestin; ama artık eskiden yaptığım gibi yalvarmayacağım sana. Bilmem o günleri hatırlıyor musun? O zaman daha gençtim, daha akılsızdım, kendi kendime: 'Ona yalvarsam bana acır, yüreği dayanmaz, Gregor'u bırakır,' diye düşünmüştüm. Bu sefer yalvarmayacağım sana. Bildiğim tek şey var ki, o da senin Gregor'u sevmediğin. Onu sadece özlüyorsun, bir alışkanlıkla. Benim kadar acaba sen onu sevdin mi hiç? Sanmam. Listnitski'yle oynaştın; düşüp kalkmadığın kimse mi kaldı, fındıkçı? Bir kadın bir erkeği severse böyle şeyler yapmaz.»

Aksinya sapsarı oldu; Natalya'yı iterek, oturduğu sandığın üstünden kalktı.

«Yaptıklarımdan ötürü o beni hiçbir zaman ayıplamadı. Ama sen ayıplıyorsun! Sana ne bundan? Pekâlâ! Ben kötürüyüm, sen iyisin. Başka diyeceğin var mı?»

«Hepsi bu kadar. Kızma. Hemen gidiyorum. Doğruyu söylediğin için de sana teşekkür ederim.»

«Boşuna teşekkür zahmetine girişme. Ben söylemesem de kendin öğrenecektin nasıl olsa. Bekle biraz, ben de seninle dışarı çıkıp panjurları kapatacağım.»

Aksinya merdiven başındaki sahahlıkta durdu ve:

«Dövüşmeden ayrıldığımıza memnunum,» dedi. «Ama sana şunu söylemek isterim ki, sevgili komşum, gelecekte eğer gücün yeterse onu benden alırsın; yok, yetmezse, o zaman da bana gücenmezsin. Ondan vaz-

geçmeye hiç niyetim yok; en azından senin kadar. Artık genç bir kadın sayılmam; buna rağmen sen bana fındıkçı diyorsun, ama sizin Darya değilim ben. Hayatım boyunca bu konularda oyun oynamaya kalkmadım. Senin çocukların var. Benim için o...» Aksinya'nın sesi titredi, gittikçe kısıldı, boğuklaştı. «Dünyada ondan başka kimseyi görmez benim gözüm. O benim ilk ve son aşkım. Yeter, ondan söz etmeyelim artık. Eğer Gökler Kraliçesi onu ölümden korur da sağ salim dönerse o seçer ikimizden birini...»

O gece Natalya uyuyamadı. Ertesi sabah İlyiniçna'yla beraber bostandaki yaramaz otları ayıklamaya gitti. Çalışırken ferahlıyor, sıkıntısını unutuyordu. Kumlu, güneşin kuruttuğu gevrek balçık keseklerine çapayı düzenli aralıklarla indirip dururken, aklından çıkmayan o tek düşünce kafasını fazla kurcalamıyordu. Arada sırada dinlenmek, yüzündeki terleri silmek ve su içmek için belini doğrultuyordu.

Rüzgârın parçalayarak birbirine kattığı beyaz bulutlar uçuşuyor, mavi gökte eriyip gidiyordu. Güneş, sıcaktan kavrulan toprağa ışınlarını ok gibi saplıyordu. Yağmur doğudan yaklaşıyordu. Natalya başını kaldırmadan da gökte yüzen bir bulutun gelip güneşi kapattığını sezebiliyordu. Sırtında bir an için bir serinlik hissettiğinde, biliyordu ki, kahverengi, sıcak toprağın, karmakarışık karpuz filizlerinin üzerinden kurşunî bir gölge gelip geçmektedir. Sonra bu gölge giderek, yamaca serpilmiş kavunların, sıcaktan pörsüyün yere yatmış otların, kuş pisliklerinin beneklediği hüzünlü yapraklarıyla akdiken ve böğürtlen çalılıklarının üzerine yayılıyordu. Bıldırcınların özlem dolu haykırışları arttıkça arttı, tarlakuşlarının tatlı cıvıltıları daha açık seçik duyulur hale geldi, hatta ılık otları kımıldatan rüzgârın yakıcı sıcağı, yerini hafif serinliğe bırakır gibi oldu. Ama az sonra güneş batıya doğru yol alan bulutun göz kamaştırıcı beyazlığını delip geçerek, onun ağından kendini kurtaracak, toprağın üzerine bir kere

daha pırıl pırıl, altın renkli ışık selini kılıçlamasına boşaltacaktı. Ta ötelerde bir yerlerde, Don kıyısı tepelerinin ovaya uzanan gök mavisi çıkıntıları üzerinde süzülerek uzaklaşan bulutun lekeli gölgesi, toprakta el yordamıyla yolunu bulmaya çalışarak ilerlemekteydi. Ama kehribar sarısı öğlen sıcağı bir kere daha kavun tarlasında hüküm sürmekte, buğulaşan pus, ufukta titreşip oynaşmakta, otlar ve otları doyuran toprak daha keskin kokular salmaktaydı.

Öğleyin Natalya gidip, yardaki bir pınardan bir testi buz gibi su getirdi. Hem o hem de İlyiniçna suyu kana kana içtiler, yüzlerini yıkadılar, sonra da güneşin altında yemek yemeye oturdular. İlyiniçna yere bir peşkir serdi ve ekmeği üzerinde özenle kesti. Torbadan kaşıkları ve kupayı çıkardı, yerde duran ceketinin altına güneşten bozulmasın diye gizlediği dar ağızlı ayran ibriğini çekip aldı.

Natalya'nın pek iştahsız yediğini gören kaynanası sordu:

«Dikkat ediyorum, hanidir sende bir değişiklik var... Yoksa Grişa'yla aranızda bir şey mi geçti?»

Natalya'nın rüzgârdan çatlayan dudakları üzüntüyle titredi. «Gregor yine Aksinya'nın peşinde, anne.»

«Ne — Nereden biliyorsun?»

«Dün Aksinya'yı görmeye gittim.»

«Bunu o sürtük mü söyledi?»

«Evet.»

İlyiniçna sustu; düşüncelere daldı. Kırışıklarla kaplı yüzünde sert bir ifade belirdi, haşin bir görünüme bürünen dudaklarının kenarları aşağı sarktı.

«Belki böbürlenmek için böyle demiştir, lanet olasıca.»

«Hayır, anne, hepsi doğru. Niçin yalan söylesin?...»

«Sen de kocanı çok başıboş bıraktın...» dedi ihtiyar kadın, yılların tecrübesine dayanarak. «Böyle adamları gözden uzak tutmaya gelmez.»

«Bunu nasıl yapabilirdim? Ben onun vicdanına

güvendim... Önlüğümün ucundan tutturup onu yanımda mı dolaştırsaydım yani?» Natalya acı acı gülümsedi ve duyulur duyulmaz bir sesle ekledi: «Mişatka değil ki o, çocuk gibi davranasın ona. Saçı sakalı ağardı, ama hâlâ geçmişi unutmuyor...»

İlyiniçna kaşıkları yıkayıp sildi, kupayı çalkaladı, kap kacağı torbaya doldurdu ve bu işleri gördükten sonra Natalya'ya sordu:

«Bütün derdin bu muydu senin?»

«Sen de çok tuhafsın, anne! Hayatı zehretmeye yalnız bu dert yeter de artar.»

«Peki, ne yapmayı düşünyorsun?»

«Ne yapabilirim ki? Çocukları alıp ailemin yanına döneceğim. Artık onunla yaşayamam. Aksinya'yı alıp eve getirsin, onunla otursun... Yeter artık çektiklerim.»

«Ben de böyle düşünmüştüm gençken,» dedi İlyiniçna içini çekerk. «Benim herif de köpeğin biriydi. Bunun aksini söylemek yalan olur. Ondan çektiklerimi anlatamam sana. Ne var ki, insanın kocasını bırakması pek kolay değil; hem bıraksa bile bunun kime yararı dokunur? Biraz daha düşün; böyle olduğunu kendin de anlayacaksın. Sonra, çocukları nasıl ayırabilirsin babalarından? Olmaz öyle şey, saçma sapan konuşuyorsun. Bu düşünceleri çıkar aklından; bir daha işitmeyeyim.»

«Hayır, anne, boşuna nefes tüketme, onunla yaşamayacağım.»

«'Boşuna nefes tüketme' demek de ne demek oluyor?» İlyiniçna gocundu. «Sen benim kızım değil misin? İkiniz için de, lanet olasıcalar, üzülmüyor muyum sanki? Bir de sen kalkıp bana, anana, bu yaştaki bir kadına bunu söylüyorsun ha? Sana bu işi aklından çıkar dedim, işte o kadar! Öf be! 'Evden çıkıp gideceğim,' diyor. İyi ama nereye gideceksin? Baba evinde seni isteyen kim? Baban yok, evin yandı, anan yabancıların yanına sığınabildiği için Tanrıya şükrediyor ve sen

onun yanına gitmek, torunlarımı da peşinden sürüklemek istiyorsun ha? Hayır, yavrum, olmaz böyle şey! Grişa geldiği zaman elbet onunla da kozumuzu paylaşırız. O zamana kadar da bu konuyu ağzına almayacaksın. Dinlemem, bir kelime daha işitmek istemem!»

Uzun zamandan beri Natalya'nın yüreğinde biriken acılar ani bir hıçkırıkla boşalıverdi. İnledi, başından başörtüsünü koparırcasına çekip attı, kuru, acımasız toprağın üzerine yüzükoyun kapandı, göğsünü yere bastırarak, gözlerinden bir damla yaş akmaksızın hıçkıra hıçkıra ağladı.

Akıllı ve yürekli bir kadın olan ihtiyar İlyiniçna yerinden kımıldamadı bile. Kısa bir süre sonra, içinde biraz ayran kalmış olan ibriği büyük bir dikkatle ceketine sardı ve serin bir yere bıraktı, kupaya su doldurdu, gelip Natalya'nın yanına oturdu. Kelimelerin böylesine büyük bir derde derman olmayacağını bildiği gibi, gözyaşı dökmenin kuru kuru ağlamaktan, dudakları sımsıkı kapamaktan daha iyi olduğunu da biliyordu. Natalya'yı ağlasın, kana kana ağlasın da rahatlasın diye bıraktı, sonra iş yorgunu elini gelininin başına koydu. Simsiyah parlak saçlarını okşayarak sert bir sesle konuştu:

«Hadi, yeter artık! Gözyaşlarının hepsini birden tüketme, bırak birazı da başka sefere kalsın. Hadi, bir yudum su iç bakayım.»

Natalya yatıştı. Omuzları hâlâ arada bir sarsılıyor, vücudunda hafif bir titreme dolaşıyordu. Birdenbire ayağa fırladı, İlyiniçna'yı yana itti, yüzünü doğuya dönüp, gözyaşlarının ıslattığı avuçlarını dua eder gibi göğsünde birleştirerek hıçkıra hıçkıra haykırdı:

«Tanrım! Öldürdü beni Gregor! Gücüm kalmadı böyle yaşamaya. Tanrım, sen onun cezasını ver, kahret onu! Ölsün! Gebersin de bana artık acı çektirmesin!»

Doğudan kapkara bir bulut yuvarlanarak yaklaşıyordu. Gök boğuk boğuk gürledi. Bembeyaz parıltısıy-

la ışıyan bir şimşek, dağ gibi bulut kümelerini yararak gökyüzünden kayıp geçti. Rüzgâr hışırdayan otları batıya doğru yatırdı, yoldan keskin kokulu bir toz bulutu kaldırdı, tohumlarıyla yüklü ayçiçeklerinin başlarını ta yere kadar eğdi, Natalya'nın darmadağınık saçlarını birbirine kattı, gözyaşlarıyla ıslanmış yüzünü kuruttu, külrengi gündelik etekliğini bacaklarına doladı.

İlyiniçna, batıl inançlı bir insanın kapıldığı dehşet içinde baktı gelinine kısa bir süre. Göğün yücelerine tırmanan kapkara fırtına bulutunun kopkoyu perdesi önünde Natalya garip, korkunç bir yaratığa benziyordu.

Yağmur şakır şakır boşandı üstlerine. Fırtınadan önceki sessizlik çok kısa sürdü. Yanlamasına aşağı doğru süzülen bir atmaca telaş içinde çığlıklar atmaya başladı, yuvasının önünde bir tarlafaresi ıslık çaldı, sert rüzgâr kumla karışık ince tozu İlyiniçna'nın yüzüne savurup, uluya uluya bozkırda uzaklaştı. İhtiyar kadın oturduğu yerden güçlükle ayağa kalktı. Yaklaşan fırtına kükrerken, yüzü ölü yüzü gibi sararmış bir halde haykırdı İlyiniçna:

«Ne söylüyorsun sen? Allah akıl fikir versin sana! Kimin ölümünü istiyorsun?»

Natalya çılgın çılgın bakan gözlerini, vahşet kasırgası içinde ihtişamla kümelenip, rüzgârla üst üste yığılan, şimşeklerin göz kamaştırıcı parıltısıyla aydınlanan bulutlara dikerek, «Allah onun belasını versin! Allah onu kahretsin,» diye haykırdı.

Gök, kuru bir çatırtıyla bozkırın üzerinde gürledi. Korkudan kendini kaybeden İlyiniçna haç çıkardı, kararsız adımlarla Natalya'ya yaklaştı ve onu omuzundan tuttu.

«Diz çök! Duydun mu, Natalya?»

Natalya boş gözlerle kaynanasına baktı ve çaresizlik içinde dizlerinin üstüne çöktü.

«Seni bağışlaması için Tanrıya dua et!» diye emir

verdi İlyiniçna sert bir tavırla: «Yalvar ki, beddualarını kabul etmesin. Kimin ölümünü istiyorsun sen? Kendi çocuklarının babasının mı? Ah! O kadar büyük bir günah ki bu... Haç çıkar! Başını yere eğ! Ve de ki: 'Tanrım, kötülüğümü bağışla, çünkü ben bir günahkârım.'»

Natalya haç çıkardı, bembeyaz olmuş dudaklarıyla bir şeyler mırıldandı, dişlerini kenetleyerek yana kaykılıp devrildi.

Sağnağın yıkadığı bozkır şahane bir yeşilliğe büründü. Uzaktaki gölcükten ta Don'a kadar göz kamaştırıcı bir gökkuşağı uzandı. Batıda gök hâlâ boğuk boğuk gürlüyordu. Tepelerin çamurlu suları yarıntılarda çağıldıyordu. Köpükler saçarak yamaçtan aşağı boşanan derecikler, rüzgârın kopardığı yaprakları, köküyle birlikte sellerin topraktan söküp çıkardığı otları, kırılmış çavdar başaklarını da beraberlerinde sürükleyerek kavun tarlalarının üzerinden Don'a akıyordu. Kumlu bir çamur tabakası kavun tarlalarını kaplıyor, kavun ve karpuzların filizlerinin üzerinde kümeleniyordu. Şen sular, yaz aylarında kullanılan keçiyollarında derin oluklar açarak akıyordu. Uzaktaki bir dağın eteğinde, üzerine yıldırım düşen bir tınaz ateş almış yanıyordu. Leylak rengi duman sütunu, ufukta kavislenen gökkuşağının ortasına değercesine yükseliyordu.

İlyiniçna ile Natalya eteklerini dizlerine kadar sıvayıp kaygan ve çamurlu yolda dikkat ede ede yalınayak yürüyerek köyün yolunu tuttular. Giderlerken Ilyiniçna:

«Siz gençler çok alıngansınız, vallahi!» dedi. «En ufak bir şey oldu mu cinler hemen başınıza çıkıveriyor. Eğer benim gençliğimde yaşadığım hayatı sen yaşamış olsaydın kim bilir ne yapardın? Grişa sana hayatında bir fiske vurmadığı halde sen yine de memnun değil-

sin; üstelik birtakım saçmalıklara kalkışıyorsun. Onu bırakınak istiyorsun, kendinden geçip ne yaptığını bilmez oluyorsun. Hangi birini sayacağımı ben de şaşırdım. Tanrıyı bile karıştırdın bu kendi pis işine... Hadi, söyle bakayım benim zavallı kızım, iyi mi oldu böyle yaptın da? Ben gençken benim topal herif her gün canımı çıkarana kadar döverdi beni, hem de durup dururken, yok yere. Zerre kadar kabahatim yokken. Kendisi her türlü rezilliği yapar, sonra da öfkesini benden çıkarırdı. Sabaha karşı eve dönerdi; ben de açardım ağzımı yumardım gözümü, ver yansın ederdim. İşte o zaman o da sıvanır, yumruklarının kaşıntısını giderirdi... Bazen bütün bir ay boyunca, örs üstündeki kızgın demir gibi her yanım mosmor dolaşırdım. Böyleyken yine de geçinmeye baktım, çocuklarımı büyüttüm, bir kerecik olsun çekip gitmeye kalkmadım. Grişa'yı övmek için söylemiyorum ama, onun gibi bir adamla da pekâlâ yaşanır. Eğer şu yılan karı ortaya çıkmasaydı, senin tam istediğin gibi bir koca olurdu o. Karı büyü yaptı ona mutlaka.»

Bir şeyler düşünmekte olan Natalya bir süre konuşmadan yürüdükten sonra: «Artık bundan söz etmek istemiyorum, anne,» dedi. «Gregor hele bir gelsin, o zaman karar veririm ne yapacağıma. Belki ben kendiliğimden giderim, belki de o beni kovar. Ama şimdilik sizin evinizi bırakıp bir yere gidecek değilim.»

«Bunu şimdiye kadar söyleseydin ya!» İlyiniçna sevindi. «Tanrının yardımıyla her şey yoluna girecek. Ne yapsan o seni kovmaz; bunu aklından çıkar! Seni de, çocukları da öyle seviyor ki, bunu duymak isteyeceğini mi sanıyorsun? Asla! O seni Aksinya'ya değişmez; yapamaz bunu! Böyle geçimsizlikler en iyi ailelerde bile olur! Hele bir sağ salim dönsün de bakalım...»

«Ölmesini ben de istemem. Öfkeyle ağzımdan öyle çıktı. Bunu ikide bir başıma kakma... Yüreğimden

söküp atamam onu, ama böyle yaşamak da hiç kolay değil.»

«Canım kızım, biricik yavrum! Bilmiyor muyum sanıyorsun? Ne var ki, acele bir iş yapmaya kalkışma sakın. Haklısın, bırakalım artık bu konuşmayı. Hem, Allah aşkına, ihtiyara da bir şey söyleyeyim deme. Onun burnunu sokacağı işler değil bunlar.»

«Bir şey var sana söylemem gereken... Gregor'la yaşayıp yaşamayacağımı bilemem. Ama ondan çocuk yapmak istemiyorum artık. Bu iki çocukla bile nereye sığınabileceğimi düşünemezken... Yolda bir tane daha var...»

«Ne zamandan beri?»

«Üçüncü ay bu.»

«Bundan kurtulacağını mı sanıyorsun? İstesen de istemesen de doğuracaksın.»

«Doğurmayacağım!» dedi Natalya kararlı bir sesle. «Hemen bugün ihtiyar Kapitonovna'yı görmeye gidiyorum. O kurtarır beni bu dertten... Başka kadınları kurtardığı gibi.»

«Ne? Tohumu mu öldüreceksin? Bunu nasıl söyleyebiliyorsun, utanmaz kaltak?» Öfkelenen İlyiniçna yolun ortasında durdu, avuçlarını birbirine çarptı. Bir şeyler daha söyleyecekti ama, arkalarından bir tekerlek takırtısıyla at toynaklarının vıcık vıcık çamurda çıkardığı sesi ve birisinin atına bağırdığını işitti.

İlyiniçna ile Natalya yukarı sıvalı duran eteklerini indirerek yolun kenarına çekildiler. İhtiyar Besklebnov tarladan dönüyordu. Onların hizasına gelince, canlı, ufak kısrağının dizginlerine asıldı.

«Hadi kadınlar, atlayın arabaya, götüreyim sizi. Boşuna çamur yoğurmak istemezsiniz herhalde.»

«Sağ olasın, Ageviç; biz de kaya kaya yürümekten yorulmuştuk zaten,» dedi İlyiniçna sevinerek ve çıkıp arabaya ilk oturan da kendisi oldu.

*

Yemekten sonra İlyiniçna, Natalya ile konuşmak, gebelikten kurtulması için hiçbir neden olmadığını ona anlatmak istedi. Bulaşıkları yıkarken, yapacağı konuşma sırasında kendisine en inandırıcı görünen konular üzerinde düşündü, hatta Panteley'e Natalya'nın kararından söz etmeyi, kederden deliye dönen gelinlerinin yanlış bir adım atmaktan vazgeçmesi için onun da yardımını sağlamayı tasarladı. Ama o, ev işleriyle uğraşmaktayken, Natalya sessiz sedasız hazırlanmış, evden çıkıp gitmişti.

Biraz sonra İlyiniçna, «Natalya nerede?» diye Dunya'ya sordu.

«Bir bohça hazırlayıp gitti.»

«Nereye gitti? Ne dedi? Nasıl bir bohçaydı bu?»

«Ben ne bileyim, anne? Bir başörtünün içine temiz bir eteklikle başka şeyler koydu, tek kelime söylemeden gitti.»

«Vah zavallı yavrucak!» Dunya şaşkın şaşkın bakarken İlyiniçna çaresizlik içinde ağlamaya başladı ve oracıktaki sıranın üstüne çöktü.

«Ne oldu, anne? Hay Allah, ne ağlıyorsun öyle?»

«Karışma sen, baş belası! Bu seni hiç ilgilendirmez! Peki ama sana ne söyledi? Hazırlandığını gördün de bana niçin haber vermedin?»

Dunya küskün bir sele cevap verdi:

«Aman be anne! Sana haber vermem gerektiğini nereden bilecektim? Sanki temelli mi gitti? Anasını görmeye gitmiştir belki. Anlamadığım bir şey varsa o da senin niçin ağlayıp durduğun.»

İlyiniçna büyük bir endişe içinde Natalya'nın dönmesini bekledi. Kocasının zapartasından, suçlamalarından korktuğu için ona bu konuda bir şey söylememeye karar verdi.

Gün batarken hayvan sürüsü bozkırdan döndü. Yaz mevsiminin kısa süren alacakaranlığı kapladı her yeri. Şurada burada tek tük ışıklar belirdi köyde, ama Natalya hâlâ görünürlerde yoktu. Melehov'lar ailece

akşam yemeğine oturdular. Yüzü heyecandan bembeyaz kesilen İlyiniçna, yağda kızarmış soğanlı ev eriştesini sofradakilere dağıttı. Panteley kaşığını eline aldı, bunun içine doldurduğu kuru ekmek kırıntılarını, sakalıyla bıyığı arasında kaybolan ağzından içeri boşaltttı, sofrada oturanlara dalgın dalgın bakarak sordu:

«Natalya nerede? Neden çağırmıyorsunuz onu sofraya?»

İlyiniçna hafiften çıkan bir sesle, «Natalya evde yok,» dedi.

«Nerede peki?»

«Herhalde anasını yoklamaya gitmiştir, oturup kalmıştır.»

«Bu kadar da geç kalınmaz ki. Koca kadın, bilmesi gerek...» diye homurdandı Panteley suratını asarak.

Her zamanki gibi iştahla, sindire sindire yemeğini yedi, bir ara kaşığını masaya bırakarak, yanında oturan Mişatka'ya yan gözle memnun memnun bakıp, hazır sırası gelmişken, kaba bir sesle, «Dön de dudaklarını sileyim, oğlum. Anan sokaklarda sürtüyor, sana bakacak kimseler yok...» demekten geri kalmadı. Kapkara, kocaman, nasırlı avucuyla torununun körpecik pembe dudaklarını sildi.

Yemeklerini hiç konuşmadan yiyip, sofradan kalktılar. Panteley:

«Söndürün lambayı,» diye emretti. «Gazyağımız azaldı, israfa gerek yok.»

«Kapının sürgüsünü süreyim mi?» diye sordu İlyiniçna.

«Evet.»

«Peki ama, ya Natalya?»

«Dönüp gelirse çalar kapıyı. Belki de gelmez, sabaha kadar sürter durur sokaklarda. Oh, ne âlâ şey be! Sen daha bırak bakalım onu kendi havasına da bildiğini okusun, seni cadaloz seni! Gece yarısı ziyarete gitmek de nereden çıktı bilmem ki... Sabahleyin bilirim ben ona söyleyeceğimi. Darya'nın yolunda yürüyor o da...»

İlyiniçna soyunmadan yattı. Yarım saat sessiz sessiz içini çekerek yatağında döndü durdu. Tam kalkıp da Kapitonovna'yı görmeye gideceği sırada pencerenin altında, güçlükle atılan adımların belli belirsiz sesini duydu. Onun yaşındaki bir kadından umulmayan bir çeviklikle ayağa fırladı, çabucak sahanlığa koştu, kapıyı açtı.

Natalya, ölü gibi sapsarı bir yüzle, parmaklığa tutunarak basamakları ağır ağır çıkıyordu. Dolunay çökük yüzünü, çukura kaçmış gözlerini, acıyla çatılan kaşlarını göz kamaştırırcasına aydınlatmıştı. Natalya basamakları çıkarken yaralı bir hayvan gibi titriyor, ayağını bastığı yerde koyu bir kan lekesi bırakıyordu.

İlyiniçna hiçbir şey demeden kollarıyla onu belinden kavradı, merdiven başına çıkardı. Natalya sırtını kapıya dayadı ve boğuk bir sesle fısıldadı:

«Herkes uyuyor mu? Anneciğim, yerdeki kan lekelerini siliver. Bıraktığım izler görünmesin...»

«Kendine ne yaptın böyle?» diye İlyiniçna hıçkırıklarını içinden boğarak fısıldadı.

Natalya gülümsemeye çalıştı, ama acı bir sırıtma yüzünü çarpıttı.

«Sakın ağlamaya başlama, anne, yoksa herkesi uyandırırsın... Artık içim rahat... Yalnız, çok kan kaybediyorum. Sanki doğranmışım gibi boşanıyor içimden... Elimden tut, anne. Başım dönüyor.»

İlyiniçna sahanlığın kapısını sürgüledi, sonra, sanki bir yabancı evdeymiş gibi titreyen ellerini uzun bir süre iç kapının üzerinde dolaştırdı ve el yordamıyla aradığı tokmağı karanlıkta bir türlü bulamadı. Ayaklarının ucuna basa basa Natalya'yı, konuklarını ağırladıkları büyük odaya götürdü. Dunya'yı uyandırıp dışarı çıkardı, Darya'yı çağırdı, lambayı yaktı.

Mutfağın kapısı açıktı ve içerden Panteley'in yüksek perdeden çıkan horultusu geliyordu. Küçük Polyuşka uykusunda tatlı tatlı dudaklarını şapırdatıyor,

bir şeyler mırıldanıyordu. Çocukların dertsiz, rahat uykuları çok derindir!

İlyiniçna yastığı kabartıp yatağı hazır ederken Natalya bir sıranın üstüne oturdu, başını masanın kenarına dayadı bitkin bir halde. Dunya içeri girmek istedi, ama İlyiniçna sert bir sesle ona çıkıştı:

«Defol, utanmaz kaltak; bir daha da geleyim deme! Senin burnunu sokacağın bir iş yok burada!»

Darya suratını asıp, eline ıslak bir bez alarak merdiven başına gitti. Natalya güçlükle başını kaldırdı ve:

«Temiz çarşafı çıkar yataktan...» dedi. «Yerine bir çuval ser... Kirlenecek nasıl olsa...»

İlyiniçna, «Kes sesini!» diye emretti. «Hadi, soyun da uzan! Durumun çok kötü, değil mi? Biraz su getireyim mi sana?»

«Hiç halim yok... Sen bana temiz bir iç gömleği, biraz da su getir...»

Natalya bir gayretle ayağa kalktı, sarsak adımlarla yatağa doğru yürüdü. İlyiniçna ancak o zaman Natalya'nın etekliğinin kana bulanmış, ıslaklıktan ağırlaşmış bir halde sarkarak bacaklarına yapışmış olduğunun farkına vardı. Natalya sanki dışarda, yağmur altında ıslanmış gibi, eğilip etekliğinin kenarını sıktı, sonra da soyunmaya başladı. İlyiniçna onu dehşet içinde seyretti.

«Bu kanama öldürecek seni!» diye hıçkırdı.

Natalya soyundu, hızlı hızlı ve düzensiz bir şekilde soluyarak gözlerini kapadı. İhtiyar kadın ona bir baktı, sonra kararlı bir tavırla yürüyüp mutfağa gitti. Bir hayli uğraştıktan sonra Panteley'i uyandırabildi.

«Natalya hasta...» dedi. «Durumu çok kötü... Ölebilir... Hemen atları arabaya koş, Vyeşenskaya'ya gidip bir doktor getir.»

«Al başına belayı! Ne oldu ona? Neymiş hastalığı? Gece yarılarına kadar sokaklarda sürtmeseydi...»

İhtiyar kadın olup biteni kısaca anlattı. Panteley yataktan deli gibi fırladı, pantolonunun düğmelerini ilikliye ilikliye misafir odasına doğru seğirtti.

«Ah, seni pis sürtük! Ah, seni köpek soyu! Neden yaptın bunu, ha? Öyle gerekmiştir mutlaka! Şimdi ben sana gösteririm...»

«Sen deli misin be herif? Nereye gidiyorsun? Girme içeriye, seni çağırmadı ki o... Çocukları uyandıracaksın. Avluya çık da atları koş arabaya, hadi çabuk!» diyerek İlyiniçna ihtiyarı durdurmaya çalıştı. Ama Panteley ona hiç kulak asmadı, misafir odasına gidip, kapıyı bir tekmede açtı.

«İyi halt ettin, melun!» diye eşikte durup kükredi.

«Yapma, baba! Girme içeri, Allah aşkına, girme!» diye Natalya acı bir çığlık attı. Üstünden çıkarmış olduğu iç gömleğini örtünmek için göğsüne bastırdı.

Panteley yakası açılmadık küfürler savurarak paltosuyla kasketini, sonra da koşum takımlarını aradı. Bu iş o kadar uzun sürdü ki, Dunya kendini tutamadı. Öfkeyle mutfağa daldı, yaşaran gözlerini açarak babasının üstüne yürüyüp bağırdı:

«Yola çık, derhal! Gübreye musallat olmuş bokböceği gibi etrafı ne eşeleyip duruyorsun? Natalya ölüyor; bu da bir saatten beri hâlâ hazırlanacak! Bir de babayım diye geçiniyor! Gitmek istemiyorsan, niye doğru dürüst söylemiyorsun? Ben kendim giderim Vyeşenskaya'ya!»

«Sen iyice sapıtmışsın! Nedir bu telaşın? Sen kime emir veriyorsun, sırnaşık uyuz? Bir sen eksiktin; sen de bağır bakalım babana, pasaklı karı!» Panteley meydan okuyan bir tavırla paltosuna sarındı, ancak kendisinin duyabileceği bir sesle lanetler yağdırarak avluya çıktı.

O gittikten sonra evdekiler biraz daha rahatlar gibi oldular. Darya, sandalyeleri, sıraları sert hareketlerle ite kaka yerleri yıkadı. Dunya'nın misafir odasına girmesine İlyiniçna izin verdi. Kız, Natalya'-

nın başucuna oturdu, yastığı düzeltti, ona su verdi. İlyiniçna arada sırada, usulca yandaki odaya giderek çocukları yokluyor, sonra tekrar misafir odasına dönüyor, yanağını avucuna dayayıp Natalya'ya bakıyor, acı acı başını sallıyordu.

Natalya sessiz sedasız yatıyordu; soğuk ter damlacıklarının dağıttığı sırsıklam saçları yastığın üzerinde dağılmıştı. Her yarım saatte bir İlyiniçna onu usulca kaldırıyor, kana bulanmış çarşafı çekip alıyor, yerine temizini seriyordu.

Her geçen saat Natalya'nın gücünü biraz daha azaltti. Gece yarısını geçtikten sonra bir ara Natalya gözlerini açtı:

«Birazdan gün ağarmaya başlayacak mı?» diye sordu.

İhtiyar kadın, «Daha vakit var,» diyerek onu avuttu ve kendi kendine: «Bu demektir ki, kızın sonu geliyor. Çocukları görmeden öleceğinden korkuyor,» diye düşündü.

Natalya sanki onun aklından geçenleri doğrular gibi, usulca: «Anne,» dedi, «Mişatka'yla Polyuşka'yı uyandır...»

«Niçin, yavrum? Gece yarısı ne diye onları uyandırmamı istiyorsun? Seni böyle görürlerse korkup ağlamaya başlarlar... Niçin uyandıralım onları?»

«Görmek istiyorum da ondan... İyi değilim ben.»

«Tanrı korusun... Ne söylüyorsun sen? Birazdan baban doktoru getirecek, o da seni iyileştirecek. Hadi, gayret et de biraz uyu, olmaz mı, yavrum?»

Natalya biraz kızdığını ima eden bir sesle, «Nasıl uyuyabilirim sanki?» diye cevap verdi. Ondan sonra da bir süre hiç konuşmadı ve soluk alışları da daha hızlandı.

İlyiniçna usulca dışarı çıktı, merdiven başında durup ağladı. Doğuda şafağın donuk renkleri belirmeye başlarken, kıpkırmızı, şişkin bir yüzle tekrar içeri girdi. Kapı gıcırdayınca Natalya gözlerini açıp yine sordu:

«Birazdan gün ağarmaya başlayacak mı?»

«Şafak sökmek üzere.»

«Ayaklarıma bir pösteki örtün.»

Dunya onun ayaklarının üstüne bir pösteki attı, sıcak battaniyeyi de bacaklarının altına doğru tıkıştırdı. Natalya ona gözleriyle teşekkür etti, sonra İlyiniçna'yı daha yakına çağırdı.

«Otur yanıma, anne,» dedi. «Sizler de, Dunya ve Darya, dışarı çıkın biraz. Annemle yalnız konuşmak istiyorum... Gittiler mi?» diye sordu gözlerini açmadan.

«Evet.»

«Babam gelmedi mi daha?»

«Neredeyse gelir. Yoksa daha mı kötüleştin, ha?»

«Hayır; kötüleşsem de fark etmez... Sana söylemek istediğim şu. Anne, ben ölmek üzereyim. Bunu anlıyorum. Çok kan kaybettim, hem de pek çok! Darya'ya söyle, ocağı yakınca bol su ısıtsın... Siz kendiniz yıkayın beni; yabancı birini istemem...»

«Natalya! Haç çıkar, yavrum! Ne diye ölüm lafını ağzına alıyorsun? Tanrı acımasız değildir... İyileşeceksin.»

Natalya zayıf bir el işaretiyle kaynanasından susmasını istedi ve:

«Sözümü kesme,» dedi. «Zaten konuşurken çok güçlük çekiyorum ve demek istiyorum ki... Başım dönüyor yine. Su ısıtılacaktı; söylemiş miydim sana? Metin olmalıyım... Kapitonovna erkenden işe sıvandı; yemekten sonra, hemen ben gider gitmez... Zavallı kadın, sonra da çok korktu bu başıma geleni görünce. Müthiş kan kaybettim... Sabaha kadar bir yaşayabilsem... Bol su ısıtın, bol. Öldüğüm zaman temiz olmak istiyorum... Yeşil etekliğimi giydirirsiniz bana, anneciğim, etekleri işlemeli olanı. Grişa beni onunla görüp beğenmişti... Üstüme de poplin ceketimi... Sandıkta en üstte duruyor; sağ köşede, şalın hemen altında... Sonra... Ben ölünce çocukları bizimkilerin yanına gönderin... Anneme haber yollasanız iyi olur; hemen ge-

lir... Onunla da helallaşırım. Çarşafı çekiver altımdan. Sırsıklam oldu...»

İlyiniçna koluyla Natalya'yı sırtından kavrayıp kaldırdı, çarşafı çekti, yerine bir yenisini tıkıştırmayı başarabildi. Natalya bir gayretle fısıldadı:

«Yan yatmak istiyorum... Çevir beni.» Ve kendini kaybetti.

Pencerede şafağın kumru rengindeki aydınlığı hayal meyal belirdi. Dunya kovayı çalkalayıp, inekleri sağmak için avluya çıktı. İlyiniçna pencereyi ardına kadar açtı, taze kan ve yanık gaz kokan misafir odası, yaz sabahının keskin, canlandırıcı serinliğiyle havalandı. Rüzgâr, pencerenin dış pervazında uçuşan vişne yapraklarının üzerlerindeki gözyaşlarını andıran damlacıkları alıp götürdü, kuşların sabah sesleri, ineklerin böğürtüleri, arada bir de sığırtmacın kamçısının tok sesi pencereden duyuldu.

Natalya gözlerini açtı, kurumuş, kanı çekilmiş sarı dudaklarını dilinin ucuyla yaladı, su istedi. Artık ne çocuklarından, ne de anasından söz ediyordu. Her şey onu terk edip gitmeye hazırlanıyordu, bir daha dönmemek üzere.

İlyiniçna pencereyi kapattı, yatağa doğru yürüdü. Bir gece içinde Natalya ne korkunç değişmişti! Daha bir gün önce çiçek açmış bir elma ağacı gibiydi; güzeldi, sağlıklıydı, güçlüydü, oysa şimdi, yanakları Don kıyısı tepelerinin kireçli toprağından daha beyazdı, burnu ufalmış, dudakları eski parlak tazeliğini yitirmiş, incelip, ayrık dişlerinin üzerinden çekilmişti. Yalnız gözleri eski parıltısını koruyordu, ama onların da ifadesi değişmişti. Morarmış gözkapaklarını, bilinmeyen bir zorunlulukla, zaman zaman açıp, gözlerini odanın içinde dolaştırdıktan sonra bir an için İlyiniçna'ya takılı kalan bakışlarında yeni, garip, endişeli bir görünüş vardı.

Panteley gün doğarken döndü. Doktor, gözleri çakmak çakmak, uykusuz geçen gecelerden, tifüse ya-

kalananlarla, yaralılarla uğraşmaktan bitkin bir halde, gerindi, tarantastan aşağı indi, oturduğu yere bırakmış olduğu çıkınını aldı, eve girdi. Basamaklarda branda bezinden yağmurluğunu çıkardı ve parmaklığın üzerinden eğilip, küçük bir testiyle avuçlarına su döken Dunya'ya kaşlarını çatarak baka baka, hatta arada bir de göz kırparak, uzun bir süre küllü ellerini yıkadı. Sonra misafir odasına girdi, herkesi dışarı çıkarıp on dakika kadar Natalya'nın yanında kaldı.

Panteley'le İlyiniçna mutfakta oturdular.

Misafir odasından çıkar çıkmaz Panteley: «Şimdi durum nasıl?» diye fısıldayarak sordu İlyiniçna'ya.

«Kötü...»

«Kendi isteğiyle mi yaptı bu işi?»

«Onun kendi fikriydi bu,» diyerek İlyiniçna soruyu savuşturdu.

Doktor, saçları karmakarışık başını kapıdan uzatıp: «Sıcak su getirin, çabuk!» diye seslendi.

Su ısınırken o da mutfağa geldi. İhtiyarın sessiz sorusuna, elini umutsuzca sallayarak cevap verdi:

«Yemek vaktine kalmaz gider. Çok kan kaybetmiş. Yapacak hiçbir şey yok! Gregor Panteleyeviç'e haber saldınız mı?»

Panteley cevap vermeden yerinden fırlayıp topallaya topallaya hızla merdiven başına çıktı. Darya, ihtiyarın sundurmanın saçağı altına, orak makinesinin yanına gittiğini, başını orada bir kuru tezek yığınına dayayıp, yüksek sesle ağladığını gördü.

Doktor bir yarım saat kadar daha kaldı, basamaklarda oturup doğan güneşin ışınları altında uyukladı. Semaver kaynamaya başlayınca da tekrar misafir odasına döndü, Natalya'ya bir kâfur iğnesi yaptı, sonra dışarı çıkıp biraz süt istedi. Esnememeye çalışarak iki bardak süt içti ve:

«Beni hemen geri götürün,» dedi. «Vyeşenskaya'da bekleyen hasta ve yaralılar var, buradaysa yapabileceğim bir şey yok. Kızın durumu umutsuz! Gregor

Panteleyeviç için elimden gelen her şeyi yaparım, ama açıkça söylüyorum, hiçbir şey yapamam artık. Zaten bizim elimizden de fazla bir şey gelmez; pek çok hastaları iyileştiririz, ölüleri diriltmesini henüz öğrenmedik. Sizin küçükhanım da öyle bir doğranmış ki, içinde bir şey kalmamış, nasıl yaşasın zavallı... Rahim parça parça olmuş; sağlam tarafı kalmamış. Kocakarı bu işi yaparken herhalde çengel kullanmış olacak. Bunlar hep bizim cahilliğimizden; yakamızı da bundan kurtaramayız bir türlü!»

Panteley tarantasın içine saman attı ve Darya'ya: «Doktor'u sen götür,» dedi. «Don'a indiğiniz zaman kısrağı suvarmayı sakın unutma.»

Doktora para vermek üzereydi ki, adam bunu farkedince kesinlikle redetti.

«Para vermeye kalkışmak şöyle dursun, bunun sözünü bile etmekten utanmalısın, Panteley Prokofyeviç! Sen benim kendi halkımdan biri olacaksın da bana para teklif edeceksin ha! Hayır, elinde parayla yanıma yaklaşma. Borcunu nasıl mı ödeyeceksin? Bunun lafı mı olur? Eğer gelinini iyileştirip, ayağa kaldırabilseydim o zaman iş değişirdi.»

Sabah saat altı sularında Natalya kendini oldukça iyi hissetti. Elini yüzünü yıkamak istedi, Dunya'nın tuttuğu bir aynada saçlarını taradı, yanında duran sevdiklerine gözleri parıldayarak baktı, gülümsemeye gayret etti.

«İyileşmeye başladım işte!» dedi. «Oysa çok korkmuştum. Gidiyorum sanmıştım... Ama çocuklar niçin bu saate kadar uyuyorlar? Dunya, git bak bakalım, uyanmışlar mı?»

Natalya'nın annesi Lukiniçna, küçük kızı Agripina ile birlikte geldi. İhtiyar kadın kızını görünce ağlamaya başladı, ama Natalya heyecanlı bir sesle: «Niçin ağlıyorsun, anne? Biraz daha iyiyim şimdi... Beni gömmeye mi gelmiştiniz yoksa? Hadi, söylesene, niçin ağlıyorsun?»

Agripina annesini dirseğiyle dürttü, durumu kavrayan Lukiniçna hemen gözünün yaşını silip yatıştırıcı bir sesle konuştu: «Neler düşünüyorsun, yavrum? Ağladımsa aptallığımdan ağladım. Seni böyle görünce yüreğim sızladı. Öyle değişmişsin ki...»

Mişatka'nın sesini, Polyuşka'nın gülüşünü duyan Natalya'nın yanakları hafifçe kızardı.

«Getirin onları buraya! Çabuk, çağırın onları!» dedi. «Sonra giyinirler.»

Önce Polyuşka geldi, minik yumruklarıyla uykulu gözlerini ovuşturarak kapıda durdu.

«Anneciğin hastalandı,» dedi Natalya gülümseyerek. «Gel bana, benim güzel kızım!»

Polyuşka sedirlerin üstünde ciddi ciddi oturan büyüklere şaşkınlıkla bakarak, darıldığını anlatan bir sesle: «Niçin uyandırmadın beni?» dedi. «Bunlar neden geldiler buraya?»

«Beni görmeye geldiler... Hem seni niçin uyandıracak mışım?»

«Sana su getirirdim, yanında otururdum...»

«Peki, hadi git, önce elini yüzünü yıka, saçını tara, duanı et, sonra gelir yanımda otursun...»

«Sen kahvaltıya kalkmayacak mısın?»

«Bilmiyorum. Sanmam.»

«Peki, öyleyse senin kahvaltını ben getiririm buraya. Olur mu, anneciğim?»

Natalya zorla gülümsemeye çalışarak, «Tıpkı babasına benziyor; ama yüreği onunki gibi değil, daha yumuşak...» dedi, doğrulttuğu başını yastığa bıraktı, üşümüş gibi battaniyeyi çekip, bacaklarını sıkı sıkı örttü.

Bir saat sonra durumu kötüye döndü. İşaret edip, çocukları yanına çağırdı, onları kucakladı, öptü, üzerlerine haç işareti çıkararak onları kutsadı ve annesinden onları yanına almasını istedi. Lukiniçna çocukları Agripina'ya emanet edip, kızının yanında kaldı.

Natalya gözlerini kapadı ve sayıklar gibi konuştu:

«Demek onu bir daha görmemek de varmış...» Sonra, sanki bir şey hatırlamış gibi, yatağında birden doğruldu ve, «Mişatka'yı getirin,» dedi.

Agripina, gözleri yaş içinde, oğlanı odadan içeriye itti, kendisi de mutfakta kalıp, sessiz sedasız ağladı.

Mişatka, Melehov'lara özgü o haşin ifadeyle somurtarak ürkek ürkek yatağa yaklaştı. Annesinin yüzünde ansızın beliren bu değişiklik onu yabancılaştırmış, hemen hemen tanınmaz bir hale sokmuştu. Natalya oğlunu kendine doğru çekti, onun küçücük yüreğinin, yakalanmış bir serçeninki gibi çarptığını duydu.

«Eğil bana doğru, oğlum benim! Yaklaş!» dedi.

Oğlunun kulağına bir şey fısıldadı, sonra onu itip kendinden uzaklaştırdı; bir şey sorar gibi çocuğun gözlerinin içine baktı, titreyen dudaklarını birbirine değdirdi, acı duyar, eziyet çekercesine gülümsemeye kendini zorlayarak: «Unutmayacaksın, ona söyleyeceksin, değil mi?» dedi.

«Unutmayacağım.» Mişatka annesinin işaretparmağını yakaladı, kendi sıcacık, ufak yumruğunun içinde sıktı, bir saniye kadar sımsıkı tuttu, sonra bıraktı. Yataktan uzaklaşırken, her nedense, ayaklarının ucuna basa basa, dengesini sağlamak için kollarını iki yana açarak yürüdü.

Oğlu kapıya gidinceye kadar Natalya onun arkasından baktı, sonra sessizce duvardan tarafa döndü.

Ve öğle üzeri öldü.

XVII

Cepheden köye kadar iki gün süren yolculuk sırasında Gregor'un birçok düşünce ve anıları hafızasında canlandı. Bozkırda kendi kendisiyle baş başa kalmak, durmadan Natalya'yı düşünmek korkusuyla ya-

nına Prohor Zikov'u da aldı. Bölüğün konakladığı köyden ayrılır ayrılmaz Gregor savaştan, Avusturya cephesindeki 12. Alayda nasıl hizmet gördüğünden, Romanya üzerinde yürüyüşlerinden, Almanlarla nasıl savaştıklarından söz etmeye başladı. Durmadan konuştu da konuştu, alaydaki yoldaşlarının başından geçen saçma sapan olayları hatırlayıp anlattı, güldü...

Önceleri, Gregor'un bu alışılmamış gevezeliğini hayretle karşılayan dar kafalı Prohor, ona yan gözle şaşkın şaşkın baktı. Ama sonra Gregor'un geçmişle ilgili bu anılarıyla avunarak acı düşüncelerinden kurtulmaya çalıştığını sezdi ve belki de, gereksiz bir gayretle, konuşmanın sürüp gitmesine yardımcı oldu. Gregor, Çernikov Hastanesinde geçirdiği günleri anlatırken, gözleri Gregor'a ilişen Prohor, onun esmer yanaklarından aşağı gözyaşlarının akmakta olduğunu gördü. Prohor saygılı bir davranışla birkaç adım geride kaldı, yarım saat kadar atını onun arkasından sürdü. Sonra onunla yine bir hizaya gelip önemsiz, sadece laf olsun diye bir konu üzerinde gevezelik etmeye çalıştı. Ama Gregor konuşmadı. Böylece de ta öğlene kadar yan yana, sessizce, üzengi üzengiye sürdüler atlarını.

Gregor acelesinden çılgın gibi yol alıyordu. Havanın çok sıcak olmasına rağmen atını çoğu kez süratliye kaldırıyor, sonra dörtnala düşürüyor, arada sırada da adeta ile sürüyordu. Öğlen güneşinin dik ışınları dayanılmaz bir hal alıp etrafı kavurmaya başlayıncaya kadar Gregor mola vermeden yol aldı. Sonra bir kuru sel yatağında durdu, atının eyerini çıkardı, hayvanı otlamaya saldı. Bir gölgeliğe gitti, yüzükoyun yere uzandı, havanın sıcaklığı azalmaya başlayıncaya kadar orada öylece yattı. Atlara bir kere yulaf vermişlerdi; Gregor hayvanların yem saatlerini pek gözetmiyordu. İlk günün sonunda, uzun yürüyüşlere alışkın oldukları halde atların böğürleri çöktü ve hayvanlar sabahki canlılıklarını koruyamadılar. Prohor:

«Atların canına okumak için ne lazımsa yapıyor,» diye kızgın kızgın düşünüyordu. «At böyle mi sürülür? Umurunda değil iblisin! Kendi hayvanını ha babam zorluyor; canı istediği zaman tutar bir başkasını alır. Ama ben nerden bulurum kendime başka bir at? Bu gidişle atlar nalları dikecek, biz de Tatarski'ye kadar taban tepeceğiz, ya da bulacağımız bir arabayla langır lungur köyün yolunu tutacağız.»

Ertesi sabah daha fazla dayanamayarak sonunda Gregor'a: «Gören de senin ömründe hiç kendi atın olmadığını sanacak!» dedi. «Böyle durup dinlenmeden, gece gündüz dörtnala at sürmek nerde görülmüş? Baksana atlar ne hale geldi! Hiç değilse akşam olunca doğru dürüst bir yem yesin hayvanlar.»

«Sen atını sürmeye bak, arkada da kalma!» dedi Gregor dalgın dalgın.

«Yetişemiyorum ki sana; benim atın ayakta duracak hali kalmadı. Biraz durup dinlenemez miyiz?»

Gregor cevap vermedi. Yarım saat bir tek kelime konuşmadan tırısla gittiler, sonra Prohor kararlı olduğunu belirten bir sesle: «Hiç değilse bir soluk alsın hayvanlar!» dedi. «Buradan bir adım öteye sürmüyorum atımı ben! İşitiyor musun?»

«Bas kamçıyı! Bas kamçıyı!»

«Peki ama, daha ne kadar basacağız kamçıyı? Hayvanların nalları düşünceye kadar mı?»

«Bırak çekişmeyi şimdi!»

«İnsaf et, Gregor Panteleyeviç! İstemem atım ölsün, ama bu gidişle...»

«Pekâlâ, dur öyleyse, lanet herif! Otu bol olan bir yer ara bari.»

*

Telgraf Gregor'u bulmak için Koper bölgesindeki bütün nahiyeleri dolaşmış ve bu yüzden de onun eline geç ulaşmıştı. Natalya gömüldükten ancak altı gün sonra Gregor eve varabildi. Bahçe kapısında atından

indi. Dunya koşarak evden çıktı ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Gregor onunla alelacele kucaklaştı, kaşlarını çatıp: «Atı şöyle iyice bir dolaştır... Hadi, zırlamayı da bırak!» dedi. Sonra Prohor'a dönerek emir verdi: «Evine git! Lazım olursan ben seni çağırtırım.»

İlyiniçna, Mişatka'yla Polyuşka'nın ellerinden tutarak merdiven başına oğlunu karşılamaya çıktı.

Gregor çocukları kaptığı gibi kucağına aldı, titrek bir sesle: «Hadi, ağlamayın bakayım!» dedi. «Silin gözyaşlarınızı! Yavrularım benim! Demek öksüz kaldınız ha? Hadi, hadi artık... Ananız bizi yüzüstü bıraktı, ne yapalım...»

Ama kendisi eve girip de babasını selamlarken hıçkırıklarını zor tuttu.

«Kurtaramadık onu...» dedi Panteley ve hemen koridora çıkıp topallaya topallaya gözden kayboldu.

İlyiniçna, Gregor'u misafir odasına alıp, ona Natalya'nın başına gelenleri anlattı. İhtiyar kadın bütün gerçeği sayıp dökmek istemiyordu, ama Gregor sordu:

«Bu çocuğu doğurmamayı kafasına neden koymuştu, biliyor musun?»

«Evet, biliyorum.»

«Şu senin... şeyi görmeye gitmişti... bir gün önce. Aksinya da her şeyi söylemiş ona.»

«Yaa! Demek böyle!» Gregor'un yüzü kıpkırmızı kesildi. Önüne baktı.

Odadan çökmüş, sararmış bir halde çıktı, morarmış titrek dudaklarını sesizce ısıra ısıra gidip masaya oturdu, çocukları dizlerine aldı, onları bir süre okşadı. Sonra asker çantasından rengi kurşunîye çalan, toza bulanmış bir şeker parçası çıkardı, bunu avucunun içinde bıçakla ikiye böldü ve suçlu suçlu gülümsedi. «Size yalnız bunu getirebildim... İşte sizin babanız da böyle bir adam... Hadi, şimdi koşun bakalım avluya, dedenize de söyleyin gelsin buraya.»

«Mezarı ziyaret edecek misin?» diye sordu İlyiniçna.

«Sonra; bir fırsat bulunca... Ölüler gücenmezler... Mişatka'yla Polyuşka ne yaptılar? Şimdi durumları iyi mi?»

«İlk gün çok ağladılar. Hele Polyuşka... Şimdiyse sanki ağız birliği yapmışlar gibi bizim önümüzde ondan hiç söz etmiyorlar. Ama dün gece Mişatka'nın için için ağladığını duydum. Başını yastığın altına sokmuştu ağladığı duyulmasın diye... Yanına gidip sordum: 'Neyin var, yavrum? Gelip benim koynumda yatmak ister misin?' Ama o: 'Bir şeyim yok, babaanne; herhalde uykumda ağlamış olacağım...' dedi. Onlarla konuş, onlara şefkat göster. Dün sabah kapı aralığında konuşuyorlardı. Polyuşka: 'Annemiz dönüp gelecek. O daha genç; gençler ölmez,' diyordu. Daha akılları bir şeye ermiyor ama ufacık yürekleri sızlıyor, büyüklerinki gibi... Sanırım acıkmışsındır. Otur da bir şeyler getireyim sana. Ne duruyorsun öyle dilini yutmuş gibi?»

Gregor misafir odasına gitti. Sanki bu odaya ömründe ilk defa adım atıyormuş gibiydi. Dikkatle duvarlara baktı ve gözleri yatağa takılıp kaldı. Yatak yapılmış, yastıklar kabartılmıştı. Natalya bu yatakta ölmüştü ve onun sesi son defa olarak bu yataktan duyulmuştu. Gregor, Natalya'nın çocuklarına veda edişini, onları kucaklayıp öpüşünü, belki de onların üzerlerine haç çıkarışını hayalinde canlandırdı. Onun ölümünü haber veren telgrafı okuduğu anda duymuş olduğu o keskin, hançer gibi saplanan acıyı yüreğinde, o dayanılmaz uğultuyu da kulaklarında bir kere daha hissetti.

Evin içinde en küçük bir şey bile ona Natalya'yı hatırlatıyordu. Gregor'un Natalya ile ilgili anıları unutulur cinsten olmadığı gibi, acıydı da. Her nedense bütün odaları bir bir girip dolaştı, sonra hızlı hızlı, nerdeyse koşarcasına merdiven başına çıktı. İçinde duyduğu acı artıyor, yüreğini dağladıkça dağlıyordu. Alnında beliren ter damlacıkları boncuk boncuktu. Elini sol göğsüne korkuyla bastırarak basamaklardan aşa-

ğı indi, «Benim de işim bitmiş artık!» diye düşündü.

Dunya atı avluda dolaştırıyordu. Zahire ambarının önünde at, dizgine aldırmaz oldu, boynunu ileri uzatı, üst dudağını kaldırıp sarı dişlerini ortaya çıkararak toprağı kokladı. Sonra burnundan gürültülü bir soluk verdi ve ön bacaklarını biçimsiz bir hareketle büktü. Dunya dizgine asıldı, ama hayvan oralı olmadı, yere yatmaya başladı.

«Aman bırakma, yatmasın hayvan!» diye Panteley ahırdan bağırdı. «Eyerli olduğunu görmüyor musun? Neden eyeri kapalı bıraktın hayvanı, kaz kafalı?»

Aklı hâlâ göğsünde hissettiği yumruk darbelerini andıran çarpıntıda olduğu halde Gregor, hiç acele etmeden atın yanına gitti, eyeri çıkardı, zorla gülümseyerek Dunya'ya:

«Babam bağırıp çağırıyor mu yine?» dedi.

«Her zamanki gibi!» diyerek bir gülümsemeyle karşılık verdi Dunya.

«Teri kurudu, ama istiyorsan dolaştırırım.»

«Yatacak olursa, bırak yatsın, engel olma.»

«Ah ağabeyciğim, üzülüyorsun değil mi?»

«Ne sanıyordun?» dedi Gregor, boğuluyormuş gibi çıkan bir sesle.

Dunya ağabeyini şefkatle omuzundan öptü, gözlerinin yaşlarını belli etmemek için hemen arkasını döndü, atı ağıla doğru götürdü.

Gregor, büyük bir faaliyet içinde ahırdan dışarı gübre kürelemekte olan babasının yanına gitti.

«Atına yer hazırlıyorum,» dedi ihtiyar.

«Neden bana söylemedin? Ben kendim temizlerdim.»

«Amma da yaptın! Ne yani, benim elim ayağım tutmuyor mu sanki? Çakı gibiyim, oğlum, çakı; daha çökmedim ben! Topallaya mopallaya yürütüyorum işimi! Yarın da gidip çavdar biçmeyi düşünüyorum. Sen burada çok kalacak mısın?»

«Bir ay.»

«Hah, işte bu çok iyi! Beraber gidelim mi tarlaya? Çalışmak insana kederini unutturur...»

«Ben de zaten öyle düşünmüştüm.»

İhtiyar, elinden yabayı attı, yüzündeki terleri mintanının yeniyle sildi, yumuşak bir sesle ve içtenlikle konuştu:

«Hadi, eve gidelim de karnını doyur. Ne yapsan kurtulamazsın bundan; yani kederinden demek istiyorum. Kaçmanın, saklanmanın hiçbir yararı olmaz. Bu böyledir işte...»

İlyiniçna sofrayı kurdu, Gregor'a temiz bir peşkir verdi. Yine de Gregor: «Eskiden Natalya hizmet ederdi bana,» diye düşünmekten kendini alamadı. Duygularını belli etmemek için yemeğe aç kurt gibi saldırdı. İhtiyar, boynuna bir tutam saman sarılmış bir ibrik dolusu ev votkasını gidip yeraltı kilerinden getirince, Gregor babasına minnete baktı.

«Ölenin anısına içelim — mekânı cennet olsun!» dedi Panteley sert bir ses tonuyla.

İkisi de birer bardak içtiler. İhtiyar, bardakları tekrar doldurdu ve içini çekti.

«Bir yılda iki kişi gitti aileden... Ölüm bizim evi pek beğendi her nedense...»

«Bunlardan söz etmeyelim, baba!» dedi Gregor.

İkinci bardağı bir yudumda içti, kurutulmuş bir balık parçasını ağır ağır geveledi, içkinin kafasını dumanlandırmasını, tatsız düşüncelerini bastırmasını bekledi.

«Bu yıl çavdar iyi yetişti. Bizim elde ettiğimiz ürün de herkesinkinden fazla!» dedi Panteley övünerek. Gregor, babasının bu övünmesinde, sesinin tonunda zoraki ve maksatlı bir ifade sezdi.

«Buğdayın durumu nasıl peki?»

«Buğday mı? Kırağı çaldı buğdayı, ama yine de fena sayılmaz. İyi kötü bir ürün elde edilir. Buğday sert, ama herkes ekti, kimse de şikâyetçi değil. Biz her nedense hiç ekmedik. Ama yine de pek aldırmıyorum.

Elinde buğdayın olmuş ya da olmamış, bu kargaşalık içinde ne fark eder? Satamazsın, ambarında saklayamazsın. Cephe bu taraflara gelince, yoldaşlar buğdayı olduğu gibi kaldırıp götürürler, bir şey bırakmazlar burada. Onun için, üzme sen canını; bu yıl hiç hasat olmasa bile, bir iki yıl yetecek kadar buğdayımız var yine de. Çok şükür, ambarlarımız ağzına kadar dolu; ayrıca başka yerde de var...» İhtiyar kurnazca göz kırpıp devam etti: «Darya'ya sor da söylesin sana, kara günler için ne kadar buğday gömdüğümüzü. Çukurun derinliği senin boyunda, eni de, kollarının iki yana açılmış vaziyetinin en azından yarı genişliğinde. İçi de ağzına kadar buğdayla dolu! Şu yaşadığımız lanet olası günler yoksul düşürdü bizi, oysa, sen de biliyorsun, bizim de halimiz vaktimiz yerindeydi bir zamanlar...» İhtiyar sarhoş sarhoş güldü, ama aradan bir an geçmeden, sakalını vakarla sıvazlayıp, sırası gelmişken söylemiş olmak için, ciddi bir tavırla söze devam etti: «Belki kaynananı düşünüyorsundur. Bil ki, onu unutmuş değilim. Başları sıkılınca onlara yardım ettim. Bir şey istemek durumuna düşürmeden bir araba dolusu buğdayı tartmadan götürüp verdim kaynanana. Senin rahmetli Natalya da pek sevinmişti buna; duyduğu zaman ağlamıştı... Bir üçüncü bardağa ne dersin, oğlum? Beni sevindiren senden başka kimsem kalmadı artık.»

«Pekâlâ, doldur bakalım!» dedi Gregor, bardağını masanın üzerinde ileri doğru sürerek.

Tam o sırada, Mişatka ürkek ve ağır adımlarla yan yan masaya yaklaştı. Babasının dizine tırmandı, sol kolunu beceriksizce Gregor'un boynuna dolayıp, dudaklarına candan bir öpücük kondurdu.

«Bu öpücük de neden, oğlum?» diye sordu Gregor, son derece duygulanarak. Çocuğun yaşlı gözlerinin içine baktı, votka kokan soluğunu oğlunun yüzüne vermemeye çalıştı.

Mişatka hafif bir sesle onun sorusunu cevaplan-

dırdı:

«Annem misafir odasında yatarken... daha sağken beni yanına çağırıp dedi ki: 'Babanız geldiği zaman onu benim için öp, söyle ona, size şefkat göstersin.' Daha başka şeyler de söyledi, ama unuttum...»

Gregor bardağını masaya koydu, pencereye doğru döndü. Odanın içine uzun, sıkıntılı bir sessizlik çöktü.

«İçelim mi?» diye sordu Panteley usulca.

«Artık istemiyorum.» Gregor oğlunu dizinden indirdi, ayağa kalktı, hızlı adımlarla merdiven başına doğru yürüdü.

«Dursana oğlum, etini yemeyecek misin? Tavuk söğüşü var, gözleme var!» diye İlyiniçna ocağa koştu; ama Gregor çoktan kapıyı ardından vurup çıkmıştı.

Ne yapacağını bilmeden, ağılla ahır arasında bir aşağı bir yukarı dolaştı durdu. Atını görünce: «Şunu götürüp bir yıkasam,» diye düşündü. Sundurmanın altına gitti. Ekin biçmeye hazır duran orak makinesinin yanında, yerde, çam tahtası parçaları, rende talaşları ile eğri bir parça tahta gördü. «Babam yapmış Natalya'nın tabutunu,» diye geçirdi aklından ve hızlı hızlı tekrar evin basamaklarına doğru yürüdü.

Oğlunun ısrarına boyun eğmek zorunda kalan Panteley çabucak hazırlandı, atları orak makinesine koştu, makinenin tablasına da içi su dolu küçük bir varil yerleştirdi. O gece Gregor ve babası tarlaya doğru yola çıktılar.

XVIII

Gregor, Natalya'yı yalnız kendine özgü bir biçimde sevmiş ve birlikte yaşadıkları altı yıl içinde ona alışmış olduğundan değil, aynı zamanda da onun ölümünden kendini sorumlu gördüğü için acı çekiyordu. Eğer Natalya çocukları alıp anasının yanına gitme

tehdidini yerine getirmiş ve orada vefasız kocasından nefret ederek, onunla dargınken ölmüş olsaydı, belki de Gregor kaybının acısını bu kadar şiddetle duymaz, vicdan azabıyla böylesine kıvranmazdı kuşkusuz. Ama annesi İlyiniçna, onun bütün yaptıklarını Natalya'nın bağışladığını, onu sevdiğini, son nefesine kadar onun adını ağzından düşürmediğini söylemişti. Bunu bilmek de onun acısını bir kat daha arttırıyor, vicdanını devamlı bir suçluluk duygusuyla kemiriyor, geçmiş yıllarını, bütün davranışlarını yepyeni bir açıdan görmeye zorluyordu onu.

Karısına karşı içinde soğuk bir kayıtsızlıktan başka bir şey duymadığı, hatta onu düşman gibi gördüğü zamanlar olmuştu. Ama son yıllarda ona karşı değişik duygular beslemeye başlamıştı. Davranışındaki bu değişikliğin başlıca nedeni çocuklar olmuştu.

Önceleri Gregor, çocuklara karşı da, son zamanlarda içinde uyanan o derin babalık duygusunu hissetmemişti. Cepheden kısa izinlerle evine geldiğinde, sanki bir görevi yerine getirmiş, annelerinin de gönlünü hoş etmiş olmak için onları sevip okşar, hatta Natalya'ya ve onun annelik duygularını coşkun bir biçimde belirtişine bile kuşkulu bir hayret duymaksızın bakamazdı. İnsanın bu minicik, gürültücü yaratıkları kendinden böylesine fedakârlık ederek nasıl sevebildiğini bir türlü anlayamazdı. Natalya daha onları emzirdiği sıralarda kaç kere, geceleyin, kızgın ve alaycı bir tavırla Gregor: «Öyle deli gibi sıçrayacak ne var?» demişti. «Daha çocuklar ağlamak için ağızlarını açmadan ayağa dikiliveriyorsun! Bırak ağlasınlar, tepinsinler azıcık; bunların gözyaşları inci tanesi değil ki ziyan olsun!» Çocuklar da ona karşı kayıtsızdılar, ama büyüdükçe babalarına daha çok bağlanmışlardı. Gösterdikleri sevgi onun benliğine işlemiş, çocuklarıyla ilgili duyguları onların analarına kadar uzanmıştı.

Aksinya ile arası açıldıktan sonra, Gregor hiçbir

zaman karısından ayrılmayı ciddi olarak düşünmemiş, hatta onunla yeniden ilişki kurduğunda bile çocuklarının anasının yerini Aksinya'nın alabileceğini asla aklından geçirmemişti. İkisiyle de pekâlâ yaşayabilir, her birini ayrı ayrı sevebilirdi. Ama şimdi, karısını yitirince, birdenbire Aksinya'dan soğudunu hissetmiş, aralarındaki ilişkiyi açığa vurup Natalya'yı ölüme sürüklediğinden, ona karşı içinde gizli bir öfke yer etmişti.

Tarlada çalışırken acısını unutmak için ne kadar çaba harcarsa harcasın, bundan bir türlü kurtulamıyordu. Canı çıkana kadar çalıştı; orak makinesinin üstünde oturduğu yerden kalkıp saatlerce yere inmedi, ama yine de Natalya'yı aklından çıkaramadı. Birlikte geçen hayatlarıyla ilgili gerilerde kalmış, çoğu önemsiz birtakım olaylar, aralarındaki konuşmalar belleğinde ısrarla yeni baştan canlandı. Geçmişi anmaya hevesli belleğinin dizginini bir an için koyuverecek olsa, Natalya tekrar o gülümseyen yüzüyle, canlı bir halde önüne çıkıverecekti. Karısının endamını, yürüyüşünü, saçını düzeltiş tarzını, gülümseyişini, sesinin ahengini hatırladı.

Üçüncü gün arpayı biçmeye başladılar. Öğle üzeri Panteley atları durdurunca, Gregor orak makinesinden yere indi, kısa saplı yabayı makinenin tahta döşemesi üzerine koydu ve: «Bir saat kadar eve gitmek istiyorum, baba,» dedi.

«Neden?»

«Çocukları görmek geldi içimden de ondan...»

«Pekâlâ, hadi git bakalım,» diye seve seve razı oldu ihtiyar. «Biz de bu arada biraz ekin tınazlarız.»

Gregor atını hemen orak makinesinden çözdü, hayvanın sırtına atladı, sapsarı, fırça gibi dimdik duran anızların üstünden atını adeta ile şoseye doğru sürdü. «Söyle ona, size şefkat göstersin!» Natalya'nın sesi kulaklarında çınladı. Gözlerini kapadı, dizginleri salıverdi, anılara daldı, atı kendi haline bıraktı.

Koyu mavi gökyüzünde, rüzgârın dağıtıp oraya buraya serpiştirdiği seyrek bulutlar hiç kıpırdamadan duruyorlardı. Yarı açılmış kanatlarıyla ekin kargaları anızların arasında seke seke dolaşıyorlardı. Sürüler halinde gelip tınazların üzerlerine konmuşlardı; yaşlı kargalar, daha yeni tüylenmeye başlayan ve beceriksizce kanatlarını oynatarak ayakta durmaya çalışan yavrularıyla gaga gagaya vermiş onları besliyorlardı. Ekinleri biçilmiş tarlaların üzerinde kargaların birbirlerine karışan gaklamaları sürekli bir inilti halini almıştı.

Gregor'un atı yolun kenarından ayrılmamaya çalışıyor, arada sırada yerden bir tutam yonca dişleyip, geveleye geveleye yolunu sürdürüyordu. Gevşek duran gem demirinden çıngırtılı sesler çıkıyordu. İki defa, uzaklarda başka atları görerek durup kişnedi; o zaman Gregor kendine geldi, hayvanı baldırladı, bir yandan da bomboş gözlerle bozkıra, tozlu yola, yer yer serpili duran sapsarı tınazlara, kahverengine çalan yeşil, olgun başaklarla kaplı dar tarlalarına baktı.

Gregor eve varır varmaz, asık suratlı Kristonya kapının önünde belirdi. Sıcağa rağmen, İngiliz kumaşından bir ceketle, geniş süvari külotu giymişti. Kabuğu yontulmuş dişbudaktan kocaman bir sopaya dayanarak içeri girdi ve Gregor'u selamladı:

«Seni bir göreyim diye geldim. Başına gelen felaketi duydum. Demek Natalya Mironovna da gömüldü, ha?»

Gregor, Kristonya'nın sorusunu duymamazlıktan gelerek, «Cepheden nasıl oldu da dönebildin?» diye sordu ve onun biçimsiz, hafifçe öne eğilmiş vücuduna keyifle baktı.

«Yaralandıktan sonra iyileşeyim diye köye gönderdiler beni. Aynı anda iki kurşun karnıma saplanıp oturdu. Hâlâ ikisi de orada, sanırım bağırsaklarımın yanında bir yerlerde, Allahın belaları! O yüzden de sopayla dolaşıyorum ya! Görmüyor musun?»

«Nerde aldın bu yarayı?»

«Balaşov yakınlarında.»

«Orayı ele geçirdiniz mi bari? Ya karnındakileri nasıl yedin?»

«Hücuma geçmiştik Balaşov alınmıştı, Povorino da öyle. Ben de oradaydım.»

«Hangi alayda olduğunu anlat bakalım, köyden başka kim vardı seninle, söyle. Otursana, sigara içer misin?»

Gregor yeni bir yüz gördüğü ve ailenin dışında, acısıyla hiç ilgisi olmayan biriyle konuşma fırsatı bulduğu için pek sevinmişti. Kristonya anlayış göstererek, vereceği teselliye Gregor'un ihtiyacı olmadığını sezdi. İstekle ama yavaş yavaş, Balaşov'un nasıl ele geçirildiğini, kendisinin nasıl yaralandığını anlatmaya başladı. Kocaman bir sigarayı tüttürerek o kalın, gür sesiyle:

«Ayçiçekleri arasından yaya olarak ilerliyorduk,» dedi. «Kızıllar makineli tüfekleriyle, toplarıyla üzerimize ateş ediyorlardı; söylemeye ne hacet, tabii, tüfekleriyle de. Beni kim olsa kolayca görür; ötekilerin yanında, tavukların arasına karışmış kaz gibi göze batıyorum. Ne kadar eğilsem boşuna. Demeye kalmadı, elleriyle koymuşlar gibi buldular beni — yani kurşunlar demek istiyorum. Boyumun uzun olması bir yerde işime yaradı, yoksa kısa boylu biri olsaydım kafadan alırdım tam isabeti! Sanırım kurşunların hızı kesilmişti, ama yine de saplandıkları anda, karnımda ne varsa hepsi birden guruldamaya başladı. Allah kahretsin, öyle de bir sıcaktı ki kurşunlar, sanki ocaktan yeni çıkmış gibiydiler. Elimi karnıma götürdüm, baktım ikisi de orada, birbirine yakın bir çift ur gibi derinin altında yuvarlanıyorlar. Parmaklarımla bunları yoklamaya başladım, sonra da devrildim yere. 'Pis bir şaka bu,' diye söylendim kendi kendime, 'canı cehenneme böyle şakaların! İyisi mi sen hiç yerinden kımıldama, bakarsın ötekilerden daha bir azılısı gelir, bir

tarafından girip bir tarafından çıkar gider.' Sözün kısası, öylece yattım oracıkta. Arada sırada elimle onları yokluyordum — yani kurşunları demek istiyorum. Hâlâ oradaydılar, yan yana duruyorlardı. Başladım korkmaya; yürüyüp karnımın içine girerlerse diye. Ne yapardım sonra? Bağırsaklarımın arasına bir yuvarlanacak olurlarsa, doktorlar nasıl çıkarlardı işin içinden arayıp bulmak için? Oldu mu bunlar başıma bela? Herkesin gövdesinin, hatta benimkinin bile içi yumuşaktır. Kurşunlar bağırsaklarımda dolaşmaya başladılar mı, artık ben yürüdükçe postacı çıngırağı gibi sesler çıkacaktı her bir yanımdan. Aklım başımdan gitti. Yattığım yerden uzanıp bir ayçiçeğini kendime doğru eğdim, çekirdeklerini yedim, ama kapıldığım korkudan bir türlü sıyrılamıyordum. Bizim saf ilerleyip gitmişti. Neyse, Balaşov ele geçirilince ben de kapağı orada bir yerlere atmayı başarabildim. Sonra Tişanka'daki sahra hastanesine kaldırıldım. Oradaki doktor ispenç horozu gibi kendini beğenmişin biriydi. İkide bir gelip bana soruyordu: 'Kesip çıkaralım mı kurşunları karnından?' Ama ben yattığım yerde düşündüm... Sordum ona: 'Asaletlim, bunlar benim içimde kaybolup giderler mi?' O da, 'Hayır,' dedi, 'kaybolmazlar.' O zaman düşündüm, çıkarttırmamaya karar verdim! O numarayı bilirim ben. Adamı sonra hemen alayına gönderiverirler. 'Hayır, Asaletlim,' dedim, 'onların çıkarılmasını istemiyorum. İçimde kalsınlar daha iyi. Karıma göstermek için onları karnımda köye taşımak istiyorum. Zaten bana bir rahatsızlık vermiyorlar, öyle çok da ağır değiller.' Bana bol keseden sövüp saydı ama istirahatli olarak bir haftalığına köye gitmeme izin verdi.»

Gregor bu basit hikâyeyi gülümseyerek dinledi ve sordu: «Sen hangi alaydasın?»

«4. Alayda.»

«Köyden başka kimler var seninle beraber?»

«Kimler yok ki! Anikuşka, Besklebnov, Akim Ko-

loveydin, Siyomka Miroşnikov, Tikon Gorbaçev.»

«Peki, ya Kazaklar ne âlemdeler? Bir şeyden şikâyet etmiyorlar mı?»

«Subaylardan bıkmış bir halleri var; görünüş öyle. Başımıza öyle pis domuzları getirdiler ki, bunlarla geçinilir gibi değil. Hemen hemen hepsi de Rus; aralarında bir tek Kazak yok!»

Kristonya bir yandan konuşuyor, bir yandan da koluna kısa gelen ceketinin yenini çekiştiriyor ve böylesine iyi bir malzemeyle dikilmiş bir elbise giydiğine inanamıyormuş gibi, İngiliz süvari külotunun güzelim kumaşını hayran hayran seyredip, okşuyordu.

«Ama biliyor musun, ayağıma uygun çizme bulamadım,» dedi, düşünceli düşünceli. «İngilizlerin ülkesinde yaşayanların bu kadar büyük ayakları yokmuş... Biz buğday eker buğday yeriz, ama sanırım Rusya'da olduğu gibi İngiltere'dekiler de çavdar yiyorlar. Benimkiler kadar büyük ayakları nasıl olsun? Bizim bütün bölüğü yeni elbiseler, yeni çizmelerle donattılar, bize kokulu sigaralar gönderdiler, ama yine de değişen bir şey olmadı; işler kötü mü kötü.»

«Kötü olan da ne?» diye Gregor ilgiyle sordu.

«Dışardan her şey yolundaymış gibi görünüyor, ama içersi berbat.» Kristonya gülümsedi. «Biliyor musun, Kazaklar savaştan yakalarını kurtarmak istiyorlar yine. Onun için bu savaştan bir şey çıkacağı yok. Koper'den öteye gitmeyiz deyip duruyorlar.»

Kristonya'yı uğurladığı zaman Gregor bir an düşündükten sonra kararını verdi: «Burada bir hafta daha kalır sonra cepheye dönerim. Yoksa sıkıntıdan patlayacağım.» Akşama kadar evde kaldı. Çocukluk günlerini hatırlayarak, Mişatka'ya sazlardan bir yel değirmeni, serçe yakalamak için at kılından bir kapan, kızına da hünerli elleriyle, tekerlekleri dönen, oku rengârenk boyalı küçücük bir araba yaptı, hatta paçavralardan bir bebek bile yapmaya çalıştı. Ama bu sonuncuyu pek beceremedi; bebeği Dunya tamamladı.

Şimdiye kadar Gregor'dan hiç böylesine bir yakınlık görmemiş olan çocuklar, önce onun bu davranışından kuşkulandılar. Ama sonradan bir dakika bile yanından ayrılmak istemediler. Akşamüzeri, Gregor tarlaya dönmek üzere hazırlandığı sırada, Mişatka ağlamaklı bir sesle:

«Sen hep böylesin işte!» dedi. «Gelirsin, sonra da bizi bırakıp hemen gidersin... Al, senin olsun serçe kapanı da, değirmen de, kaynanazırıltısı da. Al, hepsini al, hiçbirini istemiyorum.»

Gregor oğlunun minicik ellerini kendi kocaman avuçlarının içine alarak: «Böyle düşündüğüne göre, gel buna bir çare bulalım,» dedi. «Sen bir Kazaksın; benimle at sırtında tarlaya geleceksin. Arpayı biçer, tınazlarız. Sen dedenle orak makinesinde oturur, atları sürersin. Hem orada, otların arasında bir sürü çekirge var, onları da görürsün! Dere yataklarındaki kuşları da! Ama Polyuşka babaannesiyle evde kalacak. O bize darılmaz. O bir kız; onun işi yerleri süpürmek, babaannesine Don'dan küçük bir gerdelle su taşımak. Kadınların evde yapacakları bir sürü işleri vardır. Gelecek misin benimle?»

«Elbette!» diye bağırdı Mişatka sevinçle. Göreceği şeylerin hayaliyle gözleri ışıl ışıl parıldadı.

«Nereye götürüyorsun onu?» diye İlyiniçna engel olmaya çalıştı. «Kafandan ne geçirdiğini anlayamadım gitti! Nerede uyuyacak oğlan? Kim göz kulak olacak ona oralarda? Tanrı korusun, sokulacak atların yanına, yiyecek çifteyi, ya da bir yılan ısırıverecek onu.» Torununa dönüp devam etti: «Sen babanla gitme, canım yavrum, kal evde!»

Ama Mişatka'nın kısılmış gözleri (öfkelendiği zaman dedesininkiler gibi) ansızın uğursuz bir ışıltıyla parladı, minicik yumrukları sıkıldı. Ağlamaklı, tiz bir sesle bağırdı:

«Babaanne, sus! Ne olursa olsun, gidiyorum ben! Sen onu dinleme, baba!»

Gregor gülerek oğlunu kucağına aldı ve İlyiniçna'yı rahatlatmak için:

«Benimle uyur,» dedi. «Atı da oraya varana kadar koşturmayız. Düşürmem ben onu. Sen oğlanın elbisesini hazırla, hadi, anne, korkma; yarın akşam sağ salim getiririm onu.»

Gregor'la Mişatka'nın dostluğu işte böyle başladı.

Gregor, Tatarski'de geçirdiği iki hafta boyunca Aksinya'yı, uzaktan olmak üzere, sadece üç kere görebildi. Aksinya kendine özgü önsezisi ve ahlâk anlayışıyla, onunla karşılaşmaktan kaçınıyor, göz göze gelmelerinin hiç de iyi olmayacağını biliyordu. Kadınlık içgüdüsüyle, Gregor'un nasıl bir ruh hali içinde bulunduğunu anlamış, duygularını, gafil davranıp uygunsuz bir zamanda açığa vuracak olursa, onun kendisine cephe alacağını, ilişkilerinin üzerine gölge düşüreceğini sezmişti. Gregor'un kendiliğinden gelip onun kendisine cephe alacağını, ilişkilerinin üzerine gölge düşüreceğini sezmişti. Gregor'un kendiliğinden gelip onunla konuşmasını bekliyordu. Gregor cepheye gitmek üzere köyden ayrılmadan bir gün önce bu beklenen an da gelip çattı. Bir araba dolusu tahılla geç vakit tarladan dönüyordu Gregor; bozkıra en yakın yolun başında, alacakaranlıkta, Aksinya ile karşılaştı. Aksinya daha epeyce uzaktayken selam verdi ve hafifçe gülümsedi. Çağırış ve bekleyiş ifade eden bir gülümsemeydi bu. Gregor onun selamını aldı, ama bir şey söylemeden yanından geçip gidemedi.

«Nasılsın bakalım?» diye sordu, dizginlere belli belirsiz asılıp, atların hızını keserek.

«İyiyim, teşekkür ederim, Gregor Panteleyeviç.»

«Hiç ortalarda görünmedin, neden?»

«Tarladaydım da ondan. Tek başıma bütün işleri ben yürütmek zorundaydım.»

Mişatka arabada Gregor'un yanında oturuyordu. Herhalde bu yüzden, Gregor atları durdurmadı ve konuşmayı uzatmak için oyalanmadı. Birkaç adım uzak-

laşmıştı ki, birinin seslendiğini duydu, dönüp arkasına baktı. Aksinya çitin yanında duruyordu.

Elindeki bir papatyanın yapraklarını heyecanlı heyecanlı çekip koparark, «Köyde çok kalacak mısın?» diye sordu.

«Bugün yarın; gitmek üzereyim.»

Bir an için gösterdiği tereddütten belliydi ki, Aksinya, bir şey daha sormak istiyordu. Her nedense, sormadı; elini salladı, hızlı hızlı köyün otlağına doğru yürüdü, bir defacık olsun dönüp arkasına bakmadı.

XIX

Gökyüzü bulutlarla kaplıydı. İnceden bir yağmur çiseliyordu; elekten geçiyormuşçasına. Hasat alındıktan sonra tarlalarda yeni yeni bitmeye başlayan otlar, bozkıra yer yer serpili fundalar, yabani diken çalılıkları pırıl pırıl parlıyordu.

Vaktinden önce köyden ayrıldığına haklı olarak içerleyen Prohor atını hiç konuşmadan sürdü ve alaya dönünceye kadar bütün yol boyunca Gregor'a bir tek kelime söylemedi. Köylerden birinin ötesinde üç Kazak atlısıyla karşılaştılar. Adamlar tek sıra halinde ilerliyorlar, atlarını topuklayarak gayrete getiriyorlar ve aralarında hararetli hararetli konuşuyorlardı. İçlerinden, el dokuması gri kumaştan bir köylü ceketi giymiş olan yaşlıca, kızıl sakallı birisi Gregor'u tanıdı, yüksek sesle yanındakilere: «Bu bizim Melehov'un ta kendisi be, kardeşler!» dedi. Gregor'la bir hizaya gelince de yüksek doru atının dizginlerine asıldı.

«Merhaba, Gregor Panteleyeviç,» diye bağırdı.

Gregor bu kızıl sakallı, asık suratlı Kazağı daha önce nerede görmüş olduğunu boş yere hatırlamaya çalışarak, «Merhaba!» diye karşılık verdi.

Anlaşılan, adam sancaktarlığa daha yeni terfi ettirilmişti ve sıradan bir Kazak eri sanılmaması için de

yeni apoletlerini köylü ceketinin omuzlarına dikmişti.

Atını doğruca Gregor'un yanına sürdü, elini uzatıp, votka kokan soluğunu Gregor'un suratına koyvererek, «Tanımadın mı beni?» diye sordu. Bu sonradan görme sancaktarın yüzünde aptalca bir kendini beğenmişliğin ifadesi parlıyor; küçük mavi gözleri ışıldıyor, kızıl bıyıkları altında dudakları bir sırıtmayla kıvrılıyordu. Köylü ceketi giymiş bu subayın gülünç görünüşü Gregor'u pek eğlendirdi. Alayla gülümsediğini saklamaya çalışmadan cevap verdi:

«Hayır, tanımadım. Herhalde er olarak görev yaptığın sıralarda seninle tanışmışızdır. Yeni mi sancaktar oldun?»

«Tam üstüne bastın! Terfi edeli bir hafta oldu. Ama biz seninle Kudinov'un karargâh toplantılarından birinde, sanırım, Meryem Ana yortusu sıralarında tanışmıştık. Sen o zaman başıma gelen bir beladan kurtarmıştın beni, hatırlıyor musun? Hey, Trifon! Siz yavaş yavaş sürün atlarınızı, ben size yetişirim!» diye bağırdı ilerde durmuş olan öteki Kazaklara.

Gregor biraz kafasını zorladıktan sonra kızıl saçlı sancaktarla nasıl tanıştığını, onun hakkında Kudinov'un söylediklerini hatırladı: «Attığı kurşun boşa gitmez, kaçan tavşanı vurur, savaşta canavar kesilir, iyi bir keşif eridir, ama aklı bir bebeğinkinden farksızdır.» Ayaklanma sırasında adam bir bölüğe komuta etmiş, ahmakça bir hata işlemişti. Kudinov onun canına okumak istemişti ama Gregor'un araya girmesiyle bağışlanmış, bölük komutanlığında bırakılmıştı.

«Cepheden mi geliyorsun?» diye sordu Gregor.

«Evet. Novokopersk'den izinli geliyorum. Akrabalarıma uğrayabilmek için yolumu değiştirip, yüz verst kadar uzattım. Ben hiçbir şeyi unutmam, Gregor Panteleyeviç! Sana bir ikramda bulunmak istiyorum; reddedeyim deme sakın. Çantamda yüzde yüzlük iki şişe içki var. Hemen şuracıkta açalım mı bunları dersin?»

Gregor bu öneriyi kesinlikle reddetti, ama adamın

hediye olarak verdiği bir şişeyi almamazlık etmedi.

«Sen de orada olacaktın! Kazakların, subayların, malları nasıl yüklendiklerini görecektin!» diye sancaktar anlatmaya başladı. «Ben de Balaşov'daydım o sırada. Yeri ele geçirip, kapağı doğru demiryoluna attık; hatlar yük vagonlarıyla doluydu. Bir vagonda şeker, ikincisinde üniforma yüklüydü, üçüncüsünde de ne ararsan vardı. Kazakların bazıları kırkar kat elbise yüklenip gittiler. Sonra da, Yahudileri silkelemeye gittiğimizde onları görseydin gülmekten kırılırdın. Benim yarım-bölükteki açıkgöz bir Yahudi avcısı tam on sekiz tane cep saati apardı; hem de on tanesi altın olmak üzere. Hepsini birden astı göğsüne bir boydan bir boya; memleketin en zengin tüccarıymış gibi çıktı ortaya. Hele o yürüttüğü yüzükler, bilezikler... saymakla bitmek bilmez! Her bir parmağında ikişer, üçer tane...»

Gregor adamın şişkin heybelerini işaret ederek sordu:

«Bunların içinde ne var peki?»

«Ne mi? Aklına ne gelirse.»

«Demek sen de katıldın yağmaya ha?»

«Böyle demene hiç de gerek yok... Yağma etmedik, bunları yasal yollardan kazanmış olduk. Alay komutanımız dedi ki: 'Şihri alın, iki gün ne yaparsanız yapın.' Ötekiler benden aşağı mı kaldılar sanki? Yasaya uygun şeyleri aldım ben; elime ne geçtiyse. Başkaları daha da beterini yaptılar.»

«Aferin sizin gibi askerlere!» Gregor sancaktara tiksintiyle bakıp ekledi: «Sizin gibiler ancak şoselerdeki köprü altlarında pusu kurmaya heveslidirler, yoksa dövüşmeye değil! Savaşı çapulculuk yarışına çevirdiniz. Ah, rezil herifler! Yeni bir meslek buldunuz kendinize! Ama günün birinde senin de, senin o komutanının da bu yüzden diri diri derinizi yüzmeyeceklerini mi sanıyorsun?»

«Neyin yüzünden?»

«Bütün bu çapulculuğunuz yüzünden.»

«Derimizi yüzecek olan da kim peki?»

«Daha yüksek rütbeli subaylar.»

Adam bıyık altından gülümsedi.

«Onlar da aynı şeyi yapıyorlar!» dedi. «Biz yürüttüklerimizle yalnız heybelerimizi ya da arabalarımızı dolduruyoruz; onlarsa yüklü katarların tümünü birden kaldırıyorlar.»

«Nasıl olur; gözünle gördün mü ki?»

«Gördün mü de ne demek? Böyle bir yük katarını Yarızenskaya'ya gözetimim altında ben kendim götürdüm. Bir vagon gümüş kap kacak, kaşıkla doluydu. Bazı subaylar: 'Ne var bu vagonda? Hadi, göster bakalım!' diyerek üstümüze yürüdüler. Ama ben bunların general falan filanın kendi malları olduğunu söyledim, onlar da eli boş çekip gittiler.»

Gregor gözlerini kısıp, sinirli sinirli dizginleri sarsarak, «Kim bu general?» diye sordu.

Adam, yüzünde kurnaz bir ifadeyle gülümseyerek cevap verdi:

«Adını unuttum. Neydi acaba? Hay Allah, bir hatırlayabilsem! Yok, gelmiyor aklıma bir türlü. Hem sen boşuna sövüp sayıyorsun, Gregor Panteleyeviç. Vallahi herkes böyle yapıyor. Ben yine başkalarına göre, kurdun yanında kuzu sayılırım. Zaten azıcık bir şey aldım, ama başkaları milleti yol ortasında soyup soğana çevirdiler, önlerine gelen Yahudi kızlarının ırzına geçtiler. Ben böyle işlere girişmedim. Kendi nikâhlı karım var benim; hem de ne karı! Karı değil, aygır mübarek! Hayır, bana kızmaya hiç hakkın yok. Dursana yahu, çekip nereye gidiyorsun?»

Gregor başıyla soğuk bir selam verip, atını tırısa kaldırırken Prohor'a: «Hadi, yürü!» dedi. Yolda, tek başına, iki kişi bir arada, ya da gruplar halinde at süren daha başka birçok izinli Kazağa rastladılar. Sık sık, yükleri muşambalarla ya da battaniyelerle örtülüp sımsıkı bağlanmış çift atlı arabalarla karşılaştılar. Yepyeni yazlık asker ceketleri, haki renkli Kızıl Ordu pan-

tolonlarıyla üzengileri üstünde duran Kazaklar, arabaları izliyorlardı. Bunların güneşten kararmış ve toza belenmiş yüzleri canlıydı, neşeliydi. Ama Gregor'u görünce, ondan bir an önce uzaklaşmaya bakıyorlar, yanından geçerlerken susup, sanki komut alıyorlarmış gibi ellerini kasketlerinin siperliklerine kaldırarak onu selamlıyorlar, ancak Gregor'la arayı bir hayli açtıktan sonra yeniden birbirleriyle konuşmaya başlıyorlardı.

«Tüccarlar geliyor!» diyordu Prohor, yağma edilmiş mallarla yüklü bir arabanın yanında giden atlıları uzaktan görünce.

Ama köylerine izinli olarak dönen bu adamların hepsi de çapul malı taşımıyorlardı. Atları suvarmak için köylerden birindeki bir kuyunun başında mola verdikleri sırada, Gregor'un kulağına bitişik avludan gelen şarkı sesleri çalındı. Çocuklarınkini andıran bu tatlı ve berrak seslerden, şarkı söyleyenlerin genç bir Kazak grubu olduğu belliydi.

«Herhalde birini askere uğurluyorlar,» dedi Prohor, kovayla su çekerken. Bir akşam önce içtikleri bir şişe içkiden sonra tekrar içmeye can atıyordu; bu yüzden de atları çabucak suladı ve gülerek:

«Ne dersin, Panteleyeviç,» dedi, «gidip biz de onlara katılalım mı? Belki eli boş dönmeyiz. Kulübenin damı sazdan ama sahipleri varlıklı kimselere benziyorlar.»

Gregor genç Kazak delikanlısının nasıl uğurlandığını gidip görmeye razı oldu. Atları çite bağlayıp, Gregor'la Prohor avluya girdiler. Bir sundurmanın altında, daire biçimindeki yemliğin başında eyer vurulmuş dört at duruyordu. Zahire ambarından, elinde ağzına kadar yulaf dolu demir bir ölçekle bir delikanlı çıktı. Gregor'a şöyle bir bakıp, kişneyen atlara doğru yürüdü. Kulübenin köşesinden bir şarkının sesi geliyordu. Tiz ve titrek sesli bir tenor şarkı söylüyordu:

Hiç ayak değmemiş o yolda,
Hiç ayak değmemiş...

Bassonun kalın, boğuk sesi, son kelimeleri tekrarlayıp tenorunkiyle birleşti, sonra da başka sesler melodiye uyarak onlarınkine katıldı ve şarkı görkemli, coşkun, hazin bir biçimde sürüp gitti. Gregor şarkıyı yarıda kesmek istemediği için elini Prohor'un koluna değdirip fısıldadı:

«Dur, biraz bekle, seni görmesinler. Bırak bitirsinler.»

«Askere uğurlama işi değil bu. Yelanskaya Kazakları hep böyle şarkı söylerler. İyi de söylerler hani, iblisler!» dedi Prohor, beğendiğini göstererek, sonra da öfkeyle tükürdü, içki umudu hiç de gerçekleşeceğe benzemiyordu çünkü.

Yumuşak sesli tenor, savaşta kendini rezil eden Kazağın hikâyesinin sonunu anlattı:

Hiç ayak değmemiş, hiç nal izi görülmemişti,
Ama vaktiyle bu yolda, bir Kazak alayı at sürmüştü,
Ve ardına da ateşli bir savaş atı düşmüştü.
Ve güzel mi güzeldi böğründe sallanan eyeri,
Çözülmüştü hep yuları, ipek dizginleri,
Ve peşinden koşan genç bir Kazak eri,
Ve koşarken bağıra bağıra dedi ki:
«Dur, sadık atım, aman bekle beni,
Başım dardayken terk etme beni,
Yoksa Çeçenlerin gazabı ezer beni.»

Şarkıyla kendinden geçen Gregor kulübenin beyaz badanalı duvarına yaslanmış duruyor, ne atların kişnemesini, ne de yoldan geçen arabaların gıcırtısını duyuyordu.

Şarkı sona erince, söyleyenlerden biri öksürüp konuştu: «Şarkı işte böyle söylenir. Bundan iyisi de can sağlığı. Ne var ki, hanımlar, bizim gibi asker adamların karnını doyurmaz bu; yol için bize daha başka şeyler gerek. Yedik, içtik, Tanrıya şükürler olsun, ama yolluk hiçbir şeyimiz yok...»

Gregor dalmış olduğu hayal âleminden sıyrılıp, köşeyi döndü. Kapının dibindeki merdivenin en alt basamağında dört Kazak genci oturuyordu; komşu kulübelerden koşup gelmiş olan kadınlarla çocuklar, yoğun bir kalabalık halinde onların çevresini sarmıştı. Dinleyiciler hıçkırarak ve burunlarını çekerek başörtülerinin ucuyla gözlerinin yaşlarını siliyorlardı. Gregor merdivene doğru yürüdüğü sırada, solgun yüzünde ikonlardaki sert görünüşlü azizelerin güzelliğinin izlerini taşıyan, uzun boylu, kara gözlü bir ihtiyar kadın kelimeleri uzatarak ağır ağır konuşuyordu:

«Ne güzel, ne hazin söylüyorsunuz, sevgili yavrularım! Herhalde hepinizin annesi vardır ve sanırım oğlunun savaşta canının nasıl çıktığını düşündükçe gözlerini kör edercesine ağlıyordur.» Gözlerinin sararmış aklarını, o sırada kalabalığı selamlayan Gregor'a çevirerek, bidenbire öfkeyle bağırdı: «Ve sen komutan hazretleri, bunlar gibi çiçeği burnunda gençleri ölüme itiyorsun, değil mi? Savaşta öldürtüyorsun onları!»

«Biz kendimiz de ölüyoruz, nine,» diye cevap verdi Gregor, küskün bir tavırla.

Tanımadıkları bir subayın gelişiyle şaşıran Kazaklar hemen ayağa fırladılar, içlerindeki yemek artıklarıyla basamaklarda duran tabakları bir kenara itip, ceketlerini, tüfek kayışlarını, palaskalarını düzelttiler. Şarkı söylerlerken bile omuzlarından tüfeklerini çıkarmamışlardı. İçlerinden en yaşlısı yirmi beşinden fazla göstermiyordu.

«Neredensiniz?» diye sordu Gregor, gözlerini adamların gençlik fışkıran yüzlerinde gezdirerek.

Kısa ve kalkık burunlu bir delikanlı, bakışlarında alaycı bir ifadeyle, «Bizim alayımız...» diye kararsızca cevap verecek oldu.

«Yani, nerelisiniz demek istedim. Hangi bölgedensiniz? Buralı değilsiniz, değil mi?»

«Yelenskaya'lıyız. İzine gidiyoruz, komutanım.»

Gregor tenoru sesinden tanıdı ve gülümseyerek sordu: «Solist sendin, değil mi?»

«Evet.»

«Sesin çok güzel. Ama niçin şarkı söylüyordunuz? Neşenizden mi? Hiç de sarhoşa benzemiyorsunuz?»

Gösterişli perçemi toz toprak içinde, esmer yanakları al al, uzun boylu, sarışın bir delikanlı, ihtiyar kadına yan gözle bakıp, sıkılgan bir gülümsemeyle, isteksizce cevap verdi:

«Bizim ne neşemiz olacak? İhtiyaçtır bize şarkı söyleten. Buralarda hayat pek iyi değil, doğru dürüst doyurmuyorlar adamın karnını — verdikleri bir lokma ekmek, hepsi o kadar. Şarkı söylemek geldi aklımıza. Biz başlar başlamaz bütün kadınlar koşup geliyorlar dinlemeye; dokunaklı bir şarkı tutturuyoruz, onlar da duygulanıyorlar, bize bir topak yağ, bir kap dolusu süt, ya da yiyecek başka bir şeyler getiriyorlar...»

Solist, arkadaşlarına göz kırparak, «Bizimkisi bir çeşit keşişlik, yüzbaşım! Şarkı söylüyor, sadaka topluyoruz!» dedi. Nükte saçan gözleri bir gülümsemeyle daraldı.

Kazaklardan biri göğüs cebinden yağlı bir kâğıt çıkarıp Gregor'a uzattı:

«İşte izin kâğıdımız,» dedi.

«Onu ne diye veriyorsun bana?»

«Belki firarda olduğumuz geçmiştir aklınızdan.»

«Sen onu bir ceza müfrezesine rastladığınız zaman gösterirsin,» dedi Gregor, biraz kızararak. Ama, yanlarından ayrılmadan önce onlara: «Yolunuza geceleri devam edin, gündüzleri de bir yerlerde saklanın,» diye salık verdi yine de. «Kâğıtlarınız bir işe yaramaz; gösterip de başınızı derde sokmamaya bakın. Kâğıtlar mühürlü mü bari?»

«Bölüğümüzün mühürü yok ki.»

«Her neyse, Kalmuklardan sopa yemek istemiyor-

sanız dediğim gibi yaparsınız.»

Gregor, köyün aşağı yukarı üç verst dışında, yolun kenarına kadar uzanan küçük bir korunun yakınında yeniden iki atlının belirdiğini ve kendisine doğru yaklaştığını gördü. Atlılar bir an duraklayıp Gregor'a baktılar, sonra da çarkederek koruya daldılar.

Onların bu davranışını değerlendiren Prohor, «Kâğıtları yok anlaşılan,» dedi. «Gördün mü nasıl daldılar ağaçların arasına? Gündüzün gidilir mi hiç, iblis herifler!»

Gün boyunca daha başka birçokları Gregor'la Prohor'u görünce yoldan sapıp, bir yerlere saklanmak telaşına düştüler. Yürüyerek ve göze görünmemeye çalışarak evinin yolunu tutmuş olan yaşlıca bir Kazak, bir ayçiçeği tarlasına daldı, tarlanın kenarında, çömelip, bir tavşan gibi sindi. Adamın yanından geçerlerken Prohor üzengilerin üstünde doğrulup seslendi:

«Hey, hemşerim, öyle saklanılmaz ki! Başını saklamışsın ama kıçın dışarda!» Sonra da öfkelenmiş gibi yaparak bağırdı: «Hadi bakalım, çık ordan! İzin kâğıdını bir görelim hele!»

Kazak ayağa fırladı, ayçiçeklerinin arasından iki büklüm koşarak kaçmaya başladı. Prohor gürültülü bir kahkaha koyverdi, adamı kovalamak için atını baldırlayacaktı ki, Gregor onu durdurdu:

«Soytarılığa gerek yok! Bırak gitsin; cehenneme kadar yolu var! Soluğu kesilinceye kadar koşacak nasıl olsa. Belki de korkudan ölür...»

«Yanılıyorsun! Bu herife borzoy cinsi köpekler bile yetişemez! En azından on verstlik yolu dörtnala tepmeden durmaz. Ayçiçeklerinin arasından kâğıt yırtar gibi tarlayı nasıl arşınladığını görmedin mi? İnsan böyle durumlarda nerden bulur bu gücü kendisinde; çok merak ediyorum doğrusu.» Genel olarak, kaçakların bu tutumlarını kesinlikle onaylamadığına dair bazı fikirler öne sürdükten sonra sözünü bitirdi:

«Toplu halde kaçıyorlar! Çuvaldan fasulye nasıl boşalırsa öyle. Gözünü dört aç, Panteleyeviç. Yoksa çok geçmeden cepheyi bir sen bir de ben tutacağız kendi başımıza.»

İkisi birlikte cepheye yaklaştıkça. Don Ordusundaki moral bozukluğunun belirtileri. Gregor'un daha çok gözüne batmaya başladı. Bu çöküntü, isyancılarla takviye edilen ordunun Kuzey Cephesinde en büyük başarıları sağladığı bir sırada baş göstermişti. Ordu kuvvetleri daha şimdiden kararlı bir taarruz harekâtına girişmek ve direnen düşmanı alt etmek gücünü yitirdiği gibi, ciddi herhangi bir saldırıya karşı koyacak durumda da değildi.

İleri hat yedeklerinin konakladığı nahiye merkezinde ve köylerde subaylar içki âlemlerinden baş kaldıramıyorlardı; bütün eşya ağırlığı araçları yağma edilmiş mallarla yüklüydü, ama hâlâ cephe gerisine sevk edilmemişlerdi; birliklerden hiçbiri tam mevcudunun yüzde altmışından fazlasına sahip değildi; Kazaklar kimseden müsaade almadan izine çıkıyorlardı ve bozkırı bir uçtan bir uca tarayan Kalmuk ceza müfrezeleri yoğun kaçak selini önlemek gücünü gösteremiyorlardı. Saratov eyaletinin işgal altındaki köylerinde Kazaklar yabancı toprakları ele geçiren askerler gibi davranıyorlar; halkın malını yağma ediyorlar, kadınların ırzına geçiyorlar, tahıl depolarını yakıp yıkıyorlar, sığırları boğazlıyorlardı. Bıyığı terlememiş gençlerle ellisini aşkın erlerden oluşan yedek takviye birliklerinin orduya katılmaları sağlanıyordu. Öncü bölüklerinde dövüşmek isteksizliğinden açık açık söz edilirken, bir yandan da, Voronej'e doğru ilerleyen kuvvetlerdeki Kazaklar subaylarının emirlerine uymayı düpedüz reddediyorlardı. Söylentilere göre, ileri hat mevzilerinde subay öldürme olayları gittikçe daha da artıyordu.

Gregor geceyi geçirmek için Balaşov'a pek uzak olmayan küçük bir köyde mola verdiğinde hava kara-

rıyordu. Yaşlı yedeklerden oluşan Dördüncü Kazak Yedek Süvari Grubu ile Taganrog Alayının bir istihkâm bölüğü köyde konaklamaya yarayacak bütün evleri işgal etmişti. Gregor konaklayacak bir yer bulmak için uzun bir zaman harcadı. Çok defa yapmış oldukları gibi geceyi bir tarlada geçirebilirlerdi, ama yağmur yağmaya başlamıştı ve Prohor da sıtma nöbetlerinden birine tutulmuş titriyordu; bu yüzden bir çatı altında sabahlamak zorundaydılar. Köyün girişinde, kavak ağaçlarıyla çevrili büyük bir evin yanında, top mermileriyle hasara uğramış bir zırhlı oto duruyordu. Gregor atıyla bunun yanından geçerken, otonun yeşile boyalı yan kısmında hâlâ silinmeden duran şu yazıyı okudu: «Beyaz namussuzlara ölüm!» Onun altında da aracın adı yazılıydı: «Azgın.» Avludan, kazıklara bağlı atların koyverdikleri homurtular, insan sesleri duyuluyor; evin arkasındaki bahçede bir kamp ateşi yanıyor, duman, ağaçların yeşil dorukları üzerinden süzülerek uzaklaşıyordu. Ateşin başında, ateşin aydınlattığı Kazak karaltıları kıpırdaşıyordu. Yanık saman ve domuz kılı kokusu rüzgârın peşini bırakmıyordu.

Gregor atından inip eve girdi.

Ağzına kadar insanla dolu alçak tavanlı bir odaya girerken, «Bu evin sahibi kim?» diye sordu.

«Benim. Ne istiyorsun?» Ocağa yaslanmış duran kısa boylu ve tıknaz bir köylü başını çevirip Gregor'a baktı, ama yerinden kıpırdamadı.

«Geceyi burada geçirebilir miyiz? İki kişiyiz.»

«Karpuz çekirdekleri gibi sıkışmışız zaten buraya,» diye bir kerevete uzanmış yatan yaşlı bir Kazak şikâyetçi bir sesle hırladı.

«Bana göre hava hoş, ama burası da yeteri kadar dolu,» dedi ev sahibi, özür dilercesine.

«Bize de bir yer bulunur elbet. Bu yağmurda geceyi dışarda geçiremeyiz herhalde!» diye Gregor diren-

di. «Emir erim de hasta.»

Kerevette uzanan Kazak bir hırıltı koyverip ayaklarını yere sarkıttı, Gregor'a bakarak değişik bir sesle şöyle konuştu:

«Asaletlim, evin sahipleri dışında on dört kişi küçücük iki odada kalıyoruz, öbür odada ise iki emir eriyle bir İngiliz subayı var. Bizim subaylardan biri de onların yanında kalıyor.»

Apoletlerinden astsubay olduğu anlaşılan, sakalına iyice kır düşmüş başka bir Kazak, sesinde dostça bir ifadeyle, «Belki kendinize onların yanında bir yer bulursunuz,» dedi.

«Hayır, burası daha iyi. Öyle geniş bir yere de ihtiyacım yok; yere uzanır yatarım. Sizi rahatsız etmem.» Gregor kaputunu çıkardı, avucuyla saçlarını düzeltip masaya oturdu. Prohor atlara bakmak üzere dışarı çıktı.

Sesleri yan odadan duyulmuş olacak ki, beş dakika sonra kapı açıldı, ufak tefek, yakışıklı bir teğmen eşikte belirdi.

«Yatacak bir yer mi arıyorsunuz?» diye Gregor'a sordu. Sonra da Gregor'un apoletlerine sezdirmeden bir göz atıp, nazik bir tavırla gülümseyerek öneride bulundu: «Bizim odamızda kalmaz mıydınız, komutanım? İngiliz Ordusundan Teğmen Campbell ve ben sizi davet ediyoruz; bizimle daha rahat edersiniz. Benim adım Şiçeglov. Ya sizinki?» Gregor'un elini sıktı. «Cepheden mi geliyorsunu?» diye sordu. «Haa, izinden dönüyorsunuz! Buyrun, içeri gelin. Sizinle birlikte olmak bizi sevindirecektir. Karnınız acıkmıştır herhalde, size yiyecek bir şeyler de verebiliriz.»

Teğmenin tertemiz, yeşil ceketinin göğsünde bir St. George nişanı sallanıyordu. Saçı kusursuz bir çizgiyle ayrılmış, çizmeleri özenle fırçalanmıştı. Sinekkaydı tıraşlı esmer yanakları, biçimli vücudu, her bir yanı temizlik ve kolonya kokuyordu. Gregor'a yol ver-

mek için yana çekildi:

«Soldaki kapı,» dedi. «Dikkat edin, yol üstünde bir kutu var, ayağınız takılmasın.»

Birbirine yakın gözleri gri renkli, üst dudağındaki derin bir yara izini örten posbıyıklı, güçlü kuvvetli, genç bir teğmen Gregor'u karşılamak için ayağa kalktı. Rus teğmeni İngilizce bir şeyler söyleyip onları tanıştırdı. İngiliz subayı Gregor'la el sıkıştı ve kâh ona, kâh tercümana bakarak birkaç söz söyledi, eliyle oturmalarını işaret etti.

Odanın ortasında dört tane portatif karyola vardı; kutular, asker çantaları, deri bavullar bir köşeye yığılmıştı. Gregor'un şimdiye kadar görmediği cinsten bir hafif makineli tüfek, geniş bir sandığın üzerinde, bir dürbün çantası, fişek kutuları, koyu renk kundaklı, yepyeni namlusu donuk donuk parlayan bir karabina ile birlikte duruyordu.

Teğmen, Gregor'a içtenlikle bakarak, kulağa hoş gelen alçak bir sesle bir şey söyledi. Gregor bilmediği bu yabancı dilde söylenenleri anlayamadı ama, kendinden söz edildiğinin farkına vararak sıkıldı. Gülümseyerek İngiliz'i dinleyen Rus teğmeni, bir yandan bavullardan birinin içinde aradığını bulmaya çalışırken:

«Teğmen Campbell Kazaklara sonsuz saygı duyduğunu söylüyor,» dedi. «Onların çok iyi süvariler, mükemmel savaşçılar olduklarına inanıyor. Bir şeyler yemek ister miydiniz? İçki içer misiniz? Tehlikenin arttığını söylüyor... Sizin anlayacağınız, saçmalayıp duruyor işte!» Teğmen bavulun içinden birkaç konserve kutusuyla iki şişe de konyak çıkardı, sonra yine bavulun üzerine eğilip, söylenenleri çevirmeye devam etti: «Ust-Medveditskaya'da Kazak subaylarının kendisini çok iyi ağırladıklarını söylüyor. Koca bir fıçı Don şarabı içmişler. Herkes kör kütük sarhoş olmuş, öğrenci kızlarla birlikte çok güzel vakit geçirmişler. Bunun nasıl olduğunu siz de bilirsiniz ya! Onların gösterdiği ko-

nukseverliğe karşılık olarak size ikramda bulunmayı zevkli bir görev sayıyor. Bu işin kurbanı da siz olacaksınız. Yandınız; vay halinize... İçki içer misiniz?»

«Teşekkürler, içerim,» dedi Gregor, yolun tozundan toprağından, dizginlerin kirinden kapkara olmuş ellerine kaçamak bir göz atarak.

Teğmen konserve kutularını masanın üstüne koydu ve bunları bir bıçakla ustaca açtı.

«Bir bilseniz, yüzbaşım, bu İngiliz domuzu beni nasıl canımdan bezdirdi! Sabahtan akşama kadar içer durur. Delikli taşa su boşaltır gibi! İçmesine ben de içerim ama, böyle kör kütük olana kadar değil...» Gülümseyerek İngiliz'e baktı, sonra da, Gregor'u hayretler içinde bırakan korkunç bir küfür savurdu. «Hem de içti mi, boş mideye içer!»

İngiliz teğmeni gülümseyerek başını salladı ve yarım yamalak Rusçasıyla: «Evet, evet,» dedi, «içmeliyiz sağlığınıza!»

Gregor güldü, alnına düşen saçını geriye attı. Bu iki adamdan hoşlanmıştı. Hele İngiliz teğmeni o anlamsız gülümsemesiyle ve kafa göz yararak konuştuğu Rusçasıyla bir harikaydı.

Teğmen kadehleri silerken: «İki haftadan beri bunun peşine takılmış sürünüp duruyorum; ne dersiniz buna?» dedi. İkinci Kolorduya verilen tankların nasıl kullanılacağını öğretiyor bizimkilere. Beni de onun yanına tercüman olarak verdiler. İşin kötüsü, su gibi İngilizce konuşurum; çattığım bela da işte bu yüzden... Bizim millet de içer, ama bunun gibi değil! Şimdi nasıl içtiğini kendi gözlerinizle göreceksiniz. Peş peşe yuvarlamazsa, günde dört beş şişe konyağı rahat bitirir. Üstelik sarhoş da olmaz. Hatta bunca içkiden sonra kalkıp çalışır. Yıprattı beni bu herif. Ne olduysa mideme oldu; sabahları kalktığım zaman halim bir felaket, içim dışım alkol oldu çünkü, yanan bir lambanın yanına parlayıveririm diye oturmaktan korkuyorum... Öyle

bir belaya çattım ki sormayın!» Konuşurken bir yandan da iki kadehi ağzına kadar doldurdu, ama kendininkine çok az koydu.

İngiliz kadehlere bakarak ve gülerek heyecanlı heyecanlı konuşmaya başladı. Rus teğmeni elini yüreğinin üstüne götürdü ve yumuşak bakışlı siyah gözlerinden zaman zaman sabırsızlık kıvılcımları sıçratarak, yalvarırcasına onun sözlerini cevaplandırdı. Gregor konuksever ev sahipleriyle kadeh tokuşturdu, konyağı bir yudumda içti.

«Ooo!» diyerek beğenisini belirtti İngiliz, küçümseyici gözlerle tercümanına bakarak ağır ağır içkisini yudumladı.

İngiliz teğmeninin kocaman işçi elleri masanın üstünde duruyordu. Benzinle yıkanmaktan ve eski yaraların bıraktığı izlerden sertleşen derisinin gözeneklerinde makine yağı yer etmişti. Oysa yüzü gepgergin, pırıl pırıl ve kırmızıydı. Ellerle yüz arasındaki karşıtlık öylesine büyüktü ki, bu, Gregor'a sanki teğmen yüzüne maske takmış gibi geldi.

«Beni kurtarıyorsunuz,» dedi Rus teğmeni, arkadaşlarının kadehlerini ağzına kadar doldurarak.

«Yalnız başına içmez mi?» diye sordu Gregor.

«İşin kötü yanı da bu ya! Sabahları yalnız başına içer, ama akşamları içemez. Neyse, hadi içelim.»

«Bu nesne de pek sertmiş hani...» dedi Gregor, içkisini önce bir tadıyormuş gibi yudumlayarak, ama sonra, İngiliz'in şaşkınlık içinde kendisine baktığın görünce, kadehte geri kalanı bir dikişte boğazından aşağı boşaltıverdi.

«Sizin iyi bir adam olduğunuzu söylüyor. İçki içişinizi beğenmiş.»

Gregor gülümseyerek, «Sizin işinizle benimkini değiştirmeye razıyım ben,» dedi.

«Eminim ki, on beş güne kalmaz pabuçsuz kaçarsınız.»

«Sizinki gibi böyle bir işten mi?»

«Ben nasıl olsa bırakıp kaçacağım bu hafif işi.»

«Cephedeki işler daha kötü.»

«Burası da cephe sayılır. Orada ya bir kurşuna, ya da bir şarapnel parçasına hedef olursun; kaldı ki, bu da kesin değil, ama burada, hiç yolu yok, sarhoşluktan ileri gelen titremeli sayıklama hastalığına tutulacağım. Şu konserve meyveden de yiyin. Biraz jambon ister misiniz?»

«Teşekkür ederim, henüz önümdeki bitmedi.»

«Bu yiyecek işlerinde İngiliz'lerin üstüne yoktur doğrusu. Onlar kendi ordularını bizimkiler gibi beslemiyorlar.»

«Biz ordularımızı besliyor muyuz yani? Bizimkiler otlakçılıkla karınlarını doyuruyorlar.»

«Çok doğru, ne yazık ki öyle. Askerini bu tarzda besleyen bir ordu tuttuğu işin sonunu pek getiremez; hele askere halkın malını dilediği zaman, dilediği gibi yağma etme hakkı tanınırsa.»

Gregor gözlerini Rus teğmenine dikerek sordu: «Siz işi sonuna kadar götüreceğinizi mi umuyorsunuz yoksa?»

«Hepimiz aynı yolun yolcusuyuz; bunu ne diye soruyorsunuz? Teğmen, İngiliz'in şişeyi aldığını ve onun kadehini ağzına kadar doldurduğunu fark etmedi.

Gregor gülümseyerek, «Hadi bakalım, şimdi bunu içmek zorundasınız,» dedi.

Teğmen, «Hay Allah!» diyerek kadehine baktı ve inledi. Yanakları hafifçe kızardı.

Üç adam konuşmadan kadehlerini tokuşturup içkilerini içtiler.

Gregor, kaygan bir kayısıya çatalını saplamaya boşu boşuna uğraşırken, kaşlarını çatıp, «Evet, hepimiz aynı yolun yolcusuyuz, ama yürüyüş tarzlarımız ayrı...» diyerek konuşmaya devam etti. «Gideceğimiz yere kimimiz daha önce varacak, kimimiz daha sonra; tıpkı bir trende yolculuk eder gibi...»

«Son durağa kadar gitmeye niyetiniz yok mu?»

Gregor kafasının dumanlanmakta olduğunu hissetti, ama henüz kendinden geçmemişti. Gülerek cevap verdi:

«Son durağa kadar kendime bilet almaya sermayem yetişmez ki. Ya sizin niyetiniz ne?»

«Benim durumum bambaşka. Yarı yolda indirseler bile, yolun geri kalanını yayan giderim!»

«Öyleyse yolunuz açık olsun! Hadi içelim!»

«Bunun için daha çok erken...»

İngiliz teğmeni, Gregor ve tercümanıyla kadeh tokuşturdu, hemen hemen hiçbir şey yemeden, sessizce içkisini içti. Yüzü tuğla kırmızısına dönmüştü; gözleri daha da parlamış, hareketlerinde temkinli bir ağırlık belirmişti. İkinci şişeyi henüz bitirmemişlerdi ki, İngiliz davranıp ayağa kalktı, sağlam adımlarla bavullara doğru yürüdü, üç şişe konyakla geri döndü. Şişeleri masanın üstüne koydu, dudaklarının kenarlarıyla gülümsedi ve kalın sesiyle bir şeyler söyledi.

«Teğmen Campbell keyfimizi sürdürmeliyiz diyor. Çarpılasıca herif! Siz ne durumdasınız?»

«Ben iyiyim,» diyerek Gregor öneriyi kabul etti.

«Ne dayanıklı herif! Adamın gövdesi İngiliz ama içindeki bir Rus tüccarının ruhu. Sanırım ben zom olmak üzereyim...»

«Hiç de öyle görünmüyorsunuz,» diyerek yalanı bastı Gregor.

«Vay canına, görünmüyorum ha! Oysa ben bir bakire kadar dayanıksızımdır... Ama görevimin sorumluluğunu unutmam yine de. Evet, unutmam, sıkı sıkı bağlıyımdır görevime!»

Rus teğmeni bir kadeh dolusu konyağı yuvarladıktan sonra adamakıllı çakırkeyif olmuştu. Siyah gözleri yağ gibi parlamış, hafifçe şaşılaşmış, yüzünün kasları gevşemişti; dudakları kendi başına buyruk, dolgun yanakları sinirli sinirli seğirir olmuştu. Konyak onu fena halde etkilemiş, perişan etmişti. Kesilmeden önce sersemletmek için mezbahada kafasına beş kilo-

luk bir çekiç indirilmiş bir boğanın ifadesi vardı yüzünde.

«Zerre kadar istifiniz bozulmadı. Alışmışsınız da hiç etkilenmemiş gibi görünüyorsunuz,» diyerek az önceki yalanını perçinledi Gregor. O da göze parçarcasına çakırkeyifti, ama daha çok içebileceğini sanıyordu.

Rus teğmeni sevinerek, «Ciddi mi söylüyorsunuz?» dedi. «Evet, başlarken kendimi pek iyi hissetmiyordum, ama şimdi her şeye hazırım! Her şeye! Sevdim sizi, yüzbaşım. Sizin güçlü bir yanınız, içten bir haliniz var. Hoşuma gidiyor bu benim. Hadi, şu budala ayyaşın ülkesi şerefine içelim. Biliyorum, hayvanın biri bu herif, ama ülkesine diyecek yok. Denizin dalgalarına yön veren Britanya! İçelim mi? Ama son damlasına kadar değil! Ülkenizin şerefine, Bay Campbell!» Rus teğmeni karamsar bir ifadeyle yüzünü çarpıttı ve içti, sonra da bir parça jambon attı ağzına. «Güzel bir ülkedir orası, yüzbaşım. Hayalinizde bile canlandırmanız imkânsız. Ama ben yaşadım orada... Hadi, içelim!»

«İnsanın kendi anavatanı, nasıl olursa olsun, her zaman başkasınınkinden daha azizdir.»

«Şimdi bunun tartışmasını yapacak değiliz, hadi içelim.»

«Ülkemizin kokuşmuş düzenden ateşle, kılıçla kurtarılması gerek, ama elimizden bir şey gelmiyor. Sanki bu vatan bizim değilmiş gibi. Canı cehenneme! Campbell, bizim Kızıllarla başa çıkabileceğimizi sanmıyor.»

«Öyle mi?»

«Evet, sanmıyor. Bizim orduyu pek küçümsüyor, Kızılları ise öve öve bitiremiyor.»

«Kendisi savaşa katılmış mı?»

«Katılmış tabii! Az kalsın Kızılların eline düşüyormuş. Allah kahretsin şu konyağı!»

«Ne sert zıkkımmış bu da. İspirto sanki, öyle değil mi?»

«Pek o kadar değil. Campbell'ı süvariler kurtarmış,

yoksa yakayı veriyormuş ele. Olay Zukov köyünde geçmiş. Kızıllar bizim tanklardan birini ele geçirmişler... Üzüntülü bir haliniz var. Yoksa bir şey mi oldu?»

«Karım öldü, geçenlerde.»

«Çok yazık! Çocuklar var mı?»

«Var.»

«Çocuklarınızın sağlığına! Benim yok, ama belki de vardır. Eğer varsa, bir yerlerde sokakta gazete satıyorlardır herhalde... Campbell'ın İngiltere'de bir nişanlısı var. Ona hiç aksatmadan mektup yazar; haftada iki kere. Herhalde yazdıkları bir sürü abuk sabuk şeylerdir. Ondan nefret ediyorum adeta. Ne dediniz?»

«Bir şey demedim. Kızıllara neden saygı duyuyor bu adam?»

«Saygı duyduğunu kim söyledi?»

«Siz söylediniz.»

«Olur şey değil! Bu adam saygı duymaz onlara, duymaz, yanılıyorsunuz. Ama kendisine bir sorayım.»

Campbell, beti benzi solmuş sarhoş teğmeni dikkatle dinledi, sonra İngilizce olarak uzun uzun cevap vermeye koyuldu. Sözünü bitirmesini beklemeden, Gregor sordu:

«Ne saçmalıklar yumurtluyor bu herif?»

«Kızıl piyadelerinin tanklara silahsız olarak saldırdıklarını görmüş; ayaklarında da kenevirden yazlık pabuçlar varmış. Yeter mi bu kadarı? Bu halkı kimse yenemez diyor. Salak herif! Siz ona inanmayın!»

«Niçin?»

«Fikir tümüyle yanlış da ondan.»

«Ama niçin yanlış?»

«Adam sarhoş, saçma sapan konuşuyor. Halkı kimse yenemez diyor. Bu da ne demek? Bir kısmı yok edilir, geri kalanlar da boyun eğmeye zorlanır. Kaçıncı şişedeyiz şimdi?» Rus teğmeni birdenbire masanın üstüne yığılıp bir meyve konservesini devirdi, yüzü kollarına dayalı bir halde, derin derin soluyarak on dakika kadar, öylece kaldı.

Dışarsı zifiri karanlıktı. Yağmur panjurları dövüyordu. Uzaklardan bir gümbürtü duyuluyor ama Gregor bunun gök gürültüsü mü, yoksa top sesleri mi olduğunu kestiremiyordu. Campbell oturduğu yerde, puro dumanlarının meydana getirdiği bir pusa bürünmüş, konyağını yudumluyordu. Gregor tercümanı sarstı, kendisi de sersem sepelek ayağa kalktı ve Rus teğmenine:

«Hadi, sor şuna, Kızıllar bizi niçin tepeleyeceklermiş?»

«Allah seni kahretsin!» diye homurdandı Rus teğmeni.

«Hadi, sor!»

«Allah seni kahretsin! Cehennem ol başımdan!»

«Sor diyorum sana!»

Rus teğmeni vahşi gözlerle bir an Gregor'a baktı, sonra onları dikkatle dinleyen Campbell'a bir şeyler kekeledi ve başını tekrar masadaki kollarına dayadı. Campbell onu küçümseyen bir gülümsemeyle süzdü, Gregor'un koluna dokunup dilsiz bir anlatımla açıklamaya çalıştı. Masanın ortasına bir kayısı çekirdeği itti, kocaman elini bunun yanına koydu, dilini şaklatıp, ani bir hareketle çekirdeği avucuyla örttü.

«Vay akıllı vay! Bunun böyle olduğunu senin kadar ben de biliyorum...» diyerek kendi kendine düşünceli bir tavırla mırıldandı Gregor. Ayakta sallana sallana konuksever İngiliz teğmenini kucakladı, kolunu masanın üstünden doğru savurarak açıp, selam vermek üzere eğildi. «Konukseverliğinize teşekkürler!» dedi. «Allahaısmarladık. Sana ne diyeceğim biliyor musun? Burada kafan kırılmadan bir an önce memleketine dönmeye bak. Benden sana doğruyu söylemek. Anladın mı? Bizim işlerimize burnunu sokmanın hiç gereği yok. Anladın mı? Çek git memleketine, delikanlı, ne olur, yoksa bir çift koltuk değneğiyle kalırsın burada!»

Teğmen ayağa kalkıp selam verdi, uyuklamakta

olan tercümanına çaresizlik içinde bakarak ve Gregor'un sırtına dostça şaplaklar indirerek yeniden hararetli hararetli konuşmaya başladı.

Gregor kapının mandalını güçlükle buldu, sendeleye sendeleye sahanlığa çıktı. Eğik eğik yağan ince bir yağmur yüzünü kamçıladı. Çakan bir şimşek, geniş avluyu, ıslak çitleri, meyve bahçesindeki ağaçların parıldayan yapraklarını aydınlattı. Merdivenden inerken ayağı kayan Gregor yere yuvarlandı; doğrulup ayağa kalktığı sırada da birtakım sesler işitti.

«Subaylar içiyorlar mı hâlâ,» diye sordu koridorda kibrit çakan birisi.

Törpü gıcırtısını andıran boğuk ve kısık bir ses karşılık verdi:

«İçiyorlar... İçiyorlar... Tıkanana kadar.»

XX

Don Ordusu, Koper bölgesi sınırlarının ötesine kadar ilerledikten sonra, tıpkı 1918'de olduğu gibi, taarruz hızını tekrar yitirdi. Yukarı Don'un isyancı Kazakları ile Koper nehri Kazaklarının birçoğu, hâlâ Don nahiyesi sınırları dışında dövüşmek istemiyorlardı; üstelik bunlar, takviye edilmiş ve şimdi de yöre halkının kendilerini tuttuğu topraklarda harekâta girişmiş olan Kızıl Ordu birliklerinin güçlü direnişiyle karşılaşıyorlardı. Kazaklar, bir kere daha savunmaya geçmek kararındaydılar ve Beyaz Ordu komutanlığının başvurduğu bütün kurnazca yollardan hiçbiri onları kısa bir süre önce kendi bölgelerinde dövüşürken gösterdikleri azimle çarpışmaya mecbur edemiyordu. Oysa, bu kesimde kuvvet dengesi onların lehineydi; 11000 süngü, 5000 kılıç mevcudu ve 52 topu bulunan savaş yorgunu Dokuzuncu Kızıl Ordunun karşısında 14400 süngü, 10600 kılıç mevcudu ve 53 topuyla Kazak birlikleri vardı.

En canlı harekâta yanlarda, özellikle gönüllü Kuban Güney Ordusuna bağlı birliklerin yer aldığı kesimde geçilmişti. Bu birlikler, aynı zamanda, başarı sağlayarak Ukrayna içlerine doğru ilerlerken, General Wrangel komutasındaki Gönüllü Ordusunun bir kısmı da Onuncu Kızıl Ordunun üzerine şiddetli bir baskı yaparak onu geri çekilmeye zorluyor, güçlü bir direnişle karşılaşmasına rağmen Saratov yönünde ilerliyordu. 28 Temmuzda Kuban süvarileri Kamişin şehrini ele geçirdiler ve savunma kuvvetlerinin büyük bir kısmını tutsak ettiler. Onuncu Kızıl Ordunun giriştiği karşı taarruz püskürtüldü. Kuban süvari tümeninin atak bir manevrasıyla sol yanı tehlikeye giren Onuncu Ordu, Borzenkovo-Latişevo-Krasni Yar-Kamenka-Bonnoye hattına çekildi. O sırada, Onuncu Ordunun 18000 süngü ile 8000 kılıç mevcudu ve 132 parça topu varken, Gönüllü Kuban Ordusunda 7600 süngü, 10750 kılıç, 68 parça da top bulunuyordu. Ayrıca, Beyazlar, tank birlikleriyle ve hem keşiflerde hem de savaşta kullanılan çok sayıda uçakla desteklenmişlerdi. Ama ne Fransız uçakları, ne İngiliz tank ve topları Wrangel'e bir yarar sağlayabildi; Wrangel, Kamişin'den öteye gidemedi. Bu kesimde gelişen, uzadıkça uzayan ve inatla sürdürülen savaş, cephe hattına ufak tefek değişiklikler getirdi.

Temmuz sonunda, Kızıl Ordular güney cephesinin orta kesiminde geniş bir taarruzun hazırlığına başladılar. Dokuzuncu ve Onuncu Ordular, Şorin'in komutası altında vurucu kuvvet olarak birleştirildi. Doğu cephesindeki Kazan ve Saratov savunma bölgelerinden çekilen iki tümen onların yedeklerini oluşturacak, bir yandan da vurucu kuvvetin kendi ileri hat yedeklerinden meydana getirilen birlikler ve 56. Piyade Tümeniyle güçlendirilecekti. İki ek tümenin desteklediği Sekizinci Ordu kuvvetleri tarafından bir darbe indirilmesi de ayrıca planlanmıştı.

Taarruz ağustosun ilk on günü içersinde başlaya-

caktı. Kızıl Ordu yüksek komutanlığının planına göre Sekizinci ve Dokuzuncu Orduların hücumuna yanlardaki ordular çevirme hareketiyle katılacaklardı. Onuncu Ordu, yüklendiği sorumluluğu ağır ve karışık bir görevle, Don'un sol yakasında düşmana göğüs gerecek, onların belli başlı kuvvetlerinin kuzey Kafkasya yollarını kesecekti. Batıda, Ondördüncü Ordu kuvvetlerinin bir kısmı Çaplino-Lozovaya hattına doğru aldatıcı bir ilerleyiş hareketine geçirilecekti.

Dokuzuncu ve Onuncu Orduların tasarlanmış olan birleştirilme işi yürütülürken, Beyazların komuta heyeti de taarruzu başarısızlığa uğratmak için General Mamontov'un cepheyi yarıp Kızıl orduların gerilerine doğru derinlemesine bir akın yapacağını umdukları kolordusunun kuruluş işlemlerini bitirmek üzereydi. Wrangel'in ordusunun Çaritsin yönündeki başarısı bu ordunun cephesini sola doğru genişletmesine imkân sağlamış, dolayısiyle daralmış olan Don Ordusu cephesinden birkaç süvari tümeninin geri çekilme durumu ortaya çıkmıştı. 7 Ağustosta, 6000 kılıç, 2800 süngü mevcutlu ve dört toplu 3 bataryadan oluşan bir kuvvet Uryupinskaya Nahiyesinde toplanmıştı. 10 Ağustosta General Mamontov'un kolordusu Sekizinci ve Dokuzuncu Kızıl orduların arasına kama düzeninde (*) girdi ve Tambov yönünde vuruş taarruzuna geçti.

Beyaz komutanlığının asıl niyeti, Mamontov'un Kızıl orduların gerisine yapacağı akını General Konovalov'un süvari kolordusuyla desteklemekti, ne var ki, Konovalov'un tuttuğu cephe kesiminde gelişen şiddetli çarpışmalar onun kolordusunu cepheden çekmesini imkânsız kıldı. Bu olay, cephe gerisinin ta sonuna kadar girmemesi, ya da Moskova üzerine yürüme hayaline yapılmaması, ancak düşmanın geri hizmetlerine, haberleşme ve ulaştırma merkezlerine ezici darbeyi in-

(*) Ucu düşmana çevrilmiş, ters 'V' şeklinde sağ ve sol gerilere doğru kademelenmiş birlikleri bulunan taktik düzen.

dirir indirmez yeniden Beyaz Ordunun esas bünyesine katılması kendisine emredilmiş olan Mamontov'a verilen görevin sınırlandırılışının iç yüzünü açıklıyordu. İşin başında, Mamontov ile Konovalov'a, merkezdeki Kızıl ordulara yandan ve geriden ezici bir darbe indirdikten sonra cebri yürüyüşle Rusya'nın ortasına kadar ilerlemeleri, halkın Sovyetlere düşman olan sınıfından takviye alıp kuvvetlerini arttırarak Moskova üzerine yürümeleri hususunda talimat verilmişti.

Sekizinci Kızıl Ordu sol kanadında yedek kuvvetlerini ileri sürerek durumunu düzeltti. Ama Dokuzuncu Ordunun sağ kanadı, her nedense, ciddi bir şekilde hırpalandı. Vurucu kuvvet komutanı Şorin iki ordu arasında açılan gediği kendi imkânlarıyla kapatmayı başarabildi, ama Mamontov'un süvarilerinin ilerlemesine engel olamadı. Şorin'in emri üzerine, yedekte tutulan 56. Tümen Mamontov'un yolunu kesmekle görevlendirildi. Arabalara bindirilerek doğruca Sampur İstasyonuna sevk edilen bu tümenin bir taburu Mamontov'un kolordusuna bağlı bir yan birliği ile göğüs göğüse yapılan bir çarpışmada bozguna uğradı. Tambov-Balaşov demiryolunu korumak üzere yola çıkarılan 36. Piyade Tümeninin süvari tugayı da aynı akıbete uğradı. Mamontov'un süvarilerinin olanca gücünü karşısında bulan tugay kısa bir çarpışma sonunda darmadağın oldu.

18 Ağustosta Mamontov kasırga gibi Tambov'a girdi. Ne var ki, bu olay, aşağı yukarı tam iki piyade tümeninin Mamontov'a karşı koymaya ayrılmış olmasına rağmen, Şorin'in vurucu kuvvetlerinin büyük çoğunluğunun taarruza geçmesini önleyemedi. Aynı zamanda, güney cephesinin Ukrayna kesiminde de taarruza geçildi.

Kuzeyde ve kuzeydoğuda Stari Oskol'dan Balaşov'a kadar, Çaritsin yönünde verdiği bir çıkıntıyla hemen hemen düz bir hat şeklinde uzanan cephede durum düzelmeye başladı. Üstün kuvvetlerin baskısı al-

tında Kazak alayları sık sık karşı taarruzlara geçip, önemli noktalarda düşmanı oyalayarak güneye doğru geri çekildiler. Kazak topraklarına ayak bastıkları zaman da, uzaklarda yitirdikleri dövüşme yeteneklerine yeniden kavuştular. Firar olayları birdenbire azaldı; orta Don bölgesi nahiyelerinden takviye birlikleri sökün etti. Şorin'in vurucu kuvveti, Don Kazak Ordusu bölgesinin içine sokuldukça, Kazakların direnişi de bir o kadar güçlendi. Yukarı Don'un isyancı nahiyelerinin Kazakları köy topraklarında kendi girişimleriyle genel seferberlik ilan ettiler, kiliselerde dinsel törenler düzenlediler, gecikmeden cephenin yolunu tuttular.

Şorin'in kuvvetleri yol boyunca savaşa savaşa Koper ve Don yönünde, Beyazların şiddetli direnişini kırarak, yöresel halkın Kızıl Orduyu kendine düpedüz düşman bildiği topraklara adım adım sokuldukça, ilk baştaki hızını gitgide yitirdi. Bu arada, Kaçalinskaya Nahiyesinde ve Kotluban İstasyonu dolaylarında Beyaz komutanlığı, taarruzunu büyük bir başarı göstererek geliştiren Onuncu Kızıl Ordunun üzerine yürütmek için üç Kuban kolordusu ile Altıncı Piyade Tümeninden oluşan, üstün manevra yeteneğine sahip, güçlü bir grup meydana getirmişti.

XXI

On iki ay içinde Melehov ailesinin sayısı yarıya inmişti. Panteley, bir gün, ölüm bu evden pek hoşlandı derken haklıydı. Natalya'yı gömdüklerinden bu yana çok az bir zaman geçmişti ki, Melehov'ların geniş misafir odasını bir kere daha günlük ve peygamberçiçekleri doldurdu. Gregor cepheye döndükten on gün kadar sonra Darya kendini Don nehrine attı ve canına kıydı.

Cumartesi günü, Darya tarladan döndükten sonra Dunya ile birlikte nehirde yıkanmaya gitti. Bostanın

çiti dibinde soyundular, yumuşak ve ezilmiş otların üzerinde uzun bir süre oturdular. Sabahtan beri Darya'nın keyfi yoktu; baş ağrısından, halsizlikten şikâyetçiydi, birkaç defa da gizli gizli ağlamıştı. Dunya suya girmeden önce saçlarını toplayıp topuz yaptı, üç köşeli bir başörtüyle bağladı, yan gözle Darya'ya baktı ve üzüntüyle: «Ne kadar zayıflamışsın, Darya»? dedi. «Bütün damarların ortaya çıkmış.»

«Yakında iyileşirim...»

«Başının ağrısı geçti mi?»

«Geçti. Hadi, suya girelim. Zaten geç bile kaldık.» Koşup kendini suya atan ilk Darya oldu. Daldı, çıktı, ağzından ve burnundan su püskürterek nehrin ortasına kadar yüzdü. Hızlı akıntı onu kaptığı gibi sürüklemeye başladı.

Erkeklerinki gibi kocaman kulaçlarla yüzen Darya'yı hayran hayran seyreden Dunya beline kadar suya girdi, yüzünü yıkadı, göğsünü, güneşten ısınmış güçlü kuvvetli, dolgun kollarını ıslattı. Bitişik bostanda Obnizov'ların iki gelini lahanaları suluyorlardı. Dunya'nın gülerek Darya'ya seslendiğini işittiler:

«Geri dön, Darya, yoksa kedibalığı alıp götürecek seni!»

Darya döndü, biraz yüzdü, sonra sıçrayıp, yarı beline kadar bir an için sudan çıktı, kollarını başının arkasında kavuşturarak bağırdı: «Allahaısmarladık, kadınlar!» Sonra da taş gibi suyun dibini boyladı.

Aradan on beş dakika kadar bir zaman geçmişti ki, Dunya, yüzü bembeyaz bir halde, üzerinde yalnız bir iç gömleği ile, koşarak Melehov'ların evinden içeri girdi.

«Darya boğuldu, anne!» Soluk soluğa kaldığı için kelimeler zor çıktı ağzından.

Darya'nın cesetini ancak ertesi gün balıkçı paraketesiyle bulabildiler. Şafak sökerken Tatarski'nin en yaşlı, en usta balıkçısı Arkip Peskovatskov altılı paraketesini Darya'nın boğulduğu yerin altına akıntıya

karşı yerleştirdi, bir süre sonra da Panteley'le birlikte parakaları yoklamaya gitti. Aralarında Dunya'nın da bulunduğu bir çocuk ve kadın kalabalığı kıyıda toplanmıştı. Arkip dördüncü parakayı küreğinin topacıyla yoklaya yoklaya kıyıdan on beş yirmi metre kadar açıldığı sırada Dunya onun alçak bir sesle: «Burada galiba,» dediğini kolayca işitti.

Arkip paraketeyi daha dikkatle çekmeye başladı, derinlere doğru kayan parakaya daha bir güçle asıldı. Sonra, kıyının yakınında bir yerde beyaz bir şey belirdi, ihtiyarların ikisi birden suya doğru eğildiler, kayığın içi küpeştesinden su aldı, kayığa çekilen bir gövdenin tahta üzerinde çıkardığı tok ses, kıyıdaki sessiz kalabalığın kulaklarına kadar ulaştı. Ani bir ürperti herkesi aynı anda yokladı. Kadınlardan biri sessiz sessiz ağlamaya başladı. Biraz ilerde durmakta olan Kristonya sert bir sesle çocuklara bağırdı: «Hadi bakalım, çekin gidin buradan!» Dunya, gözyaşlarının arasından Arkip'in kayığın kıçında ayakta durarak tek kürekle ustaca ve sessizce kıyıya doğru yaklaştığını gördü. Kayık, sahilin kireçli küçücük çakıllarını ahenksiz seslerle ezerek karaya oturdu. Darya, yanağı kayığın ıslak tahtasına dayalı olarak, bacakları kıvrılmış, cansız yatıyordu. Beyaz vücudu daha yeni morarmaya başlıyor, vücudunda derin delikler, parakete iğnelerinin izleri açıkça görünüyordu. İncelmiş, güneş yanığı baldırında, dizinin altında, suya girmeden önce çıkarmayı unuttuğu keten dizbağının yanında taze, pembe bir yara hafif hafif kanıyordu. Bir iğnenin sivri ucu, bacağına eğri, çentikli bir çizgi çekmişti. Heyecanla sarsıla sarsıla, önlüğünü avuçlarının içinde buruşturarak Darya'nın yanına ilk önce Dunya yaklaştı ve dikiş yerlerinden sökülmüş bir çuvalla onun üstünü örttü. Panteley el çabukluğuyla pantolonunun paçalarını sıvadı, kayığı sudan kurtulana kadar kıyıya çekti. Bir iki dakikaya kalmadı, bir araba geldi ve Darya, Melehov'ların evine taşındı.

Dunya korkusunu ve duyduğu tiksintiyi yenmeye çalışarak, Don'un derin akıntısında buz kesilmiş soğuk cesedi yıkayan anasına yardım etti. Darya'nın hafifçe şişmiş yüzünde, bir gün suda kalmaktan feri kaçan gözlerinin donuk ışıltısında bir gariplik, haşin bir ifade vardı. Saçlarının arasına pırıl pırıl parlayan gümüş renkli nehir kumları dolmuş, yanaklarına yemyeşil ıslak yosunlar şeritler halinde yapışmıştı. Üzerinde yattığı tahta sıradan aşağı, iki yana açılmış bir halde çaresizlik içinde sarkan kollarında öylesine korkunç bir hareketsizlik vardı ki, gözü bunlara takılan Dunya birdenbire irkildi, bu ölü kadınla, o şakacı, güler yüzlü, hayatı seven Darya arasında en ufak bir benzerlik görmeyerek şaşırdı, dehşete kapıldı. Aradan çok zaman geçtikten sonra bile, Darya'nın memelerinin ve karnının o ıslak soğukluğunu, taş gibi sertliğini, katılaşıp kalan kollarının, bacaklarının gerginliğini hatırladıkça, Dunya, sarsıla sarsıla titrer, unutmak için elinden geleni yapardı. Ölü kadının geceleri onun uykusuna gireceğinden korktuğu için, yatmadan önce, «Tanrım, düşümde görmeyeyim onu! Sen beni koru, Tanrım!» diye dua ederek bir hafta İlyiniçna'nın yatağında uyudu.

Obnizov'ların gelinleri Darya'nın, «Allahaısmarladık, kadınlar!» diye bağırdığını işitmemiş olsalardı, Darya sessiz sedasız, gürültüsüz patırtısız gömülmüş olacaktı. Ama onun kendi canına isteyerek kıydığını açıkça ortaya koyan son feryadı ile ilgili söylentileri duyan rahip Vissarion, intihar eden bir kadını dini törenle gömemeyeceğini kesin bir ifadeyle açıkladı. Panteley öfkeden çılgına döndü:

«Ne demek bu; nasıl gömmezsin? Yoksa vaftiz edilmemiş miydi o?»

«İntihar edenleri dini törenle gömemem; yasaya aykırı düşer.»

«Sence nasıl gömülecek bu kadın öyleyse? Bir köpek gibi mi?»

«Bence hava hoş; dini bütün Hıristiyanların gömülü oldukları mezarlığın dışında nereye istersen oraya, dilediğin gibi gömersin.»

«Bak hele, biraz insaflı ol!» diye Panteley papazı bu fikrinden vazgeçirmeye çalıştı. «Ailemiz şimdiye kadar böyle utanç verici bir duruma düşmemişti hiç.»

«Yapamam. Herkese örnek gösterilecek kadar kiliseye bağlı olduğun için seni son derece sayarım, Panteley Prokofyeviç, ama yine de yapamam. Başdiyakoz duyacak olursa, kendimi kurtaramam sonra,» diye papaz inatla direndi.

Bu bir yüzkarasıydı. Panteley bu dik kafalı papazı yola getirmek için her çareyi denedi; hakkından fazlasını, hem de güvenilir çarlık rubleleriyle ödemeyi vaat etti, hediye olarak da bir yaşında bir kuzu vereceğini söyledi. Ama sonunda bütün çabasının boşa çıktığını görünce tehdide başvurdu:

«Onu mezarlıktan başka bir yere gömemem. Sokakta bulmadım onu; benim gelinimdir o. Kocası Kızıllara karşı savaşırken öldü, subay olarak, gelinimin kendisine de St. George nişanı verildi. Sen ne diyorsun, ne saçmalıyorsun be! Yok, papaz efendi, bu bana sökmez; ben nasıl diyorsam öyle gömeceksin onu. Şimdilik cenaze bizim misafir odasında kalsın, ben de hemen gidip bu durumu nahiye atamanına bildireyim. Hele o seninle bir konuşsun bakalım!»

Panteley papazın evinden veda etmeden çıktığı gibi, üstelik bir de kapıyı hızla çarptı öfkesinden. Ama savurduğu tehdit etkisini gösterdi; yarım saat sonra papazın yanından bir haberci gelip, rahip Vissarion'un dua etmek üzere birkaç dakikaya kadar orada olacağı haberini getirdi.

Darya'yı, istedikleri gibi, mezarlıkta Piyotr'un yanına gömdüler. Mezarı kazarlarken Panteley kendisi için de orayı pek uygun buldu. Elindeki kürekle toprağı kürelediği sırada etrafına bakındı durdu ve oradan daha iyi bir yer bulamayacağı gibi, başka bir yer

aramaya da değmeyeceği kararına vardı. Yeni dikilmiş bir kavak ağacı Piyotr'un mezarı üstünde narin dallarını hışırdatıyordu; yaklaşmakta olan sonbahar, daha şimdiden ağacın tepesindeki yaprakları çürümenin acı rengine, sarıya boyamıştı. Danalar, çitin çökmüş bir yerinden geçe geçe kendilerine mezarların arasında bir patika açmışlardı. Çitin yanındaki yol yel değirmenine kadar uzanıyor, ölülerin akrabalarının hayırsever elleriyle diktikleri akçaağaçlar, kavaklar, akasyalar, kendi kendilerine türeyen yabani dikenler, iç açıcı bir yeşillik ve tazelik saçıyordu. Bunların gövdelerine boruçiçeği alabildiğine dolanmış, çevrelerinde ise, geç çiçek açan kolza sarı sarı belirmiş, yabani yulaf ve dolgun taneli ayrıkotu başak bağlamıştı. Mezarın başındaki haçlar yukardan aşağıya kadar, herkesin dost bildiği mavi kahkahaçiçekleriyle sarılmıştı. Sevimli bir yerdi burası, kuşkusuz, hem de içki içilmesi yasak olan bir yer...

İhtiyar Panteley, mezarı kazarken zaman zaman elinden küreği atıp sigara içmek, ölümü düşünmek için nemli ve killi toprağa oturdu. Ne var ki, ihtiyarların, eskiden olduğu gibi yine kendi evlerinde sükûn içinde ölebileceği, babalarının ve atalarının son barınaklarına kavuştukları bir yerde kendilerinin de dinleneceği günlerin henüz gelmediği apaçık ortadaydı...

Darya gömüldükten sonra Melehov'ların evinde hayat daha durgun geçmeye başladı. Harmanın sonunu aldılar, ekini tarladan taşıdılar, kavun tarlasından iyi bir ürün elde ettiler. Gregor'dan haber bekliyorlardı ama cepheye gittiğinden beri bir ses çıkmamıştı. İlyiniçna sık sık, «Çocuklarına bir selam bile yollamıyor, iblis! Karısı öldü ya, artık bizi hiç aramaz...» diyordu. Çok geçmeden, cephede aktif görevde bulunan Kazaklar daha sık aralıklarla yakınlarını görmek için Tatarski'ye gelmeye başladılar. Kazakların Balaşov cephesinde yenilgiye uğratıldıkları, Don'a doğru çekilmekte oldukları, orada nehrin doğal savunma hattı ge-

risine sığınıp kışa kadar tutunmaya çalışacakları söylentileri etrafa yayıldı. Ama cephedekiler, kış bastırınca ne olacağını gizlemeye hiç yeltenmeden gerçeği konuştular: «Don nehri buz tuttuğu zaman Kızıllar bizi denize kadar sürecektir.»

Panteley harıl harıl harman dövüyor, Don topraklarında dolaşan söylentilere aldırış etmez görünüyordu. Ama olup bitenlere karşı da pek kayıtsız kalmıyordu. Şimdi İlyiniçna'yla Dunya'ya eskisinden daha sık bağırır, cephenin yaklaştığını duydukça, vara yoğa daha çabuk sinirlenir olmuştu. Çoğu kez, çiftlikte kullanılacak bir şey yapmak için uğraşmaya başlar, ama elindeki iş bir aksilik çıkarırsa bunu öfkeyle fırlattığı gibi atar, tükürerek, lanetler savurarak bir solukta harman yerini boylardı öfkesini yatıştırmak için. Dunya babasının bu öfkeli haline defalarca tanık oldu. Bir gün bir boyunduruğu onarma işine koyulmuştu; iş bir aksilik çıkardı ve öfkelenmenin hiç gereği yokken, ihtiyar, baltayı kaptığı gibi boyunduruğu öyle bir parçaladı ki, geriye sadece bir yığın tahta parçası kaldı. Aynı şey bir keresinde de bir hamutu onarırken oldu. Bir akşam ateşin karşısına geçmiş, hamutun patlayan meşinini dikiyordu. Belki sicim çürüktü, belki de ihtiyarın sakarlığı üstündeydi, ama her nedense, sicim iki kere üst üste koptu. Bu kadarı yetti de arttı bile; Panteley korkunç bir küfür savurup ayağa sıçradı, attığı bir tekmeyle tabureyi ocağa doğru fırlattı, bir köpek gibi hırlaya hırlaya hamutun meşin kaplamasını dişleriyle parçalamaya çalıştı. Sonra hamutu hızla yere çaldı, horoz gibi seke seke bunun üzerinde sıçramaya başladı. O akşam erken yatmış olan İlyiniçna gürültüyü duyunca korkuyla yatağından fırladı. Ama olanları görünce, bu defa da o sinirlendi ve Panteley'e veriştirdi:

«Bu yaştan sonra aklını mı kaçırdın be kahrolasıca herif? İstediğin nedir senin şu hamuttan?»

Panteley çılgına dönmüş gözlerle karısına bakarak kükredi:

«Sus, söyletme beni!» Darmadağın olmuş hamutun bir parçasını kaptığı gibi ihtiyar kadına fırlattı.

Gülmekten kırılan Dunya bir kurşun hızıyla adeta uçarak merdiven başına gitti. İhtiyar bir süre daha bağırıp çağırdıktan sonra yatıştı, öfkeyle söylediği sözlerden ötürü karısından özür diledi ve talihsiz hamutun yerdeki parçalarına gözlerini dikip, kafasını uzun uzun kaşırken bunların ne işe yarayacaklarını düşündü. Böyle öfke saldırıları daha birkaç kere tekrarlandı, ama bu acı tecrübelerden dersini alan İlyiniçna araya girip olayı önlemenin değişik bir yolunu buldu. Panteley lanetler saçmaya, öteberiyi parçalamaya başlar başlamaz, ihtiyar kadın alttan alıyormuş gibi görünerek ama bir yandan da sesini yükselterek: «Parçala, Prokofyeviç! Ne varsa kır hepsini!» derdi. «Nasıl olsa daha çok para kazanır, yenilerini alırız!» Hatta bu kırıp dökme işine kendi de katılmaya yeltenirdi. O zaman Panteley hemen durulur, kısa bir süre karısına bön bön bakar, titrek ellerle ceplerini karıştırıp tütün kesesini bulur, sigara içmek, başına çıkan cinlerini yatıştırmak için şaşkınlık içinde kuytu bir köşeye çekilir, asabi yaradılışlı oluşundan ötürü kendine içinden lanetler yağdırarak, bu davranışıyla ortaya çıkan zararın hesabını yapardı.

Yolunu şaşırıp avluya giren üç aylık bir domuz yavrusu, ihtiyarın kendisiyle birlikte yaşlanmış azgın öfkesinin kurbanı oldu. Bir bostan sırığı ile domuz yavrusunun belini kırdı, beş dakika sonra, hayvanı boğazlayıp da bir çiviyle kıllarını yolarken, kaşları çatık karısına suçlu suçlu bakarak, yaltaklanırcasına:

«Sen de biliyorsun,» dedi, «bu domuz başımıza dert olmuştu. Erinde gecinde zaten ölecekti. Her yıl bu sıralarda vebaya yakalanır bunlar; hiç değilse bunu yeriz, yoksa boşuna ölmüş olurdu. Doğru söylemiyor muyum, büyükhanım? İyi ama, öyle fırtına bulutu gibi ne bakıp duruyorsun yüzüme? Lanet olsun şu domuz yavrusuna, hem de defalarca! Doğru dürüst bir domuz ol-

saydı işe yarardı hiç değilse; şuna baksana, yumruk kadar! Aslında sırıkla bile vurmaya değmezdi; bir tükürükle işi biterdi! Burnunu sokmadığı yer bırakmadı ki! En azından kırk patates fidesini söktü köküyle birlikte.»

«Bahçedeki bütün patates fidelerinin altını üstüne getirseydi, hepsinin sayısı otuzu bulmazdı!» diyerek onun yanlışını sakin bir sesle düzeltti İlyiniçna.

«Belki, ama kırk tane olsaydı, kırkının da altını üstüne getirirdi. Öyle uğursuzun tekiydi o. Tanrıya şükürler olsun, kurtulduk ondan, daha doğrusu düşmandan!» diye Panteley hiç düşünmeden karşılık verdi.

Babalarını uğurladıktan sonra çocukların bütün keyfi kaçmıştı. Ev işleriyle uğraşan İlyiniçna onlara gereken ilgiyi gösteremiyordu. Kendi hallerine bırakılan çocuklar da ya meyve bahçesinde ya da harman yerinde oynayarak günlerini geçiriyorlardı. Bir gün öğlen yemeğinden sonra Mişatka ortadan kayboldu, ancak güneş batarken geriye döndü. İlyiniçna ona nerede olduğunu sorunca, oğlan, Don'un kıyısında başka çocuklarla oynadığını söyledi. Ama Polyuşka hemen onu ele verdi:

«Yalan söylüyor, babaanne! Aksinya teyzenin yanındaydı.»

Hiç beğenmediği bu haber karşısında şaşıran İlyiniçna, «Sen nerden biliyorsun?» diye sordu.

«Onların avlusundan çite tırmandığını gördüm.»

«Orada mıydın? Hadi, söylesene evladım. Niçin kızarıp bozarıyorsun?»

Mişatka babaannesinin gözlerinin içine dik dik bakarak cevap verdi: «Yalan söyledim, babaanne. Don kıyısında olmadığım doğru; Aksinya teyzenin yanındaydım.»

«Niçin gittin oraya?»

«Çağırdı, ben de gittim.»

«Öyleyse niçin çocuklarla oynadığını söyledin bana?»

Mişatka bir an cevap vermedi, sonra önüne eğik gözlerini masum bir ifadeyle kaldırıp fısıldadı: «Kızarsın diye korktum.»

«Niçin kızacakmışım? Daha neler... Peki, ne istedi senden? Orada ne yaptın?»

«Hiç. Beni görünce, 'gel buraya!' diye selendi. Ben de gittim. Beni eve aldı, bir iskemleye oturttu...»

«Peki sonra?» diye İlyiniçna sabırsızlıkla sordu, gitgide artan telaşını gizlemeye çalışarak.

«...Bana soğuk gözleme verdi, yedim. Sonra da bunu verdi.» Mişatka cebinden bir şeker parçası çıkardı, bunu gururla gösterdi, sonra tekrar cebine soktu.

«Peki, ne dedi sana? Bir şeyler sordu mu?»

«Gidip onu görmemi söyledi, çünkü yalnız başına kalmış. Bana her gidişimde güzel şeyler yedirecekmiş... Onunla olduğumu kimsenin bilmemesini istedi. Senin bana kızacağını söyledi.»

«Ya!» diye bir ses çıkaran İlyiniçna öfkesini bastırmak için harcadığı çabadan soluk soluğa kalmıştı. «Peki, sana bir şeyler sordu mu?»

«Sordu.»

«Neler sordu? Hadi yavrum, söyle, korkma.»

«Babamı özleyip özlemediğimi sordu. Ben de özledim dedim. Sonra babamın ne zaman dönüp geleceğini, ondan haber alıp almadığımızı sordu, ama ben bilmediğimi, onun savaşta dövüştüğünü söyledim. Sonra beni dizine oturttu, bana bir masal anlattı.» Mişatka, gözleri heyecanla parıldayarak gülümsedi. «Çok güzel bir masaldı! Vanya adında birinin hikâyesiydi bu; kuğuların onu kanatlarının üstünde nasıl taşıdıklarını anlatıyordu, hem de büyücü Baba Yaga'yı.»

İlyiniçna dudaklarını büzerek Mişatka'nın itirafını dinledi. Sonunda sert bir sesle çıkıştı:

«Bir daha oraya gitmeyeceksin, oğlum. Onun vereceği bir hediyeyi de almayacaksın; sakın ha yavrum, yoksa deden duyar, seni bir güzel kırbaçtan geçirir. İnşallah deden bunu öğrenmez; bir duyacak olursa de-

rini yüzer senin. Sakın ha, bir daha gideyim deme, benim güzel oğlum!»

Bu kesin yasağa rağmen, Mişatka iki gün sonra Astakov'ların evine gitti yine. İlyiniçna bunu, Mişatka'nın gömleğini görünce hemen anladı. Sabahleyin onarmaya vakit bulamadığı gömleğin yırtık kolu güzelce örülerek onarılmış, yakasına da beyaz beyaz parlayan yeni bir sedef düğme dikilmişti. Dunya'nın düven sürmekle uğraştığını, gün boyunca çocukların elbiselerini onarmaya vakit bulamadığını bilen İlyiniçna oğlana sitemle sordu: «Yine mi komşu ziyaretindeydin?»

«Evet!» dedi Mişatka şaşkınlık içinde, ama hemen ekledi: «Bir daha gitmem, babaanne. Ne olur, darılma bana.»

İlyiniçna, Aksinya'yla konuşmaya, Mişatka'yı rahat bırakmasını, hediyeler vererek, masallar anlatarak oğlanın gözüne girmekten vazgeçmesini ona açık açık söylemeye karar verdi. «Natalya'yı öbür dünyaya gönderdi, şimdi de, Allahın belası, Gregor'u elde etmek için sinsi sinsi çocuklara sokulup onların gözüne girmeye çalışıyor. Ah, yılan karı! Benim gelinim olmayı koymuş aklına, daha kocası hayattayken! Ama bir şey olacağı yok. Zaten, bütün bu olup bitenlerden sonra Gregor hiç alır mı onu?» diye düşündü ihtiyar kadın.

Gregor'un evdeyken Aksinya'yla karşılaşmak istemediği, onun bir anaya özgü keskin ve kıskanç gözlerinden kaçmamıştı. Gregor'un bunu, milletin ağzına sakız olmaktan korktuğundan değil, karısının ölümüne yol açtığı için Aksinya'yı suçlu bulduğundan yaptığını anlamıştı. İlyiniçna kimseye belli etmeden içinde, Natalya'nın ölümünün Gregor'u Aksinya'dan bir daha birleşmemek üzere ayıracağı, onun Melehov ailesine hiçbir zaman gelin olarak giremeyeceği umudunu besliyordu.

Aynı günün akşamı İlyiniçna, Don kıyısındaki is-

kelenin yanında Aksinya'yı gördü ve ona seslendi:

«Bana bak, yanıma gel biraz; seninle konuşmak istiyorum...»

Aksinya omuz sırığına bağlı kovaları yere bıraktı, sakin sakin yürüdü, gelip İlyiniçna'yı selamladı.

«Şimdi, beni dinle, canım,» diye İlyiniçna komşusunun nefret ettiği güzel yüzüne dikkatle bakarak konuşmaya başladı. «Neden başkalarının çocuklarını ayartmaya çalışıyorsun? Oğlanı niçin yanına çağırıp kendine bağlamaya uğraşıyorsun? Onun gömleğini dikmeni, ona hediyeler vermeni kim istedi senden? Neler tasarlıyorsun kafanda — anası yok diye ona bakacak kimse kalmadı mı sanıyorsun? Sen olmazsan bu işler yürümez mi yani? Sende hiç vicdan denen şey yok mu, utanmaz karı?»

«Ama ne kötülük yaptım ki? Niçin kızıyorsun, nine?» diye sordu Aksinya, birdenbire parlayarak.

«Ne kötülük yaptım da ne demek? Mezara kendi elinle soktuğun Natalya'nın çocuğuna dokunmaya ne hakkın var senin?»

«Böyle bir şey nasıl söylersin, nine? Kendine gel! Kim sokmuş onu mezara? Kendi canına kendisi kıydı.»

«Senin yüzünden kıymadı mı?»

«Ben bir şey bilmiyorum.»

«Ama ben biliyorum!» diye İlyiniçna heyecanlanarak bağırdı.

«Bağırma, büyükhanım; ben senin gelinin değilim ki bağırıyorsun. Benim kocam var; bunu da ancak o yapar.»

«Senin içini okurum ben! Neler tasarladığını da bilirim! Gelinim değilsin ama, olmak istersin! Önce çocukları elde edecek, sonra da Gregor'a yanaşacaksın. Yapmak istediğin bu değil mi?»

«Senin gelinin olmaya hiç niyetim yok. Sen aklını mı kaçırıyorsun, ihtiyar? Kocam var benim; o da daha ölmedi.»

«Dediğin gibi; daha biri ölmeden ötekine yamanmaya çalışıyorsun!»

Aksinya göze çarparcasına sarardı:

«Bana neden böyle çıkıştığını, sövüp saydığını bilmiyorum,» dedi. «Ben hiçbir zaman kimseye yamanmadım, böyle bir şey yapmaya da niyetim yok. Torununa iyi davrandımsa, bunun kime ne zararı var? Sen de pekâlâ biliyorsun ki benim kendi çocuklarım yok. Başkalarının çocuklarını görmek hoşuma gidiyor; bu yüzden çağırdım onu. Hediye vermeye gelince: O bir topak şekeri eğer sen hediyeden sayıyorsan, varsın öyle olsun! Hem ona niçin hediye verecekmişim yani? Neler saçmaladığını kendin de bilmiyorsun ya, neyse!»

«Anası sağken çocuğu bir kere olsun evine çağırmadın. Ama Natalya ölür ölmez birdenbire iyi yürekli olup çıkıverdin.»

Yüzünde belli belirsiz bir gülümsemenin izi beliren Aksinya, «Natalya'nın sağlığında da beni görmeye gelirdi o!» dedi.

«Yalan söyleme, utanmaz kaltak!»

«Ona sor da, sonra istersen bana yalancı de.»

«Her neyse, umurumda değil daha önce ne olduğu; bir daha onu evine çağırmaya kalkma. Bu yoldan Gregor'un gözüne gireceğini de aklından çıkar. Hiçbir zaman onun karısı olmayacaksın, bunu böyle bil!»

Yüzü öfkeyle allak bullak olan Aksinya boğuk bir sesle:

«Kapa çeneni!» dedi. «Oğlan senden izin alacak değil! Başkalarının işine de burnunu sokup durma!»

İlyiniçna sert bir çıkış daha yapacaktı ama Aksinya sakin bir tavırla döndü, kovaları bırakmış olduğu yere doğru ilerledi, sırığı kaptığı gibi omuzlarına yerleştirdi, suları döke saça patikada hızlı adımlarla yürüdü.

O günden sonra Melehov'lardan biriyle ne zaman karşılaşsa, selam vermek için ağzından bir tek kelime

çıkarmadan, şeytanca bir gururla, burun kanatlarını gere gere yürüyüp geçerdi. Ama Mişatka'yı yalnız başına görünce de, çekine çekine çevresine bakınıp, eğer yakınlarda kimseler yoksa, çocuğun yanına koşar, eğilir, onu kucaklar, bağrına basardı. Çocuğu güneş yanığı alnından, Melehov'lara özgü, gülmeyen o küçücük siyah gözlerinden öper, kâh gülerek, kâh ağlayarak rasgele bir şeyler mırıldanırdı: «Benim küçük Gregoryeviç'im! Canım benim! Nasıl da özlemişim seni! Aksinya teyzen de senin aptalın biri... Ah, hem de ne aptal!» Ondan sonra da uzun bir zaman, titrek bir gülümseme dudaklarında dolaşır, yaşaran gözleri tıpkı bir genç kızınkiler gibi mutlulukla parıldardı.

Ağustosun sonunda Panteley askere alındı. Tatarski'de eli silah tutan bütün Kazaklar da onunla beraber cepheye gittiler. Köyde erkek olarak yalnız yaralılar, çocuklar ve elden ayaktan düşmüş ihtiyarlar kaldı. Bu seferberlik çağrısı bütün erkekleri kapsıyordu; yalnız sakatlar sağlık kurulları tarafından bunun dışında bırakılmışlardı.

Panteley köy atamanından toplanma yerine gitme emrini alınca, yaşlı karısıyla, torunlarıyla ve Dunya'yla çabucak vedalaştı, inleyerek, dua etmek üzere diz çöktü. Başını iki defa önüne eğdi, ikonların önünde haç çıkardı, sonra da:

«Allahaısmarladık, sevdiklerim,» dedi. «Sanırım bir daha birbirimizi görmek nasip olmayacak; son saat gelip çattı. Size şu emri veriyorum: Geceye gündüze bakmadan buğdayı düvenden geçirin, yağmurlar başlamadan harmanın sonunu almaya çalışın. Gerekirse, size yardım edecek bir adam tutun. Güze kadar geri dönmezsem, işi bensiz yürütün; sonbahar tarlalarını gücünüz yettiğince sürün, hiç değilse iki hektar çavdar ekin. Sen de gözünü dört aç, ihtiyar, işini ihmal etme, ellerini bağlayıp oturma. Gregor'la ben dönsek de dönmesek de, sizin yine buğdaya, çavdara ihtiyacınız olacaktır. Savaş savaştır, ama ekmeksiz hayat

da hiç hoş değildir. Hadi, Tanrı sizi korusun!»

İlyiniçna kocasını köyün meydanına kadar geçirdi ve onu son defa olarak, Kristonya'nın yanında, bir arabanın arkasında telaş içinde topallaya topallaya yürürken seyretti, sonra gözünün yaşını önlüğüne silip, bir daha arkasına bakmadan evinin yolunu tuttu. Onu harman yerinde yarısı düvenden geçmiş bir yığın buğday bekliyordu, süt ocağın üstünde duruyordu, çocuklar sabahtan beri bir şey yememişlerdi; bu yüzden ihtiyar kadının derdi başından aşkındı. Oyalanmadan, yolda rastladığı birkaç kadına sessizce selam verip, kimseyle konuşmaya dalmadan, tanıdıklarından birinin kendisine, üzüntüsüne katıldığını ifade eden bir sesle: «Senin askeri mi uğurladın?» diye sorduğu soruya sadece evet anlamında başını sallamakla yetinerek acele acele eve döndü.

Birkaç gün sonra, İlyiniçna gün ağarırken inekleri sağmış, sokağa çıkarıp sığırtmaça teslim etmiş, avluya dönüyordu ki, kulağına boğuk, kasvetli bir gök gürültüsü çalındı. Çevresine bakındı, ama gökyüzünde bir tek bulut görmedi. Az sonra aynı gürültü bir daha tekrarlandı.

«Çalgıyı işitiyor musun, ihtiyar?» diye sordu yaşlı sığırtmaç, sürüyü toparlarken.

«Ne çalgısı?»

«Hani şu pes perdeden çıkan çalgı.»

«İşitiyorum işitmesine, ama ne olduğunu anlayamıyorum.»

«Yakında anlarsın. Öteden gelip de köye çullandı mı hemen anlarsın! Top sesi bunlar, top. Bizim morukların bağırsaklarını deşiyorlar...»

İlyiniçna haç çıkardı, sessizce avlunun kapısından içeri girdi.

Top sesleri aralıksız dört gün sürdü. Özellikle gün ağarırken ve gün batarken daha da şiddetlendi. Ama rüzgâr kuzeydoğudan estiği zamanlar uzaklardaki çarpışmaların gürültüsü gün ortasında da duyulabili-

yordu. O vakit, harman yerlerinde iş bir an için durur, kadınlar haç çıkarıp derin derin iç çekerler, sevdiklerini anarak, bir dua mırıldanırlardı. Sonra taş merdaneler harman yerlerinde yine, yer altından gelen seslere benzer uğultularla dönmeye başlarlar, oğlan çocukları bunları çeken atları ve öküzleri dehlerlerdi; yarıda kesilemeyen iş gününe de hakkı böylece verilmiş olurdu. Ağustosun sonunda hava şaşılacak kadar güzel ve kuruydu. Rüzgâr saman tozunu köye doğru savurdu, düvenden geçen çavdar saplarının tatlı kokusu çevreye sindi, güneşin hâlâ etrafı amansızca kavurmasına rağmen, sonbahar yaklaşmakta olduğunu her şeyde ve her yerde belli etti. Otlaklarda rengi solmuş, kumru grisi pelinler donuk bir beyazlığa büründü, Don'un ötesindeki kavakların tepeleri sarardı, bahçelerde güz elmalarının kokusu keskinleşti, uzak ufuklar sonbahar berraklığıyla durulaştı, ürünü alınmış tarlalarda göçmen turnaların ilk sürüleri göründü.

Don'un geçit noktalarına askerî malzeme taşıyan eşya ağırlığı katarları Hetman şosesi boyunca, batıdan doğuya doğru geçip gittiler; Don kıyısı köylerine mülteciler gelmeye başladılar. Bunlar, Kazakların savaşarak geri çekildiklerini söylediler; bazıları da bu geri çekiliş harekâtının Kızılları yanıltmak, sonra da kuşatıp yok etmek amacıyla bilerek ve isteyerek yapıldığından söz ettiler. Tatarski halkından bazı kimseler sessiz sedasız kaçma hazırlığına başladılar. Atlarına ve öküzlerine doyasıya yem verdiler, geceleri tahıllarını, en değerli mallarıyla yüklü sandıklarını çukurlara gömdüler. Kesilmiş olan top sesleri 5 Eylülde yeniden, eskisinden daha şiddetle, şimdi daha açık seçik ve tehdit edici bir biçimde başladı. Çarpışmalar Don'un kırk verst kadar ötesinde, Tatarski'nin kuzeydoğusunda cereyan ediyordu. Bir gün sonra, top sesleri nehrin akış yukarısından, batıdan da duyulmaya başladı. Cephe gitgide nehre yaklaşıyordu.

Köylülerden birçoğunun kaçmaya hazırlandığını duyan İlyiniçna, kendilerinin de gitmelerini önerdi Dunya'ya. Şaşkınlık ve tereddüt içindeydi; evi, çiftliği ne yapacağını bilmiyor, her şeyi olduğu gibi bırakıp diğerleriyle birlikte gitmeleri mi, yoksa evde kalmaları mı gerektiğine karar veremiyordu. Cepheye hareket etmeden önc Panteley, harmandan, tarlayı sürmekten, davardan söz etmişti ama, cephe Tatarski'ye yaklaşacak olursa ne yapmaları gerektiğine dair tek kelime söylememişti. İlyiniçna sonunda, Dunya'yı ve çocukları en değerli ev eşyasıyla birlikte köylülerden birinin yanına katıp göndermeye, kendisi de, Kızıllar köyü ele geçirseler bile, evinde kalmaya karar verdi.

17 Eylül gecesi Panteley ansızın eve döndü. Kazanskaya Nahiye merkezine yakın bir yerden yayan gelmişti. Bitkin ve öfkeliydi. Yarım saat kadar dinlendikten sonra sofraya oturup yemek yedi. Öyle bir yedi ki, İlyiniçna onunla birlikte sürdürdüğü hayatı boyunca böylesini hiç görmemişti. Hemen hemen yarım kova dolusu sade suya lahana çorbasını gövdeye indirdi, sonra da darı lapasına yumuldu. İlyiniçna hayretler içinde kalarak ellerini çırptı.

«Tanrım, ne biçim yiyiş o öyle, Prokofyeviç! Sanki üç gün yemek yememiş gibisin!»

«Yoksa yediğimi mi sanıyordun, bunak? Üç gündür ağzıma bir lokma bir şey girmedi.»

«Neden; orduda karnınızı doyurmuyorlar mı sizin?»

«Şeytan doyursun onları!» diye cevap verdi Panteley, ağzı dudaklarına kadar dolu bir halde, kedi gibi mırıldanarak, «Orada eline geçirdiğini tıkınıyorsun, ne var ki, ben hâlâ çalmasını öğrenemedim. Gençler için bu kolay, onlarda vicdan denilen şey yok zaten. Bu lanet olası savaş onları hırsızlığa öyle bir alıştırmış ki, görünce şaşırıp kaldım; ama sonunda meseleyi kavradım. Gördükleri her şeyi el çabukluğuna

getirip çalıyorlar... Savaş değil bu Allahın bir belası!»

«Bir oturuşta bu kadar yemesen çok iyi edersin. Hasta olursun sonra. Baksana örümcek gibi şiştin.»

«Kes sesini! Bana biraz süt getir, ama büyük testiyle.»

İlyiniçna açlıktan gözü dönen kocasına bakıp ağlamaya başladı.

«Temelli mi döndün?» diye sordu, sonunda Panteley başını tabağından kaldırıp da arkaya yaslanınca.

«Bakalım,» diye Panteley kaçamak bir cevap verdi.

«Yoksa ihtiyarları geri mi gönderdiler?»

«Kimseyi geri gönderdikleri falan yok. Kızıllar Don'a yaklaşırken adamı gönderirler mi hiç? Kendiliğimden çekip geldim, hepsi o kadar.»

«İyi ama senden bunun hesabını sormazlar mı?» dedi İlyiniçna, korkuyla.

«Yakalanırsam elbette sorarlar.»

«Ne! Bir de saklanmaya mı kalkacaksın?»

«Yok, dostları ziyarete ya da köy meydanında göbek atmaya gideceğimi mi sandın? Pöh, ahmak karı!» Panteley bu öfkeyle yere bir tükürük attı, ama ihtiyar kadın dırdırını sürdürdü: «Vay başıma gelenler! Çektiğimiz yetmiyormuş gibi, ya bir de seni tutuklarlarsa şimdi...»

«Keşke öyle bir şey olsa; belki hapiste yatmak, elde silah bozkırda sürünmekten daha iyidir,» dedi Panteley bezgin bir sesle. «Günde kırk verst yol tepecek, siper kazacak, iki büklüm olup hücuma kalkaşacak, kurşun ha geldi ha gelecek diye kafamı kollayarak yerde yüzükoyun sürüne sürüne ilerleyecek kadar genç değilim ben. Değil ben, şeytanın kendisi bile bu işin altından kalkamaz! Krivaya Reçka'dan bir yoldaşım kurşunu sol küreğinin altına öyle bir yedi ki, bir kerecik olsun ayağıyla yeri eşelemeye vakit bula-

madı can verirken. Hiç de eğlenceli bir şey değil bu işler!»

İhtiyar, tüfeğini ve fişek kesesini dışarı çıkarıp samanlığa sakladı. Ama İlyiniçna paltosunun nerede olduğunu sorunca da Panteley, huysuzlanarak, isteksiz isteksiz cevap verdi:

«Eskidi; daha doğrusu fırlatıp atım. Şumilinsk'in gerisinde öyle bir sıkıştırıldık ki, herkes varını yoğunu atıp çılgınlar gibi kaçtı. Paltoyu düşünmenin zamanı değildi o sıra... Bazılarının gocukları vardı sırtlarında, onlar bile gocuklarını fırlatıp attılar. Hem nerden takıldı o palto senin aklına durup dururken? Bir şeye benzeseydi bari yüreğim yanmazdı; dilenci bile giymezdi onu sırıtna.»

Aslında palto hem iyi hem de yeniydi, ama ihtiyarın elden çıkarmak zorunda kaldığı her şey kötünün kötüsü olurdu. Bu da kendini avutmak için seçtiği bir yoldu. İlyiniçna da bunu bildiğinden, paltonun değeri üzerinde tartışmaya girişmedi.

O gece aile toplantısında İlyiniçna ve Panteley'in çocuklarla birlikte, mallarına göz kulak olmak, düvenden geçmiş tahılı gömmek için son dakikaya kadar evde kalmalarına, Dunya'nın da ailenin sandıklarını yükleyeceği arabaya bir çift yaşlı öküzü koşup, Çir üzerinden Latişevo köyündeki akrabalarına gitmesine karar verildi.

Bu planın tasarlandığı biçimde gerçekleşmesi kısmet olmadı. Ertesi sabah Dunya'yı yolcu ettiler, ne var ki, öğle üzeri, Kalmuk Kazaklarından bir ceza müfrezesi at sırtında Tatarski'ye girdi. Köylülerden biri herhalde Panteley'in evine girdiğini görmüş olacaktı ki, müfrezenin gelişinden yarım saat sonra Kalmuklar atlarını dörtnala Melehov'ların avlusuna sürdüler. Atlıları gören Panteley olağanüstü bir hız ve çeviklikle tavan arasına tırmandı. İlyiniçna konukları karşılamaya çıktı.

Kolunda başçavuş şeridi taşıyan yaşlıca, sağlam

yapılı bir Kalmuk, «Nerede senin ihtiyar?» diye sordu ve yere inip, İlyiniçna'yı kenara iterek avlu kapısından içeri girdi.

«Cephede. Başka nerde olur ki?» diye cevap verdi İlyiniçna kaba bir tavırla.

«Düş önümüze de evi arayalım.»

«Niçin?»

«İhtiyarı bulmak için. Ayıp sana be! Bu yaşta yalan söylüyorsun!» Gençten bir çavuş çıkışır gibi başını salladı, aralıksız, bembeyaz dişlerini gösterdi.

«Sırıtıp durma öyle, pis kâfir! Burada yok dedimse, yok demektir!»

«Konuşmayı bırak da eve götür bizi. Yoksa biz gider kendimiz gireriz içeri,» diye çıkıştı öfkelenen Kalmuk, sert bir sesle. Orak gibi çarpık bacaklarını açа açа, kararlı adımlarla merdiven başına doğru yürüdü.

Odaları dikkatle aradılar, aralarında Kalmukça konuştular, sonra içlerinden ikisi arka avluya bakmaya gitti; kısa boylu, siyah denecek kadar esmer, çopur suratlı, pat burunlu olan bir diğeri de geniş çizgili şalvarını çekip kapının sahanlığına çıktı. İlyiniçna, ardına kadar açık kapıdan Kalmuğun sıçrayıp kirişe tutunduğunu ve kendini ustaca yukarı çektiğini gördü. Beş dakika sonra Kalmuk tekrar yere atladı, arkasından da Panteley iniltiler koyvererek, balçığa belenmiş, sakalına örümcek ağları dolanmış bir halde, dikkatle aşağı indi. Dudaklarını sıkmış orada duran ihtiyar kadına baktı ve:

«Buldular işte beni, alçak herifler!» dedi. «Birisi söylemiş olmalı...»

Panteley, muhafız eşliğinde askerî sahra mahkemelerinin çalıştığı Karginskaya Nahiye merkezine götürüldü. İlyiniçna birkaç damla gözyaşı döktü, sonra yeniden başlayan top seslerine, Don'un ötesinden açıkça işitilen makineli tüfek takırtılarına kulak kabartarak, hiç olmazsa birazcık daha buğday saklamak için zahire ambarına doğru gitti.

XXII

Yakalanan on dört asker kaçağı yargılanmayı bekliyordu. Duruşmalar kısa sürüyor, kimsenin suçuna göz yumulmuyordu. Mahkemeye başkanlık eden yüzbaşı sanığın adını, alayını soruyor, ne zamandan beri firarda olduğunu öğreniyordu. Sonra —bir tanesi tek kollu bir teğmen, öteki de rahat bir hayat sürmekten her tarafı yağ bağlamış, sakallı, ablak suratlı bir çavuş olan— öbür üyelerle fiskos ederek birkaç kelime konuşuyor ve mahkemenin kararını bildiriyordu. Kaçaklardan çoğu sopa cezasına çarptırılıyor, hüküm, özel olarak bu işe ayrılan boş bir evde Kalmuklar tarafından infaz ediliyordu. Savaşkan Don ordusunda firar olayları öylesine artmıştı ki, artık hükümlülerin 1918'de olduğu gibi, halkın gözü önünde sopadan geçirilmesine gerek duyulmuyordu.

Panteley yargılanmaya çağırılmak üzere altıncı sıradaydı. Heyecanlı, beti benzi atmış bir halde yargıcın masası önünde, ellerini pantolonunun yan dikişlerine yapıştırıp durdu.

«Soyadın ne?» diye sordu yüzbaşı sanığın yüzüne bakmadan.

«Melehov, Asaletlim.»

«Adın, göbek adın?»

«Panteley Prokofyeviç, Asaletlim.»

Yüzbaşı gözlerini önündeki kâğıtlardan kaldırıp ihtiyara dikti.

«Neredensin?» diye sordu.

«Vyeşenskaya nahiyesinin Tatarski köyünden, Asaletlim.»

«Bölük komutanı Gregor Melehov'un babası mısın yoksa?»

«Evet, Asaletlim,» diyen Panteley bir anda, sopaların, yaşlı gövdesinden uzaklaşmakta olduğunu sezerek cesaretini topladı.

«Kendinden de mi utanmıyorsun, be adam?» dedi

yüzbaşı, diken gibi batan bakışlarını Panteley'in çökük yüzünden ayırmadan.

Bunun üzerine ihtiyar, askerliğin bütün kuralların aykırı düşen bir davranışla sol elini göğsüne bastırıp, ağlamaklı bir sesle mırıldandı:

«Asaletlim! Yüzbaşım! Ömrümün sonuna kadar sağlığınıza dua etmeme izin verin! Kırbaç cezasına çarptırmayın beni. Evli iki oğlum vardı. Büyüğünü Kızıllar öldürdüler... Torun torba sahibiyim; benim gibi bir ayağı çukurda bir adamı kırbaçlatmak şart mıdır yani?»

«Yaşlılara da, gençlere de askerlik görevinin nasıl yapılması gerektiğini öğreteceğiz. Ordudan kaçtın diye haç nişanıyla ödüllendirileceğini mi sanıyordun yoksa?» diyerek tek kollu teğmen onun sözünü kesti. Ağzının kenarları sinirli sinirli seğirdi.

«Nişanı isteyip de ne yapacağım...? Gönderin beni alayıma da canla başla görevimi sürdüreyim... Nasıl oldu da kaçtım, bunu kendim de bilmiyorum; şeytana uymuş olmalıyım herhalde.» Panteley harman edilmemiş ekinden, kendi topallığından, ihmale uğrayan çiftlikten söz ederek mırıldanmasını sürdürdü. Ama yüzbaşı bir el hareketiyle onu susturdu, teğmenin kulağına eğilip bir şeyler fısıldadı. Teğmen başını salladı, yüzbaşı da dönüp Panteley'e:

«Pekâlâ!» dedi. «Söylemek istediğin her şeyi söyledin mi? Ben senin oğlunu tanırım; onun böyle bir babasının olması beni şaşırttı. Birliğinden ne zaman kaçtın? Bir hafta önce mi? Peki ama Kızıllar senin köyünü ele geçirsinler, derini yüzsünler mi istiyorsun? Genç Kazaklara böyle mi örnek olacaksın? Yasaya göre seni mahkûm etmemiz ve kırbaç cezasına çarptırmamız gerekiyor, ama oğlunun subay rütbesine karşı duyduğumuz saygıdan ötürü seni bu utanç verici duruma düşürmeyeceğiz. Astsubay mıydın sen?»

«Evet, Asaletlim!»

«Rütben neydi?»

«Onbaşıydım, Asaletlim.»

«Rütben indirildi!» Yüzbaşı sesini yükseltti ve kaba bir tavırla emretti: «Derhal alayına döneceksin! Askerî mahkemenin kararıyla rütbenin indirildiğini bölük komutanına bildireceksin. Bu savaşta ya da daha önceki savaşlarda nişan vermişler miydi sana...? Hadi, çek arabanı!»

Sevinçle kendinden geçen Panteley dışarı çıktı, kilisenin önünde haç çıkardı ve tepelere doğru yönelerek kestirmeden evinin yolunu tuttu. «Eh artık bu sefer daha iyi saklanırım! Şeytan bile bulamaz beni; isterlerse üç bölük Kalmuk gönderip aratsınlar!» diye düşündü, çimene bürünmüş tarlalardan topallayarak geçerken.

Bozkıra ulaşınca, at sırtında gelip geçenlerin dikkatini çekmemek için ara yoldan gitmenin daha iyi olacağını düşündü. «Bakarsın kaçak olduğumu sanırlar. Askerlere rastlayabilirm, onlar da sorup soruşturmadan basarlar kamçıyı,» diye aklından geçenleri yüksek sesle söyleyerek, sürülü tarlalardan yürümekten vazgeçip, sinir otuyla kaplı, sadece yaz aylarında kullanılan ıssız bir patikaya daldı ve nedense kendini de artık kaçaktan saymadı.

Don'a yaklaştıkça mülteci arabalarına daha sık rastlamaya başladı. İlkbahardaki geri çekilişte görülen sahneler yeniden tekrarlanmaktaydı. Ev eşyasıyla doldurulmuş yük ve binek arabaları, böğüren sığır sürüleri, yürüyüşe çıkmış süvariler gibi bozkırın her yönüne yayılmış, koyun sürüleri toz bulutları kaldırmıştı. Tekerlek gıcırtıları, at kişnemeleri, bağırışan insan sesleri, sayısız toynaktan çıkan takırtılar, koyun melemeleri, çocuk ağlamaları bozkırın durgun enginliğini ardı arası kesilmeksizin, tedirgin edici bir gürültüyle doldurmuştu.

«Nereye gidiyorsun, dede? Dön geri, Kızıllar peşimizde!» diye, başı sargılar içinde bir Kazak, geçip giden bir arabadan bağırdı.

«Hadi oradan! Hani, nerede Kızıllar?» Şaşırıp kalan Panteley durdu.

«Don'un öte yakasındalar. Vyeşenskaya'ya yaklaşıyorlar. Onların safına katılmaya mı gidiyorsun?»

Nehrin, kendisiyle Kızıllar arasında kaldığını duyarak rahatlayan Panteley yoluna devam etti, akşama doğru da Tatarski'ye yaklaştı. Tepeden aşağıya inerken çevresine bakındı. Köyü böyle bomboş bir görünüm içinde bulunca şaşırıp kaldı. Sokaklarda bir Allahın kulu görünmüyordu. Evler, panjurları kapatılmış ve sessizdi. Ne bir insan sesi duyuluyordu, ne de ineklerin böğürtüsü; ama nehrin orada bir faaliyettir gidiyordu. Panteley biraz daha yaklaşınca, bu karaltıların, nehirden kayıkları çekip köyün içine taşıyan silahlı Kazaklar olduğunu görmekte güçlük çekmedi. Yerli halkın Tatarski'yi boşaltıp oradan gitmiş olduğunu tahmin etti. Panteley temkinli adımlarla kendi sokağına saptı, evine doğru yürüdü. İlyiniçna'yla çocuklar mutfakta oturuyorlardı.

«Büyükbabam geldi!» diye Mişatka sevinçle bağırdı, kollarını ihtiyarın boynuna doladı.

İlyiniçna sevinç gözyaşları dökerek:

«Seni bir daha göreceğimi hiç ummuyordum!» dedi. «Evet, Prokofyeviç, yine de sen bilirsin ama, benim artık burada kalmaya hiç niyetim yok. İsterse her şey yansın, kül olsun; oturup da bomboş bir evi bekleyecek değilim. Herkes köyü terkedip gitti, ama ben burada salak gibi çocuklarla oturuyorum. Kısrağı hemen arabaya koş da buradan nereye gideceksek gidelim. Seni salıverdiler mi yoksa?»

«Evet.»

«Temelli mi?»

«Temelli; yakalamadıkları sürece!»

«Ama burada saklanamazsın. Bu sabah Kızıllar karşı yakadan ateş açınca çok korktuk. Çocukları alıp mahzene indim, ateş kesilinceye kadar da orada kaldım. Kızıllar şimdi püskürtülmüş durumdalar. Kazak-

lardan bazıları gelip süt istediler, buradan gitmemizi de salık verdiler.»

«Kazaklar mı? Bizim köyden kimse var mıydı içlerinde?» diye sordu Panteley ilgi duyarak, pencerenin pervazında yeni açılan bir kurşun deliğini dikkatle incelerken.

«Hayır, yabancıydı bunlar; Koper'den olduklarını sanıyorum.»

«O halde gitmemiz gerek,» dedi Panteley içini çekerek.

Akşamüzeri, tezek yığınının altında bir çukur kazıp içine yedi çuval buğday yuvarladı, sonra çukuru yine güzelce doldurdu, tezekleri de üstüne yığdı. Akşam karanlığı çöker çökmez kısrağı küçük arabaya koştu; iki gocuk, bir çuval un, darı, ayakları sımsıkı bağlanmış bir koyun attı arabanın içine, ineklerin ikisini de arkasına bağladı. İlyiniçna'yla çocukları çuvalların üzerine oturtup:

«Hadi bakalım,» dedi. «Tanrı yardımcımız olsun!» Arabayı sürüp avludan çıkardı, dizginleri yaşlı karısının eline tutuşturdu, kapıları kapattı, tepelere ulaşıncaya kadar, burnunu çeke çeke, gözyaşlarını ceketinin yeniyle silerek arabanın yanında yürüdü.

XXIII

17 Eylülde Kızıl komutan Şorin'in emrindeki 9. Kızıl Ordu öncü kuvvetleri otuz verstlik bir yürüyüşten sonra Don kıyısına ulaştılar. 18 Eylül sabahı da Medveditsa ırmağının ağzından Kazanskaya Nahiyesine kadar bütün hat boyunca Kızıl bataryaları ateşe başladı. Kısa bir bombardımanın ardından, piyade, sol yakadaki köylerle Bukanovskaya, Yelenskaya, Vyeşenskaya Nahiye merkezlerini ele geçirdi ve gün sona ererken de sol yakanın yüz elli verstten fazla bir bölümü Beyazlardan temizlenmiş oldu. Kazak bölükleri, daha

önceden hazırlanan mevzilere, düzeni bozmadan geri çekildiler. Nehri geçmek için kullanılacak bütün araçlar onların elindeydi ama Vyeşenskaya'daki köprü az kalsın Kızıllar tarafından zaptedilecekti. Kazaklar köprünün yanlarına daha önceden saman yığmışlar, tahta döşemesini de, geri çekilirken yakmak için gazyağıyla ıslatmışlardı. Köprüyü tam ateşe vermek üzereydiler ki, dörtnala gelen bir haberci, 37. Alayın bölüklerinden birinin Perevozni köyünden Vyeşenskaya köprüsüne doğru geri çekilmekte olduğunu bildirdi Kızıl piyadeler köprüye girerlerken, geride kalmış olan son süvari bölüğü oraya doğru çılgınca at sürdü. Makineli tüfek ateşine rağmen Kazaklar, en azından on kişinin, bir o kadar da atın ölümü ve yaralanması pahasına köprüyü geçmeyi, arkalarından da ateşe vermeyi başardılar.

9. Kızıl Ordunun 22. ve 23. Tümenlerine bağlı alaylar Don'un sol yakasında ele geçirmiş oldukları köylerde eylülün sonuna kadar tutundular. İki karşı kuvveti birbirinden, o günlerde genişliği yüz seksen metreyi aşmayan, bazı yerleri de altmış metreden fazla olmayan bir nehir ayırıyordu. Kızıllar karşıya geçmek için ciddi bir girişimde bulunmadılar; orada burada rastladıkları sığlıklardan geçmeyi denediler, ama hep geri püskürtüldüler. Ağır ve hafif silahlarla yapılan atışlar bütün cephe kesiminde iki hafta sürdü. Kazaklar hâkim tepeleri tutmuşlardı ve Don'a yakın noktalardaki düşman yığınaklarını bombardıman edebiliyorlar, onların gündüzün kıyıya sokulmalarına meydan vermiyorlardı. Ama bu kesimdeki Kazak bölükleri (yaşlılarla on yedi ve on dokuz yaşları arasında delikanlılardan oluşan) en zayıf bölükler olduğundan, bunlar Don'u geçmek girişiminde bulunmadıkları gibi, bir taarruzla Kızılları sol yakadan geri sürmeye de kalkışmıyorlardı.

Sağ yakaya çekilen Kazaklar ilk günden beri Kızıllar tarafından ele geçirilen köylerin yakılmasını beklemekteydiler, ama sol yakada bir tek duman sütununun

belirmeyişine hayretler içinde kaldılar. Üstelik, geceleri karşı kıyıdan gelen köylüler Kızıl Ordu erlerinin kimsenin malına el sürmediklerini, aldıkları yiyeceklerin, hatta karpuzların bile bedelini Sovyet parasıyla cömertçe ödediklerini bildirdiler. Bu haber Kazaklar arasında büyük bir şaşkınlık yarattığı gibi, onları hayal kırıklığına da uğrattı. Ayaklanmadan sonra Kızılların başkaldıran bütün köy ve nahiye merkezlerini yerle bir edeceklerini sanıyorlar, geride kalan ahalinin en azından yarısını oluşturan erkekleri acımasızca öldüreceklerini umuyorlardı. Oysa, edinilen bilgiye göre, Kızıllar barışçı halktan kimseye dokunmuyor, her şey tümüyle onların intikam almak niyetinde olmadıklarını gösteriyordu.

19 Eylül gecesi Vyeşenskaya'nın karşısında mevzilenen Koper Kazakları düşman tarafındaki bu garip tutumun nedenini araştırmaya karar verdiler. Borazan sesli bir Kazak ellerini ağzına siper ederek bağırdı:

«Hey, kızıl göbekliler! Niçin evlerimizi yakmıyorsunuz? Kibritiniz mi kalmadı yoksa? Yüze yüze gelin buraya da verelim size birkaç tane!»

Karanlığın içinden gök gürültüsünü andıran bir ses ona cevap verdi: «Sizi evde kıstıramadık, yoksa evle birlikte yakardık tümünüzü!»

«O kadar züğürt mü kaldınız be? Ateş yakacak bir şeyiniz bile yok ha?» diye karşılık verdi Kazak, sıtma görmemiş bir sesle.

Sakin ve neşeli bir cevap geldi karşıdan: «Sen gel buraya ulan, Beyaz piç, donunun içine biraz kor doldduralım da, ömrünün sonuna kadar kaşıntıdan kurtulmasın kıçın!»

İki ileri karakol karşılıklı birbirlerine lanetler yağdırdılar, sövüp saydılar, sonra birkaç el ateş ettiler ve sustular.

Ekim başlarında, Don Ordusunun yığınağını Kazanskaya-Pavlovsk kesiminde yapmış olan ve iki kolordudan oluşan ana kuvvetleri taarruza geçti. 8000 sün-

gü ve 6000'in üstünde kılıç mevcuduyla 3. Don Kolordusu Pavlovsk'a pek uzak olmayan bir yerde Don'u aştı, 56. Kızıl Ordu Tümenini geriye sürdü ve doğuya doğru başarıyla ilerlemeye başladı. Kısa bir süre sonra, General Konovalov'un 2. Kolordusu da Don'u geçti. Süvarisinin sayıca üstünlüğü bu kolorduya düşman mevzilerinin içine kadar girme, ağır birkaç darbe indirme imkânını verdi. O zamana kadar yedekte tutulan 21. Kızıl Piyade Tümeni harekete geçirildi ve tümen 3. Don Kolordusunun ilerlemesini kısa bir süre içinde durdurmayı başardı, ama her iki kolordunun birleşik baskısı altında geri çekilmek zorunda kaldı. 14 Ekimde cereyan eden zorlu bir çarpışmada 2. Kolordu, 14. Kızıl Piyade Tümenini hemen hemen yok etti. Bir hafta içerisinde Kızıllar sol kıyının bütün topraklarından ta Vyeşenskaya'ya kadar geri sürüldüler. Bu geniş köprübaşını ele geçiren iki Don kolordusu, 9. Kızıl Orduyu geri çekilmeye zorlama harekâtını sürdürdü.

Bir başka kuvvet daha, Kletskaya bölgesinde bulunan 1. Don Ordusu da, General Konovalov'un 2. Kolordusuyla hemen hemen aynı zamanda Don'u geçmişti.

9. Kızıl Ordunun soldaki yan tümenleri şimdi çember içine alınma tehlikesiyle karşılaştığından, Güneydoğu Cephesi komutanı bu birliklere İkorets nehri ağzından Kumiljenskaya'ya kadar uzanan bir hat üzerine çekilmelerini emretti. Ama Dokuzuncu Ordu bu hat üzerinde tutunmayı da başaramadı. Genel seferberlikte gelişigüzel kurulan sayısız Kazak bölükleri Don'un sağ yakasından öbür yakaya geçtiler, 2. Don Kolordusunun muvazzaf birliklerine katılıp Kızıl kuvvetleri kuzeye sürmeye devam ettiler. 29 Ekimde Beyazlar Filonovo ve Povorino İstasyonlarıyla Novokopersk şehrini ele geçirmişlerdi. Ama yine de, Don Ordusunun ekim ayındaki başarıları gözlerde büyütüldüğü halde, Kazaklar, ilkbaharda eyaletin kuzey sınırlarına doğru zaferler kazanarak ilerledikleri sıra-

du kendilerine umut ve cesaret veren inançtan şimdi yoksundular. Cephe hattındaki adamların çoğu bunun sadece geçici bir başarı olduğunu ve ancak kışa kadar tutunabileceklerini biliyorlardı.

Çok geçmeden durum güney cephesinde birdenbire değişiverdi. Orel-Kromi cephesinin bütününü içine alan bir çarpışmada Gönüllü Ordusunun yenilgiye uğraması ve Budionni'nin süvarilerinin Voronej kesiminde sağladıkları parlak başarılar savaşın sonucunu belli etti. Kasımda, Gönüllü Ordu, Don Ordusunun sol kanadını düşman taarruzuna açık bırakarak, aynı zamanda ricat etmesini sağlayarak, güneye doğru geri çekildi.

XXIV

Ailesiyle birlikte Panteley küçük Latişevo köyünde iki buçuk hafta sağ salim oturdu. Ama Kızılların Don'dan geri çekildiklerini duyar duymaz eve dönme hazırlığına başladı.

Tatarski'ye beş verst kala Panteley kararlı bir tavırla arabadan indi ve:

«Artık böyle ağır aksak yol almaya tahammülüm kalmadı!» dedi. «Şu Allahın belası ineklerle yerimizde sayıyoruz! Ne halt etmeye taktık bu inekleri peşimize bilmem ki? Dunya, hele durdur bakalım şu senin öküzleri! İnekleri senin arabanın yedeğine al, ben eve önden gideceğim. Belki de evin sadece külleri kalmıştır yerinde ya, neyse.»

Sabrı taşmış bir halde, telaş içinde, çocukları kendi küçük arabasından Dunya'nın büyük arabasına aktardı, yükün fazlasını da oraya yığdı, hafifleyen arabayla, çukur ve tümseklerle dolu yolda kısrağı tırısa kaldırıp, sarsıla sarsıla eve doğru yöneldi. Daha ilk verstin sonunda kısrak kan ter içinde kaldı; şimdiye kadar sahibi ona hiç böyle acımasızca davranmamış-

tı. Panteley kamçıyı bir an elinden bırakmadı, hayvanı durmadan kamçıladı.

İlyiniçna arabanın kenarına tutunmuş, oturduğu yerde şiddetli sarsıntılarla zıp zıp sıçrarken, canının acısından kaşlarını çatarak, «Kısrağı öldüreceksin, be adam! Hayvanı böyle çılgın gibi koşturmanın ne anlamı var?» diye bağırdı avazı çıktığı kadar.

«Nasıl olsa gelip mezarımın başında gözyaşı dökecek değil... Deehh! İblis! Terledin, ha? Terlemek nasıl olurmuş gösteririm ben sana! Belki de evimizin yerinde yeller esiyordur...» dedi Panteley dişlerinin arasından.

Korktuğu başına gelmedi: Evi duruyordu yerli yerinde. Ne var ki, hemen hemen bütün pencereler kırılmış, kapılar menteşelerinden çıkmış, kurşunlar duvarlarda delikler açmıştı. Avluda her şey yıkıntıyı andıran bir görünüme, bir ıssızlığa bürünmüştü. Ahırın bir köşesini bir mermi alıp götürmüş, bir ikinci mermi kuyunun ağzını yıkıp, çıkrığı ikiye bölerek duvarın yanında sığ bir çukur açmıştı. Savaştan bucak bucak kaçan Panteley'in evine savaşın kendisi uğramış, ardından yıkıntının korkunç izlerini bırakarak çekip gitmişti. Ama Tatarski'de konaklayan Koper Kazaklarının çiftliğe verdikleri zarar daha da beterdi. Ağılda çiti yıkıp adam boyu siperler kazmışlardı. Fazla uğraşmasınlar diye zahire ambarının duvarlarından birini yıkmışlar, buradan çıkardıkları kirişleri siperlere destek olarak kullanmışlar, makineli tüfeklerine mazgal açmak için taş duvarların taşlarını sökmüşler, yarım tınaz samanı atlarına çatlatıncaya kadar yedirip yok etmişler, bahçedeki yazlık mutfağın ocağını harabeye çevirmişlerdi.

Panteley evi ve dış yapıları gözden geçirdikten sonra, başını ellerinin arasına aldı. Bu defa, zararlarını gözünde büyütmeme alışkanlığı onu her nedense terketti. Lanet olsun, kaybedilen şeyler hiçbir değer taşımıyor, bunların hiçbiri metelik bile etmez diye-

mezdi bu sefer! Bir zahire ambarı, bir palto değildi; yapmaya kalkınca da dünyanın parası giderdi.

«Sanki burada ambar diye bir şey yokmuş eskiden,» dedi İlyiniçna içini çekerek.

«Zaten ambar denecek tarafı da pek...» dedi Panteley boş bulunarak. Ama cümlesini bitirmedi, elini havada şöyle bir salladı, harman yerine gitti.

Kurşunların ve şarapnel parçalarının bıraktığı izlerle çiçekbozuğu bir surata dönen duvarların görünüşü içler acısıydı. Rüzgâr odaların içinden ıslık çalarak geçiyordu. Masaların ve kerevetlerin üstüne kalın bir toz tabakası çöreklenmişti. Her şeyi yoluna yordamına koymak için epey zaman gerekecekti.

Hemen ertesi gün Panteley at sırtında Vyeşenskaya'ya gitti, biraz uğraşıp dil döktükten sonra, arkadaşı olan doktordan, bacağındaki sakatlık nedeniyle Kazak Panteley Prokofyeviç Melehov'un yürüyebilecek bir durumda olmadığını ve tedavi edilmesi gerektiğini belirten bir belge aldı. Bu belge ihtiyarı yeniden cepheye gönderilmekten kurtardı. Raporu atamana sundu ve ne zaman köy muhtarlığına gidecek olsa, durumunun daha inandırıcı görünmesi için sopasına bütün ağırlığını vererek abanıp, sırayla her iki bacağı üzerinde daima topalladı.

Köyden kaçan halkın bu seferki geri dönüşüyle baş gösteren telaş ve kargaşanın bir benzerine daha önce Tatarski'de hiç rastlanmamıştı. Köylüler avlu avlu dolaşıp, Koper Kazaklarının dört bir yana saçtığı mallarını toplamaya çalıştılar. Başını alıp giden ineklerini aramak için bozkırda şaşkın şaşkın dolaştılar, kuru dere yataklarına indiler. Tatarski'nin topa tutulduğu ilk gün, üç yüz koyunluk bir sürü olduğu gibi köyün yukarı ucundan kayıplara karışmıştı. Çobanın dediğine göre, mermilerden biri otlayan sürünün tam önüne düşüp patlamış, ürken koyunlar da yağlı kuyruklarını sallaya sallaya soluğu bozkırda almış, kayıplara karışmışlar. Köylüler boşaltmış olduk-

ları köylerine döndükten ancak bir hafta sonra koyunlar kırk verst ötede bulundu. Ama geri getirilen koyunları sahipleri sürünün arasından seçip alınca, sürünün yarısının kendilerine ait olmadığı ortaya çıktı. Bu yabancı koyunların kulaklarında bilinmeyen bir işaret vardı, üstelik, Tatarski köylüsüne ait ellinin üstünde koyun hâlâ kayıptı. Bogatiryov'ların dikiş makinesi Melehov'ların bahçesinde bulundu. Panteley de kendi zahire ambarının çinko damını Anikuşka'nın harman yerinde ele geçirdi. Bütün komşu köylerde tıpkı buna benzer olaylar olmaktaydı. Uzaktan ve yakından gelen Don kıyısı köylerinin yerlileri uzun bir süre Tatarski'den ayaklarını kesmediler, aradan uzun bir süre geçtikten sonra bile şu soruları sorup durdular: «Alnında tüysüz bir lekesi olan, sol boynuzu kırık kestane renginde bir inek gördünüz mü buralarda?» «Bir yaşında boz bir dana sizin köyde dolaşırken acaba gözünüze ilişti mi?»

Şüphesiz ki, bir değil birden daha çok sayıda dana, yenmek üzere, Kazak bölüklerinin kazanlarında, sahra mutfaklarında kaynatılmıştı. Ama hayvanların umuda kapılan sahipleri, kaybettiklerinin hiçbirini bulamayacaklarına akılları yatıncaya kadar bozkırı bir uçtan bir uca teptiler.

Askerlikten artık yakasını sıyırmış olan Panteley, avludaki dış yapıları ve çitleri eski haline sokmak için büyük bir gayretle işe sarıldı. Harman yerinde hâlâ düvenden geçmemiş ekin tınazlar halinde duruyor, obur fareler bunların arasında cirit atıyor, ama ihtiyar Panteley bir türlü elini düvene sürmüyordu. Nasıl sürerdi çiftliğin çiti yokken, zahire ambarından ortada eser kalmamışken, çiftlikte her şey düzensizliğin utanç verici rezaletini gözler önüne sererken? Üstelik, sonbahar çok güzel geçiyordu; bu yüzden de düvene el atmak için aceleye hiç gerek yoktu.

Dunya'yla İlyiniçna eve yeniden sıva ve badana çektiler, iğreti bir çitin yapımında Panteley'e yardım

ettiler, başka işlerle de uğraştılar. Her nasıl olduysa, ellerine geçirdikleri camları pencerelere taktılar, yazlık mutfağı, kuyuyu temizlediler. Kuyuya ihtiyar Panteley'in kendisi indi ve orada üşütüp şifayı kaptı, çünkü bir hafta boyunca, teri gömleğinden fışkırarak, aksıra tıksıra bir hal oldu. Ama bir oturuşta evde yapılma iki şişe votkayı içip, sonra da bir süre sıcacık ocağın üstünde yatması, hastalığının mucize kabilinden geçmesini sağladı.

Gregor'dan hâlâ bir haber yoktu. Ancak ekimin sonunda Panteley bir rastlantı sonucu onun iyi olduğunu, alayı ile birlikte Voronej ilinde bir yerlerde bulunduğunu öğrendi. Bu haberi, köyden geçen ve Gregor'la aynı alayda görev yapan yaralı bir Kazaktan aldı. İhtiyar pek neşelendi, şifa niyetine içtiği kırmızı biberle damıtılmış votkanın son şişesini de bitirdi. Sonra çenesine düştü, bütün gün konuştu, genç horozlar gibi çalım sattı. Yoldan gelip geçenleri durdurup onların her birine aynı şeyi anlatmaya başladı:

«Haberi duydun mu? Bizim Gregor, Voronej'i zaptemiş. Kulağımıza çalındığına göre rütbesi yükseltilmiş; şimdi yine bir tümene komuta ediyormuş, ya da bir kolorduya belki de. Onun gibi bir asker zor bulunur bu zamanda! Sen de bilirsin...» İhtiyar, sevincini başkalarıyla paylaşmak ihtiyacını içinde duyarak, palavralarını böylece savurup durdu.

Köylüler de ona, «Senin oğlun bir kahraman,» diyorlardı.

Panteley mutlu bir tavırla göz kırpıyordu.

«Babasının oğlu değil mi; kahraman olmasın da ne olsun? Övünmek için söylemiyorum ama, gençliğimde benim de ondan pek farkım yoktu. Şu bacağım engel oluyor bana, yoksa şimdi bile aşağı kalmazdım ondan! Belki bir tümeni değil ama, bir bölüğü pekâlâ idare ederim. Cephede bizim gibi ihtiyarlardan bir miktar daha olsaydı, Moskova'yı çoktan almıştık. Oysa

şimdi oyalanıp duruyor, şu köylülerin hakkından gelemiyoruz bir türlü...»

O gün Panteley'in konuştuğu kimselerin sonuncusu ihtiyar Besklebnov oldu. Adam, Melehov'ların avlusu önünden geçerken, Panteley, «Hey, dursana biraz, Filip Ageviç!» diye selsenerek onu durdurmaktan kendini alamadı. «Nasılsın, ne var ne yok? Gir içeri de bir iki laf edelim.»

Besklebnov yaklaştı, Panteley'i selamladı.

«Benim Grişa'nın yaptığı işlerden haberin var mı senin?» diye sordu Panteley.

«Ne var, ne olmuş ona?»

«Bir tümenin komutanlığını vermişler ona. İşte böyle bir canavara komuta ediyor şimdi!»

«Tümen mi?»

«Evet, tümen.»

«Deme!»

«Diyorum işte! Rasgele birine tümen emanet ederler mi hiç, öyle değil mi?»

«Tabii etmezler.»

Panteley arkadaşına böbürlenerek baktı ve gönlüne mutluluk veren konuşmasını sürdürdü:

«Herkesin hayran olduğu bir oğlum var benim Hem de göğüs dolusu nişana sahip. Buna ne dersin peki? Ya defalarca yaralanıp mermi şoku geçirmesi! Başkası olsaydı çoktan ruhunu teslim etmişti, ama böyle şeyler ona vızıltı gelir; acı patlıcanı kırağı çalmadığı gibi. Yok dostum, yok, Don topraklarında gerçek Kazakların hepsi ölmedi daha.»

«Haklısın, ama nedense onların bize pek bir yararı dokunmuyor,» dedi, oldum olası çok az konuşan ihtiyar Besklebnov düşünceli bir tavırla.

«Bunu da nereden çıkardın? Baksana Kızılları nerelere kadar sürdüler, daha şimdiden ta Voronej'in gerisine attılar, bir yandan da Moskova'ya yaklaşıyorlar.»

«Yaklaştıklarını çoktandır işitiyoruz ama...»

«Bu işler aceleye gelmez, Filip Ageviç. Savaşta niçbir işin öyle bir çırpıda halledilmeyeceğini bilmen gerek. Aceleye gelen işler baştan savma olur. Her şeyi yavaş yavaş yapacaksın, haritalara göre, planlara göre... daha neler gerekiyorsa onlara göre. Rusya'da çekirgeden bol köylü var, ama ya bizlerden, Kazaklardan, kaç tane kaldı? Sadece bir avuç!»

«Bunların hepsi doğru, ama öyle görünüyor ki, bizimkiler uzun bir süre tutunmayı pek başaramaya caklar. Bu kış yine konukları beklememiz gerekecek; herkes böyle söylüyor.»

«Eğer bizimkiler Moskova'yı hemen ele geçirmezlerse işte o zaman Kızıllar tekrar geri gelir. Haklısın, sonunda olacağı budur elbet.»

«Sen bizimkilerin Moskova'yı alacaklarını sanıyor musun?»

«Almaları gerek. Ama bu işler Tanrının dilediği gibi olur. Eminim bizimkiler başarır bu işi. Bütün Kazakları son adama varıncaya kadar askere alıp, on iki Kazak kolordusu meydana getirdiler. Artık bunlar da mı başaramaz bu işi?»

«Şeytan bilir orasını! Peki, sen ne âlemdesin bakalım? Savaşa katılmayacak mısın artık?»

«Benim gibisinden de hani ne güzel bir piyade eri olur! Ama şu bacağım dert olmasaydı başıma, gösterirdim ben onlara düşmanla nasıl dövüşülür! Bizim gibi ihtiyarların bileğini kimse bükemez!»

«Dediklerine göre, bileği bükülemeyen ihtiyarlar Don'un öte yakasında Kızıllardan öyle bir kaçmışlar ki, bir tanesinin bile sırtında gocuğu kalmamış. Üstlerinde ne var ne yoksa hepsini çıkarıp atmışlar, don gömlek kalmışlar. Bütün bozkır gocuktan sapsarı kesilmiş, çiçeklerden yapılan bir halıya benzemiş diyorlar.»

Panteley yan gözle Besklebnov'a bakıp kuru bir sesle konuştu:

«Bana kalırsa bunların hepsi yalan! Belki bazıla-

rı hafiflemek için elbiselerini çıkarıp atmış olabilirler, ama şu insanlar gerçeği yüz kat daha kötü bir hale sokarak neden yayarlar etrafa bilmem ki? Bir palto, ya da bir gocuk sanki pek büyük bir mesele! İnsan hayatı bunlardan daha önemlidir. Öyle değil mi, sorarım sana? Kaldı ki, her ihtiyar da esvapları üstündeyken dilediği gibi koşamaz. Bu Allahın belası savaşta borzoy cinsi köpeklerinki gibi bacaklara sahip olmak gerek. Beni al ele, mesela; ben nerden bulurum öyle bacakları? Hem sen neden üzülüyorsun bu işe bu kadar, Filip Ageviç? Tövbeler olsun ama, bunlar, yani gocuklar demek istiyorum, ne halt etmene yarayacak senin, bilmem ki? Bu bir gocuk, ya da palto meselesi değildir, gerekli olan, düşmanı pataklamaktır. Öyle değil mi? Neyse, hadi sana iyi günler, yeterince çene çaldık, beni de bekleyen daha bir yığın iş var. Aklıma gelmişken sorayım; senin buzağıyı buldun mu? Yoksa arıyor musun hâlâ? Hiçbir haber de mi yok? Sanırım Koperliler onu çoktan gövdeye indirmişlerdir. Boğazlarında kalır inşallah! Ama sen savaşı hiç merak etme, bizimkiler köylülerin hakkından geleceklerdir!» Ve Panteley önemli bir havaya bürünüp basamaklara doğru topallayarak yürüdü.

Ama görünüşe göre «köylülerin hakkından gelmek» pek o kadar kolay değildi. Kazakların kalkıştıkları son taarruz kendilerine çok sayıda kayıp verdirmeden başarıya ulaşamamıştı. Aradan ancak bir saat geçmişti ki, Panteley'in aldığı kötü bir haberle neşesi bulutlanıverdi. Kuyunun ağzını onarmak için bir kiriş hazırlarken, bir kadının feryat figan ağladığını, cenazenin arkasından dövündüğünü işitti. Sesler gitgide yaklaştı. Panteley olup bitenleri öğrenmesi için Dunya'yı gönderdi.

Baltasını, tezgâh olarak kullandığı kütüğe saplayıp, «Koş bak bakalım, kim ölmüş,» dedi.

Dunya çabucak, Yukarı Don Cephesinden üç Kazağın köye getirilmiş olduğu haberiyle döndü. Bunlar

Anikuşka ile Kristonya, biri de köyün öbür ucundan on yedi yaşındaki bir delikanlıydı. Haberi duyunca şaşkına dönen Panteley başından kasketini eline alıp haç çıkardı.

«Tanrı katında mekânları cennet olsun! Ne yaman bir Kazaktı o!» dedi, Kristonya'yı düşünerek ağlamaklı bir sesle ve çok kısa bir süre önce kendisinin Kristonya ile birlikte Tatarski'den kalkıp toplanma yerine gitmiş olduğunu hatırladı.

İşi gücü serdi bir yana; çalışmadı. Anikuşka'nın karısı sanki boğazını kesiyorlarmış gibi uluyor, öyle acı acı ağlıyordu ki, ihtiyarın yüreği burkuldu. Bu yürek parçalayıcı çığlıkları işitmemek için eve girdi, arkasından da kapıyı sımsıkı kapattı. Dunya misafir odasında İlyiniçna'ya gördüklerini anlatırken heyecandan boğulacak gibiydi:

«Bir baktım ki, anacığım, Anikuşka'da baş diye bir şey kalmamış. Hamur gibi olmuş orası. Ah, korkunç bir şey! Üstelik öyle de pis kokuyordu ki, bir verst öteden duyardın kokuyu. Onları buraya neden getirdiler bilmiyorum! Kristonya arabanın içinde boylu boyunca sırtüstü yatıyor, bacakları kaputunun altından çıkmış, arabadan dışarı sarkıyordu... Tertemiz ve bembeyazdı; öyle beyazdı ki, sanki kardan adam gibi. Yalnız sağ gözünün altında küçücük, bir kapikten daha büyük olmayan bir delik vardı, kulağının arkasında da kurumuş kan lekeleri...»

Panteley öfkeyle yere bir tükürük attı, avluya çıktı, baltayı ve kayığın küreğini aldı, seke seke Don'a doğru yürüdü. Giderken de, yazlık mutfağın önünde oynayan Mişatka'ya seslendi:

«Babaannene söyle, odun kesmek için Don'un karşı kıyısına geçiyorum ben. İşittin mi, yavrum?»

Don'un ötesindeki ormanlara sakin, yumuşak bir sonbahar yerleşmişti. Kuru yapraklar kavaklardan hışırtılarla dökülüyordu. Alıç çalılıklarını alevler sarmış gibiydi, bunların seyrek yaprakları arasında fes-

rengi böğürtlenler ateşten birer dil gibi kızıl pırıltılar saçıyordu. Ormanı, çürüyen meşe kabuğunun acı, her tarafa sinen kokusu doldurmuştu. Yoğun ve birbirine dolanmış yaban mersinleri toprağa karmakarışık bir halde yayılmış, bunların yere yapışıp etrafa kol salan dallarının ağ örgüsü altında, dumanlı maviliği ile olgun meyvelerinin salkımları güneşten korunmak için kurnazca saklanmıştı. Gölgedeki ölmüş otlar hâlâ boncuk boncuk çiy damlacıklarıyla kaplıydı ve bir örümcek ağı yine çiy damlacıklarıyla gümüş gibi parlamaktaydı. Yalnız ağaçkakanın düzenli taktakları ile ardıçkuşlarının cıvıltıları sessizliği bozmaktaydı.

Ormanın vahşi sessizliğinin güzelliği Panteley'in üzerinde yatıştırıcı bir etki yaptı. Çalılıkların arasında, dökülmüş yaprakların yerde meydana getirdiği nemli örtünün üzerinde sürçen ayaklarıyla izler bırakarak sessiz sessiz yürürken, kendi kendine düşünüyordu: «Hayat dediğin işte budur! Onlar kısa bir süre önce yaşıyorlardı, bugün ise mezara girmek üzereler. Daha nice Kazak onlar gibi serildi yere. Birkaç gün önce bize gelen ve Darya'nın ceseti sudan çıkarılırken nehrin kıyısında duran o değildi sanki. Ah, Kristonya. Demek seni de bir düşman kurşunu bekliyormuş! Seni de öyle, Anikuşka! Ne de neşeli bir adamdı! İçkiyi sever, gülmeyi severdi, oysa şimdi sadece bir ceset!» Panteley, Dunya'nın anlattıklarını hatırladı, Anikuşka'nın o sakalsız, bıyıksız haliyle erkeğe benzemeyen güleç yüzünü hafızasında canlandırdı; onun cansız, kafası paramparça olmuş görünümünü bir türlü gözünün önüne getiremedi. «Gregor'la böbürlenip Tanrıya karşı hata işledim,» diye Besklebnov'la aralarında geçen konuşmayı hatırlayarak kendi kendine kızdı. «Belki şimdi Gregor da kurşunlarla delik deşik olmuş, bir yerde serilip kalmıştır. Allah göstermesin! Sonra kim korur bizim gibi yaşlıları?»

Çalılığın altından havalanan kahverengi bir çulluk Panteley'in korkup, geri sıçramasına yol açtı. Kü-

çük kuşun telaş içinde yan yan uçuşunu boş gözlerle seyretti, sonra yola koyuldu. Ufak bir orman gölcüğünün yanıbaşındaki birtakım süpürgeotu kümelerini gözü tutunca işe girişti, kesmeye başladı. Çalışırken hiçbir şey düşünmemeye gayet etti. Ölüm bir yıl içinde onun sevdiklerinden, yakınlarıyla dostlarından birçoğunu yere sermişti. Bunun düşüncesi bile zaten yeterince canını sıkıyor, dünya ona bir zindan oluyor, sanki kapkara bir örtüye bürünüyordu.

«Şu fundayı kesmeli! Bu çalı tam istediğim gibi! Çit yapmak için bire bir,» diye yüksek sesle kendi kendine konuştu, kasvetli düşüncelerini dağıtmak için.

Epeyce çalıştıktan sonra ceketini çıkardı, kestiği çalılardan meydana gelen yığının üstüne oturdu, solmuş yaprakların keskin kokusunu doyasıya içine çekerek, uzakta açık mavi bir pusun içinde kaybolan ufka, güz güneşinin yaldızına bürünmüş, son güzelliğiyle parıldayan korulara baktı uzun uzun. Az ötede bir akçaağaç fidanı boy vermişti. Öyle bir güzelliği vardı ki bunun, anlatılır gibi değil; serin sonbahar güneşi altında ışıl ışıl parlıyordu ve mor yapraklarla bezenmiş dört bir yana uzanan dalları, yeryüzünden havalanmaya hazırlanan bir masal kuşunun kanatları gibi açılmıştı. Panteley oturduğu yerden onu uzun bir süre hayranlıkla seyretti; sonra bakışları yere yöneldi, gölcüğe takıldı, billur gibi durgun suda kocaman sazan balıklarının siyah sırtlarını gördü. Suyun yüzeyine öylesine yakın yüzüyorlardı ki, Panteley bunların yüzgeçlerini, mor renkli kuyruklarını hafif hafif sallayışlarını bile rahatça görebildi. Sekiz tane kadardı bu sazanlar. Arada sırada nilüferlerin yeşil yaprakları altında gözden kayboluyorlar, sonra yine berrak suda beliriyor, bir söğüt ağacından dökülüp suya gömülen ıslak yapraklara ok gibi atılıyorlardı. Kurak geçen sonbahar gölcüğün sığlaşmasına yol açmıştı, bu yüzden sazanları yakalamak hiç de zor olmayacaktı.

Kısa bir araştırmadan sonra Panteley, az ötedeki bir su birikintisinin yanında bırakılmış dipsiz bir çuval buldu. Dönüp tekrar gölcüğe geldi, pantolonunu çıkardı, soğuktan homurdanarak ve titreyerek elindeki çuvalla beraber suya girdi, çuvalın alt ucunu gölcüğün dibine batırdı. Arada bir elini çuvalın içine daldırıp, şöyle iri bir balık yakalandı da çırpınmakta mı acaba diye yokladı. Çabalarının sonunda beklediği başarıyı sağladı. Her biri en azından dört buçuk kilo çeken üç sazan yakaladı. Ama bu işi daha fazla sürdüremedi, topal bacağı soğuktan tutulmuştu çünkü. Yakaladıklarıyla yetindi, bacaklarını kuruladı, giyindi, ısınmak için yeniden funda kesmeye koyuldu. Her şeye rağmen, o günkü emeğinin karşılığını fazlasıyla almıştı. Toplamı böyle on beş kiloya yakın üç balık tutmak herkese kısmet olmazdı! Balık avına dalmış olması onun düşüncelerinin dağılmasını, içindeki sıkıntının uzaklaşmasını sağlamıştı. Geri kalan balıkları bir başka sefer avlamak üzere buraya yine gelmek niyetiyle çuvalı bir yere güzelce sakladı, tıpkı besili domuz yavrularına benzeyen altın sarısı sazanları çuvaldan kıyıya boşalttığı sırada da kimsenin onu görmediğinden emin olmak için kuşkuyla dört bir yana bakındı. Sonra balıkları solungaçlarından geçirdiği ince bir dal parçasına dizdi, kestiği çalıları demetleyip sırtına vurdu, hiç acele etmeden nehrin yolunu tuttu.

Balık avındaki şansının yaver gittiğini, hoşnutluğunu belirten bir gülümsemeyle İlyiniçna'ya anlattı ve sazanların kızıla çalan bakır renklerine bir kere daha hayran hayran baktı. Ama İlyiniçna onun sevincini paylaşmaya hazır durumda değildi. Ölüleri görmeye gitmiş, gözyaşları ve üzüntü içinde dönmüştü.

«Gidip Anikuşka'yı görecek misin?» diye sordu.

«Hayır, gitmeyeceğim. Hiç ölü görmedim mi sanki şimdiye kadar? Gördüklerim bana bir ömür boyu yeter.»

«Gitmelisin. Köylüler senin bu davranışını yadırgarlar, son görevini bile yerine getirmediğini söylerler.»

«Öf be, rahat bırak beni, İsa aşkına! O benim çocuklarımın vaftiz babası değildi; bu yüzden de gidip son görevimi yerine getirmenin hiçbir anlamı yok,» diyerek, öfkeyle, köpek gibi hırladı ihtiyar.

Nitekim cenaze törenine gitmedi. Sabahleyin erkenden küreklere asılıp nehrin karşı yakasına geçti, bütün günü ormanda geçirdi. Ormandayken kilisenin çan sesleri geldi kulağına, kasketini başından eline almak ve haç çıkarmak zorunluluğunu duydu. Ama sonra da papaza kızdı; çanı böyle uzun uzun çalmanın sanki ne âlemi vardı? Çan dediğin bir kere çalınır, sonra da bırakılır, ama bunun sesi tam bir saatten beri dinmek bilmedi. Çan çalacak da ne yarar sağlayacak sanki? Milletin yüreğini karatmaktan, aklına ölümü getirmekten başka bir işe yaramaz ki. Sonbaharda her şeyin insana ölümü hatırlatması yetiyor zaten: Dökülen yapraklar, masmavi gökyüzünde uçuşan, ötüşen yaban kazları, solmuş, kurumuş otlar.

Panteley kendisine acı çektirecek her türlü olaydan sakınmak için harcadığı bütün çabalara rağmen, çok geçmeden bir darbe daha yedi. Bir gün, akşam yemeğinden sonra, Dunya pencereden dışarıya bakıp:

«İşte,» dedi, «cephede ölen birini daha getiriyorlar. Eyerli bir ordu atı arabanın arkasına bağlanmış, ağır ağır geliyorlar... Adamın biri arabayı sürüyor, ölü de kaputunun altında yatıyor. Sürücü sırtı bize dönük vaziyette duruyor arabada; bizim köyden biri mi, değil mi, göremiyorum...» Gözlerini ayırmadan bakan Dunya'nın yanakları patiska gibi bembeyaz kesildi. «Ama bu — bu —» diye abuk sabuk bir şeyler fısıldadı ve birdenbire acı bir çığlık attı: «Grişa'yı getiriyorlar! Bu onun atı!» Ağlayarak merdiven başına koştu.

İlyiniçna avucunu gözlerinin üstüne kapatarak, sofrada oturduğu yerde kalakaldı. Panteley masanın yanındaki sıradan ağır ağır kalktı, sanki körmüş gibi ellerini ileri uzatarak kapıya doğru yürüdü.

Prohor Zikov avlunun kapısını açtı, basamaklardan koşarak inen Dunya'ya bakıp, neşesiz bir sesle:

«İşte size bir konuk...» dedi. «Bizi beklemiyordunuz, değil mi?»

«Sevgilimiz! Sevgili ağabeyciğim benim!» diye inledi Dunya, avuçlarını sıkarak.

Dunya'nın gözyaşlarıyla ıslanan yüzünü, Panteley'in de dili tutulmuş bir halde basamaklarda durduğunu gördükten sonra ancak Prohor konuşmayı akıl edebildi:

«Telaşlanmayın. Yaşıyor. Tifüse yakalandı.»

Panteley bitkin bir tavırla sırtını kapının pervasına dayadı.

«Yaşıyor!» diye seslendi Dunya ona, hem gülerek, hem de ağlayarak. «Grişa yaşıyor! Duyuyor musun? Hastalandığı için getirmişler eve. Git, söyle anneme. Peki, ne duruyorsun orada öyle?»

«Telaşa kapılma, Panteley Prokofyeviç! Onu sağ olarak getirdim buraya, ama sağlığı hakkında bir şey sorma,» diye Prohor, atları avluya sokarken çabucak onlara durumu bildirdi.

Panteley kararsızlık içinde birkaç adım attıktan sonra basamklardan birine çöküp oturdu. Dunya annesine iyi haberi vermek için kasırga gibi ihtiyarın yanından geçip eve girdi. Prohor atları basamakların önünde durdurup Panteley'e baktı.

«Orada ne diye oturup duruyorsun? Bir kilim getir de onu içeri taşıyalım.»

İhtiyar hiç konuşmadan oturmaya devam etti. Gözlerinden yaşlar sel gibi akıyordu ama yüzünde katı bir ifade vardı ve bir tek kas bile kıpırdamıyordu. Haç çıkarmak için elini iki kere kaldırır gibi olduysa da, alnına kadar götürmeye gücü yetmediğin-

den tekrar indirdi. Boğazında bir şeyler kaynıyormuş gibi kabardı, fokurdadı.

«Bakıyorum korkudan aklını kaçırdın,» dedi Prohor ona acıyarak. «Önceden size haber vermeyi nasıl oldu da düşünemedim? Hiç yolu yok, düpedüz aptallık ettim, hem de ne aptallık. Hadi, Prokofyeviç, kalk bakalım ayağa, hastanın nasıl olsa içeri taşınması gerekiyor. Hani, kilim nerde? Yoksa onu kucağımızda mı taşıyalım?»

«Bekle biraz...» dedi Panteley boğuk bir sesle. «Dizlerimin bağı çözüldü... Öldüğünü sandım. Tanrıya şükürler olsun!.. Hiç beklemiyordum...» Partal gömleğinin yakasındaki düğmeleri asılıp koparttı, göğsünü bağrını açtı, yarı aralık duran ağzıyla havayı körük gibi içine çekti.

«Hadi kalk, kalk bakalım Prokofyeviç!» diyerek onu sıkboğaz etti Prohor. «Bizden başka kimse yok onu içeri taşıyacak, var mı?»

Panteley bir gayretle doğrulup kalktı, basamaklardan indi, kaputu fırlatıp attı ve kendinden geçmiş bir halde yatan Gregor'un üzerine eğildi. Boğazında yine bir şeyler fokurdamaya başladı, ama kendini tuttu ve dönüp Prohor'a: «Sen onu bacaklarından tut,» dedi. «Taşıyalım.»

Gregor'u misafir odasına taşıdılar, çizmelerini, elbiselerini çıkartıp yatağa yatırdılar. Dunya endişeli bir sesle mutfaktan seslendi: «Baba! Annem fenalaştı! Buraya gel!»

İlyiniçna mutfakta yere serilmiş yatıyordu. Dunya annesinin yanında diz çökmüş, kül kesilen yüzüne su serpiyordu.

«Koş, kocakarı Kapitonovna'yı çağır, çabuk! Kan almasını bilir o. Annenden kan alınması gerektiğini söyle ona; gelirken aletlerini de getirsin,» diye kızına emir verdi Panteley.

Ama Dunya evlenme çağına gelmiş bir kızdı ve köyün içinde başı açık koşamazdı. Kaptığı bir başör-

tüsüyle çarçabuk başını örterken:

«Çocukların ödleri patladı korkudan,» dedi. «Tanrım, bir günde bu kaçıncı felaket!.. Sen onlara göz kulak ol, baba, ben hemen gelirim.»

Dunya aynaya bir göz atmak için belki bir an durabilirdi ama, artık kendini toparlamış olan Panteley ona öyle korkunç bir ifadeyle baktı ki, kızcağız mutfaktan apar topar fırladı.

Bahçe kapısından çıkarken Aksinya'yı gördü. Bir damla kan kalmamıştı Aksinya'nın bembeyaz yüzünde. Çite dayanmış duruyor, elleri cansız gibi iki yanından sarkıyordu. Buğulanmış siyah gözlerinde bir tek yaş damlası bile parlamıyordu, ama bunlarda böyle bir acı, öyle sesiz bir yakarış vardı ki, Dunya bir an için durakladı, bu davranışına kendisi de şaşarak istemeye istemeye konuştu:

«Yaşıyor, yaşıyor! Tifüse yakalanmış.» Elleriyle yumuşak, oynak memelerini tuta tuta, olanca hızıyla yan sokakta koşup gözden kayboldu.

Her taraftan gelen meraklı kadınlar Melehov'ların avlusuna üşüştüler. Bu kadınlar Aksinya'yı ağır ağır bahçe kapısından uzaklaşırken gördüler. Sonra da Aksinya birden adımlarını hızlandırdı, başını önüne eğdi, yüzünü elleriyle kapattı.

XXV

Gregor bir ay içinde iyileşti. Yatağından ilk kez kasımın sonuna doğru kalktı ve sıskası çıkıp iskelete dönmüş gövdesini ayakları üstünde zorlukla taşıyarak odanın öbür ucuna yürüdü, pencerenin yanında durdu.

Yeni yağmış toz gibi kar yerde, samanla örtülü damlarda göz alıcı bir beyazlıkla parlıyordu. Daracık yan sokak boyunca kızak ayaklarının izleri görünüyordu. Çitleri, ağaçları kuştüyü gibi bürüyen mavimsi bir kırağı, batan günün ışınları altında ebemkuşağı renkleriyle ışıldıyordu.

Gregor durduğu yerden dışarısını seyrediyor, dalgın dalgın gülümseyerek kemikli parmaklarıyla bıyıklarını sıvazlıyordu. Daha önce böylesine görkemli bir kış hiç görmemişti sanki. Her şey ona olağanüstü, taptaze, anlamla dolu görünüyordu. Hastalık sanki görme yetisini güçlendirmiş de, Gregor çevresinde yeni yeni nesneler keşfetmeye, yıllardır bildiği şeylerde değişiklikler farketmeye başlamış gibiydi.

Köyde ve çiftlikte olagelen her şeye karşı içinde birdenbire ve hiç de yaradılışının özelliklerinden olmayan bir merak, bir ilgi uyanmıştı. Hayatında yer alan her şey yeni, gizli bir anlam kazanıyor, her şey dikkatini çekiyordu. Ona kendini gösteren yepyeni bir dünyayı, biraz da hayret dolu gözlerle seyrediyordu; sert çehresiyle ve hayvansı gözlerinin anlatımıyla tuhaf bir çelişki meydana getirerek, dudaklarının kenarındaki sert çizgileri yumuşatan basit, çocuksu bir gülümseme dolaşıyordu yüzünde. Zaman zaman, ta çocukluğundan beri bildiği bir ev eşyasını eline alıp kaşlarını çatarak inceliyor, sanki uzaklardan, yabancı bir diyardan yeni gelmiş de ilk kez görüyormuş gibi bakıyordu ona. İlyiniçna bir gün onu büyük bir dikkatle bir örekeyi incelerken görünce hayretler içinde kaldı. İlyiniçna odaya girdiği anda Gregor örekeden hemen uzaklaşmış, biraz da utanmıştı.

Dunya onun kemikleri çıkmış, sırık gibi gövdesine ne zaman baksa gülmeden duramıyordu. Gregor, bir deri bir kemik kalmış bacaklarını güvensizlikle kullanarak, kamburunu çıkarmış, bir eliyle düşen donunu çekiştire çekiştire yalnız iç çamaşırlarıyla dolaşıyordu odada. Oturduğu zaman da hep düşmekten korkuyor, eliyle bir şeye tutunuyordu. Hastalığı süresinde uzayan siyah saçları dökülüyordu; kırlaşmış kıvırcık kâkülü seyrelip düzleşmişti.

Başını usturaya vurdurmak için Dunya'nın yardımını istemişti; yüzünü kız kardeşine çevirince de, Dunya usturayı elinden düşürmüş, kasıklarını tuta-

rak kendini yatağa atmış, gülmekten neredeyse katılacak hale gelmişti.

Gregor, doya doya gülsün diye sabırla bekledi onu, ama sonunda sabrı taşıp, zayıf, titrek çıkan tenor sesiyle, «Dikkat et, aklını başına devşir, fazla ileri gideyim deme!» dedi. «Sonra utanan sen olursun bak, kadınsın, kadınlığını bil!» Bu sözleri gücenik bir tavırla söylemişti.

«Ah benim ağabeyciğim! Benim canım! Bari gideyim de... Halim de kalmadı ki! Ay, neye benzemişsin! Korkuluğa dönmüşsün ayol.» Kahkaha nöbetleri arasında Dunya kelimeleri zorlukla toparlayıp çıkarabiliyordu ağzından.

«Tifüs geçirsen neye benzerdin sen acaba, görmek isterdim! Kaldır şu usturayı! Hadi!»

İlyiniçna bütün gücüyle Gregor'dan yana çıkarak, sinirli bir tavırla:

«Ne kişneyip duruyorsun öyle? Sersem Dunya, sen de!» diye söylendi.

«Ama baksana neye benziyor, anne,» dedi Dunya, bir yandan gözlerinin yaşını silerek. «Kafası yumrularla dolu, tıpkı karpuz gibi de yusyuvarlak, üstelik öyle de kapkara ki... Ay, dayanamayacağım artık!»

«Bir ayna ver bana,» dedi Gregor.

Ufacık ayna parçasına bir göz attı, ondan sonra da uzun uzun, kıs kıs güldü.

İlyiniçna hoşnutsuz bir tavırla, «Ne diye usturaya vurdundun kafanı sanki,» dedi. «Olduğu gibi bıraksaydın daha iyi ederdin.»

«Yani kel kalsam daha mı iyi olurdu sence?»

«Eh, bu halin de az rezalet değil yani...»

Gregor fırçasıyla sabunu köpürtürken, «Öf, yetti be!» diye terslendi.

Evden dışarı çıkamadığı için Gregor vaktinin çoğunu çocuklarla geçiriyordu. Onlarla her şeyi konuşuyor, yalnız Natalya'nın sözünün açılmasından kaçını-

yordu. Ama yine de bir gün, Polyuşka kucağına sokularak sordu:

«Babacığım, annem bize dönmeyecek mi?»

«Hayır yavrum; gidenler oradan geri gelmez.»

«Nerden? Mezarlıktan mı?»

«Yani, ölenler geri gelmez.»

«Ama annem sahiden öldü mü?»

«Yani, ne demek sahiden öldü mü? Öldü basbayağı, işte.»

«Ama ben öyle sanıyordum ki, annem bizi özleyecek de gelecek...» diye duyulur duyulmaz bir sesle fısıldadı Polyuşka.

«Sen onu düşünme, canımın içi,» dedi Gregor boğuk bir sesle, «Düşünmemek daha iyi.»

«Eilmde değil ki, nasıl düşünmem onu? Peki ama, hiç gelip görmezler mi seni, yani? Bir parçaçık bile mi? Hiç mi?»

«Gelmezler. Hadi şimdi sen git de Miştaka'yla oyna,» diyerek arkasını döndü Gregor. Besbelli hastalık irade gücünü kırmıştı; gözleri yaşlarla doldu ve bunu çocuğa belli etmemek için uzun zaman pencerenin önünde, yüzü cama dayalı durdu.

Gregor çocuklara savaştan söz etmek istemiyordu, ama Mişatka dünyada her şeyden çok savaşı merak ediyordu. Sorularıyla sık sık babasının başının etini yiyordu: İnsanlar nasıl dövüşüyorlardı, Kızıllar neye benziyorlardı, onları neye öldürüyorlardı, sonra, neden öldürüyorlardı? Gregor'un kaşları çatılır, sinirli sinirli cevap verirdi:

«Yine mi aynı terane? Derdi sana mı düştü — bu savaşın? Yaz gelince seninle nasıl balık avlayacağımızı konuşalım biz. Olta yapayım mı sana? Hele bir dışarı çıkacak hale geleyim, ilk işim sana at kılından misina bükmek olacak.»

Mişatka ne zaman savaştan söz açsa, Gregor'un içini bir utanç duygusu kaplıyordu: çocuğun, ard niyetsiz, basit sorularına verecek cevap bulamıyordu.

Kim bilir? Bu soruların cevaplarını kendi kendine bile veremediğinden belki de. Ne var ki, Mişatka'yı başından savmak hiç de kolay olmuyordu; çocuk babasının balığa çıkma tasarılarını dikkatle dinler gibi görünüyor, az sonra yeniden sormaya başlıyordu:

«Baba, savaşta hiç kimseyi öldürdün mü?»

«Rahat bırak beni, başımın belası!»

«Onları öldürürken korkuyor musun? Öldürüldükleri zaman kanları akıyor mu? Çok mu kan akıyor? Tavuğunkinden, koyununkinden daha mı çok?»

«Bırak bu konuşmaları dedim sana!»

Mişatka bir an susuyor, sonra düşünceli bir tavırla, «Geçenlerde dedemi koyun keserken gördüm. Korkmadım. Belki azıcık, ama aslında korktum sayılmaz.»

«Kov şunu başından!» diye öfkeyle seslenirdi İlyiniçna. «Bu da büyüyecek, başımıza yeni bir katil kesilecek. Tam bir eşkiya! Savaştan başka bir şey konuşmaz; konuşacak başka şey bilmez. Çocukların şu Tanrının cezası savaştan söz ettikleri nerde görülmüş bakayım? Sen günahlarımı bağışla, Tanrım! Gel bakayım buraya! Al şu çöreği de kapat çeneni bir parça!»

Ama savaş varlığını her gün hatırlatıyordu onlara. Cepheden dönen Kazaklar Gregor'u görmek için uğruyorlar, Budyonni'nin süvarilerinin nasıl General Şkuro ile General Mamontov'u bozguna uğrattığını, Orel'deki savaşların nasıl kaybedildiğini ve bütün cephelerde başlayan geri çekilmeleri anlatıyorlardı. Gribanovskaya ile Kardail'deki çarpışmalarda Tatarski'li Kazaklardan ikisi daha can vermişti; Gerasim Ahvatkin'i evine yaralı getirmişler, Dmitri Goloşçokov ise tifüsten ölmüştü. Gregor, iki savaşta kendi köyünden ölen Kazakları şöyle bir aklından geçirince, Tatarski'de ölü vermeyen tek ev kalmadığı ortaya çıktı.

Gregor'un daha hâlâ evden dışarı çıkmadığı sıralarda, köy atamanı, ilçe atamanından aldığı bir tali-

matı getirdi ona; bu talimatında ilçe atamanı, Bölük Komutanı Melehov'un yeniden muayene olmak üzere derhal sağlık kuruluna çıkması gerektiğini bildirmesini emrediyordu köy atamanına.

«Sen şimdi ona yaz ve yürümesini öğrenir öğrenmez, hatırlatılmasına gerek kalmadan kendiliğimden döneceğimi söyle,» dedi Gregor öfkeyle.

Cephe gitgide Don'a yaklaşıyordu. Köyde yeniden, geri çekilme sözü edilmeye başlamıştı. Çok geçmeden de, bölge atamanının yayımladığı, köydeki bütün yetişkin Kazakların geri çekilmeye katılmalarını emreden bildiri pazar yerinde okunarak duyuruldu.

Panteley pazar yerinden eve geldi, Gregor'a bildiriyi anlattı ve, «Ne yapacağız?» dedi.

Gregor omuzlarını silkti.

«Elden ne gelir? Geri çekilmek zorundayız. Emir olmasa bile herkes gidecek zaten.»

«Ben ikimizden söz ediyorum — ikimiz birlikte mi gideceğiz, yoksa ne yapacağız?»

«Birlikte gidemeyiz. Ben bir iki güne kadar atıma atlayıp Vyeşenskaya'ya gideceğim, oradan hangi kuvvetlerin geçeceğini öğrenip, alaylardan birine katılacağım. Senin yapacağın şey ise mülteci olarak kaçmak. Yoksa askerî kuvvetlerden birine katılmak mı isterdin?»

Panteley dehşetle, «Tanrı yazdıysa bozsun!» dedi. «Öyleyse ben de Beşlebov babayla giderim; geçende birlikte gitmemizi, ona yol arkadaşlığı etmemi istedi. Zararsız bir ihtiyarcıktır, iyi de bir atı var, böylece iki atı birlikte koşarız arabaya, çift atla dörtnala süreriz. Hem kısrağın da azıcık yağlarından kurtulması zamanı geldi. Ne zamandır domuz gibi yiyip duruyor, öyle de korkunç tekme atıyor ki.»

«İyi ya, sen de ihtiyarla git öyleyse,» diye istekle destekledi bu fikri Gregor. «Yalnız bu arada, hangi yoldan gideceğinizi de bir konuşalım, bakarsın ben de aynı yolu izlemek zorunda kalırım.»

Gregor sahra çantasından bir güney Rusya haritası çıkarıp, babasının yolu üzerindeki köyleri gösterdi, sonra da köylerin adlarını bir kâğıda yazmaya başladı. Ne var ki, haritayı deminden beri saygılı bir biçimde incelemekte olan ihtiyar itiraz etti:

«Dur hele, hiç yazma onları! Tabii bu işleri sen benden daha iyi bilirsin, hem haritanın şakası yoktur. Hiç yalan söylemez harita, sana doğru yolu gösterir. Ama eğer benim işime gelmezse nasıl tutarım o yolu ben? Önce Karginskaya'dan geçmemiz gerektiğini söylüyorsun. Ben de görüyorum, oradan yol daha kısa, ama yine de benim yolu dolaştırmam gerekiyor.»

«Neden gerekiyormuş?»

«Çünkü Latişev'de bir yakın akrabam var; orada hem kendime, hem atlara yiyecek bulabilirim. Ama yabancıların yanında kalırsam kendi yiyeceğimi kullanmam gerekir. Sonra, haritaya göre Astahov köyünden geçmem gerektiğini söylüyorsun. Orası daha kestirme, biliyorum, ama ben Malahovski üzerinden gideceğim. Orada da uzak akrabalarım var, böylelikle başkalarının otunu kullanırım, kendi otum bana kalır. Unutma ki, bütün yol boyunca yanında ot balyası taşıyamazsın, üstelik yaban ellerde bir bakarsın, parasıyla bile ot bulamamışsın, nerde kaldı ki, dilenince vereler.»

Gregor kurnazca sordu: «Peki ama, Don'un öbür yanında da senin akrabaların yok muydu?»

«Var elbette.»

«Öyleyse o yana da gideceksindir, sanırım, ha?»

«Saçmalama, hadi,» diye parladı Panteley. «Soytarılığı bırak da, sadede gel! Tam da şakalaşmanın sırası hani! Ailemizde ne kadar da zeki biri varmış meğer!»

«Bütün akrabalarını ziyaret etmene hiç de gerek yok. Geri çekilme, geri çekilmedir, akraba ziyareti sırası değil. Bayram gününde yaşamıyoruz.»

«Bana gideceğim yolu öğretmeye kalkma, nereye

gideceğimi biliyorum ben, sana ihtiyacım yok.»

«Madem biliyorsun, öyleyse canının istediği yolu tut.»

«Senin düşündüğün gibi gitmeye çalışsam da boşuna zaten. Yalnız saksağanlar dosdoğru uçar; duymuştun değil mi bu lafı? Senin dediğin gibi gitsem, Allah bilir nerelere çıkar yolum; kış ortasında yolu izi kalmamış yerlere varırım belki de. Bana bu saçmaları anlatmaya başladığında aklın başında mıydı sahi senin? Bir de tümen komutanı olacaksın!»

Baba oğul uzun bir süre becelleştiler, ama Gregor meseleyi kafasında evirip çevirdikten sonra, ihtiyarın dediklerinde haklı pek çok yanlar bulunduğunu kabul etmek zorunda kaldı ve yatıştırıcı bir tavırla, «Kızma, babacığım,» dedi, «seni zorla benim dediğim yoldan gönderecek değilim. Sen istediğin yoldan git. Ben seni Donets'in öbür yanında bulmaya çalışırım.»

Keyfi yerine gelen Panteley, «Bunu çok önceden söyleyecektin,» dedi. «Bir haritadır, güzergâhtır tutturmuş gidiyorsun, ama aklının ermediği bir şey var senin, o da, harita haritadır ama atlara yem vermedin mi onların bir yere kıpırdamayacağıdır.»

Gregor henüz adamakıllı iyileşmeden, ihtiyar yol hazırlıklarını ilerletmişti bile: Kısrağı olağanüstü bir özenle beslemiş, kızağı onarmış, kendine bir çift yeni keçe çizme yaptırmış, ıslak yollarda su emmesinler diye bu çizmelerin altına kendi elceğiziyle kösele tabanlar koymuş ve çok öncesinden çuval çuval elenmiş yulaf doldurmuştu. Bu geri çekilme harekâtına bile tam bir ev reisi gibi hazırlanmıştı; ihtiyatlı davranıp, yolculukta işe yarayabilecek her şeyi hazır etmişti. Bir balta, bir el testeresi, keski, kundura onarımı için gerekli araç gereç, sicim, yedek kundura pençeleri, çiviler, bir çekiç, bir tomar meşin, ip, bir tutam reçine, nal ve nal mıhına varıncaya kadar her şey branda bezine güzelce sarılmış kızağa hemencecik yerleştirilecek bir biçimde hazır edilmişti. Panteley hatta ya-

nında bir de el kantarı götürmeye bile niyetlendi ama, İlyiniçna ona kantarı ne yapacağını sorunca terslenerek cevap verdi:

«Aman be karı, hiç boşuna uğraşma, sen bir türlü akıllanamayacaksın. Yani böylesine basit bir sorunun cevabını kendi kendine veremiyor musun sen şimdi? Geri çekilme sırasında samanı ya da otu tartıyla alacak değil miyim? Otu metreyle mi satıyorlar yahu?»

İlyiniçna hayretler içinde sordu: «Peki ama onların terazileri yok mudur?»

«Ne biçim terazileri olduğunu nereden bileceksin?» diye köpürdü Panteley. «Belki bizim gibileri tartıda kandırmak için hepsi de hilelidir terazilerin. Ya, işte böyle! Oralarda yaşayanların ne mal olduklarını biliriz biz! On beş kiloluk mal alırsın, yirmi kilonun parasını ödersin. Her konakta bu kadar zarara uğrayacağıma, ben de kantarımı yanımda götürürüm. Bu kantarla sırtımız yere gelmez bizim! Ayrıca, siz burada kantarsız da idare edersiniz; kantar ne işinize yarayacak sanki? Ordu geldi mi otu tartmadan çekip alır. Onların bütün derdi otu taşıyacak araba bulmaktır. O boynuzsuz iblisleri daha önce de gördüm ben; bilirim onları, hem de çok iyi bilirim!»

İlkbaharda satın almak zorunda kalıp da paradan çıkmasın diye, kızağa bir el arabası bile koymayı aklından geçirdi önceleri Panteley. Ama sonradan düşünüp taşındı, bu olmayacak sevdadan vazgeçti.

Gregor da hazırlanmaya başladı. Mavzer tabancasını, tüfeğini temizledi, sadık kılıcının bakımını yaptı. İyileştikten bir hafta sonra atını görmek için dışarı çıktı, hayvanın pırıl pırıl parlayan sağrısına bakınca, ihtiyar yalnız kendi kısrağını beslemekle kalmamış diye sevindi. Yerinde duramayan ata güçlükle bindi, hayvanı yoruncaya kadar koşturdu ve eve dönerken birisinin Astakov'ların evinin penceresinden kendisi-

ne küçücük bir mendil salladığını gördü, ya da gördüğünü sandı.

Köy kurulunun yaptığı bir toplantıda Tatarski'li erkekler hep birden aynı günde yola çıkmaya karar verdiler. İki gün boyunca kadınlar Kazakların yolculuğu için çeşitli kumanyalar hazırlamakla uğraştılar. Hareket günü olarak Aralığın 12'si kararlaştırılmıştı. Önceki akşam Panteley kızağına otla yulaf yükledi, ertesi sabah da şafak söker sökmez koca gocuğunu giydi, kemerini sıktı, deriden yapılmış bol sürücü eldivenlerini kemerine sokuşturdu, duasını etti ve ailesiyle vedalaştı.

Az sonra koskocaman bir yük kafilesi köyden tepenin üstüne kadar uzayıverdi. Kadınlar köy otlağına kadar çıkıp, uzaklaşan erkeklerine uzun uzun mendil salladılar. Derken, bozkırdan doğru hafif hafif bir rüzgâr çıktı ve her şeyi yutan karla karışık sis arasında, ağır ağır tepeyi tırmanan arabalar da, arabaların yanında iri adımlarla yürüyen Kazaklar da görünmez oldu.

Gregor, Vyeşenskya'ya hareketinden önce bir kere Aksinya'yla görüştü. Köyde ışıkların çoktan yandığı bir akşam saatinde görmeye gitti onu. Aksinya yün eğiriyordu. Yanıbaşında Anikuşka'nın dulu oturmuş çorap örüyor, bir yandan da bir hikâye anlatıyordu. Yabancıyı görünce Gregor ters bir tavırla, «Dışarıya gel bir dakika,» dedi Aksinya'ya kısaca. «Seninle işim var biraz.»

Sundurmada elini Aksinya'nın omuzuna koyarak sordu:

«Bu geri çekilişte benimle gelecek misin?»

Aksinya uzunca bir süre konuşmadan vereceği cevabı düşündü. Sonra alçak bir sesle, «Peki ama çiftlik ne olacak? Ev ne olacak?» dedi.

«Her şeyi birisine emanet etmen gerekecek. Geri çekilmek zorundayız.»

«İyi ama, ne zaman?»

«Yarın arabayla geçerken seni alırım.»

Aksinya karanlıkta gülümseyerek şöyle dedi: «Çok eskiden sana dünyanın öbür ucuna kadar seninle giderim dediğimi hatırlıyorsun, değil mi? O zaman neysem, şimdi de oyum ben. Sana olan aşkım benim, gerçek bir aşktır. Gideceğim, arkama dönüp bir kere bile bakmayacağım. Seni ne zaman bekleyeyim?»

«Akşamleyin. Yanına fazla öteberi alma. Giyecek al, alabildiğin kadar da yiyecek, hepsi o kadar. Hadi bakalım, şimdilik kal sağlıcakla.»

«Güle güle. Ama içeri girmez miydin? O birazdan gidecek. Seni görmeyeli o kadar çok oldu ki! Sevgilim, Grişa! Ben de artık diyordum ki — Yok, yok söylemeyeyim.»

«Hayır, giremem. Hemen şimdi Vyeşenskaya'ya gitmem gerekiyor. Allahaısmarladık. Yarın bekle beni.»

Gregor dışarı çıktı, bahçe kapısından geçti. Ama Aksinya, avuçlarını alev kesilmiş yanaklarına bastırarak, dudaklarında gülümsemeyle sundurmada kaldı bir süre.

*

Vyeşenskaya'da bölgesel resmî dairelerin, resmî kuruluşların ve levazım deppoylarının boşaltılmasına başlanmıştı bile. Bölge atamanının bürosunda Gregor cephedeki durumu sordu. Yaverlik yapan gencecik bir asteğmen ona, «Kızıllar Alekseyevskaya'ya yaklaştılar,» dedi. «Vyeşenskaya'dan hangi birliklerin geçeceğini, daha doğrusu geçip geçmeyeceğini hiç bilmiyoruz. Kendiniz de göreceksiniz ya, kimsenin bir şey bildiği yok, herkes savuşma telaşında... Bence şimdi alayınızı araştırmaktansa, doğru Millerovo'ya gidin siz. Alayınızın şu anda nerede bulunduğunu Millerovo'da öğrenmek daha kolay olur sizin için. Nasıl olsa alayınız demiryolu hattını izleyerek geri çekilecektir. Düşman Don'da durdurulacak mı? Hayır, sanmıyorum.

Vyeşenskaya, hiçbir çarpışma olmadan bırakılacak, burası kesin.»

Gregor o gece geç vakit evine döndü. İlyiniçna onun yemeğini hazırlarken, «Senin Prohor çıkageldi,» dedi. «Sen gittikten hemen bir saat sonra geldi, tekrar uğrayacağını söyledi, ama bir daha görünmedi.»

Habere sevinen Gregor yemeğini çarçabuk yiyip, Prohor'u görmeye gitti. Emir eri onu kuru bir gülümsemeyle buyur etti: «Allahını seven tutmasın deyip, geri çekilme harekâtını Vyeşenskaya'dan başlattın diye düşünmeye başlamıştım ben de,» dedi.

Gregor kahkahayı basıp, sadık emir erinin omuzuna vurarak, «Hangi cehennemden çıktın geldin bakalım?» diye sordu.

«Cepheden, besbelli.»

«Sıvıştın mı?»

«Niye, nerden de aklına geliyor böyle bir şey? Benim gibi bir asker kaçacak, ha? Sensiz çekip sıcak ülkelere gitmeyi içime sindiremedim. Günah işlerken beraber işledik seninle, onun için kıyamete kadar da beraber gitmemiz gerek. İşin tadı tuzu kaçtı, biliyorsun ya.»

«Evet, biliyorum. Sen şimdi, alaydan seni nasıl bıraktılar, onu anlat bakalım.»

«Orası uzun hikâye, sonra anlatırım sana,» dedi Prohor kaçamak yollu, suratı daha da asıldı.

«Alay nerede?»

«Şu anda nerededir, Allah bilir.»

«Peki sen alaydan ayrılalı ne kadar oldu?»

«İki hafta kadar önce ayrıldım.»

«Öyleyse bunca zamandır nerelerdeydin?»

«Hay, Allah! Başımın etini yedin bitirdin!» dedi Prohor hoşnutsuzlukla, sonra da karısından yana şöyle bir baktı. «Nerdeymişim, neden olmuş, nasıl olmuş... Nerde idiysem, artık orada değilim işte. Anlatacağız dedik mi sana, demek ki anlatacağız. Hey, karı! İçkin var mı? Komutanımı görünce boğazım kurur benim,

onun için şöyle boğaz ıslatacak bir şeyin var mı? Yok mu? Eh, öyleyse hemen davran bir şeyler bul, buluştur, göz açıp kapamadan da dönmeye bak! Kocanın yokluğunda askerî disiplini unutmuşsun. Yol yordan bilmez olmuşsun.»

Prohor'un karısı gülümseyerek, «Nerden çıktı şimdi böyle içini boşaltmak?» diye sordu. «Sen bana o kadar bağırıp durma bakayım; evin gerçek efendisi sen değilsin burada, on iki ayda topu topu bir iki gün kalıyorsun evinde.»

«Herkes bana bağırıyor, benimse senden başka bağıracak kimsem yok. Sen bekle, hele ben bir general olayım da, o zaman başkalarına bağırırım. Ama şimdilik dişini sıkıp, eyvallah de; hadi bakayım, giy üniformanı, yallah!»

Karısı sokak giysisini üzerine geçirip gittikten sonra Prohor sitemli sitemli Gregor'a bakarak, «Biliyor musun, hiç de halden anlamıyorsun sen, Panteleyeviç!» dedi. «Bir kadının önünde sana her şeyi anlatamam ki, ama sen tutturdun, ille de nasıldı, nedendi diye. Her neyse, tifüsünü atlattın mı?»

«Evet, atlattım. Şimdi sen kendinden söz et bana bakayım. Bir şeyler saklıyorsun, gidi köftehor seni! Çıkar baklayı ağzından, ne haltlar karıştırdın bakalım? Nasıl kaçtın, ha?»

«Yalnız kaçmak olsa, daha da beter benimkisi... Seni eve getirdikten sonra alaya döndüm. Senin bölüğünün Üçüncü Takımına verdiler beni. Ben de dövüşmeye bayılırım ya! İki saldırıya katıldım, ondan sonra düşünmeye başladım: 'Bu benim sonum olacak! Ya kendine kaçacak bir delik bulursun, ya da hapı yuttuğun gündür, oğlum, Prohor!' Derken, alnının karayazısına bak ki, Kızıllar bir bastırmaya başladılar bizi, çarpışmalar bir kızıştı, soluk alamıyoruz. Kızıllar nerede cepheyi yarsalar, bizi oraya sürüyorlar; nerede bir zayıflama görülse, bizim alay orayı boyluyor. Bir hafta içinde bizim takımdan on bir Kazak

yeryüzünden silindi, hani sanki inek yalayıp yutmuş gibi. İşte böyle, benim de artık iyice canıma tak etmişti, adamakıllı gına gelmişti!» Prohor bir sigara yaktı, tütün kesesini Gregor'a uzattı ve acelesiz anlatmaya devam etti: «Derken, Liski yakınlarında bir keşif görevine çıkmak düştü kısmetime. Üç kişiydik. Bir sırtın üzerinde, gözlerimizi dört açmış, hafif süratli ile gidiyorduk ki, bir Kızılın oradaki bir dere kıyısından çıkıp ellerini havaya kaldırdığını gördük. Dörtnala üzerine vardık, ama adam bağırdı: 'Kazaklar, ben sizin yandaşınızım. Kesmeyin beni, sizden biriyim ben de.' Gelgelelim beni şeytan dürtmüş olacak, her nedense hırslanıverdim, atımı üzerine sürüp, 'Seni gidi orospu çocuğu,' dedim adama, 'dövüşmeye karar verdin madem, o zaman teslim olmayacaksın! Pis domuzun tekisin sen,' dedim. 'Görmüyor musun ulan, güçbela dayanacak haldeyiz zaten? Sen de kalkmış teslim oluyorsun, bize takviye geliyorsun!' Böyle deyip, kılıcımın kınını sırtının ortasına indirdim. Yanımdaki öbür Kazaklar da aynı biçimde veriştirdiler ona: 'Böylesine savaşmanın anlamı ne yani, bir o yana bükülüp, bir bu yana? Hepiniz birden gelseydiniz üzerimize, savaş şimdiye kadar çoktan biterdi.' Bu döneğin bir subay olduğunu nereden bilecektim? Meğerse subaymış! Ona kılıcımın kınıyla vurduğumda benzi attı, alçak bir sesle, 'Subayım ben, senin haddin değil bana vurmak!' dedi. 'Eskiden hassa süvarisiydim, seferberlik sırasında Kızılların eline düştüm. Komutanınıza götürün beni, orada her şeyi anlatırım ona.' Bunun üzerine biz de, 'Belgelerini göster,' dedik. Ama herif kibirle, 'Sizinle konuşmaya niyetim yok; komutanınıza götürün beni,' diye diklendi.»

Gregor hayretle, «Peki ama bunları karının yanında niye konuşmak istemedin?» diye sordu.

«Daha lafımın orasına gelmedim, lütfen sözümü kesme. Onu alıp bölüğe götürmeye kara verdik, meğer aptallık etmişiz. Oracıkta gebertmeliymişiz onu,

işi fazla uzatmadan. Oysa biz tuttuk getirdik adamı, sanki üzerimize vazifeymiş gibi, ertesi gün bir de baktık onu bizim bölüğe komutan atamışlar. Kaderin cilvesine bak hele! Ondan sonra da çilenin sunturlusu başladı! Bir iki gün geçince beni çağırttı yanına ve sordu: 'Demek sen birleşmiş, bölünmez bir Rusya için savaşıyorsun, öyle mi orospu çocuğu? Beni tutsak aldığında ne demiştin, bakayım? Hatırlıyor musun?' Bu işin içinden sayrılmaya çalıştım, ama bir türlü insafa gelmiyordu, hele kılıcının kınıyla ona vurduğumu hatırladıkça sinirden zangır zangır titriyordu. 'Benim bir hassa alayında yüzbaşı olduğumu, soylu olduğumu biliyor musun?' dedi. 'Bir de sen, sen yabani, bana vurmak cesaretinde bulundun, öyle mi?' Beni bir iki defa huzura çekti, hele bir defasında insafı elden bıraktı. Takım komutanına emir verip, nöbet sıram gelmeden beni ileri karakol nöbetine koydurdu, angaryaları yağmur gibi yağdırdı tepeme. Lafın kısası, canımı burnumdan getirdi, domuz! Onu tutsak aldığımızda, keşfe benimle birlikte çıkmış olan öbür ikisine de aynını yaptı. Çocuklar ellerinden geldiği kadar dayandılar, ama sonunda bir gün bana açılıp dediler ki: 'Şunun işini bitirelim, yoksa hayatı bize zehir edecek.' Onu öldürmeye vicdanım elvermiyordu, o yüzden düşünüp taşınıp, her şeyi alay komutanına anlatmaya karar verdim. Onu tutsak aldığımız zaman işini bitirebilirdik, ama elim kalkmadı her nedense. Karım tavuk boğazlarken bile gözlerimi yumarın ben, üstelik burda söz konusu olan adam öldürmekti.»

«Ama yine de öldürdünüz onu, değil mi? diyerek tekrar sözünü kesti Prohor'un Gregor.

«Bekle bir parça; yeri gelince öğreneceksin her şeyi. Neyse, alay komutanına anlattım. Yanına çıktım ama o bana güldü ve, 'Üzülmenin yararı yok, Zikov, madem bir kere vurmuşsun ona,' dedi. 'Disiplini yeniden kurmak istemekte yerden göğe kadar hakkı var. İyi ve akıllı bir subaydır o.' Bunun üzerine alay

komutanının yanından ayrıldım, ama aklımdan da şöyle geçirdim: 'Sen o iyi subayını al da, istersen istavroz yerine boynuna as, ama onun bölüğünde askerlik etmeye hiç niyetim yok benim!' Beni başka bir bölüğe vermelerini istedim, ama bundan da bir sonuç çıkmadı; değiştirmediler bölüğümü. O vakit, kaçmaktan başka çare yok dedim kendi kendime. Ama demesi kolay da, yapması zor. Bir hafta dinlenelim diye bizi cephe gerisine aktardılar, işte o zaman yine şeytan dürttü beni, aklımı iyice başımdan aldı. Yapılacak en doğru şeyin, belsoğukluğuna tutulmuş bir kadıncağız ayarlamak olduğuna karar verdim. O zaman beni, hastaların çalıştırıldığı hafif hizmete verirlerdi, o arada geri çekilme başlar, işler de kendiliğinden yoluna girerdi. Böylece — daha önce hiç yapmadığım bir şeyi yapmaya — kadınların peşinde dolaşmaya, en berbat görünüşlüsü hangisi diye bakınmaya başladım. Ama nerden bileceksin? Kadının alnında yazmıyor ki, şusu var, busu var diye. Hadi bakalım, ne yapmalıydım ben şimdi?» Prohor okkalı bir tükürük atıp, karısının geri dönmediğinden emin olmak için kulak kabarttı.

Gregor gülümsediğini göstermemek için ağzını eliyle kapattı. Gözlerinde kahkaha pırıltılarıyla, sordu: «Belsoğukluğuna yakalanabildin mi bari?»

Prohor ağlamaklı gözlerle baktı ona. Ölümü yaklaşmış ihtiyar bir köpeğinki gibi acıklı ve durgundu bakışı. Kısa bir sesizlikten sonra konuştu: «Kolay mıydı sanıyorsun, yakalanmak? Yakalanmak istemediğin zaman neredeyse havadan kaparsın; ama ben bir türlü bulamıyordum, hani bağıra bağıra çağırsam boşuna.»

Gregor yarım dönerek kıs kıs güldü, sonra elini yüzünden çekip, boğulur gibi bir sesle sordu: «Bana işkence etme, İsa aşkına! Yakalandın mı, yakalanmadın mı?»

«Sana gülünç geliyor, elbette!» dedi Prohor gü-

cenik bir tavırla. «Başkalarının bahtsızlığına yalnız budalalar güler; hiç değilse, ben öyle düşünüyorum.»

«Yok canım, güldüğüm filan yok... Ee, sonra ne oldu?»

«Sonrası, yerleştiğimiz evin kızından hastalığı kapmak için işe koyuldum. Kırk yaşlarında bir bakireydi, belki biraz daha genç. Yüzü sivilce kaplıydı, bir görünüşü vardı ki — hani, tam deyimiyle 'evlere şenlik!' Komşular, onun yakınlarda doktora gittiğini çıtlattılar. Kendi kendime. 'Eh,' dedim, 'bundan mutlaka kaparım hasatlığı!' Böylece, kızın etrafında genç horoz gibi dönmeye başladım; ibiğimi dikip kurum satarak dolanıyor, kıza ne diller döküyordum. Bunca lafı nerden buluyordum, doğrusu ben de bilmiyorum.» Prohor suçlu suçlu gülümsedi, hatta bu anıyla biraz neşelenir gibi oldu. «Onunla evleneceğime söz verdim, akla gelmedik edepsizce laflar ettim... En sonunda onu tava getirdim, artık iş günahı işleme kertesine keldi dayandı. Tam o sırada bir ağlamadır tuttu ki, deme gitsin. Onu yatıştırmaya çalışıp, dedim ki: 'Hastalıklı filan mısın yoksa? Hiç önemi yok, canım, daha bile iyi.' Ama beni de bir korku aldı; vakit geceydi, ya biri gürültümüzü duyar da, ses çıkarmadan sokulup bizi oracıkta, samanlıkta bastırıverirse? 'İsa aşkına bağırma!' dedim. 'Hastalıklıysan da korkma; seni öylesine seviyorum ki, her şeye razıyım ben!' Kız demesin mi ki, 'Proşenkacığım benim, hastalıklı filan değilim. Namuslu bir kızım ben, korkuyorum tabii; o yüzden bağırdım.' İster inan, ister inanma, Gregor Panteleyeviç, ama kız bunu der demez soğuk terler döktüm. 'Hey Tanrım!' dedim içimden, 'ne belaya çattık! Bu kadarı da yetti artık!' Açtım ağzımı, yumdum gözümü: 'Peki, ne diye doktora gidiyorsun öyleyse? Ne diye herkesin aklına yanlış düşünceler sokuyorsun?' Kız da, 'Doktora,' dedi, 'yüzümdekileri temizleyecek bir merhem versin diye gittim.' Onun üzerine başını ellerimin arasına alıp, 'Şimdi kalk, hemen bura-

dan defol, lanet olasıca, pis cadı!' dedim. 'Madem namuslusun, istemiyorum seni, evlenmeyeceğim de!'»

Prohor daha okkalı bir tükürük atıp, isteksiz isteksiz devam etti:

«Böylece bütün çabalarım boşa çıktı. Eve dönüp eşyalarımı topladım, hemen o gece başka bir konaklama yerine taşındım. Derken bizim çocuklar kulağıma bir şeyler çıtlattılar da, ben de aradığımı bir duldan kaptım. Ama bu sefer yekten girdim konuya. 'Hastalıklı mısın?' diye sordum kadına. 'Evet, azıcık hastalıklıyım,' dedi. 'Eh,' dedim, 'ben de bir kantar istemedim zaten.' Yardımlarından ötürü ona yirmi rublelik bir banknot verdim, ertesi gün de göğsümü gere gere çabalarımın ürününü anlatınca hafif göreve verildim. Oradan da dosdoğru evime geldim.»

«Atını almadan mı geldin?»

«Yok, canım! Atımla geldim, hem bütün savaş teçhizatımla beraber. Çocuklar atımı hastalık iznimi geçirdiğim yere yolladılardı. Ama orası önemli değil, karıma ne diyeceğimi söyle sen bana, bir akıl ver. Yoksa, hiç canımı sıkıntıya sokmayıp, gelsem de geceyi seninle mi geçirsem?»

«Allah göstermesin! Sen yine kendi evinde kal! Yaralı olduğunu söyle. Yanında hiç sargı bezi var mı?»

«Sahra sargılarım var.»

«İyi ya, onları kullan öyleyse.»

«İnanmaz bana,» dedi Prohor, üzüntülü. Ama yine de ayağa kalktı. Çantasını karıştırdı, misafir odasına gitti ve ordan fısıldadı: «Gelirse sen onu lafa tutuver, hemen geliyorum.»

Gregor kendine bir sigara sararken, hareket hazırlıklarını kafasından geçirdi. «Kızağa iki atı birden koşarız,» diye karar verdi. «Akşamleyin yola çıkmalıyız ki, bizimkiler beni Aksinya'yla görmesinler. Hoş, nasıl olsa öğrenecekler ya, olsun.»

«Bölük komutanını anlatıyordum sana, daha bitmedi,» diye topallayarak misafir odasından çıkıp, gel-

di, masaya oturdu Prohor. «Bizim adamlar, hastalığımın üçüncü günü gebertmişler onu.»

«Sahi mi?»

«Vallahi! Bir çarpışma sırasında sırtından vurup işini bitirmişler. Yani, boşu boşuna hastalık kapmış oldum, canımı sıkan da bu ya.»

Kafasının içi Tatarski'den ayrılışıyla ilgili düşüncelerle dolu olan Gregor, «Bu işi yapanı yakalamadılar mı?» diye dalgın dalgın sordu.

«Onu arayacak halleri mi vardı ki? Geri çekiliş havasına herkes öylesine kaptırmıştı ki kendini, kimsenin kimseyi arayacak vakti yoktu! Yahu, bu benim karı da nerede kaldı? Canım da nasıl içmek istiyor hani! Ne zaman yola çıkmayı düşünüyorsun?»

«Yarın.»

«Bir güncük daha erteleyemez miyiz?»

«Niçin?»

«Hiç değilse bitleri atardım üstümden. Bitli bitli yola çıkmak hiç de hoş olmasa gerek!»

«Bitlerini yolda atarsın. Oyalanacak zaman değil. Kızıllar Vyeşenskaya'ya topu topu iki günlük yoldalar.»

«Sabahleyin mi çıkıyoruz yola?»

«Hayır, geceleyin. Karginskaya'yı tutalım, yeter. Geceyi orada geçiririz.»

«Ama Kızıllar yetişmez mi bize?»

«Her an, yolumuza devam etmeye hazır olmamız gerek... Ha, diyordum ki — Aksinya Astakova'yı da yanımda götürmeyi düşündüm. İtirazın yoktur sanırım?»

«Benimle ne ilgisi var? Canın isterse iki tane Aksinya götür... Ama atlara da biraz fazla gelecek hani.»

«Pek ağır değildir.»

«Kadınlarla yolculuk dertli olur... Zaten boynunun borcu mu yani, onu da yanında götürmek? Sanki onsuz derdimiz yetmiyormuş gibi!» diye iç geçirdi

Prohor. Gözlerini kaçırarak ekledi: «Onu da peşinden sürükleyeceğini biliyordum zaten. Temelli kocasısın sanki! Ah, Gregor Panteleyeviç, kamçı cezası hanidir seni bekliyor!»

Gregor soğuk bir tavırla, «Orası seni ilgilendirmez,» dedi. «Kalkıp da karına ağzından bir söz kaçırayım deme bu konuda.»

«Hiç ona ağzımdan bir şey kaçırdım mı bu konuda şimdiye kadar? Sen beni iyi tanımamışsın daha! Peki ama evini kime emanet edecek o?»

Kapı önünden ayak sesleri duydular. Prohor'un karısı içeri girdi. Tüylü, kurşunî başörtüsünün üstünde kar taneleri pırıldıyordu.

«Kar mı bastırdı?» diyerek, dolaptan bardakları çıkardı Prohor ve ancak o zaman sormak aklına geldi: «Sahi, bir şey getirdin mi?»

Prohor'un yanakları kızarmış karısı, koynundan buğulu buğulu iki şişe çıkarıp masaya koydu.

Prohor keyifle, «Hah, şimdi birini de yolculuğa ayırabileceğiz!» dedi. Votkayı koklayıp fikrini bildirdi: «Birinci sınıf! Öyle de sert ki!»

Gregor iki küçük bardak votka içti, ondan sonra yorgun olduğunu ileri sürerek izin alıp, evine gitti.

XXVI

«Eh, savaşın sonu geldi. Kızıllar şimdi öyle bir bastırıyor ki, gerileye gerileye sonunda kıç üstü denize oturacağız,» dedi Prohor, tepeyi tırmanırlarken.

Altlarında, mavimsi buğulara bürünmüş Tatarski uzanıyordu. Ufkun karlı, pembe çizgisi ardında güneş batmıştı. Kızak ayaklarının altında kar gevrek gevrek çıtırdıyordu. Atlar adeta ile gidiyordu. Gregor, çift atlı kızağın arkasında yarı uzanmış, sırtını eyerlere yaslamıştı. Yakası ve etekleri kürklü bir yarım gocuğa bürünmüş Aksinya, onun yanında oturuyordu. Tüylü,

beyaz başörtüsünün altından kara gözleri sevinçle pırıldıyordu. Gregor yan gözle Aksinya'yı, onun ayazdan hafif tertip kızarmış yanaklarını, kalın kara kaşlarını, kırağı bürümüş kirpiklerinin uzun kıvrımları altından ışıldayan mavimtırak gözaklarını süzüyordu. Aksinya canlı bir merakla çevresine bakıyor, kar yığınlarıyla örtülü bozkırı, ezile ezile cilalanmış hale gelen yolu, buğular içinde kalan uzak ufukları seyrediyordu. Evinden hemen hemen hiç çıkmamış olan Aksinya için her şey yeni, olağanüstüydü; her şey dikkatini çekiyordu onun. Yalnız zaman zaman gözlerini indirip, kirpiklerindeki kırağının tatlı tatlı tırmalayan soğuğunu hissederken, kendisini bunca zamandır tutsak eden rüyanın böyle garip ve beklenmedik bir biçimde gerçekleşmiş olduğunu düşünerek gülümsüyordu. İşte şimdi Gregor'la birlikte Tatarski'den uzaklaşıyor, ona bunca acılar çektirmiş olan, sevmediği bir kocayla yarı ömrünü işkence çekerek geçirdiği, her şeyiyle onda tatsız anılar uyandıran o hiç sevmediği memleketinden, kendi köyünden uzak, çok uzaklarda bir yerlere gidiyorlardı. Gregor'un varlığını sanki bütün bedeniyle yanında duyarak gülümsedi ve bu mutluluğu elde edinceye kadar çektiği çilelere de, ona uzaklardan göz kırpan şu bozkırın ufukları kadar karanlık bir duman perdesi ardındaki geleceğe de boş verdi.

Bir aralık arkasına bakan Prohor, Aksinya'nın ayazdan şişmiş, kızarmış dudaklarındaki titrek gülümseyişi farkederek, incinmiş bir edayla sordu: «Ne sırıtıyorsun öyle? Gelin gidiyor sanki! Evinden kaçtığına mı seviniyorsun?»

«Hiç sevinmez olur muyum?» dedi Aksinya çın çın öten bir sesle.

«Aman, ne de sevinilecek şey! Aptalsın sen be kadın. Bu küçük yolculuğun nasıl sona ereceğini bilmiyorsun daha, onun için sırıtmakta acele etme! Sakla dişlerini!»

«Gelecek benim için geçmişimden beter olamaz.»

«Şu ikinizin haline baktıkça midem bulanıyor...» diyerek, Prohor kamçısını öfkeyle indirdi atların sırtına.

Aksinya bir kahkahayla, «Öyleyse başını çevir de parmağınla ağzını tıka!» diye akıl verdi.

«Ne kadar aptal olduğunu yine gösterdin işte! Denize varana kadar hep parmağım ağzımda tıkalı mı kalsın sonra? Amma akıl!»

«Neymiş mideni bulandıran?»

«Sen şu sesini kessene hele! Kocan olmayan bir erkeğin peşine takılmış, Tanrı bilir nereye gidiyorsun! Ya şimdi Stepan çıkagelmiş olsa köye, ne olacak o zaman?»

«Biliyor musun, Prohor,» dedi Aksinya, «sen bizim işimize burnunu sokma sakın, yoksa talihin tersine döner senin de!»

«Sizin işinize burnumu soktuğum yok. Öyle terslemesene beni! Aklımdan geçeni söylemeye hakkım var, değil mi? Yoksa beni atlardan başkasıyla konuşmayacak arabacın mı sandın? Bu da güzel, yani! İster kız, ister kızma, keyfin bilir, Aksinya. Ama seni iyice bir dayaktan geçirmeli, şöyle sağlam bir sopayla, üstelik bağırman da yasak edilmeli! Talih malih diye de gözümü korkutmaya çalışma! Ben talihimi her yere yanımda taşırım. Kimseninkine benzemez benim talihim; pek güldürmez, ama ağlatmaz da... Deh, ulan deyyuslar! Hep kaytarmaya bakarsınız, kulağı kesik iblisler sizi!»

Gregor gülümseyerek dinliyordu, sonunda yatıştırıcı bir sesle, «Daha köyün dışına çıkmadık yahu, durun hele, hemen atışmaya başlamayın! Önümüzde upuzun bir yol var, bol bol vaktiniz olacak atışmaya. Neden başına bela kesildin kadının, Prohor?»

«Bela kesilirim elbet,» dedi Prohor hırsla, «o da zıtlaşmasın benimle! Şimdi, içimden diyorum ki, şu koca dünyada kadın milletinden daha kötü bir şey

olamaz. Isırgan otu mübarekler... Biliyor musun, kardeş, Tanrının en kötü icadıdır kadınlar! Hani bana kalsa, kadın milletinin kökünü kazırdım yeryüzünden! Şu anda kadınlar için düşündüklerim bu kadar kötü. Sen de ne gülüyorsun, orda? Başkalarının bahtsızlığına yalnız budalalar güler. Tut şu dizginleri, ben biraz ineceğim.»

Prohor bir süre yaya yürüdü, sonra kızaktaki yerine güzelce yerleşti ve bir daha dırıltı çıkarmadı.

Geceyi Karginskaya'da geçirip, ertesi sabah kahvaltıdan sonra tekrar yola koyuldular. Akşam karanlığı bastırırken, Tatarski'den altmış verst uzaklaşmışlardı.

Mülteci arabaları uçsuz bucaksız kafileler halinde güneye doğru ağır ağır ilerliyordu. Morozovski yakınlarında ilk Kazak birliklerine rastladılar. Topu topu otuzar kırkar atlıdan ibaret bölükler, arkalarında ağırlıklarıyla geçip gittiler. İlerledikçe, geceleyecek yer bulmak güçleşiyordu. Akşam vaktine kadar, köylerde konaklama yerlerinin hepsi de tutulmuş olduğundan, başlarını sokacak bir çatı altı bulmak şöyle dursun, atlarını koyacak yer bile bulamıyorlardı. Tavrida nahiyelerinden birinde Gregor kapı kapı dolaşarak yatacak bir yer aradı, ama boşuna; sonunda geceyi bir sundurma altında geçirmek zorunda kaldılar. Tutuldukları kar fırtınasından sırılsıklam olan elbiseleri sabaha kadar donup kaskatı kesildiği için, her kıpırdanışlarında çatur çutur ediyordu. Bütün gece gözlerine bir damla uyku girmedi ve ancak şafak sökerken, avluda samanlardan bir ateş yakarak biraz ısınabildiler.

Sabahleyin Aksinya çekine çekine bir öneride bulundu:

«Grişa, acaba günü burada geçiremez miydik? Bütün gece ayazda kaldık, bir damla uyku uyumadık, azıcık dinlensek.»

Gregor razı oldu. Güçbela bir yer buldu sığınacak. Şafakla birlikte öbür mülteciler yola çıkmışlardı, ama

yüzden fazla yaralı ve tifüslü hasta taşıyan bir sahra hastanesi de o günü geçirmek üzere köyde kalmıştı.

Ufacık bir odada, on Kazak, pis bir toprak zemin üzerinde uyuyordu. Prohor bir haşa ile yem torbasını getirdi, tam kapının dibine biraz saman serdi, derin uykuya dalmış yaşlı bir Kazağı bacaklarından sürüyerek yana çekti ve incelikten yoksun, ama merhametli bir tavırla Aksinya'ya, «Şuraya uzan,» dedi, «yorgunluktan tanınmayacak haldesin.»

Akşama doğru köy yine insanlarla doldu. Bütün gece sokak aralarında kamp ateşleri yandı, insan seslerinden, at kişnemelerinden, kızak ayaklarının gıcırtısından oluşan gürültü sabaha dek kesilmedi. Daha gün ışımadan Gregor, Prohor'u uyandırıp fısıldadı: «Hadi, atları koş. Yola koyulmalıyız.»

Prohor esnerken, «Niye bu kadar erken?» diye sordu.

«Dinlesene!»

Prohor başını eyerinin kaşından kaldırdı, uzaktan top atışlarının boğuk gürlemelerini duydu.

Ellerini yüzlerini yıkadılar, domuz yağından ibaret yemeklerini yedikten sonra, kızaklarını sürüp, yeni yeni uyanmaya başlayan avludan çıktılar. Sıra sıra kızakların çevresinde insanlar telaşlı telaşlı gidip geliyorlardı. Sabah karanlığı içinden boğuk bir ses duyuldu: «Hayır, siz kendiniz gömün onları! Altı kişiye mezar kazmak yarım günümüzü alır.»

Bir başka ses, sakin sakin, Ukraynaca cevap verdi: «Bizim görevimiz mi onları gömmek?»

Boğuk bir ses, «Pekâlâ gömersiniz!» diye bağırdı. «İsterseniz gömmeyin, oldukları yerde kalsınlar da, avlunuzu leş gibi kokutsunlar. Bana göre hava hoş.»

«Dinle biraz, doktor, burada ölen bütün mültecileri gömmeye kalksak, bu işin içinden çıkamayız. Kendiniz gömüverseniz ya?»

«Canın cehenneme, budala papaz sen de! Senin hatırın için hastaneyi Kızılların eline teslim edeceği-

mi mi sanıyorsun?»

Gregor kızağını, yolun tam orta yerinde duran kızakların çevresinden dolaştırırken, «Kimse ölüleri istemiyor...» dedi.

«Ölüler şöyle dursun, burada kimsenin yaşayanlarla bile uğraşacak hali yok,» diye cevap verdi Prohor.

Don'un bütün kuzey nahiyeleri güneye doğru akıyordu. Mültecilere ait yük arabaları sayısız kafileler halinde, Çariçin-Lihaya demiryolu hattını geçerek Maniç'de toplanıyordu. Yolculuklarının birinci haftası boyunca Gregor her konakladıkları yerde, Tatariski'li hemşerilerini sordu, ama geçtikleri köylerin hiçbirinde bir tek Tatarski'li bulamadı. Babası ve diğerleri çok daha solda kalıp, Ukraynalıların yerleşim alanlarına girmekten kaçınarak, Kazak köylerinin arasından Oblivskaya'ya yönelmişlerdi herhalde. Gregor ancak on üçüncü günü onların izlerine rastlayabildi. Geceyi geçirmek üzere konakladıklarında, Vyeşenskaya nahiyesinden bir Kazağın bitişik evde tifüsten yattığını öğrendi. Adamın nereli olduğunu anlamaya gitti ve alçacık tavanlı, ufacık odaya girince, yerde yatan ihtiyar Obnizov'u gördü. Tatarski'li mültecilerin bu köyden iki gün önce ayrıldıklarını öğrendi ondan; çoğu tifüse yakalanmış, ikisi yolda ölmüş, Obnizov'u kendi isteği üzerine geride bırakmışlardı.

Gregor ona veda ederken, ihtiyar, «Eğer iyileşirsem,» dedi, «Kızıl yoldaşlar da bana acır, öldürmezlerse, bir yolunu bulur evime kavuşurum nasıl olsa.»

Gregor ihtiyara babasını sordu, ama Obnizov, kendisinin en arkaya kalan kızaklardan birinde olduğu, o yüzden Gregor'un babasından hiç haberi olmadığı ve Malahovski köyünden geçtiklerinden beri Panteley Prokofyeviç'i hiç görmediği cevabını verdi.

Bir sonraki duraklarında, barınacak yer bulmakta şansı daha yaver gitti Gregor'un. İlk girdiği evde Verhne-Çirskoye köyünden tanıdık Kazaklara rastladı.

Gregor'a yer açtılar, o da beraberindekileri sobanın yanına rahatça yerleştirdi. On beş mülteci balık istifi yatıyordu; üçü tifüse yakalanmış, biri de donma tehlikesi geçirmişti. Kazaklar akşam yemeği için domuz yağıyla akdarı lapası pişirip, bunun birazını Gregor'la yol arkadaşlarına sundular konukseverlikle. Prohor'la Gregor iştahla yediler, ama Aksinya yemeğe elini sürmedi.

«Neden yemiyorsun, aç değil misin?» diye sordu Prohor. Aksinya'ya karşı davranışlarında son birkaç gündür anlaşılmaz bir değişiklik meydana gelen Prohor, şimdi onunla inceliksiz, ama halden anlar bir biçimde konuşuyordu.

«Azıcık midem bulanıyor...» Aksinya başörtüsünü şöylece başına atıp, avluya çıktı.

Prohor, «Hasta filan olmasın, acaba?» diye sordu Gregor'a.

«Kim bilir?» diyerek Gregor lapa tabağını bırakıp, Aksinya'nın arkasından gitti. Aksinya'yı merdivenin başında buldu; kadın orda dikilmiş, elini göğsüne bastırmıştı. Gregor ona sarılarak endişeyle sordu:

«Neyin var, canımın içi?»

«Midem bulanıyor, başım da ağrıyor.»

«İçeriye gir de uzanıver.»

«Sen gir, ben arkandan gelirim hemen.»

Sesi kısık ve kuru çıkıyordu Aksinya'nın, hareketleri cansızdı. Kadın nefes alınmayacak kadar sıcak odaya girerken Gregor onu dikkatle süzdü; yanaklarının al al olduğunu, gözlerindeki kuşku verici parlaklığı farketti. Yüreği oynadı; besbelli hastaydı Aksinya. Bir gün önce, üşümekten ve başdönmesinden şikâyet ettiğini hatırladı, ayrıca, o sabah erkenden uyandırdığında Aksinya'nın ter içinde olduğunu da farketmişti; ensesindeki kıvırcık saçları hamamdan yeni çıkmış gibi ıpıslaktı. Yanında uzandığı yerden onun uyku halini uzun uzun seyretmiş, rahatını bozmaktan korkarak kaldırmaya cesaret edememişti.

Aksinya yolculuğun zorluk ve sıkıntılarına cesa-

retle katlanmış, hatta, Prohor'un birkaç kere üst üste, «Nerden çıktı bu savaş belası yahu, kimin aklına esti savaş çıkarmak? Bütün gün sür Allah, sür, ne yatacak bir yer bulabilirsin, ne de bu Allahın belası işin daha ne kadar süreceğini bilebilirsin,» demesi üzerine ona gayret bile vermişti. Oysa, bugün aynı neşesini sürdürememişti. Uykuya yattıklarında, Aksinya ağlıyor gibi geldi Gregor'a.

«Neyin var?» diye sordu fısıldayarak. «Nerende hissediyorsun hastalığı?»

«Hastalandım işte... Ne yapacağız şimdi? Beni bırakacak mısın?»

«Amma da budalasın, yahu! Neden bırakacak mışım seni? Ağlama hadi, belki yolda üşütmüşsündür, hepsi o kadar, hemen de ödün patlayıverdi.»

«Grişacığım, tifüs bu.»

«Hadi, hadi, saçmalama! Hiç tifüs belirtisi yok; atının serin işte, niye tifüs olacakmış?» diye onu avuttu Gregor. Ama içinden de, bunun tifüs olduğunu pekâlâ biliyor ve Aksinya şayet yataklara düşecek olursa, ne yapacaklarını kötü kötü düşünüyordu.

Aksinya iyice Gregor'a sokularak, «Ah, böyle yolculuk etmek çok zor!» diye fısıldadı. «Her gece konaklama yerlerini dolduran şu insan kalabalığına bir bak. Bitler bizi yiyip bitirecek, Grişa! Erkekler yüzünden kendime bakacak fırsatı da bulamıyorum hiç... Geçen gün bir sundurmada soyunmuştum da, gömleğimde bitler kaynıyordu — Tanrım, ömrüm boyunca böyle bir şey görmedim! Aklıma geldikçe midem bulanıyor, canım yemek yemek istemiyor... Dün sedirin üstünde yatan o ihtiyarın kaç tane bit yakaladığını gördün müydü? Bitler paltosunun üstünü olduğu gibi kaplamıştı.»

«Bırak şimdi, düşünme onları! Düşünecek daha iyi bir şey bulamadın mı? Bit bittir; askerde bitin kaç tane olduğu sayılmaz,» diye sinirli sinirli fısıldadı Gregor.

«Her yanım kaşınıyor.»

«Herkesin her yanı kaşınır; elimizden bir şey gelir

mi şu anda? Dişini sık! Yekaterinodar'a vardığımızda bir güzel yıkanırız.»

«Ama çamaşır değiştiremeyeceğiz!» dedi Aksinya, iç çekerek. «Bu bitler bizim ölümümüz olacak, Grişa!»

«Hadi uyumana bak; sabah erken yola çıkıyoruz.»

Gregor saatlerce uyuyamadı. Aksinya da öyle. Kocaman gocuğuyla başını örterek birkaç defa sessiz sessiz hıçkırdı; sonra uzun bir süre döndü durdu, iç çekti ve ancak Gregor yüzünü ona dönüp de kendisine sarılınca daldı. Geceleyin Gregor hızlı hızlı çalınan kapı sesine uyandı. Birisi kapıyı yumruklayarak bağırıyordu:

«Hey, içerdekiler, açın kapıyı yoksa yıkarız! Amma da derin uykunuz varmış, iblisler!»

Yaşlıca, yumuşak bir Kazak olan ev sahibi sofaya çıkıp sordu:

«Kim var orada? Ne istiyorsun? Geceyi geçirecek yer istiyorsan, buraya boşuna geldin. Doluyuz, dönecey yer bile yok.»

Dışardan bir nara daha geldi: «Aç kapıyı diyorum!» Hemen arkasından da yarım düzine silahlı Kazak kapıyı ardına dayayarak ön odaya daldılar.

İçlerinden biri, ayazdan suratı külrengine dönüşmüş, dudaklarını zor kımıldatan bir Kazak, «Kimlermiş bakalım, evinde geceleyenler?» diye sordu.

«Mülteciler. Peki ama siz kimsiniz?»

Kazaklardan biri, cevap bile vermeden iri adımlarla yürüyüp misafir odasına girerek bağırdı:

«Hey, buradakiler! Ne de güzel yan gelmiş yatıyorsunuz, değil mi? Tası tarağı derhal toplayın bakayım! Süvariler konaklayacak burada. Kalkın, kalkın! Çabuk olun, yoksa bohça gibi atarız sizi!»

Gregor ağır ağır doğrulurken, «Sen kim oluyorsun da öyle bağırıyorsun ulan?» diye boğuk bir sesle sordu.

«Kim olduğumu gösteririm sana!» diyerek Gregor'a doğru iri adımlarla yürüdü Kazak, aynı anda da, küçük yağ kandilinin loş ışığında bir tabancanın nam-

lusu donuk donuk parladı elinde.

Gregor, usulca, «Çok akıllısın, bakıyorum...» dedi. «Göster bakayım şu oyuncağını hele!» Şimşek gibi bir hareketle Kazağın bileğini yakalayıp öyle bir güçle sıktı ki, adam inleyerek parmaklarını açtı. Tabanca yumuşak bir ses çıkararak haşanın üstüne düştü. Gregor adamı iterek uzaklaştırdı, hızla eğilerek tabancayı yerden alıp cebine soktu ve sakin bir sesle, «Şimdi seninle konuşalım azıcık,» dedi. «Hangi alaydansın sen? Kaç kişisiniz burada bakayım, akıllılar?»

Şaşkınlığından kurtulan Kazak bağırdı:

«Çocuklar! Buraya!»

Gregor kapıya gitti. Eşikte durup, sırtını kapının sövesine dayayarak, konuştu:

«Ben 19'uncu Don Alayından bir bölük komutanıyım. Susun bakayım! Kesin bağrışmayı! Kimdir o havlayan? E, benim sevgili Kazak yoldaşlarım, neymiş bakalım derdiniz? Kimi bohça gibi atıyor muşsunuz dışarıya? Kim verdi size bu yetkiyi? Haydi yallah, dışarıya, marş!»

Kazaklardan biri yüksek sesle, «Ne kabarıyorsun be?» dedi. «Çok gördük senin gibi bölük komutanlarını biz! Geceyi avluda mı geçirecektik yani? Herkes dışarı yallah! Bütün mültecileri dışarı atmak için emir aldık, anlaşıldı mı? Sen de kalkmış, ortalığı velveleye veriyorsun! Senin gibilerini çok gördük biz.»

Gregor konuşan Kazağın üzerine yürüyüp, sıkılı dişlerinin arasından yılan gibi tısladı:

«Benim gibisini hiç görmemişindir sen. Senin o sersem kafanı ikiye mi böleyim istiyorsun? Yaparım, ha! Kaçma, kaçma! Bu tabanca benim değil, senin şu heriften aldım. Al ona geri ver, ondan sonra da buradan toz olun, çabuk, yoksa kafamı kızdıracaksınız, hepinizin derisini yüzeceğim!» Kazağı yumuşak bir hareketle çevirip kapıya doğru itti.

Yüzü devetüyü kalpağının altından görünmeyen irikıyım bir Kazak, düşünceli düşünceli, «İndireyim

mi bir tane şuna?» diye sordu. Gregor'un arkasında dikilmiş, onu dikkatle inceliyordu; ayak değiştirdikçe, kösele tabanlı dev gibi keçe çizmeleri gıcırdıyordu.

Gregor ona doğru döndü ve kendini kaybederek yumruklarını sıktı. Ama Kazak elini yukarıya kaldırarak, dostça bir sesle şöyle dedi:

«Dinle beni, Asilzadem, ya da kendin ne ad veriyorsan kendine, işte. Dur bir dakika, kaldırma yumruğunu! Mesele çıkarmayacağız. Ama bugünlerde Kazakların üstüne pek fazla varayım deme! 1917'deki gibi çetin günler geliyor yine. Sonra gözü dönmüş birilerine çatarsın, seni ikiye değil beşe bölüverirler! Yürekli adam olduğun belli, konuşmana bakılırsa da, doğma büyüme bizden birisin. Onun için biraz daha yavaş ol da başın belaya girmesin...»

Gregor'un tabancasını aldığı adam sinirli sinirli söylendi: «Bırak şimdi orada dikilip ona vaaz vermeyi! Hadi bitişik eve gidelim.» Kapıya ilk yürüyen de kendisi oldu. Gregor'un yanından geçtiği sırada, ona yan yan bakarak, «Seninle uğraşmak istemiyor canım, subay hazretleri, yoksa vaftiz ederdik seni!» dedi, hırsını alamamışcasına.

Gregor hoş gören bir ifadeyle dudaklarını bükerek cevap verdi:

«Sen kendi başına yapsana! Hadi bakayım, yallah, yallah, şimdi sıyırırım pantolonunu aşağı! Bir de başımıza vaftizci çıktı! Tabancanı geri verdiğime pişman oldum şimdi; senin gibi kabadayıların eline tabancadan çok koyun tarağı yaraşır.»

Öbür Kazaklardan, o zamana kadar lafa karışmayan biri, «Hadi gelin, çocuklar, bırakın, canı cehenneme,» dedi, kıkır kıkır gülerek. «Çirkefe taş atıp da üstünüze sıçratmayın!»

Kazaklar sövüp sayarak, buz tutmuş çizmelerinin takırtıları arasında kapıya ilerlediler.

Gregor ev sahibine, «Sakın bir daha kapıyı açayım deme,» diye sıkı sıkı tembihledi. «Kapıyı çalar çalar

giderler. Gitmeyecek olurlarsa beni kaldırırsın!»

Gürültüye uyanan Verhne-Çirskoye'li adamlar, yattıkları yerde alçak sesle aralarında konuşuyorlardı.

İhtiyarlardan biri üzüntüyle iç geçirerek, «Disiplin diye birşey kalmamış!» dedi. «Sıradan bir orospu çocuğuymuş gibi hitap ediyorlar subaylara! Eskiden böyle şeyler olamazdı. Toparladıkları gibi tümünü küreğe yollarlardı, alimallah!»

«Hitap mı? Ne hitap etmesi? Nasıl da kavgaya hazırlandıklarını görmedin mi? Duymadın mı herifi, hani şu kalpaklı çam yarmasını? 'İndireyim mi bir tane!' diyor. Eşkiya kesilmiş bunlar be!»

Kazaklardan biri, «Hadlerini iyice bildirmeden neden bıraktın onları, Gregor Panteleyeviç?» diye sordu.

Gregor konuşmaları, dudaklarında dostça bir gülümsemeyle dinlemişti. Kaputuna sarınırken cevap verdi:

«E, elden ne gelir bu adamlara karşı? Ele avuca sığmaz olmuş bunlar artık, kimseyi dinlemezler; başlarına buyruk, çeteler halinde dolaşır dururlar. Bunların yerine kararları kim verecek, kim bunlara emir dinletecek? Kim içlerinde en güçlü olduğunu gösterirse, o komutan oluverir. Birliklerinde tek subay bile kalmış olduğunu sanmam. Bunun gibi koca bölükler gördüm ben, yetim sürüsü gibi. Eh, hadi uyuyalım artık.»

Aksinya fısıldadı Gregor'a: «Onların üzerine yürümek de nerden çıktı, Grişa? Böylelerinin üstüne gitme sakın, Allah aşkına! Gözleri dönmüş bunların, öldürürler seni.»

«Uyumana bak sen. Yarın erkenden kalkmamız gerek. Nasıl oldun? Daha iyice misin?»

«Aynı.»

«Başın hâlâ ağrıyor mu?»

«Evet, bir daha kalkamayacağım diye korkuyorum...»

Gregor avucuyla onun alnını yoklayıp içini çekti.

«Ateş gibi yanıyorsun! Neyse, zararı yok, üzülme

sen! Sağlıklı kadınsın, atlatırsın!»

Aksinya cevap vermedi. Susuzluktan kıvranıyordu. Birkaç kere mutfağa gitti, ılıklığı mide bulandıran sudan bir parça içip, bulantı ve baş dönmesine hâkim olmaya çalışarak tekrar haşanın üzerine uzandı.

Gece boyunca konak arayan dört grup daha geldi eve. Tüfeklerinin dipçikleriyle kapıyı dövdüler, pencerenin panjurlarını açıp camları tıkırdattılar ve ancak, Gregor'un tembihlemesine uyan ev sahibinin, «Defolun be! Burası tugay karargâhıdır!» diye bağırması üzerine çekilip gittiler.

Gregor'la Prohor şafakla atları koştular. Aksinya sokak giysilerini güç bela giyip avluya çıktı. Güneş yükseliyordu. Bacalardan masmavi gökyüzüne kurşunî dumanlar kesiksiz yükseliyordu. Güneşin alttan aydınlattığı gül rengi bir bulut yüksekterde süzülüyordu. Çitleri, sundurmaların damlarını kalın bir kırağı kaplamıştı. Atların gövdelerinden buram buram buğular tütüyordu.

Gregor yardım ederek Aksinya'yı kızağa bindirirken, «Uzanıver şöyle. Daha rahat edersin,» dedi.

Aksinya baş işaretiyle kabul ettiğini belirtti ve bacaklarını özenle sarıp sarmalayan Gregor'a minnet dolu bir bakışla baktıktan sonra gözlerini kapadı.

Öğleyin, anayoldan iki verst kadar içerde kalan bir köyde atlara yem vermek için durduklarında Aksinya'nın kızaktan inmeye gücü yetmedi. Gregor onu kolundan tutarak eve götürdü ve ev sahibesinin konukseverlikle kendilerine bıraktığı yatağa yatırdı.

Gregor, Aksinya'nın solgun yüzüne doğru eğilerek, «Kötü mü hissediyorsun kendini, bir tanem?» diye sordu.

Aksinya gözlerini zorlukla açtı, buğulanmış gözbebeklerini ona çevirdi ve tekrar, yarı baygın daldı gitti. Gregor titreyen elleriyle onun başörtüsünü gı-

kardı. Aksinya'nın yanakları buz gibiydi, ama alnı yanıyordu; incecik terin boncuklandığı şakaklarında mini mini buz parçacıkları oluşmuştu. Akşama doğru iyice kendini kaybetti. Bir dakika önce fısıltı halinde içecek bir şey istemişti: «Ah, biraz soğuk su olsa, erimiş kar olsa.» Bir an sessiz kalmış, sonra anlaşılır biçimde, «Grişa'yı çağırın!» demişti.

«Ben buradayım. Ne istiyorsun, Aksinya, canım?» diyerek Gregor onun elini tutup beceriksiz, utangaç okşadı.

«Beni sakın bırakıp gitme, Grişacığım!»

«Bırakmam seni. Nerden çıkarıyorsun bırakacağımı?»

«Beni yaban ellerde bırakma sakın... Ölürüm burada.»

Prohor ona su verdi. Aksinya kavrulmuş dudaklarını bakır maşrapanın kenarına hırsla dayadı, birkaç yudum içti ve inleyerek başını tekrar yastığa bıraktı. Beş dakika sonra sayıklamaya başlamıştı. Başucunda oturan Gregor birkaç kelime seçebildi: «Çamaşır yıkamam gerek... çivit getir... erken...» Anlaşılmaz konuşmalar gücünü kaybederek fısıltı haline dönüştü. Prohor sitemli sitemli başını iki yana sallayarak konuştu: «Onu bu yolculuğa getirme demiştim sana. Ne yapacağız şimdi? Cezamızı çekiyoruz, bu bir cezadır bize. Allah bilir ya, öyledir! Burada geceleyecek miyiz? Sağır mı oldun, nedir? Sana soruyorum: burada geceleyelim mi, yoksa devam mı edelim?»

Gregor cevap vermedi. Büzülmüş oturuyor, gözlerini Aksinya'nın kül gibi yüzünden ayıramıyordu. Konuksever, iyi yürekli bir kadın olan ev sahibesi gözleriyle Aksinya'yı işaret ederek alçak sesle Prohor'a sordu: «Karısı mı? Çocuklar da var mı?»

«Evet. Öyle, çocuklar da var; şansımızdan başka her şeyimiz var,» diye mırıldandı.

Gregor avluya çıktı, kızağa oturdu ve sigara üs-

tüne sigara içti. Aksinya'yı köyde bırakmak zorunda kalabilirlerdi; daha ileriye taşımak onun ölümü olabilirdi. Bunu iyice anlamıştı. Eve girip tekrar yatağın başucuna çöktü.

«Geceyi burda geçireceğiz, değil mi?» diye sordu Prohor.

«Evet. Yarın da kalabiliriz.»

Az sonra ev sahibi çıkageldi. Kurnaz gözleri sert sert bakan ufacık tefecik, çelimsiz bir köylüydü; bacaklarından biri dizinden kesikti. Tahta bacağını tak tak vura vura, topallayarak çabuk çabuk masanın başına geldi, üstlüğünü çıkarıp, Prohor'a gözünün ucuyla bakarak, «Tanrı misafirimiz var, öyle mi?» Cevap beklemeksizin karısına emir verdi: «Çabuk ol da bana yiyecek bir şeyler ver. İt gibi acıktım.»

Uzun uzun, oburlar gibi yedi. Hileci gözleri sık sık Prohor'a ve Aksinya'nın hareketsiz bedenine dikiliyordu. Gregor misafir odasından gelip, selamladı onu. Adam onun selamını başıyla aldı.

«Geri çekilme mi?»

«Evet.»

«Savaşmaktan bıktınız demek, Asilzadem?»

«Öyle sayılır, aşağı yukarı.»

«Kim bu — karınız mı?» diyerek başıyla Aksinya'yı işaret etti.

«Evet.»

«Ne diye yatağa yatırdınız onu? Biz nerede yatacağız?» diyerek hoşnutsuzlukla karısına döndü.

«Hasta kadıncağız, Vanya, haline acıdım, elimde değil.»

«Acımış! Hepsine de acıyamazsın ya, baksana buradan kaç kişi gelip geçiyor! Sizin yüzünüzden biz dışarda kalacağız, Asilzadem!»

Gregor bir elini göğsüne bastırarak adamla karısına doğru dönüp konuşmaya başladığı zaman sesinde hiç alışılmadık bir rica, nerdeyse bir yalvarış vardı:

«İyi insanlar, şu güç durumumda yardımcı olunuz bana, İsa aşkına! Onu daha ileriye götürürsek, ölür. Sizin yanınızda bırakalım. Ona bakmanız için para veririm size, ne kadar isterseniz. İyiliğinizi de ömrüm boyunca unutmam... Hayır demeyin ne olur, bu iyiliği yapın bana!»

Ev sahibi, hasta kadına bakacak halleri, ona verecek yerleri olmadığını ileri sürerek, ilkin reddetti. Ama en sonunda, yemeğini bitirince, «Eh, kimse de kalkıp bedava bakmaz ona, değil mi ya?» dedi. «Peki siz ne kadar vereceksiniz ona bakmamız için? Zahmetimize karşılık ne verebileceksiniz?»

Gregor yanındaki bütün parayı cebinden çıkarıp adama uzattı. Köylü, Don Hükümetinin çıkardığı banknotlardan oluşan desteyi duraksayarak aldı, parmaklarını tükürükleyip saydıktan sonra sordu:

«Peki, hiç Çarlık parası yok mu yanınızda?»

«Yok.»

«Kerenski rublesi de yok mu? Pek güvenilir şey değil de, bunlar...»

«Kerenski rublesi de yok bende. İstersen atımı bırakırım sana.»

Adam bir süre düşündü taşındı, sonra dalgın dalgın, «Olmaz,» dedi. «Alırdım atını almasına, elbette; bizler, yani köylüler için at demek, hayat demektir. Ama böyle zamanlarda hiçbir işimize yaramaz. Beyazlar almasa Kızıllar alır onu elimizden, bir yararı dokunmaz bize. Beş para etmez, boysuz bir kısrağım var, başını çevirsen onu bile çekip, götürüverirler.» Sustu, düşünceye daldı. Sonra kendini haklı çıkarmak ister gibi ekledi: «Sakın beni tamahkâr biri sanmayın. Allah saklasın! Ama kendiniz karar verin, Asilzadem! Bir ay hasta yatabilir, hatta daha fazla, öteberiye ihtiyacı olacak hep, beslenmesi de gerek, ekmek ister, süt ister, bir iki yumurta, hatta et ister. Bütün bunlar para demek; haklı değil miyim, ama? Sonra elbiseleri yıkanacak, kendisini de yıkamak gerekir, daha bir sü-

rü iş... Ev işinden, çiftlik işinden başını alamıyor karım, bir de ona bakmak zorunda kalacak. Kolay iş değil bu. Paranızı kıskanmayın, azıcık daha ekleyiverin. Ben sakatım; görüyorsunuz işte, bir bacağım yok. Ne para kazanabilirim, ne de çalışabilirim bu halimle, ne işe yararım ki? Allah ne verdiyse onunla geçinip gidiyoruz, ekmekle, kvasla idare ediyoruz işte...»

Gregor, içinde kabaran öfkeyle, «Hiçbir şeyi kıskandığım yok, iyi yürekli dostum,» dedi. «Üstümdeki bütün parayı verdim sana. Ben parasız da idare ederim. Daha ne istiyorsun benden?»

Adam inanmayan bir tavırla gülerek, «Demek bütün paranızı bana verdiniz?» dedi. «Aldığınız aylığa bakılırsa, heybelerinizin para dolu olması gerek.»

Gregor sapsarı kesilerek, «Sen bana doğrusunu söylesene,» dedi, «hasta kadını alıkoyacak mısınız, koymayacak mısınız?»

«Hayır. Eğer borcunuzu böyle ödeyecekseniz, onu hiç bırakmayın bize daha iyi.» Adamın sesine bir güceniklik gelmişti. «Kolay iş değil bu, biliyorsunuz... Bir subay karısı, hem onunla da bitmiyor ki... komşular öğreniverir. Yoldaşlarsa peşimizi bırakmıyor; bir öğrenirlerse tepemize biniverirler. Yok, iyisi mi, sen onu al götür; komşulardan biri bakmaya razı olur belki.» Parayı üzüle üzüle Gregor'a geri verdi, tütün kesesini çıkardı, kendine bir sigara sarmaya başladı.

Gregor kaputunu sırtına geçirdi, Prohor'a, «Sen onun yanıda kal;» dedi, «ben başka bir yer aramaya gidiyorum.»

Tam kapının mandalını kaldırırken, ev sahibi durdurdu onu.

«Bekleyin hele azıcık, Asilzadem. Aceleniz ne? Zavallı kadıncağıza ben acımıyor muyum sanıyorsunuz? Hem de çok acıyorum, üstelik ben de askerlik yaptım, sizin mevkiinize de, rütbenize de saygım var. Ama şu paraya bir şeycikler daha ekleyemez miydiniz sanki?»

Prohor kendini daha fazla tutamadı artık; öfkeden kıpkırmızı kesilerek kükredi:

«Daha başka ne ekleyebiliriz ulan, bacaksız eşşekarısı? Öteki bacağını da kesselerdi keşke senin, öylesi gerekirdi sana! Gregor Panteleyeviç! Bırak da şunu silkeleyivereyim azıcık, ondan sonra Aksinya'yı koruz kızağa, yolumuza devam ederiz. Lanet kere lanet olasıca, iblis!»

Sözünü hiç kesmeden sonuna kadar Prohor'u dinledi ev sahibi, ondan sonra konuştu: «Bana hakaret etmeniz için hiçbir neden yok ortada, askerler! Sonunda hepimizin hoşnut kalacağı biçimde çözümlenmesi gereken bir mesele bu, onun için hırlaşıp atışmamızın hiçbir yararı yok. Sen ne diye bağırıyorsun öyle, Kazak? Ben paradan mı söz ediyorum sanıyorsun? Parayı marayı öyle pek düşündüğüm yok benim. Demek istediğim şu: belki fazladan bir teçhizatınız vardır da, hani şöyle bir tüfek falan, ya da bir revolver... Sizler için, olsa da olur, olmasa da, hepsi bir. Ama böyle zamanlarda bizim için bir servet demektir bu. Evimizi koruyabilmemiz için silah gerek. İşte lafı buraya getirmeye çalışıyordum. Siz verin o parayı bana yine, üstüne de tüfeğinizi ekleyiverin, el sıkışalım, bitirelim bu pazarlığı. Hasta karınızı bize bırakın siz; ona kendi ailemizden biri gibi bakarız. Sözüm söz.»

Gregor, Prohor'a bakıp, sükûnetle, «Benim silahımla fişeklerimi ver ona, sonra da git atları koş. Aksinya kalıyor... Takdir senindir, Tanrım, onu böyle taşıyıp da ölümüne götüremezdim.»

XXVII

Günler kasvetli ve neşesiz geçip gidiyordu. Aksinya'yı geride bıraktıkları andan itibaren, hiçbir şey Gregor'un ilgisini çekmez oldu. Her sabah kızağa bi-

niyor, uçsuz bucaksız, karlı bozkırda sürüp gidiyor, her akşam da konaklayacak yer arıyor, yatıp uyuyordu. Ve her gün, birbiri ardınca, hep böyle. Durmadan güneye doğru kayan cephede neler olup bittiği onu ilgilendirmiyordu. Gerçek anlamda, ciddi her türlü direnişin bittiğini, Kazakların çoğunluğunun kendi bölgelerini bile savunmak niyetinde olmadıklarını, bütün belirtilerden çıkarılacağı üzere, Beyaz orduların son taarruzlarının sonuna geldiklerini ve Kızılların ilerleyişini Don hattında durduramadıklarına göre, Kuban'da da duramayacaklarını anlıyordu.

Savaşın sonu geliyordu. Hızla, kaçınılmaz bir biçimde geliyordu son. Kuban Kazakları, binlercesi bir arada cepheden kaçıyor, evlerine dağılıyorlardı. Don Kazakları ezilmişti. Savaşmalardan ve tüfüsten kırıla kırıla canı çıkan, mevcudunun dörtte üçüncü kaybeden Gönüllü Ordusu, başarıyla kanatlanmış bir hızla ilerleyen Kızıl Ordunun baskısına dayanamıyordu. Kuban Rada'sı üyelerini hunharca öldürten Deniken'e karşı gittikçe büyüyen bir öfkenin başgösterdiği yolunda söylentiler dolaşıyordu mülteciler arasında. Kuban'da Gönüllü Ordusuna karşı bir ayaklanma düzenlenmekte ve görünüşe göre, Sovyet birliklerinin Kafkaslar'a serbestçe girmeleri için Kızıl Ordu temsilcileriyle görüşmelerin başlamış bile olduğu söyleniyordu. Kuban ve Terek halkının Don Kazaklarıyla Gönüllü Ordusuna karşı son derece düşmanca tavır aldıkları, hatta Don tümeniyle, Kuban Kazak piyadeleri arasında büyük bir çarpışma bile çıktığı yolunda ısrarlı dedikodular vardı.

Mola verdiklerinde Gregor konuşulanları dikkatle dinliyor ve her geçen gün, Beyazların kesin olarak, kaçınılmaz bir biçimde yenileceklerine inancı biraz daha artıyordu. Ama yine de, arasıra, içinde yaslı bir umut beliriyordu; belki de dağılmış, maneviyatı bozulmuş, birbirine düşman kesilmiş Beyaz kuvvetler tehlike karşısında birleşmek, direnişlerini tazelemek zorun-

da kalırlar da, zaferler kazanarak ilerleyen Kızılları geri püskürtürler diye. Ama Rostov teslim olduktan sonra o umudunu da kaybetti ve Bataysk'da şiddetli çarpışmaların ardından Kızılların geri çekilmeye başladığı masalına inamadı. Savaş dışında kalmış olması onu üzüyor, herhangi bir askerî kuvvete katılmak istiyordu. Ama bundan Prohor'a söz edince, emir eri kesinlikle karşı çıktı bu fikre.

«Sen aklını iyice kaçırmışsın, Gregor Panteleyeviç!» diyerek öfkeyle kestirip attı Prohor. «Ne demeye burunlarımızı sokacakmışız cehennemin içine? Mesele bitmiştir artık, sen de görüyorsun işte. Öyleyse ne diye canlarımızı boş yere feda edelim? Yoksa, iki kişi bir yararımız mı olur sanıyorsun? Hazır kimse bizi askerlik yapmaya zorlamazken, bizim de belaların yolu üzerinden elden geldiğince çabuk kaçılmamız gerek. Sense deli gibi saçmalamaya başladın! Hayır, lütfen güzel güzel geri çekilelim, yaşlıların yaptığı gibi. Seninle ikimizin son beş yıldır savaştığımız yetti de arttı bile; biraz da başkaları denesin bakalım. Yahu, belsoğukluğunu bunun için mi kaptım ben, cephede yine sakatlanayım diye mi yani? İstemez, eksik olsun! Çok teşekkür ederim! Bu savaştan öyle gına geldi ki, hani düşününce bile midem bulanıyor hep. Canın istiyorsa sen katıl, ama ben gitmiyorum. O zaman bir hastaneye giderim ben de; yetti gayrı!»

Uzun bir sessizlikten sonra, «Senin dediğin gibi olsun,» dedi Gregor. «Hele Kuban'a kadar gidelim, ondan sonra bakarız.»

Prohor kendine göre bir yol tutturmuştu. Nüfusu kalabalık her yerde, arayıp doktoru buluyor, birtakım güllaçlar, sıvılar getiriyordu. Ama hastalığını iyileştirmeye hiç de fazla heves göstermiyordu. Gregor ona, niye güllaçlardan birini alıp, geri kalanını atarak karların üstünde çiğnediğini sorduğu zaman, hastalığından tamamiyle kurtulmak istemediğini, sadece daha kötüye gitmemesine çalıştığını, böylece, doktor mua-

yenesinden geçirilirse, bir alaya sevk edilmekten paçasını daha kolay kurtarabileceğini açıkladı. Köyün birinde bilge geçinen bir Kazak, iyileşmek için ona, ördek ayaklarından yapılma bir ilaç kullanmasını salık verecek oldu. Ondan sonra artık ne zaman bir köye girseler, Prohor önüne ilk çıkana soruyordu: «Söylesene, ördek besler misiniz siz bu köyde?» Hayretler içinde kalan köylü, çevrelerinde su bulunmadığını, o yüzden de ördek beslemelerinin anlamı olmadığını söylediği vakit de Prohor, karşısındakini yerin dibine sokan bir hor görmeyle, dişlerinin arasından, «İnsan gibi yaşamıyorsunuz ki siz!» derdi. «Doğduğunuzdan beri hiç ördek sesi duymamışsınızdır herhalde. Kuş beyinli bozkır adamları, ne olacak!» Sonra Gregor'a dönerek, acı bir hor görmeyle eklerdi: «Yolumuzdan bir papaz geçmiş olsa gerek. Şansımız kurudu. Ördekleri olsaydı, istedikleri fiyata alırdım hemen, ya da çalardım, böylece de işlerim yoluna girerdi. Şu sırada hastalığım da biraz fazla azıtmaya başladı! Halbuki ilk başlarda uyuklamama engel oluyorduysa da beni oyalıyordu. Şimdi ise, Allah kahretsin, canımı burnumdan getiriyor. Kızakta rahat oturamıyorum.»

Gregor'un yüz vermediğini görünce susar, bazen de mezar taşı kesilip, tek kelime konuşmadan saatlerce yol alırdı.

Ordan oraya yol alarak geçen günler usanç verecek kadar uzun geliyordu, ama bitip tükenmek bilmeyen kış geceleri daha da uzundu. İçinde yaşadığı zamanı düşünmeye, geçmişte kalan anılarını tazelemeye bol bol vakti oluyordu Gregor'un. O garip, darmadağınık hayatının çabucak onu bırakıp giden yıllarını hatırlayarak uzun saatler geçiriyordu. Buğulu gözlerini bozkırın iç sıkacak kadar sessiz karlı açıklıklarına dikerek kızakta otururken, ya da adım atamayacak kadar kalabalık, ufacık bir odanın boğucu sıcaklığında geceleyin gözleri yumulu, dişleri kenetlenmiş yatarken, sadece, adı bile bilinmeyen ufacık

bir köyde hasta, kendini bilmez halde bırakılmış Aksinya'yı ve geride, Tatarski'de kalan yakınlarını düşünüyordu. Geride, Don Bölgesinin orada, Sovyet rejimi kurulmuş bulunuyordu ve Gregor yüreğini buran bir endişeyle kendi kendine durmaksızın soruyordu: «Annemle Dunya'ya benim yüzümden kötü davranacak değiller ya?» Sonra, Kızıl Ordunun düzenli bir biçimde ilerlediği, işgal edilen Kazak nahiyelerinde halka iyi davranıldığı konusunda yol boyunca tekrar tekrar işittiklerini hatırlayınca, hemen içine güven geliyordu yeniden. Endişesi yavaş yavaş kayboldu; yaşlı anasının kendisi yerine hesap vermek zorunda kalabileceği düşüncesi ona büyük bir haksızlık, inanılmlz, canavarca bir şey gibi geliyordu. Çocuklarını aklına getirince, yüreği bir an sıkışıveriyordu; tifüsten kurtulamayacaklarından korkuyordu. Onlara duyduğu bunca sevgiye rağmen, Natalya'nın ölümünden sonra hiçbir acının kendisini o derece şiddetle sarsamayacağını hissediyordu yine de.

Atları dinlendirmek için Prohor'la ikisi Salsk bozkırlarındaki kışlık kulübelerden birinde dört gün kaldılar. Bu süre içinde, bundan sonra ne yapacaklarını defalarca tartıştılar. Kulübeye vardıklarında, Prohor daha ayaklarının tozuyla sordu: «Bizim kuvvetler cepheyi Kuban'da mı tutarlar, yoksa Kafkaslara mı yürürler? Sen ne dersin?»

«Bilmem. Ama senin için bir şey farkeder mi?»

«Lafa bak şimdi! Elbette farkeder. Bu hızla bizi bir kâfirler ülkesine kadar sürecekler, işte o zaman hapı yuttuğumuzun resmidir.»

«Ben Deniken değilim; bizi nereye süreceklerini bana sorup durma,» diye cevap verdi Gregor.

«Canım, soruyorum işte, çünkü işittiğim bir dedikoduya göre, Kuban ırmağı üzerinde yeniden savunma hattı kurup tutunacaklar, ilkbaharda da yurda dönüşe geçeceklermiş.»

Gregor alaylı alaylı, «Kim tutunacakmış savunmada?» diye güldü.

«İşte, Kazaklarla kadetler. Başka kim olacak?»

«Saçmalıyorsun sen! Çevrede olup bitenleri gözlerin görmüyor mu? Herkes bir an önce sıvışmaya bakarken, kim kalkıp da direnişe geçecek?»

«Ah yiğidim, ah, ben de görüyorum işlerimizin bombok gittiğini, ama hâlâ inanamıyorum,» diye iç geçirdi Prohor. «Peki ama ya işin ucu yabancı bir ülkeye gemiyle kaçmaya, veya çağanoz gibi yandan yandan sokulmaya kadar gelip dayanırsa ne yapacaksın? Gidecek misin?»

«Peki, sen ne yapardın?»

«Benim durumum şu: sen nereye, ben de oraya. Herkes gittikten sonra ben arkada tek başıma kalacak değilim ya.»

«Tam benim düşündüğüm gibi. Koyun ağılına düştün mü bir kere, koyunların peşinden ayrılmayacaksın artık!»

«Koyunlar aptaldır, nereye olsa giderler. Yok, bu gibi konuşmalardan hayır gelmez. Akla yatkın bir laf et!»

«Kes şu bitmez dırdırını! Oraya varınca görürüz. Daha yarı yoldan mı başlayalım tasasını çekmeye?»

«Pekâlâ, öyle olsun! Bir daha ağzımı açıp da tek kelime sormayacağım,» dedi Prohor.

Ama ertesi gün, atları getirmeye gittiklerinde, yine açtı konuyu Prohor.

Bir saman tırmığının sapını inceliyormuş gibi yaparak, «Hiç Yeşillerden söz edildiğini duydun mu?» diye sordu çekine çekine.

«Evet; ne olmuş Yeşillere?»

«Şey, neyin nesidir yani şimdi ortaya çıkıveren bu Yeşiller? Kimden yanalar?»

«Kızıllardan.»

«Öyleyse neden 'Yeşiller' deniyor onlara?»

«Allah bilir! Ormanda saklandıkları için, herhalde.»

Prohor uzun boylu düşündükten sonra çekinerek, «Seninle ikimiz Yeşil olsak ha, ne dersin?» dedi.

«Bana göre değil pek.»

«Ama Yeşillerden başka bizi çarçabuk evimize kavuşturacak bir yol yok, var mı? Savaşa karşı olsunlar, askerleri evlerine yollasınlar da yeter, benim için hepsi bir, ister yeşil iblis olsunlar, ister mavi, isterse yumurta sarısı...»

«Sen hele azıcık daha bekle, bakarsın o da olur,» dedi Gregor.

Ocağın sonunda, çözülmekte olan buzlardan buğuların yükseldiği bir öğle vakti Gregor'la Prohor, Belaya Glina köyüne vardılar. Köye on beş bin kadar mülteci doluşmuştu, bunların rahat rahat yarısı da tifüslüydü. Kısa İngiliz kaputları, yarım gocuklar, uzun Kafkas paltoları giymiş Kazaklar sokak sokak dolaşıp kendilerine konaklayacak yer, atlarına yem arıyorlar, her yönde atlılar, kızaklar gidip geliyordu. Her avluda, yemliklerin çevresinde sıskası çıkmış düzinelerle at, miskin miskin saman geveliyordu; caddelerde, sokak aralarında bırakılmış kızaklar, ordu arabaları, cephane sandıkları duruyordu. Caddelerden birinde ilerledikleri sırada Prohor, bir çite bağlanmış boylu bir doru ata dikkatle bakıp, «Yahu; kuzenim Andrey'in atı bu be!» dedi. «Demek bizim Tatarski'lilerden var burada.» Kızaktan atlayıverdiği gibi, soruşturmak üzere eve girdi.

Birkaç dakika sonra Prohor'un kuzeni ve komşusu Andrey Topolskov, omuzuna attığı koputuyla dışarı çıktı. Ardı sıra gelen Prohor'la, kızağa doğru iri adımlar atarak, çatık bir suratla yaklaşıp, at teri kokan terli elini Gregor'a uzattı.

«Bizim köylülerle beraber misiniz?» diye sordu Gregor.

«Birlikte çekiyoruz çilemizi.»

«E, yolculuk nasıl geçti bari?»

«Herkesinki gibi. Nerde gecelesek, ardımızda birkaç insan, birkaç at bırakıyoruz...»

«Babam hâlâ yaşıyor mu, iyi mi?»

Topolskov gözlerini Gregor'dan kaçırarak içini çekti.

«Sana kötü haberlerim var, Gregor Panteleyeviç, çok kötü... Baban için dua oku; dün akşam ruhunu Tanrıya teslim etti. Öldü...»

Sapsarı kesilen Gregor, «Gömüldü mü?» diye sordu.

«Bilemeyeceğim. Bugün oraya uğramadım daha. Size evi göstereyim... Sağ yanı izle, emmi oğlu; köşeyi dönünce, sağdan dördüncü ev.»

Prohor atları sürüp, çinko damlı büyük bir eve geldi, çitin önünde dizginleri çekti. Ama Topolskov ona avluya girmesini söyledi.

Avlu kapısını açmak için kızaktan yere atlarken, «Burası da azıcık kalabalıktır, yirmi kişi kadar kalıyor,» dedi. «Ama bir yer bulunur size de.»

Hamam gibi ısınmış odaya önden Gregor girdi. Köyden tanıdıkları sıkış sıkıştılar odanın içinde; kimileri döşemenin üstünde oturuyordu, kimileri de uzanmıştı. Bir bölümü çizme ya da koşum takımı onarıyor, Panteley'in birlikte yola çıktığı ihtiyar Beshlebnov'un da aralarında yer aldığı üç kişi ise bir masada çorba içiyorlardı. Gregor'u görünce, Kazaklar doğruldular, onun kısa selamına hep bir ağızdan cevap verdiler.

Gregor, koyun postundan başlığını çıkarıp, çevresine göz gezdirirken, «Babam nerede?» diye sordu.

Beshlebnov sükûnetle, «Haberlerim kötü... Panteley Prokofyeviç öldü,» diye cevap verdi. Kaşığını bıraktı, paltosunun yeniyle ağzını silip ıstavroz çıkardı. «Dün gece göçtü; Tanrı katına kabul olunur, inşallah!»

«Biliyorum. Gömüldü mü, peki?»

«Daha gömülmedi. Bugün gömecektik onu, hâlâ burada. Misafir odasına taşıdık, orası soğuk da. Böyle işte.» Beshlebnov bitişik odanın kapısını açtı ve özür dilercesine, «Kazaklar onunla aynı odada kalmak istemediler, koku oldukça ağır, hem burası daha iyi... Bu oda ısıtılmıyor.»

Koskocaman oda kendir tohumu ve fare kokuyordu acı acı. Bütün bir köşeye tepeleme akdarı ve kendir tohumu yığılıydı; bir kerevetin üstünde de un fıçıları, tereyağı fıçıları duruyordu. Panteley Prokofyeviç, odanın ortasında bir haşanın üzerine uzatılmıştı. Gregor, Beshlebnov'u kenara çekip, odaya girdi, babasının yanında durdu.

Beshlebnov alçak sesle anlattı ona: «İki hafta hasta yattı. Yolda, Meçetka'dayken tifüs yere serdi onu. Burada da işte, rahmete kavuştu babacığın... Hayat dediğin böyle...»

Gregor eğilerek babasının yüzüne baktı. Hastalık Panteley Prokofyeviç'in yüz çizgilerini değiştirmiş, bambaşka bir insan yapmıştı onu. Kanı çekilen sarkık yanaklarını fırça gibi kır bir sakal kaplamış, bıyıkları ağzın üzerinden aşağı sarkmıştı. Gözleri yarı kapalıydı ve mavimtırak gözakları o ışıltılı canlılığını, pırıltısını çoktan yitirmişti. Alt çenesi kırmızı bir yağlıkla bağlanmıştı ve sakalın kıvırcık, kırçıl kılları, yağlığın kırmızı kumaşı yanında daha bir beyaz, daha gümüş rengi görünüyordu.

Son bir kez dikkatle bakıp, bu sevgili yüzü belleğine kazımak üzere Gregor diz çöktü ve elinde olmaksızın dehşetle, tiksintiyle ürperdi: Panteley'in balmumunu andıran ağarmış yüzünde, göz çukurlarını ve yanakların kırışıklarını dolduran bitler kaynıyordu. Bütün yüzü, kımıldayan, canlı bir tabaka halinde kaplamıştı bitler; sakalın kılları arasında kaynaşıyor, kaşların arasında dolaşıyor, Panteley'in uzun mavi ceketinin sert yakasının çevresinde kesiksiz bir kır şerit meydana getiriyordu.

Gregor ile başka iki Kazak, donmuş, demir gibi sertleşmiş killi toprakta küskülerle bir mezar kazdılar. Prohor, tahta parçalarından kaba saba bir tabut çaktı. Gün kavuşurken Panteley Prokofyeviç'i dışarı taşıyıp, Stavropol'un gurbet toprağına verdiler. Bir saat kadar sonra da, köyde ışıklar kırpışmaya başlarken, Belaya Glina'dan çıkıp, Novopokrovskaya yönünde yola koyuldu Gregor.

Korenovski köyünde Gregor fenalaştı. Prohor yarım gün boyunca hekim arayıp durdu, en sonunda yarı sarhoş bir askerî cerrah bulmayı başararak eve gelmesi için onu güçlükle kandırabildi. Hekim, kaputunu bile çıkarmadan Gregor'u muayene etti, nabzına baktı ve güvenle açıkladı: «Tifüs nüksetmiş. Yüzbaşım, size tavsiyem, yolculuğunuzu kısa kesmenizdir; yoksa yolda ölürsünüz.»

Gregor, «Kızılları beklemek için mi?» diye ekşi ekşi gülümsedi.

«Kabul etmek gerekir ki, Kızıllar henüz oldukça uzaktalar.»

«Ama yaklaşacaklar.»

«Bundan hiç kuşkum yok. Yalnız, sizin burada kalmanız daha iyi olur. Bence böylesi kötünün iyisidir.»

«Hayır, ben ne yapar eder, giderim,» dedi Gregor kararlı bir sesle ve subay ceketini giydi. «Bana bir ilaç verirsiniz, değil mi?»

«İstiyorsanız gidersiniz; kimse işinize karışmaz. Ben görevimin gereği olarak yapmanız gerekeni size söyledim, artık bundan ötesi keyfinize kalmış. İlaca gelince, en iyisi istirahat ve bakımdır, ama eczacı gittiği için elimde kloroform, iyod ve ameliyatta kullanılan alkolden başka bir şey yok.»

«İyi ya, biraz alkol verin bana öyleyse!»

«Hay hay. Nasıl olsa yolda öleceksiniz, o bakımdan içki bir şeyi değiştirmez. Emir erinizi benimle yollayın, size bir kilo vereyim; iyi yürekliyimdir ben...»

diyerek Gregor'u selamladı hekim ve zayıf adımlarla çıktı.

Prohor içkiyi getirdi, bir yerlerden iki atla çekilen canı çıkmış bir araba bulup buluşturdu, atları koştu ve odaya girerken, acımasız bir alaycılıkla bildirdi: «Araba bekliyor, Eyselans!»

Bir kere daha, sıkıcı günler birbirini izleyerek sıralanmaya başladı.

Kuban'da, güneyin aceleci ilkbaharı Kafkaslar'ın eteklerinden doğru geliyordu. Bozkırdaki karlar birden eriyivermiş, parlak kara toprağı parça parça meydana çıkarmıştı; dereler gümüş sesleriyle çağıldıyor, yolun üstünde benekler halinde kirli kar birikintileri göze çarpıyor, göz alabildiğine, masmavi uzaklıklar baharı müjdeleyen hafif bir pırıltıya bürünüyor, engin Kuban gökleri daha derinleşiyor, daha mavileşiyor, daha ılınıyordu.

Güneşi yiyen kış buğdayı, bir iki gün içinde uç vermişti; sürülü tarlaların üzerinde beyaz bir buğu yükseliyordu. Atlar balçık yolda bata çıka ilerliyor, topuklarına kadar çamura gömülüyor, tekerlek izlerinde zorlanıyor, sırtları gerilip ter içinde tütüyorlardı. Düşünceli bir davranışla atların kuyruklarını bağlamış olan Prohor sık sık yere iner, çamurun içinden çekip çıkardığı ayaklarını sürüye sürüye arabanın yanıbaşında yürüyerek söylenirdi: «Çamur değil, katran bu be, vallahi billahi, katran! Bu yol bitene kadar ter dökecek atlar!»

Gregor arabanın içinde uzandığı yerde hiç konuşmaz, titreye titreye kendini sarıp sarmalamaya çalışırdı. Ne var ki, konuşacak kimse olmadı mı, yolculuk Prohor'a can sıkıcı gelirdi. Arada bir Gregor'un bacağına ya da koluna dokunup, «Bu çamur da yetti artık!» derdi. «İn aşağı da biraz sen dene bakalım! Ne iyi be, tam da hastalanmanın sırasıydı!»

Gregor işitilmez bir sesle, «Canın cehenneme!» diye fısıldardı.

Ne zaman birisine rastlasalar, Prohor sorardı: «İlerde çamur daha mı berbat, yoksa aynı mı?»

Gülerek, şakayla karışık bir cevap verilir, canlı biriyle iki üç laf etmekten hoşnut, Prohor bir süre daha ses etmeden yürümeye devam eder, atları sık sık durdurup, yağız alnında biriken iri ter damlalarını silerdi. Yanlarından zaman zaman atlılar gelir geçer, Prohor içinden gelen bir istekle onları durdurur, selam alıp verir, nereden gelip nereye gittiklerini sorardı. Sözünü de hep şöyle bağlardı:

«İlerlemekle zaman kaybediyorsunuz... Daha ilerde hiç at süremeyeceksiniz. Neden mi? Çünkü oralarda çamur öyle derin ki, o taraflardan gelenler söyledi bana, çamur atların karnına kadar geliyormuş, araba tekeri dönmüyormuş, kısa boylu yayalar ise bir düştüler mi yol üstünde boğulup gidiyormuş. Yalanım varsa, ne olayım! Biz niye mi gidiyoruz? Başka çaremiz yok ki; yanımda hasta bir piskoposu taşıyorum, eh, piskoposlarla Kızılların araları da iyi değildir...»

Atlılar çoğunlukla Prohor'a neşeli bir küfür sallayarak sürüp giderlerdi. Ama bazıları durup ona sert sert bakarak, şöylesine hakaretlerde bulunurlar: «Don'dan çekilenler arasında budalalar da var demek? Sizin bölgedekilerin hepsi sana mı benzer?»

Grubundan ayrı düşen Kuban Kazaklarından biri, kendisini böyle saçma sapan konuşmalarla alıkoyduğu için Prohor'a adamakıllı öfkelendi. Tam kamçısını Prohor'un suratına indirecekti ki, beriki inanılmaz bir çeviklikle arabaya atlayıp, velensenin altından karabinasını çektiği gibi, dizlerinin üstüne yatırdı. Kuban Kazağı atını sürüp, küfürler yağdırarak giderken, Prohor kahkahadan kırılarak onun ardından seslendi:

«Burası Çariçin'e benzemez, mısırların arasına saklanamazsın! Ulan yarma, dangalak seni! Dönsene geri, yulaf ezmesi! Eteklerini topla, eteklerini, çamura beleyeceksin yoksa! Kanatlandın mı ulan tavuk hır-

sızı? Gidi karı kılıklı seni! Sokağa atacak kurşunum olsaydı, ardından yollardım bir tane! Bırak ulan o kamçıyı elinden, duyuyor musun?»

Can sıkıntısından, işsizlikten ne yapacağını şaşıran Prohor, kendine göre eğlenmenin bir yolunu buluyordu.

Hastalığının birinci gününden itibaren Gregor, rüyadaymış gibi yaşıyordu. Zaman zaman bilincini kaybediyor, sonra yine kendine geliyordu. Yine böyle anlardan birinde, uzun süren bir baygınlıktan ayılıp, kendine geldiğinde, Prohor onun üzerine eğildi.

«Hâlâ sağ mısın?» diye sordu, Gregor'un donuk gözlerine acımayla bakarak.

Tepelerinde ışıl ışıl bir güneş vardı. Kara kanatlı yaban kazı sürüleri kâh bir araya toplanıp, kâh kadife gibi, siyah bir çizgi halinde açılarak çığlık çığlığa masmavi gökyüzünü bir uçtan öbür uca geçiyorlardı. Üstünde apansızın bitiveren genç otlarla, ılınmış topraktan, sarhoş edici bir koku fışkırıyordu. Gregor hızlı hızlı soluyarak, insanın canına can katan ilkbahar havasını istekle ciğerlerine çekti. Prohor'un sesi kulağına pek cılız ulaştı, çevresindeki her şey ona gerçekdışı, inanılmayacak kadar ufalmış ve uzak göründü. Arkalarından doğru, uzaklığın bastırdığı top sesleri derinden derine gümbürdüyordu. Yakınlarda bir yerde, demir çemberli araba tekerlekleri tekdüze bir makamda takırdıyordu; atlar homurtu koyuveriyor, kişniyor, insan sesleri duyuluyordu. Burnuna, pişmiş ekmeğin, samanın ya da at terinin geniz yakan kokusu çalındı. Bütün bunlar Gregor'un bilincine sanki başka bir dünyadaymış gibi geldi. Bütün iradesini zorlayarak Prohor'un sesini dinledi ve büyük bir çaba harcayarak, emir erinin kendisine bir soru sormakta olduğunu anladı:

«Bir yudum süt ister miydin?»

Tanıdık, tatlı bir lezzeti olan soğuk, yoğun bir sıvının ağzına akıtıldığını hissederek, Gregor, zorlukla

hareket ettirdiği dilini kavrulmuş dudaklarında gezdirdi. Birkaç yudumdan sonra dişlerini kenetledi. Prohor matarasının tapasını tıkadı ve tekrar Gregor'un üzerine eğildi; Gregor, onun sorduğu soruyu işitmekten çok, Prohor'un çatlak dudaklarının hareketinden çıkardı.

«Seni bu köyde bırakmam daha doğru olmaz mı, ne dersin? Yola devam etmek zor olacak senin için, öyle değil mi?»

Gregor'un yüzünde acılı, tasalı bir ifade belirdi; bir kere daha bütün iradesini kullanarak fısıldadı:

«Götür beni — ben ölene dek...»

Prohor'un yüzünden kendisini işittiğini anladı ve içi rahatlayıp gözlerini kapadı, bilincinin kayboluşunu bir kurtuluş sayarcasına, kendini dünyanın gürültü, patırtısından çekerek, kendinden geçişin koyu karanlığına gömüldü.

XXVIII

Abinskaya köyüne kadarki bütün yolculuktan sadece bir şey kalmıştı hatırında Gregor'un: zifiri karanlık bir gece, iliklerine işleyen keskin bir soğukla uyanmıştı. Arabalar yol boyunca, üçü beşi yan yana ilerliyordu. Tekerleklerin çıkardığı bitmek tükenmek bilmeyen boğuk takırtılara, insan seslerine bakılırsa, araba katarı son derece büyüktü. Kendisinin içinde bulunduğu araba, ortalarda bir yerdeydi. Atlar adetayla gidiyordu. Prohor dilini şaklatıyor, arada bir de kısık sesle, «Deh, deh!» diye kırbacını sallıyordu. Gregor, meşin kırbacın çıkardığı ince ıslığı duyuyor, atların, falakaları takırdatıp koşumlara daha bir güçle asıldıklarını, arabanın hızlandığını, bazen de araba okunun öndeki brıçkanın arkasına tosladığını hissediyordu.

Gregor gocuğunun kenarlarını zorlukla çekip iyice sarındı ve yattığı yerde sırtüstü döndü. Kapkara gök-

yüzünde rüzgâr bir uçtan aldığı kocaman kocaman bulut yığınlarını öbür uca, güneye sürüklüyordu. Pek seyrek olarak tek bir yıldız, bulutların içindeki ufacık bir aralıktan sarı bir kıvılcım gibi bir an görünüyor, hemen ardından koyu karanlık bozkırı yine kaplıyor, rüzgâr telgraf tellerinde acı acı ıslık öttürüyor, inceden inceye de bir yağmur serpeliyordu.

Yolun sağ yanı boyunca bir süvari kolu ilerliyordu. Gregor'un kulakları, uzun zamandır alışık olduğu o iyice sıkılmış Kazak teçhizatının ritmik şakırtısını, sayısız at toynağının çamurda düzenli aralıklarla çıkardığı boğuk şapırtıyı hemen aldı. En azından iki bölük geçip gitmişti, ama toynakların şapırtısı hâlâ kesilmemişti: yolun kenarında ilerleyen kol, bir alay olmalıydı. Birden, ön taraflardan, bir solistin yiğit sesi, suskun bozkırın üstünde kuş gibi yükseliverdi:

Oy, ırmağın kıyısında, kardeşler, kıyısında
Kamişinka'nın,
Şanlı bozkırın üstünde, uçsuz bucaksız Saratov
Bozkırının...

Yüzlerce ses, bu çok eski Kazak şarkısına hep bir ağızdan katıldı ve bütün bu seslerin üstünde, bu koroya eşlik eden bir tenorun sesi, olağanüstü gücüyle, olağanüstü güzelliğiyle dans edercesine yükseldi. Bassolar yavaş yavaş sönerken, çınlamasıyla onları bastıran tenor ses, karanlığın içinde bir yerlerde hâlâ titreşiyor, yürekleri yakıyordu. Ama bu arada solist, şarkının ikinci kıtasına geçmişti bile:

Oralarda yaşardı özgür olarak, yine özgürce
oralarda ölürdü,
Don Kazakları, Greben Kazakları ve Yayık'ın
Kazakları hep..

Gregor'un içinde bir şeyler koptu sanki. Gözlerinden yaşlar boşanarak, ansızın hıçkırıklarla sarsılmaya başladı; kederinden boğazı düğümlendi. Gözyaşla-

rını, hıçkırıklarını yutarak,solistin başlamasını heves·le bekledi ve solist başladığında, onun ardı sıra, ta çocukluğundan beri bildiği güfteyi sessiz sessiz mırıldandı:

Atamanları da Yermak idi, Timofey'in oğlu,
Astaşka'ydı reisleri, Lavrenti'nin oğlu...

Solistin ağzından şarkının daha ilk kelimeleri çıkar çıkmaz, arabalarla yolculuk eden Kazaklar konuşmayı kestiler, sürücüler atlarını dehlemeyi bıraktılar, binlerce arabalık o koskoca kafile derin ve duyarlı bir sessizlik içinde yol aldı. Solist her dizenin ilk kelimelerini, hecelerin üstüne basa basa söylerken, sadece tekerleklerin takırtısıyla, çamuru çiğneyen toynakların şapırtısı duyulabiliyordu. Çağlar boyunca yaşamış, bozkıra egemen olmuş çok, ama çok eski bir şarkıydı bu. Bu şarkı sade, basit kelimelerle Kazakların, bir zamanlar gözünü budaktan sakınmaksızın çarların orduları üstüne yürüyüp onları perişan eden, hafif korsan tekneleriyle Don üzerinde, Volga üzerinde dolaşarak çarın gemilerini vuran, tüccarları, soyluları ve valileri 'sızdıran' özgür atalarını; ta Sibiryaları boyunduruk altına alan Kazakları anlatıyordu. Şimdiyse, bu özgür Kazakların Rusya halkına karşı giriştikleri şerefsiz bir savaşta yenilip, geri çekilmekte olan torunları, bu görkemli şarkıyı kederli bir sessizlik içinde dinliyorlardı.

Alay geçip gitti. Arabaları gerilerde bırakan şarkıcılar, mülteci kafilesinin çok ilerisindeydiler artık. Bununla birlikte, daha epeyce bir zaman, arabalar büyülü bir sessizlik içinde yol aldı ve bunlardan ne bir laf çıktı, ne de yorgun atlara bir bağırış. Ama karanlığın içerlerinden, o şarkı, uzaktan uzağa yankılanarak geri dönüyor, coşkun Don gibi dört bir yana yayılıyordu:

...Hepsinin aklında bir tek düşünce vardı:
Yaz gelip geçecek, gelip geçecek yazın sıcağı,

Kış varıp gelecek, kardaşlar, varıp gelecek
kışın soğuğu.
Nasıl, kardaşlar, nerede, kardaşlar, geçireceğiz
bu kışı?
Yayık'a gitsek, uzundur, çok, çook uzundur yolu,
Volga'da dolansak, herkes hırsız sanır bizi;
Varıp Kazan şehrine gitsek, orada da çar durur;
Hani şu korkunç çar, İvan Vasilyeviç...

Artık koronun sesi duyulmuyordu, ama solistinki hâlâ yüksek ve alçak perdelerde dalgalanıyor, sonra yeniden gürlercesine çınlıyordu. Herkes yine aynı gergin, sinirli sessizlik içinde dinliyordu.

Gregor ayrıca, sanki bir rüyadaymış gibi, sıcak bir odada kendine geldiğini hatırlıyordu. Gözlerini açmadan, bedeninin her yanıyla, temiz yatak çarşafının tatlı serinliğini hissetti; keskin ilaç kokuları burnunu gıcıkladı. Önce kendini hastanede sandı; ama bitişik odadan erkek kahkahaları tufanı geliyor, tabak çanak şakırtısı, sarhoş sesleri duyuluyordu. Tanıdık bir kalın erkek sesi şöyle diyordu: «...Bir de akıllı geçinirsin! İlk iş, alayımızın yerini bulacaktın, sana yardımımız dokunurdu. Her neyse, çek bakalım! Hüngür hüngür ağlayacak ne var, şimdi?»

Prohor ağlamaklı, sarhoş bir sesle cevap veriyordu: «Tanrı aşkına, nerden bilebilirdim? Onu beslemek kolay mı geldi sanıyorsunuz? Yudum yudum besledim onu, küçük bebek gibi yemeğini çiğneyip ağzına verdim, süt içirdim, vallahi de billahi de! Ekmek çiğneyip ağzına tıktım, Tanrı hakkı için! Dişlerini kılıcının ucuyla araladım. Bir defasında gırtlağından aşağı süt döküyordum, tıkandı az daha gidiyordu... bir düşünsenize...»

«Dün banyosunu da yaptırdın mı?»

«Yaptırdım, saçlarını da kırktım, bütün paramı da süte verdim... Hani, üzüldüğüm filan yok param gitti diye, vız gelir tırıs gider. Ama yemeği çiğneyip de elimle ağzına vermek zorunda kalışım! Kolay mı

sanıyorsun? Sakın kolay molay demeye kalkma, rütbene filan bakmam, patlatırım bir tane.»

Prohor, Harlampi Yermakov ile, Karakul kalpağını ensesine yıkmış bir vaziyette, yüzü pancar gibi kızarmış olan Piyotr Bogatiryov, bir de Platon Ryabçikov ve başka iki yabancı Kazak hep birlikte Gregor'un odasına girdiler.

Gregor'a doğru sarsak adımlarla yaklaşırken, «Uyanıkmış!» diyerek deliler gibi bağırdı Yermakov.

Coşkulu Platon Ryabçikov, elinde bir şişe sallayarak, bir yandan da gözyaşları dökerken, gürledi: «Grişa! Sevgili koca delikanlım benim! Çir boyunda nasıl da eğlenmiştik, hatırladın mı? Nasıl da savaşmıştık, ama? Nereye gitti bizim şansımız, yahu? Ne hale sokuyor bu generaller bizi, ordumuzu ne hale getirdiler? Lanet olsun, hepsine! Sen yine yaşıyorsun ya? Al, iç, hemen kendini toparlarsın. Saf alkoldür!»

«İşte böyle, sonunda bulduk seni yine!» diye mırıldanan Yermakov'un, kara, parlak gözleri sevinçle ışıldıyordu. Bütün ağırlığıyla kendini Gregor'un karyolasına bırakınca, karyola Yermakov'un ağırlığı altında bel verdi.

Kazakların tanıdık yüzlerine bakmak için gözlerini güçlükle kaldırırken, zayıf bir sesle, «Neredeyiz?» diye sordu Gregor.

«Yekaterinodar'ı ele geçirdik şimdi! Yakında daha da ötelere kadar çekileceğiz. İç, Gregor Panteleyeviç, eski dostumuz bizim! Kalk ayağa, Allah aşkına! Seni böyle yatakta görmek dokunuyor bana!» Ryabçikov, Gregor'un ayaklarına kapandı. Ne var ki, deminden beri gülümseyen ve görünüşe göre öbürkülerden daha ayık olan Bogatiryov, onu palaskasından tuttuğu gibi havalandırıverdi, sonra da dikkatle yere bıraktı.

Yermakov, «Aman şişeyi al elinden! Hepsini dökecek!» diye korkuyla bağırdı. Yayvan bir sarhoş sırıtışıyla Gregor'a dönerek, «Neden içtiğimizi biliyor musun?» dedi. «Hepimizin fena halde canı sıkılıyor-

ken, el kesesinden eğlenme fırsatı çıktı: Kızılların eline geçmesin diye, bir şarap deposunu yağmaladık. Ele geçirdiğimiz ganimeti bir görecektin! İnanılır gibi değil! Sarnıçlardan birine, tüfekle ateş ederek delik açtık, musluktan su akar gibi boşaldı içki. Sarnıcı kurşunlarla delik deşik ettik, her deliğin başında bir kişi, deliğe kasketini mi dayayanı istersin, kova mı, matara mı, bu arada bazıları da, hemen oracıkta, avuç avuç içtiler. Depoya bekçilik eden iki Gönüllüyü doğrayıp, mala el koyduk, işte asıl cümbüş ondan sonra başladı. Bir baktım, Kazaklardan biri sarnıcın tepesine çıkmış, meğer yukardan şarabı at kovasıyla çekmek istermiş. Ne var ki, sarnıca düşüp boğuldu. Beton bir zemindi, her yandan akan içki orasını doldurup dizlerimize kadar yükseldiğinden, içki gölünde dolaşan Kazaklar eğilip eğilip, dereden su içen atlar gibi, ayaklarının hemen dibinden içki içiyorlardı. Sonra da oracığa yığılıveriyorlardı... Korkunç bir şeydi bu, ama gülmemek de elde değildi. İçkiden çatlayacak olanların sayısı birde de kalmayacaktı elbet! Orada da şanımızı yere düşürmedik, çok şükür! Gözümüz toktur bizim; rahat rahat beş kova dolusu alan bir fıçıyı yuvarlayıp götürdük, yeter bize. Doyasıya iç, ciğerimin köşesi! Bizim güzel Don'umuz da sıfırı tüketti nasıl olsa. Platon az kaldı boğuluyordu. Yere yuvarlayıp çiğnediler onu. Ağız dolusu bir iki yuttu, gitti, gidecek. Güçbela çektim, çıkardım onu ordan.»

Hepsi de fena halde içki, soğan, tütün kokuyordu. Gregor hafiften bir mide bulantısına ve baş dönmesine engel olamadı. Dudaklarında cılız, bitkin bir gülümseyişle, gözlerini kapadı.

Bir hafta kadar, Yekaterinodar'da Bogatiryov'un tanıdığı olan bir hekimin evinde kaldı, hastalığı atlatıp yavaş yavaş kendine geldi. Sonra da, Prohor'un dediği gibi «kendini toparlamaya başladı.» Ve geri çekilme olayından bu yana ilk kez Abinskaya köyünde ata bindi.

*

Novorossisk boşaltılmaktaydı. Vapurlar, Rus para babalarını, büyük toprak sahiplerini, general ailelerini ve nüfuzlu politikacıları Türkiye'ye taşıyıp duruyordu. Bütün rıhtımlarda, gece gündüz gemiler yükleniyordu. Kadetler, takımlar halinde, yükleme boşaltma işçileri gibi çalışıyor, vapurların ambarlarını askerî malzemeyle, soylu mültecilerin sandıklarıyla, kutularıyla dolduruyorlardı.

Gönüllü Ordu kuvvetleri yolda Don ve Kuban Kazaklarını geride bıraktılar, Novorossisk'e ilk varan da onlar oldu. Nakliye gemilerine doluşuverdiler. Gönüllü Ordu kurmayları basiretli olduklarından, körfezde demirli duran, *'The Emperor of India'* adlı İngiliz dretnotuna kapağı attılar. Çarpışmalar Tonnelnaya yakınlarında sürüp gidiyordu. Şehrin sokaklarını on binlerce kişilik mülteci kalabalığı doldurmuştu. Durmadan yeni yeni askerî kuvvetler geliyordu. Rıhtımlardaki yığışma anlatılır gibi değildi. Terkedilmiş atlar, binlercesi bir arada sürüler halinde, Novorossisk'i çevreleyen tepelerin kireçli yamaçlarında başıboş dolaşıyordu. Limanın çevresindeki sokaklarda tepeleme, bırakılmış Kazak eyerleri, teçhizat ve askerî malzeme yığılıydı. Şehirde hızla yayılan söylentilere göre, sadece Gönüllü Ordu birlikleri gemilere alınacak, Don ve Kuban Kazakları ise cebri yürüyüşle Gürcistan'a gideceklerdi.

25 Mart 1920 sabahı Gregor'la Platon Ryabçikov, İkinci Don Kolordusu kuvvetlerinin gemilere bindirilip bindirilmeyeceğini anlamak için rıhtıma indiler. Önceki akşam Kazaklar arasında yayılan söylentiye göre, General Deniken, teçhizat ve atlarını ellerinde bulunduran bütün Don Kazaklarının Kırım'a nakledileceklerine dair bir emir yayımlamış.

Salsk Bölgesinden gelen Kalmuklar kalabalığının doldurduğu rıhtımda iğne atılsa yere düşmezdi. Maniç'den, Sal'den at sürülerini, develerini önlerine katıp gelmişler, hatta tahta kulübelerini bile ta denizin

kıyısına kadar getirmişlerdi. Gregor'la Ryabçikov burunlarına pis pis kuyrukyağı kokuları dolarak, kalabalığı yara yara ilerleyip, rıhtıma bağlı duran kocaman bir nakliye gemisinin iskelesine vardılar. İskeleleri Markov Tümeni subaylarından kurulu, takviyeli bir karakol koruyordu. Don Kazaklarının topçuları biraz ötede, toplu bir halde, gemiye bindirilmeyi bekliyorlardı. Geminin kıçüstüne karmakarışık yerleştirilen toplar haki brandalarla örtülüydü. Kalabalığın arasında dirsekleriyle kendine yol açan Gregor, kara bıyıklı, üstü başı temiz bir çavuşa sordu:

«Ne bataryası bu, arkadaş?»

Çavuş Gregor'a göz ucuyla şöyle bir bakıp, isteksizce cevap verdi:

«36'ıncı.»

«Kargin'in komutasındaki?»

«Evet.»

«Yükleme işine kim bakıyor?»

«İşte orada, parmaklığın yanındaki. Albay mıdır, nedir.»

Ryabçikov, Gregor'u kolundan çekerek öfkeli öfkeli söylendi: «Çekip gidelim burdan allasen, canları cehenneme! Bunlardan anlayış göreceğini mi sanıyorsun? Dövüştüğümüz sıralar bize muhtaçtılar, ama artık bize ihtiyaçları kalmadı...»

Çavuş, sıraya sokulmakta olan topçulara gülümseyerek göz kırptı. «Hadi gene, şanslısınız askerler! Subayları bile geri çeviriyorlar!»

Yükleme işine bakan albay, iskeleden çevik adımlarla aşağı iniyordu; hemen ardı sıra ise, pahalı kürk paltosunun önü açık, dazlak kafalı bir memur telaşla geliyordu. Memur, fok derisi kasketini göğsüne bastırarak, bir şeyler söyledi. Terli yüzünde, miyop gözlerinde öylesine yalvaran bir ifade vardı ki, albay başını çevirerek kaba bir tavırla bağırdı: «Size daha önce söyledim ya bir kere! Musallat olmayın başıma, yoksa emir verir attırırım sizi gemiden. Aklınızı ka-

çırmışsınız siz! Nereye koyayım süprüntülerinizi sizin? Kör müsünüz? Baksanıza, neler oluyor burada. Aman, defolun gidin! Allah aşkına, canınız isterse gidin Deniken'in kendisine şikâyet edin! Yapamam dedim mi size... yapamam! Rusça bilmez misiniz?»

Can sıkıcı memurdan kurtulmak için dönen albay, Gregor'un önünden geçmeye çalıştı. Gregor onun önünü kesip, elini kasketinin siperliğine götürdü, heyecanla sordu: «Subaylar bineceklerinden emin olabilirler mi?»

«Bu gemiye değil. Yer yok.»

«O halde, hangi gemi kalıyor geriye?»

«Tahliye merkezinden öğrenirsiniz.»

«Oraya gittik, ama bir şey bildikleri yok.»

«Eh, ben de bir şey bilmiyorum. Bırakın, geçeyim!»

«Ama 36. Bataryayı bindiriyorsunuz. Bize neden yer olmuyormuş?»

«Bırakın geçeyim, dedim size! Danışma bürosu değilim ben!» «Albay, Gregor'u hafifçe kenara itmek istedi, ama Gregor bacaklarını iki yana açmış, sımsıkı basıyordu yere. Gözlerinin içinde mavimtırak kıvılcımlar yanıp yanıp sönüyordu.

«Demek artık bize ihtiyacınız yok, öyle mi? Ama önceleri vardı, değil mi? Çekin elinizi: kımıldatamazsınız beni!»

Albay, Gregor'un gözlerinin içine baktı ve çevresine göz gezdirdi; Markov inzibatları, tüfeklerini çaprazlama ileri uzatarak iskelenin başını tutmuşlar, dalgalanan kalabalığı zaptetmekte güçlük çekiyorlardı. Albay gözlerini Gregor'dan kaçırarak, bezgin bir tavırla sordu:

«Hangisi sizin alayınız?»

«Ben 19. Don Alayındanım; ötekiler çeşitli alaylardan.»

«Hepiniz kaç kişisiniz?»

«On.»

«Alamam. Yer yok.»

Ryabçikov, alçak sesle konuşan Gregor'un burun deliklerinin titrediğini gördü: «Oynadığın oyun nedir senin ulan, alçak herif? Ulan ardçı biti, seni! Bırak geçelim hemen, yoksa...»

Öfkeli Ryabçikov, yüreği yağ bağlayarak, «Hah, şimdi Grişa onu paralayıverecek!» diye aklından geçirdi. Ama iki tane Markov inzibatının, tüfeklerinin dipçikleriyle kalabalığın arasında kendilerine yol açarak albayın imdadına geldiklerini görünce, Gregor'un koluna dokundu: «Bırak, uyma sen ona, Gregor. Hadi gel, hadi...»

Albay, yüzü bembeyaz kesilerek, «Budalasınız siz! Bu davranışınızın hesabını da vereceksiniz!» dedi. Markov inzibatlarına dönerek, Gregor'u gösterdi.

«Efendiler! Şu saralıyı yatıştırın! Burada düzeni sizin kurmanız gerekir. Komutanla görülecek acele işim olduğu halde, burada dikilip bir sürü abuk sabuk lafı dinlemek zorunda bırakılıyorum...» Aceleyle Gregor'un yanından sıyrılıp, geçti.

Koyu mavi subay üniformasının omuzlarında teğmen apoletleri taşıyan, uzun boylu, bıyıkları özenle kırpılmış Markov inzibatı, Gregor'a yaklaşarak sordu:

«Ne istiyorsunuz? Neden disiplini bozuyorsunuz?»

«Vapurda bir yer — istediğim bu işte.»

«Alayınız nerede?»

«Bilmem.»

«Kâğıtlarınızı gösterin bana?»

Tombul yüzlü, burundan sıkma gözlüklü bir delikanlı olan öbür inzibat, kalın, ama gençlere özgü çatal sesiyle, «Karakola götürelim onu, daha iyi,» dedi. «Hiç vakit kaybetme, Visotski.»

Teğmen, Gregor'un kâğıtlarını dikkatle okuyup, geri verdi.

«Alayınızı bulmalısınız Size buradan ayrılmanızı ve bindirme işini engellememenizi salık veririm. Disiplini olsun, rütbesine bakılmaksızın, tutuklamak

emri verildi bize.» Teğmen dudaklarını büzüp, yan gözle Ryabçikov'a bakarak, Gregor'un kulağına eğildi ve fısıldadı: «Otuz Altıncı Batarya komutanıyla bir konuşmanızı salık veririm. Onların safında durur, gemiye binersiniz.»

Teğmenin fısıltısını duyan Ryabçikov, neşeyle Gregor'a döndü:

«Sen Kargin'in yanına git, ben de varayım bizim çocukları getireyim. Çantandan başka neyini getirmemi istersin?»

Gregor kayıtsızca, «Birlikte gideriz,» dedi.

Geri dönerlerken yolda, Semyonovski köyünden bir Kazak tanıdığa rastladılar. Üstü brandayla örtülü, koskoca bir araba dolusu ekmeği rıhtıma götürüyordu. Ryabçikov adama seslendi: «Selam, Fiodor! Nereye böyle, bu gidiş?»

«A, Platon'la, Gregor Panteleyeviç! Selam! Yol hazırlığı işte, alayımın ekmeğini götürüyorum. Pişirene kadar canımız çıktı, ama ne yaparsın, yoksa bütün yol boyunca yulaf lapasına kalırdık.»

Gregor arabanın yanına yaklaşıp sordu:

«Senin ekmeklerin hepsi tartılı mı, yoksa sayılı mı?»

«Kim kalkıp da sayar, Allah aşkına? Neden, yoksa ekmek mi istiyorsun?»

«Evet.»

«Al öyleyse.»

«Kaç tane alabilirim?»

«Taşıyabildiğin kadar; çok var burada.»

Ryabçikov, birbiri ardına bir sürü somunu alan Gregor'u hayretler içerisinde seyretti, sonunda merakını yenemeyerek, sordu: «Bu kadar somunu ne yapacaksın, yahu?»

Gregor kısaca, «Gerekli,» dedi.

Arabanın sürücüsünden iki tane çuval istedi, ekmekleri çuvallara doldurdu, adama ekmekler için teşekkür edip, allahaısmarladık dedikten sonra, Ryabçi-

kov'a emretti: «Birini sırtlan bakalım; ikisini de götüreceğiz.»

Ryabçikov çuvalı sırtına vururken, şakacı bir tavırla, «Kışı burada geçirmek niyetinde değilsindir, inşallah?» diye sordu.

«Kendim için değil ekmekler.»

«Kimin için, öyleyse?»

«Atım için.»

Ryabçikov çuvalı sırtından savurduğu gibi, yere indiriverdi ve büyük bir şaşkınlık içinde, sordu:

«Şaka mı ediyorsun?»

«Yo, sahi söylüyorum.»

«Yani sen — kafanın içinde ne var senin, Panteleyeviç? Kalmaya mı niyetlisin yoksa? Aklından geçen bu mu?»

«Üstüne bastın. Hadi, kaldır çuvalı da, gidelim. Atımı doyurmam gerek; kemire kemire şimdiden yemliği ufaladı. Atın her zaman bir yararı dokunabilir insana, yaya da askerlik yapılmaz ki.»

Konaklama yerine varana kadar bütün yol boyunca, Ryabçikov ağzını açıp tek laf etmedi, sadece, çuvalı bir omuzundan öbürüne aktararak, homurdandı durdu. Avlu kapısına yaklaşırlarken, sordu: «Çocuklara söyleyecek misin?» Sonra, cevabı beklemeden, güvenik bir sesle, «Amma da akıl şimdi bu seninkisi de!» dedi. «Peki, ama biz ne olacağız?»

«Orası sizin bileceğiniz şey,» diye cevap verdi Gregor, yapmacık bir kayıtsızlıkla. «Madem bizi almıyorlar, madem bize ayıracak yerleri yok, eh, demek ki, bize ihtiyaçları da yok! Öyleyse bizim onlara ihtiyacımız neden olsun, onlara yalvar yakar mı olacağız? Gitmeyiveririz biz de. Şansımızı deneriz. Yürüsene; ne çakılıp kaldın kapıda öyle?»

«Senin bu sözlerin üzerine, kim olsa çakılıp kalır! Bak sen, şu işe. Beni şaşkına çevirdin, Grişa! Sersem ettin beni yahu! Ben de kalkmış, kendi kendime 'Bu kadar ekmeği, neden istedi acaba?' diye düşünü-

yordum. Şimdi bizim çocuklar öğrenince çok telaşlanacaklar.»

«E, sen ne diyorsun, bakalım? Kalmaz mısın?» diye sordu Gregor.

«Ne?» diye dehşetle bağırdı Ryabçikov.

«İyi düşün hele!»

«Düşünecek bir şey yok. Hazır elime fırsat geçmişken, gidiyorum ben. Kargin'in Bataryasına yamanır, giderim.»

«Pişman olursun!»

«Sahi mi, söylüyorsun? Ben canımı sokakta bulmadım, kardaş! Kellemi Kızıllara teslim etmeye hiç niyetim yok.»

«Sen yine iyice bir düşün, Platon. Bugünkü duruma göre...»

«Ben biliyorum hepsini. Hemen çekip gidiyorum.»

Gregor sinirli sinirli, «Nasıl canın isterse. Seninle uğraşacak değilim,» dedi ve sundurmaya çıkan taş basamaklara ilk adımı atan kendisi oldu.

Yermakov, Prohor, Bogatiryov, hepsi dışardaydılar. Yaşlıca, kambur bir Ermeni kadını olan ev sahibesi, Kazakların, biraz sonra döneceklerini söyleyerek gittiklerini bildirdi. Gregor somunlardan birini kocaman parçalar halinde dilip ahıra, atların yanına gitti. Ekmekleri ikiye ayırıp, yarısını kendi atına, yarısını da Prohor'unkine verdi. Tam kovayı alıp, su getirmeye gideceği sırada, ahırın kapısında Ryabçikov göründü. Kaputunun eteklerinde, iri iri koparılmış ekmek parçalarını büyük bir dikkatle taşıyordu Platon. Sahibinin kokusunu alan at, kısa bir homurtu koyverdi. Ryabçikov, sessiz sessiz gülümseyen Gregor'un yanından ağzını açmadan geçti ve ekmekleri yemliğe boşaltırken, başını kaldırmaksızın, konuştu:

«Sırıtıp durma, öyle! Duruma bakılırsa, benim de atımı doyurmam gerekiyor. Seve seve mi gidecektim, sanıyorsun? O Allahın cezası vapura gitmek için, yakamı kendi elimle tutup, kendi kendimi sürüklemem

gerekecekti! Başka türlü kimse götüremezdi beni. Can korkusu bu, beni sürükleyen... Topu topu bir kellem var omuzlarımın üstünde, öyle değil mi? Allah vere de uçurulmasa; Aziz Mikael yortusuna kadar yenisi bitmez yerine!»

Prohor'la diğerleri ancak akşama doğru döndüler. Yermakov koskocaman bir şişe dolusu alkol taşıyordu, Prohor'un elindeyse, içinde sarı renkli koyu bir sıvı bulunan, ağızları mühürlü yassı şişelerle dolu bir asker çantası vardı.

Yermakov, kocaman şişeyi göstererek, «Bugün çok iyi iş gördük, doğrusu! Bize bütün gece yeter!» diye böbürlendi. Açıklamasına devam ederek: «Bir askerî doktora rastladık; deponun birinden rıhtıma kadar tıbbi malzemelerin taşınması için kendisine yardım etmemizi istedi. Yükleme-boşaltma işçileri çalışmak istemediklerinden, yalnız kadetler kalmıştı depodan mal çekecek, böylece biz de onların arasına katıldık. Doktor bey borcunu alkolle ödedi bize, Prohor da bu yassı şişeleri çabadan ekledi ödülümüze. Şaka ediyorsam, Allah çarpsın!»

Ryabçikov, merakla, «Peki, içlerinde ne var?» diye sordu.

Prohor, «Bu, alkolden daha saftır, kardeşim!» diyerek, yassı şişeleri çalkalayıp ışığa tutunca, koyu renkli camın içinde ağır bir sıvının kabarcıklandığı görüldü. Prohor kendini beğenmiş bir edayla bitirdi sözünü: «Çok az bulunan bir yabancı malı şaraptır bu. Yalnız hastalara verirlermiş bunu — hani şu İngilizce bilen kadet piçlerinden biri söyledi bana. Bineriz vapura, sefaletimizin şerefine çekeriz kafaları, *'Sevgili Vatanım'*ı da tutturduk mu, ta Kırım'a kadar durmadan içeriz artık. Şişeleri de denize atarız.»

Ryabçikov alayla, «Çabuk ol, çabuk, hemen bin, baksana vapuru senin için bekletiyorlar, gidemiyorlar bir türlü. 'Nerde o, kahramanlar kahramanı Prohor Zikov nerede?' diyorlar. 'Onsuz katiyen gidemeyiz!'»

dedi. Sigaradan sararmış parmağıyla Gregor'u göstererek, ekledi: «O fikrini değiştirdi, gitmiyor. Ben de öyle.»

Prohor şaşkınlıktan nerdeyse, elindeki yassı şişelerden birini yere düşürüyordu; «Deme!» diye inledi.

Yermakov kaşlarını çatıp, gözlerini Gregor'a dikerek, «Ne demek oluyor bütün bunlar? Bu sefer de aklına ne koydun, bakalım?» diye sordu.

«Gitmemeye karar verdik.»

«Neden?»

«Bize yer yokmuş da, ondan.»

Bogatiryov, güvenle, «Bugün yoksa, yarın olur,» dedi.

«Sen rıhtıma indin mi, hiç?»

«E, ne olmuş?»

«Orada olan bitenleri gördün mü?»

«Evet, ne olmuş?»

«'Ne olmuş, ne olmuş!' Eğer gördünse, açıklamaya ne gerek var? Ryabçikov'la benden başkasını almak istemediler, derken, Gönüllülerden biri, Kargin Bataryası'nın arasına karışmamızı, yoksa mümkün olmayacağını söyledi.»

«Daha gemiye binmediler, değil mi — yani, bataryа demek istiyorum?» diye sordu Bogatiryov aceleyle. Batarya askerlerinin saf halinde gemiye bindirilmeyi beklediklerini öğrenince, hemen gitmeye davrandı. Çamaşırlarını toparladı, yedek çakşırıyla bir de gömlek alıp, hepsini asker çantasına tıktı, bir parça da ekmek ilave ettikten sonra, herkese veda etti.

«Bizimle kal, Piyotr!» dedi ona Yermakov. «Ordu-bozanlığın âlemi yok, şimdi.»

Bogatiryov, cevap vermeksizin elini kaldırdı, kapının eşiğinde bir kere daha eğildi ve, «Kalın sağlıcakla! Tanrı isterse, yine görüşürüz,» diyerek, çıkıp gitti.

Onun gidişinden sonra odaya uzun süren, tatsız bir sessizlik çöktü. Yermakov mutfağa gidip, ev sahi-

besini gördü, dört tane bardak getirdi, bardaklara sessizce alkol doldurdu, soğuk su dolu büyük bir bakır çaydanlığı masaya koydu, tütsülenmiş domuz yağı kesti ve hâlâ tek kelime etmeksizin, masaya oturdu, dirseklerini dayadı, dakikalarca dalgın dalgın ayaklarını seyretti, çaydanlığın emziğine ağzını dayayıp biraz su içti ve boğuk bir sesle sordu:

«Kuban'da sular da neden hep mumlu mumlu kokar?»

Kimse cevap vermedi. Ryabçikov temiz bir bez parçasıyla kılıcının buğulanmış namlusunu siliyor. Gregor çantasının içini karıştırıyor, Prohor da dalgın dalgın pencereden dışarısını, tepelerin at sürüleriyle beneklenen çıplak yamaçlarını seyrediyordu.

«Çökün şu masaya da içelim!» Yermakov öbürlerini beklemeden, yarım bardak alkolü gırtlağından aşağı yuvarlayıp, bir yudum da su içti. Bir yandan bir dilim domuz yağını gevelerken, Gregor'a neşesi azıcık daha yerine gelmiş bakışlarla bakarak, sordu:

«Kızıl yoldaşlar bizi kıyma yapmazlar, herhalde, ha?»

«Hepimizi öldürmezler. Burada binden fazla insan kalacak, geride,» diye cevap verdi Gregor.

«Ben hepimiz için tasalanmıyorum ki!» diye güldü Yermakov. «Ben kendi postumu düşünüyorum.»

Hepsi de iyice kafayı çekince, konuşmalar daha bir neşeli konulara döndü. Ama az sonra, Bogatiryov soğuktan morarmış, asık bir surat ve çatık kaşlarla, beklenmedik bir biçimde geri geldi. Kapının dibine bir kucak dolusu, yepyeni İngiliz kaputu atıp, hiç konuşmadan kendi kaputunu çıkarmaya koyuldu.

Prohor eğilerek, alaylı alaylı, «Hoş gelmişsin!» dedi.

Bogatiryov ona öfkeli bir bakış attıktan sonra, içini çekti: «Şu Deniken'in adamlarının tamamı ve de daha başka ne kadar piç varsa, tümü dizlerinin üzerinde gelip bana yalvarsalar, yine gitmem! Kuyrukta

bekledim, dondum, kaskatı kesildim, hep boşuna. Tam sıra bana gelecekken kestiler. İki kişi kalmıştı önümde, birini aldılar, ötekini bıraktılar. Bataryanın yarısı kaldı geride. Buna ne dersiniz bakalım?»

«Bizim gibilerine işte böyle yapar onlar!» diyerek bir kahkaha patlattı Yermakov, sonra da döke saça, şişeden Bogatiryov'a bir bardak dolusu içki koydu. «Al bakalım, çek, sefaletinin şerefine! Yoksa, onları mı bekleyeceksin, gelip de seni davet etsinler diye? Bak, bak, pencereden dışarıya bak! Şu gelen, General Wrangel değil mi, seni davet etmeye gelmiş?»

Bogatiryov hiç cevap vermeden, içkisinden bir yudum çekti. Canı hiç de şakalaşmak istemiyordu. Ne var ki, her ikisi de yarı sarhoş olan Yermakov'la Ryabçikov, yaşlı Ermeni kadınına dayanamayacağı kadar ikramda bulnudular, sonra da, gidip bir yerlerden bir akordeoncu bulmaktan söz etmeye başladılar.

Bogatiryov, «Siz istasyona gidin, daha iyi,» diye salık verdi onlara. «Yük vagonlarını açıyorlar orda. Koca bir katar dolusu üniforma sahipsiz, bekliyor.»

«Senin üniformalarını ne yapalım, be?» diye bağırdı Yermakov. «Getirdiğin kaputlar bize yeter. Nasıl olsa üstümüzdeki bütün fazlalıkları çıkaracaklar. Piyotr, ulan köpoğlusu, biz Kızıllara katılmaya karar verdik, anladın mı? Kazak değil miyiz ulan, biz? Eğer Kızıllar canımızı bağışlarsa, biz de gider, onlara hizmet ederiz. Don Kazaklarıyız biz! En saf kan Kazaklarız, hiç katışıksız! Savaşmaktır işimiz! Ben nasıl kılıç çalarım, bilir misin sen? Tıpkı lahana kökünü keser gibi! Kalk da bak, senin üstünde göstereyim bir! Ne, halin mi yok? Biz kime kılıç çaldığımıza bakmayız ki, yeter ki, kılıç çalacak biri olsun. Doğru demiyor muyum ama, Melehov?»

Gregor bezgin bir sesle, «Kes be!» dedi.

Kanlanmış gözleri kayan Yermakov, sandığın üstünde duran kılıcına doğru uzandı. Bogatiryov onu tatlılıkla öteye iterken rica etti:

«Fazla heyecanlanma arslan Anikacığım, yoksa seni ben yatıştırırım hemencecik. İçip içip de sapıtma! Unutma, subaysın sen!»

«Rütbemi de bırakıyorum, apoletlerimi de! Su anda rütbeme de apoletlerime de zerre kadar ihtiyacım yok. Hiç hatırlatma bana! Senin apoletlerini de uçuruvereyim mi? Piyotr, yazıklar olsun, bekle azıcık, şipınişi uçuruvereyim onları.»

Bogatiryov, «Daha zamanı gelmedi, dur hele; önümüzde çok vakit var,» diye gülerek, zaptedilmez arkadaşını kenara itti.

Şafak sökene kadar içtiler. Akşama doğru başka Kazaklar da gelmişti, onlardan birinde de akordeon vardı. Yermakov, kazaska oynadı, oynadı, sonunda yere yığıldı. Kendisini bir kenara çektikleri anda da, bacakları iki yana açık, başı geriye kaykılmış olarak, döşemenin üstünde sızıverdi. Bu neşesiz eğlenti sabaha kadar sürdü. Yabancılardan biri, yaşlıca bir Kazak sarhoş hıçkırıklarıyla, «Kumşatskaya Nahiyesindenim ben,» diyordu. «Bizdeki öküzler öyle kocamandı ki, boynuzlarına erişemezdin. Atlarım arslan gibiydi. Şimdi ne kaldı çiftliğimizde peki? Uyuz bir kancık köpek, hepsi o kadar. O da geberir yakında, yiyecek hiçbir şey bulamayıp.» Partal bir Çerkez paltosu giymiş Kubanlı bir Kazak, akordeoncudan bir Naurskaya dans havası çalmasını istedi ve kollarını canlı bir biçimde savurarak odada fırdolayı, öyle hayret verici bir hafiflikle kayarcasına dansetmeye başladı ki, adamın çizmelerinin eskimiş, pis döşemeye hiç değmediğine inanası geldi Gregor'un.

Gece yarısı Kazaklardan biri iki tane, uzun, dar boğazlı testi getirdi bir yerlerden. Testilerin yanlarında yarı yarıya çürümüş, solmuş etiketler vardı, vişne çürüğü rengindeki balmumuyla mumlanmış mantarlarının üstünden iri iri kurşun mühürler sarkıyordu. Prohor, içinde belki de bir kova dolusu sıvı bulunan koca testiyi elleriyle kaldırıp, dudaklarını acı çekiyor-

muş gibi oynatarak etiketlerin üstündeki yabancı kelimeleri okumaya çalıştı. Uyanıp kalkmış olan Yermakov, testiyi onun elinden aldı, yere koydu ve kılıcını sıyırdı. Prohor daha soluk almaya vakit bulamadan, çapraz bir kılıç vuruşuyla, testinin boynunu uçurup, bağırdı: «Getirin bardaklarınızı!»

Koyu, hayret edilecek kadar güzel kokulu ve buruk şarap birkaç dakika içinde tüketiliverdi. Ryabçikov kendinden geçmişcesine, dilini damağında saklata saklata, «Bu, şarap değil bu, kutsal şarabın ta kendisi. Yalnız ölürken içilir, hem de herkese vermezler bunu, ömründe hiç kâğıt oynamamış, tütün koklamamış, eli kadın eline değmemiş olanlara verirler sadece... Yani, tam piskoposlara göre, bir kelimeyle!»

O vakit, Prohor, çantasında duran yassı şişeler içindeki şifalı şarabı hatırladı, bağırdı hemen: «Sen dur hele, Platon! Böbürlenmekte o kadar acele etme! Bende şarabın daha iyisi var! Benim depodan getirdiğim şarabın yanında zifos kalır o — nah işte, şarap diye buna derler! Günlükle bal karışımı, belki daha bile güzel! Piskopos şarabı değil bu, arkadaş, bak ben sana diyeyim doğrusunu, çar şarabı bu, çar. Eskiden çarlar içermiş bunu, şimdi bize kısmet oldu...» diye palavraları sıkarken, yassı şişelerden birini de açtı.

İçki dedin mi hep hazır olan Ryabçikov, o koyu sıvıdan bir yudumda yarım bardak boşaltıverdi. Yüzü bir anda sapsarı kesilip, gözleri yuvalarından uğradı.

Boğulurcasına bağırdı: «Şarap değil mu be, asit fenik!» Hırsından, bardakta geri kalan sıvıyı Prohor'un gömleğine fırlatarak, sendeleye sendeleye koridora koştu.

Her kafadan bir ses çıkarken, Prohor laflarını işittirmeye çalışarak, «Yalan söylüyor, yılan!» diye bağırıyordu. «İngiliz şarabıdır bu. En kalitelisinden! İnanmayın ona, kardeşler!» O sıvıdan bir bardak dolusunu bir solukta dikiverdi ve derhal, Ryabçikov'dan

da beter sarardı.

Yermakov, burun delikleri kabararak, Prohor'un kanlanmış gözlerinin içine baka baka, «Ne haber, nasılmış?» diye sordu. «Çar şarabı, ha? Sert mi geldi? Yoksa taltı mı? Konuş ulan, namussuz, yoksa bu şişeyi kafanda kırarım!»

Prohor çektiği acıya sessizce katlanırken, başını iki yana salladı, hıçkırdı, ayağa fırladı ve Ryabçikov'un ardından dışarı koştu. Gülmekten kırılan Yermakov, Gregor'a sinsi sinsi göz kırpıp avluya çıktı. Bir iki dakika sonra geri geldiğinde kahkahaları içerdeki diğer bütün sesleri bastıracak kadar yüksek perdeden çıkıyordu.

Gregor bezgin bir sesle, «Yine ne oldu?» diye sordu. «Ne kişneyip duruyorsun, salak?»

«Hey Tanrım! Git de gör, içleri dışların açıkıyor heriflerin. İçtikleri neydi, biliyor musun?»

«Neymiş, bakalım?»

«Bitlere karşı kullanılan, İngiliz malı bir ilaçlı su.»

«Yalan!»

«Vallahi, billahi! Depodayken ben de şarap sanmıştım, ama tuttum sordum doktora: 'Nedir bu nesne, doktor bey?' O da, 'İlaç,' dedi. 'Sakın şu, her derde deva olanından olmasın?' diye sordum. 'Yani, içki miçki değil ya?' 'Allah saklasın!' dedi. 'Müttefiklerin bize yolladığı bir bitkıran ilacıdır. Dışardan sürülür, içilmez.'»

Gregor öfkeli bir sitemle, «Öyleyse niye söylemedin onlara, sersem?» diye sordu.

«Teslim olmadan önce şöyle iyice bir temizlensinler, canım! Ölmezler, sanmam.» Yermakov gözlerindeki yaşları silip, azıcık da haince bir tavırla ekledi: «Hem, bundan sonra biraz daha aklı başında içerler. Heriflere yetişmek mümkün olmuyordu be. Böyle ayyaşlara ders gerek. Eh, seninle ikimiz çekelim mi ka-

faları, yoksa azıcık daha bekleyelim mi? Sonumuza içelim!»

Şafak sökmeden az önce, Gregor dışarıya, merdiven başına çıktı, titrek parmaklarla kendine bir sigara sarıp yaktı ve sırtını nemli duvara vererek sisli havada öyle durdu.

Sarhoş naraları, akordeonun hıçkıran nağmeleri ve çılgınca ıslıklarla inliyordu ev. Kendinden geçen dansçıların döşeme üstünde topuklarından, hiç usanmaksızın, bir takırtıdır yükseliyordu. Körfezden ise, bir vapur düdüğünün pes perdeden, boğuk sesi duyuluyordu; rıhtımlarda insan sesleri birbirine karışarak, zaman zaman yüksek sesle verilen komutlar, at kişnemeleri ve lokomotif düdükleriyle kesilen yoğun bir uğultu halinde çıkıyordu. Uzaktan uzağa top sesleri geliyordu; top sesleri arasında makineli tüfek ateşinin yakıcı takırtısı hafiften işilitiyordu. Dağlardaki geçitlerden birinin üzerinde, bir aydınlatma fişeğinin göz kamaştıran ışığı gökyüzüne doğru, aydınlık saçarak yükseldi. Dağların kambur tepeleri birkaç saniye, donuk, yeşil bir ışıkla aydınlandı; sonra, ilkbahar gecesinin ıslak karanlığı, tepeleri bir kere daha kapladı ve sahra toplarının aralıksız gümbürtüsüne karışan deniz toplarının salvo atışları daha da yoğunluk kazanarak gürledi.

XXIX

Denizden soğuk, tuzlu, sıkıntılı bir rüzgâr esiyordu. Yabancı diyarların, bilinmeyen ülkelerin kokusunu getiriyordu kıyıya bu rüzgâr. Ama Don Kazaklarına sadece bu rüzgâr değil, bu kasvetli, bu çorak kıyı kentindeki her şey yabancı, her şey alışılmışın dışındaydı. Rıhtımda tek parça bir yığın halinde gemilere bindirilmeyi bekliyorlardı. Köpüklü yeşil dalgalar kıyıyı yalıyordu. Bulutların arasından donuk bir

güneş yeryüzünü gözetliyordu. Liman ağzında, İngiliz ve Fransız destroyerlerinin bacaları tütüyordu; bir destroyerin tehditkâr, kurşunî gövdesi suların üstünde heyula gibi yükseliyordu. Dretnotun üstünde kapkara bir duman örtü gibi yayılıyordu. Rıhtımlara uğursuz bir sessizlik çökmüştü. Son nakliye gemisinin kısa süre önce demir üstünde nazlı nazlı sallandığı yerde, şimdi, iskelelerde aceleyle fırlatılıp atılmış subay eyerleri, bavullar, elbiseler, gocuklar, kırmızı kadife kaplı koltuklar ve daha bir sürü ıvır zıvır, sularda yüzüyordu.

Sabah erkenden Gregor atla rıhtıma indi. Atını Prohor'a teslim edip, kalabalığın arasında uzun bir zaman kaldı, tanıdık aradı, birbirini tutmayan heyecanlı konuşmalara kulak verdi. Son kalkan vapurda kendisine bir yer vermedikleri için yaşlıca bir albayın iskelenin dibinde tabancayla intihar ettiğini gördü.

Ufak tefek, titiz görünüşlü, yanaklarında uzun, kır favorileri olan albay, birkaç dakika önce, altları torba gibi sarkık gözlerinde yaşlarla, nöbetçi subayı kılıç kayışından yakalamış, tütünden sapsarı bıyıklarıyla, titreyen dudaklarını kirli bir mendile silerek, burnunu çeke çeke bir şeyler fısıldamıştı. Derken, birdenbire kararını verivermişti görünüşe göre... Bir dakika sonra da eli çabuk bir Kazak, ışıl ışıl parlayan Browning'i ölünün sıcak avucundan çekip aldı ve açık gri renkli subay kaputu içindeki ceseti ayağıyla bir kutu yığınının dibine yuvarlayıverdi. O zaman, lombar ağzındaki kalabalık daha da azgın bir şekilde kaynaşmaya başladı, kuyruklardaki kavgalar daha şiddetlendi, mültecilerin kısık sesleri yüksele yüksele, öfkeli, vahşi bir uluma halini aldı.

Son vapur da rıhtımdan ayrılınca, kadınların hıçkırıkları, isterik çığlıklar, lanetler birbirine karışarak ayyuka çıktı. Gemi düdüğünün kısa, kalın kükreyişi henüz yankılanmasını sürdürürken, tilki derisinden kalpak giymiş genç bir Kalmuk suya atlayıp vapurun ardından yüzmeye başladı.

Kazaklardan biri, «Bekleyemedi!» diyerek içini çekti.

Gregor'un yanıbaşında duran bir Kazak ise, «Geride kalması mümkün değildi, besbelli,» dedi. «Kızılara pek fazla kötülük etmiş olmalı...»

Gregor, dişleri sıkılı, yüzen Kalmuğun ardından gözlerini dikmiş bakıyordu. Kalmuğun attığı kulaçlar gittikçe ağırlaşarak dövüyordu havayı, omuzları da her an biraz daha gömülüyordu suya. Suyu emen kaputu onu aşağı çekiyordu. Bir dalga, tilki derisinden kırmızı renkli, eski püskü kalpağını başından alıp geriye sürükledi.

Uzun Kafkas paltosu giymiş yaşlı bir adam, acıyarak, «Kahrolasıca kâfir, boğulacak!» dedi.

Gregor topuklarının üstünde hızla geriye dönerek atının yanına gitti. Prohor'un, az önce oraya dörtnala gelmiş olan Ryabçikov ve Bogartiryov'la heyecanlı heyecanlı konuştuğunu gördü. Ryabçikov, Gregor'u görünce eyerinin üstünde kımıldandı ve sabırsız bir hareketle topuklarını atının böğürlerine gömerek bağırdı:

«Hadi, acele et, Panteleyeviç!» Gregor'un yanlarına ulaşmasını beklemeden seslendi ona: «Çok geç olmadan çekilmeye bakalım. Rahat rahat yarım bölük Kazak topladık, Gelencik üzerinden Gürcistan'a gitmeyi düşünüyoruz. Var mısın?»

Gregor, elleri kaputunun ceplerine gömülü, amaçsızca toplanan Kazakları sessizce kenara iterek yürüyüp ötekilerin yanına geldi.

Ryabçikov atını dosdoğru Gregor'un üstüne sürerek, ısrarla sordu: «Bizimle geliyor musun, gelmiyor musun?»

«Hayır, gelmiyorum!»

«Bir Kazak komutanı var, bize katılacak: Yolu karış karış biliyor, söylediğine göre bizi Tiflis'e kadar gözü kapalı götürebilirmiş. Hadi, Grişa! Oradan da de-

vam eder, Türklere geçeriz. Ne dersin? Bir yolunu bulup canımızı kurtarmamız gerek, nasıl olsa! Sonumuz yaklaşıyor artık, sense ölü balık gibisin yahu.»

«Hayır, gitmiyorum,» diyerek Gregor dizginleri Prohor'un elinden alıp, hantalca, yaşlılar gibi oturdu eyere. «Gitmiyorum! Faydasız. Hem, biraz da geç zaten... Baksana!»

Ryabçikov başını çevirip baktı ve umutsuzluktan, öfkeden kılıcının kabzasındaki subay düğümünü koparıp attı. Kızıl Ordu erleri saflar halinde, akın akın dağlardan aşağı iniyordu. Bir çimento fabrikasının yakınlarından makineli tüfekler aralıksız takırdamaya başladı. Zırhlı trenler asker saflarına ateş açtı. İlk top mermisi bir yel değirmeninin yakınına düştü.

Gregor birdenbire neşelenip, tekrar gövdesini dikleştirerek, «Doğru kaldığımız yere sürün atlarınızı, çocuklar, ardımdan da ayrılmayın!» diye bağırdı.

Ne var ki, Ryabçikov, Gregor'un atını dizginlerinden yakalayarak büyük bir korku içinde bağırdı: «Gitmeyin! Burada kalalım... Biliyorsunuz, hep birlikte olunca ölüm daha kolay gelir insana...»

«Hadi ulan hergele, sen de, hadi bakayım! Neymiş ulan bu ölüm lafları? Ne geveleyip duruyorsun ağzında?» Gregor o kızgınlıkla daha başka şeyler de söyleyecekti, ama sesi, denizden doğru gelen gök gürlemesine benzer bir uğultu içinde kaydoldu. *The Emperor of India* fayrap edip körfezden ayrılmış, ayrılırken de on iki inçlik toplarıyla bir salvo yollamıştı. Körfezden ayrılmakta olan vapurları ateş perdesiyle korumakta olan bu savaş gemisi, şehrin varoşlarına akmakta olan Kızıl ve Yeşil Ordu askerlerinin saflarını ateş altına aldıktan sonra, atışlarını, Kızıl bataryaların mevzilendiği geçitin tepesine kaydırdı. İngiliz mermileri rıhtımdaki Kazak kalabalığının başları üstünden korkunç bir uğultuyla geçip gidiyordu.

Ard ayakları üstüne çöken atına hâkim olabil-

mek için dizginlere sımsıkı asılan Bogatiryov, top seslerini bastırmak için bağırdı: «İngiliz topları da sert bir dil kullanıyorlar hani! Ama boşuna merıni yakıyorlar. Hiçbir işe yaradığı yok, sadece gürültü yapıyor!»

«Bırak gürlesinler! Bizim için hepsi bir.» Gregor gülümseyerek atını topukladı, caddeden aşağı doğru sürdü. Atları ılgar etmiş, kılıçları sıyrılmış altı tane süvari bir köşeden çıkıp dosdoğru Gregor'un üstüne rüzgâr gibi geldiler. En öndeki atlının göğsünde, kan kırmızı bir kurdele parçası sallanıyordu.

I

İki gündür güneyden ılık bir rüzgâr esiyordu. Tarlaların üzerinden kar kalkmıştı. Köpüre köpüre akan o ilkbahar dereciklerinin gürüldemesi kesilmiş, bozkırın sel suları, ufak çayları yataklarına çekilerek cıpcılız kalmıştı. Üçüncü günün şafağında rüzgâr durdu, bozkırın üstüne koyu sis bulutları çöktü, geçen yıldan kalma bozkır otu kümeleri nemden gümüşe döndü; tepeler, yarlar, köylerle çan kulelerinin sivri uçları, pimarit biçimi kavakların ok başlı tepeleri hep, kopkoyu süt gibi bir pusa gömüldü. Don'un engin bozkırlarına bahar gelmişti.

O sisli sabah, Aksinya iyileştiğinden beri ilk defa merdiven başına çıkıp, taptaze bahar havasının baş döndürücü tatlılığıyla kendinden geçercesine, uzun süre orada kaldı. Mide bulantısına, baş dönmesine karşı koyarak, meyve bahçesindeki kuyunun başına kadar yürüdü, kovasını yere bırakıp, kuyunun kenarına oturdu.

Dünya, Aksinya'ya bambaşka, hayranlık uyandıracak kadar taze ve büyüleyici görünüyordu. Heyecandan parlayan gözleriyle çevresini seyrediyor, bir çocuk gibi, entarisinin kıvrımlarıyla oynuyordu. Pusların arasında kaybolan uzaklıklar, eriyen kar sularında yüzen meyve bahçesindeki elma ağaçları, ıslak parmaklıklar ve parmaklıkların ötesinde kalan, suyla dolu derin çukurlarıyla yol — bütün bunlar ona inanılmayacak kadar güzel geliyordu; her şey sanki günışı-

ğında halelenmişcesine zayıf, ama nefis renk tonlarına bürünüyordu.

Pusların arasından göz kırpan duru bir gökyüzü parçası, soğuk mavi rengiyle gözlerini kamaştırdı onun; çürük saman kokusu, ıslak toprak kokusu ona o kadar tatlı, o kadar bildik geldi ki, derin derin soluk aldı ve dudaklarının kenarında bir gülümseme uçuştu; bir tarlakuşunun sisli bozkırda bir yerlerden kopuk kopuk kulağına kadar ulaşan basit türküsü, tarifsiz bir keder uyandırdı içinde. Ve işte, tarlakuşunun memleketten uzaklarda kopuk kopuk işitilen bu türküsü yüzünden Aksinya'nın yüreği daha hızlı çarpmaya başladı, gözlerinden iki damlacık yaş yuvarlandı

Üzerinde fazlaca düşünmeksizin, hayata yeniden kavuşmasına seviniyor, her şeyi ellemek, her şeye bakmak için dayanılmaz bir istek duyuyordu. Rutubetten kararmış duran frenküzümü fidelerine dokunmak, kadife gibi pembe pembe çiçeğe durmuş bir elma ağacının dalına yanağını dayamak istiyordu; devrilmiş çitin üzerinden geçip, yol iz tanımadan çamurlara batıp çıka, geniş bir çukurluğun ötelerinde, kış buğdayının uçucu yeşilinin puslu uzaklıklara karıştığı tarlalara kadar yürümek istiyordu.

Aksinya günlerce, Gregor'un her an çıkageleceği umuduyla yaşadı. Ama sonunda, ev sahibini ziyarete gelen komşulardan, savaşın hâlâ sürdüğünü, pek çok Kazağın Novorossisk'den Kırıma geçtiğini, geride kalanların ise ya Kızıl Orduya katıldıkları ya da madenlere gönderildiklerini öğrendi.

O haftanın sonunda köye dönmeyi artık iyicene kafasına koymuştu ki, Aksinya'ya hemencecik bir yol arkadaşı da bulunuverdi. Bir gece, ufak tefek, kambur bir ihtiyar adam, kapıyı çalmadan eve girdi. Eğilip selam verdi, ama hiç konuşmadan, çamurlanmış, dikiş yerlerinden patlamış, üzerinde çuval gibi duran İngiliz kaputunun düğmelerini çözdü.

Ev sahibi bu davetsiz konuğa gözlerini hayretle dikerek, «A benim adamcağızım, daha bir 'Hayırlı akşamlar' bile demeden, başını sokacak yer bulabileceğini mi sanıyorsun, yoksa?» diye sordu.

İhtiyar kaputunu çevik bir hareketle çıkarıverdi, eşikte silkeledi ve bir askıya özenle astı. Sonra kısa, kır sakalını sıvazlayarak gülümsedi ve söze başladı:

«İsa aşkı için, kusurumu bağışlayıver, efendi, ama ne yapayım ki, ben de bu zamanda böyle yapmak gerektiğini öğrendim: önce üstündekileri çıkaracaksın, ondan sonra soracaksın, geceyi geçirip geçiremeyeceğini; yoksa içeri almazlar seni. Bu günlerde insanlar pek kabalaştılar, konuk monuk görmüyor gözleri...»

Ev sahibi biraz daha yumuşayarak, «Peki ama seni nereye koyalım? Görüyorsun ya, kendimize yetecek yer kalmadı zaten,» dedi.

«Bir köpeğe yetecek yerden fazlasını istemem. Hemen şu kapının dibine kıvrılır, uyurum.»

«Peki ama, kimsin sen, dede? Sovyetlerden mi kaçtın?» diye merakla sordu ev sahibesi.

«Tam üstüne bastın: Sovyetlerden kaçtım. Kaçtım, kaçtım, denize varana dek kaçtım; şimdiyse, usul usul gerisin geriye dönüyorum. Kaçmaktan yoruldum,» diye cevap verdi, kapının dibine çömelen geveze ihtiyar.

Ev sahibi, «Anladık, ama yine de, kimsin sen?» diye sorgusunu tazeledi.

İhtiyar, ceplerinden birinden kocaman bir terzi makası çıkarıp, uzun uzun elinde evirdi, çevirdi, sonra dudaklarından hiç eksilmeyen o aynı gülümsemeyle cevap verdi:

«İşte pasaportum bu: ta Novorossisk'ten buraya kadar getirdi beni. Ama daha çok uzakta memleketim, Vyeşenskaya Nahiyesi'nin ötesinde. Denizin tuzlu suyunu da tattıktan sonra, yolculuğum şimdi oraya işte.»

Aksinya, sevinçle, «Ben de Vyeşenskaya'lıyım, de-

de!» diye bağırdı.

«Deme, yahu!» diye hayret etti ihtiyar. «Şu işe bak hele, bunca yer gez, dolaş da gel bir kadın hemşerinle karşılaş! Hoş, bu zamanda böyle şeylere bile şaşmamak gerekir ya; Yahudilere döndük, yeryüzüne dağıldık hep. Kuban'da öyle bir hale gelmiş ki artık, itin birine değnek sallasan bir Don Kazağına değecek. Nereye varsan Don Kazağına rastlıyorsun, onlardan kurtulamıyorsun, üstelik de, toprağa girenler, dirilerden fazla. Efendime söyleyeyim, şu geri çekiliş sırasında neler gördüm ben, neler. Halkın çektiği sefaleti gözlerinizle görseniz inanmazsınız. İki gün önce bir istasyonun bekleme salonunda oturuyordum, yanıbaşımda da gözlüklü bir hanımefendi, üstündeki bitleri ayıklıyordu. Bitlerse, alay halinde dolaşıyorlar üstünde. Hanımefendi oturmuş, suratını ahlat yemiş gibi buruşturmuş, bitleri parmaklarının ucuyla tek tek ayıklıyor. Her bir bitçiği kırışında, suratı biraz daha buruşuyor. Öyle iğrenmiş bir hali vardı ki, hani nerdeyse iki büklüm olup, kusacak sanırdınız. Öbür yandan da bakıyorsunuz, irikıyım bir herif, adamın birini öldürüyor da suratı zerre kadar buruşmuyor, kılı bile kıpırdamıyor. Böyle namussuzlardan birini gördüm: herif üç tane Kalmuğu kılıcıyla doğradı da, ondan sonra kılıcını atının yelesine sildi, bir sigara çıkarıp yaktı, atını yanıma sürdü geldi ve sordu bana: 'Gözlerini belerterek ne bakıyorsun öyle babalık? İster misin, seni de kesivereyim?' Ben de, 'Aman, ne diyorsun, oğlum?' dedim. 'Allah saklasın! Kafamı kesersen, ekmeğimi nasıl yerim sonra?' Herif kahkahayı koyverdi, bastı gitti.»

Ev sahibi, vecize yumurtlar gibi, «Siz ne derseniz deyin, eli alışmış bir kimse için adam öldürmek, bit kırmaktan kolay gelir. İhtilalde insan hayatı ucuzladı,» diye lafa karıştı.

«Çok doğru!» diye destekledi onu misafir. «İnsanlar sığırlara benzemez, her şeye alışırlar. Derken, efen-

dim, ben bu hanımefendiye sordum: 'Siz kimsiniz acaba? Hiç de sıradan biri olmadığınız yüzünüzden belli.' Gözyaşlarına belenmiş yüzünü çevirip bana baktı da, 'Ben Tuğgeneral Greçikin'in hanımıyım,' dedi. İçimden, 'Eh,' dedim, 'kocanın generalliğiyle ne kadar övünürsen övün, yine de uyuz kedi gibi bit içindesin işte!' Sonra ona dönüp dedim ki: 'Kusura bakmayın, asaletlim, ama dolaşıp duran şu böceklerin hepsini bu hızla öldürmeye kalkacak olursanız, Kutsal Bakire Yortusuna kadar işiniz var demektir. Üstelik tırnakçıklarınız da tümden kırılır. Hepsini bir seferde eziverin gitsin.' Bana: 'Peki ama, nasıl?' diye sordu. Ben de anlattım kendisine: 'Üstünüzdekileri çıkarın' dedim, 'hepsini sert bir yere güzelce yayın, üzerinde bir şişe yuvarlayın.' Bunun üzerine baktım, bizim generalin hanımı kalktığı gibi, bir koşu doğru su kulesinin arkasına gitti ve gördüm ki, yeşil camlı bir şişeyle elbiselerini merdaneden geçiriyor, bir de güzel beceriyor hani, doğuştan alışık sanki bu işe! Ona hayran hayran bakarken, düşündüm kendi kendime: 'Allahın işi işte; böcekleri soylu kısmının üstüne de salmış ki, onların tatlı kanını emeler, söz gelimi, hep emekçilerin kanını emmeyeler tıka basa. Yüce Tanrı bu, dile kolay, bilir işini O! Bazen insanlara acır da, işleri öyle bir yoluna koyar ki, daha iyisi can sağlığı...»

Terzi aralıksız sürdürüyordu konuşmasını, ama baktı ki, ev sahibiyle karısı onu büyük bir merakla dinliyorlar, hemen lafı ustaca dolaştırıp, daha anlatacak çok ilginç şeylerin bulunduğuna, ancak açlıktan gözlerinin kararmakta olduğuna getiriverdi.

Yemekten sonra, ihtiyar, gece için kendine rahatça bir yer hazırlarken Aksinya'ya sordu: «Peki, sen, hemşerim, burada uzun müddet misafir kalmayı mı düşünüyorsun?»

«Evime dönmeye hazırlanıyorum, dedeciğim.»

«İyi ya, benimle gel öyleyse; ikimiz için de daha eğlenceli olur.»

Aksinya seve seve razı oldu, ertesi gün de, ev sahibiyle karısına veda ettikten sonra, o ıssız bozkır köyü Novo-Mihaylovski'den ayrıldılar.

*

Yolculuklarının on ikinci gününün akşamı Milyutinskaya köyüne vardılar. Konağa benzer büyük bir evde geceyi geçirmek için izin istediler. Ertesi sabah Aksinya'nın yol arkadaşı, su toplayıp derileri kalkmış, kan revan içindeki ayaklarını iyileştirmek ve dinlenmek için köyde bir hafta kalmaya karar verdi. Daha bir adım atacak hali kalmamıştı. Ona evde biraz biçki, dikiş işi bulundu, mesleğine dönmeye can atan ihtiyar da, hemencecik pencerenin yanına yerleşiverdi, makasını çıkardı, iple bağlı gözlüğünü taktı, bir kumaşı çabuk çabuk teyellemeye koyuldu.

Aksinya'ya güle güle derken, maskara ihtiyar, onun başının üstünde bir istavroz çıkardı ve umulmadık bir şekilde, bir iki damla gözyaşı döktü. Ama hemen eliyle gözyaşlarını sildi ve her zamanki şakacılığıyla:

«İnsan ihtiyaçtan doğmaz, ama yakınlık ihtiyaçtan doğar...» dedi. «Bak, işte ben, senden ayrılıyorum diye üzülüyorum... Eh, ne yapalım, kader bu; yalnız başına gideceksin, kızım, kılavuzunun tüm bacakları sakatlandı; bir yerde arpa ekmeği yedirdiler ona herhalde... Hem, benim gibi yetmişlik bir ihtiyarın bunca yol tepip sana ayak uydurabilmesi yine de iyi, hem de çok iyi. Eğer bir fırsatını düşürebilirsen, benim ihtiyar kadınıma söyle ki, kır kumrusu sağdır, esendir. Çekmediği kalmamıştır, ama yine de hayattadır, yolu üzerinde rastladığı iyi yürekli insanlara pantolon dikmektedir ve her an çıkıp gelebilir evine. Şöyle söyle ona: ihtiyar budala geri çekilmeyi tamamladı, şimdi gerisin geriye, evine doğru ilerliyor; ocağın üstüne tırmanacağı günü iple çekiyor...»

Aksinya birkaç gününü daha yolda harcadı. Bo-

kovskaya'da, aynı tarafa giden bir arabaya rastladı ve Tatarski'ye kadar arabayla yolculuk etti. Akşam geç saatlerde avlusunun ardına kadar açık kalmış olan çit kapısından geçti, Melehov'ların evine baktı ve ansızın boğazında yükseliveren hıçkırıkla boğulur gibi oldu. Küf kokan boş mutfakta, onca zamandır içinde biriktirdiği acı gözyaşlarını koyverdi, sonra su almaya Don'a indi, ocağı yaktı, masanın başına oturdu ve ellerini dizlerinin üzerine bıraktı. Daldığı düşünceler içinde, kapının gıcırtısını duymadı ve bu hayal dünyasından onu ancak, içeri giren İlyiniçna'nın alçak sele konuşması uyandırdı: «Selam ola, komşucuğum! Uzun zamandır yoktun buralarda...»

Aksinya, ürkek bakışlarını ona çevirip, ayağa kalktı.

«Gözlerini niye öyle dikip de bakıyorsun? Neden konuşmuyorsun? Kötü haberler getirmedin ya, inşallah?» diyerek, İlyiniçna ağır ağır masaya yaklaştı ve soru dolu bakışlarını Aksinya'nın yüzünden ayırmaksızın, sıranın ucuna ilişti.

Aksinya, sıkılgan, «Neden haber getirecekmişim...? Seni hiç beklemiyordum da, ondan. Burada oturmuş düşünüyordum, içeri girdiğini duymadım,» dedi.

«Korkunç zayıflamışsın, bir deri bir kemik kalmışsın.»

«Tifüs geçirdim...»

«Peki, Gregor'umuz — o nasıl? Nerde bıraktın onu? Sağ mı?»

Aksinya bütün bildiklerini kısaca anlattı ona. İlyiniçna tek laf etmeden dinledi onu, sonra sordu: «Seni bıraktığında hasta değildi, öyle değil mi?»

«Hayır, değildi.»

«O zamandan beri de ondan hiç haber almadın, öyle mi?»

«Alamadım.»

İlyiniçna rahat bir soluk aldı.

«Eh, getirdiğin bu hayırlı haber için teşekkür ederim sana. Çünkü burada, köyde ona dair neler anlatmadılar, neler.»

«Neler?» diye zor işitilir bir sesle sordu Aksinya.

«Aman, bir sürü saçma işte. Anlatılan bütün hikâyelere kulak veremiyor ki, insan... Köylülerimiz içinden bir tek genç Besklebnov döndü geriye. Gregor'u, Yekaterinodar'da hasta görmüş o, öbür hikâyelerin hiçbirisine de ben inanmıyorum.»

«Peki, ama ne anlatıyorlar, nineciğim?»

«Bize anlatılanlara göre, Singin köyünden bir Kazak, Kızılların Gregor'u Novorossisk'de öldürdüklerini söylemiş. Yola düşüp, yürüye yürüye ta Singin'e kadar gittim —ana yüreği bu tabii, önüne kimse geçemez— orada bu Kazağı buldum. Hepsini inkâr etti. Gregor'u ne gördüğünü, ne de sözünü işittiğini söyledi. Arkasından bir başka dedikodu çıktı, sözde Gregor'u hapsetmişler de hapiste tifüsten ölmüş...» İlyiniçna gözlerini indirdi, uzun bir süre hiç konuşmadan kendi ellerine; sert, dayanıklı, hantal ellerine bakakaldı. Yaşlı kadının, ihtiyarlıktan yanakları sarkmış yüzü durgun, dudakları sert bir ifadeyle sımsıkı kapalıydı; ama birden, esmer yanaklarına vişneçürüğü bir renk dalga dalga yayıldı, gözkapakları titremeye başladı. Ateşi yükselmiş gibi yanan, kuru gözlerini Aksinya'ya çevirerek: «Ama inanmıyorum ben! Son kalan oğlumu da elimden çekip alınış olamazlar. Tanrının beni cezalandırması için hiçbir neden yok... Şunun şurasında iki üç günlük ömrüm kaldı — çok az bir ömrüm kaldı, ama çekmediğim de kalmadı artık! Grişa yaşıyor! Yüreğime malum olmadı, onun için yaşıyor benim sevgili oğlum!» dedi boğuk bir sesle.

Aksinya ağzını açmadan, başını çevirdi.

Mutfakta uzun bir sessizlik oldu. Birden rüzgâr merdiven başındaki kapıyı ardına kadar açıverdi, Don'un öbür yakasındaki kavaklar arasında sel sularının gümbürtüsüyle, suyun bir yanından öbür ya-

nına birbirlerini telaşlı telaşlı çağıran yaban kazlarının haykırışları geldi kulaklarına.

Aksinya kapıyı kapadı, gitti ocağa yaslandı.

Sakin bir sesle, «Onun için üzülme sen, nineciğim,» dedi. «Onun gibi bir erkeği hiçbir hastalık alaşağı edemez. Sağlamdır o, demir gibidir. Onun gibi erkekler kolay kolay ölmez. Burdan ayrıldığımızda dondurucu bir soğuk olmasına rağmen bir kere bile eldivenlerini giymediydi.»

İlyiniçna, yorgun bir sesle, «Hiç çocuklarının lafını etti miydi?» diye sordu.

«Senden de, çocuklardan da söz etti. İyiler mi bari?»

«İyiler, iyiler, çocuklara kimden ne kötülük gelecek zaten? Ama Panteley Prokofyeviç'imiz geri çekiliş sırasında öldü. Yalnız bıraktı bizi...»

Aksinya sessizce istavroz çıkardı; yaşlı kadının kocasının ölümünü anlatışındaki sükûnet onu hayretler içinde bırakmıştı.

İlyiniçna ellerini masaya dayayarak, ağır ağır kalktı.

«Ben de burda oturmuş kalmışım seninle, oysa avlu çoktan karardı!» dedi.

«İstediğin kadar otur, nineciğim.»

«Dunya evde yalnız başına, gitmem gerek.» Başörtüsünü düzeltirken, mutfağa bir göz gezdirip, kaşlarını çattı. «Ocağın bacası çekmiyor,» dedi. «Birisini bulup, evinde oturtacaktın yokluğun sırasında. Eh, haydi, allahaısmarladık!» Kapının mandalını yakalarken, başını çevirmeden ekledi: «Şöyle biraz yerleştikten sonra, bizi görmeye geliver, bize de uğra. Belki Gregor'dan haber alır, bize de anlatırsın.»

O günden sonra, Melehov'lar ile Aksinya arasındaki ilişkiler hepten değişti. Gregor'un sağlığı konusundaki tasaları onları yaklaştırmış, hısım yapmıştı sanki.

Ertesi sabah Dunya, Aksinya'yı avluda görüp seslendi ona, çitin yanına gitti ve Aksinya'nın zayıf omuz-

larını kollarıyla sararak yapmacıksız, tatlı tatlı gülümsedi ona. «Aman, ne kadar da zayıflamışsın, Aksinya! Bir deri, bir kemik kalmışsın!»

Aksinya güldü, «Sen de zayıflardın böyle yaşasaydın!» diyerek karşılık verdi ona. Öte yandan da, olgun bir güzelliğin kızın yüzünde güller gibi açtığını farkederek, yüreği kıskançlık sancısıyla buruldu.

Dunya, sesini her nedense alçaltarak, «Dün annem seni görmeye geldi mi?» diye fısıltıyla sordu.

«Evet.»

«Tahmin etmiştim geleceğini. Grişa'yı sordu mu?»

«Evet.»

«Peki hiç ağlamadı mı?»

«Hayır; sağlam yürekli bir ihtiyar.»

Dunya, güven dolu bir bakışla Aksinya'ya:

«Keşke ağlasaydı,» dedi, «o vakit daha kolay katlanırdı her şeye... Biliyor musun Aksinya, geçen kıştan bu yana öyle tuhaflaştı ki, annem, hiç, ama hiç eskisi gibi değil. Babamın ölümünü duyduğu zaman, eyvah, şimdi kalbi durur mutlaka, diye ödüm patlamıştı. Oysa tek damla gözyaşı bile akıtmadı. Şunu dedi sadece: 'Tanrı onu Cenneti Âlâya kabul eylesin! Erkeğimin acıları sona erdi...' Ta akşama kadar kimseyle bir kelime konuşmadı. Öteden beriden laf açıp onu konuşturmaya çalıştım durdum, ama hep eliyle kovdu beni ve hiç konuşmadı. Ah o gün ne kadar üzülmüştüm onun için, bir bilsen! Ama akşamleyin davarı getirdiğimde, ön avludan yaklaşıp sordum ona: 'Anacığını, akşama bir şeyler pişirelim mi?' O vakit acısı bitiverdi, konuşmaya başladı...» Dunya iç geçirdi ve Aksinya'nın omuzu üzerinden düşünceli düşünceli ötelere bakarak, sordu: «Gregor'umuz öldü mü? Bütün bu söylentiler, doğru mu?»

«Bilmiyorum, şekerim.»

Dunya, Aksinya'yı soran bakışlarla süzüp, daha da derin bir iç geçirdi.

«Annem merakından ölecek nerdeyse Gregor için!

Hep, 'benim en küçüğüm' diyor da, başka bir şey demiyor. Gregor'un ölmüş olabileceğini kabul etmek şöyle dursun, düşünmek bile istemiyor. Ama Allah bilir ya, Aksinyacığım, şayet sahiden ölmüşse ve annem bunu öğrenirse, kederinden ölür kadıncağız. Artık onu hayata bağlayan bir Gregor kaldı. Tutunabileceği tek dalı Gregor. Çocukları bile artık, nerdeyse, gözü görmüyor, aklını hiçbir işe veremiyor. Düşün bir kere: bir yıl içinde, ailemizden dört kişi...»

Çok duygulanan Aksinya, çitin öbür yanından eğilerek Dunya'yı kucakladı ve yanağına okkalı bir öpücük kondurdu.

«Ananı bir işle oyala, şekerim; o kadar üzülmesine izin verme.»

Dunya başörtüsünün ucuyla gözlerini kururken, «Nasıl oyalayacaksın?» diye sordu. «Sen arasıra bize uğrar, konuşursun onunla; böylelikle daha kolay katlanır. Bizden çekinmen için hiçbir neden yok.»

«Uğrarım arada sırada. Doğru diyorum, görürsün!»

«Yarın tarlaya çıkınam gerekiyor. Anikuşka'nın dulu ile imece yapıyoruz, biraz buğday ekeceğiz. Sen kendin için bir şeyler ekmeği düşünüyor musun?»

«Benim elimden pek gelir hani ekin ekmek!» diyerek, neşesiz gülümsedi Aksinya. «Ekecek tohumluğum yok ki, eksem de ne yararı var zaten? Benim ihtiyacım çok değil, nasıl olsa geçinir giderim.»

«Senin Stepan'dan haber var mı?»

«Hayır, hiçbir haber yok,» diye oralı olmaksızın cevap verdi Aksinya, sonra da, kendisini bile hayrette bırakacak biçimde ekledi: «Onu pek düşündüğüm yok.» Bu itiraf farkında olmadan dilinin ucundan kaçıvermiş, utanmıştı. Şaşkınlığını belli etmemek için aceleyle, «Eh, hadi, hoşça kal kızcağızım; gideyim de azıcık etrafı toplayayım.»

Dunya, Aksinya'nın şaşkınlığını farketmemiş gibi yaparak, bakışlarını başka yana çevirip, «Dur bir da-

kika hele,» dedi, «tam sana sormaya hazırlanıyordum, tarlada yardım etmez misin bize? Toprak kurumuştur; korkarım iki kişi beceremeyeceğiz biz bu işi. Köyde de topu topu iki Kazak kaldı, ikisi de topal!»

Aksinya seve seve kabul etti, Dunya da hazırlıklara girişmek üzere ayrıldı.

Bütün gün işini hiç aksatmadan, ertesi sabahın hazırlıklarını yaptı; Anikuşka'nın dul karısının yardımıyla tohumları eledi, sabanı onarabildi, arabanın tekerleklerini yağladı, mibzeri adam etti. Akşamüstü bir başörtünün içine bir miktar elenmiş tohumluk buğday koyup mezarlığa götürdü, Piyotr'un, Natalya'nın ve Darya'nın mezarlarına serpti, ertesi gün kuşlar akrabalarının mezarlarına gelsin diye. O saf yüreğiyle, ölülerin, kuşların cıvıltısını duyarak sevineceklerine inanıyordu.

Don kıyılarına sükûnet ancak şafak sökmesine bir saat kala geliyordu. Sel basmış ormanda sular kavakların soluk yeşil gövdelerini yalayarak, huş fidelerinin, bodur meşelerin tepelerini sallayarak yumuşak mırıltılarla dolaşırken, sel basmış tarlalarda —sel sularının büyülenmiş gibi, kıpırdamadan, yıldızlı gökyüzünün donuk aydınlığını yansıttığı— ıssız dere boylarında yaban kazları en alçak sesleriyle bağırıyor, erkek çamurcu ördekleri uykulu uykulu ıslık çalıyor ve bir ya da iki kere göçen kuğuların borazan gibi çıkan duru sesleri duyuluyordu. Göz alabildiğine yayılan sel suları içinde semirmiş bir balığın şapırtısı zaman zaman karanlık sessizliği bozuyor, titrek bir dalgacık kıvılcımlanan suyun üzerinde yuvarlanarak uzaklaşıyor ve ürken bir kuş tehlike işareti vererek ötüyordu. Sonra, Don kıyılarındaki toprakları tekrar sessizlik bürüyordu. Ama şafakla birlikte, tepelerin kireçli sırtları pembeye boyanırken, karadan bir rüzgâr kopuyordu. Don'un akış yönünün tersine esiyordu bu güçlü, bu ağır rüzgâr. İki metrelik koca koca dalgalar ırmağın kıyı-

larına yükleniyor, sular ormanı hışımla basıyor, sallanan ağaçlar inilti koyveriyordu. Rüzgâr, bütün gün boyunca kükrüyor, ancak geç vakit kesiliyordu. Ve bu hava, günlerce böyle sürüp gidiyordu.

Bozkırı leylak rengi bir duman bürümüştü. Toprak kurumuş, çayırlar bodur kalmış, güzün sürülen tarlalar yol yol çatlamıştı. Toprak her geçen saat biraz daha ölüyordu; ama Tatarski köyünün tarlalarında bir tek adam görünmüyordu yine de. Koca köyde kala kala birkaç aksakallı ihtiyar kalmıştı, geri çekilme harekâtından dönen Kazaklar ise ya don yemiş, ya hasta ya da sakat idiler, o yüzden de tarlalarda sadece kadınlarla çocuklar çalışıyordu. Bomboş kalan köyde rüzgâr tozları savurarak dolaşıyor, evlerin panjurlarını çarpıyor, sundurmaların damlarındaki sapı, samanı birbirine katıyordu. İhtiyar adamlar, «Bu yıl ekmeksiz kalacağız,» diyorlardı. «Tarlalarda yalnız kadınlar çalışıyor ve öyleyken bile, ancak her üç evden biri ekiyor. Üstelik ölü toprak döl vermez.»

Dunya ile birlikte iki gündür ekin ekiyordu öbür kadınlar. İkinci günün akşamı, güneş batarken, Aksinya öküzleri gölete indirdi. Büğetin başında, eyerli bir atı dizgininden tutmuş, Obnizov'ların on yaşındaki oğlu duruyordu. At dudaklarıyla geveliyor, kadife gibi kır burnundan su damlacıkları sıçrıyor, oğlan ise suya kurumuş kil parçaları atıp gitgide genişleyen halkaları seyrederek eğleniyordu.

«Nereye bakalım böyle, Vanya?» diye sordu Aksinya.

«Anneme yiyecek getirdim de.»

«Güzel, peki köyden ne haber var?»

«Hiç, canım. Gerasim Dedemin attığı ağa dün gece güzel bir sazan yakalandı, işte. Bir de, Fiyodor Melnikov geri çekilişten döndü.»

Oğlan ayak parmaklarının ucunda yükseldi, atın dizginlerini toparladı, yelesini kavramasıyla, şeytan gibi fırlayıp oturuverdi eyere. Her aklı başında çiftçinin

yapacağı gibi göletten ayrılırken atı ağır ağır yürüterek götürdü, ama biraz uzaklaştıktan sonra dönüp Aksinya'ya şöyle bir baktı ve hayvanı dörtnala kaldırdı, solmuş mavi gömleği balon gibi şişti sırtında.

Öküzler su içerken büğetin üstüne uzanan Aksinya hemen oracıkta, köye dönmeye karar verdi o an. Melnikov da asker Kazaklardandı, dolayısiyle, Gregor'un akıbetinden haberi olması gerekirdi. Aksinya öküzleri kamp yerine götürdüğünde Dunya'ya, «Ben köye gidiyorum,» dedi. «Sabah erkenden dönerim.»

«İş mi?»

«Evet.»

Ertesi sabah döndü Aksinya. Öküzleri koşmakta olan Dunya'nın yanına giderken, elindeki çomağı umursamaz bir tavırla sallıyordu; ama kaşları çatılmış, dudaklarının kenarları acı bir ifadeyle kıvrılmıştı.

Kısaca, «Fiyodor Melnikov evine dönmüş,» dedi. «Gidip, Gregor'u sordum. Hiçbir şey bilmiyor,» dedi ve hemen dönüp, mibzerin başına gitti.

Ekim işini bitirdikten sonra Aksinya kendi çiftliğinde çalışmaya koyuldu; bostana karpuz ekti, evi sıvadı, badana etti, bulabildiği samanla sundurmanın damını elinden geldiği kadar örttü. Çalışmayla günler geçiyor, ama Aksinya'nın Gregor için duyduğu tasa bitmek bilmiyordu. Stepan'ı aklına bile getirmek istemiyor, her nedense, onun dönmeyeceğinden emin bulunuyordu; ama yine de, ne zaman Kazaklardan biri köyüne dönse, Aksinya'nın ilk sorusu hep, «Benim Stepan'ı hiç gördün mü?» oluyor, ancak ondan sonra, kaçamak yollu, Gregor hakkında bir haber koparmaya çalışıyordu. Gregor'la aralarındaki ilişkiyi bilmeyen yoktu köyde, hatta işleri güçleri elâlemi dillerine dolamak olan kadınlar bile onların dedikodusunu bırakmışlardı artık. Yine de, Aksinya duygularını açığa vurmaya utanıyor, ancak pek seyrek olarak, o da, geri dönen asker konuşmayı sevmeyen biri çıkar da, Gregor-

un hiç lafını etmezse, gözlerini kısarak, utana sıkıla soruyordu: «Peki ama, bizim komşuyu, Gregor Panteleyeviç'i de görmüşsündür herhalde, değil mi? Annesi çok merak ediyor da; eriyip gidiyor hasretinden kadıncağız...»

Köyün Kazaklarından hiçbiri, Don Ordusunun Novorossisk'de teslim oluşundan sonra, Stepan'ı da, Gregor'u da görmemişti. Ancak, haziranın sonunda, Stepan'ın alay arkadaşlarından biri, köyüne dönerken Aksinya'yı görmek için uğradı.

«Stepan Kırım'a gitti — inan ki, doğru söylüyorum. Gemiye binerken gözlerimle gördüm onu. Konuşma fırsatını bulamadım. Öyle kalabalık vardı ki, insanlar birbirini eziyorlardı!»

Aksinya, Gregor'u sorunca da, kaçamak bir cevap verdi asker: «Rıhtımda gördüm onu; apoletleri vardı. Ondan sonra bir daha görmedim. Subayların pek çoğunu Moskova'ya götürdüler, kim bilir nerelerdedir şimdi Gregor...?»

Ama bir hafta sonra Prohor Zikov çıkageldi Tatarski'ye. Yaralı olduğu için, Millerovo İstasyonundan arabayla getirmişlerdi onu. Haberi duyunca ineği sağmayı yarıda kesen Aksinya, buzağıyı anasına salıverdi, başörtüsünü taktığı gibi Zikov'ların avlusuna doğru alelacele, koşarcasına yola çıktı. Giderken, «Hiç değilse Prohor biliyordur. Bilmesi gerek!» diye aklından geçiriyordu. «Ama ya Gregor'un öldüğünü söylerse? Ne yaparım o zaman ben?» Böylece, kara haber almak korkusuyla elini yüreğine bastırarak, her adımda biraz daha, biraz daha azaldı hızı.

Prohor candan bir gülümsemeyle, aynı zamanda güdük sol kolunu arkasına saklamaya çalışarak misafir odasında karşıladı Aksinya'yı:

«Merhaba, silah arkadaşım! Selam olsun! Seni sağ gördüğüme sevindim. Biz de, o küçük köyde ruhunu teslim ettin sanıyorduk, oysa. Ah, ah, hasta yatarken çok kötüydü halin... Kadın kısmına da ne yaraşıyor

hani...! Tifüs demek istiyorum. Hele bak, nasıl da doğradı Polonyalılar beni, alçaklar!» Prohor haki asker gömleğinin düğüm edilmiş kolunu gösterdi. «Karım görünce ağlayıp sızlamaya başladı, ben de dedim ki ona: 'Böğürme öyle be, sersem; başkalarının kelleleri gitti, ama hiç şikâyet etmiyor onlar.' Üst tarafı bir kol işte! İstedin mi tahtadan bir kol yapıverirler hemen sana. Hem, kolun tahtadan oldu mu, ne soğuktan korkar, ne de kesildi mi kanar. İşin tek üzücü yanı, kızcağızım, henüz tek kolla idare etmeye alışamamış olmamdır. Pantolonumu ilikleyemiyorum, derdim bu işte! Ta Kiev'den buraya kadar pantolonumun önü açık geldim. Ne ayıp! Onun için, kılık kıyafetimde bir uygunsuzluk görürsen, bağışla. Hadi gir içeri de, otur; misafirimiz olursun artık, değil mi? Karım gelene kadar çene çalarız seninle. Votka almaya yolladım onu, Deccal karı ne olacak! Burda kocası evine dönüyor bir kolu kesik, o ise kocasının sağlığına içecek bir yudum bir şey bulundurmuyor! Siz karı milleti hep birbirinize benzersiniz zaten, kocalarınız yokken. Hepinizi çok iyi bilirim ben, sizi gidi eksik etekler, sizi!»

«Anlatsan da...»

«Biliyorum! Anlatacağım! Seni şöyle eğilerek selamlamamı istedi.» Prohor şakadan, yerlere kadar eğildi, sonra kaşlarını kaldırarak, gözlerini hayretle yukarı çevirdi. «Hoppala, öp babanın elini! Ne var şimdi ağlayacak, budala? Siz kadınlar yok musunuz, hepiniz aynı hamurdan yoğrulmuşsunuz! Erkekleri öldü mü, ağlarlar; evine sağ döndü mü, yine ağlarlar. Hadi, ikimiz de Yoldaş Budyoni'nin süvarilerine katıldık, Ondördüncü Tümene. Bizim Gregor Panteleyeviç bir bölüğün komutanı oldu — süvari bölüğünün, demek istiyorum. Tabii, ben de onun emir eri oldum, ta Kiev'e kadar cebri yürüyüşle gittik. Eh, kızcağızım, şu Polonyalıların hakkından öyle bir geldik ki! Yolda, Gregor Panteleyeviç dedi ki: 'Çok Alman öldürdüm. Çeşit çeşit Avusturyalı üstünde sınadım kılıcımı, sanmam

ki şu Polonyalıların kafatasları öbürkülerden daha sağlam olsun. Onları kılıçtan geçirmek, kendi Rusları-mızı kılıçtan geçirmekten daha kolay gelecektir bence, ne dersin?' Sonra da bana göz kırpıp, sırıttı. Kızıl Ordu'ya katılınca huyu suyu değişiverdi; tüm neşesi yerine geldi, bir de uysallaştı ki, iğdiş edilmiş aygır gibi. İşte böyle, ne var ki, onunla ben, aramızda ille de kavga çıkmadan geçinemezdik... Bir gün yanına varıp, şaka yollu dedim ki: 'Mola vermenin zamanıdır, Ekselans Yoldaş Melehov!' Gözlerini devire devire bana bakıp, dedi ki: 'Bu tip şakaları bırak, yoksa senin için fena olur!' Aynı akşam, bir şey için çağırttı beni, yine şeytan dürttü, 'Ekselans,' dedim ona... Vay efendim, bir kapış kaptı mavzerini! Yüzü kireç kesildi, dişlerini gösterdi kurt gibi — ne çok da dişi varmış, en azından bir alay. Hemen bir atın karnının altına canımı attım, yanından uzaklaştım. Az kalsın öldürüyordu beni, iblis!»

«İzinli gelir belki de eve...» diye kekeledi Aksinya.

«Aklına bile getirme!» diye homurdandı Prohor «Geçmişteki günahlarının kefaretini ödeyinceye kadar askerde kalacağını söylüyor. Kalır da, kalır; aptallık parayla değil ya. Küçük bir kasabanın yakınlarında bizi hücuma kaldırmıştı, onun bir başına dört düşman süvarisini biçiverdiğini gözlerimle görmüştüm. İblis, çocukluğundan beri solaktır ya, o sayede heriflere hem sağdan, hem soldan girişiyordu. Savaştan sonra Budyoni alayın önünde onun elini sıktı, ona da, bölüğüne de teşekkür ettiler. İşte böyle işler beceriyor — senin Panteleyeviç!»

Aksinya adeta donakalmıştı dinlerken... Ancak Melehov'ların kapısında kendini toparlayabildi. Dunya kapı önünde süt süzüyordu; başını kaldırmadan sordu: «Maya için mi geldin? Biliyorum, getireceğime söz vermiştim, ama unuttum.» Ne var ki, bakışları Aksinya'nın yaşlar içindeki, mutlulukla parlayan gözlerine çevrilince, tek kelime edilmeden her şeyi anlayıverdi.

Aksinya, alev alev yanan yüzünü Dunya'nın omuzuna dayayıp, sevincinden soluk soluğa, fısıldadı:

«Yaşıyor, sağlığı da yerinde... Selamlarını yollamış... Git hemen! Git de annene söyle!»

II

Beyazlarla birlikte geri çekilmeye katılmış olan Tatarski'li Kazakların tümü içinden otuz kadarı yaz başlarında geri dönmüştü. Geri dönenlerin çoğunluğunu ihtiyarlarla, yaşı geçkin Kazak askerleri meydana getiriyordu. Güçlü kuvvetli genç Kazaklardan ise, hastalarla yaralılar hariç, geriye dönen yoktu hâlâ. Bunların bir bölümü Kızıl Ordu'daydı; Wrangel alaylarına katılmış olan öbürküler Kırım'da fırsat kolluyor, Don bölgesi üzerine yeni bir ileri harekete hazırlanıyorlardı.

Gidenlerin şöyle böyle yarısı da, gittikleri o yabancı ülkelerden bir daha hiç dönmeyeceklerdi: Bir bölümü tifüsten kırılmış, öbür bölümü Kuban'daki son çarpışmalarda can vermişlerdi; yürüyüş kollarından ayrı düşen bir kısmı, Maniç'in yukarılarındaki bozkırlarda donarak ölmüş, partizanlara tutsak düşen iki tanesinin ise izi kaybolmuştu. Tatarski'li Kazaklardan pek çok kayıp vardı. Kadınlar bütün günlerini gergin, heyecanlı bir bekleyiş içinde, umutla geçiriyor, akşamleyin, çayırlardan dönen ineklerini karşılamaya çıktıklarında, uzun zaman dikilip, ellerini gözlerine siper ederek yolları gözlüyorlardı. Kim bilir? Akşamın leylak rengi pusuna bürünmüş şoseden, geç kalmış bir yolcu çıkagelirdi belki de.

Lime lime elbisesiyle, bitlenmiş, derisi kemiğine yapışmış, ama uzun zamandır yolu gözlenen bir ev erkeği köyüne döner, hemen o anda, geri dönenin evinde sevinçli, amaçsız bir telaştır başlayıverirdi; kirden kararmış askere su ısıtılırdı; babalarına hizmet ede-

bilmek için çocuklar birbirleriyle yarışır, hiçbir hareketini kaçırmadan babalarını seyrederlerdi; evin kadını, mutluluktan yarı deliye dönmüş bir halde, bir koşu sofrayı kurar, onu bırakır, kocasına birtakım temiz çamaşır çıkarmak için sandığa koşardı. Ama, sanki ona inat çamaşırlar onarılmamış çıkar ve evin kadınının titreyen parmakları, ipliği iğnenin deliğine geçiremezdi bir türlü. Efendisini ta uzaklardan tanıyıp koşarak, merdiven başına kadar ardı sıra gelen, elini yalayan köpeğin bile içeri girmesine izin verilirdi o mutlu anda; çocuklar tabak çanak bile kırsalar ya da süt bile dökseler burunları kanamaz, her yaptıkları cezasız kalırdı. Evin efendisi yıkandıktan sonra, henüz temiz çamaşırlarını giymeye vakit bulamadan, evin içini kadınlar doldururverirdi. Kadınlar kendi yakınlarının akıbetini öğrenmeye gelir, korku içinde, tek kelimesini kaçırmadan, Kazağın anlattıklarını can kulağıyla dinlerlerdi. Az sonra kadınlardan biri kalkar, avluya çıkar, avuçlarını gözyaşlarıyla ıslanmış yanaklarına bastırarak, kör gibi, bastığı yeri bilmeden yürürdü sokakta. Derken, küçük evlerden birinde yeni bir dul, ölüsüne ağıt yakar, ağlayan çocuklarının incecik sesleri de ona eşlik ederdi. Tatarski'de böyle gidiyordu işler: bir eve giren sevinç, bir başka eve amansız keder getiriyordu.

Ertesi sabah evin efendisi, güzelce tıraş olmuş, daha bir gençleşmiş, şafakla kalkar, çiftliği bir dolanır, vakit geçirmeden görülmesi gereken işleri aklına yazardı. Kahvaltıdan sonra hemen işe girişirdi. Çalışmaya susamış, iş eri erkek ellerin o avluya döndüğünü duyururcasına rende şen şakrak hışırdar ya da bir sundurmanın serin saçak altından tok balta sesleri gelirdi. Öte yandan, bir babanın, bir kocanın ölümünün öğrenildiği ev ile o evin avlusu, mezar sessizliğine bürünürdü. Ana, kederinden perişan yatağa düşer ve bir gece içinde adeta büyüyüveren yetimler, analarının çevresinde toplanırlardı.

İlyiniçna ne zaman bir başka Kazağın döndüğünü duysa hemen sorardı: «Peki bizim erkeğimiz ne zaman dönecek evine? Başkaları dönüyor, ama bizimkinden hiç haber yok.»

Dunya, sinirli bir sesle cevap verirdi: «Genç Kazakları terhis etmiyorlar, anlamıyor musun anne?»

«Terhis etmiyorlar mı? Tihon Gresimov'a ne buyrulur? Grişa'dan bir yaş küçüktür o.»

«Ama o yaralı, anne.»

«Yaralıymış — pöh!» diye itiraz ederdi İlyiniçna, «Dün demirci dükkânının önünde gördüydüm onu, geçit törenine çıkmış gibi yürüyordu. Yaralı adamlar ortalıkta dolaşmaz öyle.»

«Yaralıydı, ama iyileşiyor artık.»

«İyi ya, bizim erkeğimiz de pek çok kereler yaralanmadı mı? Baştan aşağı yara izleriyle dolu bedeni; onun da hakkı değil mi azıcık daha iyileşmek, yani?»

Dunya elinden geleni yapıyor, daha bir süre Gregor'un geri dönmesini beklemenin boşuna olduğunu anlatmaya çalışıyordu anasına. Ama İlyiniçna'yı herhangi bir konuda inandırmak hiç de kolay iş değildi.

«Sen sus, sersem!» diyordu Dunya'ya. «Ben de bilirim senin bildiklerini, annene ders verecek kadar büyümedin daha. Eve dönmesi gerek dediysem ben, dönecek demektir. Çekil hadi, çekil başımdan; seninle uğraşacak halim yok.»

İhtiyar kadın oğlunu bekleye bekleye sabırsızlığının son kertesine varmış, artık her çıkan fırsattan yararlanıp oğlunun lafını etmeden yapamaz olmuştu. Mişka ne zaman onun sözünü dinlemeyecek olsa, tehdidi yapıştırıyordu: «Hele baban eve dönene kadar bekle, seni gidi eşek kafalı! Söyleyeyim de babana, canına okusun senin!» Pencerenin önünden geçen, eğri ağaçları yenilenmiş bir at arabası görecek olsa, iç geçiriyor ve hiç ağzından düşürmediği lafı ediyordu hemen: «Arabanın görünüşünden, sahibinin eve döndüğü anlaşılıyor, oysa bizimkinin haline bakarsan, sa-

hibini ömür boyu hapse koymuşlar sanırsın.» İlyiniçna bütün hayatı boyunca tütün dumanını hiç sevmemişti, tütün içenleri mutfağından her zaman kovmuştu, ama şimdi bu konuda da değişmiş bulunuyordu. Dunya'ya sık sık, «Git Prohor'a söyle de gelsin,» diyordu. «Gelsin de, bir sigara içsin, zira ev ölü kokuyor. Grişa askerden dönünce, içinde Kazak yaşayan ev gibi kokacak burası.» Her gün yemeği fazla fazla pişiriyor, her akşam yemeğinden sonra ocağa bir tencere dolusu lahana çorbası koyuyordu. Dunya ona neden böyle yaptığı sorduğu zaman da, İlyiniçna ona hayret ederek cevap veriyordu: «Hele bak, başka ne yapacak mışım? Askerimiz bugün çıkagelebilir, o vakit hemen yiyebileceği sıcak bir yemeği hazır bulur; yoksa, sen şunu ısıtayım bunu ısıtayım diyene kadar acından ölür.» Bir gün Dunya bostandan döndüğünde, Gregor'un eski kaputuyla, kırmızı kurdeleli eski kasketini, mutfakta çiviye asılı buldu. Soran bakışlarla anasına bakınca, İlyiniçna da suçlu suçlu, acıklı bir gülümsemeyle, «Sandıktan çıkardım onları, Dunya,» dedi. «Avludan girer girmez hemen görebiliyorsun onları, böylece de burası daha bir eve benziyor — sanki o geri gelmiş gibi...»

Bu sonu gelmez Gregor lafından Dunya gına getirmişti. Bir gün artık daha fazla dayanamayıp anasına çıkıştı.

«Hep aynı lafı, hep aynı lafı tekrarlamaktan bıkıp usanmaz mısın? Senin çenenden bıktı herkes. Ağzından hiç başka laf çıkmıyor, varsa yoksa, 'Grişa, Grişa.'»

Kendi oğlumun sözünü etmekten niye bıkacak mışım? Sen hele kendin çocuk doğurana kadar bekle de, gör, o zaman anlarsın!» diye sükûnetle cevap verdi İlyiniçna.

Bu olaydan sonra İlyiniçna Gregor'un kasketiyle kaputunu kendi odasına götürdü ve birkaç gün Gregor'un sözünü etmedi. Ama daha ot biçme zamanına

epey vakit varken, bir gün Dunya'ya, «Grişa'dan söz ediyorum diye belki bana kızacaksın, ama onsuz nasıl yaşarız biz? Hiç durup da düşündün mü bunu, sersem? Bak, ot biçme zamanı yaklaşıyor, ama daha bizim direnimizi bile sivriltecek kimsemiz yok. Baksana her şey nasıl berbat olmuş bakımsızlıktan, seninle ikimiz üstesinden gelemeyiz bunca işin. Sahibi uzakta olunca eşyası bile ardından ağlıyor.»

Dunya hiçbir şey söylemedi. Anasını üzen şeyin hiç de çiftlikteki sorunlar olmadığını, bu sorunların sadece Gregor'dan söz etmek, yüreğinin sıkıntısını hafifletmek için bir vesile olduğunu pek güzel anlıyordu. İlyiniçna'nın oğluna duyduğu özlem yeniden depreşmişti ve kadıncağız duygularını saklayamıyordu. O akşam yemek yemek istemedi, Dunya hasta olup olmadığını sorunca da, istemeye istemeye cevap verdi: «İhtiyarladım artık... Yüreğim Grişa'nın özlemiyle yanıyor... Öyle yanıyor ki yüreğim, hiçbir şey bana tat vermiyor, gözüm dünyayı görmez oldu.»

Ama Melehov'ların avlusunu ele almak Gregor'a değil de, başkasına kısmet oldu. Ot biçme vaktine az kala, Mişa Koşevoy cepheden eve döndü. O geceyi uzak akrabalarının yanında geçirdi, ertesi sabah da Melehov'lara uğradı. Mişa, kapıyı usulünce vurdu önce, bir cevap alamayınca girdi mutfağa, eskimiş asker kepini çıkardı ve yemek pişirmekte olan İlyiniçna'ya gülümsedi.

«Merhaba, İlyiniçna Teyze! Beni beklemiyordun, değil mi?»

«Günaydın. Sen benim neyim oluyorsun ki, seni bekleyeyim? Bizim dış kapının dış mandalı mısın yoksa?» diye, ters ters cevap verdi İlyiniçna, Koşevoy'un nefret ettiği yüzüne dik dik bakarak.

Mişa, böyle karşılanmaktan zerrece alınmaksızın, «Ne de olsa, tanışız,» dedi.

«Ama seni görmeye gelmem için bu kadarı da ba-

na yeter. Evinizde temelli oturacak değilim.»

«Allah yazdıysa, bozsun!» diye yapıştırdı İlyiniçna ve artık ziyaretçiyle ilgilenmeksizin, işine döndü.

Onun sözlerine aldırış etmeden mutfağı gözden geçirmekte olan Mişa, «Sizi görmek, nasıl olduğunuzu anlamak için uğradım. Birbirimizi görmeyeli bir yıldan fazla oldu.»

İlyiniçna kömür ateşinin üstündeki tencerelerin yerlerini öfkeli öfkeli değiştirirken, «Seni pek fazla özlemedik,» diye homurdandı.

Dunya misafir odasında ortalığı topluyordu. Mişa'nın sesini duyunca sapsarı kesildi ve usulca el çırptı Sıraya oturdu ve kımıldamaya bile korkarak, mutfaktaki konuşmalara kulak verdi. Yüzü kâh kıpkırmızı kesiliyor, kâh yanaklarının rengi uçup, burnunun daracık direği üstünde yol yol incecik beyaz çizgiler beliriyordu. Mişa'nın mutfakta iri adımlarla gezindiğini, sonra, altında gıcırdayan bir iskemleye oturarak kibrit çaktığını duydu. Sigara dumanının kokusu misafir odasına kadar yayıldı.

«Duyduğuma göre senin ihtiyar ölmüş.»

«Evet.»

«Ya Gregor?»

İlyiniçna uzun bir süre sustu; sonra apaçık bir isteksizlikle cevap verdi: «Kızılların yanında askerlik yapıyor. Kasketinde, seninki gibi bir yıldız var.»

«O yıldızı çok önceden takması gerekirdi...»

«Orası onun bileceği iş.»

Mişa, ses tonundan açıkça anlaşılan bir merakla sordu: «Ya Yevdokya Panteleyevna?»

«Ortalığı düzeltiyor. Misafirliğe gelmek için fazla erken bir vakti seçmişsin; iyi insanlar bu kadar erken davranmazlar.»

«İnsan bazen ister istemez kötü oluyor, işte. Onu görmek istedi canım, ben de kalktım, geldim. Neden ille de uygun zaman kollayacak mışım?»

«Öf, Mihail, kızdırma beni şimdi!»

«Nasıl kızdırıyor muşum seni, teyzeciğim?»
«Aman, işte bütün bunlarla.»
«Peki, ama bütün neyle?»
«İşte, konuşma tarzınla.»

Dunya, Mişa'nın derin bir iç çektiğini duydu. Daha fazla dayanamadı; yerinden fırlayıp kalktı, eteğini düzeltti ve mutfağa girdi. Mişa pencerenin yanında oturmuş, sigarasını bitirmek üzereydi. Derisi sararmış, öylesine zayıflamıştı ki, tanınmaz hale gelmişti. Dunya'yı görünce, feri kaçmış gözlerine bir pırıltı geldi, yanaklarına belli belirsiz bir kırmızılık yayıldı. Aceleyle yerinden doğrularak, boğuk bir sesle, «O, günaydın!» dedi.

Dunya, zor işitilir bir sesle, «Günaydın,» diye cevap verdi.

İlyiniçna kızına şöyle bir bakarak, hemen, «Git, su getir,» diye emretti.

Dunya'nın dönmesini sabırla bekledi Mişa. İlyiniçna ses etmedi. Mişa da hiç konuşmuyordu, ama sonunda sigarasının ucunu parmaklarının arasında ezerek, sordu: «Bana neden bu kadar kızgınsın, teyzeciğim? Sizleri rahatsız mı ettim, ne yaptım?»

«Vicdanın nasıl elveriyor da, buraya gelebiliyorsun, sıkılmaz adam!» dedi İlyiniçna. «Bir de, bana sormaya cüret ediyorsun! Katil!»

«Neden katil oluyor muşum?»

«Katilin ta kendisisin! Kim öldürdü Piyotr'u? Sen öldürmedin mi?»

«Evet.»

«İyi ya, öyleyse. Ne oluyorsun, o zaman? Bir de tutup, bizi ziyarete geliyor... oturmuş orda, öyle—» İlyiniçna tıkanıp, sustu; sonra kendini toparlayarak sürdürdü konuşmasını: «Onun anası değil miyim ben, kimim? Gözümün içine ne cesaretle bakabiliyorsun?»

Mişa bembeyaz kesildi. Konuşmanın bu rengi alacağını bekliyordu zaten. Heyecanından azıcık kekeliyerek cevap verdi: «Gözünün içine bakmaktan utan-

mam için hiçbir neden yok. Faraza Piyotr beni eline geçirseydi, o ne yapardı acaba? Alnıma öpücük mü kondururdu, sanıyorsun? O da beni öldürürdü. O tepelerin üstünde kaydırak oynamak için mi karşı karşıya geldik biz? Savaşın gereğidir bu!»

«Ya bizim akraba, ihtiyar Korşunov? Zararsız ihtiyarları öldürmek de savaş mı?»

«Allah Allah, ya ne olacaktı?» diye hayretle sordu Mişa. «Tabii ki, savaş! Ben bilirim o zararsız ihtiyarları! O zararsız ihtiyarlar pantolonları kıçlarından düşmesin diye evlerden dışarı çıkmazlar, ama cephedekilerden daha çok kötülükleri dokunur. O ihtiyar Grişaka dede gibiler, hep onun gibiler kışkırttı Kazakları bize karşı. Bu savaş onun gibiler yüzünden çıktı zaten! Bize karşı kışkırtıcılığı kim başlattı? Onlar başlattı — şu zararsız dediklerin. Bir de bana 'katil' diyorsun! Eskiden kuzu kesemezdim, domuz bile kesemezdim, şimdi de kesemem, biliyorum. Öyle yaratıklara elimi bile süremem. Başka adamlar hayvan keserlerken ben kulaklarımı tıkar, duymamak, görmemek için oradan kaçarım.»

«Ama bizim akrabamız—»

«Senin de, senin akrabanın da!» diye sözünü kesti onun Mişa, öfkeyle. «Ondan gördüğümüz iyilik, bir tekeden alabileceğin süt kadardır! Ama ettiği kötülüğün haddi hesabı yok. Ona evden dışarı çıkmasını söyledim, ama çıkmadı; onun için de, olduğu yerde layığını buldu. Bu gibilere — böyle ihtiyar iblislere öyle kızıyorum ki! Hayvana bile kıyamam, ya böyle —deyimimi bağışla— bokları, sizin akrabanız gibilerini tepelerim, hem de kaç tanesini istersen! Bu dünyaya hayrı dokunmayan bunlar gibi düşmanlara karşı zerre kadar titremez elim.»

İlyiniçna, zehir gibi diliyle, «Seni böyle bir deri, bir kemik haline getiren de taş yürekliliğin zaten,» dedi. «Herhalde vicdanın rahat vermiyordur...»

«Pek sanmıyorum!» diye tatlı tatlı gülümsedi Mişa. Benim vicdanım o pimpirik gibi sürpüntüler yüzünden rahatsız edecek değil ya beni. Ateşlenmiştim de; işte o ateş çok sarstı beni, yoksa, Anacığım, ben—»

«Ana deme bana!» diye parlayıverdi İlyiniçna. «Sen git, kancıklara ana de!»

Mişa, hiç de hayra alâmet olmayacak biçimde gözlerini kısarak, boğuk bir sesle, «Sakın bana küfretmeye kalkışma, bak!» dedi. «Senden beklediğim laflara dayanmayı kafama koymuştum, ama her şeyin bir sınırı var. Bak, sana dosdoğru diyeyim, teyzeciğim! Piyotr yüzünden bana kızamazsın, sen. O aradığını buldu.»

İlyiniçna, «Katilsin sen! Katilsin! Defol git buradan, hadi seni gözüm görmesin!» diye kestirip attı.

Mişa bir sigara daha yakıp, sükûnetle sordu: «Ya Mitka Korşunov ne oluyor, şu sizin öbür akrabanız; o katil değil mi? Ya senin Gregor'un ne oluyor? Sevgili oğlundan hiç söz etmiyorsun, ama o da katilin teki, hem de su katılmadık!»

«Zırvalama, hadi!»

«Zırvalamayı çoktan beridir bıraktım ben. Sen şimdi onu bırak da, söyle bakalım, ne oluyor oğlun? Bizim askerlerden kaç tanesini ortadan kaldırdı, biliyor musun sen? Ya, mesele burada işte! Eğer bütün savaşa katılanlara bu adı verecek olursan, o zaman hepimiz katiliz demektir. Mesele kimi öldürdüğümüzde ve neden öldürdüğümüzde,» dedi Mişa anlamlı anlamlı.

İlyiniçna sesini çıkarmadan dinledi, ama misafirin gitmeye hiç de niyetli olmadığını görünce, sert bir şekilde, «Yeter!» dedi. «Seninle çene çalacak vaktim yok, hadi evine.»

«O kadar da çok evim var ki, hani!» diye gülerek doğruldu Mişa.

Bu gibi konuşmalar, böyle sıfatlar kullanarak saldırmalar sanki gözünü korkuturmuş onun! Yüreği acı-

lı bir ihtiyar kadının hakaret dolu laflarına kulak asacak kadar çıtkırıldım değildi o. Dunya'nın kendisini sevdiğini biliyordu, o yüzden, İlyiniçna da dahil, başkaca bir şeye aldırdığı yoktu.

Ertesi sabah yine uğradı, hiçbir şey olmamış gibi İlyiniçna'yı selamladı, pencerenin önüne oturdu ve Dunya'nın her hareketini izlemeye koyuldu.

İlyiniçna onun selamını almaksızın, «Bizi görmeye pek sık gelir oldun!» diye yapıştırdı lafı.

Dunya kıpkırmızı kesildi, gözleri alev alev yanarak anasına baktı, sonra tek eklime etmeden gözlerini indirdi. Mişa gülümseyerek cevap verdi: «Seni görmeye gelmiyorum, İlyiniçna teyzeciğim, hiç korkma.»

«Bizim evin yolunu hepten unutsan, daha iyi olacak.»

Mişa, ciddileşerek, «Neden, gidecek başka yerim var mı ki?» diye sordu. «Akrabanız Mitka'nın iyi yürekliliği sayesinde yeryüzünde yapayalnız kaldım ne yaparsın, insan da bomboş kulübeciğinde kurt gibi öyle bir başına oturamıyor ki. Sen ister beğen, ister beğenme teyzeciğim, ama ben yine de ziyaretinize gelmeyi sürdüreceğim,» diye sözünü bağladı ve bacaklarını iki yana açarak, sandalyesine daha beter yerleşti.

İlyiniçna gözlerini dikmiş, yiyecek gibi bakıyordu ona. Elhak, hiç de öyle ensesinden tuttuğun gibi kapının dışına atılacaklardan değildi Mişa! Bodur gövdesinden, başının duruşundan, sımsıkı kapalı dudaklarından hep, öküz gibi bir inatçılık okunuyordu.

Mişa gittikten sonra İlyiniçna çocukları avluya yolladı, sonra Dunya'ya dönerek, «Ne yapacak edeceksin, bir daha buraya adımını atmayacak o! Anladın mı?» dedi.

Dunya gözünü kırpmadan bakıyordu anasının yüzüne. Öfkeyle kısılan gözkapaklarının arasından bütün Melehov'lara özgü o bakış bir an için şimşeklenirken, kelimeleri ısırırcasına tek tek çıkararak konuştu: «Hayır! Gelecek! Ona engel olmayacaksın! Gele-

cek!» Kendini tutamayarak, yüzünü önlüğüyle kapayıp koşa koşa merdiven başına çıktı.

İlyiniçna, hızlı hızlı soluyarak, pencerenin yanına oturdu, güneşin altında gümüşten bir şerit gibi parlayan pelin kümelerinin bozkırın derinliklerinde yerle göğü birbirinden ayırdığı noktaya, görmeyen bakışlarla, başını iki yana sessizce sallaya sallaya daldı gitti.

*

O akşam erken saatlerde Dunya'yla anası, birbirine küskün, hiç konuşmadan, Don kıyısındaki boştanda düşmüş bir çiti doğrultuyorlardı. Mişa çıkageldi. Dunya'nın elinden beli usulca alarak, «Çukurları çok sığ kazıyorsun, bir rüzgâr çıktı mı çitiniz yine devriliverir,» dedi ve kazık çukurlarını derinleştirmeye başladı, sonra, doğrultmalarına yardım ettiği çiti kazıklarına bağladı ve çekip gitti. Ertesi sabah rendeden yeni çıkmış iki tırmıkla bir yaba sapı getirdi, bunları Melehov'ların kapısının dışında duvara dayadı. İlyiniçna'yı selamladıktan sonra işten söz açarak, «Çayırda ot biçmeye niyetiniz var mı?» diye sordu. «Başkaları Don'un öbür yakasına geçtiler bile.»

İlyiniçna cevap vermedi. Onun yerine Dunya konuştu.

«Irmağı geçecek bir aracımız yok. Kayığımız güzden beri sundurmada yatıyor, kurudu gitti.»

Mişa, azarlar gibi, «Baharda suya batırmanız gerekirdi kayığı. Kalafat etmeye ne dersiniz? Kayıksız yapamazsınız.»

Dunya anasına uslu uslu, umutla baktı. İlyiniçna, sanki konuşmalar hiç onu ilgilendirmiyormuş gibi, hamur yoğurmaya devam ediyordu.

Mişa belli belirsiz bir gülümsemeyle, «Hiç kıtık var mı elinizde?» diye sordu.

Dunya sandık odasına gidip, bir kucak kıtıkla döndü.

Mişa kuşluk vaktine kadar kayığı hale yola soktuktan sonra mutfağa döndü.

«Eh, kayığı çekip suya attım; şişer artık. Onu bir kütüğe bağlayın da biri alıp götürmesin.» Sonra sordu yine: «Ey, teyzeciğim, ot biçme ne olacak? Ben de size yardım etsem. Hem zaten, şu sıralar yapacak işim de yok.»

İlyiniçna başıyla Dunya'yı işaret ederek, «Ona sor,» dedi.

«Ben ev sahibesine soruyorum.»

«Ev sahibesi ben değilim burada, besbelli...»

Dunya hüngür hüngür ağlayarak misafir odasına gitti.

Mişa kararlı, «Öyleyse yardım etmem gerekiyor,» dedi. «Marangozluk takımlarınız nerde duruyor? Size bir tırmak yapayım, diyorum, eskilerinin bir işe yarayacağını sanmam.»

Mişa sundurmaya çıktı ve ıslık çalarak, tırmık için tahtadan dişleri yontmaya başladı. Onun çevresinde, yalvarır gibi gözlerinin içine bakarak zıplayıp duran Mişatka dileğini söyledi: «Mişa Amca, bana da küçük bir tırmık yapsana, bana tırmık yapacak kimse yok. Ninem de bilmiyor, teyzem de bilmiyor yapmasını. Yalnız sen yapabilirsin, sen güzel yaparsın hem de.»

«Yaparım sana bir tırmık, adaşım yaparım vallahi. Ama şimdi biraz geri dur da gözüne kıymık kaçmasın,» dedi ona Koşevoy gülerek. Bir yandan da içinden hayret ediyordu: «Hele bak, nasıl da babasına benziyor, yumurcak! Hık demiş, burnundan düşmüş! Gözleri kaşları, hele o dudaklarının kıvrılışı... Gregor da, Gregorluğunu göstermiş yani!»

Hemen, minicik bir oyuncak tırmık yapmaya koyuldu, ama elindeki işi bitiremedi; dudakları morardı, çılgınca, ama bitkin bir ifade geldi sapsarı yüzüne. Islığı kesti, bıçağı yere bıraktı ve üşümüş gibi omuzlarını kıpırdattı.

«Mihail Gregoriç, adaşım, hadi git bana çul mul gibi bir şey getiriver de yatayım şuraya,» dedi Mişatka'ya.

«Peki ama neden?» diye merakla sordu oğlan.

«Canım hasta olmak istedi.»

«Neden?»

«Öf be, amma da yapışıyorsun insana, kene gibi mübarek! Hastalanma vaktim geldi de, ondan işte! Hadi, git getir çabucak!»

«Peki benim tırmığım ne olacak?»

«Sonra bitiririm.»

Şiddetli bir titremeyle Mişa'nın bedeni sarsıldı, dişleri takırdadı. Mişatka'nın getirdiği çulun üstüne uzandı, kasketini çıkarıp yüzüne örttü.

«Sen şimdi hasta oldun mu, yani?» diye hayal kırıklığına uğramış gibi sordu Mişatka.

«Evet, hastayım artık.»

«Peki neden titriyorsun?»

«Nöbet sarsıyor beni.»

«Peki neden dişlerin takırdıyor?»

Mişa kasketinin altından tek gözüyle bu baş belası adaşına şöyle bir baktı, hafifçe gülümsedi ve artık sorularına cevap vermez oldu. Mişatka korkuyla gözlerini ona dikti bir an, sonra doğru eve koştu.

«Babaanne, Mişa Amca sundurmanın orda yere yattı, öyle bir titriyor, öyle bir titriyor ki, yerinden zıplıyor nerdeyse.»

İlyiniçna pencereden baktı, masanın başına gitti; susuyor, kafasından bir şeyler geçiriyordu.

Mişatka, onun yeleğinin ucunu çekiştirerek, «Neden bir şey söylemiyorsun, babaanneciğim?» diye sabırsızlıkla sordu.

İlyiniçna ona dönerek, kesin bir sesle, «Yavrucuğum, bir battaniye al, götür o kâfire ver de örtünsün. Nöbetten öyle sarsılıyor; bir çeşit hastalık. Battaniyeyi taşıyabilecek misin?» Tekrar pencerenin yanına gitti, avluya bir göz atıp aceleyle, «Dur, dur!» dedi. «Hiç zahmet etme, gerek kalmadı.»

Dunya kendi gocuğuyla Koşevoy'u örtmüş, üstüne eğilmiş, ona bir şeyler söylüyordu.

Nöbeti atlattıktan sonra, Mişa günün geri kalanını ot biçme hazırlıklarıyla geçirdi. Dermansız kaldığı belli oluyordu. Hareketleri hantal ve titrekti, ama yine de Mişatka'nın tırmığını bitirip verdi.

Akşama İlyiniçna yemeği hazır etti, çocukları sofraya oturttu ve hiç yüzüne bakmadan, Dunya'ya, «Hadi git de, şunu —adı neyse işte— yemeğe çağır,» dedi.

Mişa sofraya istavroz çıkarmadan oturdu, yorgunluktan iki büklümdü. Kirli, ter lekeleriyle kaplı sapsarı yüzünden bitkinliği okunuyordu; kaşığı dudaklarına götürürken eli azıcık titriyordu. Pek az ve iştahsız yiyor, arasıra çevresindekilere kayıtsız bir ifadeyle bakıyordu. Ama İlyiniçna, 'katilin' feri kaçmış gözlerinin içinde, bu gözler ne zaman Mişatka'ya ilişse, bir pırıltı belirdiğini, mini mini hayranlık ve şefkat kıvılcımlarının bir an için tutuşup kaybolduğunu, dudaklarının kenarlarına apaçık bir gülümseyişin geldiğini farkederek hayret etti. Mişa, daha sonra bakışlarını başka yana çeviriyor ve tekrar yüzünü gölge gibi, donuk bir kayıtsızlık kaplıyordu.

İlyiniçna belli etmeksizin Koşevoy'u gözlemeye başladı. Ancak o zaman, hastalığından ötürü onun korkunç denecek kadar incelmiş olduğunu anladı. Tozdan külrengine dönmüş gömleğinin altından köprücük kemikleri belli oluyordu, geniş omuzları kamburlaşmış ve kemikleri adeta derisini delip dışarı fırlamıştı, öte yandan, üstü kılla kaplı âdemelması, onun bir çocuğunki kadar ince boynunda gülünç duruyordu. İlyiniçna 'katilin' iki büklüm bedenini, balmumu gibi yüzünü inceledikçe, içine daha fazla bir huzursuzluk çöktü, yüreği parçalanıyormuş gibi oldu. Birdenbire İlyiniçna'nın yüreğinde, öylesine nefret ettiği bu adama karşı beklenmedik bir acıma —hani, en katı yürekli kadınları bile yumuşatan, yüreği pençe gibi kavrayan ana şefkatine benzer bir acıma— uyanıverdi. Bu yeni duyguyu bastıramadı, bir çanak dolusu sütü Mişa'nın önüne doğru sürerek konuştu:

«Ye hadi, Allah rızası için! Öyle zayıfsın ki, sana baktıkça içim bir tuhaf oluyor... Senden de ne damat olur, yani!»

III

Köylüler Dunya ile Koşevoy'u konuşmaya başladılar. İskelede Dunya'yla karşılaşan kadının biri, açıktan açığa alaylı bir sesle sordu: «Mihail'i ırgat mı tuttunuz? Sizin avludan hiç çıktığı yok da!»

Kızının bütün dil dökmelerine karşı İlyiniçna inatla cevap veriyordu: «İstediğin kadar yalvar vermem seni ona. Asla hayır duamı alamazsın!» Ancak, Dunya, evini bırakıp gideceğini, Koşevoy'la yaşayacağını bildirip de hemen çeyizini toplamaya başlayınca, İlyiniçna kararını değiştirdi.

«Aklını başına topla!» diye bağırdı korkuyla. «Çocuklarla bir başıma ne yaparım ben? Ölelim mi?»

«Sen daha iyi bilirsin, anne, ama ben köyün ağzına sakız olmak istemiyorum,» dedi Dunya sükûnetle; bir yandan da çeyizini sandıktan bir bir çıkarıp fırlatmaya devam ediyordu.

İlyiniçna ses çıkarmadan duruyor, dudakları kıpır kıpır oynuyordu, ama bir sessizlikten sonra, sanki ağır geliyormuş gibi ayaklarını sürüye sürüye dua köşesine yöneldi.

İkonu alıp indirerek, «Ne yapalım, öyle olsun, kızım!» dedi. «Madem öyle diyorsun sen, Tanrı yardımcın olsun! Gel bakayım buraya...»

Dunya hevesle diz çöktü. İlyiniçna onu kutsadı ve titrek bir sesle ekledi:

«Rahmetlik annem de beni bu ikonla kutsamıştı... Ah, babacığın seni şimdi görecekti... Hatırlar mısın, damadımız olacak adam için ne derdi? Tanrı biliyor ya, çok ağrıma gidiyor...» Sessizce başını çevirip, kapı önüne çıktı.

Kilisede tören yapılmasın diye Mişa ne kadar direttiyse, Dunya'ya ne kadar yalvardıysa, inatçı kızı kararından caydıramadı. Onun üzerine, Mişa dişlerini gıcırdata gıcırdata razı olmak zorunda kaldı. İçinden, yeryüzünde ne varsa tümüne küfrederek, idama gider gibi hazırlandı törene. Peder Vissarion, işi geceleyin bomboş kilisede sessizce bitirdi. Törenden sonra genç çifti kutladı ve öğrenciye öğüt verir gibi konuştu:

«E, Şûracı genç yoldaş, bak hayatın ne cilveleri var; geçen yaz evimi sen kendi ellerinle kundaklamıştın, ya da söz gelimi, kundaklatmıştın, oysa bak, bugün ben senin nikâhını kıymak zevkine eriyorum. Atasözünde dendiği gibi: 'Kuyuya tükürme, ordan sen de içebilirsin.' Ama olsun, yine de, senin dönüp dolaşıp Hazreti İsa'nın kilisesini bulman beni çok memnun etti, candan, yürekten memnun oldum.»

Mişa, artık bu kadarına dayanamadı. Göstermiş olduğu irade zayıflığından utanıyor, kendi kendine kızıyordu, ama yine de kilisede tek kelime etmemişti. Keyfinden gözlerini süzerek gülümseyen papaza yiyecek gibi şöyle bir baktı ve Dunya işitmesin diye fısıltıyla, «O zaman köyden kaçman pek yazık olmuş yani, yoksa seni de evinle birlikte yakıverirdim, uzun yeleli iblis!» dedi. «Anladın iyice değil mi?»

Apansız uğradığı bu saldırıdan şaşkına dönüp dili tutulan papaz, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra bakakaldı Mişa'nın suratına. Ne var ki, damat genç karısını kolundan çekerek sertçe, «Hadi gel!» dedi ve asker çizmeleriyle paldır küldür kapıya yürüdü.

Bu neşesiz düğünde ne votka içildi ne de şarkılar söylendi. Sağdıçlık eden Prohor Zikov ertesi gün, küçümsercesine ikide birde yere tükürük atarak, bu durumdan Aksinya'ya şikâyet edip durdu.

«Aman be kızım, bir düğün oldu ki, sorma gitsin, yani! Kilisede Mihail papaza bir laf etti, adamın ağzı bir karış açık kaldı! Yemekte de ne yesek beğenirsin. Piliç kızartması ile ekşimik... Tutup da bir damlacık

votka verelim diyen olmadı! Gregor Panteleyeviç görmeliydi bacısını nasıl everdiklerini! Dövünürdü vallahi! Yok, kızım, bu kadarı bana yetti, bir daha gitmem bu yeni usul düğünlere kesinlikle. Köpeği eversen, düğünü daha bir neşeli olur be; hiç değilse köpekler birbirleriyle dalaşır, gürültü patırtı olur. Ama Allah bu inançsızların günahını bağışlasın, kızım, ne içki içen vardı, ne de kavga eden! Yani öyle bir tepem attı ki, düğünden sonra, bütün gece gözüme uyku girmedi. Sanki gömleğimin içine bir avuç pire doldurmuşlar gibi, kaşındım durdum...»

Daha Koşevoy'un Melehov'ların evine yerleştiği ilk günden itibaren, çiftlikte işler değişmeye başladı; Mişa kısa zamanda çiti onarmış, bozkırdan araba araba kuru ot biçmiş, harman yerine getirip tınaz yapmış, tınazın tepesini saplarla bir güzel örtmüştü; hasat zamanına hazır etmek için orak makinesine yeni bir biçme sahanlığı ile yeni kanatçıklar taktı, döven vaktine hazır etmek için canla başla çalışarak döven yerini temizledi, yabayı, koşumları onardı. Çünkü öküzleri bir atla değiş tokuş etmek arzusunu besliyordu gizliden gizliye, nitekim Dunya'ya da kaç kere, «Bize bir at gerek,» demişti, «bu boyunduruklu yobazların ardında cenaze arabasına takılmış gibi oluyor insan!» Bir gün sandık odasında bir teneke kutu dolusu üstübeç ile lacivert boya bulunca, hemen, evin eskilikten rengi solmuş panjurlarını boyamaya karar verdi. Dunya'ya maviş maviş bakan pencereleriyle Melehov'ların evi gençleşti sanki.

İşinin erbabı bir çiftçi olup çıktı Mişa. Ateşli hastalığına bakmadan, elinden aletleri bir an düşürmeksizin çalışıyordu. Dunya her şeyde ona yardımcı oluyordu.

Evliliklerinin ilk birkaç gününde Dunya, gözle görülürcesine güzelleşti, omuzlarıyla kalçaları genişledi sanki. Bakışına, yürüyüşüne, hatta saçlarını düzeltişine bile yeni bir hava gelmişti. Davranışlarında daha ön-

celeri görülen o münasebetsiz huysuzluk gitmiş, o çocuksu çoşkunluğu, enerjisi yok olmuştu. Sükûnet içinde, gülümseyerek, seven gözlerle kocasını seyrediyor, gözü, çevresinde olan biteni görmüyordu. Genç mutluluğun gözleri yoktur.

Ne var ki, İlyiniçna içine çöken yalnızlığı her geçen gün biraz daha şiddetle duymaktaydı. Hemen hemen bütün ömürünü geçirdiği evde bir fazlalık haline gelmişti. Dunya'yla kocası, yeni bir arsada kendi yuvalarını kuruyorlarmış gibi çalışıyorlardı. Ona hiçbir konuda danışmıyorlar, çiftlikte bir yenilik yaparken hiç onun olurunu almıyorlardı; hatta ihtiyar kadınla konuşurken, bir tanecik olsun tatlı bir söz bulup da söylemiyorlardı. Sofraya oturdular mı, onunla önemsiz iki çift lakırdı ederler, ondan sonra İlyiniçna tekrar kendi kasvetli düşünceleriyle baş başa kalırdı. Kızının mutluluğundan hiçbir sevinç duymuyor, evde yabancı bir erkeğin —damadı çünkü, eskisi kadar yabancıydı hâlâ gözünde— varlığı ise ruhuna sıkıntılar veriyordu. Hayatın kendisi artık ona yavaş yavaş bir yük olmaya başlıyordu. Bir yıl içinde, en sevdiklerinden buncasını kaybetmiş, ama yine de kendisi, kederiyle perişan yaşamaya devam etmiş, yaşlanmış, acınacak hale gelmişti. Hayatında çok acılar çekmişti, haddinden çok belki. Artık bu acılara karşı koyacak gücü kalmamıştı ve ailesini bu derece sık ziyaret etmeyi alışkanlık haline getiren ölümün, Melehov'ların eski evinin eşiğinden birkaç kere daha içeri gireceği önsezisi, bir kör inanç gibi gelip yerleşmişti yüreğine. Şimdi artık, Dunya'nın evliliği fikrine de kendini alıştırdıktan sonra, bir tek arzusu kalmıştı: Gregor'un döneceği günü görmek, çocukları ona teslim etmek ve ondan sonra gözlerini, bir daha açmamak üzere yummak. Uzun ve çileli hayatı boyunca çektiği acılarla, uzanıp dinlenmeyi hak etmişti.

Uzun yaz günleri, bitmek tükenmek bilmeden birbiri ardınca sıralanıp gidiyordu. Güneş parlak, sıcak-

cıktı. Arı iğnesi gibi batan gün ışığı, ne var ki, artık ısıtmıyordu İlyiniçna'yı. Merdiven basamaklarında, güneşin altında saatlerce, çevresiyle hiç ilgilenmeksizin, kıpırdamadan otururdu. Artık o eski günlerdeki canlı, hamarat ev kadını değildi. Herhangi bir şey yapmak için hiçbir istek duymuyordu. Vaktiyle yaptıklarının hepsi de boşunaydı, şimdi bütün o yaptıkları ona gereksiz ve gerçekdışı geliyordu; zaten eskisi gibi çalışacak gücü de yoktu. Yılların işi gücüyle yıpranmış ellerine sık sık bakar, içinden şöyle geçirirdi: «Ey, ellerim de çalışacakları kadar çalıştı... Dinlenme vakti geldi... Yaşadığım kadar yaşadım, yetsin bu kadarı... Yeter ki, Grişamı görecek kadar yaşayayım.»

İlyiniçna eski canlılığına sadece bir kere kavuştu, ama o da fazla uzun sürmedi. Bir gün, Vyeşenskaya'dan dönen Prohor, evine giderken onlara uğradı ve daha uzaktan bağırmaya başladı:

«Hadi bakalım, ne ikram edeceksin bana, İlyiniçna Nine? Oğlundan mektup getirdim sana.»

Yaşlı kadının beti benzi attı. Onun aklında, mektup denilen şey yeni bir felaketin habercisi çağrışımını uyandırırdı ister istemez. Ancak Gregor'un, yarıdan çoğunu sevdiklerine selamla doldurup, sadece sonunda, güzün izin alıp eve gelmeye çalışacağını yazdığı kısa mektubunu Prohor okuyunca, İlyiniçna uzun bir süre sevincinden konuşamadı. Mini mini, boncuk gibi gözyaşları, esmer yanaklarının derin kırışıklarından aşağı doğru süzüldü. Başını önüne eğdi, gözyaşlarını cepkeninin yeniyle ve kaba saba eliyle sildi. Ne var ki, gözyaşları durmadan yanaklarından aşağı süzülüyor, birer birer önlüğüne damlıyor, iri taneli ılık bir yağmur gibi önlüğünde ıslak benekler bırakıyordu. Prohor, kadınların gözyaşlarından hoşlanmadığı gibi, buna tahammülü de yoktu, o yüzden, hemen kaşlarını çatıverdi:

«Kendini zorlaya zorlaya bak sonunda ne hale getirdin be, nine! Siz kadın milletinde de ne kadar çok

su varmış, mübarek! Şimdi senin sevinmen gerekir, ağlaman değil. Hadi bakalım, ben gidiyorum. Hoşca kal! Oturup seni seyretmek pek zevk veriyor diyemem.»

İlyiniçna ağlamasını kesip, onu durdurdu. «Sen bana böyle güzel haberler getirirsin de, a canım — ben nasıl böyle bırakırım seni? Dur hele, dur da sana azıcık...» diye anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıp, sandığında günlerden beri sakladığı bir şişeyi çıkardı.

Prohor oturup, bıyıklarını sıvazladı. «Bu kadar mutlu olduğuna göre, sen de benimle bir kadeh içer misin?» diye sordu. Aynı anda da, «Tüh, yine şeytan dürttü, tutamadım dilimi!» diye endişeyle aklından geçirdi. «Şimdi kalkıp o da payına düşeni içecek tabii, oysa şişedeki votka da, bir yudumluk...»

Ne var ki, İlyiniçna istemedi. Mektubu dikkatle katlayıp, ikon rafına yerleştirdi; ama sonradan herhalde fikrini değiştirmiş olacak ki, tekrar aldı mektubu, bir dakika ellerinin içinde tuttu sonra koynuna sokup, yüreğinin üstüne sıkıca bastırdı.

Dunya tarladan dönünce mektubu tekrar tekrar okudu ve sonunda, gülümseyerek içini çekti: «Ah, bir an önce gelebilse bari! Tanınmaz hale geldin, anneciğim!»

İlyiniçna kıskançlıkla aldı mektubu onun elinden, tekrar koynuna sakladı ve memnunluktan ışıl ışıl bir yüzle, gözleri yarı kapalı, «Bana,» dedi, «köpekler bile havlamaz oldu, öylesine yararsız hale geldim artık, ama benim küçük oğlum annesini hatırladı! Nasıl da yazıyor! Hem adımı da bir tamam söylüyor! Önünde saygıyla eğilirim, sevgili anneciğim, diye yazıyor, çocuklara da selam ediyor; seni de unutmamış, Dunya... Ee, ne gülüyorsun öyle? Sersem, sen de!»

«Ama neden, anneciğim, şimdi gülemez miyim yani? Peki nereye gidiyorsun şimdi?»

«Bahçeye gidiyorum, patatesleri çapalamaya.»

«Yarın ben yaparım o işi; senin evden çıkmaman gerek. Hep kendini iyi hissetmediğinden dem vurur-

sun, şimdi kalkmış iş icat ediyorsun kendine!»

«Yok, gideceğim... Öyle mutluyum ki, yalnız başıma kalmak istiyorum,» diyerek gerçeği söyleyen İlyiniçna, genç kız gibi, bir çırpıda başörtüsünü bağlayıverdi başına.

Bahçeye giderken, yolu üstünde Aksinya'ya uğradı. Ayıp olmasın diye önce havadan sudan söz açtı, neden sonra mektubu çıkardı.

«Oğlum bana bir mektup yollamış; anasını mutlu etti. İzin alıp, geleceğine söz veriyor. İşte, komşu, sen oku da, ben de bir kere daha dinleyeyim.»

O günden sonra Aksinya mektubu defalarca okumak zorunda kaldı. Akşamın bir vaktinde İlyiniçna çıkagelir, bir yemeniye özenle sarılı sarı zarfı çıkarır, içini çekerek rica ederdi: «Oku, Aksinya, canımın içi. Bugün yüreğimin üstünde bir ağırlık var, rüyamda da onu ufacık gördüm, tıpkı okula gittiği zamanki gibi.»

Zamanla, kurşun kalemle yazılmış kelimeler silindi, pek çoğu okunmaz hale geldi. Ama Aksinya için hiçbir şey değişmedi; mektubu o kadar çok okumuştu ki, ezbere biliyordu artık. Daha sonraları ise, artık ince mektup kâğıdı parça parça olduğunda bile, Aksinya hiç duraksamadan mektubun içindekileri son satırına kadar anlatabiliyordu İlyiniçna'ya.

Mektubun gelişinden iki hafta sonra İlyiniçna fenalaşmaya başladı. Dunya'nın harmanda çalışması gerekiyor, o yüzden ihtiyar kadın onu işinden alıkoymak istemiyordu, ama yemek pişirme işinin altından da bir başına kalkamayacaktı.

«Ben bugün kalkmayayım. Siz kendi başınıza idare ediverin,» dedi kızına.

«Neden, neren ağrıyor, anneciğim?»

İlyiniçna eski gömleğinin kırışıklarını eliyle düzeltip, gözlerini kaldırmadan cevap verdi:

«Her yanım ağrıyor, baştan aşağı — içimde ne var, ne yok hepsini dövüp bulamaç yapmışlar sanki...

Gençliğimde rahmetlik baban kızar da, döverdi beni... Demir gibi de yumrukları vardı... Bir hafta ölü gibi yatardım. İşte şimdi de aynen öyleyim; içimdeki her şey kırılmış sanki, bir yanım tutmuyor...»

«Mihail'i doktora yollayayım mı?»

«Doktoru ne yapayım? Nasıl olsa kalkarım.»

Ertesi gün gerçekten de kalktı ve avluya çıktı; ne var ki, akşama doğru tekrar vurdu kafayı. Yüzü bir parça şişti, gözlerinin altında mini mini su keseciklerı belirdi. Geceleyin birkaç kere tıkanır gibi oldu, kollarının üzerinde doğrulup başını yastıktan kaldırarak, hızlı hızlı soluk aldı. Sonraları bu tıkanma hali geçti, artık sırtüstü rahatça yatabilmeye, hatta yataktan çıkmaya başladı. Böyle sakin ve dünyadan elini eteğini çekmiş halde birkaç gün geçirdi. Hep yalnız kalmak istiyordu, hatta Aksinya onu görmeye geldiğinde, sorularına kısa kısa, sertçe cevap verdi ve o çekilip gittikten sonra rahat bir soluk aldı. Çocukların, günün büyük bölümünü açık havada geçirmelerine. Dunya'nın da pek seyrek uğrayıp sorularıyla canını sıkmadığına seviniyordu. Artık kimsenin acımasına, kimsenin avutmasına ihtiyacı kalmamıştı onun. Hayatının büyük bir bölümünü kapsayan anılarına dönmek üzere karşı konulmaz bir yanız kalma ihtiyacı duyduğu andı bu. Gözleri yarı aralık, battaniyenin kıvrımları üzerinde oynayan şiş parmakları dışında hiçbir yerini kıpırdatmadan saatlerce yatıyor ve bu saatler boyunca bütün hayatı gözlerinin önünden geçiyordu.

Bu hayatın ne kadar yoksul, ne kadar kısa, ne büyük bir bölümünün kahredici, acı olduğunu, hatırlamak istemediği ne kadar çok şey bulunduğunu görmek hayret vericiydi. Her nedense, anıları ve düşünceleri çokluk Gregor'a dönük oluyordu. Bu, belki de, savaşın başından beri onun için duyduğu tasadan hiç kurtulamamış bulunması ve kendisini hayata bağlayan biricik halkanın Gregor oluşundandı. Ya da bel-

ki, büyük oğluyla kocasına duyduğu özlemin zamanla körelip zayıflamasındandı, çünkü onları gittikçe daha seyrek hatırlıyor ve sanki onları perde perde sisler arasından boz bulanık görüyordu. Gençliğini, evlilik hayatını hatırlamak istemiyordu. Hiçbir gereği yoktu bunun, bu bölüm öyle büyük bir uzaklığın içinde gömülü kalmıştı ki, şimdi artık onları kurcalamak ne zevk verirdi, ne de ferahlatırdı. Anılarında geçmişe dönerken bile düşünce duruluğunu ve ciddiyetini koruyordu. Ne var ki, «küçük oğulcuğu»nu aşırı bir durulukla, adeta elle tutulurcasına canlandırıyordu. Onu düşünmeye koyulur koyulmaz da yüreği daha hızlı çarpmaya başlıyordu. Derken, tıkanma hali yeniren beliriyor, yüzü morarıyor, uzun süre kendini bilmeden yatıyor, ama düzelir düzelmez yeniden Gregor'u düşünmeye başlıyordu. Son oğlunu unutamıyordu.

Bir gün misafir odasında yatıyordu. Öğle güneşi önünde devrilmiş beyaz bulutlar, göz kamaştırıcı maviliğin içinde, haşmetle süzülüyordu. Sıkıcı sessizliği sadece, çekirgelerin tekdüze, uykulu cırlamaları bozuyordu. Dışarda, tam pencerenin dibinde evin temel duvarına yaslanmış otlar —yabani yulafla karışık yarı solmuş kazayağı ve ayrıkotu— henüz güneşin etkisiyle kuruyup gitmediğinden, çekirgeler kendilerine burasını sığınak seçmişlerdi. İlyiniçna çekirgelerin hiç dinmeyen cırlamalarını dinliyor, güneşte ısınan otların odanın içersine kadar sokulan kokularını alıyordu ki, bir an gözlerinin önünde, ağustos güneşi altında kavrulan bozkırın hayali, biçilmiş ekinlerin altın sarısı saplarıyla, kumru mavisi bir pusla çevrelenmiş masmavi gökyüzüyle gözlerinin önünde belirdi.

Tarlaların pelin otlarıyla örtülü sınırlarında otlayan öküzleri, üzerine tente çekilmiş arabayı açık seçik gördü; çekirgelerin kuru cırlamalarını işitti ve pelin otlarının ağır, acı kokularını ciğerlerine çekti... Kendini de gördü — genç, gelişmiş, güzel. İşte, acele

ncele kamp yerine doğru gidiyordu. Biçilmiş ekin sapları ayaklarının altında hışırdıyor, çıplak baldırlarını dalayor, alev gibi esen rüzgâr, etekliğine tıkıştırılmış terli bluzunu sırtında kurutuyor, ensesini kavuruyordu. Yanakları al al olmuştu, başına hücum eden kandan kulaklarında incecik bir çınlama duyuyordu. Kollarından birini bükerek, ağır, gergin, sütle dolu memelerini destekliyordu. Bir bebeğin iç çekerek ağladığını duyunca adımlarını hızlandırdı, yürürken bir yandan boyun düğmelerini çözmeye koyuldu.

Arabanın altına asılı beşikten mini mini, esmer Grişa'yı alırken, sıcaktan ve rüzgârdan çatlamış dudakları ürpererek gülümsedi. Boynundaki istavrozun terden ıslanmış ipini dişleriyle tutup boynundan ayırdı, aceleyle memesini çocuğa vererek, ipi tutan dişlerinin arasından fısıldadı: «Sevgilim benim, benim yavrum! Annen aç bıraktı, öldürdü seni...» Küçük Grişa küskün iç çekmelerini hâlâ sürdürerek memeyi aldı ve annesinin canını acıtacak kadar ısırdı memenin başını mini mini dişetleriyle. İlyiniçna'nın yanıbaşında da genç, kara bıyıklı babası ayakta duruyor, bir tırpanı biliyordu. İlyiniçna, inik kirpiklerinin arasından babasının gülümseyişini, onun kırpışan gözlerinin mavimsi aklarını görüyordu. Sıcaktan soluk alamaz hale geldi İlyiniçna, alnından akan terler yanaklarından süzüldü ve gözlerinin önünde ışık soldu, soldu...

İlyiniçna rüyadan uyandı, elini terden sırsıklam yüzünde gezdirdi, şiddetli bir tıkanma nöbetinden sonra hareketsiz yattı, zaman zaman komaya girdi.

O akşam geç vakit, Dunya ile kocası uyuduktan sonra, İlyiniçna kalan bütün gücünü toparladı, kalktı, avluya çıktı. Aksinya o akşam geç vakitlere kadar dışarda kalmış, sürüden ayrılan bir ineğini aramıştı, o yüzden, evine dönerken İlyiniçna'nın ağır ağır, sarsak adımlarla harman yerine doğru yürüdüğünü gördü. «Böyle hasta hasta oraya neden gidiyor acaba?» diye hayret eden Aksinya, Melehov'ların harman yeri-

ni ayıran çite gizlice sokularak içeriye göz attı. Dolunay testekerlek parlıyordu. Bozkırdan doğru tatlı bir rüzgâr esiyordu. Harman yerinin dog çekilmiş çıplak zeminine tınazın kopkoyu gölgesi düşmüştü. İlyiniçna her iki eliyle çite dayanmış, gözlerini bozkırın derinliklerine, ot biçicilerin yaktıkları kamp ateşinin ulaşılmaz, uzak bir yıldız gibi parıldadığı yere dikmişti. Aksinya, ihtiyar kadının ayın mavimtırak ışığıyla aydınlanan şiş yüzünü ve kara şalının altından çıkan bir tutam saçını açık seçik gördü.

İlyiniçna dikildiği yerde karanlık bozkırın derinliklerini uzun uzun seyretti, sonra sanki Gregor onun yakınındaymış gibi sakin sakin seslendi: «Grişa, canım! Sevgili oğlum benim!»

Bir an sustu, sonra değişik, alçak, boğuk bir sesle konuştu: «Kurban olduğum!»

Özlem ve korku karışımı anlatılmaz bir duyguya kendini kaptıran Aksinya ürperdi. Çitten hızla geri çekilerek evine gitti.

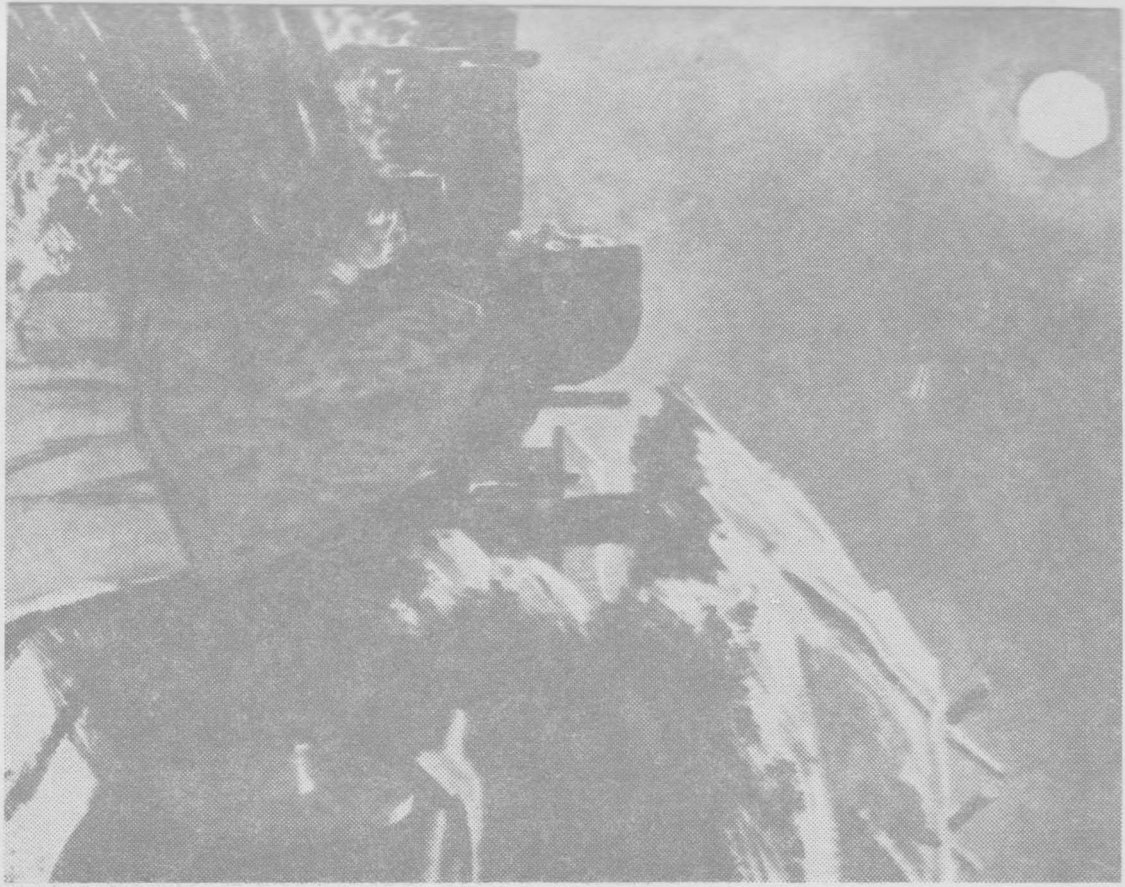
O gece İlyiniçna yakında öleceğini, ölümün başucunda beklediğini anladı. Şafakla, Gregor'un gömleğini sandıktan çıkardı, dürdü, yastığının altına yerleştirdi. Cenaze elbiselerini ve son nefesini verdikten sonra kendisine giydirecekleri gömleği de hazır etti.

Ertesi sabah Dunya her zamanki gibi anasına bakmaya geldi. İlyiniçna, Gregor'un dikkatle dürülmüş gömleğini yastığının altından çıkardı, hiç konuşmadan Dunya'ya uzattı.

Dunya şaşırarak, «Nedir bu?» diye sordu.

İlyiniçna çok zayıf bir sesle, «Grişa'nın gömleği...» dedi. «Kocana ver, giysin. Kendi gömleği terden çürümüştür.»

Dunya, annesinin kara eteğinin, gömleğinin, kumaş terliklerinin sıranın üstüne yerleştirilmiş olduğunu farketti, son yolculuğuna uğurlanırken ölüye giy-

dirilen eşyayı gördü ve sapsarı oldu.

«Bu nesneleri de neden hazırlıyorsun, anneciğim? Hazreti İsa aşkına, kaldır şunları! Tanrı korusun, daha ölümü düşünmen için çok erken senin!»

«Yok, vaktim doldu...» diye fısıldadı İlyiniçna. «Benim sıram... Çocuklara iyi bak, Gregor dönene kadar göz kulak ol onlara... Anlıyorum ki o dönene kadar yaşayamayacağım... Ah, o zamana kadar yaşayamayacağım...»

Dunya gözyaşlarını görmesin diye İlyiniçna duvara döndü ve yüzünü başörtüsüyle örttü.

Üç gün sonra da öldü. Kendi yaşıtı kadınlar cesedini yıkadılar, cenaze elbiselerini giydirip, misafir odasındaki masanın üzerine yatırdılar. Akşamleyin Aksinya ölüye veda etmeye geldi. Bu ufak tefek ihtiyar kadının ciddi ve güzel yüzünde, eski mağrur, yiğit yürekli İlyiniçna'nın çizgilerini tanımakta zorluk çekti. Dudaklarını ölünün soğuk, sarı alnına değdirirken, beyaz başörtünün altından çıkan o bildik, isyankâr, kır bukleyi ve tıpkı bir genç kadınınkine benzeyen mini mini, yuvarlacık kulağı farketti.

Dunya'ya danışıp, çocukları kendi evine götürdü Aksinya. Bu yeni ölüm onları korkutmuş, sesleri solukları çıkmaz olmuştu. Aksinya onları yedirdi ve kendi yatağına aldı. Sevdiği erkeğin çocuklarına, her biri bir yanına sokulup dertop olmuş bu minik bedenlere sarılırken içi bir tuhaf oldu. Çocukları bir parça oyalamak, düşüncelerini ölen babaannelerinden uzaklaştırmak için, çocukluğundan hatırladığı masalları anlatmaya başladı onlara. Usul usul, türkü söyler gibi, zavallı öksüz Vanyuşka'nın hikâyesini anlattı onlara.

Kuğu kuşu, kuğu kuşu,
Taşı beni, götür beni,
O bembeyaz kanadında;
Çok, ama pek çok uzaklara,
O güzelim vatanıma...

Daha hikâyesini bitirmeden, çocukların eşit aralıklarla, düzenli soluk alıp verişlerini duydu. Mişatka dış tarafta yatıyordu ve yüzünü sımsıkı Aksinya'nın omuzuna dayamıştı. Aksinya bir omuz hareketiyle oğlanın geriye kaykılmış olan küçücük başını rahatlattı ve birdenbire içinde öyle acı, öyle yürek paralayıcı bir özlem duydu ki, bir yumruk geldi oturdu boğazına. Hıçkırıklarla bütün gövdesi sarsıla sarsıla, acı acı, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Ne var ki, gözyaşlarını bile silemiyordu: Gregor'un çocukları onun kollarının arasında uyuyor, o ise çocukları uyandırmaya kıyamıyordu.

IV

İlyiniçna'nın ölümünden sonra Koşevoy evin tek ve tartışmasız efendisi olarak kaldığından, kendini daha büyük bir şevkle çiftliğin düzeltilmesi, geliştirilmesi işine vermesi doğal olurdu. Ne var ki, durum, gerçekte bambaşkaydı: Her geçen gün, Mişa biraz daha isteksiz çalışıyordu. Gitgide daha sık, akşamları merdiven başına çıkıp, ta gecenin geç vakitlerine kadar sigara içerek, birtakım düşüncelere dalar olmuştu. Dunya da ister istemez, kocasındaki değişikliği fark etmişti. Daha önceleri kendine hiç acımadan çalışan Mişa'nın, birçok kereler görünürde hiçbir neden yokken birdenbire elinden baltayı ya da rendeyi bırakarak oturup dinlendiğini görmüş, hayretler içinde kalmıştı. Kış çavdarını ekerlerken de aynı şey tarlada oldu; Mişa tarlada aşağı, yukarı iki sıra gidip geliyor, sonra öküzleri durdurup, kendine bir sigara sarıyor, sürülü toprağın üstüne oturarak, kaşları çatık, uzun uzun sigarasını tüttürüyordu.

Babasının pratik zekâsını kalıt almış olan Dunya, tasalı düşünceler geçiriyordu aklından: «Pek uzun sürdüremedi işte... ya bir illeti var, ya da tembelin teki, o

kadar. Böyle koca olsa olsa, dert olur başıma! Sanırsın yabancıların yanında yaşıyor; yarı gün sigara tüttürsün, yarı gün avare dolaşsın, hiç çalışmaya vakit bulamasın... Onunla bir konuşmalıyım, şöyle lafı dolandırarak getirmeliyim ki, kızmasın, yoksa o böyle zorlukla çalışmaya devam ederse, yakında ele güne avuç açmak zorunda kalırız alimallah...»

Böylece, günün birinde Dunya, sakına sakına sordu Mişa'ya:

«Hiç eskisi gibi değilsin artık, Mişa; sıtma ateşi mi seni altediyor?»

«Ne ateşi be? Ateş mateş olmadan da insanı bezdirmeye yeter burası,» diye sinirli sinirli cevap veren Mişa, öküzleri haydayıp mibzerin ardına düştü.

Dunya, sorularını sürdürmenin akıllılık olmayacağını düşündü; ne de olsa, kocasına akıl vermek bir kadına düşmezdi. Bu iş de burada böylece kapandı.

Dunya varsayımlarında yanılmıştı. Mişa'yı eskisi gibi canla başla çalışmaktan alıkoyan biricik şey, içinde günden güne güçlenen, köyüne yerleşmekte fazlaca acele davranmış olduğu inancı idi. Bölge gazetesinde ne zaman savaş haberlerini okusa, ya da hangi akşam, terhis olmuş Kızıl Kazakların anlattıkları hikâyeleri dinlese, öfkeli öfkeli, «Çok çabuk döndüm şu çiftçiliğe, çok aceleci davrandım,» diye düşünürdü kendi kendine. Ama onu asıl huzursuz eden şey köylülerin tutumuydu: bunların bazıları açıkça, Sovyet Hükümetinin kışa kadar devrileceğini, Wrangel'in Tavria'dan doğru ilerlediğini ve Mahno ile birlikte Rostov'un burnunun dibine geldiğini ve müttefiklerin Novorossisk'e büyük bir seferi kuvvet çıkardıklarını söylüyorlardı. Her biri öncekinden daha budalaca dedikodular köyde yayılıyordu. Toplama kamplarından ya da taş ocaklarından köylerine döndükten sonra yaz boyunca ev yemekleriyle can besleyen Kazaklar yalnız birbirleriyle görüşüyor, geceleri ev yapımı votka içiyor, kendi aralarında konuşuyor ve Mişa'yla karşılaştıkları za-

man, yapmacık bir kayıtsızlıkla soruyorlardı: «Sen gazete okursun, Koşevoy; şu Wrangel'i anlatsana bize, yakında tepeleyecekler mi onu? Sonra, Müttefiklerin bizi yine adamakıllı bastırdıkları doğru mu, yoksa kuru laf mı?»

Bir akşam geç vakit Prohor Zikov çıkageldi. Mişa tarladan yeni dönmüş, sundurmanın yanında durmuş, yıkanıyordu. Dunya testiden Mişa'nın ellerine su döküyor, dudaklarında bir gülümsemeyle, kocasının incecik, güneşten yanmış ensesine bakıyordu. Prohor onları selamlayıp, sundurma merdiveninin en alt basamağına oturduktan sonra sordu: «Gregor Panteleyeviç'ten herhangi bir haber alabildiniz mi?»

«Hayır,» diye cevap verdi Dunya, «hiç yazmadı.»

Mişa yüzüyle ellerini kurulayıp, hiç gülümsemeden Prohor'un gözlerinin içine bakarak sordu: «Neden o kadar merak ediyorsun onu?»

Prohor iç çekip boş kol yenini düzeltti.

«Tabii merak ederim. Askerliğimizi baştan sonuna kadar birlikte yaptık.»

«Şimdi biraz daha yapmak istiyorsun, değil mi?»

«Daha dediğin ne?»

«Ne olacak, askerlik!»

«Onunla birlikte yapacağım kadar askerlik yaptım ben, bitti.»

Mişa, hâlâ gülümsemeksizin, «Ben de sanıyordum ki, yeniden askerlik yapmağı özlediğin için yolunu gözlüyorsun Gregor'un,» diye sürdürdü konuşmasını. «Sovyet Hükümetine karşı tekrar savaşmak için...»

Prohor, gücenik bir sesle, «Bak şimdi, böyle konuşma Mihail,» dedi.

«Neden konuşmayacak mışım? Köyde çeşit çeşit şeyler konuşulduğunu duyuyorum.»

«Hiç benim öyle bir şey konuştuğumu duydun mu? Nerde duydun bunları?»

«Senden duymadım, ama senin gibi, Gregor gibi, 'kendi adamlarını' bekleyenlerden.»

«Ben 'onların adamlarını' beklemiyorum; hepsi de bir bana göre.»

«Zaten işin berbat yanı da bu, sana göre hepsinin bir olması. Hadi gel, gir eve; darılma, şaka yapıyordum.»

Prohor istemeye istemeye basamakları çıkıp, eşikten girerken söylendi: «Senin şakaların da, kardeşim, pek eğlenceli değil yani... Geçmişi unutmak gerekir. Geçmişimin hesabını ödedim ben.»

Mişa sofraya otururken, kuru bir sesle, «Geçmişin tümü unutulmaz,» dedi. «Yemeğe kal bizde.»

«Teşekkür ederim. Tabii, geçmişin tümü unutulamaz. Mesela, ben bir kolumu kaybettim, keşke unutabilsem bunu. Ama unutulmaz ki: hep kendini hatırlatıyor bana.»

Dunya sofrayı hazırlarken, kocasının yüzüne bakmadan sordu: «Senin fikrince, bir kere Beyazlarla birlik olan hiçbir zaman bağışlanamaz mı?»

«Senin fikrince?»

«İşte, geçmişi fazlaca kurcalayanın gözlerini oyarlarmış, öyle derler.»

«Bunu belki İncilde bulabilirsin,» dedi Mişa soğuk bir sesle. «Ama benim fikrimce, bir insan yaptıklarının hesabını her zaman vermelidir.»

«Hükümet bu konuda hiçbir şey söylemiyor,» dedi Dunya usulcacık. Başka bir Kazağın önünde kocasıyla ağız dalaşına girişmek istemiyordu, ama içinden kızıyordu Mişa'ya; hem onun Prohor'a yaptığı, kendince yersiz kaçan şakadan, hem de ağabeyine karşı açıktan açığa gösterdiği düşmanlıktan ötürü.

«Hükümet sana bir şey söylemez; hiçbir konuda seni muhatap almaz. Ama, Beyazlara hizmet etmenin hesabını da Sovyet yasalarına göre vermek gerekir.»

«Ve ben benimkinin hesabını vereceğim, öyle mi?» diye sordu Prohor.

«Sen sadece bir koyunsun; otlaktaydın, şimdi ağılla döndün! Emir erleri sorguya çekilmeyecek, ama Gre-

gor döndüğü zaman başına geleceklere katlanmak zorunda kalacak. Ayaklanmanın hesabını soracağız ona.»

Dunya sofraya bir çanak ekşimik koyarken, gözleri şimşeklenerek, «Peki hesabı soracak olan kim, sen mi?» diye sordu.

«Evet, ben de hesap soracağım ona,» diye sakin sakin cevap verdi Mişa.

«O sana kalmamış... sen olmasan da, yeterince hesap soran olacaktır. Ağabeyim Kızıl Orduda hizmet etmekle bağışlanmaya hak kazandı zaten...»

Dunya'nın sesi titriyordu. Önlüğünün farbalalarını parmaklarının arasında evirip çevirerek sofraya oturdu. Mişa, karısının heyecana kapıldığını farketmemiş gibi, umursamadan devam etti: «Ona birkaç soru sormak bana ilginç gelecektir doğrusu... Ancak, onun bağışlanması konusuna gelince, düşünmemiz gerekecek... Affa ne kadar hak kazandığını yeniden gözden geçirmek gerekecek. Epey kanımızı akıttı. Bir tartacağız bakalım, hangi tarafın kanı ağır çekecek...»

Evlendiklerinden beri Dunya ile Mişa'nın arasında çıkan ilk anlaşmazlıktı bu. Mutfağa tuhaf bir sessizlik çöktü. Mişa sessiz sedasız ekşimiği yiyor, arada bir peçeteyle dudaklarını siliyordu. Prohor sigarasını tüttürürken Dunya'yı seyrediyordu. Sonra çiftçilikten söz etmeye başladı. Yarım saat kadar oturdu. Giderken, «Kiril Gromov dönmüş,» dedi, «duydun mu?»

«Hayır. Nerden geliyor?»

«Kızılların yanından. O da Birinci Süvari Ordusundaydı.»

«Hani şu, Mamotov'un komutasında askerlik yapmış olan değil mi?»

«Ta kendisi.»

«Yaman savaşçıydı doğrusu,» diye alaylı alaylı güldü Mişa.

«İş yağmaya geldiği zaman yamandı, evet. Böyle şeylere pek yatkın bir eli vardı.»

«Dediklerine göre hiç acımadan tutsakları kılıç-

tan geçirmiş. Çizmeleri için öldürmüş tutsakları. Sırf çizmelerini almak için, başka hiçbir neden yokken.»

«Evet, öyle diyorlar,» diye doğruladı Prohor.

«Peki, onun da mı bağışlanması gerekecek?» diye yumuşak bir sesle sordu Mişa. «Tanrı düşmanlarını bağışladı, bize de aynı şeyi yapmamızı buyurdu mu, diyeceğiz yani?»

«Bu, kolayca verilecek bir cevap değil... Peki ama sen ne yapabilirsin ona?»

«Vallahi, öyle bir şey yaparım ki,» diye gözlerini kıstı Mişa. «Öyle bir şey yaparım ki, öbür dünyayı boylayı verir! Bundan kurtulamayacak da. Don Çeka'sı var Vyeşenskaya'da, onu şöyle okşar gibi kollarının arasına alıverirler.»

Prohor, gülümseyerek, «Yahu, insanın kamburu ancak mezarında düzelir, derler, doğruymuş meğer. Herif Kızıl Ordudan dönerken bile yanında bir sürü yağma malı getirdi. Kocası eve bir kadın mantosu getirdi diye, karısı benimkine böbürleniyormuş, bilmem ne kadar da kadın elbisesi ve daha bir sürü şeyler. Maslak'ın tugayındaymış, oradan bir yolunu bulup gelmiş evine. Birliğinden kaçmıştır, sanırım. Silahlarını da yanında getirmiş.»

«Ne silahları?» diye sordu Mişa.

«Bilirsin ya işte: bir karabina ile bir tabanca, ihtimal daha başka şeyler de.»

«Kayıt yaptırmak için Sovyet'e gitmiş mi, biliyor musun?»

Prohor gülüp, elini salladı. «İpe bağlayıp sürüklesen, götüremezsin onu Sovyet'e! Kaçaktır diye düşünüyorum, ister istemez. Bugün olmasa, yarın evden kirişi kıracaktır. Bak şimdi, Kiril'in daha da dövüşmek istediği her şeyinden belli; ama benim hakkımda yanlış düşünüyorsun. Hayır, kardeşim, ben dövüşeceğim kadar dövüştüm; bu çeşit eğlencelerden artık gına geldi.»

Biraz sonra Prohor çıktı gitti. Onun ardından, çok

geçmeden Mişa da çıktı. Dunya çocukları doyurdu, tam yatmağa hazırlanırken Mişa döndü. Elinde, çuvala sarılı bir şey tutuyordu.

Dunya, hiç de hoş olmayan bir edayla, «Nereye kayboldun, Allah aşkına?» diye sordu.

«Çeyizimi getirmeye gittim,» diye tatlı tatlı güldü Mişa. Çuvalı açtı, dikkatle sarılıp sarmalanmış bir yivli silah, tıka basa mermi dolu bir torba, bir tabanca ve iki el bombası çıkardı. Hepsini bir sıranın üstüne yaydı ve bir tabağa dikkatle parafin döktü biraz.

Dunya kaşlarıyla silahları işaret ederek, «Nereden çıktı bunlar böyle?» dedi.

«Benim; cepheden dönerken yanımda getirdim.»

«Peki nerde saklıyordun onları?»

«Nerde olduğuna boş ver; silahlarıma iyi göz kulak olmuşlar.»

«Sen de gizli kapaklı işlere pek meraklısın, doğrusu... Tek laf etmedin bunlardan. Demek karından bile sakladığın şeyler var, öyle mi?»

Mişa, karısıyla arasını düzeltmeye çalıştığını belli edercesine, umursamaz bir hava vermeye çalıştığı gülümsemeyle, «Amaan, ne diye söyleyecek mişim sana, Dunya?» dedi. «Kadın işi değil bu. Kalsın hele; gün ola, harman ola, kızım.»

«Peki, ama evin içine niye soktun onu? Sen yasaya saygılı bir Kazaksın şimdi, kendin daha iyi bilirsin... Şimdi bunun hesabını vermen gerekmeyecek mi yasaya göre?»

Mişa, suratı asılarak, cevap verdi:

«Sersemin tekisin sen! Kiril Gromov evine silah getirdi mi, bu, Sovyet rejimi için tehlike demektir; ama ben getirdiğim zaman, Sovyet rejimi için sadece bir kazançtır bu. Anlıyor musun? Kime hesap vermem gerekecek? Zırlayıp duruyorsun öyle; hadi yat da uyu.»

Mişa, kendince, en doğru sonuca varmıştı: Madem Beyazlar silahlarıyla birlikte dönüyorlardı, o halde kendisinin de hazırlıklı olması gerekirdi. Tüfekle ta-

bancayı büyük bir özenle temizledi ve ertesi sabah, gün ağarır ağarmaz, yaya olarak Vyeşenskaya'nın yolunu tuttu.

Dunya onun azık torbasına yiyecek koyarken, öfkeyle, acı acı sitem etti: «Hep benden bir şeyler saklıyorsun! Hiç değilse ne kadar kalacağını, niçin gittiğini söyle bari. Ne biçim hayat bu Allah aşkına böyle? Aklına esti mi kalkıp gidiyor, sense ağzından tek kelime alamıyorsun! Sen benim kocam mısın, yoksa gömleğimin düğmesi mi?»

«Vyeşenskaya'ya gidiyorum, Askerî Komisyona. Daha başka ne anlatmamı istersin, bakalım? Döndüğümde her şeyi öğrenirsin.»

Azık torbasını yana doğru eliyle bastırarak Don'a inen Mişa, kayığa binip, karşı kıyıya doğru hızlı hızlı küreklere asıldı.

Vyeşenskaya'da tıbbi kontrolden geçen Mişa'ya doktor kısa ve kesin olarak, «Azizim Yoldaşım,» dedi, «Kızıl Ordu saflarında askerlik yapacak durumda değilsiniz. Sıtma sizi pek fena hırpalamış. Bir tedaviden geçirilmeniz en doğrusu olacak, yoksa daha kötü olursunuz. Kızıl Ordunun sizin gibilerine ihtiyacı yok.»

«Ya ne gibilerine ihtiyacı var? İki yıl askerlik yaptım ben, şimdi ise bana ihtiyaç duyulmuyor, öyle mi?»

«Bizim en başta ve en çok ihtiyaç duyduğumuz, sağlıklı askerlerdir. İyileşin hele, siz de sağlıklı bir asker olursunuz. Şu reçeteyi alın, eczacı size kinin verecek.»

«Anlıyorum.» Koşevoy gömleğini, huysuz bir ata başlık vurur gibi başından aşağı çekti; delikten başını geçirmekte zorluk çekti. Pantolonunun düğmelerini sokakta ilikledi ve doğru parti bölge komitesine yöneldi.

Tatarski'ye, köy İhtilal Komitesi başkanı olarak döndü. Karısını aceleyle selamlayıp, «Hadi bakalım, şimdi görürüz!» dedi.

Dunya, şaşırarak, «Ne demek istedin?» diye sordu.

«Daha önce dediğimin aynısını.»

«Ne demiştin, daha önce?»

«Başkan atandım. Anladın mı?»

Dunya sinirli sinirli, ellerini ovuşturdu. Bir şey söylemeye hazırlanıyordu, ama Mişa dinlemedi bile onu. Aynanın karşısında durup solmuş haki gömleğinin belindeki palaskasını düzeltti, iri adımlarla Sovyet'in yolunu tuttu.

İhtiyar Mihayev, kışın İhtilal Komitesi başkanı atanmıştı, o günden beri de başkanlığı sürdürüyordu. Gözleri görmeyen, kulakları ağır işiten ihtiyar, sorumluluğunun altında ezildiğinden, Koşevoy kendisine nöbeti devralacağını bildirdiği zaman, sevindi.

«İşte evraklar, kartalım; işte köyün mühürü; al şunları İsa aşkına!» dedi ve hiç de yapmacık olmayan bir sevinçle ellerini ovuşturup, istavroz çıkardı. «Yetmişimi geçtim, hayatımda daha hiç memurluk yapmamıştım, bu ihtiyar yaşımda geldi beni buldu... Aslında tam da senin gibi genç birine yaraşır bir iş bu, ben kim oluyorum ki? Ne doğru dürüst görebiliyorum, ne doğru dürüst işitebiliyorum... Hakka kavuşmanın zamanı geldi gidiyor bunlar tutup başkan yaptılar beni...»

Bölge İhtilal Komitesi'nden gelen talimat ve emirlere hızla bir göz gezdiren Mişa sordu: «Sekreter nerede?»

«Hı?»

«Çattık be, sekreter nerede dedim?»

«Sekreter mi? Çavdar ekiyor. Buraya topu topu haftada bir kere uğrar, teres! Bazen bölgeden bir evrak gelir, okunması gerekir, ama sen ara ki bulasın sekreteri. O yüzden önemli bir evrak, günlerce okunmadan durur. Ne yaparsın ki, benim okumam yazmam pek kıt, çok kötü! Sadece imzamı atabiliyorum, hiç okuyamıyorum; bütün yaptığım iş, mühür basmak...»

Koşevoy kaşlarını çatarak İhtilal Komitesi odasının, sinek pislikleriyle nerdeyse görünmez hale gel-

miş çok eskiden kalma bir afişle süslü ve sıvaları yer yer dökülmüş, çiziklerle dolu duvarına göz gezdirdi.

İhtiyar Mihayev bu beklenmedik işten çıkarılışına o kadar sevinmişti ki, şaka bile yapmaya kalkıştı: Koşevoy'a bir çaputa sarılı köy mühürünü verirken, dedi ki: «Köyün bütün varlığı budur; devir teslim edilecek para yok, Sovyet rejiminde de atamanlık nişanlarına iyi gözle bakılmaz. Eğer istersen, sana şu eski bastonumu verebilirim.» Dişsiz ağzını gösteren bir gülümsemeyle, sapı kullanılmaktan parlamış dişbudak bastonunu uzattı.

Ne var ki, Mişa'nın şakalaşmaya hiç de hevesi yoktu. Bu sefil, bu perişan odaya çepeçevre bir kere daha göz gezdirdi, kaşlarını çattı ve içini çekerek ihtiyara döndü:

«Senden her şeyi devir teslim aldım diyelim, Dede. Şimdi yallah, hemen topla kuyruğunu, çek git buradan!» Gözleriyle de anlamlı bir biçimde kapıyı işaret etti.

Ondan sonra masaya oturdu, dirseklerini iki yana açtı, alt çenesini ileri çıkararak, bir başına, dişlerini gıcırdata gıcırdata uzun süre kalkmadı yerinden. Ya Rabbi, çevresinde olup bitenlere başını kaldırıp bakmayarak, ya da doğru dürüst kulak vermeyerek, toprağı eşelemekle geçirdiği son günlerde ne büyük eşşeklik etmişti! Kendine de, kendi dışındaki her şeye de anlatılmaz bir öfkeyle dolu olarak, masanın başından kalktı, gömleğini düzeltti ve gözleri uzaklara dalarak, dişlerinin arasından konuştu: «Evet, kabadayılar, Sovyet Hükümetinin ne olduğunu gösteririm ben size!»

Kapıyı kapadı, zincirini vurdu ve meydandan evine doğru yollandı. Kilisenin yakınında Obnizov'un küçük oğluna rastladı, başıyla gelişigüzel selamladı, yürüdü geçti ve birdenbire aklına gelen bir düşünceyle dönüp, bağırdı: «Hey, Andriyuşa! Bekle biraz; buraya gel, bana lazımsın!»

Sarı saçlı, utangaç delikanlı, hiç konuşmadan döndü, geldi. Mişa, yetişkin bir erkekmiş gibi ona elini uzattı ve sordu: «Nereye gidiyorsun? Köyün öbür yanına mı? Demek dolaşmaya çıktın ha? Bak şunu soracaktım sana: sen orta okula gittin, değil mi? Gittin mi? Çok güzel! Büro işleri konusunda hiç bilgin var mı?»

«Ne gibi büro işi?»

«Aman, sıradan işler canım. Biliyorsun işte, gelen evrak, giden evrak, o cins işler.»

«Lafı nereye getirmek istiyorsun, Yoldaş Koşevoy?»

«Canım, bürolara gelen giden evraklar işte. Bunlardan anlar mısın? Bilirsin, yollanması gereken evraklar vardır.»

Mişa, hafifçe parmaklarını çıtlatı ve cevap almak için beklemeden kesin bir tavırla ekledi: «Bilmezsen de yakında öğrenirsin. Ben şimdi köy İhtilal Komitesi başkanıyım, eğitim görmüş bir genç olduğun için de, seni sekreter atıyorum. Şimdi İhtilal Komitesi bürosuna git de, orada bekleyen işlerle ilgilen; hepsi masanın üstünde, göreceksin. Ben de birazdan geleceğim. Anlaşıldı mı?»

«Yoldaş Koşevoy!»

Mişa elini sallayıp, sabırsız bir tavırla, «Daha sonra konuşuruz bunları; sen şimdi git de görevinin başına geç,» dedi. Ağır ağır, ölçülü adımlarla yürüdü, gitti.

Mişa evde yeni bir pantolon geçirdi ayağına, tabancasını cebine soktu ve aynanın önünde bir süre oyalanıp kasketini yerleştirdi.

«Ben bir iş için çıkıyorum,» dedi Dunya'ya. «Eğer başkanın nerede olduğunu sorarlarsa, yakında döneceğimi söylersin onlara.»

Başkanlık makamı bazı şeyleri yapmağı gerekli kılıyordu. Mişa ağır ağır, önemli bir kişi edasıyla yürüyordu; onun bu hali öylesine alışılmadık bir şeydi

ki, köylülerin bazıları durup, onun ardından gülümseyerek bakakaldılar. Sokakta ona rastlayan Prohor Zikov, saygılı bir tavırla çite doğru geri geri çekilip sordu: «Nedir bu halin böyle, Mihail? İş gününde, bayramlıklarını giymiş, geçit törenine çıkmış gibi dolaşıyorsun? Yeniden evleniyor musun, yoksa?»

Mişa, dudaklarını vakur bir tavırla kısarak, «Ona benzer bir şey,» dedi.

Gromov'ların avlu kapısı dışında, elini cebindeki tütün kesesine atıp, koskocaman avluya, avlunun içine serpiştirilmiş yapılara ve evin pencerelerine dikkatle göz gezdirdi.

O sırada, Kiril Gromov'un anası, elinde sığırlara verilmek üzere ufak ufak doğranmış bir tabak dolusu balkabağıyla merdiven başında göründü. Mişa onu saygıyla selamlayıp, basamaklara doğru ilerledi.

«Kiril evde mi, teyze hanım?»

İhtiyar kadın onun geçmesi için kenara çekilirken, «Evet, evde, geç içeriye!» dedi.

Mişa karanlık hole adımını atıp, yarı karanlıkta el yordamıyla kapının mandalını aradı.

Misafir odasının kapısını Mişa'ya Kiril kendi açtı ve bir adım geriledi. Sinekkaydı tıraş olmuş, gülümseyen bir yüzle, biraz da sarhoş, araştırıcı bir bakışla kısaca Mişa'ya bir baktı ve rahat bir tavırla, «İşte bir asker daha!» dedi. «İçeri gel, Koşevoy, gel de otur, misafirimiz ol. Biz de şimdi içkiye başlamıştık, şöyle hafiften hafiften...»

«Konukseverlik yemeğe tat verir!» diyerek ev sahibinin elini sıkarken, masanın çevresinde oturan misafirlere göz gezdirdi.

Besbelli, gelişi uygunsuz bir vakte rastlamıştı. Odanın ta öbür köşesinde, ikonların altına uzanmış olan, Mihail'in hiç tanımadığı geniş omuzlu bir Kazak, gözlüğünü gözünden çıkarırken, Kiril'e kısa, soran bir bakışla baktı. Tam onun karşı yanında oturmakta olan, Korşunov'ların uzak akrabası Ahtavin, Mişa'yı

görünce kaşlarını çatıp, gözlerini başka yana çevirdi.

Kiril oturmaya davet etti Mişa'yı.

«Davetine teşekkür ederim.»

«Ama otur canım, otur da bizi kırma, bir kadeh iç bizimle.»

Mişa masaya oturdu. Ev yapımı votka kadehini ev sahibinin elinden alıp, başıyla selamladı. «Eve dönüşünün şerefine, Kiril İvanoviç!»

«Teşekkür ederim. Sen askerden döneli çok oldu mu?»

«Epeyce. Yerleşecek kadar vaktim oldu.»

«Yerleşecek, hem de üstelik evlenecek kadar. Ama ne surat asıyorsun be canım? Dik kadehini!»

«Başka istemiyorum. Seninle görüşülecek bir işim var.»

«A, bu kadarı da olmaz işte! Ne olur beni sıkboğaz etme! Bugün iş miş konuşmam ben! Bugün dostlarımla eğleniyorum. Eğer iş için geldiysen, yarın uğra.»

Mişa masadan kalktı. Sakin sakin gülümseyerek, «Çok basit bir mesele, ama bekleyemez. Bir dakika dışarı geliver.»

Kiril, özenle burulmuş kara bıyıklarını sıvazlayarak bir an sustu, sonra doğruldu.

«Burada da konuşurduk. Niye bozuyoruz meclisi?»

Mişa alçak sesle ama ısrarlı bir tonla, «Dışarı çıkalım,» dedi.

Geniş omuzlu, yabancı Kazak, «Çıksana onunla dışarıya; ne uzatıyorsun?» dedi.

Kiril istemeye istemeye öne düşüp mutfağa girdi. Ocağın başında uğraşan karısına, «Sen dışarı çık, Katerina!» diye mırıldandı. Sonra, sıranın üstüne oturarak, sertçe sordu: «E, neymiş bakalım iş?»

«Döneli kaç gün oldu?»

«Neden, ne olacak?»

«Sen döneli beri kaç gün olduğunu sordum.»

«Bugün dördüncü gün, sanırım.»

«İhtilal Komitesine uğradın mı bari?»

«Uğramadım henüz.»

«Peki, gidip Vyeşenskaya'daki Askerî Komisyona çıkmayı düşünüyor musun?»

«Yahu, derdin nedir senin? İş için geldiysen, kendi işinden konuş benimle.»

«Kendi işimden konuşuyorum ben.»

«Öyleyse cehennemin dibine kadar yolun var! Sen kim oluyorsun ki, sana cevap vermek zorunda olayım?»

«İhtilal Komitesi başkanıyım ben. Alay evrakını göster bana.»

«Ya, demek böyle!» diye homurdandı Kiril ve Mişa'nın gözlerinin içine, keskin, birdenbire ayılıvermiş bir bakışla baktı. «Demek derdin buymuş, ha?»

«Evet, anladın! Ver bakayım evrakını bana.»

«Bugün evrakımla birlikte Sovyet'e uğrayacağım.»

«Hemen, şu anda göster evrakını!»

«Bir yere kaldırmıştım onları.»

«Bul öyleyse!»

«Yok, kalkıp da evrak aramam şimdi. Hadi evine git, Mihail, olay çıkarma burada.»

«Çıkaracağım olay fazla uzun sürmeyecek!» Mişa elini cebine attı. «Kaputunu giy!»

«Bırak, şimdi, Mihail! Bana elini sürmeye kalkmazsan iyi edersin...»

«Haydi, diyorum sana!»

«Nereye?»

«İhtilal Komitesine.»

«Hiç de gitmek niyetinde değilim doğrusu...» Kiril bembeyaz kesilmişti, ama yüzünde alaycı bir gülümsemeyle konuştu.

Mişa az sola doğru yatarak cebinden tabancasını çıkardı, horozunu kaldırdı.

«Geliyor musun, gelmiyor musun?» diye sordu sakin sakin.

Kiril tek kelime söylemeden misafir odasına doğru adımını attı, ama Mişa onun önünü kesip, avluya açılan kapıyı işaret etti gözüyle.

Kiril, sözde umursamayan bir tonla, «Çocuklar!» diye seslendi. «Yahu burada tutuklandım ben, galiba. Votkanızı bensiz bitirin.»

Misafir odasının kapısı ardına kadar çarparak açıldı ve Ahtavin eşikten adımını atacak oldu. Ama kendisine çevrili tabancayı görünce, aceleyle kapının arkasına çekiliverdi.

«Haydi yürü!» diye Kiril'e emreti Mişa.

Kiril, umursamazmış havasını vermeye çalıştığı bir yürüyüşle kapıya doğru ilerledi, tembel tembel elini kapı mandalına attı ve birden, bir sıçrayışta sundurma sekisini aşıp, dış kapıyı şiddetle çarparak kapadı, merdivenden aşağı atladı. Avluyu iki büklüm koşarak geçip meyve bahçesine girdi, Mişa da ardından iki el ateş etti, ama tutturamadı. Koşevoy bacaklarını iki yana açtı, tabancasının namlusunu kıvırdığı sol kolunun dirseğine dayayark adamakıllı nişan aldı. Üçüncü atışta, Kiril sendeler gibi oldu, ama toparlanıp, çitin üzerinden bir kuş hafiliğiyle atlayıverdi. Mişa sundurmadan aşağı koşarak indi. Ardından, evden, bir yivli silahın tok sesi duyuldu. Önündeki samanlığın badanalı duvarından boğuk bir sesle kerpiç kaldıran mermi, çevreye beyaz taş parçacıkları sıçrattı.

Kiril rahat ve hızlı bir koşu tutturmuştu. İki büklüm gövdesi, elma ağaçlarının yeşil yaprakları arasından hızla bir görünüp, bir kayboluyordu. Mişa da çitin üzerinden atladı, ama düştü ve yattığı yerden kaçağa iki el daha ateş etti, sonra yüzünü eve doğru döndü. Dış kapı açıktı. Kiril'in anası elini gözüne siper etmiş, merdiven başından meyve bahçesini gözlüyordu. Mişa uyuşuk bir halde, «Hiç konuşmadan oracıkta vuracaktım!» diye aklından geçirdi. Çitin dibinde üç beş dakika yatıp, evi gözledi, ölçülü, mekanik bir hareketle

dizlerine yapışan çamuru sildi. Sonra ayağa kalktı, ağır ağır çitin üzerinden geçti ve tabancasının namlusunu yere dönük tutarak evine döndü.

V

Gromov'dan başka, Ahtavin ile Mişa'nın Gromov'larda gördüğü yabancı Kazak da ortadan yok olmuşlardı. O gece, köyden iki Kazak daha kayboldu. Vyeşenskaya'dan Tatarski'ye Don Çeka'sının küçük bir birliği geldi. Bazı Kazakları tutuklayıp, birliklerinden memleketlerine belgeleri olmadan dönen dört tanesini de Vyeşenskaya'daki ceza bölüğüne yolladılar.

Koşevoy bütün gününü İhtilal Komitesi odasında oturarak geçiriyor, evine ancak akşam karanlığında dönüyordu. Tüfeğini dolu olarak hep yatağının yanıbaşında bulunduruyor, tabancasını yastığının altına sokuyor ve soyunmadan yatıyordu. Kiril olayından üç gün sonra, Dunya'ya, «Merdiven başında yatalım,» dedi.

Dunya hayretle, «Nedenmiş o?» diye sordu.

«Pencereden ateş edebilirler. Karyola pencerenin dibinde.»

Dunya tek kelime söylemeden, karyolayı merdiven başına taşıdı. Ama o akşam sordu: «Peki, daha ne kadar zaman böyle tavşan gibi saklanarak yaşayacağız? Önümüz kış, o zaman da merdiven başında mı tüneyeceğiz?»

«Kışa daha çok var, ama şimdilik böyle yaşamak zorundayız.»

«Peki bu 'şimdilik' ne kadar sürecek?»

«Kiril'in hesabını görünceye kadar.»

«Getirip de kellesini sana kendi eliyle teslim mi edecek, sanıyorsun?»

Mişa kendinden emin bir tavırla, «Bir gün, gelecektir,» diye cevap verdi.

Ama yanılıyordu Mişa. Kiril Gromov ile arkadaşları Don'un öte yakasında bir yerlerde saklanıyorlardı. Anarşistlerin komutanı Mahno'nun bölgeye yaklaşmakta olduğunu duyunca, söylentilere göre Mahno çetelerinin ileri birliklerinin vardığı Krasnokutskaya kazasına gitmek üzere Don'un öbür yakasına geçtiler. Kiril geceyi Tatarski'de geçirdi ve sokakta Prohor Zikov'a rastlayınca, Mişa'ya, Gromov'un saygı ve selamlarını yolladığını ve yakında ziyaretine geleceğini, kendisini beklemesini söylemesini istedi. Ertesi sabah Prohor, Mişa'ya, Kiril'le karşılaşmasını ve konuştuklarını anlattı.

«İyi ya! Gelsin bakalım!» dedi Mişa, Prohor sözlerini bitirdikten sonra. «Bir kere kaçtı, ama ikinci sefer kaçamayacak. Onun gibilerine nasıl davranmak gerektiğini öğretti bana, verdiği bu dersten ötürü ona teşekkür borçluyum.»

Mahno gerçekten de çetesiyle Yukarı Don Bölgesine ulaşmıştı. Konkov yakınlarında, Vyeşenskaya'dan üzerine gönderilen bir piyade taburunu kısa süren bir çarpışmada ezdi. Bununla birlikte bölge merkezine doğru ilerlemeyip, Millerovo İstasyonu yönüne yürüdü, demiryolunu geçti ve Millerovo'nun kuzeyine, Starobelsk'e çekildi. Kazaklar arasındaki Beyaz Muhafız unsurlarının en azılıları Mahno'ya katıldılar, ama çoğunluk evlerinde kalıp ne olacağını görmek için beklediler.

Koşevoy, kulağı kirişte, köyde olup bitenleri yakından izleyerek sürdürüyordu hayatını. Ne var ki, Tatarski'de hayat pek de hoş değildi. Kazaklar, karşılaştıkları bütün yokluklar yüzünden Sovyet rejimine verip veriştiriyorlardı. Yerel kooperatifin kısa bir süre önce açtığı ufacık dükkânda hemen hemen hiçbir şey yoktu. Sabun, şeker, tuz, parafin, kibrit, tütün, gres yağı — bütün bu zaruri ihtiyaç maddeleri bulunmadığı gibi, boş raflarda, aylarca satılmadan duran pahalı cinsten paket paket sigaralar ve birtakım

hırdavat sergileniyordu.

Parafin yerine köylüler, çanaklar içinde eritilmiş tereyağı ile içyağı kullanıyorlardı. Fabrikada işlemden geçmiş tütünün yerini köylünün kendi bahçesinde yetiştirdiği tütün almıştı. Kibrit yokluğunda, demircilerin yaptığı kaba saba kavlı çakmaklar herkes tarafından kullanılır olmuştu. Kavlar, daha çabuk ateş alsın diye suda ayçiçeği saplarıyla kaynatılıyordu, ama yine de bundan ateş elde etmek çok zor oluyordu. İhtilal Komitesinden evine dönerken Mişa kaç kere köşe başlarında çember olmuş insanlara rastlamıştı. Bunlar ellerindeki çeliği çakmak taşına bütün güçleriyle vurarak kıvılcım çıkarır, bir yandan da lanet savurup, alçak sesle mırıldanırlardı: «Sovyet Hükümeti bize bir ateş versene!» Sonunda içlerinden biri, bir kıvılcımı kuru kavın üsüne düşürmeyi başarır, kav tutuşur, hepsi birden eğilip zayıf ateşi üflemeye başlarlardı. Sigaralarını yaktıktan sonra, sessiz sedasız yere çömelirler, birbirlerinden havadis alıp verirlerdi.

Üstelik, sigara sarmaya yarayacak bir kâğıt da yoktu. Kilise arşivindeki bütün kayıt defterleri alınıp götürülmüştü; Kazaklar bunların tümünü sigara sarmak için harcadıktan sonra, bu sefer evlerinde ne var ne yoksa, çocukların okul kitapları, hatta büyüklerin dinsel kitapları da dahil olmak üzere, hep sigara sarmakta kullanılmıştı.

Melehov'ların avlusunu sık sık ziyaret eden Prohor Zikov, Mihail'den alabileceği bütün kâğıtları aldıktan sonra, ağlamaklı bir sesle konuştu:

«Benim karının sandık kapağının ağzına çepeçevre eski gazete kâğıtları yapıştırılmıştı; bunların hepsini söküp sigara yaptım, tüttürdüm. Bir İncilimiz vardı; dinsel kitap, bilirsin. Onu da tüttürdüm. Aynı şekilde Tevratı da. Kutsal aziler de yeteri kadar dinsel kitap yazmamışlar ki. Karım aile seceresi tutardı; ölü, diri ne kadar akrabamız varsa, hepsini kâğıda geçirmişti. O defteri de bitirdim. Peki şimdi ne tüttüreceğim

ben — lahana yaprağı mı kullanayım yoksa dulavratotu mu, kâğıt yerine? Yok, Mihail, bak ne dersen de, ama bize gazete kâğıdı bul. Tütün içmeden yaşayamam ben. Alman cephesindeyken kaç kez, tayınımı üç beş gram tütünle değiş tokuş etmiştim.»

Tatarski'de hayat o güz oldukça tatsız geçti. Arabaların gres yağı sürülmemiş tekerleri gıcırdadı, yine gres yağı olmadığından meşin koşumlar ya da çizme, postal, ayakkabılar hep kuruyup çatladı, ama en çok tuzun sıkıntısı hissedildi. Tatarski'liler Vyeşenskaya'ya gidiyor, iki üç kilo tuza bir besili koyun verip dönüyor ve Sovyet hükümetine lanet okuyorlardı. Bu Tanrının cezası tuz yüzünden Mihail'in çekmediği kalmadı. Bir gün üç beş ihtiyar toplanıp Sovyet'e geldiler. Ağırbaşlılıkla selamladılar başkanı, kasketlerini çıkardılar ve sıralara oturdular.

İçlerinden biri, «Köyde tuz yok, bay başkan,» dedi.

«Şimdi bay may kalmadı,» diye düzeltti onu Mişa.

«Kusuruma bakmayın, ben hep öyle derim, alışkanlıktan işte... Baysız maysız da yaşayabiliriz ancak tuzsuz yaşayamayız.»

«Pekâlâ, nedir istediğiniz, ihtiyarlar?»

«Başkan, köye tuz getirtmek için bir şeyler yapmalısın. Tuzu ta Maniç'ten öküz arabalarıyla getiremeyiz ya.»

«Bu konuyu Bölge'ye rapor ettim. Her şeyden haberleri var. Herhalde yakında bir miktar tuz göndereceklerdir.»

İhtiyarlardan biri, gözlerini yere dikerek, «Ölme eşeğim, ölme!» dedi.

Mişa birden parlayarak masadan fırlayıp ayağa kalktı. Öfkeden kıpkırmızı kesilerek, ceplerini ters yüz etti.

«Bende tuz yok. Görüyor musunuz? Üstümde tuz taşımadığım gibi, sihirbazlıkla da tuz yaratamam size. Anlıyor musunuz, büyükler?»

Bir anlık bir sessizlikten sonra, tek gözlü ihtiyar Çumakov, tek gözüyle çevresine şaşkın şaşkın bakarak, «Öyleyse hangi cehennemin dibine gitti bu tuz, yahu?» diye sordu. «Vaktiyle, eski hükümet zamanında, kimse sözünü bile etmezdi; yığın yığın tuz bulunurdu her yerde. Şimdiyse bir tutam bulunmuyor...»

Mişa, daha sakin, «Bizim hükümetimizin bunda bir suçu yok,» dedi. «Eğer suçlanacak bir hükümet varsa, o da sizin eski kadetler hükümetinizdir. Bunca yıkımı yapan onlardır; öyle bir yıkım ki tuz taşıyacak araba bile kalmadı. Bütün demiryollarını mahvettiler, vagonları da.»

Mişa ihtiyarlara, Beyazların geri çekilirlerken nasıl devlet malını tahrip ettiklerini, fabrikaları havaya uçurduklarını, depoları yakıp yerle bir ettiklerini uzun uzun anlattı. Bunların bir bölümünü savaşta kendi gözleriyle görmüş, daha çoğunu başkalarından duymuş, geri kalanını da, sırf onun Sovyet Hükümetine duyulan hoşnutsuzluğu gidermek için kendisi uydurmuştu. O hükümeti sitemlerden korumak için ustalıklı birkaç hikâye uydururken, bir yandan da kendi kendine düşünüyordu: «Bu domuzların ardından azıcık abartarak konuşmamda zarar yok. Nasıl olsa domuz onlar, daha beter olacak değiller ya, oysa bizim işimize yarayacak...»

Gözleri ışıldayarak, «Siz bu burjuvaları akılsız filan mı sanıyorsunuz yoksa?» dedi. «Aptal değil onlar. Rusya'nın dört bir yanından, ne kadar depolanmış tuz ve şeker varsa hepsini toplayıp Kırım'a götürdüler, oradan da vapur vapur başka ülkelere yolladılar satmak için.»

Tek göz Çumakov, inanmazcasına, «Peki ama bütün gres yağlarını da mı yolladılar?» diye sordu.

«Yoksa sana mı bırakacaklarını sanıyordun, dedecik? Sana ya da herhangi bir emekçiye çok ihtiyaçları var da sanki. Gres yağını bile satacak birini bulur onlar! Buradaki insanlar açlıktan kırılsın diye, ellerin-

den gelse, her şeyi toparlayıp götürürlerdi bunlar.»

«Doğrudur bu, doğrudur ya,» diye ihtiyarlardan biri onayladı. «Zenginler hep öyledir, elindeki son tahıl tanesini bile almaya kalkarlar insanın. Ne kadar zengin olursan, o kadar gözü doymaz olursun, biz çoktan biliyoruz bunu. Vyeşenskaya'da tüccarın biri vardı, ilk geri çekiliş başladığında, varını yoğunu arabalara yükledi bu adam. Son iplik makarasına varıncaya dek, nesi var, nesi yoksa hepsini taşıyordu. Kızıllar adamakıllı yaklaştıkları halde, beriki, sırtına gocuğunu geçirmiş, elinde bir kerpeten, oradan oraya koşuyor, duvarlardan çivileri söküyordu. 'O alçaklara bir çivi bırakmayacağım ardımda!' diyordu. Onun için, gres yağlarını da beraberlerinde götürmelerine hiç şaşmam.»

Konuşmanın sonlarına doğru, ihtiyar Maksayev, yumuşak bir tonla, «Anladık ama tuzsuz ne yapacağız, yine de?» diye sordu.

Mişa ihtiyatla, «İşçilerimiz yakında bol bol tuz çıkaracaklar, ama siz şimdilik arabalarınızı Maniç'e yollayabilirsiniz,» diye salık verdi.

«Millet oraya gitmek istemiyor. Kalmuklar başımıza dert oluyor, hem gölden tuz çekmemize izin vermiyorlar, hem de öküzlerimizi alıp gidiyorlar. Benim bir tanıdığımın sadece kamçısı kalmıştı ordan döndüğünde. Bir gece silahlı üç Kalmuk atlısı gelip, öküzlerini önlerine katmışlar, ondan sonra da gırtlaklarını işaret etmişler: 'Sakın ağzını açma,' demişler, 'yoksa sonun kötü olur.' İşte böyle, gel de git bakalım şimdi oralara!»

«Biraz beklememiz gerekecek,» diyerek içini çekti Çumakov.

Mişa ihtiyarlarla bir bakıma anlaşmaya varmış sayılırdı, ama eve döndüğünde, bu tuz meselesi üzerine Dunya ile epeyce atıştılar. Mişa'nın karısıyla olan ilişkilerinde gerçekten de bir kötüye gidiş vardı.

Bütün bu kötüye gidiş, Mişa'nın Prohor'un önün-

de Gregor hakkında ağız açtığı, o hatırlardan çıkmayan gün başlamıştı. O ufacık tartışma unutulmamıştı. Bir akşam yemekte Mişa, «Çorbanın tuzu yok, hanım,» dedi. «Sofrada yeterince tuz olmadı mı, kamçıyla sırtından fazlasını çıkarırlar, biliyorsun.»

«Başta bu hükümet oldukça, daha bir süre hiçbir yerde yeterince tuz bulunmayacaktır. Ne kadar tuzumuz kaldığını biliyor musun sen?»

«Ne kadar yani?»

«İki avuç.»

«İşler hiç de iyi gitmiyor,» diye içini çekti Mişa.

«Herkes daha yazdan Maniç'e tuz çekmeye gitmişti, ama sen şöyle bir zaman bulup da aklına getirmedin hiç bunu,» diye sitem etti Dunya.

«Neyle gidecektim peki? Evliliğimizin daha ilk yılında arabaya seni koşmam hiç de yakışık almaz, gerçek öküzlere gelince de...»

«Sen o şakalarını başka zamana sakla! Hele yemeğini tuzsuz ye de, o zaman yaparsın şakayı!»

«Ne diye bana yükleniyorsun, yahu? Söylesene, nerden bulayım tuzu? Siz ne malsınız be, şu kadın milleti! 'Bul da, nerden bulursan tuz bul bana!' Sanki bulunurmuş gibi, lanet olsun.»

«Herkes öküzlerini arabalarına koşup, Maniç'e gitti. Şimdi tuzları da var, her bir şeyleri de, oysa biz yemeğimizi tatsız tuzsuz yiyeceğiz...»

«Bu günleri de atlatırız nasıl olsa, Dunya. Yakında herhalde tuz gönderirler bize. Gerçekten o kadar az mı kaldı tuzumuz?»

«Sizde her şey bol bol var ya!»

«'Siz' dediğin de kim?»

«Kızıllar.»

«Peki, sen nesin?»

«Sen ne görüyorsan oyum ben. Hep konuşur durdurdun: 'Her şeyimiz olacak, bol bol olacak, hepimiz aynı düzeyde, hem de iyi yaşayacağız...' İyi yaşamak

dediğin bu mu senin? Çorbamıza koyacak tuzumuz olmadan?»

Mişa dehşetle gözlerini dikti karısına ve bembeyaz kesildi.

«Ne demek oluyor bütün bunlar, Dunya? Ne diyorsun sen? Nasıl böyle konuşabilirsin?»

Ama Dunya gemi azıya almıştı bir kere: öfke ve isyan duygularıyla rengi uçmuş bir halde, sesini yükselte yükselte haykırarak, devam etti: «Ee, nasıl yaşayabiliriz bu şekilde? Gözlerini belertmiş ne bakıyorsun öyle? Tuzsuzluktan halkın dişetleri şişmeye başladı bile, biliyor musun, başkan efendi? Tuzlaklarda millet toprakları eşeliyor, tuz bulabilmek için ta Neçayev tepesine kadar gidiyorlar ve çorbalarına tuz diye bu toprağı koyuyorlar... Bundan haberin var mı senin?»

«Dur hele, bağırma o kadar... Peki, sonra?»

Dunya ellerini kavuşturarak, «Sonrası ne olsun daha?» dedi.

«Ama ne yapıp edip, katlanmamız gerek, öyle değil mi?»

«Sen katlan bakalım!»

«Ben katlanırım ya, ne var ki sen — sizin o Melehov karakteriniz olduğu gibi ortaya çıkıyor şimdi.»

«Ne karakteriymiş bu?»

«Karşı-devrimci karakteriniz, bu işte!» dedi boğuk bir sele ve sofradan kalktı. Gözlerini yere dikti, hiç karısına bakmıyordu. Konuşurken dudakları titriyordu: «Eğer bir daha bu şekilde konuşacak olursan, seninle ben birlikte yaşayamayız anladın mı bunu! Söylediklerin ancak bir düşmanın ağzına yakışır...»

Dunya cevap verecek gibi oldu, ama Mişa gözlerini kısıp, yumruğunu kaldırdı ona doğru.

«Kapa çeneni!» dedi öfke dolu bir sesle.

Dunya kocasına gözünü bile kırpmadan, apaçık neşeli, «Aman, öyle olsun,» dedi, «hani konuştuğumuz konu da bir şeye benzese bari... Tuzsuz da idare edi-

veririz!» Bir an sustu, sonra, Mişa'nın o çok sevdiği, sakin gülümseyişle ekledi: «Kızma, Mişa! Biz kadınlara öyle her şey için kızacak olursan, kızmadığın an kalmaz sonra. Bir eşek kafalıdan başka ne beklenir? Haşlanmış meyve mi alırsın, yoksa ekşimik mi vereyim sana biraz?»

Dunya genç olmasına rağmen, görmüş geçirmiş insanların basiretine sahipti, dolayısıyla da, daha bu yaşta, ne zaman dediğinde direneceğini, ne zaman yelkenleri suya indirip geri çekilmek gerektiğini bilirdi.

Bir iki hafta sonra Gregor'dan mektup geldi. Wrangel cephesinde yaralandığını, iyileştikten sonra belki de kendisini terhis edeceklerini yazıyordu. Dunya mektupta yazılarınları Mişa'ya anlatıp, çekinerek sordu: «Gregor eve döndüğünde ne yapacağız Mişa?»

«Benim kulübeye taşınırız. Burada kendi başına oturur. Malı bölüşürüz.»

«Birlikte imkânı yok oturamayız. Besbelli Aksinya'yı getirecektir buraya.»

«İmkân olsaydı bile ağabeyinle aynı çatı altında oturmazdım zaten,» diye kestirip attı Mişa.

Dunya hayretle kaşlarını kaldırdı. «Neden oturmazdın, Mişa?»

«Pekâlâ biliyorsun işte!»

«Yani, Beyazlara hizmet etti diye mi?»

«İyi bildin.»

«Hiç mi hiç hoşlanmıyorsun ondan! Oysa bir zamanlar arkadaştınız.»

«Nesinden hoşlanacak mışım onun? Arkadaştık, ama arkadaşlığımız sona ereli çok oldu.»

Dunya çıkrığın başına oturmuştu. Çıkrığın çarkı tekdüze vınlıyordu. Birden iplik koptu. Dunya çarkı avucuyla bastırıp durdu, kopan ipliğin her iki ucunu bükerek birleştirirken, kocasının yüzüne bakmaksızın sordu: «Geri döndüğünde, Kazakların safında çarpıştığından ötürü ne olacaktır?»

«Yargılama olacak — mahkemeye çıkacak.»

«Peki, acaba ne ceza yer?»

«Ben nerden bileyim canım; yargıç ben değilim ki.»

«Kurşuna da dizerler mi?»

Mişa, Mişatka ile Polyuşka'nın mışıl mışıl uyumakat oldukları karyolaya dikti gözlerini, onların düzenli soluklarını dinledi, sonra sesini alçaltarak cevap verdi: «Dizilebilir.»

Dunya başkaca soru sormadı. Ertesi sabah, ineği sağdıktan sonra Aksinya'yı görmeye gitti.

«Grişa yakında dönecek, uğrayayım da, müjdeyi verip seni sevindireyim istedim,» dedi.

Aksinya hiç konuşmadan, kömürlerin üstüne bir bakraç su koydu, ellerini göğsüne bastırdı. Dunya onun alev alev yanan yüzüne bakarak, «Ama pek o kadar da sevinme!» dedi. «Erkeğimin dediğine göre paçayı kurtaramazmış yargılanmaktan. Ne ceza vereceklerini de artık Tanrı bilir.»

Aksinya'nın nemlenen pırıltılı gözlerinde bir an bir dehşet ifadesi belirdi. Dudaklarına biraz gecikerek yayılan gülümsemeyi kovma gücünü kendinde bulamayan kadıncağız, irkilerek, «Neden?» diye sordu.

«Ayaklanmadan ötürü... her şeyden ötürü.»

«Saçma! Onu yargılamazlar. Senin Mihail'in bir şeyden haberi yok. Her şeyi de ne güzel biliyor, maşallah!»

«Belki de yargılamazlar.» Dunya sustu. Sonra, içini çekmemek için kendini tutarak konuştu: «Ağabeyime duyduğu öfkeden çılgına dönüyor. Bu yüzden de yüreğim nasıl sıkışıyor, anlatamam sana! Gregor için öyle üzülüyorum ki. Tekrar yaralanmış. Bütün hayatı tepetaklak oldu gitti.»

«O geri dönsün de, yeter! Çocukları alır, bir yerlere saklanırız,» dedi Aksinya heyecanla.

Hiç sebepsiz yere, başından başörtüsünü çıkardı, tekrar başını örttü, sıranın üstündeki çanak çömleğin

yerlerini amaçsızca değiştirdi, ama şiddetli heyecanını yine de bastıramadı bir türlü. Sıraya oturup da, eskimiş, erimiş önlüğünün kıvrımlarını dizlerinin üstünde düzeltmeye başladığında ellerinin nasıl titrediği Dunya'nın gözünden kaçmadı.

Dunya'nın boğazı düğümlendi. Bir yerlere kaçıp, yalnız başına hıçkıra hıçkıra ağlamak geldi içinden.

Acele acele, «Anneciğim yaşayıp da onun dönüşünü göremedi...» dedi. «Eh, ben gideyim. Ocağı yakmam gerek.»

Koridorda Aksinya birdenbire, durup dururken Dunya'yı ensesinden öpüverdi, sonra da elini kavrayıp dudaklarına götürdü ve öptü.

Dunya alçak, titrek bir sesle, «Sevindin mi?» diye sordu.

Aksinya, titrek gülümseyişinin ardındaki gözyaşlarını gizlemek için işi şakaya vurmaya çalışarak, «Evet, şöyle birazcık, sadece birazcık,» dedi.

VI

Terhis edilmiş bir Kızıl komutan olduğundan, Gregor'a, Millerovo İstasyonunda atlarıyla birlikte bir araba tahsis edildi. Gregor, geçtiği her Ukrayna köylüğünde atları değiştire değiştire, aynı gün Yukarı Don Bölgesi yakınlarına ulaştı. Ne var ki, girdiği ilk Kazak köyünde, Kızıl Ordudan yakın zamanda dönmüş genç biri olan İhtilal Komitesi başkanı, ona «Öküzlerle yetinmek zorundasınız, ister istemez, Yoldaş Komutan,» dedi. «Koca köyde topu topu bir atımız var, onun da bir ayağı topal. Geri çekilme sırasında bütün atları Kuban'da bırakmışlar.»

Gregor parmaklarıyla masanın üstünde trampet çalıyordu; sempatik başkanın içi gülen gözlerine sorgu dolu bakışlarını çevirerek, «O tek atla idare edemez miyim acaba?» dedi.

«Oraya varabilmen imkânsız. Bir hafta yol gidersin, yine de varamazsın! Ama o kadar telaşlanma canım, yaman öküzlerimiz var, iyi de yol alırlar, hem zaten biz de nasıl olsa Vyeşenskaya'ya bir araba yollayacaktık; savaştan sonra sökülmüş bir miktar telefon kablosu var da burada, onu göndereceğiz. Böylece araba değiştirmek zorunda da kalmazsın, seni kapının önünde indirirler.» Başkan sol gözünü kıstı, kurnaz kurnaz gülümseyip, göz kırparak ekledi: «Sana en iyi öküzlerimizle, sürücü olarak da genç bir dulu vereceğiz. Bizde bir dul var, öyle kösnücüldür ki, hani daha kösnücülünü rüyanda göremezsin! Onun yol arkadaşlığıyla, zamanın nasıl geçtiğini anlamadan evinde bulursun kendini. Ben de askerlik yaptım, onun için bir askerin bütün ihtiyaçlarını bilirim...»

Gregor kafasında evirip çevirdi konuyu ve kendi gideceği yöne doğru geçecek bir at arabasını beklemenin saçma olacağına; önünde yaya gidilemeyecek kadar da uzun bir yol olduğuna karar verdi. Kabul edip öküzlere eyvallah demekten başka çaresi yoktu.

Bir saat içinde öküz arabası çıktı geldi. Çok eski bir arabaydı, tekerlekleri gacur gucur ötüyordu, arka kafesi kırılmış, dikmeleri ordan burdan fırlamış, dikkatsizce yüklenen kuru otlar ötesinden berisinden salkım saçak sarkıyordu. Kısmetine çıkan bu sefil arabaya tiksintiyle bakarken, «Savaş budur işte!» diye düşündü. Sürücü, kamçısını sallayarak, öküzlerin yanıbaşında iri adımlarla yürüyordu. Gerçekten de çok alımlı bir kadındı, sağlam yapılıydı. Boyu ile orantısız olan iri göğüsleri vücudunun genel görünüşünü biraz bozuyordu, öte yandan, yuvarlak çenesindeki bir kesik izi, burun direğinin çevresinde darı taneleri gibi altın sarısı çillerle kaplı bronzlaşmış yüzüne feleğin çemberinden geçmiş bir insan ifadesi veriyor, bu yüzü adeta olduğundan yaşlı gösteriyordu.

Kadın başörtüsünü düzeltirken gözlerini kısıp Gre-

gor'u baştan aşağı süzerek, sordu: «Götürmem gereken sen misin?»

Gregor basamaktan kalkıp, kaputunu omuzlarına aldı.

«Evet. Kabloyu yükledin mi?»

Kazak kadını çın çın öten bir sesle, «Beni ne sanıyorlar yahu?» diye bağırdı. «Her Allahın günü bir yerlere yollarlar beni, kendileri için bir şeyler yapmamı isterler! Ben bunun için mi geldim dünyaya? Kendileri yüklesinler kabloyu, yüklemezlerse de boş giderim.»

Ama yine de, kablo kangallarını arabaya kendisi sürükleyip getirdi, bu arada da, inceleyen bakışlarıyla Gregor'u yan yan süzerken, başkanla birbirlerine yüksek sesle, ama ahbapça sövüp saydılar. Başkan gülüyor ve genç dula içten bir hayranlıkla bakıyordu. Arada sırada, sanki, «İşte böyle yamandır bizim kadınlar! Demedim mi sana!» der gibilerden Gregor'a göz kırpıyordu.

Köyün ötesinde rengi solmuş, esmerleşmiş güz bozkırı göz alabildiğine uzanıyordu. Sürülü tarlalardan yükselen kumru mavisi bir duman şeridi yolun üzerinden sürükleniyordu. Köylüler yabani otları yakıyorlardı: Bir zamanlar kendisi de, ıssız güz bozkırında tarlalar sürer, geceleri, gökyüzünün karanlık boşluğunda pırıldayan yıldızları seyreder, ta tepeden geçen kaz sürülerinin çığlıklarını dinlerdi. Kuru otların üstünde gövdesini kımıldatıp yer değiştirdi ve sürücüsüne baktı.

«Kaç yaşındasın sen, kadıncağızım?»

Kadın sadece gözleriyle gülerek, çapkın çapkın, «Altmışa yakın,» diye cevap verdi.

«Yok, ciddi soruyorum.»

«Yirmi.»

«Hem de dul?»

«Evet.»

«Peki, kocana ne oldu?»

«Öldürüldü.»
«Yakında mı?»
«İki yıl oluyor.»
«Ayaklanmada demek ki?»
«Daha sonra, güzün.»
«Nasıl geçiniyorsun?»
«Aman idare ediyorum işte.»
«Yalnızlık çekiyor musun?»

Kadın Gregor'a dikkatle baktı ve gülümsediğini belli etmemek için, başörtüsünü dudaklarının üzerine çekti. Cevap verdiğinde, sesi daha bir boğuklaşmış, değişik bir ton almıştı: «İnsan çalışırken yalnızlığını düşünecek zamanı olmuyor.»

«Peki ama kocan olmayınca yalnızlık çekmiyor musun?»

«Kaynanamla otururum, çiftlikte de yapacak çok işimiz oluyor.»

«Peki ama kocasız nasıl idare ediyorsun?»

Kadın yüzünü Gregor'a çevirdi. Esmer yanakları hafif tertip kızarmıştı, gözlerinde mini mini, kırmızı kıvılcımlar yanıp sönüyordu.

«Lafı nereye getirmek istiyorsun sen?»

«Ne diyorsam ona.»

Sürücü, başörtüsünü dudaklarının üstünden çekip, yayvan yayvan konuştu: «Eh işte, o nimetten de yoksun kalmıyorum hayatta! Bu dünyada iyiliksever insanlar bol!» Bir an sustuktan sonra devam etti: «Kocamla beraberken kadınlığın tadını pek çıkaramadım. Topu topu bir ay beraber kalabildik, sonra askere aldılar onu. Onsuz da idare ediyorum işte. Şimdi genç Kazaklar köye döndü de, o kadar sıkıntı çekmiyorum, ama eskiden zor oluyordu. Haydi be, kel kafa! Haydi be! İşte asker, öğrendin şimdi! Benim hayatım da böyle!»

Gregor başka bir şey demedi. Konuşmayı böyle yapmacıklı bir tonda sürdürmek istemiyordu. Hatta lafı açtığına bile pişman olmuştu.

İri, besili öküzler hep o aynı ölçülü, yerinden fazla kalkmayan adımlarıyla bir karar ilerliyorlardı. Öküzlerden birinin vaktiyle sağ boynuzu kırılmış, sonradan aynı boynuz başından aşağı doğru çaprazlamasına büyümüştü. Gregor dirseğine dayanmış, gözleri yarı kapalı, arabanın içinde uzanmıştı. Çocukluğunda ve daha sonra, büyüyünce hizmete koştuğu öküzler aklına gelmeye başladı. Hepsinin, renkleri de, yapıları da, huyları da ayrı ayrıydı; boynuzlarının bile ayırdedici nitelikleri vardı. Bir vakitler tıpkı bununki gibi çarpık boynuzlu bir öküz geçmişti elinden. Huysuz ve kurnaz olan bu hayvan kan çanağı gibi gözlerini devirip aklarını meydana çıkararak hep yan yan bakardı; arkadan yaklaşıldı mı tekmelemeye kalkar, hayvanlar geceleyin çayırda yayıldıkları zaman da, ya bir başına evin yolunu tutar, ya da daha kötüsü gider ormanda, yahut ta uzaklardaki kuytu yerlere gizlenirdi. Gregor kaç kere bozkırda at sırtında sabahtan akşama kadar bu öküzü aramış, tam artık kayıp hayvanı bulacağından bütün umudunu kestiği sırada onu ya bir yarın dibinde, ya girilmesi olanaksız sık bir diken kümesinin içinde, ya da yaşlı, dalları yayılmış bir yaban elması ağacının gölgesinde bulmuştu. O çarpık boynuzlu hergele, başını yularından sıyırıp çıkarmasını da becerir, ağıl kapısının kolunu kaldırır, Don'u yüzerek geçtikten sonra başıboş, çayırlara vururdu. Az çektirmemişti Gregor'a o öküz.

«Şu çarpık boynuzlu öküz ne biçim bir şey? Yumuşak başlık mı?» diye sordu kadına.

«Evet, neden sordun?»

«Hiç, sadece merak ettim de.»

«Söyleyecek başka bir şey olmadığı zaman, 'sadece' kelimesi iyi bir laftır,» dedi kadın gülmseyerek.

Gregor sustu yine. Geçmişi düşünmek, o barış günlerini, işi, savaşla ilişkisi olmayan her şeyi düşünmek haz veriyordu ona. Yedi yıllık savaş onu kelimelerle anlatılamayacak kadar bıktırmıştı ve savaşı, as-

kerliğiyle ilgili herhangi bir olayı daha aklına getirir getirmez içinde derhal bir mide bulantısı, uyuşuk bir öfke yükseliyordu.

Savaşacağı kadar savaşmıştı — yetmişti artık. Evine gidyordu en sonunda; işine gücüne bakmak için, çocuklarıyla, Aksinya ile birlikte yaşamak için. Çocuklarına bakması, her zaman kendisinin yanıbaşında olması için, Aksinya'yı yanına almaya daha cephedeyken kesin karar vermişti. Bu hikâyeye de artık bir son vermek gerekiyordu, hem de tez elden.

Eve vardığında nasıl subay elbiselerini ve çizmelerini çıkaracağının, pantolonunun paçalarını nasıl Kazak usulü, beyaz yün çoraplarının içine sokacağının ve evde dokunmuş paltosunu sıcacık ceketinin üstüne nasıl geçirerek kalkıp tarlaya gideceğinin hayalini kuruyordu. Ellerini pulluğun tutamaklarına koyup, o ufalanmış taptaze toprağın rutubetli kokusuyla, pulluk kulağının kopardığı otların acımtırak kokusunu iştahla burun deliklerine çekerek nemli saban izi üstünde yürümek ne güzel olacaktı. Başka ülkelerde toprağın bile, çayırların bile kokusu bir başka türlü oluyordu. Polonya'da kaç kere, Ukrayna'da, Kırım'da, avucunun içine kül rengi bir pelin otu alarak ezdiği, kokladığı ve dalgın dalgın düşündüğü olmuştu: «Yok, aynı değil bu, başka türlü...»

Ne var ki, sürücü kadının canı sıkılmaya başlamıştı. Canı yarenlik etmek istiyordu. Öküzleri haydamayı bıraktı, yerine rahatça yerleşti, kamçısının meşin kuyruğuyla oynayarak gizliden gizliye Gregor'u, onun düşüncelere dalmış yüzünü, yarı kapalı gözlerini incelemeye koyuldu. «Saçlarına kır düşmüş, ama pek de yaşlı değil. Oldukça da tuhaf bir adama benziyor! Hep gözlerini kısarak bakıyor. Neden böyle yapıyor, acaba? Hani yorgunluktan canı çıkmış sanırsın, birisi onu araba beygiri diye kullanmış sanki... Epey çile çekmiş bir insanın hali var. Ama hiç de çirkin değil doğrusu. Sadece saçlarında bolca kır var, bıyıkları da nerdeyse

bembeyaz. Ama, bunların dışında, hiç de fena değil. Nedir bu kadar çok düşündüğü acaba? Başlangıçta yarenlik edecek gibi göründü, ama sonra birden sus pus oldu, arkasından da nedense öküzü sordu. Konuşacak şey mi bulamıyor, nedir? Belki de sıkılgandır. Pek de benzemiyor, ama. Bakışları sert. Yok, yok, iyi bir Kazak, sadece biraz tuhaf nedense. Öyle olsun bakalım, hiç açma ağzını e mi, kambur şeytan seni! Benim de sana çok ihtiyacım vardı sanki! Ben de bilirim ağzımı açmamasını. Evine, karısına bir an önce kavuşmak için can atıyor! İyi ya, açma ağzını bakalım, sana da bunun çok yararı olur!»

Arabanın dikmelerine şöylece yaslanıp, hafiften hafiften bir türkü tutturdu.

Gregor başını kaldırıp, güneşe baktı. Vakit henüz erkendi. Yol boyunca asık suratlı nöbetçiler gibi duran geçen yıldan kalma devedikenleri, yarım adım boyunda gölge veriyordu; öğleden sonra iki sularıydı herhalde, daha geç olamazdı.

Bozkır, büyülenmiş gibi, bir ölüm sessizliğine bürünmüştü. Güneş hiç ısıtmıyordu. Hafif bir rüzgâr, kurumuş, kırmızımsı esmer otları sessizce kıpırdatıyordu. Ne bir kuş cıvıltısı, ne bir tarlafaresi sesi duyuluyordu. Soğuk, donuk mavi gökyüzünde ne bir kartal, ne bir atmaca süzülüyordu. Yalnız bir seferinde boz bir gölge yolun üzerinden kayarak geçti ve Gregor, başını yukarı kaldırmaya vakit bulamadan, süzülerek geçip giden ve ilerde, uzaklıkların leylak rengi koyuluklarına karışan bir çukurluğun gölgesindeki tümseğe konan kurşunî renkli bir toy kuşunun iri kanatlarının hışırtısını işitti. Gregor böylesine derin, böylesine iç sıkıcı bir sessizliğe bozkırda ancak güz sonlarında rastlamıştı şimdiye kadar; böyle zamanlarda ona sanki, rüzgârın önüne katılan karaçalıların ta uzaklarda, kurumuş otların üstünde tekerlene tekerlene bozkırı bir baştan bir başa geçerken çıkardıkları hışırtıyı duyuyormuş gibi gelirdi.

Yol hiç bitmeyecekmiş gibi görünüyordu. Kâh bir tepeyi dolanıyor, kâh bir dere boyuna iniyor, derken bir sırtın tepesine çıkıyordu. Ve hep o aynı —göze sınırsız gelen— bozkırın ıssız otlakları dört bir yanda uzayıp gidiyordu.

Dere boyunun yamacında büyüyen bir akçaağaç çalısı görmek Gregor'un gözüne merhem gibi geldi. İlk ayazları yiyerek kurumuş olan çalılığın yaprakları, sönmeye yüz tutmuş bir kamp ateşinin sağa sola dağıtılmış amber rengi korları gibi, tozlu bir morumsu renkle pırıldıyordu.

Gregor'un sürücüsü, kamçısının ucuyla onun omuzuna hafifçe dokunarak, «Adın nedir senin, adamım?» diye sordu.

Gregor irkilerek başını ona döndürdü. Kadın öbür yana döndü.

«Gregor. Ya seninki?»

«Sen nasıl istersen öyle çağır beni.»

«Çeneni kapatsaydın öyleyse, 'nasıl istersen'miş, madem!»

«Çenemi kapalı tutmaktan bıktım. Yarım gündür ağzımı açmadım, dilim damağıma yapıştı. Sen neden bu kadar üzgünsün, Grişa?»

«Neşeli olmam için ne sebep var?»

«Evine dönüyorsun ya, neşeli olman gerekir.»

«Ben neşeli olacak çağı geride bıraktım.»

«Hadi canım, sen de! Ne de yaşlısın yani? Ama sahi, böyle genç yaşta seni ağartan nedir?»

«Sen de her şeyi öğrenmek istiyorsun... Herhalde yaşadığım tatlı hayat ağartmıştır beni.»

«Evli misin, Grişa?»

«Evet. Sen de tez elden kendine bir koca bulsan iyi dersin.»

«Neden?»

«Biraz fazlaca oynaksın da...»

«O kadar kötü bir şey mi bu?»

«Olabilir de. Bir vakitler senin gibi oynak bir ka-

dın tanımıştım —o da duldu— oynaşır dururdu, ama sonunda, burnu düşmeye başladı azar azar.»

«Aman yarabbi, ne feci!» dedi kadın dehşet içinde ve hemen arkasından, havadan sudan söz edercesine ekledi: «Dulların hayatı böyledir işte. Hamama giren terler.»

Gregor ona şöyle bir baktı. Kadın, bembeyaz güzel dişlerini kenetlemiş sessiz sessiz gülüyordu. Hafif yukarı dönük üst dudağı seğiriyor, gözleri yaramaz yaramaz ışıldıyordu inik kirpiklerinin altından. Gregor da elinde olmaksızın gülümsedi ve elini kadının ılık, yuvarlacık dizinin üstüne koydu.

«Zavallı çocuk!» dedi acıyarak. «Yirmi yılda hayat yapacağını yapmış sana.»

Bir an içinde kadının neşesi uçup gitti. Gregor'un elini kabaca itti, kaşları çatıldı ve suratı öyle bir kızardı ki, burun kemerinin çevresindeki çiller görünmez oldu.

«Sen evine döndüğünde git de, karına acı! Sen olmadan da bana acıyanlar yeter de artar bile!»

«Kızma yahu! Dur hele!»

«Hadi be, canın cehenneme!»

«Öyle dedim ya, gerçekten de çok üzüldüm senin için.»

«Sen o üzüntünü al da, dosdoğru...» diye savurduğu erkekçe küfür kolaylıkla ve rahatça dudaklarına geldi ve gözleri şimşeklendi.

Gregor kaşlarını kaldırıp şaşkın şaşkın mırıldandı: «Pes yani, küfür edişine hiç diyecek yok doğrusu! Ne yabaniymişsin sen be!»

«Ya sen nesin bakalım? Bitli bir kaputa bürünmüş aziz! Ben bilirim seni! Evlenmiş de, yok bilmem neymiş de! Ne zamandan beri aziz kesildin sen bakalım?»

Gregor gülerek, «Pek uzun zamandan beri değil,» dedi.

«Öyleyse ne diye bana vaaz vermeye kalkışıyorsun? Benim kaynanam var, o yapar bu işi.»

«Ee, yetti be! Ne diye öfkeleniyorsun, budala kadın? Sadece laf olsun diye öyle söyledim işte,» dedi Gregor yatıştırıcı bir tonla. «Bak hele! Biz öyle çene çalarken öküzler yoldan çıkmış.»

Gregor arabanın içinde yerine şöyle daha rahatça yerleşirken şen dula çabucak bir göz attı ve gözlerinde yaşlar gördü. «Eh, bu kadarı da fazla artık! Şu kadınlar da hep böyledir zaten...» diye içinden geçirdi, sinirli ve huzursuz.

Gregor az sonra uyuyakaldı. Sırtüstü uzanmış, yüzünü kaputunun kenarıyla örtmüştü. Ancak alacakaranlık çökerken uyandı. Akşam göğünde yıldızlar soluk soluk parlıyordu. Burnuna burcu burcu, kurutulmuş ot kokusu geldi.

Sürücü, «Öküzlere yem vermek gerek,» dedi.

«Pekâlâ, duralım.»

Öküzleri Gregor kendisi çözdü, sonra çantasının içinden bir kutu konserve etle biraz ekmek çıkardı; bir kucak dolusu kuru çalı çırpı topladı ve arabanın yanıbaşında bir ateş yaktı.

«Hadi otur da biraz yemek ye,» dedi kadına. «Öfkeli durduğun yeter.»

Kadın ateşin başına çöktü ve heybesini silkeleyerek içinden ekmekle, uzun süre durmaktan küflenmiş bir parça domuz pastırması çıkardı. Yemek boyunca uysal uysal, ama az konuştular. Sonra kadın yatmak üzere arabaya çıktı, Gregor da ateşi canlı tutmak için üstüne birkaç parça kurumuş sığır tersi atıp, ateşin kenarına, asker usulü uzandı. Bir süre başını sahra çantasına yaslayıp uzanarak pırıl pırıl yıldızlarla dolu gökyüzünü seyretti ve bağlantısız, parça parça, kâh çocuklarını, kâh Aksinya'yı düşünürken uyuyakaldı. Bir kadının usulcacık seslenişi onu uyandırdı: «Hey asker, uyuyor musun? Uyuyor musun, uyumuyor musun?»

Gregor başını kaldırdı. Yol arkadaşı dirseğine dayanarak yarı yarıya arabadan aşağı sarkmıştı. Sönmeye yüz tutmuş ateşin alttan vuran belli belirsiz aydın-

lığında yüzü kıpkırmızı, taptaze görünüyordu; dişleriyle, başörtüsünün dantel işlemeli kenarları, karanlıkta göz alıcı biçimde ışıldıyordu. Sanki aralarında hiçbir kırgınlık geçmemiş gibi, tekrar gülümsedi kadın ve kaşlarını oynatarak, «Orda, aşağıda donacaksın diye korkuyorum,» dedi. «Toprak soğuk olur. Çok üşüdünse yukarı, yanıma gel. Benim gocuk sıcacıktır her zaman. Gelmez misin?»

Gregor bir an düşündü ve içini çekerek cevap verdi: «Sağ ol kız, ama canım istemiyor. Hani, bir iki yıl önce olaydı... Ateşin yanıda donacağını sanmam.»

Kadın da içini çekti ve, «Eh, sen bilirsin,» dedi. Sonra da gocuğunu başına çekti.

Biraz sonra Gregor kalktı, eşyasını toparladı. Şafakla birlikte Tatarski'yi tutmak için yoluna yaya devam etmeye karar vermişti. Onun gibi askerden dönen bir komutanın, güpegündüz, bir öküz arabasında evine gelmesi saçma olurdu. Böylesine bir dönüş öyle laflara, öyle alaylara yol açardı ki.

Kadını uyandırdı.

«Ben yaya gidiyorum. Bozkırda yalnız başına kalmaktan korkmazsın ya?»

«Hayır. Ben öyle çıtkırıldım değilimdir, hem yakınlarda da bir köy var. Peki ama ne oldu sana? Sabrın mı kalmadı?»

«Doğru tahmin ettin. Eh, sağlıcakla kal; sakın bana gücenme.» Gregor yola koyuldu ve kaputunun yakasını kaldırdı. İlk karın ilk tanesi kirpiğine düştü. Rüzgâr kuzeye dönmüştü ve onun buz gibi soluğunda Gregor, karın o tatlı, o bildik kokusunu alabildiğini tahayyül etti.

*

Koşevoy, Vyeşenskaya'ya gitmiş, akşama da dönmüştü. Dunya pencereden, onun arabayı bahçe kapısına yanaştırdığını gördü ve hemen omuzlarına bir şal atıp avluya çıktı.

Kocasının gözlerinin içine tasayla ve umutla bakarak, «Grişa bu sabah eve döndü,» dedi.

Mişa pek bir şey belli etmeden, ama azıcık da alaylı bir tonla, «Ne mutlu sana!» dedi.

Dudaklarını sımsıkı kapatarak, mutfağa girdi. Çene kasları seğiriyordu. Halasının tertemiz bir fistan giydirdiği Polyuşka, Gregor'un dizine çıkıp oturmuştu. Gregor, çocuğu dikkatle alıp, yere oturtu ve iri, esmer elini uzatıp gülümseyerek kayınbiraderini karşılamaya çıktı. Tam Mihail'i kucaklamaya hazırlanırken, onun gülmeyen gözlerinin içindeki soğuk ve düşmanca ifadeyi farkederek kendini tuttu.

«Ee, selam, Mişa!»

«Selam.»

«Birbirimizi görmeyeli çok zaman oldu. Yüzyıl gibi geliyor insana.»

«Evet, çok uzun zaman... Evine hoş geldin.»

«Teşekkür ederim. Demek hısım da olduk, ha?»

«Öyle oldu... Yanağındaki o kan ne?»

«Bir şey değil; aceleden usturayla kestim de.»

Masaya oturup, sessiz sedasız birbirlerini incelerlerken, bir acemilik, bir yabancılık duygusu gelmişti ikisine de. Ciddi meseleler üzerine oturup konuşmaları gerekiyordu, ama şu sıra mümkün değildi bu. Mihail kendini tutmayı başarıp, sakin sakin çiftlikten, olup biten değişikliklerden söz ediyordu.

Gregor pencereden ilk yağan mavimtırak karla örtülü toprağı, elma ağacının çıplak dallarını seyrediyordu. Mihail'le karşılaşmasının böyle olacağını ummamıştı.

Az sonra Mihail dışarı çıktı. Koridorda, bir bileyi taşında bıçağını dikkatle bilemeye koyuldu ve Dunya'ya, «Birini bulayım da, bir kuzu kestireyim,» dedi. «Ne de olsa evin efendisini usulünce ağırlamak gerekir. Koş da biraz votka bul, hadi. Yok, dur hele! Prohor'a git söyle, bir yerlerden votka bulsun, getirsin, bulana

kadar ayaklarına kara sular bile inse. O senden daha iyi becerir. Akşama onu da çağır.»

Sevincinden uçan Dunya, kocasına şükran dolu bir bakışla baktı. Prohor'un kulübesine giderken yolda, «Belki de her şey yoluna girer...» diye düşünüyordu. «Kavgaları bitti nasıl olsa, artık daha da çekişmelerine ne sebep var? Tanrı onlara akıl, fikir ihsan etsin!»

Yarım saate kalmadan Prohor soluk soluğa, koşarak çıkageldi.

«Gregor Panteleyeviç! Koca oğlan... Seni bir daha hiç göremeyeceğimi sanıyordum,» diyerek tiz, ağlamaklı bir sesle bağırırken eşiğe takılıp tökezlendi ve beraberinde getirdiği kocaman votka testisini kırmasına ramak kaldı.

Gregor'u kucaklayıp, yumruğunun tersiyle gözlerini ve gözyaşlarıyla ıslanan bıyıklarını sildi. Gregor'un boğazına bir şeyler düğümlendi, ama kendini tuttu. Müthiş duygulanan Gregor, sadık emir erinin sırtını kabaca patpatlayıp, zorlukla üç beş cümle çıkarabildi ağzından: «Eh, işte kavuştuk yine... Eh, sevindim Prohor, öyle sevindim ki! Ne ağlıyorsun be, koca oğlan. Yüreğin pek mi yufkalaştı, ha? Cıvatalar mı gevşedi yoksa? Kolun nasıl bakalım? Demek karın daha öbür kolunu da koparmadı, ha?»

Prohor gürültüyle burnunu sümkürüp, gocuğunu çıkardı.

«Benim kocakarıyla bugünlerde çifte kumrular gibiyiz. Dediğin gibi, öbür kolum sapasağlam. Beyaz Polonyalıların kopardığı bu kolum da yeniden büyümeye başladı, Vallahi billahi! Bir yıla kalmaz, ucunda parmakları da görürsün,» dedi, boş kol yenini sallayarak o her zamanki şakacılığıyla.

Savaş, her ikisine de, gerçek duygularını bir gülümsemenin ardına gizlemeyi; ekmeğin de, konuşmanın da tadını çıkarmayı öğretmişti; o yüzden, Gregor da sorularını aynı şakacı edayla sürdürdü: «Peki nasıl

geçiyor hayatın be koca teke? Nasıl tepişiyorsun, bakalım?»

«İhtiyarlar gibi, fazla acele etmeden.»

«Yanımdan ayrıldığından bu yana, başka bir şeyler kapmadın ya?»

«Ne demek istiyorsun sen?»

«Hani, geçen kış o kadar övündüğün şey gibi yani...»

«Panteleyeviç! Allah saklasın! Şimdi öyle bir lüksün ne gereği var? Hem tek kolla nasıl baş ederim öyle bir şeyle? O iş sana göre, genç işi... Bana gelince, benim takımı kocakarıya versem de tava yağlamakta kullansa yeridir.»

Bu iki siper yoldaşı durdukları yerde, birbirlerinin gözünün içine bakarak gülüyorlar, kavuşmalarının keyfini çıkarıyorlardı.

«Temelli döndün mü evine?» diye sordu Prohor.

«Temelli.»

«Bu arada hangi rütbeye ulaştın?»

«Alay komutan yardımcısı oldum!»

«Öyleyse seni neden bu kadar erken terhis ettiler?»

Gregor'un yüzü bulutlandı ve sert bir biçimde kısaca cevap verdi: «Bana artık ihtiyaçları kalmamıştı.»

«Nedenmiş o?»

«Bilmem, geçmişimden ötürü herhalde.»

«Peki ama bütün subayların durumunu gözden geçiren Özel Bölüm Komisyonundan geçmiştin sen, böyle olunca eskileri nasıl karıştırabilirler?»

«Nerden bileceksin?»

«Peki, Mihail nerede?»

«Avluda. Davarı kapatıyor.»

Prohor biraz daha yaklaştı Gregor'a ve sesini alçalttı: «Bir ay önce Platon Ryabçikov'u kurşuna dizdiler.»

«Sahi mi diyorsun?»

«Vallah billah!»

Merdiven başında kapı gıcırdadı.

«Sonra konuşuruz,» diye fısıldadı Prohor ve sesini yükselterek: «E, Komutan Yoldaş, bu büyük mutluluğu kutlamak için çekelim mi? Gidip Mihail'i çağırayım mı?»

«Çağır, tabii.»

Dunya sofrayı kurdu. Ağabeyini memnun edebilmek için ne yapacağını bilemiyordu; Gregor'un dizinin üstüne tertemiz bir peçete koydu, önüne bir tepsi karpuz turşusu sürdü ve onun bardağını en az beş sefer parlattı. Gregor, Dunya'nın, kendisiyle konuşurken sıkıldığını, senli benli konuşamadığını farkederek, gülümsedi.

Sofrada Mihail, başlangıçta, Gregor'u dikkatli dikkatli dinlemekle yetinerek, inatçı bir suskunluğu sürdürdü. Azar azar ve isteksiz içiyordu. Prohor ise votkayı bardak bardak yuvarlıyor, rengi gittikçe moarıyor, sarı bıyıklarını eliyle gittikçe daha sık sıvazlıyordu.

Dunya çocukları yedirip, yatırdıktan sonra, sofraya koca bir sahan dolusu kuzu haşlamasını koydu ve Gregor'a fısıldadı: «Ağabeyciğim, bir koşu gideyim de Aksinya'yı getireyim; sakıncası yok ya, sence?»

Gregor konuşmadan, başıyla onayladı. Akşamdan beri gergin bir bekleyiş içindeydi, bunu kimsenin de farketmediğini sanıyordu. Ama Dunya onun her kapı vuruluşunda kulaklarını dikip, yan yan kapıya bakarak dinlediğini farketmişti. Çok keskindi gözleri bu kızın, dikkatinden hiçbir şey kaçmıyordu!

Prohor, sanki birinin elinden kapmasından korkuyormuş gibi kadehini sımsıkı tutarak, «Ya şu Kubanlı Kazak Treşçenko, hâlâ bölük komutanı mı?» diye sordu.

«Lvov'da öldürüldü.»

«Eh, Tanrı günahlarını bağışlasın! İyi bir süvari askeriydi.» Prohor acele istavroz çıkardı ve Koşevoy'un alaycı gülümseyişini farkedince de kadehinden bir yudum çekti.

«Peki, ya şu acayip isimli ne oldu? Hani sağ kanatta at sürerdi — Allah kahretsin, neydi adı yahu, Mayboroda değil miydi? Ukraynalı, şişman, neşeli, hani Brodi'de bir Polonyalı subayı ikiye biçen. Sağ mı, esen mi?»

«Aygır gibi! Bir makineli tüfek bölüğüne atandı.»

«Atını kime bıraktın peki?»

«Sonradan bir başka atım oldu.»

«Peki yıldızlısı ne oldu?»

«Bir şarapnel parçası öldürdü.»

«Savaşırken mi?»

«Ufak bir kasabada konaklıyorduk, orada bombardımana tutulduk, bağlı olduğu yerde öldü.»

«Vah, vah! Ne yaman bir attı!» diye içini çekti Prohor ve yine dudaklarını kadehine dayadı.

Kapının mandalı tıkırdadı. Gregor irkildi. Eşikten Aksinya girdi ve zor duyulur bir sesle, «Selamlar!» deyip, hızlı hızlı soluyarak ve irileşmiş, pırıl pırıl parlayan gözlerini Gregor'dan ayırmaksızın başörtüsünü çıkarmaya koyuldu. Sofraya gelip, Dunya'nın yanına oturdu. Kaşlarının, kirpiklerinin ve solgun yanaklarının üstünde kar tanecikleri eriyordu. Gözlerini kısarak, avucuyla, yüzünü sildi, derin bir iç geçirdi ve ancak ondan sonra kendine hâkim olabilerek, heyecandan rengi koyulaşan gözlerini Gregor'a çevirebildi.

«Vay, benim silah arkadaşım! Vay, Aksinya! Geri çekilişte beraberdik seninle, bitlere seninle beraber yem olduk... Seni Kuban'da bir başına bırakıp gittiksе de, başka ne yapabilirdik?» diyerek, Prohor kadehini ileri doğru uzattı ve votkaları masaya döktü. «Hadi, Gregor Panteleyeviç'in şerefine çek bakalım! Dönüşünü kutla... Sağ salim döneceğini söylemiştim sana, işte burda; bir ruble ver, al senin olsun! Baksana, çakı gibi oturuyor orada, pırıl pırıl maşallah!»

Gregor, gözleriyle Prohor'u işaret ederek, «İyice olmuş o, komşum, sen ona kulak asma!» diye güldü.

Aksinya, Gregor'u da, Dunya'yı da eğilerek selam-

ladı ve kadehini masadan azıcık kaldırdı. Ellerinin nasıl titrediğini herkes farkeder diye korkuyordu.

«Dönüşünüzün şerefine, Gregor Panteleyeviç, senin de sevinçli gününün şerefine, Dunya!»

«Ya senin neyine? Kederine mi?» diye gümbürtülü bir kahkaha atarak, Mihail'in böğrünü dürttü Prohor.

Aksinya kıpkırmızı kesildi; mini mini kulak memeleri bile pespembe oldu. Ama Prohor'a dimdik, öfkeli öfkeli bakarak, cevap verdi:

«Benim de sevincime! Büyük sevincime!»

Prohor'un hemen süngüsü düştü, bu açıkyüreklilik onu derinden duygulandırdı. Haykırdı: «Dibine kadar iç, Tanrı aşkına, son damlasına kadar! Doğru dürüst laf etmesini biliyorsun, doğru dürüst içmesini de bilirsin! İçkinin hasını yarım bırakanları gördüm mü, yüreğim parçalanıyor.»

Aksinya fazla oturmadı — sadece, uygun gördüğü bir süre kaldı. Buna rağmen, yine de sevdiği adama pek seyrek çevirdi bakışlarını, o da, kaçamak. Hep kendini zorlayıp başkalarına bakmaya çalıştı, gözlerini Gregor'dan kaçırdı, çünkü umursamazmış gibi görünemeyeceğini biliyor, duygularını ise herkesin önünde belli etmek istemiyordu. Sadece bir keresinde Gregor onun doğrudan bakışını yakaladı Aksinya eşikte durduğu sırada; sevgiyle, bağlılıkla dolu kaçamak olmayan tek bir bakış. Ama bu bakış, Gregor'a her şeyi anlatmaya yetti. Aksinya'yı geçirmeye çıktı. Sarhoş Prohor arkalarından bağırdı: «Çok kalmayın ha! Hepsini içer bitiririz sonra!»

Merdiven başında Gregor, Aksinya'yı alnından, dudaklarından öperek, sordu:

«Ah, her şeyi anlatamam ki... Yarın gelir misin?»

«Gelirim.»

Sanki çok önemli ve acele bir iş onu bekliyormuş gibi, hızlı adımlarla evinin yolunu tuttu Aksinya. Ancak evinin kapısına yaklaşırken adımlarını yavaşlattı, gıcırdayan basamakları ağır ağır, ihtiyatla çıktı.

Düşünceleriyle, böyle apansızın gelen mutluluğuyla bir an önce baş başa kalmak istiyordu.

Ceketiyle başörtüsünü çıkarıp attı ve hiç ışık yakmadan, misafir odasına geçti. Panjurları kapatılmamış olan pencereden içeriye gecenin koyu eflatun pırıltısı süzülüyordu. Ocağın arkasından bir çekirgenin nameli ötüşü duyuluyordu. Aksinya alışkanlıkla aynaya baktı ve karanlıkta kendisini aynada görememesine rağmen, yine de saçlarını topladı, muslin bluzunun yakasındaki farbalaları düzeltti, sonra pencerenin yanına gidip, yorgun argın sedire çöktü.

Hayatı boyunca kaç kereler, beklentileri, umutları hep boşa çıkmıştı ve şu az önceki sevincinin yerini sürekli bir tasaya bırakması belki de bundandı. Hayatı bundan sonra nasıl bir yön alacaktı acaba? Onu gelecekte ne bekliyordu? Kadınların o acı mutluluğu ona da gülümsüyordu sonunda, ama acaba çok geç değil miydi?

Akşamdan beri çektiği bunca heyecandan bitkin düşmüş bir halde, oturduğu yerde yanağını pencerenin soğuk, buz tutmuş camına dayamış, durgun ve kederli bakışlarını, karın bir parçacık aydınlatabildiği karanlığa dikmişti.

•

Gregor sofraya oturdu, testiden kendine ağzına kadar bir bardak içki doldurdu ve bir dikişte yuvarladı.

«Nasıl, iyi mi?» diye sordu Prohor.

«İyisini kötüsünü ayırt edemem ki. İçmeyeli yüzyıllar oldu.»

Prohor kesin bir inançla, «Tam çarlık votkası gibi, vallahi!» dedi ve sallanarak Mişa'ya sarıldı. «Buzağı yaldan ne kadar anlarsa, sen de bu işlerden o kadar anlıyorsun işte, Mişa. Ama içki dedin mi bana soracaksın. Ben ne likörler, ne şaraplar içtim! Bir şarap vardır, daha tıpasını açmadan, kuduz köpek ağzı

gibi köpürmeye başlar, fırlar şişenin ağzından — Allah, yalanım yok. Polonya'dayken, Budyoni ile birlikte Polonyalıları şöyle adamakıllı benzetmek için cepheyi yarıp içerlere daldığımızda, bir malikane zaptettiydik. Ev birkaç kattı, avluda davar sığacak yer bulamıyor, boynuz boynuza sıkışık duruyordu, her çeşit kümes hayvanı ayak altında dolaşıyordu, öyle bir bolluk ki, tükürecek yer yok. Kısacası, sultanlar gibi yaşıyordu malikanenin sahibi. Bizim takım at sırtında malikaneye dörtnala daldığında, evin efendisi birtakım subaylarla ziyafet sofrasındaymış — bizi beklemiyorlardı. Hepsini meyve bahçesinin içinde, merdiven basamaklarının üstünde kılıçtan geçirdik, ama bir tanesini tutsak aldık. Görünüşünden önemli bir subaya benziyordu, ama kendisini yakaladığımızda korkudan bıyıkları düşüverdi, adamın hiçbir yanı tutmaz oldu. Gregor Panteleyeviç'i acele karargâha çağırdıklarından, adamın başında biz kaldık. Alt kattaki odalara indik ki, bir de ne görelim, koskocaman bir masa. Hele masanın üstündekiler! Orda dikilip hayran hayran seyre koyulduk, ama açlıktan ölmemize rağmen el sürmeye de korkuyor, girişemiyorduk. 'Hiç belli olmaz' diye düşünüyorduk: 'Bakarsın, bunların hepsi de zehirli mehirlidir.' Bizim tutsak bize ters ters bakıyordu o sıra. Hemen emrettik ona: 'Ye bakalım!' Yedi. Öyle pek hevesle değil, ama yine de yedi. 'İç ulan!' İçti. Her kaptan bol bol yedirip, her şişeden birer bardak içirdik. Namussuz gözlerimizin önünde yiyip içmekten patlayacak hale gelirken, biz öyle salyalarımız aka aka seyre durduk. Sonra baktık ki, öldüğü möldüğü yok, hemen kolları sıvadık. Gırtlağımıza kadar, doya doya yedik, içtik o köpüklü şaraptan. Derken, bir de baktık ki, subay hazretleri aşağıdan yukarıdan boşaltmaya başlamış. 'Tüh!' dedik, 'şimdi hapı yuttuk işte! Namusuz yılan bile bile yedi zehirli yemekleri, hepimizi de kandırdı.' Kılıçlarımızı sıyırdığımız gibi üzerine çullandık, ama herif kollarını, bacaklarını

sallayarak feryadı bastı: 'İyilikseverliğinizle bana gereğinden çok yedirip içirdiniz; hiç korkmayın, yemeklerin bir şeyi yoktur.' Bunun üzerine tekrar döndük şarabın başına. Tıpalardan birine asıldık, daha asılmamızla top mermisi gibi patlayıp, uçtu gitti, bir köpük fışkırdı, nah kocaman bulut gibi. O şarap yüzünden, o gece üç kere atımdan yere yuvarlandım. Daha atın sırtına oturmamla birlikte, sanki rüzgâra tutulmuş gibi yeri öpüveriyordum o anda. Hani, o şaraptan aç karnına her gün iki üç bardak içebilsem, yüz yaşıma kadar yaşardım. Buradaki içkiye gelince, bununla kim yaşayabilir yaşayacağından fazlasını? Sen buna içki mi diyorsun, mesela? Mikrop bu be, mikrop! Daha eceli gelmeden nalları diktirir adama!» Prohor başıyla testiyi gösterip, kendine bir kadeh votka daha doldurdu ağzına kadar.

Dunya çocuklarla birlikte yatmak üzere misafir odasına gitti, az sonra Prohor da kalktı. Sallanarak, gocuğunu omuzlarının üstüne attı:

«Testiyi almıyorum: Boş testiyle dolaşmaya gönlüm elvermiyor. Şimdi eve varınca benim karı testiyi boşalttım diye başlar veriştirmeye hemen. Dırdır dedin mi, onun üstüne yoktur! Nerden de bulup çıkarır bu pis lafları, bilmem ki. Yani bir parçacık kafayı çekip eve gittim mi, hemen başlar: 'Seni sarhoş köpek, seni kolu kopuk çomar, seni bilmem ne, seni şu, seni bu!' Bense büyük bir şefkatle ve de büyük bir nezaketle aklını başına toplasın diye uğraşırım. Şöyle derim ona: 'Ulan zebani kılıklı dangalak, ulan kancık köpeğin arka memesi, nerde gördün ulan sen sarhoş köpeği, hem de kolu kopuk olanını? Öyle şeyler yoktur bu dünyada.' Ağzı bozuk bir laf eder, cevabını veririm, hemen bir ikincisini yapıştırır, onun cevabını veririm, üçüncüsünü bastırır, bu böylece gider, şafak sökene kadar... Bazen onu dinlemekten usanır, uyumak için kalkar samanlığa giderim. Ama bazen de eve azıcık sarhoş gelirim ve de karı sesini çıkar-

maz, küfretmezse, işte o vakit gözümü uyku tutmaz, vallahi de, billahi de! Sanki bir şey eksik kalmış gibi, bir kaşıntıdır alır beni, uyuyabilene aşkolsun, ama dayanmak mümkün değil tabii. Bunun üzerine bizimkine şöyle bir dokunduruveririm, o an üzerime öyle bir çullanış çullanır ki, deme gitsin. Karının içinde şeytan var, şeytan, elden bir şey gelmez ki. Neyse, taşısın şeytanını içinde, öyle daha güzel çalışır. Doğru değil mi, ama? Eh, ben gidiyorum, hadi eyvallah! Yoksa acaba şuracıkta, ahırda yatsam da, bu gece onu hiç rahatsız etmesem mi?»

Gregor, «Evine kadar gidebilecek misin yalnız başına?» diye sordu gülerek.

«Çağanoz gibi giderim, ama eve varırım! Ben Kazak değil miyim be yahu, Panteleyeviç? Böyle bir soruyu senden duyduğum için çok öfkelendim doğrusu.»

«Eh öyleyse, Tanrı yardımcın olsun!»

Gregor arkadaşını çit kapısına kadar geçirdi. Sonra mutfağa döndü.

«E, seninle biraz konuşalım mı, Mihail?»

«Pekâlâ.»

Masanın birer yanına karşılıklı oturdular, sustular. Sonunda Gregor söze başladı: «Aramızda bir şey var. Bir terslik olduğunu yüzünden anlıyorum. Geri döndüğüme sevinmedin, değil mi? Yoksa yanılıyor muyum?»

«Hayır, düşündüğün doğru. Sevinmedim.»

«Neden?»

«Yeni bir dert.»

«Ben kendi ekmeğimi kendim çıkarmak istiyorum.»

«Ben onu düşünmüyorum.»

«Peki nedir düşündüğün?»

«Düşmanız biz...»

«İdik.»

«Evet, öyle görünüyor ki, olmakta da devam edeceğiz.»

«Anlamıyorum. Neden olacak mışız?»

«Güvenilir değilsin.»

«Konu dışına çıktın. Tamamiyle konu dışı konuşuyorsun.»

«Hiç de çıkmadım. Tam da böyle bir zamanda neden terhis ettiler seni? Doğrusunu söyler misin bana?»

«Bilmiyorum.»

«Bal gibi biliyorsun, ama söylemek işine gelmiyor. Sana güvenmedikleri için, öyle değil mi?»

«Bana güvenleri olmasa bölük komutanlığı verirler miydi?»

«İlk katıldığın sıradaydı o. Ama senin askerliğine son verdiklerine göre, durum apaçık ortada, kardeşim!»

Gregor dosdoğru Mişa'nın gözlerinin içine bakarak, «Peki, sen güveniyor musun bana?» diye sordu.

«Hayır! Kurdu istediğin kadar besle, yine de ormanı arar.»

«Sen bu akşam içkiyi fazla kaçırmışsın, Mihail.»

«Bırak şimdi safsatayı! Senden daha fazla içmiş değilim. Orada sana güvenmedikleri gibi, burada da pek güvenecek değiller, anladın mı?»

Gregor susuyordu. Düşünceli bir tavırla tabaktan bir parça hıyar turşusu aldı, çiğnedi ve tükürüp attı.

«Karım sana Kiril Gromov'dan söz etti mi?» diye sordu Mihail.

«Evet.»

«Onun dönüşüne de sevinmemiştim. Daha duyar duymaz, hemen aynı gün...»

Gregor sapsarı kesildi, öfkeden gözleri testekerlek açıldı:

«Yani ben neyim sana göre: Kiril Gromov mu?»

«Bağırma! Sen hangi yönden daha iyisin?»

«İşte, biliyorsun...»

«Bilmek bilmemek meselesi değil bu. Çoktandır her şeyi biliyoruz. Diyelim ki, Mitka Korşunov gelmiş olsa — ona sevinecek miyim ben şimdi? Hayır, köye

hiç gelmeseydin çok daha iyi olurdu.»

«Senin için de, halk için de daha iyi — daha rahat.»

«Beni şu öbürleriyle bir tutma.»

«Sana söyledim ya işte, Gregor, üstelik kızmaya da hakkın yok: senin onlardan aşağı kalır yerin mi var; hatta sen daha da betersin, daha tehlikelisin aslında.»

«Nasıl oluyor muşum? Ne demek istiyorsun sen?»

«Onlar sıradan Kazaklar, ama sen ayaklanmayı başlattın.»

«Ben başlatmadım ayaklanmayı, tümen komutanlığı yaptım sadece.»

«O kadarı yetmez mi?»

«Yeter ya da yetmez, mesele orada değil... Eğer o akşam Kızıl Ordu askerleri beni öldürmeyi tasarlamamış olsalardı, ben de ayaklanmaya hiç katılmayabilirdim.»

«Subay olmasaydın, kimse kılına bile dokunamazdı.»

«Eğer beni daha önce askere almamış olsalardı, ben de subay olmazdım... Yılan hikâyesi gibi uzar da gider bu böyle.»

«Evet öyle, hem de pis bir hikâye.»

«Her neyse, her şeyi tazelemenin anlamı yok, olan olmuş, geçen geçmiş!»

Konuşmadan sigaralarını tüttürdüler. Koşevoy, sigarasının külünü tırnağıyla silkerek, «Senin bütün kahramanlık hikâyelerini biliyorum, duydum,» dedi. «Bizden pek çok insan öldürdün, işte bu yüzden de seni kabullenmek çok zor geliyor bana... Öyle bir çırpıda unutuluverecek bir şey değil bu!»

Gregor alaylı alaylı güldü.

«Amma da iyi belleğin varmış! Sen de benim ağabeyim Piyotr'u öldürdün. Ne var ki, ben tutup da onu hatırlatmaya kalkmıyorum sana... Her şeyi hatırla-

yacak olursak, kurtlar gibi yaşamamız gerekir.»

«Evet, onu öldürdüm, inkâr etmiyorum ki! Eğer o zaman şansım yaver gidip, elime geçirebilseydim, senin de postunu sererdim yere bir güzel!»

«Oysa ben, Ust-Koperskaya'da İvan Alekseyeviç'i tutsak aldıkları zaman, aralarında belki sen de varsın diye kaygılanarak, acele köye dönmüştüm; Kazaklar seni öldürürler diye korkmuştum... Anlaşılan fazla acele etmişim o zaman.»

«Aman ne kadar da soylu davranmışsın! Eğer sizler kazansaydınız benimle nasıl konuşurdun, tahmin edebiliyorum. Kamçılaya kamçılaya sırtımın derisini yüzerdin herhalde. Sen ancak şimdi şefkat gösterisinde bulunabiliyorsun.»

«Belki başkaları yapardı, ama ben elimi sana sürüp de kirletmezdim.»

«Öyleyse senle ben bütünüyle ayrı yaradılıştayız... Ben hiç düşmanlarımla elimi kirletmekten korkmamışımdır, eğer şimdi de gerekirse, kılım bile kıpırdamaz yani...» Mihail votkanın geri kalanını da kadehlere boşaltıp, sordu: «İster misin?»

«Doldur bakalım; böylesine bir konuşmaya ayık kafayla katlanılmaz zaten...»

Hiç konuşmadan kadehlerini tokuşturup içtiler. Gregor gövdesini masanın ortasına doğru ileri verip, bıyıklarını burarak, yarı kapalı gözkapaklarının arasından Mihail'i süzüyordu.

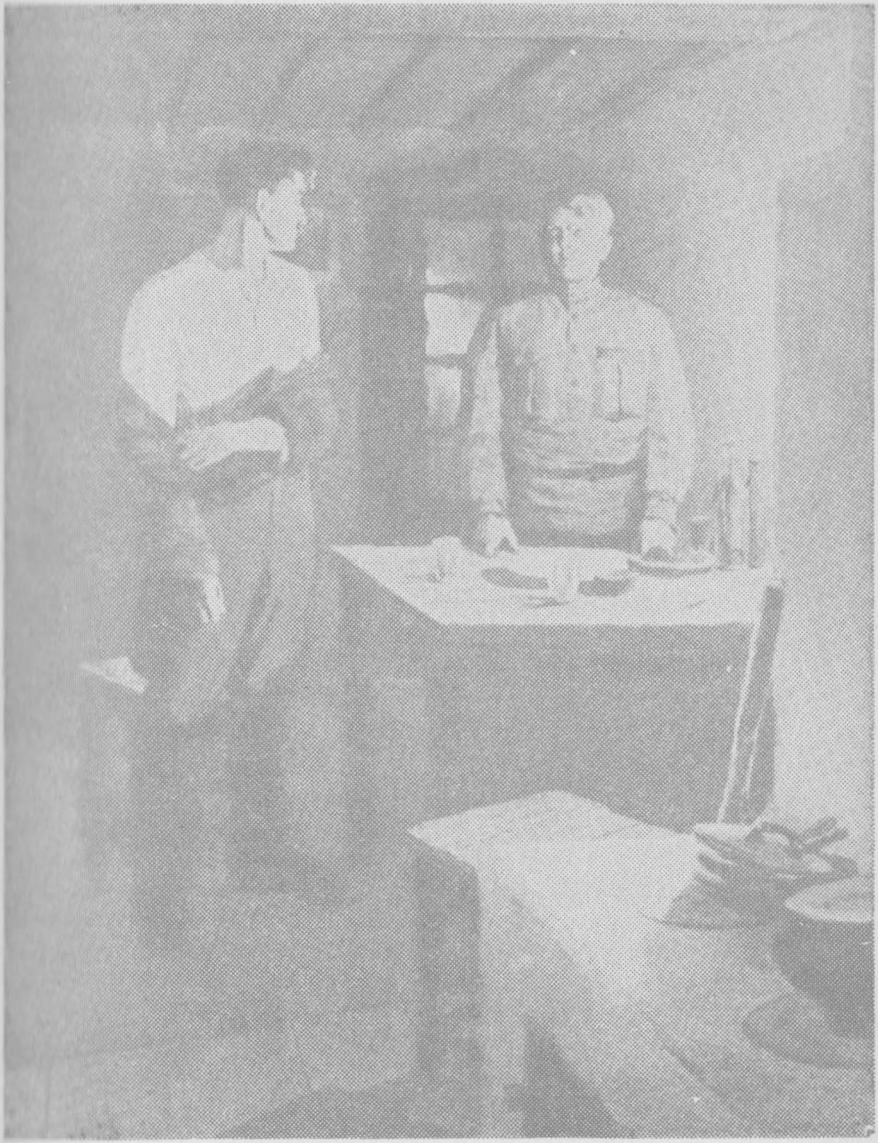
«Peki korktuğun nedir, Mihail? Sovyet rejimine karşı tekrar ayaklanacağımdan mı korkuyorsun?»

«Hiçbir şeyden korktuğum yok, beni düşündüren, bir şey olursa senin hemen tekrar öbür yana geçivereceğindir.»

«İsteseydim bunu daha önce yapar, Polonyalılara katılırım, öyle değil mi? Biliyorsun, koskoca bir alayımız katıldıydı onlara.»

«Sen beceremedin mi?»

«Beceremememek meselesi değil; istemedim. Ben za-

manında hizmet ettim. Artık kimseye hizmet etmek istemiyorum. Yaşıma göre yeterinden çok savaştım, tam anlamıyla bittim, tükendim. Her şeyden bıktım, ihtilalden de, karşı-ihtilalden de. Cehenneme — topunun da cehenneme kadar yolu var! Hayatımın geri kalanını çocuklarımla geçirmek, çiftliğimin başına dönmek istiyorum, hepsi o kadar. İnan bana, Mihail, bunu yürketen söylüyorum.»

Ancak, ne gibi bir güvence verilirse verilsin, hiçbiri Mihail'i inandıramayacaktı. Gregor bunu anladı ve daha fazla üstelemedi. Bir an, kendine karşı bir öfke kabardı içinde, acı acı. Ne diye kendini haklı göstermek için, bir şeyler ispatlamak için bu kadar çabalamıştı sanki? Ne anlamı vardı sanki bu sarhoş konuşmalarını sürdürüp, Mihail'in budalaca vaazlarını dinlemenin? Hepsinin canı cehenneme! Kalktı Gregor.

«Bu yararsız konuşmayı sürdürecek değiliz. Gına geldi bana! Sana söylemek istediğim son bir şey var: benim gırtlağıma el atmadığı sürece, rejime karşı herhangi bir davranışta bulunmam. Ama eğer gırtlağıma sarılacak olursa, kendimi savunurum! Herhalde, ayaklanma yüzünden kellemi verecek değilim, Platon Ryabçikov gibi.»

«Ne demek istiyorsun?»

«Ne diyorsam onu. Benim Kızıl Ordudaki hizmetlerimi ve bu hizmetler sonucu aldığım yaraları hesaba katsınlar. Ayaklanma olayı yüzünden hapse girmeye razıyım, ama bu yüzden iş kurşuna dizilmeye dayanırsa, kusuruma bakmazsınız artık! Bu kadarı da çok şey istemek olur!»

Mihail, küçümsemeyle güldü. «Aman ne güzel düşüncelerin var senin öyle! İhtilal Mahkemesi ya da Çeka sana neyi isteyip, neyi istemediğini sormayacağı gibi, seninle pazarlığa da oturmaz. Bir kere suçlu bulundun mu, ceza neyse bir tamam çekersin, eksiksiz! Eski borçların kuruşu kuruşuna hesabını sorarlar adama.»

«Görürüz bakalım.»

«Tabii göreceğiz.»

Gregor palaskasıyla gömleğini çıkardı, ıkına sıkına çizmelerini çekmeye koyuldu.

Abartılmış bir dikkatle çizmesinin yarık tabanını inceleyerek, «Burasını paylaşacak mıyız?» diye sordu.

«Bunun kararını vermek için uzun uzun düşünmeye gerek yok: ben kendi evimi hale yola koyar koymaz oraya taşınırım.»

«Evet, birbirimizden uzak duralım. Bir arada olamayız.»

«Yok, olamayız,» diye onayladı Mihail.

«Doğrusu, benim hakkımda böyle bir düşünceye sahip olduğunu bilmezdim... Yine de, herhalde...»

«Ben seninle dobra dobra konuştum. Aklımdan geçeni söyledim. Vyeşenskaya'ya ne zaman gidiyorsun?»

«Bir gün giderim, yakında.»

«Öyle şey olmaz. Yarın gitmen gerekir.»

«Kırk verstlik yolu yürüyerek geldim daha az önce, öldüm yorgunluktan. Yarın bir dinleneyim de, öbür gün gider kaydını yaptırırım.»

«Emirde, kayıt hemen yaptırılacak, der. Yarın git.»

«Bir gün dinlenmeye ihtiyacım var, yok mu? Kaçacak değilim ya.»

«Ne yapacağın hiç belli olmaz senin. Senin yüzünden sorumluluk almak istemem.»

«Sen ne domuz olmuşsun be, Mihail!» dedi Gregor, eski arkadaşının kaskatı yüzüne hayretle bakarak.

«'Domuz momuz' deyip durma bana! Alışık değilim ben öyle...» Mihail hızla soluk alıp, sesini yükseltti. «Sen şu subay alışkanlıklarını bıraksan iyi edersin! Yarın yola düş bakalım, eğer uslu uslu gitmeyecek olursan seni muhafaza altında yollarım. Anladın mı, ne dediğimi?»

«Evet, şimdi her şeyi çok iyi anladım...» Odadan çıkan Mihail'in sırtına nefretle baktı Gregor, sonra da

soyunmaya bile gerek duymadan uzandı karyolaya.

İşte böyle, her şey olacağına varmıştı. O, yani Gregor, başka nasıl bir karşılanma bekleyebilirdi döndüğünde? Kızıl Orduda kısa süren onurlu hizmetinin, geçmişteki tüm günahlarının kefareti olabileceğini nasıl geçirebilmişti aklından? Hiçbir şeyin unutulamayacağını ve eski borçların hesabının kuruşu kuruşuna sorulacağını söylerken, belki de haklıydı Mihail.

Gregor rüyasında açık bozkırı ve saldırı için yayılan bir alayı gördü. Tam, ötelerde bir yerden o upuzun «Bölüüüük!» komutu duyulduğu sırada, eyer kolanının atının karnının altında sıkılmamış olduğunu farketti. Bütün ağırlığını sol üzengisinin üstüne verince, eyer dönüverdi altında. Bütün benliğini bir utanç ve korku dalgası kaplayarak, kolan kayışlarını sıkmak üzere atlayıp yere indi ve o anda da, toynak seslerinin bir an yükselip, sonra hızla hafifleyen gümbürtüsünü duydu. Alay, onsuz, hücum dörtnala kalkmıştı.

Gregor döndü, uyandı ve kendi boğuk hırıltısı geldi kulağına.

Pencerenin dışında gün yeni yeni doğmaya başlıyordu. Geceleyin herhalde rüzgâr panjuru açmış olduğu için, buzlanmış camdan, Gregor kaybolmakta olan ayın donuk donuk parlayan yeşil tekerini görebiliyordu. El yordamıyla tütün kesesini bulup bir sigara yaktı. Yüreği hâlâ gümbür gümbür atıyordu. Sırtüstü uzanıp, gülümsedi. Amma da budalaca, amma da garip bir rüya! Bir çarpışmada açıkta kalmak. Sabahın o erken vaktinde, daha birçok saldırılara, hem de rüyalarında değil, uyanıkken katılacağı, aklına gelmedi.

VII

Dunya erkenden kalktı, ineği sağması gerekiyordu. Gregor mutfakta sessizce dolaşıyor, öksürüyordu. Battaniyeyi çocukların üstüne çeken Dunya, çarçabuk giyinip, mutfağa gitti. Ağabeyini kaputunu iliklerken buldu.

«Böyle erken erken nereye, Ağabey?»

«Köyü şöyle bir dolaşacağım, etrafı bir göreyim.»

«Önce azıcık kahvaltı etseydin...»

«Canım istemiyor; başım ağrıyor.»

«Kahvaltı vaktine kadar dönecek misin? Ocağı hemen yakıyorum.»

«Beni beklemeyin siz; hemen dönemem.»

Gregor sokağa çıktı. Sabaha doğru ayaz hafif tertip kırılmıştı. Güneyden esen rüzgâr ılık ve rutubetliydi. Çizmelerinin topuklarına toprakla karışık kar parçaları yapışıyordu. Köyün merkezine doğru ağır ağır giderken, ta çocukluğundan beri bildiği evleri, sundurmaları, sanki yabancı bir ülkedeymiş gibi, dikkatle inceliyordu. Bir yıl önce Koşevoy'un yaktığı tüccar evleriyle dükkânların kömürleşmiş kalıntıları meydan yerinde kara kara duruyor, kilisenin yarı yıkık duvarında açılmış koca koca delikler esneyen ağızlara benziyordu. «Tuğlalardan ocak yapmakta yararlanılmıştır,» diye umursamazca aklından geçirdi Gregor. Kilise sanki ufalmış, daha eskimiş, büzülüp yerin dibine çekilmiş gibi duruyordu. Uzun zamandır boyanmayan damı pastan bir yaldızla kaplanmış, duvarları rutubetten kahverengi lekelerle dolmuştu, sıvasının döküldüğü yerlerde ise, yepyeniymiş gibi kırmızı kırmızı görünüyordu tuğlalar.

Sokaklarda kimsecikler yoktu. Kuyunun yakınlarında, gözleri uykulu iki üç kadın geçti yanından. Bir yabancı gibi, onu eğilerek selamladılar ve ancak Gregor geçip gititkten sonra durarak, arkasından seyrettiler onu.

Gregor gerisin geriye döndü. «Mezarlığa gidip, annemle Natalya'yı ziyaret etmeliyim,» diye düşündü ve mezarlığa giden bir patikaya saptı. Ama biraz gittikten sonra durdu. Yüreği zaten yeteri kadar kederle doluydu. «Başka bir zaman giderim,» diye karar verdi ve dönüp, Prohor'un evinin yolunu tuttu. «Ben ziyaret etsem de, etmesem de hep bir onlar için. Huzur içinde yatıyorlar işte. Onlar için her şey bitti. Mezarlarının üstünde kar vardır parça parça. Ama mezarın içi, toprağın altı da soğuk olur herhalde... Yaşadılar, öldüler, göz açıp kapayıncaya kadar geçiveriyor hayat, rüya gibi. Hepsi orda yan yana yatıyor işte: karım, annem, Piyotr, Darya... Bütün aile göçtü, yan yana yatıyor. Orada huzur içindedirler, bir babam yaban ellerde kaldı. Yabancılar arasında sıkıcı geliyordur ona...» Gregor artık çevresini seyretmiyor, sadece ayaklarına; azıcık nemli, erimeye yüz tutmuş, ayak altında hafif bir gıcırtıyla ezilirken hissedilmeyecek kadar yumuşamış bembeyaz karlara bakıyordu yolda yürürken.

Sonra düşünceleri çocuklarına kaydı. Büyümüş, garip bir biçimde içlerine kapalı, analarının sağlığındakinden farklı, az konuşur çocuklar olup çıkmışlardı. Ölüm çocuklardan pek çok şey alıp götürmüştü. Yılgın olmuştu çocuklar. Neden Polyuşka dün Gregor'u görünce hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı öyle? Çocuklar birisiyle karşılaştıklarında ağlamazlardı ki genellikle; hiç de eskisi gibi değillerdi. Ne geçiriyordu aklından Polyuşka kim bilir? Gregor onu kucağına aldığında neden gözlerinde bir korku yanıp sönmüştü Polyuşka'nın? Ne zamandan beridir hep babasının öldüğünü, bir daha hiç geri dönmeyeceğini düşünüyordu da, onu karşısında birdenbire görüverince mi korkmuştu acaba? Her ne olursa olsun, çocuklardan yana kendi kendini suçlamasını gerektirecek hiçbir neden yoktu. Yalnız, Aksinya'ya, çocuklara şefkatli olmasını ve elinden geldiği kadar anala-

rının yerini tutmasını söylemeliydi... Belki çocuklar zamanla üvey analarına bağlanırlardı. İyi, müşfik bir kadındı Aksinya. Gregor'a olan sevgisi yüzünden, çocukları da severdi. Bu konu üzerinde düşünmenin de kendisine acı verdiğini, yüreğini dağladığını gördü Gregor. Öyle göründüğü kadar kolay değildi demek ki. Daha yakın zamanlarda Gregor'a o derece basit görünen hayat, hiç de öyle basit olmadığını göstermişti işte. O budalaca, o çocuksu, her şeyi basitinden alan kafasıyla, elini kolunu sallaya sallaya evine döneceğini, kaputunu atıp köylü paltosunu giyeceğini, böylelikle de her şeyin tıkırında gideceğini sanmıştı; kimse ona tek kelime söylemeyecek, kimse ona sitem etmeyecek, her şey yoluna girecek, o da ömrünün geri kalan günlerini kendi halinde bir çiftçi, örnek bir aile babası gibi tamamlayacaktı. Ama hayır, gerçek o kadar basit görünmüyordu.

Zikov'un, tek menteşesi üzerinde asılı duran bahçe kapısını dikkatle açtı. Ayaklarında sağlam yama vurulmuş kocaman keçe çizmeler, başında ta gözlerinin üzerine kadar indirilmiş üç köşeli kasketiyle, elindeki boş süt kovasını sallaya sallaya sekinin basamaklarına doğru gidiyordu Prohor Zikov. Karın üzerine saçılmış süt damlacıkları belli belirsiz seçiliyordu.

«Geceyi iyi geçirdin mi, Yoldaş Komutan?» diye selamladı Gregor'u.

«Çok şükür!»

«Bir iki yudum içkimiz olacaktı da, sabah mahmurluğumuzu atacaktık şimdi, kafam şu süt kovası gibi boşalmış sanki.»

«İyi fikir, ama kovan neden boş öyle? İneği kendin mi sağıyordun?»

Prohor bir baş işaretiyle doğrulayıp, kasketini ensesine yıktı, o zaman da Gregor arkadaşının suratının iyice asık olduğunu farketti.

«Yok, iblis mi sağacaktı ineği benim yerime? Evet ben sağdım, benim lanet olasıca karı sağacağına! İn-

şallah bu yüzden karnına sancılar girer.» Prohor öfkeyle kovayı bir yana fırlattı ve sertçe, «Hadi içeri girelim!» dedi.

Gregor, hani sorsam mı, sormasam mı gibilerden, «Karın ne âlemde?» diyecek oldu.

«Şeytan görsün yüzünü! Kör karanlıkta kalktı, toparlandı, çakal eriği toplamaya Krujilinski'ye gitti. Dün gece eve döner dönmez hemen başladı bana veriştirmeye. Bana bir nutuk çekti, emirler verdi ve sonra hopladı kalktı: 'Ben çakal eriği toplamaya gidiyorum. Maksayev'in gelinleri bugün gidiyorlar, ben de onlarla gidiyorum.' 'Git tabii,' dedim içimden, 'cehenneme kadar git ki ben de başımı dinleyeyim!' Kalkıp ocağı yaktım, ineği sağmaya çıktım. Sağmasına sağdım da! Böyle işler erkek işi mi, allasen, hem de tek kollu bir adama göre mi yani?»

«Sen de işini gördürmek için bir kadın çağıraydın ya, odun kafalı!»

«Senin odun kafalı dediğin, analarının kuzusu olanlardır. Onlar ömrü billah analarının memesine yapışırlar, ama ben hayatımda öyle olmadım. Kendi başıma beceririm bu işi sandım. Eh, becerdim de. İneğin altına çömeldim bir güzel; ama namussuz tek durmuyor ki, bir o yana, bir bu yana ha babam kıpırdanıyor. Hatta, korkmasın diye başımdan kasketimi bile çıkardım, ama nafile. Sütü sağana kadar gömleğim terden sırsıklam oldu, tam kovayı altından almak için elimi uzatırken bir tane salladı. Kova bir yana gitti, ben bir yana. İşte böyle sağdım onu. İnek inek değil ki, boynuzlu şeytan! Tükürdüm suratına, yürüdüm çıktım. Süt de eksik oluversin. Bir iki tek atalım mı?»

«İçkin kaldı mı?»

«Bir şişe. Saklar dururum.»

«O kadarı da yeter.»

«Gel hadi, buyur. Sahanda yumurta yapayım mı

sana? Hemencecik hazır ediveririm.»

Gregor bir parça domuz yağı kesti ve ocağın ön yanında ateşi canlandırmaya çalışan Prohor'a yardım etti. Pespembe domuz yağının sahanın içinde tıslayıp eriyerek yayılışını konuşmadan seyrettiler. Sonra Prohor kalkıp, ikonun ardından tozlu bir şişe çıkardı.

«Gizli nem varsa, hep orada saklarım karımdan,» diye kısaca açıkladı. Ufak, sıcacık misafir odasında yediler, içtiler ve alçak sesle konuştular.

Gregor en gizli düşüncelerini Prohor'la paylaşmayacaktı da, başka kiminle paylaşacaktı? Masanın başına oturmuş, kasları güçlü, uzun bacaklarını iki yana alabildiğine açmış, derinden derinden gelen boğuk sesiyle pes perdeden konuşuyordu.

«Bütün askerlik süresinde ve evime dönerken hep nasıl toprağa yakın, ailemin yanında, savaşın pisliklerinden uzak, sakin yaşayacağımı düşünürdüm. Yedi yıl boyunca at sırtından inmeden yaşamak, şaka maka değil. İnsan rüyasında bile, hem her gece hep savaşın içinde yaşar: ya birilerini öldürürsün, ya da birileri seni öldürür... Ama şimdi görüyorum ki, Prohor, işler düşündüğüm gibi çıkmayacak... Anlıyorum ki, toprağı ben değil, başkaları sürecek, başkaları ekip biçecek...»

«Dün Mihail'le konuştunuz mu?»

«Evet, onun tadını da tattık!»

«Ne dedi peki?»

Gregor, parmaklarıyla bozuşma işareti yaptı.

«Arkadaşlığımız bu durumda işte. Beyazların hizmetinde askerlik yaptığımı kakıyor başıma; yeni rejime karşı gizliden gizliye kin beslediğimi, yeni rejimi arkadan vurmaya hazırlandığını sanıyor. Bir ayaklanma olacağından korkuyor, ama ben neden ayaklanma isteyeyim, kendi de bilmiyor, sersem!»

«Aynı şeyi bana da söyledi.»

Gregor'un dudaklarında neşesiz bir gülümseme belirip kayboldu.

«Polonya üzerine ilerlediğimiz sırada Ukraynalının birine rastlamıştık, köyünü savunmak için bizden silah istemişti. Haydutlar orasını talan etmiş, davarları öldürmüşler. Bizim alay komutanı —o sırada ben de oradaydım— dedi ki: 'Size silah verelim de, siz de eşkiya kesilin başımıza!' Bunun üzerine Ukraynalı gülerek, dedi ki: 'Siz hele bize verin de silahı, Yoldaş, o zaman biz haydutları da sokmayız köyümüze, sizleri de.' İşte şimdi ben de az çok o Ukraynalı gibi düşünüyorum: keşke Tatarski'de ne Beyazlar bulunaydı, ne de Kızıllar, çok daha iyi olurdu. Bana göre hısımım Mitka Korşunov da, söz gelimi, Mihail Koşevoy da birdir, her ikisi de aynı bokun soyu. Mihail'e bakarsan, ben Beyazlara öyle bağlıymışım ki, onlarsız yaşayamazmışım. Deli saçması! Çok bağlıyım Beyazlara! Daha kısa zaman önce, Kırım üzerine yürüdüğümüz sıralarda, bir çarpışmada Kornilov'un subaylarından biriyle karşı karşıya geldimdi — süslü püslü, ufak tefek bir albaycık, bıyıkları İngiliz usulü, hani, burnunun altında iki parça sümük gibi. Ona öyle candan yürekten giriştim ki, hani keyfimden uçacaktım! O albaycığın kellesinin yarısı kasketinin içinde, yarısı da omuzlarının üstün kaldı, o beyaz subay kokartı havada uçtu gitti... İşte öylesine bağlıyımdır onlara! Onlar da az çektirmediler bana vaktiyle. Kanımı döke döke ulaştım ben o Allahın cezası subaylığa, ama yine de subayların arasında üvey evlat gibi kaldım. Domuzlar, bir gün bile adam yerine komadılar beni, bana el uzatmak bile ağırlarına giderdi; bütün bunlardan sonra da sanır mısın ki — canı cehenneme namussuzların! Lafını bile ederken midem bulanıyor. Ondan sonra da sen kalk, onların düzenini benim geri getirmek istediğimden dem vur! Buraya General Fitshalarov'ları davet etmekten söz aç! O oyunu bir kez denedim, denedim de ondan sonra bir yıl boyunca öğürtüm kesilmedi. Yetti de arttı bu bana, dersimi aldım, bütün ağırlığını sırtımda taşıdım bu dersin.»

Prohor ekmeğini bir yandan erimiş domuz yağına banarken, «Ayaklanma filan olacağı yok,» dedi. «Her şeyden evvel, geriye topu topu üç beş Kazak kaldı, canlarını kurtarıp kalanlar da derslerini aldılar. Bizim kardeşler çok kanlarını akıttılar ve bu yüzden öyle bir akılları başlarına geldi ki, bir daha boyunlarından iple bağlayıp sürüklesen ayaklanmaya kandıramazsın onları. Üstelik, halk da barışa susamış durumda. Bu yaz milletin nasıl çalıştığını bir görecektin: ot tınazlarını boy boy yığdılar, ekini hasatlayıp, son taneye varıncaya dek topladılar. Çalışmaktan, yorgunluktan canları çıkıyor da, yine de sanki yüz yıl yaşayacaklarmış gibi ekip, biçiyorlar. Yok canım, ayaklanmanın lafını etmek bile yersiz. Budalalıktan başka bir şey değil, ayaklanmanın sözünü etmek. Gerçi, yine de belli olmaz ya, Kazakların kafalarında ne tilkilerin dolaşacağı.»

«Ne tilkiler dolaşabilirmiş kafalarında, sözü nereye dokundurmak istiyorsun sen?»

«Bizim komşular kafalarına koymuşlar ki...»

«Eey?»

«Sen istersen buna 'eey' de bakalım! Voronej Eyaletinde, Boguçar'ın ötesinde bir yerde, ayaklanma çıkmış.»

«Boş laf bunlar!»

«Yok, hiç de değil. Tanıdık bir milis söyledi dün bana. Anlaşıldığına göre hükümet oraya milis kuvvetleri yollamak niyetinde.»

«Peki ama, 'oraya' dediğin yer neresi?»

«Manastırsçina, Suhoy Donets, Paseka, Eski ve Yeni Kalitva ile bölgedeki öbür yerler. Dediklerine göre oldukça büyük bir ayaklanmaymış.»

«Dün neden hiç söz etmedin bundan, be Allahın kaz kafalısı?»

«Mihail'in yanında istemedim, hem böyle şeylerden konuşmanın tadı da olmuyor. Artık bu gibi şeylerin adını bile duymak istemiyorum ben.»

Gregor'un suratı asıldı. Uzun uzun düşündükten sonra konuştu: «Bu kötü haber, işte.»

«Seninle bir ilişkisi yok ki. Bırak kokollar dertlensin. Yesinler kıçlarına sopayı iyice de, öğrensinler bakalım ayaklanma nasıl olurmuş. Ama bundan sana ne, bana ne. Onlara zerre kadar acıdığım da yok.»

«Yine de, bana zararı dokunacaktır.»

«Neden dokunsun?»

«Anlamıyor musun? Eğer bölge yetkilileri de benim için Koşevoy gibi düşünüyorlarsa, o zaman kurtulamam zindandan. Bitişiğimizdeki eyalette ayaklanma oluyor, bense bir subay, üstelik de asi... Şimdi anladın mı?»

Prohor ağzındaki lokmayı çiğnemeyi bıraktı ve düşünceye daldı. İşin bu yönünü hiç düşünmemişti daha önce. Kafası içtiği içkiden bulanıktı, düşünmesi ağırlaşıyor, düşünmek ona adeta acı veriyordu.

«Peki ama seni ilgilendiren yanı neresi oluyor, Panteleyeviç?» diye hayretle sordu.

Gregor sinirlenip kaşlarını çattı ve cevap vermedi. Haber, besbelli onu rahatsız etmişti. Prohor ona kadehini uzatmaya davrandı, ama Gregor arkadaşının elini itip, kararlı bir tavırla, «Başka içmiyorum,» dedi.

«Bir tanecik daha almaz mıydın canım? Kendini kaybedene kadar iç! Bu neşe dolu hayatı ancak votkada boğabiliriz.»

«Sen bir başına kaybet kendini. Şimdiden yerinde değil kafan zaten, ölümün de bundan olacak er geç. Kayıt yaptırmaya Vyeşenskaya'ya gitmem gerek bugün.»

Prohor gözlerini dikmiş, hiç ayırmadan ona bakıyordu. Gregor'un güneş yanığı, açık havada yaşamanın etkilerini taşıyan yüzü, kahverengine dönüşen al bir ateşle yanıyor, cildi sadece, alnından geriye doğru taranmış saçlarının diplerinde donuk bir beyazlıkta görünüyordu. Sakindi Gregor; görmüş geçirmiş, savaş ve felaketler içinde Prohor'un artık akraba gibi

olduğu bu asker sakindi. Hafif tertip şişkinlik peydahlayan gözlerinin bakışlarında asık bir ifade, iflah olmaz bir yorgunluk vardı.

«Seni hapse atarlar diye korkmuyorsun ya?» diye sordu Prohor.

Gregor hemen cevap verdi: «Ben de bundan korkuyorum işte, ahbap! Şimdiye dek hiç hapse girmedim, hapishanelerden de ölümden çok korkarım. Ama anlaşılan bu zevki de tadacağım.»

Prohor üzüntüsünü belirten bir ifadeyle, «Hiç eve dönmeyecektin,» dedi.

«Başka gidecek yerim var mıydı?»

«Kentin birinde saklanırdın bir yerlere, ortalık yatışana kadar bekler, ondan sonra dönerdin eve.»

Gregor, boşver gibilerden elini sallayıp, güldü.

«Öylesi bana göre değil. Bekleyip bekleyip de ondan sonra yetişmeye kalkışmaktan kötüsü yoktur. Hem çocukları nasıl bırakabilirdim?»

«Amma da laf! Şimdiye dek sensiz değiller miydi? Onları sonra aldırırdın yanına, sevgilini de. Ha, sırası gelmişken, sana söylemeyi unutmuştum. Senin eski efendilerin, hani yanlarında Aksinya'yla birlikte çalıştıklarınız, her ikisi de sizlere ömür.»

«Listnitskiler mi?»

«Tamam, onlar işte. Benim hısım Zahar geri çekiliş sırasında genç Listnitski'nin emir erliğini yapıyordu, o anlattı bana; ihtiyar, Morozovski'de tifüsten gitmiş, oğlu ise Yekaterinodar'a varmış, orada karısının General Pokrovski'yle bir macerası olmuş, kocası da buna katlanamayıp, kafası bozulmuş, vurmuş kendini.»

Gregor umursamazlıkla, «İyi olmuş, her ikisinin de canı cehenneme!» dedi. «Kaybettiğimiz iyi insanlar için üzülürüm, ama bu ikisine kimse acımaz.» Kalktı, kaputunu giydi, kapının koluna el atıp, düşünceli bir tavırla konuştu: «Yine de, Allah belasını versin, şu

genç Listnitski ile Koşevoy gibilerini hep kıskanmışımdır... Ta en başından beri onlar için her şey belli, apaçıktı, oysa benim için hiçbir şey belli değil, şimdi bile. Her ikisi de dosdoğru izleyecekleri yolu ve yollarının sonunu görüyorlardı; bense 1917'den beri bir çıkmazın içinde sarhoş gibi dönüp duruyorum. Beyazlardan koptum, ama Kızıllarla kaynaşamadım, buzda açılmış deliğin içindeki tezek gibi yüzüyorum... İşte böyle, Prohor, ta en başından beri Kızıl Ordudan hiç ayrılmamam gerekirdi tabii; belki o zaman benim için her şey hayırlı olurdu. Başlangıçta da, bilirsin, Sovyet Hükümetine bütün yüreğimle hizmet ettim; ama ondan sonra her işim ters gitti. Beyazların arasında, onların komutanları arasında yabancı kaldım; benden hep şüphe ettiler. Başka nasıl olurdu zaten? Bir çiftçinin, cahil bir Kazağın oğluydum ben — onlarla nasıl aynı hamurdan olabilirdim? Kesinlikle güvenemediler bana! Daha sonra, Kızıllarla da durum aynı oldu. Eh, ben de kör değilim ya, bölük komiserinin, öbür komünistlerin beni nasıl gözlediklerini görüyordum. Çarpışmalarda gözlerini üzerimden ayırmıyorlar, her adımımı kolluyorlar ve herhalde şöyle düşünüyorlardı: 'Ah şu domuz, ah şu eski Beyaz Kazak subayı, gözümüzü açalım da, bizi arkadan vurmasın!' Bunu farkettiğim zaman, yüreğim buz kesiyordu. Sonuna doğru, artık onların bu güvensizliklerine katlanamaz oldum. İnsan taş olsa dayanamaz, çatlardı canım. Beni terhis etmekle çok iyi yaptılar doğrusu. Sonu yakınlaştırdı.» Boğuk boğuk gırtlağını temizledi, bir an sustu, sonra Prohor'a bakmaksızın, değişik bir sesle sürdürdü konuşmasını: «Yemek için teşekkürler. Ben gideyim artık. Sağlıcakla kal. Eğer geri dönersem, akşama doğru uğrarım. Şu şişeyi de yok et ortalıktan, karın eve dönecek olursa, tavayı sırtında kırar.»

Prohor, merdiven başına kadar onu uğurladı ve sekide fısıldadı: «Ah, Panteleyeviç, gözünü aç da, onlara postu bırakma orada!»

Kısa kesmek isteyen bir tavırla, «Açarım!» dedi Gregor.

Gregor eve dönmeyip, ırmak kıyısına indi, iskeleden birisine ait bir kayığı çözdü, avuç avuç kayığın içindeki suları boşalttı, çitten bir kazık söküp kıyıdaki ince buzları kırarak bir kanal açtıktan sonra öbür kıyıya doğru küreklere asıldı.

Rüzgârın kamçıladığı koyu yeşil dalgalar Don boyunca batıya doğru yuvarlanıyordu. Dalgalar, kıyıların sakin sularında kırılgan, saydam buzları parçalayıp, zümrüt yeşili yosunları dalgalandırıyordu. Kıyı setleri boyunca kırılmakta olan buz sarkıtlarının gevrek tınlamaları yükseliyor, kıyılarda suların yıkadığı çakıllar yumuşak hışırtılar çıkarıyordu; ama akıntının hep aynı karar ve hızda olduğu ırmağın ortasında Gregor sadece, sol yandan kayığın bordasına yüklenen dalgaların boğuk şapırtısını, kaynaşmasını, bir de, Don kıyısındaki ormanın içinden, rüzgârın derinden derine kesintisiz, hafif uğultusunu duyuyordu.

Gregor kayığı yarısına kadar karaya çekti, sonra çömelip çizmelerini çıkardı ve rahatça yürüyebilmek için ayak sargılarını çözüp dikkatle yeniden sardı.

Vyeşenskaya'ya öğleye doğru vardı.

Bölge Askerî Komiserliği kalabalık, gürültülüydü. Telefonların zilleri çın çın çınlıyor, kapılar pat küt kapanıyor, silahlı erler girip çıkıyor, çeşitli odalardan daktilo makinelerinin kuru takırtıları geliyordu. Koridorda iki düzine Kızıl Ordu eri, volanlı kürk ceket giymiş ufak tefek tıknaz bir adamın çevresini almış konuşuyorlar, birbirlerinin sözünü heyecanla kesiyor, kahkahalar patlatıyorlardı. Gregor koridorda ilerlerken, iki Kızıl Ordu eri ileriki odalardan birinden tekerlekli bir ağır makineli çıkardılar. Makinelinin küçük tekerlekleri, eğri büğrü tahta döşemede boğuk boğuk takırdadı. Makineli tüfekçilerden uzun boylu, iriyarı olanı şaka yollu seslendi: «Haydi bakalım, yol

açın, ceza bölüğü geliyor, yoksa ezerim hepinizi!»

Gregor, «Görünüşe bakılırsa, gerçekten de bir ayaklanmayı bastırmaya gidiyorlar,» diye aklından geçirdi.

Kayıt bölümünde onu fazla alıkoymadılar. Askerî Komiserlik Sekreteri onun evrakına çabucak bir göz attıktan sonra, «Don Çeka'sının siyasi şubesine gidiniz,» dedi. «Eski bir subay olarak onlara görünmeniz gerekiyor.»

Yüreğini kavrayan heyecanı hiç belli etmeden, «Baş üstüne,» diyerek selamladı Gregor.

Meydana vardığında kararsızlık içinde durdu Gregor. Siyasi Şubeye gitmek zorundaydı, ama bütün benliği şiddetle karşı koyuyordu. İçinden bir ses, «Seni zincire vurup zindana atacaklar,» diyor, Gregor korkuyla, tiksintiyle ürperiyordu. Okulun parmaklıkları önünde durdu, görmeyen gözlerini hayvan pisliklerıyle dolu yola dikti ve gözlerinin önünde kendi hayali belirdi: kolları bağlı olarak pis bir merdivenden bir mahzene iniyor, ardından da tabancasının kaba saba kabzasını sımsıkı yakalamış bir adam geliyordu. Yumruklarını sıkıp, ellerinin kabarık, mavi damarlarına dikti gözlerini. Demek bu elleri bağlayacaklardı, ha? Yüzüne kan hücum etti. Hayır bugün gitmeyecekti oraya! Yarına kalırdı bu iş isterse, ama bugün köye dönecek, günü çocuklarıyla geçirecek, Aksinya'yı görecek, Vyeşenskaya'ya yarın dönecekti. Bunca yol yürümekten tabanları patlasın isterse! Bir günçük için bile olsa evine gidecek, ondan sonra dönecekti buraya — elbette dönecekti. Yarın, eyvallah her şeye, ama bugün olmaz.

«A, Melehov! Yahu, ne kadar oldu...»

Gregor döndü. Piyotr'un alayından, Don Ordusunun asi 28. Alayının eski komutanı Yakov Fomin yanına geldi onun.

Fomin hiç de Gregor'un bir zamanlar Ataman

Alayından tanıdığı giyimine kuşamına özenmeyen, hırpani kılıklı Kazak değildi artık. İki yıl içinde şaşılacak kadar değişmişti; iyi biçilmiş süvari kaputu bedenine tıpa tıp oturmuş, kızıl bıyıkları küstahça yukarı kıvrılmıştı ve o abartılmış afili yürüyüşünden, kibirli gülümseyişine kadar bütün hal ve tavrından, üstünlüğünün ve seçkinliğinin bilincinde olduğu belliydi.

Birbirinden ayrık mavi gözlerini Gregor'a dikip, onun elini sıkarken, «Hangi rüzgâr attı seni buraya?» diye sordu.

«Terhis oldum. Az önce Askerî Komiserlikteydim.»

«Döneli çok oldu mu?»

«Dün geldim.»

«Sık sık ağabeyin Piyotr Panteleyeviç'i hatırlarım. İyi bir Kazaktı, ama pisi pisine öldü. Candan arkadaştık onunla. Geçen yıl o ayaklanmaya hiç katılmayacaktınız, Melehov. Yanlış iş yaptınız.»

Gregor bir şeyler söylemek zorunluğunu duyarak, «Evet,» dedi. «Kazaklar yanlış iş yaptılar...»

«Hangi birlikteydin sen?»

«Birinci Süvari Tugayı.»

«Ne olarak?»

«Bölük komutanı.»

«Bak hele! Ben de şimdi bir bölüğe komuta ediyorum. Burada, Vyeşenskaya'da bir savunma kuvveti bulunduruyoruz.» Çevresine bakınıp, sesini alçaltarak öneride bulundu: «Bak bana, yürüyelim seninle şöyle. Benimle birlikte yürü azıcık. Burası çok kalabalık, seninle konuşmaya fırsat bulamayız.»

Sokakta yürümeye başladılar. Gözünün ucuyla Gregor'a bakarak sordu Fomin: «Evine yerleşip oturmayı mı düşünüyorsun?»

«Başka nerde oturacağım? Tabii.»

«Çiftçilik mi?»

«Evet.»

Fomin acır gibi başını iki yana sallayıp, içini çekti. «Kötü zamanı seçmişsin, Melehov, çok kötü... Bir yıl daha, hatta iki yıl kadar dönmeyecektin geriye.»

«Neden?»

Gregor'u dirseğinden tutup, hafifçe ona doğru eğilerek fısıldadı Fomin: «Bölgede kaynaşma var. Yiyeceklere el konulmasına çok kızıyor Kazaklar. Boguçar Nahiyesinde ayaklanma var. Bastırmak için bugün yola çıkıyoruz. Sen buralardan savuşsan iyi edersin, delikanlım, hem de hiç vakit kaybetmeden! Piyotr'la canciğer arkadaştık biz, onun için sana savuşmanı salık veriyorum.»

«Savuşacak bir yerim yok ki.»

«Eh işte, gözünü dört aç! Bunu sana böylece söylüyorum, çünkü siyasi şube eski subayları tutuklamaya başlıyor. Daha bu hafta Dudarevka'dan iki asteğmenle Revşetovka'dan birini getirdiler, Don'un öbür yakasından da daha sürü sürü getiriyorlar, üstelik sıra neferliği etmiş Kazaklara bile el atmaya başladılar. Artık sen kendin karar ver, Gregor Panteleyeviç.»

«Verdiğin öğüte teşekkür ederim, ama yine de savuşmayacağım,» dedi Gregor direnerek.

«Eh, orası senin bileceğin iş.»

Fomin konuşmayı bölgedeki duruma, bölge yetkilileri ve bölge askerî komiseri Şahayev'le olan ilişkilerine çevirdi. Kendi düşüncelerine dalmış olan Gregor, ilgilenmeksizin dinliyordu onu. Birlikte üç blok kadar yürüdükten sonra Fomin durdu.

«Benim bir yere uğramam gerek. Hadi eyvallah.» Elini kürklü kasketine götürüp selam verdi ve Gregor'dan soğuk bir tavırla ayrılarak bir yan sokağa saptı, yepyeni omuz kayışını gıcırdata gıcırdata, dimdik, gülünç ve vekarla yürüdü gitti. Gregor gözleriyle onu izledikten sonra, geri döndü.

Siyasi şubenin taş merdivenlerini çıkarken düşünüyordu: «Bu benim sonum olacaksa, bir an önce olsun, daha iyi. Sürüncemede bırakmanın anlamı yok.

Kötülük etmesini biliyordun, Gregor; şimdi hesabını vermesini de bil bakalım!»

VIII

Saat sekiz sularında Aksinya ocaktaki kömürleri bir araya toplayıp sıraya çöktü, al al olmuş terli yüzünü önlüğüyle kuruladı. Şafak sökmeden kalkmıştı, yemek işinden bir an önce kurtulmak için; şehriyeli bir tavuk çorbası pişirmiş, gözleme yapmış, üzerlerine bol bol krema döktüğü lalanga hamurlarını tavaya atmıştı. Gregor'un lalanga sevdiğini bildiğinden, yâri sofrasına gelir umuduyla pişirmişti bu şölen yemeğini.

Bir bahane uydurup Melehov'lara gitmek, bir dakikacık oturmak, Gregor'a bir kerecik bakabilmek için can atıyordu. Onun orada, bitişikte olduğunu bilip de onu görememek katlanılır gibi değildi Aksinya için. Bununla birlikte isteğine gem vurdu, kalkıp gitmedi. Bir genç kız değildi, ne de olsa. Onun yaşındaki birinin hafiflik etmesi yakışık almazdı.

Ellerini, yüzünü her zamankinden daha bir dikkatle yıkadı, temiz bir gömlek, yepyeni işlemeli bir jüpon giydi. Açık sandığın başında uzun uzun, kararsız durdu. Şimdi ne giyeceğine karar vermesi gerekiyordu. Hafta ortasında en yeni elbiselerini giymesi olacak şey değildi, buna karşılık, o basit iş elbisesiyle de oturmak istemiyordu. Neyi seçeceğini bilemeden, kaşlarını çatıp, ütülenmiş eteklikleri dikkatsizce elden geçirmeye başladı. Sonunda kararını kesinlikle verip, koyu mavi bir eteklikle, siyah dantelayla süslü hemen hiç giyilmemiş mavi bir bluz çıkardı. Giysilerinin en güzeliydi bunlar. Eninde sonunda, komşularının ne düşüneceği ne farkederdi ki sanki? Onlar için bugün çalışma günü olsundu; kendisi için bayramdı. Bir çabuk cicilerini giyerek gitti aynanın karşısına geçti.

Belli belirsiz, şaşkın bir gülümseme dolaştı dudaklarında; gencecik, ışıl ışıl gözler ona merakla, neşeyle bakıyordu. Yüzünü dikkatle, kılı kırk yararcasına inceledi, sonra rahat bir soluk aldı. Hayır, güzelliği solmamıştı. Daha pek çok Kazak, yolda onu görecek olsa durur, alev alev gözlerle seyrederdi onu!

Aynanın karşısında eteğini düzeltirken, kendi kendine yüksek sesle konuştu: «Ee, Gregor Panteleyeviç, şimdi ayağını denk al işte!» Yüzünün kızarmakta olduğunu farkederek, sessiz sessiz gülmeye başladı. Öyleyken bile, şakaklarındaki birkaç beyaz teli gözünden kaçırmayıp, kopardı. Aksinya'nın yaşını kendisine hatırlatacak hiçbir şey görmemeliydi Gregor. Bugün ona, yedi yıl önceki gençliğiyle görünmek istiyordu.

Akşam yemeği vaktine kadar kendini tutup evde oturdu, ama sonra daha fazla dayanamayarak omuzlarına beyaz bir tiftik şal atıp, Melehov'lara gitti. Dunya evde yalnızdı. Aksinya onu selamlayıp sordu: «Yemeğinizi yemiş miydiniz?»

«Bu evin yolunu bilmezlerle vaktinde yemek mi yenirmiş? Kocam Sovyet'de, Gregor da Vyeşenskaya'ya gitmişti. Çocukları çoktan yedirdim, şimdi büyükleri bekliyorum!»

Dıştan sakin görünüp, ne davranışıyla, ne de sözleriyle uğradığı hayal kırıklığını belli etmeksizin konuşmasını sürdürdü Aksinya:

«Ben de hepiniz evdesinizdir diye düşünmüştüm. Grişa — Gregor Panteleyeviç ne zaman dönecek? Bugün mü?»

Dunya bakışlarını çabucak, cicilerini giymiş komşusunun üzerinde gezdirerek isteksizce cevap verdi: «Kaydını yaptırmaya gitmişti.»

«Ne zaman dönebileceğini söyledi mi?»

Dunya'nın gözlerinde yaşlar pırıldadı. Kekeleye kekeleye, sitemli bir sesle cevap verdi: «Sen de tam zamanını bulmuşsun — böyle giyinip kuşanmak için...

Ama bilmiyorum — belki de hiç dönmeyebilir...»

«Ne demek istiyorsun?»

«Mihail'in dediğine göre onu Vyeşenskaya'da tutuklayacaklarmış...» diyerek acı acı ağlamaya başladı Dunya. Gözlerinin yaşını kol yenine silerken, feryad etti: «Lanet olsun! Lanet olsun böyle hayata! Ne zaman sonu gelecek? Gregor gitti, arkasından çocuklar — deli oldular sanırsın, bir dakika huzur vermediler bana: 'Babam nereye gitti, ne zaman dönecek?' Ben nerden bileceğim? Çıkardım avluya onları, ama benim kendi yüreğim kan ağlıyor... Bu lanet olasıca hayata ne demeli? İstersen haykıra haykıra ciğerlerin sökülsün, nafile, bu dünyada hiç kimseye huzur yok!»

«Akşama kadar dönmeyecek olursa, yarın ben Vyeşenskaya'ya gider, anlarım.» Aksinya bunları, sanki üzerinde durulmaya hiç değmeyecek basit bir işten söz edermişcesine, umursamaz bir tavırla söyledi.

Onun bu sakinliğine hayret eden Dunya içini çekti: «Onu şu sıra beklemenin hiç yararı yok, burası açık. Geri dönüp, başına bin türlü dert aldı!»

«Henüz hiçbir şey bilmiyoruz. Şimdi bırak ağlamayı bakayım, yoksa çocukların aklına kötü şeyler gelecek. Allahaısmarladık!»

Gregor o akşam geç vakit döndü. Evde biraz durdu, sonra Aksinya'yı görmeye gitti.

Aksinya'nın bütün o uzun gün boyunca çektiği heyecan, buluşmalarının sevincini az çok gölgeledi. Akşam olduğunda Aksinya, sanki bütün gün hiç belini doğrultmadan, ölesiye çalışmış gibiydi. Umutlu bekleyiş onu bitirmiş, yorgun düşürmüş olduğundan, karyolaya uzanmış kestiriyordu. Ama pencerenin dışından ayak sesleri duyunca, bir genç kız hafifliğiyle fırlayıp kalktı.

Gregor'a sarılıp, kaputunun düğmelerini çözerken, «Neden bana Vyeşenskaya'ya gideceğini söylemedin?»

diye sordu.

«Söylemeye fırsat bulamadım; acelem vardı.»

«Geri dönmeyeceksin diye Dunya'yla ikimizin ağlamaktan gözlerimizin pınarı kuruyacaktı.»

Gregor'un dudaklarında hüzünlü bir gülümseme dolaştı.

«Yok canım, o kadar da kötü değil.» Bir an sustuktan sonra ekledi: «Hiç değilse şimdilik değil.»

Topallayarak gelip masanın başına oturdu. Açık kapıdan misafir odası, bir köşedeki geniş ahşap karyola, bakırdan süslemeleri donuk donuk parlayan sandık görülüyordu. Her şey eskisi gibi, gençliğinde, Stepan evde yokken uğradığı zamanlardaki gibiydi. Hemen hemen hiçbir değişiklik göremiyordu Gregor; sanki buraya uğramadan, içeriye bir göz atmadan geçip gitmişti zaman. O eski kokusu bile olduğu gibi duruyordu: taze şerbetçiotlarının mayamsı kokusu, fırçalanıp ovulmuş döşemelerin kokusu ve belli belirsiz, zor farkedilir kurumuş kekik kokusu. Bütün bunlar, sanki Gregor daha dün sabah bırakmış gibi duruyordu. Oysa aslında nice zaman geçmişti üstünden!..

İçini çekmemek için kendini tuttu, mahsus bir sigara sarmaya başladı kendine. Ama her ne sebeptense elleri titredi, tütünü dizlerinin üstüne döktü.

Aksinya çarçabuk sofrayı kurdu. Soğuyan şehriyeleri ısıtmak gerekiyordu. Çıra getirmek için koşa koşa sundurmaya gitti, soluk soluğa ve azıcık rengi kaçan yüzüyle, ocakta ateş yakmaya koyuldu. Bir yandan kıvılcımlar çıkararak korları üflerken, bir yandan da iki büklüm oturmuş sessizce sigarasını içen Gregor'a bakıyordu.

«İşlerin nasıl gitti? Her şeyi yoluna koydun mu?»

«Her şey iyi gitti.»

«Neden Dunya seni mutlaka tutuklayacaklarını kafasına sokmuş öyle? Benim de ödümü kopardı.»

Gregor kaşlarını çatıp, sinirli bir tavırla sigarasını öteye fırlattı.

«Mihail onun kafasına sokuyor bütün bunları! Hepsinin nedeni, bütün bu başıma gelen belalar hep onun yüzünden.»

Aksinya masaya gitti. Gregor onun ellerini tuttu. Başını kaldırıp Aksinya'nın gözlerinin içine bakarak, «Ama biliyorsun,» dedi, «benim durumum da aslında pek o kadar parlak sayılmaz. Siyasi şubeden içeri girerken, tekrar dışarı çıkabileceğimden doğrusu kendim de pek emin değildim. İnkâra ne gerek var, gerçekten bir tümene komuta ettim ayaklanma sırasında, hem de bir bölük komutanı olduğum halde. Böyle benim gibilerini hemen yakalayıveriyorlar.»

«Peki ne dediler sana?»

«Doldurayım diye bir soru kâğıdı verdiler elime, askerliğim sırasında tüm yaptıklarımı anlatacaktım. Ama benim elim kâğıda kaleme pek yatkın değildir. Vaktiyle yazıyla mazıyla uğraşacak pek vaktim olmadığından, bütün geçmişimi kâğıda dökene kadar iki saate yakın kaldım orada. Sonra odaya başka iki kişi girdi, ayaklanma hakkında akıllarına ne geldiyse sordular. Hiç de öyle çekinilecek kimselere benzemiyorlardı, dostça davrandılar. Yaşlıca olanı sordu bana: 'Çay ister misiniz? Yalnız, çayınızı sakkarinle içmek zorunda kalacaksınız.' İçimden, 'Çayınız sizin olsun, yeter ki, ayaklarım beni topunuzun yanından bir an önce uzaklaştırsın da!' diye geçirdim.» Bir an sustu, sonra aşağılayıcı bir tavırla, sanki bir başkasından söz edermiş gibi ekledi: «Hesap vermeye gelip dayanınca iş, benim de yüreksiz olduğum çıktı meydana. Biraz korkakça davrandım.»

Vyeşenskaya'da korkaklık ettiği, benliğini kaplayan korkuyla başedecek gücü gösteremediği için kendi kendine kızıyordu. Hele korkusunun boşuna olduğunu görmesi, öfkesini iki kat arttırıyordu. Şimdi, çektiği bunca heyecan ona gülünç, utanç verici görünüyordu. Dönüşte, bütün yol boyunca aklı hep bu konu-

ya takılmıştı ve kendi kendisiyle alay edip, başından geçenleri biraz da abartarak Aksinya'ya bütün bunları anlatışının nedeni belki de buydu.

Aksinya onu dikkatle dinledi, sonra ellerini Gregor'un elleri arasından usulca kurtarıp ocağın başına gitti. Ateşi canlandırırken sordu: «Peki gelecek için ne düşünüyorsun?»

«Bir haftaya kadar tekrar oraya dönüp rapor vermem gerekiyor.»

«Sana göre sonunda tutacaklar mı seni?»

«Öyle görünüyor. Er geç tutacaklardır beni.»

«Ne yaparız o zaman? Nasıl yaşarız, Grişa?»

«Bilmiyorum. Bunu sonra konuşalım. Suyun var mı biraz, yıkanacak kadar?»

Yemeğe oturduklarında, Aksinya, sabahki o eksiksiz mutluluğuna yeniden kavuştu. Gregor buradaydı, yanında; gözlerini kaçırmak zorunda kalmadan, başkaları bakışlarını farkederse diye düşünmeden bakabilecekti ona; gözleri bütün anlatacaklarını gizlemeden, sıkılmadan anlatabilecekti. Tanrım, ne kadar da özlemişti onu, kendini nasıl yiyip bitirmiş, vücudu onun o iri, o hoyrat ellerinin özlemini ne kadar çekmişti! Aksinya yemeğe el bile sürmedi; biraz öne eğilerek, yemeğini yiyen Gregor'u, onun asker gömleğinin sımsıkı yakası içindeki esmer boynunu, geniş omuzlarını, masanın üstünde duran iri ellerini buğulu gözleriyle okşayarak, aç bakışlarla seyrediyordu. Gregor'dan yayılan tütünle karışık kekremşi erkek teri kokusunu, çok yakından tanıdığı ve yalnız Gregor'a özgü olan bu dünyalara bedel kokuyu hasretle içine çekiyordu. Gregor'unu binlerce başka erkek arasında, gözleri kapalı sadece kokusundan ayırdedebilirdi. Aksinya'nın yüzüne koyu bir kırmızılık alev alev yayılıyor, yüreği gümbür gümbür hızla çarpıyordu. Bu akşam hiç de tam anlamıyla kusursuz bir ev hanımlığı edemiyordu, çünkü gözleri Gregor'dan başka hiçbir şey görmüyordu. Ne var ki, Gregor da ondan özen

beklemiyordu: ekmeğini kendisi kesiyor, tuz kutusunu arayıp, ocağın üstünden kendisi alıyor, ikinci defa almak istediği şehriyeyi kendi tabağına kendisi koyuyordu.

Gregor, adeta özür diler gibi, «İt gibi acıkmışım,» dedi. «Sabahtan beri ağzıma bir şey koymadım.»

«Ah, ben ne kafasızım! Lalangalarla gözlemeleri unuttum. Ne olur, tavuktan da ye! Ye canımın içi, bol bol ye. Hepsini lahzada hazır ederim ben sofrada.»

Ama ne de uzun uzun, öyle soluk almadan yiyordu Gregor! Sanki bir hafta hiç yemek yememiş gibi! Ye, demeye hiç de gerek yoktu doğrusu. Sabırla bekliyordu Aksinya, ama en sonunda dayanamadı. Kalktı, Gregor'un yanıbaşına oturdu; sol eliyle onun başını kendine doğru çekti, sağ eliyle de tertemiz, işlemeli bir peçete alıp, sevgilisinin yağlı dudaklarıyla çenesini kendi eliyle sildi. Sonra soluğunu tuttu, içinde minicik, turuncu kıvılcımlar çıkacak kadar sımsıkı yumdu gözlerini ve dudaklarını Gregor'un dudaklarına bastırdı.

Sahi, insanoğlu ne kadar ufak şeylerle mutlu olabiliyordu. Hiç değilse, Aksinya mutluydu o akşam.

IX

Koşevoy'la karşılaşmayı kendine yediremiyordu Gregor. Aralarındaki ilişki daha Gregor'un dönüşünün ilk gününden belli olmuştu, dolayısıyla ne konuşulacak bir şey vardı, ne de konuşmanın bir anlamı. Herhalde, Mihail de Gregor'u görmekten zevk duyacak değildi. Nitekim Mihail iki dülger tutmuş, kulübeciğini çarçabuk onartmıştı; dülgerler yarı yarıya çürümüş çatı kirişlerini yenilemiş, yıkılmak üzere olan duvarlardan birini yeni baştan çıkmış, yeni pervazlar, söveler, kapılar yapmışlardı.

Vyeşenskaya'dan döndükten sonra, Gregor Köy

İhtilal Komitesi'ne gidip, Askerî Komiserlik tarafından onaylanmış evrakını Koşevoy'a verdi ve allahaısmarladık bile demeden çıktı. Çocuklarını ve bazı öteberisini de alıp, Aksinya'nın evine taşındı. Dunya onu yeni evine uğurlarken, hüngür hüngür ağlamaya başladı.

«Canım ağabeyciğim, ne olur darılma bana. Sana karşı hiçbir kusur etmedim ben,» diye onun ardından bakarken yalvardı Gregor'a.

«Ne diye darılacak mışım sana, Dunya? Darılmadım, tabii,» diyerek yatıştırdı onu Gregor. Arada bir görmeye gel bizi. Senden başka kala kala bir ben kaldım aileden, seni öteden beri severdim, hâlâ da severim... Ama kocana gelince — orası başka. Seninle dostluğumuz bozulmaz bizim.»

«Yakında çıkacağız evden. Kızma ne olur.»

«Niye çıkacak mışsınız?» dedi Gregor sinirli bir tavırla. «Hiç değilse bahara kadar oturun bari. Bana bir rahatsızlık vermiyorsunuz ki, hem Aksinya'nın yanında bana da, çocuklara da yetecek yer var.»

«Onunla evlenecek misin, Grişa?»

Gregor kesin olmayan bir tonla, «Daha buna çok vakit var,» dedi.

Dunya kesin bir tavırla, «Evlen onunla ağabeyciğim, çok iyi bir kadın,» dedi. «Rahmetli anamız sana karılığa layık biricik kadının Aksinya olduğunu söylerdi. Sonuna doğru onu sevmeye başlamıştı, ölmeden önce sık sık ona uğrardı.»

Gregor gülümseyerek, «Beni kandırmaya çalışıyorsun gibi geliyor bana!» dedi. «Onunla evlenmeyip de kiminle evleneceğim? Kocakarı Andronika ile değil herhalde!»

Andronika, Tatarski köyünün en yaşlı ninesiydi. Yüz yaşını çoktan geçmişti. Dunya, ufak tefek, iki büklüm haliyle kadıncağızı gözlerinin önüne getirince, katıla katıla gülmeye başladı.

«Ah, sen yok musun, neler de bulup söylersin, ağa-

beyciğim benim! Ben sadece bir sorayım dediydim. Hiç bu konulardan söz etmiyorsun ki, onun için sordum.»

«Ondan başka kime talip olursam olayım, seni düğünüme çağırırım,» diyerek kız kardeşinin sırtını şaka yollu pat patladı Gregor ve eski evinden yürek huzuru içinde ayrıldı.

Gerçeği söylemek gerekirse, huzur içinde yaşadığı sürece, nerede oturduğu umurunda bile değildi Gregor'un. Ama bulamadığı tek şey de huzurdu. Sıkıcı bir hareketsizlik içinde birkaç gün geçirdi. Aksinya'nın çiftliğindeki bir iki işe el atmayı denedi, ama hiçbir şey yapamayacağını anladı çabucak. Hiçbir şeye hevesi kalmamıştı. Durumunun köstekleyici belirsizliği ruhunu sıkıyor, yaşamasına engel oluyordu; tutuklanabileceğini, en azından hapse atılacağını, hatta kurşuna dizilebileceğini bir an bile unutamıyordu. Aksinya gece yarısı uyansa, onu gözleri açık buluyordu. Genellikle Gregor sırtüstü, elleri başının altında, buz gibi ve sert bakışları karanlığa dikili oluyordu. Aksinya onun aklından geçenleri biliyordu. Ona şu ya da bu biçimde yardım edebilmesi olanağı yoktu. Gregor'un çektiği acıyı gördükçe o da üzülüyor ve onunla birlikte geçirecekleri hayatla ilgili umutlarının suya düşmekte olduğunu sezinliyordu. Gregor'a hiçbir konuda soru sormuyordu. Kendi kendine karar versindi. Yalnız bir defasında, bir gece, uyanıp da yanıbaşında yanan sigaranın morumsu ateşini gördüğünde, «Grişa, hiç uyumuyorsun sen,» dedi. «Bir süre için köyden ayrılman belki daha iyi olur. Ya da birlikte bir yerlere gidip saklansak seninle.»

Gregor onun bacaklarına battaniyeyi şefkatle örterek istemeye istemeye cevap verdi: «Peki, düşünürüm bunu. Sen uyumana bak.»

«Her şey yoluna girdikten sonra da dönerdik yine, olmaz mı?»

Gregor yine, hiçbir karara varamamış gibi, kesin olmayan bir cevap verdi.

«Hele bir bakalım da, işler nasıl gidecek görelim. Sen uyu, Aksinya.» Dudaklarını Aksinya'nın çıplak, kadife kadar yumuşak, serin omuzuna hafifçe, sakınarak değdirdi.

Ama aslında çoktan vermişti kararını Gregor: bir daha Vyeşenskaya'ya gitmeyecekti. Siyasi şubede geçen defa kendisini kabul eden adam boşuna bekleyecekti. Kaputunu omuzlarına almış, masanın başında oturan o adam Gregor'un ayaklanmayla ilgili anlattıklarını dinlerken, bir yandan da eklemlerini çatırdatarak gerinip, yapmacıklı bir tavırla esneyip durmuştu. Eh işte, daha fazlasını dinleyemeyecekti; anlatılması gerekli ne varsa, anlatılmıştı.

Gregor, siyasi şubeye gitmesinin kararlaştırıldığı gün, köyden savuşacaktı. Gerekirse, uzun bir zaman için. Nereye, kendi de bilmiyordu, ama savuşmaya kesinlikle kararlıydı. Ne ölmeye, ne hapse girmeye niyeti vardı. Seçimini çoktan yapmıştı, ama daha fikri iyice olgunlaştırmadan Aksinya'ya açmak istemiyordu. Kadıncağızın kendisiyle birlikte geçireceği son birkaç günü zehir etmek istemiyordu — zaten şu durumda bile ağızlarının pek tadı yoktu. Aksinya'ya konuyu son gün açmaya karar vermişti. Şimdilik uyusundu Aksinya, başı onun koltuğunun altında. O geceler, Aksinya sık sık, «Senin kanadının altında uyumak ne kadar hoşuma gidiyor,» demişti. Eh işte, şu arada uyusundu kadıncağız bari. Zavallıcığın onun koynunda uyuyacak çok bir zamanı kalmamıştı.

Sabahları Gregor çocuklarla oynuyor, sonra köyde nereye gideceğini bilmeden, dolaşmaya çıkıyordu. Yalnız kalmadığı zamanlar biraz daha keyifli oluyordu. Bir gün Prohor, Nikita Melnikov'larda buluşup, aynı alaydan eski silah arkadaşları olan başka genç Kazaklarla içmeyi önerdi. Gregor kesinlikle geri çevirdi öneriyi. Köylüler arasında geçen konuşmalardan,

onların besin maddeleri zoralımına karşı hoşnutsuzluk duyduklarını, dolayısıyla, içkiler içilirken ister istemez konuşmaların dönüp dolaşıp bu konuya dayanacağını biliyordu. Üzerine kuşkuları çekmeyi hiç istemiyor, ahbaplarına bile rastladığı zamanlar siyasct konuşmaktan kaçınıyordu. Siyasetten gına gelmiş, siyaset yüzünden başına gelmedik kalmamıştı zaten.

Hele hele besin zoralımından iyi sonuç elde edilememesi üzerine üç ihtiyarın rehine olarak yakalanıp muhafaza altında Vyeşenskaya'ya götürülmesi, Gregor'u sakınmalı tutumunda daha da haklı çıkarmıştı.

Bu olayın ertesi günü Gregor, geçenlerde Kızıl Ordudan terhis olup dönen eski topçu neferi Zahar Kramskov'u gördü kooperatif dükkânının yanında. Adam körkütük sarhoştu, yalpa vurarak yürüyordu, ama Gregor'un yanına gelince pis ceketinin bütün düğmelerini ilikleyerek konuştu: «Tanrıdan sağlık ve afiyet dilerim size, Gregor Panteleyeviç.»

«Ben de sana!» diyerek, tıknaz ve gürbüz topçu neferinin gülle gibi elini sıktı Gregor.

«Beni tanıdınız mı?»

«Pek tabii.»

«Geçen yıl bizim bataryanın sizleri Bokovskaya yakınlarında nasıl kurtardığını hatırlıyor musunuz? Biz olmasaydık, sizin süvarilerin hali dumandı. Ama ne uçurduktu o gün Kızılları havaya, cehenneme yolladıktı billahi! O sırada ben bir numaralı top nişancılığını yapıyordum.» Zahar yumruğuyla geniş göğsünü yumruklayarak davul gibi gümletti.

Gregor çevresine kaçamak bir göz attı — az ötede birkaç Kazak durmuş, onların konuşmasını dinliyorlardı. Gregor'un dudaklarının uçları gerildi, öfkeyle, hırlar gibi, bembeyaz, sapasağlam dişlerini gösterdi.

Alçak sesle, «Sarhoşsun sen!» dedi dişlerinin arasından. «Hadi git yat da kendine gel, hem öyle fazla da konuşma!»

Sersemleyen topçu neferi, «Yo, sarhoş değilim ben,» diye bağırdı. «Sarhoşsam bile, perişanlıktan sarhoşum! Kalktım köyüme döndüm, ama hayat değil ki insanın yaşadığı burada, cehenemden beter! Kazaklar yaşamıyor artık, hem zaten Kazak da kalmadı hiç! Sadece benden yarım ton tahıl aldılar, ne dersiniz buna? O tahılı onlar mı ektiler ki, almak hakkını buluyorlar kendilerinde? Tahıl neyle yetiştirilir, biliyor mu onlar?»

Anlamsız, kanlı gözlerle boş boş bakarken birden sallandı ve hayvan pençelerini andıran elleriyle Gregor'a tutundu, votka kokan soluğunu bulut gibi onun yüzüne üfledi.

«Neden şeritsiz pantolon giymişsiniz öyle? Yoksa başıbozuk mu oldunuz artık? Yo, sizi asla bırakmayız! Ah benim saygıdeğer Gregor Panteleyeviç efendim, bu savaşı yeniden vermemiz gerekiyor! Geçen yıl dediğimizi diyeceğiz yine: 'Kahrolsun komün, yaşasın Sovyet rejimi!'»

Gregor onu kabaca iterek homurdandı: «Evine git be, sarhoş domuz! Ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu senin?»

Kramskov bir elini ileri doğru uzatıp, tütünden sapsarı olmuş parmaklarını açarak mırıldandı: «Yanlış bir şey dedimse, affınızı dilerim. Beni bağışlayınız, ama sizinle yüreğimden geçtiği gibi konuşuyorum, komutanımla konuşur gibi... Kendi öz komutanımla: yeniden vermemiz gerek bu savaşı!»

Gregor hiç konuşmadan döndü, meydanın karşı yanına, evine doğru yürüdü. Bu zamansız karşılaşmanın izlenimi akşama kadar aklından çıkmadı; Kramskov'un sarhoş ağzıyla bağırmalarını, Kazakların aynı duyguyu paylaştıklarını belli eden suskunluklarını ve gülümsemelerini hatırlıyor, düşünüyordu: «Bir an önce savuşmalıyım. Bu işin sonu hayır değil...»

Vyeşenskaya'ya cumartesi günü gitmesi gerekiyordu. Üç güne kadar köyünden, memleketinden ayrı-

lacaktı. Ama kısmet öyle değilmiş: Perşembe gecesi —tam Gregor yatmaya hazırlanırken— birisi kapıyı hızlı hızlı çalmaya başladı. Aksinya sekiye çıktı. Gregor onun, «Kim o?» diye sorduğunu duydu. Cevabı anlamadı, ama tuhaf bir heyecanın etkisi altında, karyoladan inip pencereye gitti. Koridordaki kapı mandalı tıkırdadı. İçeriye önden Dunya girdi. Gregor onun sapsarı yüzünü görünce, soru sormaya girişmeden hemen sıranın üstünden kasketiyle kaputunu kaptı.

«Ağabeyciğim—»

Gregor kollarını kaputuna sokarken, sakin bir sesle, «Nedir?» diye sordu.

Dunya telaş içinde, bir solukta anlattı: «Ağabeyciğim, hemen savuş buradan! Vyeşenskaya'dan dört atlı geldi. Misafir odasında oturuyorlar... Fısıl fısıl konuşuyorlar, ama ben duydum. Kapının dibinde durup, hepsini işittim. Senin tutuklanman gerektiğini söylediğini duydum Mihail'in... Seni anlatıyor onlara, her şeyi anlatıyor... Savuş burdan!»

Gregor iri adımlarla yürüyüp, Dunya'nın yanına geldi, onu kollarıyla sarıp yanağına güçlü bir öpücük kondurdu.

«Eksik olma, Bacım. Şimdi dön evine, yoksa çıktığını farkederler. Allahaısmarladık!» Aksinya'ya döndü. «Ekmek! Çabuk! Yok, bütün somun değil, sadece bir dilim.»

Kısa süren huzurlu hayatı sona eriyordu demek... Bir çarpışmadaymış gibi, çabuk, ama kendine güvenle hareket ediyordu; misafir odasına gitti, çocukları sakınarak öptü, sonra Aksinya'yı kollarına aldı.

«Allahaısmarladık! Yakında haber salarım sana. Prohor'dan öğrenirsin. Çocuklara iyi bak. Kapıyı sıkı sıkı kapa. Çalarlarsa, Vyeşenskaya'ya gittiğimi söylersin. Eh, hadi bakalım, sağlıcakla kal, sakın üzüleyim deme, Aksinya!» Aksinya'yı öperken, dudaklarına gözyaşlarının tuzlu ıslaklığı bulaştı. Onu yatıştıracak, onun çaresizlik taşan kırık dökük kelimelerini dinle-

yecek vakti yoktu. Kendisini saran kollardan usulca sıyrıldı, koridora çıkıp kulak verdi, sonra dış kapıyı ardına kadar açtı hızla. Don'dan esen soğuk rüzgâr suratını kamçıladı. Karanlığa alıştırmak için, bir an gözlerini kapadı.

Aksinya, Gregor'un ayakları altında karların çıkardığı gıcırtıyı duydu. Her adım sesinde, yüreğine hançer gibi bir acı saplanıyordu. Derken ayak sesleri duyulmaz oldu, avluyu çevreleyen çitin kapısı gıcırdadı. Ortalık tam bir sessizliğe büründü; sadece, Don'un öbür yakasındaki ormanda rüzgâr uğulduyordu.

Rüzgârın uğultusu arasından bir ses almak için kulak kesildi Aksinya, ama bir şey duyamadı. Birden üşüdü. Mutfağa girdi ve lambayı söndürdü.

X

1920 güzünün sonlarında, tahıl zoralımı politikasından kötü sonuç alınması dolayısıyla Sovyet Hükümetinin tahıl toplama birlikleri kurulmasını gerekli gördüğü sırada, Don Kazakları arasında kıpırdanmalar başgösterdi. Şumilinskaya, Kazanskaya, Migulinskaya, Meşovskaya, Vyeşenskaya, Yelenskaya ve daha başka yukarı Don nahiyelerinde, yerden biter gibi, silahlı ufak çeteler türeyiverdi. Bu çeteler, tahıl toplama birliklerine ve Sovyet Hükümetinin tahıl zoralımı politikasını sürdürme yolunda gittikçe daha sert önlemler almasına karşı Kazak toplumunun zengince kesiminin cevabıydı.

Mevcutları beş ile yirmi kişi arasında değişen bu çetelerin çoğunluğu, daha önce Beyaz Muhafız olarak faaliyet göstermiş, o yörelerin Kazaklarından oluşmuştu. 1918 ve 1919 yıllarında ceza birliklerinde hizmet eden askerleri, Sovyetlerin Eylül seferberliğine katılmayan, eski Don Ordusu erbaş ve astsubaylarını, Sovyetlere karşı girişilen askerî harekâtlarla önceki yıl yukarı Don bölgesinde çıkan ayaklanma sırasında Kızıl Ordudan alınan tutsakların idamında kendilerini

göstermiş askerleri de — kısaca, Sovyet rejimi altında hiçbir şekilde uslu durmayacak cinsten insanları da aralarına almıştı bu çeteler.

Bunlar köylerdeki tahıl toplama birliklerine saldırıyor, tahıl toplama noktalarına tahıl çeken köylü arabalarını geri çeviriyor, Komünistlerle, Partili olmadıkları halde Sovyet rejimine bağlı Kazakları öldürüyorlardı.

Bu çeteleri ortadan kaldırma görevi, Yukarı Don Bölgesi garnizonuna bağlı, Vyeşenskaya ile Bazki köyünde konaklayan bir tabura verilmişti. Ne var ki, uçsuz bucaksız Don topraklarına yayılmış bu çeteleri yok etme amacına yönelik bütün girişimler, özellikle, yerel halkın isyancıları tutması, onlara yiyecek, Kızıl Ordu birliklerinin harekâtıyla ilgili bilgi sağlaması ve onları saklaması dolayısıyla, boşa çıkıyordu. Bunun dışında bir neden de, bir Sosyal Revolüsyoner ve çarlık ordusunun eski kurmay yüzbaşılarından olan tabur komutanı Kaparin'in, bu bölgedeki asi kuvvetleri ortadan kaldırmaya hiç de hevesli olmaması, onlara karşı girişilen harekâtı engellemek için elinden geleni ardına koymamasıydı. Yalnız arasıra, o da, bölge Parti komisyonu başkanının zoruyla harekete geçirildiği zamanlar, birlikleriyle kısa keşiflere çıkıp, birliklerini dağıtmaması ya da Vyeşenskaya'dan ve Vyeşenskaya bölge örgütünden, deppoylardan fazla uzaklaşmakla bunları savunmasız bırakarak ihtiyatsızca tehlikeye atmaması gerektiği bahanesiyle, çabucak Vyeşenskaya'ya dönüyordu. Dört yüz süngü ve on dört makineli tüfekten kurulu bu tabur tam anlamıyla geri hizmet görevleri yapıyordu; askerler tutsaklara gardiyanlık ediyor, su taşıyor, ormandan odun kesiyor ve angaryanın bir bölümü olarak, mürekkep üretimi için meşe ağaçlarından mazı topluyorlardı. Taburun, bölgedeki sürü sürü örgütlere, devlet dairelerine odun ve mürekkep yetiştirmedeki başarısına diyecek yoktu gerçi, ama bu arada bölgedeki ufak asi çetelerin sayısı da

korku verecek biçimde artıyordu. Ancak aralık ayında, Yukarı Don Bölgesine komşu Voronej Eyaletinin Bonguçar Nahiyesinde oldukça önemli bir ayaklanma baş gösterdikten sonradır ki, odun kesme ve mazı toplama işi, ister istemez sona erdi. Don Eyaleti ordu komutanının emriyle, üç bölük ve bir makineli tüfek takımından oluşan tabur, yanında garnizon süvari bölüğü, 12'nci Tahıl Toplama Alayı'nın Birinci Taburu ve iki ufak yerel savunma birliği olduğu halde, ayaklanmayı bastırmaya gönderildi.

Suhoy Donets köyü yakınlarındaki bir çarpışmada, Yakov Fomin'in komutasındaki Vyeşenskaya süvari bölüğü, isyancıların hatlarına yandan saldırıp onları dağıttı, bozguna uğrattı ve kaçanları kovalayarak yüz yetmiş kadar isyancıyı kılıçtan geçirdi, kendisi ise topu topu üç er kaybetti. Fomin'in bölüğündeki eratın, birkaçı dışında, hemen hepsi Yukarı Don bölgesinden Kazaklardı. Bu çarpışmada da, bu Kazaklar, o eski, yüzlerce yıllık Kazak geleneklerine bağlı kaldılar. Bölükteki iki Komünistin bütün karşı koymalarına rağmen, çarpışmadan sonra bölük eratının hemen hemen yarısı, kendi üstlerindeki kaput ve kapitone ceketlerini, ölü isyancılardan alınma halis deriden gocuklarla değiştirmiş bulunuyordu.

Ayaklanma bastırıldıktan birkaç gün sonra bölük Kazanskaya'ya geri çağrıldı. Burada Fomin, askerlik hayatının yüklerinden arınarak, dinlenmeye baktı, kendi alanındaki yetenekleri sonuna kadar kullandı. İflah olmaz bir kadın meraklısı, neşeli ve hoşsohbet bir Kazak olan Fomin, her gece ortadan kayboluyor, karargâha ancak şafak vakti dönüyordu. Komutanlarıyla senli benli olan erleri onu akşamüstü sokakta, pırıl pırıl parlatılmış çizmeleriyle gördüler mi, birbirlerine göz kırparak aralarında konuşulardı:

«Eh, bizim aygır yine kısrakların peşinde! Artık şafağa kadar görünmez ortalıklarda!»

Kendisine içkinin su gibi akacağı, esaslı bir cüm-

büş olacağı haberini her iletişlerinde, Fomin, aralarının çok iyi olduğu kendi bölüğünden bu birtakım Kazakların oturduğu evleri ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirmişti ve onun bu alışkanlığından, ne bölük komiserinin, ne de siyasal eğitmenin haberi vardı. Bu ziyaretler pek sık oluyordu. Ne var ki, çok geçmeden bu atılgan komutanın canı sıkılmaya başladı, asık suratlı oldu ve o eski eğlence merakından hemen hemen tamamiyle elini eteğini çekti. Artık akşamları çizmelerini eskisi gibi özenle parlatmadığı gibi her gün tıraş olmak zahmetine de katlanmıyordu. Bölükteki, ahbabı olan köylülerin evlerine gerçi arasıra uğrayıp bir iki kadeh içiyordu, ama sohbetlere pek de katılmıyordu.

Fomin'in davranışlarındaki bu değişiklik, Vyeşenskaya'dan aldığı bir haber üzerine baş göstermişti. Don Çeka'sının siyasi şubesi ona kısa bir haberle, komşu Ust-Medveditskaya bölgesinde bulunan Mihaylovka'da, Vakulin'in komutasındaki garnizon taburunun başkaldırdığını duyurmuştu.

Vakulin, Fomin'in alayından çok yakın bir silah arkadaşıydı. Bir zamanlar asi Mironov kolordusunda birlikte askerlik yapmışlar, bu kolordu Budyoni'nin süvarileri tarafından çevrildiğinde, silahlarını birlikte bırakmışlardı. Fomin'le Vakulin arasındaki dostluk bağları hiçbir vakit kopmamıştı ve kısa bir süre önce, eylül başlarında, Vakulin Vyeşenskaya'da onu ziyaret etmişti. Daha o zaman, dişlerini gıcırdatarak, eski arkadaşına, «komiserlerin egemenliğinden, tahıl toplama yoluyla köylülerin canına okuduklarından, ülkeyi mahva sürüklediklerinden» dert yanmıştı. Fomin, içinden Vakulin'in görüşlerine katılmasına rağmen, çok kere akıl yerine kullandığı kurnazlığa başvurmuş, açılmamıştı. Fomin yaradılıştan ihtiyatlı bir insandı, hiç acele etmez, hiçbir zaman şu ya da bu biçimde hemen ortaya atılmazdı. Ama Vakulin'in taburunun isyanını öğrenişinden kısa bir süre sonra, alışkanlık ha-

lindeki sakınganlığı bir kenara bıraktı. Bir akşam, tam bölüğün Vyeşenskaya'ya hareketinden önce, bir sürü Kazak, takım komutanı Alferov'un evinde toplandılar. Ortada, votka dolu koca bir kova duruyordu. Masanın çevresini alanlar arasında heyecanlı bir konuşma geçiyordu. Bu içki âleminde hazır bulunan Fomin, konuşmayı sessizce izliyor, bir yandan da, yine sessiz sedasız içki kovasını boşaltıyordu. Ne var ki, Kazaklardan biri, Suhoy Donets yakınlarında nasıl saldırıya geçtiklerini hatırlayıp, bundan söz etmeye başlayınca, Fomin, düşünceli düşünceli bıyıklarını burarak sözünü kesti adamın: «Ukraynalıları pek güzel doğradık doğramasına, ama inşallah yakında bunun pişmanlığını çekmeyiz çocuklar. Söz gelimi, Vyeşenskaya'ya dönüşümüzde, bir de bakmışız ki, tahıl toplama birlikleri bizim evlerimizdeki tahılları da boşaltmışlar, ne dersiniz? Kazanskaya halkı çok diş biliyor bu tahıl toplama birliklerine. Ambar diplerindeki taneleri bile süpürgeyle süpürüyorlar...»

Odaya derin bir sessizlik çöktü. Fomin askerlerine baktı ve zoraki bir gülümsemeyle; «Şaka yaptım, canım,» dedi. «Aman dikkat edin de ağzınızdan bir şey kaçırmayın sakın, çünkü bizim şaka dediğimize kim bilir başkaları ne der.»

Fomin, Vyeşenskaya'ya döndükten sonra, süvarilerinden yarım takım askerle Rubejni köyüne gitti. Bahçe kapısı önünde atından indi, dizginleri askerlerinden birine fırlattı ve eve girdi.

Karısını başıyla soğuk bir biçimde selamladı, anasının önünde yerlere kadar eğildikten sonra, elini saygıyla sıktı, sonra da çocuklarını kucakladı.

Bir tabureye oturup, kılıcını dizlerinin üstüne yatırırken, «Peki ama babam nerde?» diye sordu.

Anası, «Değirmene gitti,» diye cevap verdi. Oğlunu şöyle bir süzdükten sonra sert bir tonla emretti: «Çıkar şu kasketini, dinsiz sen de! İkonun altında başında kasketle oturulur muymuş hiç? Ah, Yakov, gü-

nün birinde kelleni uçuracaklar senin!»

Fomin gülümsemek için kendini zorlayarak kasketini çıkardı, ama üstündekileri çıkarmadı.

«Kaputunu neden çıkarmıyorsun?» diye sordu anası.

«Sizi görmek için şöyle bir iki dakikalığına uğradım. Görevden hiç vakit bulamıyorum ki...»

Yaşlı kadın, oğlunun Vyeşenskaya'daki sefih yaşantısına ve kadınlarla ilişkilerine imada bulunarak, sert bir tavırla, «Biz biliyoruz senin görevlerini!» dedi. Fomin'in davranışlarıyla ilgili dedikodular çoktandır Rubejni'de dolaşıyordu.

Vaktinden önce çökmüş, solgun yüzlü, ezilmiş bir kadın olan Fomin'in karısı, kaynanasına telaşla baktı ve ocağın yanına gitti. Kocasını hoşnut edecek, onun sevgisini, hiç değilse bir tatlı bakışını kazanacak bir şey yapabilmek için ocağın altından bir çaput çıkardı, dizlerinin üstüne çöküp, iki büklüm olarak Fomin'in çizmelerine yapışmış kalın çamur tabakasını silmeye koyuldu. Dizlerinin üzerinde, kocasının ayaklarının çevresinde dolanırken, başını kaldırmaksızın, zor işitilir bir sesle, «Ne de güzel çizmelerin var, Yakov! Ama çok çamurlanmışlar. Ben temizlerim sana onları, temizler pırıl pırıl ederim,» diye fısıldadı.

Yakov yıllardan beridir karısıyla yaşamıyor ve yıllardan beridir, vaktiyle sevmiş olduğu bu kadına belli belirsiz, hor görmeyle karışık bir acımadan başka bir duygu beslemiyordu. Buna karşılık kadın onu sevmekte devam ediyor, kocasının er geç kendisine döneceğine gizli bir umut besleyerek, onun her kusurunu hoş görüyordu. Uzun yıllar boyunca kadıncağız çiftliği ayakta tutmuş, çocukları büyütmüş ve kaprisli kaynanasını hoşnut edebilmek için elinden geleni yapmıştı. Tarla işlerinin o ağır yükü hep onun küçücük, zayıf omuzlarına kalmıştı. Aşırı yorgunluk ve ikinci çocuğunu doğurduktan sonra yakasına yapışan hastalık, yıllar boyunca kadının gücünü tüketmişti

gitgide. Sıskası çıkmıştı. Yüzünün tazeliğinden eser kalmamıştı. Vakitsiz ihtiyarlık yanaklarını örümcek ağı gibi kırışıklarla doldurmuştu. Akıllı hayvanların gözlerinde hastalandıkları vakit görülen o dehşet dolu çekingenlik ifadesi bu kadıncağızın gözlerinde de görülüyordu. Ne kadar hızla yaşlandığının, sağlığının her geçen gün ne kadar bozulduğunun kendi de farkında olmaksızın hâlâ o umuda bağlanıyor ve pek seyrek olarak karşılaştıklarında, yakışıklı kocasına utangaç bir aşkla, hayranlıkla bakıyordu.

Fomin karısının, önünde iki büklüm olmuş zavallı sırtına, bluzunun altından keskin çizgilerle beliren kürek kemiklerine, çizmelerindeki çamuru harıl harıl temizleyen titrek, iri ellerine bakarak düşündü: «Şu mendebura bak be! Ben de bir zamanlar bununla yattım ha! Korkunç ihtiyarlamış. Hem de ne kadar ihtiyarlamış ama!»

Ayağını karısının elinden kurtarıp, öfkeli bir sesle, «Yeter bu kadar! Nasıl olsa yine çamurlanacak,» dedi.

Karısı acı çekerek belini doğrulttu, ayağa kalktı. Sarı yanakları hafifçe pembeleşti. Yaşlı gözlerinde öyle bir sevgi ifadesi, köpeklerdeki gibi öyle bir bağlılık ifadesi vardı ki, Fomin dayanamayıp başını anasına çevirdi, sordu: «Eh, hepiniz nasılsınız, iyi misiniz bakalım?»

Yaşlı kadın, asık suratla, «Her zamanki gibi,» diye cevap verdi.

«Köye hiç tahıl toplama birliği geldi mi?»

«Köyden daha dün ayrılıp Nijne-Krivskaya'ya gitti.»

«Bizden hiç tahıl aldılar mı?»

«Evet.Ne kadar aldılar, Davidka?»

«Onları dedem gördü, o bilir. Sanırım on çuval kadar olacak,» diye cevap verdi oğlan. On dört yaşında, babası gibi gözleri birbirinden fazlaca ayrık, mavi gözlü bir çocuktu.

«Vaay!» Fomin kalktı, oğluna keskin bir göz attı, kılıcının kayışını düzeltti. Hafif kanı çekilmiş bir yüzle, sordu: «Kimin tahılını aldıklarını söyledin mi onlara?»

İhtiyar kadın elini şöylece salladı ve biraz da kötülük taşıyan bir ifadeyle gülümsedi.

«Sana pek metelik verdikleri yok! Komutanları dedi ki: 'Ayrısız gayrısız herkes tahıl fazlasını teslim etmek zorundadır. İsterse Fomin olsun, isterse bölge başkanının kendisi olsun, yine de tahıl fazlasını alırız biz.' Ondan sonra da tahıl sandıklarının altını üstüne getirmeye başladılar.»

«Ben gösteririm onlara, anne! Gösteririm onlara ben!» deyip, ailesine çarçabuk veda ederek ayrıldı Fomin.

Evine bu ziyaretinden sonra Fomin, bölüğündeki eratın duygularını gizliden gizliye tartmaya girişti ve çoğunluğunun tahıl zoralımı siyasetinden hoşnut olmadığını kolayca anlayıverdi. Bunların karıları, çeşitli köylerden, kasabalardan ziyaretlerine gelen uzak, yakın akrabaları onlara tahıl toplama birliklerinin nasıl arama yaptıklarını, nasıl bütün tahıllarını alıp sadece yiyeceklerine ve tohumluğa yetecek kadar tahıl bıraktıklarını anlatıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, ocak ayının sonunda Bazki'deki garnizonda yapılan bir toplantıda, süvari bölüğü eratı, bölge askerî komiseri Şahayev'in konuşmasını çekinmeden yarıda kestiler. Erat saflarından sesler yükseldi:

«Zoralım birliklerini kaldırın!»

«Tahılımıza el konulmasına bir son verilsin artık!»

«Zoralım komiserleri kahrolsun!»

Buna karşılık, karargâh bölüğünün Kızıl Ordu piyade erleri de bağırdılar:

«Karşı-ihtilalciler!»

«Dağıtın şu domuzların hepsini, ayrı alaylara verin!»

Toplantı uzun sürdü ve fırtınalı geçti. Garnizon-

daki üç beş komünistten biri Fomin'e, telaşla, «Bir şeyler söylemelisiniz, Yoldaş Fomin!» dedi. «Bölüğünüz ératının oynamakta oldukları şu oyuna bir baksanıza!»

Fomin bıyıklarının altından gülümsedi: «Fakat ben bir Partisizim. Benim lafıma kulak asarlar mı sanıyorsunuz?»

Fomin suskunluğunu sürdürdü ve toplantıyı sonunu beklemeden terketti. Tabur komutanı Kaparin ile birlikte çıktı gitti. Vyeşenskaya'ya giderlerken yolda laf, ortaya çıkan bu yeni durumdan açıldı, çok geçmeden de aynı dili konuşmakta olduklarını anladılar. Bir hafta sonra, Fomin'in kaldığı evde, Kaparın ona iyice açıldı:

«Ya şimdi harekete geçeriz, ya da hiçbir zaman geçemeyiz, bunu iyice kafana koy, Yakov Yefimoviç! Bu fırsattan yararlanmalıyız. Çok uygun bir an bu. Kazaklar bizi destekleyeceklerdir. Bu bölgede sözü geçen bir kişisin sen. Halkın içinde bulunduğu ruh hali hiçbir zaman bundan daha uygun olamaz. Neden susuyorsun? Kararını versene.»

«Karar verilecek ne var ki benim için?» diye kelimeleri uzata uzata, kaşlarının altından Kaparin'i süzdü Fomin. «Karar çoktan verilmiş bile. Yalnız, işi çorbaya çevirmemek için, her şeyin yolunda gitmesini sağlama bağlayacak bir plan hazırlamalıyız. Bunun üzerinde konuşalım.»

Fomin'le Kaparin arasındaki kuşku uyandırıcı dostluk gözden kaçmadı. Taburdaki üç beş Komünist onları sistemli bir biçimde gözleyerek kuşkularını siyasi şube başkanı Artemyev ile, askerî komiser Şahayev'e ilettiler.

«Korku dağları bekliyor!» dedi Artemyev gülerek. «Kaparin ödleğin tekidir; onun fazlaca ileri gidebileceğini sanıyor musunuz? Gözümüzü Fomin'in üzerinden ayırmayalım biz, onu zaten uzun zamandır gözlüyorduk, ama Fomin'in de tek başına bir işe kalkışabile-

ceği şüphe götürür. Sizinkisi kuruntu,» diye kestirip attı.

Ne var ki, Fomin'i gözden ırak tutmamak konusunda geç kalınmıştı bile, çünkü ihanet ortakları anlaşmaya varmış bulunuyorlardı. Ayaklanmanın 12 Mart günü sabah sekizde başlaması kararlaştırılmıştı. Anlaşmaya göre o sabah Fomin bölüğünü tüm savaş teçhizatını kuşanmış olarak talime çıkaracaktı. Ondan sonra, Vyeşenskaya'nın varoşlarında mevzilenmiş olan ağır makineli tüfek bölüğüne bir baskın yaparak silahları ele geçirecekler, daha sonra da bölge siyasi örgütlerinin «temizlenmesi»ni yürütecek karargâh piyade bölüğüne yardım edeceklerdi.

Tüm taburun kendisini destekleyeceğinden emin olmayan Kaparin, kuşkusunu Fomin'e açtı. Fomin dikkatle dinledikten sonra, «Ağır makineli tüfekleri elimize geçirdiğimiz takdirde mesele yok, senin taburu iki saniyede sustururuz,» dedi.

Fomin ile Kaparin'in çok yakından izlenmeleri bir sonuç vermedi. Çok seyrek, o da sadece askerlik konularıyla ilgili olarak buluşuyorlardı. Ancak şubat ayının sonunda bir inzibat onları geceleyin sokakta yalnız görebildi. Fomin eyerli atını dizginlerinden tutmuş yedeğinde götürüyor, Kaparin de onun yanıbaşında yürüyordu. İnzibatın dur emrine Kaparin cevap verdi: «Dost!» Kaparin'in evinde geceledıler. Fomin atını sekinin parmaklıklarına bağladı. Kaparin'in odasında lamba yakmadılar. Fomin sabah dörtte evden ayrıldı, atına bindi ve kendi evine gitti. İnzibatın tesbit edebildiği bundan ibaretti.

Bölge garnizon komutanı Şahayev, Fomin ile Kaparin hakkındaki şüphelerini şifreli bir telgrafla Don Vilayeti ordu komutanına bildirdi. Bir iki gün sonra ordu komutanından, Fomin ile Kaparin'in görevlerinden alınıp tutuklanmalarını onaylayan bir cevap aldı.

Bölge Parti komitesinin bürosunda yapılan bir konferansta, Fomin'e, bölge askerî komiserliğinin em-

riyle kendisinin Novoçerkask'a çağrılarak, ordu komutanının emrine verildiğinin, bölüğünün komutasını, yardımcısı Ovçinnikov'a teslim edeceğinin bildirilmesi kararlaştırıldı. Fomin'in süvari bölüğü aynı gün, silahlı bir çetenin oraya yaklaşmakta olduğu bahanesiyle Kazanskaya'ya gönderilecek, geceleyin de ihanet ortakları tutuklanacaktı. Karargâh taburunun İkinci Piyade Bölüğünün Tkaçenko adlı bir Komünist olan komutanına da, taburun Komünist üyeleriyle birlik komutanlarını bir ayaklanma ihtimaline karşı uyararak, piyade bölüğüyle ağır makineli bölüğünü savaş düzeninde tutmalarını bildirmesi talimatı verildi.

Fomin'e tayin emri ertesi sabah bildirildi.

«Pekâlâ, bölüğü sen devral Ovçinnikov. Ben Novoçerkask'a gidiyorum,» dedi Fomin sükûnetle. «Hesapları bir gözden geçirmek ister misin?»

Partisiz bir takım komutanı olan, kendisine hiçbir uyarı yapılmayan ve hiçbir şeyden kuşkulanmayan Ovçinnikov bölüğün hesap defterlerine daldı gitti.

Fomin de fırsattan yararlanarak Kaparin'e bir not yazdı: «Bugün harekete geçiyoruz. Tayinim çıktı: Hazırlıklı ol!» Sekide notu emir erine vererek fısıldadı:

«Notu avurdunda sakla. Atını adeta ile sürerek Kaparin'e git. Anlıyor musun? Notu kendisine verip hemen buraya dön. Yolda seni durduracak olurlarsa yutarsın kâğıdı.»

Bölüğü Kazanskaya nahiye merkezine götürme emri alan Ovçinnikov, Kazakları kilise alanında safta toplayarak yürüyüşe hazır etti. Fomin atını sürerek Ovçinnikov'un yanına geldi.

«Bölüğe veda edebilir miyim?»

«Pek tabii! Yalnız çabuk bitirin de, bizi fazla alıkoymayın.»

Yerinde duramayan atının dizginlerine asılarak, bölüğün önünde, erlerine bağırdı Fomin: «Beni hepiniz tanırsınız, Yoldaşlar. Benim hep ne uğruna dövüştüğümü bilirsiniz. Her zaman sizlerin yanınızda olmu-

şumdur. Ne var ki, işler, Kazakların soyup soğana çevrildikleri, tahılı üretenlerin ellerinden her şeylerinin alınıp yağmalandığı bir kerteye gelip dayandığından, ben artık bunu kabul edemem. İşte bu yüzden komutanlıktan uzaklaştırıldım. Bana ne yapmak istediklerini ise çok iyi biliyorum. İşte bu yüzden sizlere veda etmek istedim...»

Bir saniye kadar Fomin'in konuşması bölük saflarından bir uğultu halinde yükselen haykırışlarla kesildi. Fomin üzengileri üstünde doğrularak sesini iyice yükseltti.

«Eğer kendinizi bu soygunlardan kurtarmak istiyorsanız, zoralım birliklerini geri çevirin, Şahayev gibi komiserleri gebertin. Bunların Don'a gelmeleri...»

Son sözleri karmakarışık bağırışlar arasında kayboldu. Bir an bekleyen Fomin, çınlayan sesiyle komutu verdi:

«Üçerle, sağa çaark — süratli, marş!»

Bölük itaatle komutu yerine getirdi. Olup bitenler karşısında afallayan Ovçinnikov atını sürüp Fomin'in yanına gelerek sordu: «Nereye gidiyorsunuz, Yoldaş Fomin?»

Fomin başını çevirmeden cevap verdi: «Kilisenin çevresinde şöyle bir dolaşmaya.»

Ancak ondan sonradır ki, şu son birkaç dakikadan beri olagelenlerin ne anlam taşıdığı Ovçinnikov'un kafasına dank etti. Atını sürüp yürüyüş kolundan çıktı, siyasi eğitmen, komiser yardımcısı ile bir er de onun ardından gittiler. Fomin ancak onlar bir iki yüz adım uzaklaştıktan sonra yokluklarını farketti.

«Ovçinnikov, dur!»

Dört atlı bineklerini mahmuzlayıp, hafif süratliden dörtnala kaldırdılar. Atlarının toynaklarından dört bir yana erimeye yüz tutmuş kar topakları saçılıyordu. Fomin komutu verdi:

«Silah başına! Ovçinnikov'u yakalayın! Birinci takım, ardlarına!»

Düzensiz bir salvonun patlamaları çınladı. Birinci takımın on altı eri takip için dörtnala ileri atıldı. Bu arada Fomin bölüğünü iki gruba ayırdı; bir grubu, Üçüncü Takım komutanı Çumakov'un komutasında, makineli tüfek bölüğünün silahlarını ele geçirmeye gönderdi, geri kalanların başına ise kendisi geçerek, karargâh piyade bölüğünün, köyün kuzey varoşlarında kalmakta olduğu büyük tavlalara yöneldi.

Birinci gruptaki asiler havaya ateş ederek, kılıçlarını sallayarak, anayoldan dörtnala geçtiler. Yolda, dört Komünisti kılıçtan geçirdiler, köyün dışında çarçabuk saf tutup, sessiz sedasız, hiç savaş narası atmaksızın, kışlalarından dışarı uğrayan ağır makineli tüfek bölüğünün Kızıl Ordu erleri üzerine dörtnala saldırıya geçtiler.

Makineli tüfek eratının kaldığı ev köyün öbür evlerinden bir parça ayrıydı. Ama evi, köyün son evlerinden ayıran uzaklık topu topu iki yüz adım kadardı. Kazaklar, hedef şaşmayacak bir uzaklıktan açılan makineli tüfek ateşiyle karşılaşıp, yüz geri ettiler. Üç tanesi vurulup, kendilerini en yakın ara sokağa atamadan eyerlerinden yuvarlandılar.

Makineli tüfekçileri baskınla tutsak alma girişimi başarısız olmuştu. Asiler bir daha denemediler. Grubun komutanı en önde, erlerini siper ala ala götürüyordu; atından inmeden, taş yapılı bir sundurmanın köşesinden ihtiyatla bir göz atarak, «İki tane Maxim daha çıkarmışlar,» dedi. Terli alnını kalpağıyla kurulayıp, öbürkülere döndü:

«Biz geri döneceğiz, çocuklar. Makineli tüfekçileri Fomin kendisi tutsak alsın. Orda karların üstünde kaç kişi bıraktık içimizden — üç mü? Eh, bir de o kendisi denesin bakalım.»

Köyün doğuya düşen varoşlarında silah sesleri duyulmaya başlar başlamaz, piyade bölüğü komutanı Tkaçenko kaldığı evden fırlayıp, bir yandan giyinerek kışlaya doğru koştu. Otuz kadar Kızıl Ordu eri dı-

şarı çıkıp saf tutmuşlardı bile. Tkaçenko'yu soru yağmuruna tuttular:

«Kim ateş ediyor?»

«Ne oluyor?»

Tkaçenko cevap vermeden, kışladan akın akın çıkıp gelen Kızıl Ordu erlerine de sıraya girmelerini emretti. Bölge devlet dairelerinden koşup kışlaya gelen pek çok Komünist ve işçi de saflara katıldı. Köyden tek tük silah sesleri geliyordu. Köyün batı yönüne düşen varoşlarından bir el bombasının sağır gümlemesi duyuldu. Elli kadar süvarinin yalın kılıç, dörtnala kışlaya doğru gelmekte olduğunu gören Tkaçenko, hiç acele etmeden tabancasını kılıfından çıkardı. Saflar arasındaki konuşmalar bir anda kesildi ve daha Tkaçenko komuta vermeden herkes silahını atış durumuna getiriverdi.

Kızıl Ordu piyadelerinden biri, «Ama bu gelenler bizim askerler! Bakın, işte bizim tabur komutanı, Yoldaş Kaparin!» diye bağırdı.

Caddeyi yıldırım gibi geçmekte olan atlılar birdenbire, bir komut almışcasına, atlarının boyunları üzerine yatıp dörtnala kışlaya doğru at kopardılar.

Tkaçenko sert bir komutla, «Yaklaştırmayın onları sakın!» diye bağırdı.

Çın çın öten salvonun sesi Tkaçenko'nun sesini bastırdı. Atlılar Kızıl Ordu erlerinin sıkışık saflarına daha yüz adım kadar yaklaşamadan, dört tanesi eyerlerinden yuvarlandı, geri kalanlar da darmadağın olup bozgun halinde gerisin geriye döndüler. Arkalarından silahlar patladı. Hafif yaralandığı anlaşılan atlılardan biri eyerinden düştü, ama dizgini bırakmadı. Dörtnal giden atı onu yirmi metre kadar böylece sürükledi; derken adam toparlanıp ayağını yere bastı, üzengilerden biriyle eyerin ard kaşını yakaladı, bir an sonra da eyerine oturdu. Dizginlere deli gibi asılarak, dörtnala giden atına keskin bir çark yaptırdı ve en yakın sokak arasına dalıp gözden kayboldu.

Birinci Süvari Takımı erleri Ovçinnikov'un takibinden bir sonuç alamayarak köye döndüler. Komiser Şahayev'i aradılar, bundan da bir sonuç alamadılar. Ne terkedilmiş askerî komiserlikte, ne de evinde bulabildiler onu. Silah seslerini duyar duymaz, Şahayev hemen Don'a inmiş, buzlar üzerinden yürüyerek ırmağın öbür kıyısına geçerek ormana dalmış, oradan da Bazki köyünü tutmuştu. Ertesi gün ise, Vyeşenskaya'ya en az yirmi verst uzaktaki Ust-Koperskaya'ya ulaşmış bulunuyordu.

Bölgenin önde gelen memurları zamanında kaçabilmişlerdi. Makineli tüfek bölüğünün Kızıl erleri hafif makineli tüfeklerle Vyeşenskaya'nın merkezine ilerleyip, ana meydana açılan bütün sokak başlarını tutmuş olduklarından, kaçanların ardına düşerek onları aramaya kalkışmak da tedbirsizlik olurdu.

Süvari bölüğü eratı aramaktan vazgeçti, Don kıyısına inip, kilise meydanına, Ovçinnikov'u ilk takibe başlamış oldukları yere geldiler. Az sonra bütün erat bir araya toplanmış bulunuyordu. Tekrar sıraya girdiler. Fomin, nöbetçiler konulması, geri kalanların evlerine dönmeleri, ama atlarını eyerli bulundurmaları için emirler verdi.

Fomin, Kaparin ve takım komutanları, köyün dış mahallelerindeki evlerden birinde bir toplantı yaptılar.

Bitkin bir halde bir sıraya çöken Kaparin umutsuzluk içinde, «Her şey mahvoldu!» dedi.

Fomin, sükûnetle, «Evet. Nahiye merkezini ele geçiremedik, o yüzden burada tutunamayız,» dedi.

«Bölgeyi bir dolaşalım baştan başa, Yakov Yefimoviç. Korkuya kapılmak anlamsız şimdi! Hem zaten ölümden öteye köy yok. Kazakları ayaklandırırız, o zaman nahiye merkezi de bizim olur,» diye önerdi Çumakov.

Fomin konuşmaksızın, gözlerini ona dikti, sonra Kaparin'e döndü.

«Çok mu üzgünsünüz, Asaletlim? Bırak sulu göz-

lülüğü! Öyle de battın, böyle de! Birlikte başladık bu işe, artık birlikte sürdüreceğiz. Ne dersin? Vyeşenskaya'dan çekilelim mi, yoksa bir kez daha deneyelim mi?»

Çumakov sert bir sesle, «Başkası denesin! Benim makineli tüfeklerin karşısına çıkmaya hiç niyetim yok. Umutsuz bir oyun bu.»

Fomin, «Sana sormuyorum! Kapat çeneni!» diyerek bakınca, Çumakov gözlerini kaçırdı.

Bir dakika sonra Kaparin konuştu: «Evet, tabii, artık ikinci bir kez denemeye girişmek anlamsız. Silah üstünlüğü onlarda. On dört makineli tüfekleri var onların, bizim ise hiç yok. Askerleri de daha çok... Geri çekilip Kazakları örgütleyerek ayaklandırmalıyız. Kızıllara takviye gönderilinceye kadar, ayaklanma bütün bölgeyi sarar. Tek umudumuz bunda. Başka umut yok.»

Bir anlık bir suskunluktan sonra Fomin, «Bunu bir karara bağlamamız gerek,» dedi. «Takım komutanları, hemen davranın, teçhizat denetimi yapın, her erin kaç mermisi olduğunu anlayın. Tek mermi ziyan edilmemesi için sıkı emir verin. Emre uymayan ilk adamı kendi kılıcımla doğrarım. Söyleyin bunu erata.» Bir an sustu, sonra koskocaman yumruğunu öfkeyle indirdi masaya. «Ah şu namussuz makineli tüfekler! Bütün kabahat da sende, Çumakov! Hiç değilse dört tanesini bir ele geçirebilseydik... Şimdi, tabii, bizi sürer çıkarırlar buradan. Pekâlâ, dağılın! Eğer bizi sürüp çıkarmazlarsa, geceyi Vyeşenskaya'da geçirir, şafakla da bölgenin içerlerine doğru ilerleriz.»

Gece sakin geçti. Vyeşenskaya'nın bir ucunda asi süvari bölüğünün askerleri, öbür ucunda da, karargâh taburu ile, onlara katılmış olan Komünistler ve Genç Komünistler bulunuyordu. Düşmanları birbirinden topu topu iki blok ev ayırıyordu, ama her iki taraf da bir gece saldırısına girişmeye cesaret edemedi.

Ertesi sabah süvari bölüğü çarpışmaksızın köyü terkederek güneydoğu yönüne hareket etti.

XI

Gregor evden ayrıldıktan sonra üç hafta Yelenskaya Nahiyesindeki Verhne-Krivskoy köyünde, vaktiyle aynı alayda silah arkadaşlığı yaptığı bir Kazak tanıdığının evinde kaldı. Daha sonra Gorbatovski köyüne geçip, bir aydan fazla orada, Aksinya'nın bir uzak akrabasının yanında yaşadı.

Birbirini izleyen uzun günler boyunca vaktini hep evde geçirdi, sadece geceleri avluya çıktı. Ama böyle yaşamak da hapishanede olmak kadar berbattı. Hareketsizlikten neşesini kaybetmişti, içi sıkılıyordu İçinde bir şey, karşı konulmaz biçimde, evine, çocuklarına, Aksinya'ya çekiyordu onu. Uykusuz geçen gecelerinde sık sık, Tatarski'ye dönmeyi iyice aklına koyup kaputunu sırtına geçirdiği oluyordu. Ama yine her seferinde fikrini değiştirip kaputunu çıkarıyor, inleyerek kendini yüzükoyun karyolaya atıyordu. Bu biçimde yaşamak onun için katlanılamayacak bir işkence halini almıştı. Onu konuk eden evin, Aksinya'nın ana-baba tarafından kuzeni olan efendisi, Gregor'un halinden anlıyordu, ama böyle bir konuğu da sürgit evinde tutamazdı. Bir akşam yemekten sonra odasına çekilen Gregor'un kulağına, evin kadınının nefretten tizleşen bir sesle sorduğu soru çalındı: «Peki ne zaman sonu gelecek bütün bunların?»

«Bütün nelerin? Neden söz ediyorsun sen?» diye kalın sesiyle cevap verdi evin efendisi.

«Bu tembel ayyaştan ne zaman kurtulacağız?»

«Dilini tut!»

«Tutmam! Elimizde kalan tahıl bir kedinin kursağını doyuracak kadar bile değilken, sen Tanrının günü bu kambur şeytanı besleyip duruyorsun. Daha ne kadar sürecek bu, sorarım sana? Hem, ya Sovyetler öğrenirlerse? Kellemizi uçururlar bizim, çocuklarımız da anasız babasız kalır.»

«Tut dilini, Avdotya!»

«Tutmayacağım. Çocuklarımız var bizim, onları düşünmemiz gerek. Yedi yüz ölçekten az tahılımız kaldı, oysa sen bu aylağı besleyip duruyorsun! Senin neyin oluyor o? Öz kardeşin mi? Dünürün mü? Yeğenin mi? Senin bir yakın akraban filan değil ki. Senin için olsa olsa dış kapının dış mandalı olur, ama sen yine de tutup evinde oturtuyor, yedirip içiriyorsun onu. Seni kel kafalı domuz, seni! Sen tut dilini de, havlama bana, yoksa yarın Sovyet'e gider, bu evde ne mene bir çiçeğe baktığını anlatırım onlara!»

Ertesi gün ev sahibi Gregor'un odasına geldi ve gözlerini yerden kaldırmadan konuştu: «Gregor Panteleyeviç, hakkımda nasıl düşünürseniz düşününüz, yalnız burada daha fazla kalamazsınız. Size saygım vardır, ölmüş babanızı da tanır, sayardım. Ama kendi rızkımızla sizi beslemeyi sürdüremeyeceğim. Üstelik yetkililerin burada olduğunuzu öğrenmelerinden de korkuyorum. Aile sahibiyim ben. Sizin yüzünüzden kellemi kaybetmek istemem. Bağışlayın beni, Tanrı aşkına, ama ne olur bizi bırakın...»

«İyi!» dedi sertçe Gregor. «Beni barındırdığınız, yedirdiğiniz için size teşekkür ederim. Her şey için teşekkür ederim. Size yük olduğumun ben de farkındayım, ama nereye gidebilirim? Benim için bütün yollar kapalı.»

«Orasına siz karar verin artık.»

«Pekâlâ! Bugün ayrılırım. Her şey için teşekkür ederim, Artamon Vasilyeviç.»

«Ben teşekküre değecek bir şey yapmadım ki.»

«İyiliğinizi unutmayacağım. Bakarsınız günün birinde benim de size bir yararım dokunur.»

Son derece duygulanan ev sahibi, Gregor'un sırtını pat patladı.

«Neden böyle söylüyorsunuz? Bana kalsa, burada daha iki ay kalabilirdiniz. Ama karı izin vermiyor, Tanrının günü başımın etini yiyor, kahrolası! Ben de Kazağım, siz de Kazaksınız, Gregor Panteleyeviç! Her

ikimiz de Sovyet rejimine karşıyız, onun için size yardım ederim. Siz bugün Yagodni köyüne gidin; oğlumun kayınpederi orada oturuyor, o sizi evine alır. Ona Artamon diyor ki, deyin, sizi benim oğlummuşunuz gibi evine alacak, yedirecek, elinden geldiği kadar uzun süre barındıracak. Biz onunla sonra hesaplaşırız. Yalnız ne olur, hemen bugün ayrılın buradan! Sizi daha fazla alıkoymamam gerekiyor; karım başımın etini yiyor, ayrıca, Sovyet'de de işi öğrenmelerinden korkuyorum. Burada epeyce kaldınız, Gregor Panteleyeviç, yetsin diyelim artık. Kendi kelleme de değer veririm doğrusu.»

Gregor o gece geç vakit evden ayrıldı. Ne var ki, köyün yaslandığı sırtın tepesindeki yel değirmenine varamadan, üç atlı, yerden bitercesine önüne çıkıp yolunu kestiler onun.

«Dur, orospu çocuğu! Kimsin sen?»

Gregor'un yüreği deli gibi çarpmaya başladı. Tek kelime etmeden, durdu. Kaçmak çılgınlık olurdu. Yolun yakınlarında ne bir çukur, ne bir çalılık vardı, sadece çıplak, ıpıssız bozkır. İki adım bile gidemezdi.

«Komünist misin ulan? Geri dön, namussuz! Haydi, çabuk!»

Adamlardan bir başkası atını Gregor'un yanına sürüp, emretti: «Eller yukarı! Çıkar ellerini ceplerinden! Çıkar dedim, yoksa uçururum kelleni!»

Gregor sessizce ellerini kaputunun ceplerinden çıkardı ve ne olup bittiğini, bu adamların kim olduğunu hâlâ anlayamadan, sordu :«Nereye gideceğim?»

«Köye. Geriye dön!»

Gregor'u köye atlılardan biri tek başına götürdü: Öbür ikisi çayır başında yanlarından ayrılıp şoseye doğru sürdüler atlarını. Gregor konuşmadan yürüyordu. Yola çıktıklarında adımlarını ağırlaştırarak, sordu: «Yahu! Kimsiniz siz?»

«Yürü hadi, yürü! Konuşma! Ellerini ardında bağla, duyuyor musun?»

Gregor ses çıkarmadan itaat etti. Ama biraz sonra tekrar sordu: «Anladık, ama kimsiniz siz?»

«Rus Ortodoksları!»

«Ben eski din taraflılarından değilimdir!»

«Eh, olmadığına şükret öyleyse!»

«Beni nereye götürüyorsun?»

«Komutana. Yürü hadi, sallanma, sürüngen sen de, yoksa—»

Adam Gregor'u kılıcının ucuyla dürttü. Soğuk çeliğin sivri ucu tam kürklü kasketiyle kaputunun yakası arasında çıplak ensesine değdi, bir an için kıvılcım gibi çakan bir dehşet duygusuna kapıldı, hemen ardından da, elinden bir şey gelemeyişinin verdiği öfke kapladı yüreğini. Yakasını kaldırdı, kendisini götüren adama bakmak için şöyle yarım döndü ve dişlerinin arasından konuştu:

«Münasebetsizliği bırak, anladın mı? Alırım yoksa elinden o zımbırtıyı senin...»

«Yürü ulan, bok, yürü ve konuşma! Okurum canına! Eller arkanda!»

Gregor konuşmadan bir iki adım yürüdü, sonra, «Bana küfretmen gerekmez susmam için,» dedi. «Ne domuzsun sen be!»

«Arkana bakma!»

«Arkama baktığım yok.»

«Kapat çeneni de daha çabuk yürü.»

Gregor kirpiklerine yapışan kar tanelerini silerken, «Yoksa koşmamı mı istiyorsun?» diye sordu.

Muhafızı hiç sesini çıkarmadan atını topukladı. Hayvanın terden ve gecenin rutubetinden ıslanmış göğsü Gregor'a arkadan bindirdi; tam Gregor'un ayaklarının dibinde bir toynak, yumuşamış karları ezerek fışkırttı.

Gregor eliyle hayvanın göğsüne dayanarak, «Bu kadarı da fazla artık!» diye bağırdı.

Muhafız kılıcını başının hizasına kadar kaldırıp: «Yürü ulan orospunun fırlaması, fazla konuşma, yok-

sa oraya vardırmam seni! Elim çabuktur bu işlerde ha! Kapat çeneni, bir kelime daha duymayayım!» dedi sakin bir sesle.

Köye kadar hiç konuşmadan gittiler. İlk avlunun önünde atlı dizginleri çekti ve emretti:

«Gir şu avlu kapısından içeri!»

Gregor ardına kadar açık duran kapıdan girdi. Tam avlunun orta yerinde, koskocaman, çinko damlı bir ev gördü. Bir sundurmanın saçları altındaki atlar gürültülü bir biçimde homurtu koyveriyor, yerleri eşiyorlardı. Sekinin çevresinde altı ya da daha fazla silahlı dolaşıyordu. Muhafız kılıcını kınına sokup yere inerken yine emretti: «Eve gir, dosdoğru yürü, soldan birinci kapıya. Haydi, yürü, sağa sola bakınma! Kaç kere söyleyeceğiz sana?»

Gregor sekinin basamaklarını ağır ağır çıktı. Parmaklığın yanında uzun süvari kaputu giymiş, Kızıl Ordu kasketi taşıyan biri duruyordu.

«Birini yakaladın demek?» diye sordu.

Gregor'un muhafızının o tanıdık boğuk sesinin ters ters, «Evet,» diye cevap verdiği duyuldu. «Yel değirmeninin orada yakaladık.»

«Kimmiş bu: Parti grubu sekreteri mi?»

«Allah bilir! Domuzun teki, ama yakında öğreniriz kim olduğunu!»

Gregor sekide adımlarını ağırdan alarak kafasını toparlamaya çalışırken, «Bunlar ya bir Beyaz çete, ya da kurnazlık edip kendilerine Beyaz süsü veren Vyeşenskaya Çekası'nın adamlarıdır,» diye aklından geçiriyordu.

Kapıyı açınca ilk gördüğü adam Fomin oldu. Hepsi de Gregor'a yabancı, askerî üniformalar içinde birtakım adamlarla çevrili, masanın başında oturuyordu Fomin. Kaputlar, gocuklar darmadağın bir yığın halinde karyolanın üzerine atılmış, tüfekler bir sıranın yanına üst üste yığılmıştı, sıranın üstündeyse karmakarışık bir halde kılıçlar, kütüklükler ve eyerler

duruyordu. Adamlardan, kaputlardan ve tüm teçhizattan buram buram at teri kokusu yükseliyordu.

Gregor kürklü kasketini çıkarıp, alçak sesle selamladı.

«Vay, Melehov! E, bozkır geniş, yol dardır derler ya, gerçekmiş. Kader bizi yine bir araya getirdi demek! Nerden çıktın bakalım? Çıkar kaputunu, gir içeri de otur şöyle.» Fomin masadan kalkıp Gregor'un yanına geldi, elini uzattı.

«Buralarda ne arıyorsun sen böyle?»

«Köye bir iş için gelmiştim.»

«Ne işi? Senin oralardan epeyce uzaktır burası.» Fomin soran bakışlarla gözlerini Gregor'a dikti. «Doğrusunu söyle! Burada saklanıyordun, değil mi?»

Gregor zoraki gülümseyerek, «Aslına bakarsan öyle,» dedi.

«Peki benim delikanlılar nerde ele geçirdiler seni?»

«Köyün dışında.»

«Nereye gidiyordun?»

«Burnumun doğrusuna.»

Fomin tekrar Gregor'un gözbebeklerinin içine dikkatle baktı ve gülümsedi.

«Anladığım kadarıyla, seni Vyeşenskaya'ya götürmek üzere yakaladığımızı sanıyorsun! Yok, kardeşim, bizim yolumuz o yol değil. Korkma! Sovyet rejimine hizmet etmeye son verdik. O rejim altında yaşamamıza imkân yoktu.»

Sobanın başında tütün içmekte olan yaşlıca bir Kazak, kalın sesiyle, «Boşandık,» dedi.

Masada oturan adamlardan biri bir kahkaha patlattı.

«Hiç benden söz edildiğini duymadın mı?» diye Gregor'a sordu Fomin.

«Hayır.»

«Neyse, geç şöyle otur masaya da, konuşalım. Konuğumuza lahana çorbasıyla, et getirin!»

Gregor, Fomin'in söylediklerinin tek kelimesine bile inanmamıştı. Yüzü sapsarı, içinde sıkıntıyla, kaputunu çıkardı ve oturdu. Canı sigara içmek istiyordu, ama son tütününü iki gün önce tükettiğini hatırladı.

«Tütünün var mı biraz?» diye sordu Fomin'e.

Fomin deriden yapılma sigara tabakasını nezaketle uzattı. Gregor'un sigarayı alırken elinin titrediği gözünden kaçmadı ve burma kızıl bıyıklarının arasından yine gülümsedi.

«Sovyet rejimine karşı ayaklandık. Biz halktan yanayız ve tahıl zoralımı ile komiserlere karşıyız. Bizi enayi yerine koydular uzun zaman, ama şimdi sıra bizde. Anlıyor musun, Melehov?»

Gregor bir şey söylemedi. Sigarasını hızlı hızlı içiyordu. Başı dönmeye, gönlü bulanmaya başladı. Son bir aydır doğru dürüst hiç yemek yememişti ve ne derece zayıf düştüğünü ancak şimdi anlıyordu. Sigarasını söndürüp, aç gözlüler gibi girişti yemeğe. Fomin ayaklanmayı, ilk günlerde o bölgede nasıl başıboş dolaştıklarını, bu başıboş dolaşmaları yükseklik havaları içinde «akın» diye adlandırarak anlatıyordu Gregor'a kısaca. Gregor ses çıkarmadan dinliyor, bir yandan da ekmeği ve iyi pişmemiş yağlı kuzu haşlamasını adeta çiğnemeden yutuyordu.

«Yahu, sen başkalarının konukseverliğinden yararlanırken, o arada biraz fazlaca zayıflamışsın!» diyerek iyilikseverlikle güldü Fomin.

Gregor hıçkırıp, homurdandı:

«Kaynanamın yanında yaşamıyordum tabii!»

«Belli oluyor zaten. Yemene bak, tıkınabildiğin kadar tıkın. Biz cimri ev sahiplerinden değiliz!»

«Teşekkür ederim. Şimdi bir sigara isterim.» Gregor ikram edilen sigarayı aldı, sekide duran küpün yanına giderek çamçakla biraz su aldı. Su buz gibiydi, hafiften tuzlu bir tadı vardı. Yediği ağır yemekten ötürü üzerine bir sersemlik çöken Gregor koca iki çamçak dolusu suyu kana kana içti, sonra sigarasını

keyifle tüttürmeye başladı.

«Kazaklar bizi pek de öyle candan karşılamıyorlar!» diye hikâyesini sürdürdü Fomin, Gregor'un yanıbaşına oturarak. «Geçen yılki ayaklanmadan perişan çıkmışlardı... Yine de bir miktar gönüllümüz var. Kırk kişi kadar katıldı bize. Ama bizim istediğimiz bu değil. Bizim niyetimiz tüm bölgeyi ayaklandırmak, komşu bölgelerden de Koper ile Ust-Medveditsa'nın yardımlarını sağlamak. İşte ondan sonra, Sovyet rejimi ile şöyle karşılıklı oturup konuşacağız!»

Sofrada gürültülü bir konuşmadır gidiyordu. Gregor bir yandan Fomin'i dinlerken, bir yandan da belli etmeden onun arkadaşlarını inceliyordu. Tanıdık tek bir yüz yoktu! Hâlâ Fomin'e inanmıyor, onun kendisine oyun ettiğini sanıyordu; bu yüzden de hiç ağzını açmıyordu, ama sürgit konuşmadan da duramazdı.

«Eğer bu dediklerinde ciddi isen, Yoldaş Fomin, istediğin nedir? Yeni bir savaş başlatmak mı?» diye sordu, üzerine çökmekte olan uyuşukluğu bastırmaya çalışarak.

«Daha önce de söyledim ya bunu sana.»

«Hükümeti mi değiştirmek istiyorsun?»

«Evet.»

«Onun yerine ne biçim bir şey koyacaksın peki?»

«Kendi Kazak Hükümetimizi.»

«Yani bir atamanlar hükümeti mi?»

«E, atamanlar sözünü ağzımıza almadan önce biraz bekleriz! Bizim kuracağımız hükümet, halkın seçtiği hükümet olacaktır. Ama bu o kadar acelesi olan bir iş değil, üstelik ben politikaya da pek meraklı değilim; benim işim komiserlerle Komünistleri tepelemek. Hükümetle ilgili işleri sana kurmay başkanı Kaparin anlatır. İşin o yanı söz konusu olunca, benim yerime o düşünür. Çok kafalı, hem de okumuş adamdır.» Fomin, Gregor'a doğru eğilerek fısıldadı: «Çarlık ordusunda kurmay yüzbaşılık yapmış eskiden! Kafası çok iyi çalışır! Bitişik odada uyuyor şimdi; kendisini

pek iyi hissetmiyor, belki de böyle bir hayata alışık olmadığından. Hep uzun yürüyüşler yapmak zorunda kaldık epey zaman.»

Sekide birden bir gürültü koptu, ayak sesleri, bir inilti, sessiz bir itişip kakışma ve birinin sesini alçaltarak bağırdığı duyuldu: «İndir namussuza!» Masa başındaki konuşmalar kesiliverdi. Fomin merakla kapıya baktı. Kapı ardına kadar hızla açıldı. Bembeyaz bir bulut halinde buram buram buğu doldu odanın içine. Sırtına güm diye inen şiddetli bir darbenin etkisi altında öne doğru fırlayan, kapitone haki ceket, kurşunî keçe çizmeler giymiş başı açık, uzun boylu bir adam hızlı hızlı birkaç adım atıp tökezleyerek omuzunu şiddetle ocağın çıkıntısına çarptı. Kapı vurularak kapanmadan önce sekiden neşeli bir bağırma duyuldu:

«Alın size bir tane daha!»

Fomin ayağa kalkıp, gömleğinin belindeki palaskasını düzeltti.

Otoriter bir sesle, «Kimsin sen bakayım?» diye sordu.

Kapitone ceketli adam soluk soluğa, saçlarını düzeltti, omuzlarını oynatmaya çalıştı ve canının acısından kaşlarını çattı. Sırtına ağır bir cisimle, belki de bir tüfek dipçiğiyle vurulmuştu.

«Konuşmasını bilmez misin sen be? Dilini mi yuttun? Kim olduğunu sordum sana.»

«Bir Kızıl Ordu eri.»

«Hangi birlik?»

«12'nci Tahıl-Zoralım Alayı.»

Masanın başında oturan adamlardan biri, gülümseyerek, «A, bak bu güzel, işte!» dedi.

Fomin sorguya devam etti.

«Burada ne yapıyordunuz?»

«Şeyi savunacaktık... bizi şey için yolladılar...»

«Tabii! Kaç kişiydiniz köyde?»

«On dört.»

«Öbürleri nerede?»

Kızıl Ordu eri cevap vermedi; dudaklarını açmakta zorluk çekiyordu. Gırtlağından gurul gurul bir ses çıktı, ince bir kan şeridi ağzının sol kenarından çıkıp, çenesinden aşağı indi. Adam eliyle kanını sildi, avucuna baktı, bulaşan kanı pantolonunda temizledi.

Gargara yapar gibi bir sesle, «Şu senin domuzlar...» diyerek ağzındaki kanları yuttu. «Ciğerlerimi söktüler...»

Tıknaz yapılı bir Kazak masadan kalkıp, öbürlerine göz kırparak, alaylı alaylı, «Hiç korkma sen! Biz seni iyi ederiz!» dedi.

«Öbürleri nerede?» diye tekrar sordu Fomin.

«Yük arabalarıyla Yelenskaya'ya gittiler.»

«Sen nerelisin, bakayım? Memleketin neresi?»

Adam, içleri tutuşmuş gibi pırıldayan mavi gözleriyle Fomin'e baktı, yere kanlı bir tükürük attı ve duru, tınlayan bas sesiyle cevap verdi:

«Pskov Eyaleti.»

«Pskov, Moskova... senin gibilerini biliriz biz!» dedi Fomin hor görür gibi. «Başkalarının tahılını elinden almak için çok uzak yollardan gelmişsin, delikanlı! Pekâlâ, konuşma bitti artık! Şimdi biz seni ne yapalım, ha?»

«Beni bırakmalısınız.»

«Ne kadar da rahat söylüyorsun be, delikanlım! Ama belki de bırakırız seni, gidersin. Ne dersiniz, çocuklar?» Fomin bıyık altından gülerek, masada oturanlara döndü.

Onları dikkatle izleyen Gregor, güneşten yanmış, rüzgârdan, soğuktan kırışmış yüzlerde sessiz, anlamlı gülümsemeler gördü.

«İki ay bizim yanımızda askerlik yapar, ondan sonra bırakırız, gider evine, karısının yanına,» dedi adamlardan biri.

Fomin gülümsemesini boşu boşuna saklamaya çalışarak, «Bizim yanımızda askerliğe razı mısın, ha?»

diye sordu. «Sana bir at, bir eyer veririz, hem o keçe çizmeler yerine, akordeon konçlu, hakiki deriden çizmelerin de olur... Komutanlarınız sizi hiç de iyi donatmıyorlar canım. Şimdi şu ayağındakilere de çizme mi denir yani? Karlar erimeye başladı, dışarısı vıcık vıcık, sense keçe çizmelerle dolaşıyorsun! Bize katılır mısın?»

Kazaklardan biri, kaçık taklidi yaparak, yüksek perdeden, çocuklar gibi peltek peltek konuşarak, «Bir köylü o; hayatında ata binmemiştir!» dedi.

Kızıl Ordu eri susuyordu. Sırtını ocağa yaslamış, duruluğu ve parlaklığı artan gözleriyle çevresini seyrediyordu. Zaman zaman canının acısından kaşlarını çatıyor, soluk almakta güçlük çekince ağzını açıyordu.

«Bize katılacak mısın, katılmayacak mısın?» diye tekra sordu Fomin.

«Bizler kim miyiz?» Fomin kaşlarını kaldırdı, avucuyla bıyıklarını sıvazladı. «Bizler emekçi halkın savaşçılarıyız. Komiserlerle Komünistlere karşıyız, işte buyuz biz.»

«Demek sizsiniz onlar... Kim olabileceğinizi merak ediyordum ben de.» Tutsak er, kan bulaşmış dişlerini göstererek gülümsedi ve sevindirici bir haber almış gibi konuştu. Ama sesinde öyle bir eda vardı ki, odadakilerin hepsi ister istemez kulak kabarttı. «Demek halkın savaşçıları diyorsunuz kendinize? Vay be! Oysa bizim dilimizde sizler düpedüz haydutsunuz. Bir de size katılmamı istiyorsunuz, öyle mi? Oh ne âlâ, ince bir mizah duygusu var sizde.»

«Sen de biraz şakacısın, belli oluyor!» diyerek, gözlerini kıstı ve kısaca, sert bir sesle sordu Fomin:

«Komünist misin?»

«Yo, hayır. Partisizim ben.»

«Pek Partisize benzemiyorsun.»

«Yemin ederim ki, Partisizim.»

Fomin gırtlağını temizleyerek, masaya döndü.

«Çumakov, götür şunu!»

«Beni öldürmeye değmez. Buna sebep de yok,» dedi er sükûnetle.

Cevap olarak, tam bir sessizlik çöktü odaya. İngiliz malı deri ceket giymiş, iri yapılı, yakışıklı bir Kazak olan Çumakov, şimdiden seyrelmeye yüz tutmuş kumral saçlarını eliyle düzelterek, istemeye istemeye masadan kalktı.

Sıranın üstüne gelişigüzel atılmış kılıç yığınından kendisininkini çekip aldıktan sonra kılıcın ağzını başparmağıyla yoklarken, hiç sözünü sakınmak gereğini duymadan, «Yahu, bu işten bıktım artık ben,» dedi.

«Senin yapman gerekmez. Avludaki çocuklara söyleyiver,» diye akıl verdi ona Fomin.

Çumakov, tutsağı buz gibi bakışlarıyla baştan ayağa kadar süzdü: «Düş önüme bakayım, delikanlı!»

Kızıl Ordu eri sendeleyerek ocaktan uzaklaştı, kamburunu çıkardı ve düşemede keçe çizmelerinin ıslak izlerini bırakarak ağır ağır kapıya doğru yürüdü.

Çumakov tutsağın ardı sıra yürürken, sahte bir kızgınlıkla, «İçeri girmeden ayaklarını iyice silseydin ya! Odaya giriyor, döşemeyi kirletiyorsun... ne pis bir hayvansın sen be, kardeşim!» dedi.

«Söyle onlara, yan sokağa, yahut harman yerine götürsünler herifi. Evin yanında yapmayın sakın, yoksa ev sahipleri şikâyet eder!» diye Çumakov'un ardından seslendi Fomin.

Gelip, Gregor'un yanıbaşına oturdu, sordu: «Duruşmalarını kısa kesiyoruz, değil mi?»

Gregor gözlerini kaçırarak, «Evet,» diye cevap verdi.

Fomin içini çekti.

«Başka çare yok. Bu işlerin böyle olması gerek şimdi.» Daha başka bir şey söyleyecekti, ama koridordan gürültülü ayak sesleri duyuldu, birisi bağırdı, bir el silah patladı.

Fomin, «Ne bok yiyorlar orada!» dedi öfkeyle.

Masada oturan adamlardan biri ayağa fırladı, kapıyı bir tekmede açtı. «Neler oluyor?» diye karanlığa bağırdı.

Çumakov içeri girip çabuk çabuk anlattı:

«Pek kurnaz çıktı, namussuz! Üst basamaktan atladığı gibi kaçmaya başladı. Tepelemek için bir mermi yakmak zorunda kaldım. Çocuklar dışarda işini bitiriyorlar...»

«Söyle onlara herifi avludan çıkarsınlar, bir sokak arasına çeksinler.»

«Söyledim zaten, Yakov Yefimoviç.»

Oda bir an sessizliğe büründü. Sonra birisi, esnemesini tutmaya çalışarak, sordu: «Hava nasıl, Çumakov? Açıyor mu?»

«Bulutlu.»

«Yağmur yağarsa, kalan karları da götürür.»

«Yağmur yağmasını neden istiyorsun yahu?»

«Yağmur mağmur istediğim yok. Çamurlara batmaya hevesli değilim.»

Gregor karyolanın yanına gidip, kasketini aldı.

«Nereye gidiyorsun?» diye sordu Fomin.

«Biraz temiz hava almaya.»

Gregor merdiven başına çıktı. Ay, bulutların arasından donuk donuk parlıyordu. Geniş avlu, sundurmaların çatıları, kavakların çıplak tepeleri, bağlama kazıklarında velenseyle örtülü duran atlar, gece yarısının o yarı saydam, kumru mavisi ışığıyla aydınlanıyordu. Sekiden üç beş adım ötede, başı belli belirsiz ışıldayan erimiş kar sularından bir gölcüğün içinde, Kızıl Ordu eri yatıyordu. Üç Kazak, adamın üzerine eğilmişler, ona bir şey yapıyorlar, bir yandan da aralarında fısır fısır konuşuyorlardı.

İçlerinden biri, sinirli sinirli, «Hâlâ soluk alıyor, yahu!» dedi. «Ulan beceriksiz, öyle vurulur mu? Kafasını nişanla dedim sana, ah ulan domuz, ah!»

Gregor'u yakalayıp getirmiş olan boğuk sesli Kazak:

«Geberir şimdi! Bir kan kusar, sonra titretir kuyruğu! Şunun kafasını kaldırıverin ama! Ceketini çıkaramıyorum bir türlü. Saçından tutup kaldırın. Hah, şöyle! Şimdi öylece tutun.»

Gregor su şıpırtısı duydu. Tutsağın üzerine eğilenlerden biri doğruldu. Çömelmiş olan boğuk sesli Kazak, kapitone ceketi cesetten çekip alırken, homurdandı. Bir iki dakiak sonra konuştu:

«Benim elim hafitir, o yüzden hemencecik gebermedi. Bizim köyde, domuz keseceğimiz zaman... Kaldırın şunu be, yere bırakmayın! Hay, Allah kahretsin! Ha, diyordum ki, domuz boğazladığım zaman, bıçağı gırtlağına vurur, hayvanın ta ensesine kadar dayandırırdım, öyle olduğu halde hayvan kalkar, avluda yürürdü. Epeyce bir zaman öyle dolaşırdı! Dere gibi kanı akar, ama yine de can vermezdi. Demek, elim hafif benim. Pekâlâ, bırakın... Hâlâ soluk mu alıyor? Demeyin yahu! Oysa boynunu ikiye biçmiştim handiyse!»

Üçüncü adam, Kızıl Ordu erinin ceketini ileriye uzattığı kolunun üzerinde açarak, «Sol tarafını kana bulamışız,» dedi. «Ellerime bulaşıyor, vıcık vıcık! Pöf, bok!»

Boğuk sesli olanı, «Zamanla çıkar, makine yağı değil ya,» dedi ve tekrar çömeldi. «Zamanla kendiliğinden çıkar, ama sen istersen yıka yine de. Pek farketmez.»

Birinci Kazak, hoşnutsuz bir sesle sordu: «Şimdi ne yapacaksın; niyetin pantolonunu da almak mı?»

Boğuk ses çıkışırcasına cevap verdi: «Acelen varsa, ya da atların başına gitmek istiyorsan git, sen olmadan da işimizi görürüz. Böyle güzel malı ortada bırakacak değiliz ya.»

Gregor topuklarının üzerinde geri dönüp, eve girdi.

Fomin inceleyen bir bakışla onu süzdü çabucak ve ayağa kalktı.

«Gel öbür odaya geçelim de konuşalım; burada

çok gürültü patırtı var,» dedi.

Büyük, sıcacık oda fare ve ketentohumu kokuyordu. Haki subay gömleği giymiş ufak tefek bir adam karyolaya serilmiş, uyuyordu. Darmadağınık seyrek saçları irili ufaklı tavuk tüylerine bulanmıştı. Yanağını kılıfsız pis bir yastığa dayamış, öylece uyuyordu. Tavanda asılı lamba, adamın solgun, uzun zaman tıraş yüzü görmemiş suratını aydınlatıyordu.

Fomin onu uyandırarak, «Kalk bakalım, Kaparin,» dedi. «Misafirimiz var. Gregor Melehov, bizim eski bir dostumuz, eski bir bölük komutanıydı.»

Kaparin bacaklarını karyolanın kenarından sallandırdı, elleriyle gözlerini ovuşturdu ve kalktı. Hafifçe eğilerek, Gregor'un elini sıktı.

«Tanıştığımıza çok sevindim. Ben Kurmay Yüzbaşı Kaparin.»

Fomin, hatır sayar bir davranışla Gregor'un altına bir sandalye sürüp, kendisi bir sandığın üstüne oturdu. Tutsağın öldürülmesinin Gregor üzerinde can sıkıcı bir etki uyandırdığını yüzünden anlamış olacaktı ki, bundan söz açtı: «Tutsak aldıklarımızın hepsine bu kadar katı davrandığımızı sanma sakın. O herif, tahıl toplama birliklerinin bir üyesiydi. Bu gibilerini ise ellerini kollarını sallayarak gitsinler diye bırakmak olmaz, komiserleri de öyle... Ama öbürkülerinin canına kıymıyoruz. Dün üç tane milis yakalamıştık. Atlarını, eyerlerini, teçhizatlarını alıp, serbest bıraktık. Onları öldürmenin ne yararı olacak?»

Gregor susuyordu. Elleri dizlerinin üstünde, kendi düşüncelerine dalmışken, uyku arasından işitir gibi Fomin'in sesi geldi kulağına. «...İşte şimdilik böyle dövüşüyoruz,» diye devam etti Fomin. «Ama yine de, Kazakları ayaklandıracağımızı sanıyoruz. Sovyet iktidarı yaşayamaz. Bütün belirtiler, her yerde savaşın sürdüğünü gösteriyor. Her yanda ayaklanmalar oluyor. Sibirya'da, Ukrayna'da, hatta Petrograd'da bile. Bütün filo isyan etmiş hani şu kalede — neydi adı bakayım?»

«Kronştad,» diye yardım etti ona Kaparin.

Gregor başını kaldırdı, bomboş, adeta görmeyen gözlerle Fomin'e baktı ve bakışlarını Kaparin'e çevirdi.

Fomin sigara tabakasını uzattı: «Yak bir sigara. Evet, Petrograd ele geçirildi, şimdi Moskova'ya yaklaşıyorlar. Her yerde aynı hava. Bizim için de uyumanın sırası değil! Kazakları ayaklandırır, Sovyet rejimini temize havale ederiz, kadetler de bize destek olurlarsa, o zaman işimiz iş. Kadetlerin okumuş adamları hükümeti kurarlar, biz de onlara yardım ederiz.» Bir an sustu, sonra sordu: «Ne dersin, Melehov? Kadetler aşağıdan, Kara Deniz'den bastırırlar, biz de onlara katılırsak, Kızılların gerisinde ilk ayaklanan bizler olduğumuz için bizi baş tacı ederler, değil mi ama? Kaparin, tabii ederler, diyor. Mesela, 1918'de 28. Alayı kışkırtıp cepheden çekerek iki yıl Sovyet Hükümetine hizmet edişimi bana karşı kullanmazlar.»

«Demek senin maksadın buymuş! Aptalın tekisin, ama kurnazsın da!» diye aklından geçirdi Gregor ve elinde olmaksızın gülümsedi. Fomin onun cevabını bekliyordu. Besbelli onu derinden derine düşündüren bir meseleydi bu.

Gregor istemeye istemeye cevap verdi: «Bu uzun bir zaman alır.»

«Pek tabii, pek tabii,» diye istekle onayladı Fomin. «İlerde her şey daha iyi anlaşılacak. Ama şimdi harekete geçmeliyiz, Komünistleri arakadan vurmalıyız. Ne yapıp edip, rahat vermeyeceğiz onlara! Piyadelerini vagonlara doldurup bizi kovalayacaklarını sanıyorlar. Denesinler hele. Onların yardımına süvariler gönderilene kadar biz bütün bölgenin altını üstüne getiririz.»

Gregor tekrar düşünceli düşünceli ayaklarının ucuna baktı. Kaparin özür dileyerek karyolaya uzandı.

Belli belirsiz gülümseyerek, «Çok yorgun düştüm,»

dedi. «Öyle zorlu yürüyüşler yaptık, o kadar az uyuduk ki.»

«Bizim için de yatmanın vaktidir,» diyerek doğruldu Fomin ve ağır elini Gregor'un omuzuna koydu. «O gün Vyeşenskaya'da öğüdümü dinlemekle akıllılık ettin, Melehov. Saklanmasaydın eğer, işini bitirirlerdi. Şimdi Vyeşenskaya dışındaki kum tepelerinin üstünde yatıyor olacaktın; tırnakların çürümeye başlamıştı bile. Bak bunu ben söylüyorum sana, gerçektir. Ee, ne karar verdin bakalım? Söyle, sonra da gidip yatalım.»

«Ne söyleyeyim?»

«Bize katılıyor musun, katılmıyor musun? Hayatının sonuna kadar başkalarının evlerinde saklanamazsın.»

Gregor bu soruyu beklemekteydi. Şimdi kararını vermesi gerekiyordu: Ya o köy senin bu köy benim, yersiz yurtsuz, aç biilaç, evinde kaldığı kişilerden biri kendisini yetkililere ihbar edene kadar, memleket hasretiyle yana yana dolaşacak, ya siyasi şubeye gidip teslim olacak, ya da Fomin'e katılacaktı. Ve kararını verdi. O akşam ilk kez Fomin'in gözlerinin içine baktı ve dudakları bir gülümsemeyle kıvrılarak konuştu: «Benim durumumun da hani şu masal kahramanlarının durumundan pek farkı yok: Sola gidersen atını kaybedeceksin, sağa gidersen canını. Benim önümde üç yol var, ama hiçbiri de işime gelmiyor...»

«Sen seçimini masala bakmadan yap. Masalı sonra anlatırız.»

«Gidecek hiçbir yerim yok, onun için seçimi çoktan yaptım zaten.»

«Yani?»

«Senin çetene katılıyorum.»

Fomin canı sıkılmış gibi kaşlarını çatıp, bıyığını dişledi.

«Bırak şu lafı! Neden çete diyorsun buna? Komünistler böyle diyorlar bize, ama bu kelime senin ağzına yakışmıyor. Bizler sadece, rejime karşı ayaklanan askerleriz. Ötesi, berisi yok!»

Fomin'in canının sıkkınlığı bir an sürdü. Gregor'un verdiği karara sevindiği belliydi ve bunu saklayamıyordu. Ellerini ovuşturarak, «Saflarımıza bir rütbeli daha katıldı! Duyuyor musun, Kurmay Yüzbaşı? Sana bir takım veririz, Melehov, yok eğer takıma komuta etmek istemezsen, Kaparin'le kurmay heyetine katılırsın. Sana kendi atımı veririm. Benim bir atım daha var.»

XII

Sabaha karşı hava azıcık dona çekti. Su birikintilerini kumru mavisi incecik bir buz örttü. Kar sertleşmiş, kıtır kıtır olmuştu. Taneli kardan örtü üzerinde at toynaklarının bıraktığı yuvarlak izler hemen dağılıveriyor, bir gün önceki yumuşak havanın karları erittiği yerlerde ise, geçen yıldan kalma ölü otları barındıran kardan arınmış toprak parçaları üzerinde hemen hemen hiç iz bırakmayan toynaklar güm güm ötüyordu.

Fomin'in çetesi köyün çıkışında kol düzeni aldı. Yolun çok ötelerinde, öncü keşif mangasının altı atlısı arada sırada görünüyodu. Atını sürüp Gregor'un yanına gelen Fomin gülümseyerek, «İşte benim ordu!» dedi. «Böyle yiğitlerle şeytanın kendisini bile tepeleriz be!»

Gregor yürüyüş koluna bir göz gezdirdi ve acı acı düşündü: «Eğer sen ve senin şu ordun, Budyoni ordusunda komuta ettiğim süvari bölüğüne çatacak olsaydınız, yarım saat içinde topunuzu kemik yığını haline getirirdik!»

Fomin kırbacının ucuyla işaret ederek sordu: «Nasıllar sence?»

«Tutsakları öldürmede fena değiller, ölü soymalarına da diyecek yok, ama dövüşte ne gösterirler bilemem,» diye cevap verdi Gregor kuru bir sesle.

Fomin eyerinin üstünde sırtını rüzgâra dönerek bir sigara yakıp, «Onları dövüşte görmek fırsatını da bulacaksın,» dedi. «Askerlerimin çoğu muvazzaf hizmetten gelmedir, seni utandırmazlar.»

Altışar atın çektiği, mühimmat yüklü bir araba yürüyüş kolunun ortasına alındı. Fomin dörtnala kolun başına gitti ve yürüyüş emrini verdi. Bayırda atını sürüp tekrar Gregor'un yanına gelerek sordu: «Ee, nasıl benim at? Hoşuna gitti mi?»

«İyi bir at.»

Bir süre hiç konuşmadan, üzengi temasında at sürdüler, derken, Gregor sordu: «Tatarski'den geçmeyi düşünüyor musun?»

«Sizinkileri görmek mi istiyorsun?»

«Bir uğramak isterim.»

«Geçebiliriz. Şimdilik, Çir üzerine yürüyüp, oradaki Kazakları azıcık silkelemeği düşünüyorum.»

Ne var ki, Kazakların pek de «silkelenmeye» niyetleri yoktu. Çeteyle birlikte geçirdiği ilk birkaç gün içinde Gregor'un aklı buna iyice yattı. Bir köyü ya da nahiye merkezini işgal ettiklerinde Fomin halk toplantısı düzenlenmesini emrederdi. Genellikle konuşmayı Fomin yapar, ama bazen onun yerini Kaparin alırdı. Kazakları silaha davranmaya davet ederler, Sovyet rejiminin tahıl üreticilerine yüklediği «ağır yükler»den ya da «Sovyet Hükümeti alaşağı edilmediği takdirde mutlaka başa gelecek korkunç felaketler»den söz ederlerdi. Fomin, Kaparin'e oranla daha bozuk bir gramerle, daha düşük cümlelerle, ama daha coşkun ve Kazakların daha anlayacağı bir dille konuşuyordu. Konuşmalarını genellikle basmakalıp, ezberlenmiş cümleciklerle bitirirdi: «Bugünden itibaren sizleri tahıl zoralımından kurtarıyoruz. Toplama merkezlerine bundan böyle tahıl göndermeyiniz. Komünist açgözlüleri beslemeye bir son vermenin zamanı geldi. Tahılınızı yiye yiye göbekleri yağ bağladı, ama bundan sonra başkalarının rızkıyla karın doyuramayacaklar. Siz-

ler özgür insanlarsınız. Silahlanın ve bizim rejimimizi destekleyin. Yaşasın Kazaklar!»

Kazaklar asık suratla yere bakarlar, konuşmazlardı; ama kadınlar dillerine gem vurmazlardı. Kadınların sık safları arasından alaylı sorular, bağırışlar yükselirdi:

«Rejiminize diyecek yok da, siz bize sabun mabun getirdiniz mi bari?»

«Hükümetinizi nerde saklıyorsunuz, heybelerinizde mi?»

«Ya siz kimin tahılıyla karın doyuruyorsunuz?»

«Bana kalırsa, bir dakikaya kalmaz, avuç açıp avlu avlu dolaşmaya başlarsınız siz, öyle değil mi?»

«Kılıçları da var! İzin almadan tavukların kafalarını kesmeye başlar şimdi bunlar!»

«Tahılımızı göndermememizi söylüyorsunuz bize, iyi de, söylemesi kolay. Ama siz bugün varsınız, yarın yoksunuz. Cezasını biz çekerken, sizleri zağarla arasak bulamayız sonra.»

«Kocalarımızı vermeyeceğiz size. Kendi kavganızı kendiniz yapın!»

Kadınlar o korkunç inatçılıklarıyla daha pek çok atıp tutarlardı, savaş yılları içinde yılgınlık getirmişlerdi çünkü; yeni bir savaştan korkuyor, dehşetin doğurduğu bir dirençle kocalarına sarılıyorlardı.

Fomin onların abuk sabuk bağırışlarını umursamazlıkla dinlerdi. Onların kaç paralık değerleri olduğunu bilirdi. Sesler kesilinceye kadar bekler, sonra Kazaklara dönerdi. O zaman Kazaklar kısa ve aklı başında cevaplar verirlerdi: «Bizi zorlama, Fomin Yoldaş; savaştan gına getirdik.»

«Ağzımızın tadını aldık, 1919 ayaklanmasında.»

«Ayaklanmamız için bir neden yok ortada, bir anlamı da yok. Şimdilik ayaklanmaya ihtiyaç duymuyoruz.»

«Şimdi ekin ekme zamanıdır, dövüşmenin değil.»

Bir gün kalabalığın gerilerinden birisi bağırdı:

«Şimdi tatlı tatlı dil döküyorsunuz! Ya 1919'da gerçekten ayaklandığımız vakit neredeydiniz? Aklın başına biraz geç gelmiş senin, Fomin!»

Gregor, Fomin'in suratının değiştiğini farketti, ama kendini tutup cevap vermedi Fomin.

İlk hafta boyunca, toplantılarda Kazakların itirazlarını, onun hareketini desteklemek istemeyişlerini Fomin gayet sakin dinledi; kadınların bağırıp çağırmaları, lanet yağdırmaları bile soğukkanlılığını kaybettirmedi ona. Bıyık altından gülümseyip, küstahça, «Pekâlâ, icaplarına bakarız!» diyordu. Ama Kazak halkının büyük çoğunluğunun kendisine hiç de yakınlık duymadığını iyice aklı kestikten sonra, toplantılarda söz alanlara karşı davranışları tamamile değişti. Artık konuşmalarını atından inmeden yapıyor, inandırmaya çalışmaktan çok gözdağı veriyordu. Ne var ki, sonuç hep aynıydı: desteklerine bel bağlamış olduğu Kazaklar onu ses çıkarmadan dinliyor, yine sessizce dağılıyorlardı.

Köylerden birinde, Fomin konuştuktan sonra dul bir Kazak kadını ona cevap olarak bir konuşma yaptı. İri kemikli, etli butlu, dev yapılı dulun sesi de erkek sesi gibi çıkıyor ve konuşurken elini kolunu erkek gibi sert hareketlerle sallıyordu. Çiçekbozuğu ablak yüzünde öfkeli bir kararlılık okunuyor, kalın, somurtkan dudakları sürekli olarak aşağılayıcı bir sırıtışla kıvrılıyordu. Kıpkırmızı, şiş elini eyerinde taş gibi oturan Fomin'e uzatarak, iğneleyici kelimelerini adeta tükürürcesine çıkarıyordu ağzından:

«Ne demeye dert açıyorsun başımıza sen? Kazaklarımızı ardına takıp nereye sürüklemek istiyorsun, hangi çukura? Bu Allahın belası savaşta onca kadınımızın dul kaldığı yetmedi mi? Çocuklarımızın babasız kaldığı yetmedi mi? Başımıza yeni belalar mı çıkaracaksın? Rubejni köyünden gelip de çar kurtarıcılığına sıvanan şu adama bakın hele! Sen hele kendi evini bir düzene sok önce, kendini perişanlıktan kurtar da on-

dan sonra nasıl yaşayacağımızı, hangi rejimi seçeceğimizi öğretmeye kalkış. Çünkü evinde kendi karın öküzün yanına kendini koşup çift sürmekten kurtulamıyor daha, hepimiz çok iyi biliyoruz bunu! Ama sen bıyık burup, at sırtında dolaşıyor, milleti birbirine düşürüyorsun. Oysa rüzgâr destek olmasa kendi evin çoktan yıkılıp giderdi. Sevsinler akıl hocasını. Ne susuyorsun öyle, dut yemiş bülbül gibi? Yalan mı dediklerim?»

Kalabalığın arasında hafif bir gülüşme oldu. Gülüşme bir esinti gibi gelip geçti. Fomin'in eyer kaşına dayalı duran sol elinin parmakları, dizginler üzerinde ağır ağır kasılıp, gevşiyordu; öfkesini bastırmak için harcadığı çabadan suratı kararmıştı. Ama sessizliğini koruyor, bu tatsız durumdan onurunu koruyarak kurtulmanın yolunu düşünüyordu.

Artık iyiden iyiye gemi azıya alan kadın, «Ya şu desteklememizi istediğin senin hükümetin neyin nesiymiş bakalım?» diye var gücüyle sürdürdü konuşmasını.

Ellerini kalçalarına dayayıp dirseklerini yana açarak, koca kıçını sallaya sallaya ağır adımlarla Fomin'e doğru yürüdü. Ahali, gülümsemelerini saklayıp, gülen gözlerini yere indirerek ona yol açtı. Birbirlerini itip kakarak, dans için yer açar gibi halka meydana getirdiler.

Kadın o derinden gelen kalın sesiyle, «Sizler gittikten sonra o hükümetiniz bir dakika bile yaşamaz sizin,» dedi. «Hükümetiniz de sizin peşinizden pılısını pırtısını toplar, hiçbir yerde de bir saatten fazla sürmez. 'Bugün at üstünde, yarın karın üstü çamurun içinde,' haliniz budur sizin işte, hükümetiniz de böyle.»

Fomin atının böğürlerini topuklayıp, hayvanı kalabalığın üstüne sürdü. Ahali dört bir yana kaçıştı. Büyük halkanın tam ortasında bir başına kadın kaldı sadece. Çok görmüş geçirmiş biri olduğundan, atın gerilmiş dudaklarının meydana çıkardığı dişlerine, Fo-

min'in öfkeden bembeyaz kesilmiş suratına kılı kıpırdamadan bakıyordu.

Fomin atını kadının üzerine sürüp, kırbacını başının üstüne kaldırdı.

«Tut dilini ulan benekli akbaba! Fitne mi çıkarmaya kalkışıyorsun burada?»

Gepgergin dizginlerin, dişlerini meydana çıkararak yukarıda tuttuğu atın ağzı, korkusuz kadının tam başının üstünde durdu. Açık yeşil bir köpük parçası gem demirinden uçup, kadının kara başörtüsüne düştü, oradan da yanağına bulaştı. Kadının köpüğü eliyle sıyırıp atarak, bir adım geri çekildi.

Testekerlek açılmış, deli deli parlayan gözlerini Fomin'e dikerek, «Demek sen konuşacaksın, biz konuşmayacağız,» diye haykırdı.

Fomin vurmadı ona. Kırbacını sallayarak kükredi:

«Ulan Bolşevik boku! Senin o sersem kafanı kırbaçlaya kırbaçlaya aklını başına getiririm ben! Kendi etekliğinle bağlatır, harbiyle dövdürürüm seni. O vakit şıp diye aklın başına gelir!»

Dul kadın birkaç adım daha geri çekildi ve hiç beklenmedik bir biçimde arkasını Fomin'e dönerek yere kadar eğilip, etekliğinin art kenarını yukarı kaldırdı.

«Sen hiç ömründe böylesini gördün mü, Somun Pehlivanı?» diye bağırdıktan sonra hayret edilecek bir çeviklikle doğrulup tekrar Fomin'e doğru döndü. «Beni mi? Beni mi kırbaçlatacaksın? Senin daha ağzın süt kokuyor!»

Fomin öfkeyle bir tükürük atıp, geri basan atını dizgin yardımıyla yerinde tuttu.

«Kapat ulan çeneni, dölsüz kısrak! Ulan et torbası seni,» diye bağırıp, boş yere ciddi görünmeye çalışarak atını çark ettirdi.

Kalabalığın arasından kıkır kıkır gülmeler duyuldu. Fomin'in adamlarından biri, komutanının kırılan

onurunu kurtarmak için tüfeğinin dipçiğini savurarak kadına doğru koştu. Ne var ki, ondan bir iki baş daha yüksek, çam yarması gibi bir Kazak kendi geniş omuzlarını kadına siper ederek sakin, ama hiç de hayra alâmet olmayan bir sesle konuştu:

«Sakın ha!»

Köylülerden üç kişi daha çabucak yetişip, dulu geriye çektiler. İçlerinden biri, öfkeden saçları diken diken olmuş bir delikanlı, Fomin'in adamına tıslar gibi, «Kime kaldırıyorsun o dipçiği sen bakayım?» dedi. «Kadına vurmak kolay geliyor! Sen git de yiğitliğini savaş alanlarında göster, yoksa arka avluda herkes babayiğit kesilir!»

Fomin atını adeta ile sürüp çitin yanına vardı, sonra üzengileri üzerinde dikildi.

Yavaş yavaş dağılmaya başlayan kalabalığa seslenerek, «Kazaklar, iyice düşünün!» diye bağırdı. «Şimdilik sizden iyilikle bir şey istedik, ama bir hafta sonra geri döneceğiz, o vakit başka türlü konuşuruz!»

Her nedense tavrı değişmiş, neşesi yerine gelmişti; yerinde kıpır kıpır kıpırdayan hayvanını zaptederken, gülerek seslendi: «Bizler korkak değiliz! Bizim gözümüzü kadınların—» (Bunun ardından kitaba girmez bir sürü laf sıraladı). «Biz nelerini gördük, nelerini; çopurunu da gördük, mopurunu da. Geri döneceğiz yine, o zaman eğer içinizden hiçbir gönüllü çıkıp da birliğimize katılmayacak olursa, bütün genç Kazakları zorla asker yapacağız. Anladınız mı? Sizlerle gönül eğlendirecek vaktimiz yok!»

Bir an duraksayan kalabalıktan gülüşmeler, hararetli konuşmalar duyuldu. Fomin, hâlâ gülümseyerek, komut verdi:

«At başına!»

Gülmemek için kendini tutmaktan mosmor kesilen Gregor atını sürüp takımının başına gitti.

Fomin'in birliği balçık yolda bata çıka sırtı aştı ve konuksevmez köy gözden kayboldu. Ne var ki, Gregor

hâlâ zaman zaman gülümsüyor, bir yandan da düşünüyordu: «İyi ki biz Kazaklar şakalaşmayı seven insanlarız. Üzüntüden çok neşe dolduruyor hayatımızı. Tanrım, eğer hayat baştan sona hep ciddi olaydı, çoktan asardım kendimi.» Bu keyifli ruh halini uzun zaman korudu Gregor ve ancak mola verdikleri zaman, Kazakları ayaklandırmayı başaramayacaklarını, Fomin'in bütün tasarılarının felaketle sonuçlanmaya mahkûm olduğunu acı acı, kara kara düşündü.

XIII

İlkbahar yaklaşıyordu. Güneş artık daha bir ısıtıyordu. Tepelerin güneye bakan yamaçlarında karlar eriyor ve öğle vakitleri, geçen yıldan kalan otlarla pas rengine bürünmüş topraktan, leylak rengi saydam bir buğu yükseliyordu. Güneş alan yerlerde, tepeciklerin üstünde, kumlu toprağa yarı gömülü kayaların altından idrisotunun duru yeşil, yeni yetme körpecik sapları fışkırıyordu. Sürülü toprak meydana çıkmıştı. Ekin kargaları ıssız kış yollarından harman yerlerine, eriyen kar sularıyla kaplı kış ekimi yapılmış tarlalara göçüyordu. Yarlarda, kuytularda, yüzeyine kadar ıpıslak karlar mavi mavi duruyordu; böyle karlı yerlerden hâlâ sert, buz gibi bir soğuk geliyordu. Ama sel yataklarında, göze görünmeyen ilkbahar dereciklerı karların altında çoktan şırıldamaya başlamıştı bile, çay kenarlarında ise, kavakların dalları belli belirsiz, körpe bir ilkbahar yeşiline dönüyordu:

Çalışma mevsimi yaklaşıyor, günler geçtikçe Fomin'in çetesi de durmadan eriyordu. Geceyi geçirmek için her konaklayışlarında iki üç kişi ortadan kayboluyordu; bir sabah ise neredeyse yarım takım adam kayıplara karıştı. Sekiz kişi atlarını, teçhizatlarını alıp, teslim olmak üzere Vyeşenskaya'ya gitmişlerdi. Tarlaların sürülme, tohumların atılma zamanıydı. Toprak, Kazakları çekiyor, işe çağırıyor ve mücadelenin

boşuna olduğuna kanaat getiren Fomin'in adamlarından birçoğu çeteden gizlice kaçıp köylerine dönüyorlardı. Geriye sadece, dönebilecek hiçbir yerleri olmayan, Sovyet Hükümetine karşı işledikleri suçlar bağışlanma umudu bırakmayacak kadar büyük olan azılılar kalıyordu.

Nisanın ilk günlerine gelindiğinde Fomin'in komutası altında topu topu seksen altı kılıç kalmıştı. Gregor hâlâ çeteden ayrılmamıştı. Evine dönecek cesareti bulamıyordu kendinde. Fomin'in davayı kaybettiğine, er geç çetenin dağılacağına kesinlikle inanıyordu. Kızıl Ordunun düzenli süvari birliklerinden herhangi biriyle girişilecek ilk ciddi çatışmada, son nefere kadar kırılacaklarını biliyordu. Ama yine de, bir yolunu bulup yaza kadar dayanabilirlerse diye gizli bir umutla Fomin'in yanından ayrılmıyordu; o zaman, birlikteki en yavuz atlardan ikisini ayırıp geceleyin dörtnala Tatarski'ye, oradan da, Aksinya'yı alıp güneye gidecekti. Don bozkırı engindi, uçsuz bucaksızdı; ıssız yollarla doluydu; yazın bütün yollar açık olurdu, her yerde barınak bulmak kolaylaşırdı. Atları bir yerde bırakıp, Aksinya'yla birlikte yaya olarak Kuban'a, memleketlerinden çok uzaklara, Kafkasların eteklerine gitmeyi ve orada dertsiz, tasasız yaşamayı kuruyordu. Ona öyle geliyordu ki, bundan başka hiçbir çare yoktu.

Kaperin'in öğüdü üzerine Fomin, buzlar çözülmeden Don'un sol yakasına geçmeye karar verdi. Birçok ormanların bulunduğu Koper Bölgesinde, gerektiğinde izlenmekten kurtulabileceğini umuyordu.

Çete Don'u, Ribni köyünün üst başından geçti. Akıntının güçlü olduğu yerlerde buzlar parçalanıp sürüklenmişti bile. Parlak nisan güneşi altında su, gümüşten pullarla kaplıymışcasına ışıldıyordu; ama kışın üzerinden gidilip gelinerek basılan karların buz yüzeyinin üstünde elli altmış santim kalınlığa ulaştığı yerlerde Don hâlâ kaskatı duruyordu. Dalları hasır

gibi örüp kıyıda kırılmış olan buzların üzerine serdiler, atları yedekte birer birer geçirerek hepsi karşı kıyıya attılar kapağı ve ileriye bir keşif kolu çıkardıktan sonra Yelenskaya Nahiyesi yönünde yola koyuldular.

Ertesi gün Gregor Tatarski'li bir hemşerisine rast geldi. Tek gözlü ihtiyar adam Griyaznovski'deki akrabalarına giderken, köye az bir şey kala çeteyle karşılaşmıştı. Gregor adamı kenara çekip sordu: «Çocuklarım sağ mı, sağlıklı mı, dede?»

«Allah bağışlasın, Gregor Panteleyeviç, sağ ve sağlıklıdırlar.»

«Senden büyük bir ricada bulunacağım, dede. Çocuklarımla, bacım Yevdokya Panteleyevna'ya benden kucak dolusu selam götür, Prohor Zikov'a da selamlarımı ilet, Aksinya Astakova'ya beni yakında beklemesini söyle. Yalnız başka hiç kimseye beni gördüğünden söz etme, olmaz mı?»

«Dediğin gibi yaparım, oğul; yaparım. Sen hiç korkma, hepsini senin istediğin gibi, bir bir anlatırım.»

«Köyden ne haberler var?»

«Hiçbir şey; her şey eskisi gibi.»

«Koşevoy hâlâ başkan mı?»

«Evet, başkan.»

«Aileme bir kötülüğü dokunmuyor ya?»

«Hiç böyle bir şey çalınmadı kulağıma, demek ki, dokunmuyor. Hem neden dokunsun? Senin yerine onlar hesap verecek değiller ya.»

«Köyde benim hakkımda ne diyorlar?»

İhtiyar burnunu sümkürdü, kırmızı yağlığıyla uzun uzadıya sakalını ve bıyığını sildi, sonra kaçamak bir cevap verdi: «Tanrı bilir... Kimin aklına ne gelirse işte, her şey diyorlar. Sovyet Hükümetiyle aranı düzeltecek misin sen yakında?»

Ne cevap verebilirdi Gregor? Birliğin ardından gitmek için huysuzlanan atını zaptederken, gülümseyerek, «Bilmiyorum, dede,» dedi. «Şimdilik hiçbir şey diyemem.»

«Nasıl olur? Biz Çerkeslerle dövüştük, Türklerle dövüştük, hepsinin sonunda yine barış oldu. Oysa sizler, sizler hepiniz kendi halkımızdansınız, ama yine de birbirinizle anlaşamıyorsunuz... İyi değil bu, Gregor Panteleyeviç; namusum hakkı için, iyi değil bu! Yüce Tanrının rahmeti de yücedir ve O her bir şeyi görür, sizlerin bu yaptıklarınızı bağışlamayacaktır, bu sözümü unutma. Sorarım sana, Rusların, iman sahiplerinin böyle kendi aralarında dövüşüp durmaları, dövüşü hep sürdürmeleri mümkün müdür? Şöyle bir çatışıp bıraksaydınız neyse, ama bu dördüncü yıl oluyor ki, birbirinizin boğazından çekmediniz ellerinizi. Benim bunak kafama göre, artık sona ermelidir bu!»

Gregor ihtiyara veda edip, birliğe yetişmek üzere dörtnala sürdü atını. İhtiyar, değneğine dayanmış duruyor, kol yeniyle boş göz çukurunu siliyordu. Gençlerinki kadar keskin sağlam tek gözüyle Gregor'un ardından bakıp, onun at sırtındaki oturuşunu hayranlıkla seyrederek, kendi kendine mırıldandı:

«Yaman Kazak! At binişiyle, her şeyiyle yaman, ne çare ki, hayırsız. Doğru yoldan çıkmış. Aslında ona Çerkeslerle dövüşmek yaraşırdı, oysa onun yaptığına bak hele! Hükümetle ne alıp veremedikleri var sanki bunların? Ne geçiriyor bunlar, bu genç Kazaklar kafalarından? Grişa'dan bir şey beklememeli boşuna; onun bütün soyu sopu böyle hayırsızdı zaten. Ölmüş babası, Panteley de aynı hamurdan yoğrulmuştu, dedesi Prokofi hele, aklıma geliyor da... O da bir başka yaban elmasıydı, hiç adamı olamadı. Peki öbür Kazaklar ne düşünüyorlarmış... Tanrı günahlarımı affetsin, hiç aklım ermiyor.»

Artık, Fomin bir köye girdiği zaman halk toplantısı yaptırmıyordu. Propaganda yöntemlerinden bir sonuç alamadıklarını tecrübeler göstermişti ona. Bir-

liğine yeni askerler kaydetmek şöyle dursun, elindeki adamları tutabilmek başlı başına bir sorun olmuştu onun için. Asık suratlı, az konuşan biri oldu çıktı Fomin, çok geçmeden de avunmayı votkada aramaya başladı. Ne zaman bir köyde geceleseler, içki âlemleri yapılıyordu. Atamanlarına ayak uyduran askerleri de içiyorlardı. Disiplin bozuluyordu. Çapulculuk olayları daha arttı. Çetenin yaklaştığı her yerde kaçıp saklanan Sovyet memurlarının evleri soyuluyor, at sırtında götürülebilecek ne varsa alınıyordu. Askerlerin çoğunun eyer çantaları tıka basa dolmuştu. Bir gün Gregor, kendi takımındaki askerlerden birinin bir portatif dikiş makinesi taşıdığını gördü. Adam dizginleri eyer kaşına takmış, dikiş makinesini sağ kolunun altına almıştı. Gregor askere ganimetini bıraktırıncaya kadar akla karayı seçti, sonunda kırbacını kullanmak zorunda kaldı. O akşam Fomin'le sert bir biçimde konuştu Gregor. Odada ikisi yalnız başlarınaydılar. Fomin, içkiden yüzü pufla gibi şişmiş, masada oturuyor, Gregor ise geniş adımlarla bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

«Otur da, gözümün önünde öyle fırt fırt dolaşma,» dedi Fomin öfkeli bir tavırla.

Onun lafına kulak asmayan Gregor, ufacık odayı hiç yorulmadan adımlamaya devam etti, en sonunda söze başladı: «Artık sabrım tükendi, Fomin! Çapuculuğa ve sarhoşluğa bir son ver.»

«Sen bu sabah sol tarafından mı kalktın, nedir?»

«Daha hâlâ bırakmıyor şakayı... Yahu halk bizden kötü kötü laf etmeye başladı.»

Fomin isteksizce, «Sen de benim kadar biliyorsun ki, çocuklara bir şey yapamam,» dedi.

«Bir şey yapmayı hiç denemiyorsun ki!»

«Ee, bana akıl hocalığı etme. Halka gelince, üzülmeye değmez onlar zaten. Biz o domuzlar için acı çekiyoruz, onlarsa — ben bundan sonra kendime bakacağım, işte o kadar.»

«Sen kendine bile pek de iyi bakmıyorsun! Şu hiç bitip tükenmek bilmeyen içkiciliğin yüzünden bir parça düşünecek zaman bulamıyorsun. Son dört gündür bir an bile ayık kalmadın, üstelik geri kalanların tümü de içiyor. Karakol nöbetine çıktıklarında bile içiyorlar, hem de geceleri üstelik. İstediğin nedir senin? Köyün birinde bizi sarhoş bastırıp topumuzu kılıçtan geçirmelerini mi istiyorsun?»

«Bundan kurtulabileceğimizi mi sanıyorsun?» diye sırıttı Fomin. «Ölümden öte köy yok. Su testisi su yolunda kırılır. Biliyor musun bunu?»

«Öyleyse yarından tezi yok, varalım Vyeşenskaya'ya ellerimizi kaldıralım yukarıya: 'Alın bakalım, teslim oluyoruz!'»

«Yok, daha bir süre hayatın tadını çıkaracağız...»

Gregor bacaklarını iki yana açarak, masanın tam karşısında dikildi. Sakin bir sesle, «Eğer birliği düzene sokmaz, şu çapulculuğa ve ayyaşlığa bir son verdirmezsen ben çekip gider, adamların yarısını da birlikte götürürüm,» dedi .

«Dene bakalım!» dedi Fomin tehdit edici bir tonla.

«Denemeye bile pek hacet kalmayacaktır!»

«Beni, beni tehdide kalkışma!» diyerek elini tabancasının kılıfına attı Fomin.

Bembeyaz kesilen Gregor, kılıcını kınından yarıya kadar sıyırıp, bir solukta: «Sakın tabancana davranayım deme, masanın üstünden ben senin işini daha çabuk bitiririm ha!» dedi.

Fomin ellerini masanın üstüne koyarak gülümsedi. «Ne diye başımın etini yiyorsun yahu? Zaten başım çatlıyorken, bir de sen gelmiş saçma sapan laflar ederek! Sok kılıcını kınına hadi. Yani seninle şaka da mı yapamayacağız? Amma da ciddi be! On altısında kız gibi...»

«Ne istediğimi söyledim sana, ona göre işte, bunu kafana sok, bir daha da çıkarma! Herkes seninle aynı kafada değil.»

«Bunu biliyorum.»

«Bil de unutma! Yarın bütün çantaların boşaltılması için emir vereceksin! Biz süvari birliğiyiz, at kervanı değil. Bunu kafalarına iyice sok onların! Bir de kendilerine halkın savaşçıları adını veriyorlar! Dağ gibi çapul malı yüklenmişler, köy köy dolaşıp eski çerçiler gibi ticaret yapıyorlar! Utancımdan midem bulanıyor! Hangi akla hizmet edip katıldım size?» Hiddetinden bembeyaz kesilen, gözü dönen Gregor bir tükürük atıp, yüzünü pencereye döndü.

Fomin bir kahkaha patlatarak, «Bir süvari kuvveti tarafından daha bir kere bile ciddi biçimde sıkıştırılmış değiliz,» dedi. «Karnını tıka basa doldurmuş bir kurt atlılar tarafından kovalandığı vakit, bir yandan kaçarken, bir yandan da bütün yediklerini kusar. Biz de eğer ciddi bir takibe uğrasaydık, benim çapkınlar da neleri var neleri yoksa hepsini bırakırlardı. Pekâlâ, Melehov, sinirlenme sen, ben çaresine bakarım. Mesele şu: biraz şevkim kırıldı da, ondan dizginleri azıcık gevşettim. Ama toparlarım ben dizginleri! Birliği ikiye bölemeyiz, anca beraber kanca beraber.»

Konuşmalarının sonunu getiremediler: ev sahibesi, dumanı tüten bir kâse lahana çorbasıyla odaya girdi, onun ardından da Çumakov ile bir sürü Kazak doluştu.

Ama konuşma etkisini göstermişti. Ertesi sabah Fomin bütün çantaların boşaltılmasını emretti ve emrinin yerine getirilmesine bizzat nezaret etti. Çantaların muayenesi sırasında, çapulculuğa en düşkün olanlardan biri karşı koymaya kalkışıp, ganimetini vermek istemeyince, Fomin adamı asker sırasının içinde, olduğu yerde vurdu öldürdü.

Ayağıyla cesedi iterek, «Defedin şu leşi!» dedi serinkanlılıkla. Askerlerinin üzerinde gözlerini dolaştırırken sesini yükseltti: «Bu çapulculuğunuzdan gına getirdik artık ulan, piç oğlu piçler! Sovyet rejimine karşı bunun için ayaklandırmadım ben sizleri. Ölü

bir düşmanın her şeyini soyabilirsiniz, mideniz kaldırırsa çakşırını bile. Ama ailelere dokunayım demeyin. Kadınlarla savaşmıyoruz biz. İçinizden kim sözümden çıkacak olursa, bu bokun gördüğü davranışı görecektir benden!»

Asker saflarında bir ınırıltı yükselip, kesildi.

Düzen geri gelmişe benziyordu. Çete iki, üç gün Don'un sol yakasında dolaşıp, ufak yerel savunma kuvvetleriyle çatışmalara girerek onları imha etti.

Şumilinskaya Nahiyesine vardıklarında, Kaparin, yürüyüşe devam edip Voronej Eyaleti topraklarına girmelerini önerdi. Yakın zaman önce Sovyet rejimine başkaldırmış olan ora ahalisinden geniş çapta destek göreceklerine hiç kuşku bulunmadığını ileri sürüyordu. Ama Fomin bu planı Kazaklara bildirince, hepsi bir ağızdan itiraz sesi yükselttiler: «Kendi bölgemizden çıkmayız.» Çete içinde toplantılar yapıldı. Kararı ister istemez değiştirdiler. Kazanskaya Nahiyesinden beri peşlerini bir an bile bırakmayan süvari kuvvetiyle çatışmaya girmemek için dört gün, sürekli olarak batıya doğru çekildiler.

İzlerini kaybettirmeleri zordu, çünkü her yerde tarlalar bahar ekimine hazırlanıyordu, hatta bozkırın en ücra köşelerinde bile çalışıyordu millet. Çete geri çekilme yürüyüşünü ilkbahar gecelerinin aydınlığında yapıyordu, ama sabahları atlarına yem yedirmek için daha mola vermelerine fırsat kalmadan, düşmanın atlı bir keşif kolu yakınlarında beliriveriyor, bir hafif makineli takırdamaya başlıyor, Fomin'in askerleri de aceleyle atlarının başlıklarını vuruyordu. Vyeşenskaya Nahiyesinin Melnikov köyü yakınlarında Fomin akıllıca bir manevrayla düşmanı atlatıp, takipten kurtulmayı başardı. Kendi keşif kollarının getirdiği raporlardan, Kızıl süvarilere, Bukanovskaya Nahiyesi yerlilerinden akıllı ve azimli bir Kazağın komuta ettiğini öğrenmişti; ayrıca bir süvari kuvvetinin sayıca kendi çetesinin iki misli olduğunu, altı tane ha-

fif makineli tüfekleriyle, uzun yürüyüşlerle yıpranmamış dipdiri yedek atları bulunduğunu da biliyordu. Bütün bu şartlar, askerleriyle atlarını dinlendirebilmek için, çatışmadan kaçınmayı gerekli kılıyordu. Ondan sonra, bir fırsatını yakalayıp, Kızıl süvarileri açık bir çatışmada değil de, ani bir baskınla dağıtarak bu ısrarlı takipten kurtulmaları gerekecekti. Böylelikle, düşmandan hafif makineli tüfekle cephane de ele geçirebilirlerdi belki.

Ne var ki, Fomin'in hesapları tutmadı. Gregor'un çete hakkındaki tüm endişelerinde haklı olduğu 18 Nisan günü ortaya çıktı. Bir gece önce Fomin ve eratın çoğu küp gibi içmişlerdi. Şafakla, konaklamış oldukları köyden ayrıldılar. Geceleyin hiçbiri gözünü kırpmadığından, şimdi çoğu eyerlerinin üstünde uyukluyorlardı. Sabah saat dokuza doğru Ojogin köyü dolaylarındaki bir ormanın yakınlarında mola verdiler. Kumla karışık kahverengi toz bulutları ufkun üstüne kadar inmiş, güneş ışınlarının delemediği kasvetli bir örtü gibi kaplamıştı bozkırı. Rüzgâr, askerlerin kaputlarının eteklerini, atların yeleleriyle kuyruklarını savuruyordu. Hayvanlar rüzgâra artlarını dönüp, ormanın eteklerine dağılmış akdiken çalılarına sokularak sığınak arıyorlardı. İğne gibi batan kumlu tozdan askerlerin gözleri yaşarıyor, kısa mesafeden bile her şey zor seçilebiliyordu.

Gregor atının ağzını burnunu, gözlerini dikkatle sildi, yulaf torbasını boynuna astı ve kaputunun eteğine doldurduğu yulafı atına yedirmekte olan Kaparin'in yanına gitti.

Gregor kırbacıyla ormanı işaret ederek, «Mola vermek için amma da iyi yer seçmişsiniz yani!» dedi.

Kaparin omuzlarını silkti.

«Ben de öyle dedim o budalaya, ama herifle tartışamıyorsun ki.»

«Molayı ya bozkırda, açıkta, ya da bir köyün yakınlarında vermemiz gerekirdi.»

«Ormandan bir saldırıya uğrar mıyız dersin?»

«Evet, uğrayabiliriz derim.»

«Düşman çok uzaklarda.»

«Düşman çok yakında da olabilir; piyade değil bunlar.»

«Orman seyrek; geldiklerini görürüz.»

«Düşmanı görebilecek kimse yok; hemen herkes uyukluyor. Korkarım nöbetçiler de uyuyordur!»

«Dün geceki cümbüşten sonra ayakta duracak halleri kalmadı, şimdi kendilerine getiremezsin onları!» Kaparin acı çekiyormuş gibi kaşlarını çatıp, sesini alçaltarak devam etti: «Başımızda böyle biriyle hapı yutacağız. Herif kara cahil, tın tın ötüyor, üstelik de aptal, inanılmayacak kadar aptal. Neden komutayı sen almak istemiyorsun? Kazakların sana saygıları var. Seve seve peşinden gelirler.»

«İstemem; ben burada gelip geçici bir konuğum sadece,» diye kuru bir sesle cevap verdi Gregor. Ağzından laf kaçırmış oluşuna üzülerek atının yanına gitti.

Kaparin kaputunun eteğinde kalan yulafı yere dökerek, Gregor'un ardından seğirtti. Bir diken koparıp, sıkı, şişkin tomurcuklarını çimdikleye çimdikleye Gregor'un yanıbaşında yürürken, «Biliyorsun, Melehov,» dedi, «Sovyet aleyhtarı büyük bir kuvvete — söz gelimi, Maslak'ın tugayına katılmadığımız takdirde uzun bir süre dayanabileceğimizi hiç sanmıyorum ben. Maslak, eyaletin güneyinde bir yerlerde dolaşıyor. Bir yolunu bulup ona ulaşmalıyız, yoksa günün birinde buralarda kılıç altına düşeceğiz.»

«Şimdi suların kabarık zamanı. Don'un öbür yakasına geçemeyiz.»

«Şimdi demiyorum. Ama sular azaldığında çekilmeliyiz. Haklı değil miyim?»

Gregor bir süre düşündükten sonra cevap verdi: «Haklısın. Bu bölgeden kurtulmamız gerek. Buralarda dolaşmanın hiçbir anlamı yok.»

Kaparin şevkle konuşmaya başladı. Destek görme umutlarının boşa çıktığı, şimdi artık ne yapıp edip, Fomin'i, buralarda amaçsız dolaşmayı sürdürmeme, daha büyük bir askerî, kuvvetle birleşme kararı vermeye ikna etmeleri gerektiği ana fikri üzerinde uzun uzadıya konuştu.

Gregor onun gevezeliğini dinlemekten sıkılmıştı. Gözlerini atından ayırmıyordu. Yem torbası boşalır boşalmaz, torbayı aldı, hayvanın başlığını vurdu, kolan kayışlarını sıktı.

«Hareket etmemize daha çok vakit var, bu kadar aceleye gerek yok ki,» dedi Kaparin.

«Sen de gidip atını hazırlasan iyi dersin, sonra eyer vurmaya vakit bulamazsın!» diye cevap verdi Gregor.

Kaparin ona yiyecek gibi baktı, sonra arabaların yanında duran atına gitti.

Gregor atını dizginlerinden tutup yedeğine alarak, Fomin'in yanına vardı. Komutan yamçısının üstüne uzanmış, bacaklarını iki yana açmış, tembel tembel, haşlanmış bir piliç kanadı kemiriyordu. Yer açarak, yanına oturmasını işaret etti Gregor'a.

«Otur şuraya da dinlen biraz.»

«Yola çıkmalıyız, dinlenmenin sırası değil şimdi,» dedi Gregor.

«Atlara yem kestirmeyi bitirelim de hele, hareket ederiz ondan sonra.»

«Yem kestirmeyi daha sonra da bitirebiliriz.»

«Nedir bu kadar acelen yahu?» diyerek kemiği fırlatan Fomin, ellerini yamçısına sildi.

«Bizi burada kıstıracaklar. Tam yeri burası.»

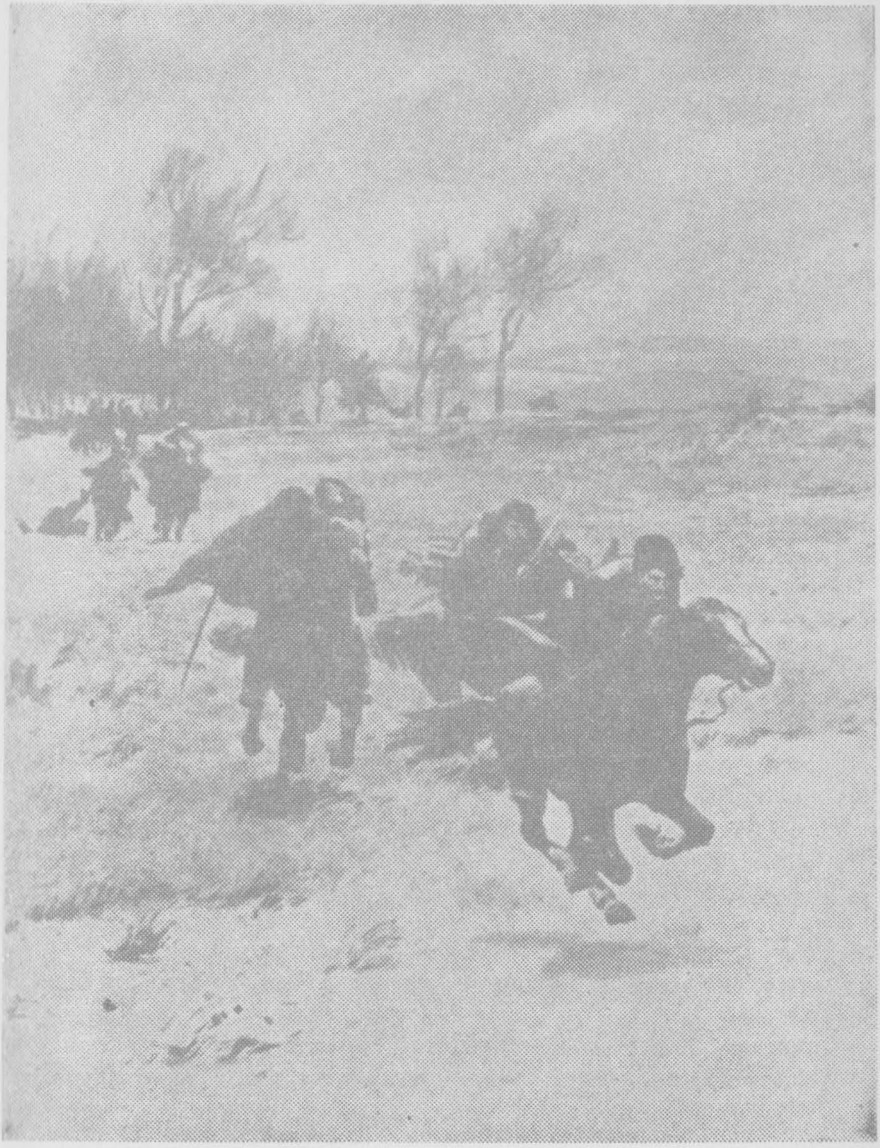
«Nasıl kıstırabilirler yahu? Devriye daha biraz önce gelip, tepede tek kul görünmediğini bildirdi. İzimizi kaybettiler herhalde, yoksa şimdiye kadar çıkagelirlerdi ardımızdan. Bukanovskaya Nahiyesinden bir saldırı beklememiz için sebep yok. Oradaki askerî komiser yaman bir savaşçı delikanlı, ama komutası

altında yeteri kadar kuvvet yok, onun için bize karşı çıkmaya kalkışamaz pek. Şöyle güzelce dinlenir, rüzgârın dinmesini bekler, ondan sonra yola çıkarız. Otur da biraz tavuk ye; ne diye tepemde dikilip duruyorsun öyle? Bana öyle geliyor ki, sen ödlekleştin, Melehov. Yakında, her önüne çıkan çalının etrafından böyle dolanacaksın.» Fomin eliyle büyük bir daire çizip, yürekten bir kahkaha kopardı.

Gregor bir lanet savurarak çekildi, gitti atını bir çalılığa bağladı, kaputunun kenarıyla yüzünü rüzgârdan koruyarak atının yanıbaşına uzandı. Kulağına ninni gibi gelen rüzgârın ıslığı ve üzerine sarkan kurumuş uzun otların tatlı hışırtısıyla içi geçti.

Uzun süren bir makineli tüfek ateşiyle ayağı fırladı. Daha makineli ateşi kesilmeden, Gregor atını çözmüştü bile. Fomin'in diğer bütün sesleri bastıran komutu duyuldu: «At başına!» Bu sırada, sağ yanlarına düşen ormanın içinden de iki ya da üç makineli daha kekelemeye başladı. At binen Gregor bir bakışta durumu kavradı. Sağ yanda, ormanın eteğinde, toz bulutları arasından zar zor seçilen elli kadar Kızıl Ordu askeri, tepelere doğru geri çekilme hattını keserek saldırıya geçmiş, ilerliyorlardı. Başlarının üstüne kalkmış düz piyade kılıçları güneşin donuk ışığı altında tanıdık bir mavimsi tonla soğuk soğuk menevişleniyordu. Ormanın içindeki çalılarla örtülü bir tepecikten makineli tüfekler ateş kusuyor, büyük bir aceleyle şerit üstüne şerit tazeliyorlardı. Sol yanda da yine yarım bölük kadar Kızıl Ordu süvarisi hiç nara atmadan dörtnala kalkmışlar, eğri süvari kılıçlarını savurarak, çemberi kapatmak için acele ediyorlardı. Bir tek kaçış yolu kalıyordu: sol yandan saldırıya geçen süvarilerin seyrek saflarını yararak, Don'a doğru çekilmek. Gregor seslendi Fomin'e: «Ardımdan ayrılma!» ve kılıcını sıyırarak atını dörtnala kaldırdı.

Kırk metre kadar gittikten sonra ardına baktı. Fomin, Kaparin, Çumakov ve daha birkaç adam, yir-

mi metre kadar gerisinde çılgınca bir dörtnalla onu izliyorlardı. Ormanın içindeki makineliler ateş kesmişti; yalnız en sağdaki makineli, yük arabalarının çevresinde darmadağınık koşuşup duran Fomin'in askerleri üzerine kısa atışlarla mermi demetleri yollayarak takırdamaya devam ediyordu. Derken bu son makineli de sustu, o zaman Gregor, saldıranların kampı bastıklarını ve geride kalanların kılıçtan geçirilmekte olduğunu anladı. Bunu, kulağına gelen umutsuz çığlıklardan ve savunanların tek tek attıkları silahların sesinden kestirmişti. Ama dönüp de geriye bakacak vakti yoktu. Atı onu, kendisine doğru yaklaşan insan selinin üstüne zorlu atılımlarla götürürken, Gregor adamını seçti. Kısa etekli gocuk giymiş bir süvari eri, pek de hızlı olmayan bir demirkır atın üstünde dörtnala kendisine doğru geliyordu. Bir şimşeğin çakışı gibi kısacık bir an içinde atı, atın köpük içinde kalmış beyaz göğsünü, yüzü heyecandan kıpkırmızı kesilmiş gencecik binicisini ve onun ardına Don'a doğru uzayıp giden bozkırın kasvetli enginliğini gördü. Hemen bir an sonra, bir kılıç darbesini savuşturacak ve kendisi kılıcını vuracaktı. Atlıya on metre kadar kala Gregor hızla sola doğru yatırdı gövdesini. Kılıcın ıslık çalarak başının üstünden geçtiğini duydu, silkinip eyerinde doğruldu ve geçerken kendi kılıcının tam ucuyla adamın başına dokundu. Eli, darbenin şiddetine dayanamadı bile, ama geriye bakan Gregor, adamın çöktüğünü, ağır ağır eyerinden kaydığını ve sarı gocuğunun sırtından aşağı kalın bir kan şeridinin indiğini gördü. Demirkır at yavaşladı, süratli kararında ve sanki gölgesinden ürker gibi, başını dehşetle ta yukarıya kaldırarak yan yan koşmaya başladı.

Gregor atının boynuna yattı ve içgüdüyle kılıcını aşağıya aldı. Kurşunlar başının üzerinden ince, keskin vızıltılarla geçiyordu. Hayvanın iyice ensesine yatırdığı kulakları tir tir titriyor, uçlarında ter taneleri

boncuklanıyordu. Gregor'un kulakları, kurşunların keskin ıslıklarıyla atının solumasından başka bir şey duymuyordu. Tekrar ardına baktı ve Fomin ile Çumakov'u gördü; Kaparin onların yüz metre kadar gerisinde kalmıştı, daha da gerilerde ise İkinci Takımdan kalan tek adam, topal Sterlyadnikov üzerine saldıran iki askerle dövüşe dövüşe kendine yol açmaya çalışıyordu. Fomin'in ardından at koparmış olan diğer sekiz dokuz kişinin tümü kılıçtan geçirilmişti. Binicisiz kalan atlar kuyruklarını dikerek dört bir yana kaçışıyor, Kızıl Ordu askerleri onları kovalayarak yakalıyorlardı. Yalnız, Fomin'in adamlarından birine ait yüksek bir doru, Kaparin'in yanıbaşında dörtnala koşuyor, düşerken çizmesini üzengiden kurtaramamış olan ölü binicisini homurtular salarak sürüklüyordu.

Kumlu sırtın öbür yanına ulaştığında Gregor atını durdurdu, fırlayıp yere indi, kılıcını kınına soktu. Bir hafta içinde atına öğretiverdiği hareketi yaptırıp, hayvanı yere yatırması bir iki saniye aldı. Bu siperin arkasından kaç bağ mermisi varsa hepsini yaktı; heyecanından ve telaşından doğru dürüst nişan alamadığı için ancak son mermisiyle bir Kızıl Ordu askerinin altındaki atı devirebildi. Ne var ki, bu kadarı da, Fomin'in beşinci adamının takipten kendini kurtarabilmesine yetti.

Fomin, Gregor'un hizasına geldiğinde, «Atla atına! Seni tepeleyecekler!» diye bağırdı.

*

Tam anlamıyla bir kırım olmuştu bu. Bütün çeteden beş kişi kurtulabilmişti. Onları da Antonovski köyüne kadar kovaladılar ve kaçaklar köyün çevresindeki ormanda saklanıncaya kadar da kovalamayı sürdürdüler.

Bu çılgınca koşunun sonuna kadar beş kişiden biri bile tek kelime konuşmadı.

Ufak bir çayın yakınlarında Kaparin'in atı yuvar-

landı, hayvanı bir daha ayağa kaldıramadılar. Diğerlerinin altındaki bitkin hayvanlar tökezliyor, bacaklarını atamıyor, her yanlarından yere parça parça köpükler dökülüyordu.

Gregor yere inip, Fomin'in yüzüne bakmaksızın, «Sen koyun çobanlığı edecektin, bir birliğe komutanlık değil!» dedi.

Fomin hiç sesini çıkarmadan, kayar gibi indi yere ve hayvanının eyerini çözmeye koyuldu. Ne var ki, eyeri atın sırtından almadan çekip gitti, eğreltiotları bürümüş bir tümseğe oturdu.

Çevresine korkuyla göz gezdirerek, «Eh, bu atları bırakmamız gerekecek,» dedi.

«Ya sonra?» diye sordu Çumakov.

«Sonrası, yolumuza yaya devam edip, Don'un öbür yakasına geçeriz.»

«Nereye?»

«Gece bastırana kadar ormanda kalır, sonra Don'u geçer ve şimdilik Rubejni'de saklanırız. Orada bir sürü akrabam var.»

«İşte sersemce bir fikir daha!» diye öfkeyle patladı Kaparin. «Orada seni aramayacaklarını mı sanıyorsun? Tam seni bekleyecekleri yerdir orası şimdi. Sen aklını peynir ekmekle mi yedin?»

«Eh, başka gidecek neresi var?» diye şaşkın şaşkın sordu Fomin.

Gregor çantasından kurşunlarla bir parça ekmek aldı ve «Böyle çene çalarak vakit öldürmek niyetinde misiniz?» dedi. «Haydi bakalım! Bağlayın atları, alın eyerlerini ve düşün yola, yoksa Kızıllar bizi burada da kıstıracaklar.»

Çumakov kırbacını yere çalıp çamurun içinde çiğnedi ve titrek bir sesle, «İşte şimdi yaya da kaldık!» dedi. «Bizim çocukların hepsi de kılıç altına düştü! Tanrım, nasıl da hallaç pamuğuna çevirdiler bizi yahu! Bugün sağ çıkacağımı hiç aklım kesmiyordu... Ölümle burun buruna geldim.»

Hiç konuşmadan atlarının eyerlerini aldılar, dört atı da bir yaşlı çalıya bağladılar ve kurtlar gibi bir birlerinin ayak izlerine basarak, tek sıra halinde, eyerleri kollarında, mümkün mertebe çalılıkların sık olduğu yerlerden geçerek Don'a doğru yola düzüldüler.

XIV

İlkbaharda Don yatağından taşıp da düzdeki bütün çayırlıkları sel bastığında, Don'un yüksek olan sol kıyısının Rubejni köyü karşısına rastlayan ufak bir bölümü suyun üstünde kupkuru kalır.

Genç söğütler, meşelikler ve külrengi sepetçisöğütlerinden sık bir ormanla örtülü bu ada, Don boyundaki ta uzak tepelerden görülebilir.

Yazın, ağaçları ta tepelerine kadar şerbetçiotları sarar, aşağıda ise yer geçit vermez, dikenli böğürtlen çalılıklarıyla örtülür; soluk mavi kahkahaçiçekleri sarıla sarıla çalılıkların tepelerine kadar tırmanır, bir iki açıklıkta ise bereketli toprağın cömertçe beslediği yüksek, sık otlar adam boyunu aşar.

Yazın öğle vakti bile ormanın içi sessiz, loş ve serindir. Bu sessizliği sadece sarı asma kuşları bozar, guguk kuşları da elâlemin ömrünün geri kalan yıllarını sayınada birbirleriyle yarışırlar. Ne var ki, kış gelince orman ıssızlaşır, çıplaklaşır, bir ölüm sessizliğine bürünür. Ağaç tepelerinin girintili çıkıntılı kenarları yüksekte, kapkara gölgelerini soluk kış göğsüne yaslar. Her yıl bu sık fundalıklar içinde sadece kurt enikleri kendilerine güvenli bir sığınak bulur ve karla kaplı çalıların arasında yatarak günlerini geçirirler.

Fomin, Gregor Melehov ve çetenin kırımdan kurtulan öbür üyeleri bu adayı kendilerine mesken yaptılar. Fomin'in yeğeninin geceleri kayıkla kendilerine getirdiği bir iki lokma yiyecekle ellerinden geldiği ka-

dar idare ediyorlardı. Yarı aç dolaşıyorlardı, ama eyerlerini başlarının altına koyup canları çektiği kadar uyuyabiliyorlardı. Geceleri sırayla nöbet tutuyorlardı. Saklandıkları yeri birisi öğrenir diye korkularından hiç ateş yakmıyorlardı.

Adanın çevresini yalayan sel suları güneye doğru akıyordu. Sular, yolu kesen yaşlı kavakların arasından kurtularak geçerken kükrüyor, sonra yine, sulara gömülü çalıların tepelerini dalgalandıra dalgalandıra ninni gibi bir mırıltıyla akmaya devam ediyordu.

Gregor, burunlarının dibindeki suyun hiç kesilmeyen sesine çabucak alışmıştı. Sudan dimdik yükselen ırmak kenarında saatlerce uyuyor, göz alabildiğine suyla örtülü gepgeniş çevreyi, Don boyundaki tepelerin gün ışığı altında leylak rengi bir buğuyla sarmalanan kalkerli sırtlarını seyrediyordu. Kendi köyü işte bu buğulu tepelerin ardındaydı... Aksinya... çocukları. Kederli düşünceleri hep oraya kayıyordu. Sevdiği insanları hatırladıkça özlem duygusu bir an yüreğini dağlıyor, Mihail'e karşı çaresiz bir nefret kaplıyordu içini. Ama o, bu duygularını bastırıyor ve Don boyundaki tepelerden yana bakmamaya çalışıyordu. Mutsuz anılara kendini kaptırmanın hiçbir anlamı yoktu. Zaten göğsünün üstünde öyle bir acı vardı ki, bazen ona sanki yüreği koparılmış, hiç çarpmıyor, sadece kanıyormuş gibi geliyordu. Besbelli aldığı yaralar, savaşın çileleri, geçirdiği tifüs onu iyiden iyiye yıpratmıştı; yürek vuruşlarındaki tatsızlığa takılıyordu hep aklı. Göğsünde, sol memesinin altında, yüreği yırtılıyormuş gibi duyduğu acı bazen öyle şiddetleniyordu ki, ağzından bir inilti koyvermemek için zor tutuyordu kendini Gregor. Ama bu acıdan kurtulmanın güvenilir bir yolunu bulmuştu: ya ıslak toprağın üstüne sol yanına yatıyor, ya da gömleğini soğuk suyla ıslatıyordu; o zaman acı yavaş yavaş, adeta istemeye istemeye bırakıyordu bedenini Gregor'un.

Havalar düzeldi, sakinledi. Peki ender olarak ufak

beyaz bulutlar duru gökyüzünde, ta yükseklerde rüzgârın önünde sürükleniyor, gölgeleri su üzerinden uçan kuğular gibi kayıyor ve uzaktaki kıyıya değer değmez kayboluyordu.

Irmak kıyısına şiddetle çarparak geçen hızlı akıntıyı seyretmek, suyun çıkardığı bin bir çeşit sesi dinleyip hiç düşünmemek, onun ıstırap çekmesine neden olan şeylerin hiçbirini düşünmemeye çalışmak Gregor'a iyi geliyordu. Akıntının keyfince, hiç durmadan değişen girdaplarını saatlerce seyrediyordu. Dalgacıklar sürekli olarak biçim değiştiriyordu; akıntının, kamış sapları, kurumuş yapraklar, köklerinden sökülmüş ot parçaları taşıyarak süt gibi aktığı yerde birdenbire, yakınında yüzen her şeyi oburca yutan, akıl almaz buruluşuyla bir girdap beliriveriyordu; derken, az sonra girdap kayboluveriyor, girdabın eski yerinde sular kaynaşmaya başlıyor, çırpıntılı bir durum alıyor ve kâh kararmış bir saz kökünü, kâh pörsümüş bir meşe yaprağını, kâh, kim bilir nerelerden sürüklenip gelmiş bir saman demetini su üstüne atıyordu.

Akşamları batıda ufuk vişneçürüğü rengine bürünüyordu. Yüksek bir kavağın ardından ay doğuyordu. Ay ışığı Don'un üzerine soğuk beyaz bir alev gibi yayılıyor, rüzgârın su yüzeyini kırıştırdığı yerlerde yansılara bölünüyor, oralarda kara gölcükler oluşuyordu. Geceleri, kuzeye doğru uçan sayısız kaz sürülerinin, suyun mırıltısına karışan çığlıkları adanın üzerinde hiç dinmiyordu. Kendilerini rahatsız eden olmadığından kuşlar genellikle adanın doğu tarafına konuyorlardı. Suya boğulmuş ormanın içinden, ağaç gövdelerine çarpıp geri dönen suyun şıpırtıları arasından, erkek çamurcu ördeğinin meydan okuyan seslenişi, dişi ördeğin bağırması, erkek ve dişi kazların birbirlerine usul usul seslenip cevap verişleri duyuluyordu. Bir gün, hiç gürültü çıkarmadan kıyıya doğru ilerleyen Gregor, adanın yanıbaşında koskoca bir kuğu sürüsü gördü. Güneş daha doğmamıştı. Orma-

nın meydana getirdiği perdenin ötesinde kor gibi için için ışıyan sabahın duru parlaklığı titreşiyordu. Sabah aydınlığını yansıtan su gülkurusu rengini almış, başları doğan güne dönük bu iri, bu muhteşem kuşlar da pembeye boyanmışlardı. Kuşlar kıyıda bir hışırtı duyunca tınlayan, borazan sesini andıran çığlıklarla havanladılar, ormanın üstüne kadar yükseldikleri zaman ise, kar beyazı tüylerinin hayret verici pırıltısı Gregor'un gözlerini kamaştırdı.

Fomin ve ötekilerin her biri zaman öldürmek için kendine göre bir usûl bulmuştu. Hamarat Sterlyadnikov topal bacağını rahat bir biçimde yerleştirip sabahtan akşama kadar çalışıyor, elbiseleri, çizmeleri onarıyor, silahlarını dikkatle temizliyordu. Geceleri nemli toprak üzerinde uyumaktan sağlığı bir türlü düzelmeyen Kaparin, günlerden beri gocuğunu başının üstüne kadar çekerek güneşte yatıyor, kuru kuru öksürüp duruyordu. Fomin'le Çumakov ise, kâğıttan yaptıkları kartlarla durmadan oyun oynuyorlardı. Gregor adayı dolaşıyor, saatlerce suyun kenarında çömeliyordu. Söyleyeceklerinin hepsini çoktan söyleyip tüketmiş olduklarından, birbirleriyle pek az konuşuyorlar, ancak yemek yedikleri zamanlar, bir de akşamları Fomin'in yeğenini beklerlerken bir araya geliyorlardı. Sıkıntıdan patlıyorlardı; adada kaldıkları bütün süre içinde de Gregor sadece bir kere, Çumakov ile Sterlyadnikov'un her nedense birdenbire aşka gelip güreşe tutuştuklarını gördü. Uzun süre birbirlerinin çevresinde soluyarak dolanıp, peşrev yaptılar önce. Ayakları bileklerine kadar kaba, beyaz kuma gömülüyordu. Topal Sterlyadnikov'un daha güçlü olduğu belliydi, ama Çumakov da ondan daha atikti. Birbirlerinin beline sarılıp, omuzlarını ileriye vermişler, her ikisi de karşısındakinin bacaklarını dikkatle kolluyorlardı. Ikınmaktan yüzleri gerilmiş, sararmıştı; kesik kesik, körük gibi soluyorlardı. Gregor güreşi ilgiyle seyrediyordu. Uygun bir anı kollayan Çumakov bir-

den kendini sırtüstü yere atarken hasmını da birlikte sürükledi ve bacaklarını bükerek yaptığı bir hareketle Sterlyadnikov'u başının üzerinden aşırıverdi. Bir sansar kadar çevik olan Çumakov, bir saniye sonra, hasmının üzerine çıkmış, onun kürek kemiklerini kuma bastırıyor, bu arada öbürü de bir yandan gülerken, bir yandan da böğürüyordu: «Bu senin yaptığına kalleşlik derler ama. Anlaşmamızda birbirimizi başımızın üzerinden aşırmaca yoktu.»

«Genç dövüş horozları gibi giriştiniz birbirinize; ama bu kadarı yeter şimdi, yoksa sahiden dövüşmeye başlayacaksınız,» dedi Fomin.

Ama onların hiç de dövüşmeye niyetleri yoktu. Dostça birbirlerinin koluna girerek kuma oturdular ve Çumakov, boğuk ama tatlı bas sesiyle bir türkü tutturdu. Sterlyadnikov da tenor sesiyle ona katılınca, birlikte büyük bir uyum içinde ve umulmayacak kadar güzel söylemeye başladılar.

Ne var ki, Sterlyadnikov daha fazla dayanamadı: birden fırlayıp ayağa kalktı, parmaklarını şaklatarak, topal bacağıyla kumları döverek dansa başladı. Çumakov şarkısını kesmeksizin kılıcını alıp kumda bir çukur açtı ve Sterlyadnikov'a döndü:

«Bekle ulan birazcık, topal hergele! Bacaklarından biri ötekinden kısa, o yüzden düzgün yerde doğru dürüst dans edemiyorsun... Ya bir bayırın kenarında danset sen, ya da uzun bacağını çukura sokup, ötekini dışarda bırak. Hadi sok sağlam bacağını şu çukura da öyle danset, göreceksin bak, ne güzel olacak. Haydi bakalım, başlıyoruz!»

Sterlyadnikov alnındaki terleri sildi. Çumakov'un sözünü dinleyerek sağlam bacağını onun açtığı çukura soktu.

«Haklıymışsın yahu, sahiden de daha kolay oluyor,» dedi.

Gülmekten kırılan Çumakov, el çırparak çok hız-

lı söylemey başladı türküyü.

Danseden herkesinki gibi, yüzü ciddi bir ifade almış olan Sterlyadnikov da daha çevik hareketlerle dansetmeye koyuldu, hatta çömelerek bacak atma girişiminde bile bulundu.

Her biri bir öncekinin tıpatıp aynı olan günler, geçip gidiyordu. Hava kararınca, Fomin'in yeğeninin gelmesini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Beşi birden kıyıda toplaşıyor, alçak sesle konuşuyor, ateşini kaputlarının altında gizleyerek sigara içiyorlardı. Adada bir hafta daha kalıp, ondan sonra gece vakti Don'u geçerek sağ yakaya çıkmaya, bir yerlerden at bulunca da güneye gitmeye karar vermişlerdi. Dedikodulara göre Maslak'ın tugayı hâlâ eyaletin güneyinde bir yerlerde dolaşıyordu.

Fomin akrabalarına, uygun atları nereden bulabileceklerini öğrenmeleri ve her gün çevrede olup bitenleri kendilerine iletmeleri görevini vermişti. Getirdikleri haberler güven vericiydi: Fomin Don'un sol yakasında aranmaktaydı, Kızıl Ordu askerleri her ne kadar Rubejni'ye gelmişlerse de, Fomin'in evinde bir arama yaptıktan sonra yine atlarına atlayıp gitmişlerdi hemen.

Bir gün kahvaltıda, Çumakov bir öneri attı ortaya: «Buradan hemen savuşmalıyız! Burada çakılıp kalmanın ne yararı var? Hemen yarın çekip gidelim.»

«Önce atları nerden bulacağımızı öğrenmeliyiz,» dedi Fomin. «Acelen ne? Hele yiyeceklerimiz de biraz daha bol olsa, bu rahat hayatı kışa kadar bırakmazdım. Baksana, her taraf ne kadar güzel! İyice bir dinlenelim de, ondan sonra yola çıkarız yine. Onlar bizi arayadursunlar, o kadar kolay yakalatmayız biz kendimizi! Bizi benim budalalığım yüzünden kırdılar, biliyorum, tabii çok yazık oldu, ama bununla her şey bitmiş demek değildir. Yine adam toplarız, hem daha fazlasını toplarız. Atlanır atlanmaz en yakın köylere

gideriz, bir haftaya kalmaz çevremizde yarım süvari bölüğü olur, belki de tekmilli bir bölük. İhtiyacımız olan adamları bulacağız, bak görürsünüz.»

«Saçma! Küstahça bir gurur bu!» dedi Kaparin sinirlenerek. «Kazaklar bize ihanet ettiler. Peşimizden gelmediler, gelmeyeceklerdir de. Gerçeği kabul edip, budalaca umutlarla kendi kendimizi aldatmayacak kadar cesur olalım.»

«Neden gelmezlermiş peşimizden?»

«İşte, önce gelmediler ya, şimdi de gelmezler.»

«Görürüz!» dedi Fomin meydan okurcasına. «Ben kolay kolay pes etmem!»

«Boş laf bunlar!» dedi Kaparin bıkkın bir tavırla.

Öfkeden kudurucasına, «Ulan hergele!» diye bağırdı Fomin. «Ne demeye bozgunculuk yapıyorsun burada? Bıktım ulan senin bu ağlayıp sızlanmalarından! Ne diye başkaldırdık öyleyse biz? Madem o kadar ödleksin, ne diye çıktın ortaya? Sendin ayaklanmayı başlatayım diye beni kışkırtan, şimdi ise usul usul aradan sıyrılmaya bakıyorsun. Söyleyecek sözün yok mu?»

Kaparin isterik bir biçimde, «Sana söyleyecek hiçbir sözüm yok benim, cehennemin dibine kadar yolun var, budala sen de!» diye haykırarak, gocuğuna sarındı, yakasını kaldırdı ve tir tir titreyerek çekildi, gitti.

«Bu soylular da hep böyle nane molla olurlar! Bir şey olur olmaz hemen hoşafın yağı kesiliverir bunlarda, hemen de mahvolurlar,» dedi Fomin içini çekerek.

Bir süre konuşmadan oturdular, suların düzenli, güçlü kükreyişini dinlediler. İki erkek ördeği ardına takmış bir dişi ördek kulak tırmalayan bir bağırmayla tepelerinden geçti. Cıvıl cıvıl bir sığırcık sürüsü, açıklığın üstünden hızla inip yere kondu, ama insanları görünce bir alay halinde hemen havalanan sığırcıklar kara bir kordon gibi burularak uçup gittiler.

Biraz sonra Kaparin geri geldi.

Fomin'in yüzüne bakıp, hiç durmadan gözlerini kırpıştırarak, «Bu gece köye gitmek istiyorum,» dedi.

«Neden?»

«Amma tuhaf soru? Kötü bir soğuk algınlığı geçirdiğimi, ayakta zor durduğumu görmüyor musun?»

«Eee, ne çıkar bundan? Yani, köye gidersen soğuk algınlığın geçer mi sanıyorsun?» diye sordu Fomin inatçı bir serinkanlılıkla.

«Hiç değilse bir iki gece, sıcak bir yerde kalmam gerek.»

Fomin, kesin bir dille, «Hiçbir yere gitmeyeceksin!» dedi.

«Ne yani, burada geberecek miyim?»

«Canın nasıl isterse.»

«Ama neden gidemiyor muşum? Geceleri böyle açık havada, soğukta yatmaktan öleceğim.»

«Ya köyde yakalanırsan? Burasını düşündün mü hiç? Topumuzun canına okurlar. Ben seni tanımaz mıyım sanıyorsun? Daha ilk sorgulamada bizi ele verirsin. Hatta daha önce, Vyeşenskaya'ya götürülürken yolda yaparsın bunu.»

Çumakov bir kahkaha patlatarak, doğrularcasına başını salladı. Tamamiyle katılıyordu Fomin'in düşüncesine. Ama Kaparin diretti: «Gitmem gerek. Senin o parlak tahminlerin kararımdan caydırmaz beni.»

«Yahu sana şimdilik uslu uslu otur dedim ya ben.»

«Ama Yakov Yefimoviç, böyle hayvanlar gibi daha fazla yaşayamayacağımı anlamıyor musun? Zatülcenp oldum ben, belki de zatürree.»

«Atlatırsın. Güneşte yatarsın, bir şeyciğin kalmaz.»

«Her neyse, ben bugün gidiyorum,» diye kestirip attı Kaparin. «Beni burada tutmaya hakkın yok. Ne olursa olsun gideceğim.»

Fomin ona şöyle bir baktı, gözlerini kuşkulu kuşkulu kıstı. Çumakov'a göz kırparak ayağa kalktı.

«Bana öyle geliyor ki, Kaparin, sen gerçekten hastalanmışsın... Herhalde ateşin var senin... Dur bakayım, alnının sıcaklığını anlayayım hele!» Elini uzatarak Kaparin'e doğru birkaç adım attı.

Kaparin herhalde Fomin'in suratındaki tatsız ifadeyi farketmiş olacaktı ki, geri çekilerek haykırdı: «Defol!»

«Bağırma! Ne gürültü ediyorsun öyle? Sadece bir anlayayım dedim. Ne oluyor sana, yahu? Fomin uzun bir adım atıp Kaparin'e yaklaşarak gırtlağından yakaladı onu. «Gidip teslim olmak istiyorsun ha, seni domuz seni?» diye boğuk bir sesle homurdanıp, gücünü toplayarak Kaparin'i yere vurmaya hazırlandı.

Gregor onları güç bela birbirinden ayırabildi, bunu yaparken de bütün gücünü kullanmak zorunda kaldı.

Yemekten sonra Kaparin, yıkadığı çamaşırları bir çalılığın üstüne sermekte olan Gregor'un yanına gitti. «Seninle yalnız konuşmak istiyorum,» dedi. «Oturalım şuraya.» Devrilmiş, çürümeye yüz tutmuş bir kavak kütüğüne oturdular.

Kaparin kuru kuru öksürerek, «Bu budalaca davranışa ne dersin sen?» diye söze başladı. «Araya girdiğin için sana yürekten minnettarım. Çok soylu davrandın, gerçek bir subay gibi. Ama müthiş bir şey bu! Daha fazla dayanamayacağım. Hayvanlar gibi yaşıyoruz... Ağzımıza sıcak yemek girmeyeli kaç gün oldu? Üstelik, bir de bu nemli toprak üzerinde uyumak... Soğuk almışım, böğrüm de öyle ağrıyor ki. Herhalde zatürree oldum. Bir ateşin yanında oturmak, sıcak bir odada uyumak, çamaşır değiştirmek için can atıyorum. Tertemiz, serin çamaşırlar, çarşaflar hep rüyalarıma giriyor... Hayır, böyle sürdüremem ben!»

Gregor gülümseyerek sordu: «Savaşırken her türlü rahatlığa da sahip olacağımızı mı sanmıştın?»

«Bak ama, bu ne biçim bir savaş böyle?» diye hevesle cevap verdi Kaparin. «Savaş değil ki, sonu gel-

meyen dolaşmalar, tek tük Sovyet işçisi öldürüp yeniden kaçmalar bu bizim yaptığımız. Halk bizi desteklseydi, eğer bir ayaklanma olsaydı, o zaman savaş olurdu. Ama buna savaş demek — yo, buna savaş denemez!»

«Yapabileceğimiz başka bir şey yok ki. Gidip de teslim olmamızı istemiyorsundur herhalde, öyle değil mi?»

«Haklısın, peki ama ne yapacağız?»

Gregor omuzlarını silkti. Adada orada burada yatarken sık sık aklına gelen bir düşünceyi seslendirdi: «Yoksul özgürlük, iyi bir hapishaneden daha iyidir. Atalar sözünü bilirsin: 'Zindanın sağlamını yalnız şeytanlar sever'!»

Kaparin elindeki sürgünle kumda şekiller çiziyordu. Uzun bir suskunluktan sonra konuştu: «Gidip de teslim olmamız şart değil, ancak Bolşeviklere karşı yeni yeni savaşma yöntemleri bulmalıyız. Bu iğrenç, aşağılık heriften mutlaka kurtulmalıyız. Sen eğitim görmüş bir insansın...»

«Eğitim gördüğüme nerden hükmettin?» diyerek güldü Gregor. «Doğrusu bu kelimeyi bile doğru dürüst söyleyemiyorum ben.»

«Subaysın ya.»

«Rastlantı eseri.»

«Yo, şaka bir yana, subaysın sen, kendini subaylar toplumuna kabul ettirmiş, gerçek insanlarla tanışmışsın, öyle Fomin gibi Sovyet türedisi değilsin, dolayısıyla burada kalmamızın anlamsızlığını idrak etmiş olman gerekir. İntiharla aynı şey bu. Ormanda bizi tepelemelerine o sebep oldu, kaderimizi onun ellerine bırakırsak, aynı şeyi daha birçok kereler yapacaktır. Süflinin teki o, üstelik de şamatacı bir budala! Onunla kalırsak, mahvoluruz.»

«Demek ki, teslim olmayı değil de, Fomin'i bırakmayı öneriyorsun, öyle mi? Nereye gideceğiz? Maslak'a mı?» diye sordu Gregor.

«Yo, o da bir başka maceracı, yalnız daha büyük çapta. Ben artık her şeye bambaşka bir açıdan bakıyorum. Gideceğimiz yer Maslak değil—»

«Öyleyse nereye?»

«Vyeşenskaya'ya.»

Gregor sinirlenerek omuzlarını silkti.

«Ben buna attan inip eşşeğe binmek derim. Bana göre değil.»

«Anlamadın, Melehov. Sana güvenebilir miyim?»

«Tamamiyle.»

«Bir subayın şeref sözü mü?»

«Bir Kazağın şeref sözü.»

Kaparin, Fomin'le Çumakov'dan yana bir göz attı, adamlar epeyce uzakta bulundukları için işitmelerine imkân olmadığı halde, sesini alçalttı: «Senin Fomin ve öbürkülerle aranın nasıl olduğunu biliyorum. Sen de onlar arasında benim kadar yabancı kalıyorsun. Seni Sovyet rejimine karşı dövüşmeye iten nedenler beni ilgilendirmez. Eğer doğru anlamışsam, nedeni geçmişin ve tutuklanmaktan korkmandır, öyle değil mi?»

«Nedenlerin seni ilgilendirmediğini söylemiştin demincek.»

«Evet, evet, lafın gelişi öyle oldu da. Şimdi biraz da kendimden söz edeyim. Eskiden bir subaydım ve Sosyal Revolüsyoner Parti'nin üyesiydim, ama sonradan siyasal inançlarımı tamamiyle değiştirdim... Rusya'yı sadece monarşi kurtarabilir. Sadece monarşi! Bizim anavatanımıza bu yolu Cenabı Hak gösteriyor. Sovyet Hükümetinin amblemi orakla çekiçtir, bir *'molot'* ile bir *'serp'*, öyle değil mi?» Kaparin elindeki sürgünle kumun üzerine «molot» ve «serp» kelimelerini yazdı, ateş gibi yanan gözlerini Gregor'un yüzüne dikti. «Şimdi bu kelimelerin her birini tersinden oku. Tamam mı? Anladın mı? Ancak 'prestolom', ancak 'taht sayesinde' İhtilal ve Bolşevik rejimi sona erecektir. Bunu keşfettiğim zaman mistik bir dehşete kapıldım. Titredim, çünkü, başka bir şekilde ifade etmek gerekirse,

bu bize dertlerimizin sonunu işaret eden Tanrının parmağıdır.»

Kaparin sustu. Heyecandan soluk soluğa idi. Gregor'a dikili gözleri azıcık deli deli bakıyordu. Ne var ki, Gregor, Kaparin'in vahyini dinlerken hiç titremediği gibi, hiçbir mistik dehşete de kapılmamıştı. Her şeyi daha kestirme yanından, daha ayık gözle gören bir insandı, o yüzden de cevap olarak, «Parmak marmak değil bu,» dedi. «Alman savaşı sırasında cephede bulundun mu sen?»

Bu soru karşısında afallayan Kaparin, hemen cevap veremedi.

«Ama neden soruyorsun? Hayır, cephede bulundum sayılmaz.»

«Öyleyse savaşı nerede geçirdin? Geri hizmette mi?»

«Evet.»

«Hep mi?»

«Evet. Yani demek istiyorum ki, hep değil, ama hemen hemen hep sayılır. Ama neden soruyorsun?»

«Ee, ben 1914'den ta bugüne kadar, bir iki kısa izin dışında, sürekli cephede bulundum. Senin o parmağa gelince — Tanrının kendisi yokken, nasıl parmağı olabilirmiş? Bu inancı çoktan bıraktım ben. Daha 1915'den, savaşı gözlerimle ilk gördüğümden beri, Tanrının var olmadığını düşünüyorum. Yoktur efendim! Eğer var olsaydı, insanların bugün birbirlerine yaptıklarına izin vermek hakkını bulamazdı kendinde! Bizler, cephede ilk ateş hattında dövüşenler Tanrıdan kurtardık kendimizi, yalnız kadınlar ve ihtiyarlar için var Tanrı artık. Onlar arasınlar huzuru Tanrıda. Parmak yok, monarşi de olamaz. Halk monarşiye kesinlikle son vermiş bulunuyor. Şu senin oynadığın oyuna gelince, hani şu harflerin tersinden okunuşu — bu, eğer deyimimi mazur görürsen, basit bir çocuk oyunundan başka bir şey değil. Bütün bunları bana neden anlattığını da anlamıyorum. Daha açık ve daha sade bir dille konuş-

malısın. Ben hiç harp akademisine gitmedim, subay olmama rağmen, eğitim filan da görmüş değilim. Eğer eğitim görmüş olsaydım, seller arasında sıkışmış kalmış bir kurt gibi seninle bu adada oturuyor olmazdım şimdi,» diye sesinden üzüntüsünü belli ederek bitirdi sözünü Gregor.

Kaparin aceleyle, «Bunun önemi yok,» dedi. «Tanrıya inanıp inanmaman önemli değil. Bu sadece senin inançların, kendi vicdanınla ilgili bir mesele. Bir monarşist, Anayasal Meclis yanlısı ya da otonom Kazak hükümeti için çarpışan basit bir Kazak olup olmadığın da zerrece önemli değil. Önemli olan, Sovyet rejimine karşı aynı tutumda birleşmiş olmamızdır. Haklı değil miyim?»

«Devam et.»

«Kazaklar arasında bir genel ayaklanma olmasına bel bağlamıştık, öyle değil mi? Bu umudumuz boşa çıktı. Şimdi bir çıkış yolu bulmamız gerekiyor. Bolşeviklerle hâlâ savaşabiliriz, hem de sadece Fomin önderliğinde değil! Şimdi önemli olan, canlarımızı kurtarabilmektir, işte ondan dolayı sana işbirliği öneriyorum.»

«Nasıl bir işbirliği bu? Kime karşı?»

«Fomin'e karşı.»

«Ne demek istediğini anlayamadım.»

«Çok basit. Benim suç ortağım olmaya davet ediyorum seni.» Kaparin gözle görülür biçimde heyecanlanmıştı, konuşmasını sürdürürken hızlı hızlı soluyordu: «Seninle ikimiz şu üç kişiyi öldürerek Vyeşenskaya'ya gideceğiz, anladın mı? Böylelikle canımızı kurtarmış olacağız. Sovyet Hükümetine yapacağımız bu hizmet bizi cezadan kurtaracaktır. Hayatımız kurtulacak. Anlıyor musun? Hayatımız kurtulacak. Yaşayacağız. Söylemeye bile gerek yok ki, çıkacak ilk fırsatta tekrar Bolşeviklere karşı savaşacağız. Ama şu süfli Fomin'le olduğu gibi bir serüven içinde değil, ciddi bir fırsat çıktığı zaman. Kabul mü? Unutma ki, şu anda içinde bulunduğumuz umutsuz durumdan kurtulmamız

için biricik yol, hem de parlak yol, budur.»

«Peki ama nasıl olacak bu iş?» diye sordu Gregor. İçinden öfkeyle titriyordu, ama bütün gücünü kullanıp, bu duygusunu belli etmemeye çalışıyordu.

«Ben her şeyi düşündüm: işi geceleyin, kılıçla halledeceğiz. Sonra ertesi gece, bize yiyecek taşıyan Kazak gelince, Don'u geçeceğiz. Harikulade basit, hiçbir kurnazlığa filan gerek yok!»

Gregor gülümseyerek, sahte bir nezaketle, «Pek akla yakın görünüyor!» dedi. «Ama söylesene bana, Kaparin, bu sabah, ısınmak için köye gitmek istediğini söylediğinde — Vyeşenskaya'ya mı gitmekti asıl niyetin? Fomin boş atıp dolu mu tuttu?»

Kaparin, Gregor'un tatlı tatlı gülümseyen yüzünü dikkatle, biraz boş bakışlarla, azıcık da utanmış bir ifadeyle seyrediyordu. «Sana doğrusunu söyleyeyim ki, niyetim öyleydi. Bilirsin, insanın tatlı canı söz konusu oldu mu, başvurulacak yol üzerinde pek ince elenip sık dokunmaz.»

«Demek bize ihanet edecektin?»

«Evet,» diye açıkça itiraf etti Kaparin. «Ama eğer sizi bu adada yakalasalardı, şahsen seni herhangi bir tatsız durumdan kurtaracaktım.»

«Peki ama neden hepimizi birden kendin öldürmedin? Geceleyin bu işi yapmak hiç de zor olmazdı.»

«Tehlikeliydi. Ben birinizle uğraşırken, öbürleri...»

Gregor tabancasını çektiği gibi, yükseltmemeye çalıştığı bir sesle, «Yere bırak silahlarını!...» dedi. «Hemen yere bırak hepsini, yoksa buracıkta vururum seni! Şimdi ayağa kalkıyorum, Fomin'in seni görmeyeceği biçimde önümü kapayacağım, o zaman tabancanı ayağımın dibine atacaksın. Ee? Sakın ateş etmeyi filan aklından geçirmeye kalkma! Niyetini sezer sezmez vururum seni.»

Kaparin, ölü gibi sararmış yüzüyle oturduğu yerde kalakalmıştı. Kireç kesilen dudaklarını zorlukla kıpırdatarak, «Öldürme beni!» diye mırıldandı.

«Öldürmeyeceğim. Ama silahlarını alacağım.»

«Beni ele vereceksin...»

Kaparin'in tıraşı uzamış yanaklarından gözyaşları süzülüyordu. Gregor iğrenme ve acımayla kaşlarını çatarak sesini yükseltti.

«At tabancanı yere! Gerçi seni ele vermem gerekirdi, ama vermeyeceğim. Ulan be, ne alçak adammışsın sen meğer! Ne alçağın alçağı imişsin!»

Kaparin tabancasını Gregor'un ayakları dibine attı.

«Browningin nerde? Browningini de ver bakalım. Ceketinin göğüs cebinde duruyor.»

Kaparin ışıl ışıl parlayan nikelajlı Brovwningi yere atıp, yüzünü elleriyle kapadı. Bütün gövdesiyle sarsılarak hıçkırıyordu.

Gregor, vurmak için içinden yükselen isteği zorlukla bastırarak, «Kes ulan, bok herif!» dedi.

«Beni ele vereceksin! Mahvoldum...»

«Vermeyeceğim dedim sana. Ama şu adadan bir kurtulalım, bak o zaman kork işte! Senin gibilerini kimse istemez. Kendine sığınacak yer ara o zaman.»

Kaparin ellerini yüzünden çekti. Islak, mosmor yanakları, şişmiş gözleri, titreyen çenesiyle iğrenç bir görünüşü vardı.

«Öyleyse neden — öyleyse neden silahlarımı aldın?» diye kekeledi.

Gregor istemeye istemeye cevap verdi: «Beni arkamdan vurmayasın diye. Senin gibi adamlardan her şey beklenir — eğitim görmüşlerden! Bir de oturmuş oraya, parmaktan, çardan, Tanrıdan dem vuruyor... Ne çirkef yaratıkmışsın sen!»

Kaparin'e bakmaksızın, avurtlarını tekrar tekrar doldurmuş olan bir ağız dolusu tükürüğü yere savurduktan sonra, ağır ağır ötekilerin yanına döndü.

Sterlyadnikov balmumuyla mumladığı bir iplikle eyerindeki yırtığı dikiyor, bir yandan da sakin sakin türkü söylüyordu. Fomin'le Çumakov bir velensenin

üzerine uzanmışlar, her zamanki gibi kâğıt oynuyorlardı.

Fomin hızla bir bakıp sordu Gregor'a: «Ne diyordu sana? Ne konuşuyordunuz öyle?»

«Hayatın sıkıntılarından şikâyet ediyordu... Mızmız gevezenin teki işte...»

Gregor, Kaparin'i ele vermeyeceği konusundaki sözünde durdu. Ama o gece bir fırsatını bulup, Kaparin'in mavzerinin mekanizmasını çıkararak sakladı. Uyumak üzere uzanırken, «Geceleyin herifin ne planlar kuracağı hiç belli olmaz,» diye aklından geçirdi.

Gregor'u ertesi sabah Fomin uyandırdı. Onun üzerine doğru eğilen Fomin, sakin sakin sordu: «Kaparin'in üzerinden silahlarını aldın mı sen?»

«Ne? Ne silahları?» diye dirseğinin üzerinde doğrulan Gregor, acıyan omuzlarını oynattı. Güneş doğarken düşen çiyden kaputu, kalpağı, çizmeleri hep ıslanmış, Gregor iliklerine kadar üşümüştü.

«Silahlarını bulamıyoruz. Sen mi aldın? Uyansana be artık, Melehov!»

«A, sahi ben aldım. Ama ne oluyor?»

Fomin konuşmadan uzaklaştı. Gregor kalktı, kaputunu silkeledi. Az ötede Çumakov kahvaltı hazırlıyordu: ellerindeki biricik çanağı yıkadı, sonra bir somunu göğsüne dayayarak eşit parçalara böldü, bir testiden çanağa süt koydu ve kaynatıla kaynatıla iyice koyulaştırılmış akdarı lapasını çanağın içine ufalarken Gregor'a baktı.

«Bu sabah geç kalktın, Melehov! Baksana gün nereye yükseldi.»

Sterlyadnikov, yıkadığı tahta kaşıkları kaputunun eteğine kurularken, «Vicdanları rahat olanlar, her zaman iyi uyurlar,» dedi. «Oysa Kaparin dün gece gözünü bile kırpmadı, bir o yana döndü, bir bu yana...»

Fomin, Gregor'a bakarak gülümsedi.

«Hadi oturun da kahvaltınızı edin, haydutlar,» dedi Çumakov. Öbürlerini beklemeden sütünü kaşıklama-

ya başladı ve payına düşen ekmek parçasının şöyle yarısını bir ısırışta kopardı. Gregor kaşığını aldı ve diğerlerini sert bakışlarla süzerek sordu: «Kaparin nerede?»

Fomin'le Sterlyadnikov sessiz sessiz yemeğe devam ettiler. Çumakov, gözlerini Gregor'a dikip, uzun süre öyle baktı, ama o da bir şey söylemedi.

Gregor, geceleyin neler olduğunu şöyle böyle sezinler gibiydi, ama yine de, «Nereye gitti Kaparin?» diye sordu tekrar.

Çumakov tatlı talı gülümseyerek, «Kaparin şimdi çook uzaklardadır,» diye cevap verdi. «Rostov'a doğru yüzüyordur. Sanırım, Ust-Koperskaya dolaylarında sallanıyordur. Gocuğu da nah orada asılı, bak...»

Kaparin'in gocuğuna bir göz atan Gregor, «Yoksa sahiden öldürdünüz mü onu?» diye sordu.

Bunu sormanın hiç de gereği yoktu. Her şey apaçık ortadaydı zaten, ama her nedense sormuştu işte. Önce kimse cevap vermedi, o vakit Gregor sorusunu tekrarladı.

«Yahu, pek tabii ki, öldürdük onu,» dedi Çumakov ve bir kadınınkiler kadar güzel, gri gözlerinin üzerine indirdi kirpiklerini. «Onu ben öldürdüm. Bugünlerde de işim bu benim, adam öldürmek...»

Gregor onu dikkatle süzdü. Çumakov'un tertemiz, tunçlaşmış yüzü gayet sakin, hatta neşeliydi. Güneş yanığı yüzünün önünde ışıl ışıl, sarışın bıyıkları daha bir belirgin duruyor, düzgün taranmış saçlarıyla kaşlarının koyuluğunu hafifletiyordu. Fomin çetesinin bu saygıdeğer celladı gerçekten de yakışıklıydı ve alçakgönüllü bir görünüşü vardı. Kaşığını branda bezinin üstüne bıraktı, elinin tersiyle bıyığını sildi ve, «Yakov Yefimoviç'e dua et sen, Melehov!» dedi. «Senin canını kurtaran ondan başkası değil, yoksa sen de şu anda Kaparin'le birlikte Don'da yüzüyor olacaktın...»

«O neden?»

Çumakov kelimeleri tane tane söyleyerek, ağır ağır

konuştu:

«Kaparin'in teslim olmayı kafasına koyduğu besbelliydi, seninle de dün uzun uzadıya konuştu. Eh, Yakov Yefimoviç'le biz de onu bu günahtan kurtaralım, dedik. Ona her şeyi anlatabilir miyim?» diyerek soran gözlerle Fomin'e baktı.

Fomin başını onaylarcasına sallayınca, Çumakov da, iyi pişmemiş akdarı lapasının tanelerini dişleri arasında eze eze hikâyesine devam etti.

«Dün akşamüstü bir meşe odunu hazır edip, Yakov Yefimoviç'e dedim ki: 'Geceleyin ikisinin birden, Kaparin'in de, Melehov'un da işini bitirivereyim.' Ama o dedi ki: 'Kaparin'in işini bitir, ama Melehov'a dokunma sakın.' İşte böyle kararlaştırdık. Kaparin uykuya dalıncaya kadar gözledim, senin de uyuduğunu anladım horlamandan. Sürüne sürüne usullacık yanına vardım Kaparin'in, ondan sonra da odunu indirdim kafasına. Bizim kurmay yüzbaşı gık bile diyemedi. Olduğu yerde serilip, ruhunu teslim ediverdi. Ses çıkarmadan üstünü aradık, sonra kollarından, bacaklarından tuttuğumuz gibi kıyıya taşıdık, çizmelerini, ceketini, gocuğunu çıkartıp cesedini suya attık. Sen ise hiçbir şeyden haberin olmadan hâlâ mışıl mışıl uyuyordun. Ölüm dün gece burnunun dibine kadar sokuldu senin, Melehov! Ta tepende durdu ölüm. Yakov Yefimoviç sana dokunulmayacağını söylemesine rağmen, kendi kendime dedim ki: 'Dün aralarında öyle ne konuşmuş olabilirler bunlar? Beş kişiden ikisi diğerlerinden ayrılıp da, gizli gizli konuşmaya başladılar mı, bu işte bir bit yeniği var demektir.' Usulca senin yanına sokuldum, kılıç çalayım diye düşündüm, çünkü kendi kendime dedim ki: 'Ona şimdi odunla vuracak olsam, çok güçlü hergele! Bir vuruşta işini bitiremezsem, ayağa fırladığı gibi ortalığı birbirine katar.' Ama yine Fomin engel oldu bana. Yanıma gelip, kulağıma fısıldadı: 'Dokunma ona, o da bizdendir, kendisine güvenebiliriz.' Uzun uzadıya görüştük, ama Kaparin'in silahlarına ne

olduğunu bir türlü çıkaramadık. Onun üzerine seni bıraktım. Ama öyle de güzel uyuyordun ki yani; tepende neler olup bittiğinden haberin bile yoktu!»

Gregor sükûnetle, «Demek beni boş yere öldürecektin, budala seni! Kaparin'le işbirliği yapmamıştım ki ben.»

«Peki nasıl oluyor da, silahları sende oluyor?»

Gregor gülümsedi.

«Tabancalarını dün elinden aldım, mavzerinin mekanizmasını da akşamleyin çıkarıp bir velensenin altına sakladım.» Kaparin'le aralarında geçen konuşmaları ve yüzbaşının önerilerini anlattı.

Fomin, hoşnutsuzluğunu belli eden bir tavırla, «Peki ama bütün bunları dün niye anlatmadın hiç?» diye sordu.

Gregor açıkyüreklilikle itiraf etti: «Acıdım, sümüklü hergeleye!»

Çumakov gerçekten de büyük bir hayretle, «Ah, Melehov, Melehov!» diye bağırdı. «Sen git de, Kaparin'in mekanizmasını koyduğun yere o acımanı koy; asıl o acımanı sakla sen velensenin altına, çünkü sana hiçbir hayrı dokunmaz acımanın!»

«Bana ders verme! Ben işimi bilirim!» diye soğuk bir cevap verdi Gregor.

«Sana neden ders vereyim? Ama ya o acıman yüzünden dün gece seni günahsız yere öbür dünyaya yollasaydım? O zaman ne olacaktı?»

Gregor bir an düşündükten sonra, «Dünya bir mikroptan daha kurtulmuş olurdu,» diye sakin sakin cevap verdi. Sonra, daha çok kendi kendine konuşur gibi ekledi: «İnsanın güpegündüz ölümü karşılaması korkunçtur; ama uyurken herhalde pek kolay olsa gerek...»

XV

Nisan sonunda bir gece kayıkla Don'un karşı yakasına geçtiler. Rubejni dışında, kıyıda, Nijne-Krivska-

ya köyünden Aleksandır Koşelev adında genç bir Kazak onları bekliyordu.

Kazak, Fomin'i selamladıktan sonra, «Ben de sizinle geliyorum, Yakov Yefimoviç,» dedi. «Evde oturmaktan bıktım.»

Fomin, Gregor'u dirseğiyle dürterek fısıldadı: «Görüyor musun? Böyle olacağını söylemiştim ben sana. Daha adadan iyice uzaklaşmaya bile vakit bulamadık, ama halk şimdiden — Al işte! Benim tanıdığımdır, yavuz bir Kazaktır! Bu iyiye işaret. İşler tıkırında gidecektir artık!»

Sesinden anlaşıldığına göre, Fomin keyfinden gülümsüyordu. Yeni bir silah arkadaşının çıkagelişine çok sevindiği belliydi. Irmağın başarıyla geçilmesi, bir kişinin daha hemen kendilerine katılmış olması Fomin'i neşelendirmiş, onda yeni yeni umutlar uyandırmıştı.

Koşelev'in teçhizatını karanlıkta el yordamıyla inceleyerek, memnun bir sesle, «Demek mavzerinle tabancandan başka, bir de kılıcınla dürbünün var, öyle mi?» dedi. «Bak işte, Kazak dediğin böyle olur! Gerçek Kazak olduğu bir bakışta anlaşılıyor zaten, canım!»

Fomin'in yeğeni, ufacık tefecik bir atın çektiği bir arabayla kıyıya geldi.

Alçak sesle, «Eyerleri arabaya yükleyin,» dedi. «Yalnız, Allah aşkına biraz çabuk tutun elinizi, çünkü gece ilerliyor, önümüzde ise uzun bir yol var.»

Yeğeni heyecanlandığından Fomin'e acele ettiriyordu. Ama artık adadan kurtulup da, ayaklarının altında kendi köyünün sağlam toprağını hisseden Fomin'i bir iki saatliğine evine uğrayıp, köydeki tanıdıklarını ziyaret etmekten alıkoymak mümkün değildi.

Şafak sökmesine az bir şey kala, Yagodni köyü yakınlarındaki bir yılkıdan en iyi atları ayırıp eyer vurdular. Yılkıya bakan ihtiyara, Fomin, «Atlar için o kadar üzülme, dedecik,» dedi. «Üzülmeye değecek at değil bunlar, hem, az bir yol gideceğiz hayvanlarla: Ken-

dimize daha iyi binek bulur bulmaz, bunları sahiplerine geri göndeririz. Atları kimin aldığını soran olursa, Krasnokutskaya milislerinin aldığını söylersin. At sahipleri oraya gitsin. Bir çetenin ardına düştüğümüzü söyle onlara.»

Anayola çıkınca, Fomin'in yeğenine veda ettiler, sonra sola kıvrılıp, beşi de süratli ile, güneybatıya vurdular. Bir iki gün kadar önce Maslak çetesinin Meşkovskaya stanitsası yakınlarında görüldüğü duyulmuştu. Fomin de, Maslak'a katılmaya kesin karar verdiğinden o yöne gidiyordu.

*

Büyücek köylerle stanitsaların hiçbirine uğramadan, üç gün boyunca Don'un sağ yakasında, bozkır yollarında Maslak'ın çetesini arayıp durdular. Karginskaya stanitsasının topraklarını çevreleyen Ukrayna köylerinde, altlarındaki ufak tefek zavallı hayvanları, besili ve hızlı Ukrayna atlarıyla değiştirdiler.

Dördüncü günün sabahı, bir köye yaklaşırlarken, tepeler arasında kalan uzun bir açıklığı geçmekte olan süvari kolunu ilk önce Gregor farketti. En azından iki bölük olan kol, yoldan ilerliyordu, öne ve yanlara da ufak keşif birlikleri çıkarmışlardı.

Fomin dürbününü gözlerine götürdü: «Bunlar ya Maslak, ya da—» dedi.

Çumakov alaylı alaylı, «Ya yağmurdur, ya kardır; ya budur, ya değildir,» dedi. «Doğru dürüst baksan iyi edersin, Yakov Yefimoviç, çünkü eğer Kızıllarsa, gerisin geriye dönüp, kirişi kırmamız gerek!»

Fomin sinirlenerek, «Bu kadar uzaktan nasıl anlaşılabilir, yahu?» dedi.

«Bakın! Bizi gördüler. Devriye çıkardılar üzerimize,» diye bağırdı Sterlyadnikov.

Sterlyadnikov haklıydı, onları görmüşlerdi. Kolun sağ yanında ilerleyen devriye birliği keskin bir dönüş yaparak süratliyle onlara doğru gelmeye başlamıştı.

Fomin dürbünü aceleyle kılıfına soktu; ama Gregor gülümseyerek, eyerinin üstünden uzandı, Fomin'in atının gem kolunu yakaladı.

«Telaşlanma! Daha yakına gelsinler. Topu topu on iki kişi. Şöyle iyice bir bakalım da hele, gerekirse dörtnala sıvışırız. Atlarımız hiç yorgun değil, ne korkuyorsun? Bak bakalım, şu dürbününle.»

On iki atlı gittikçe yaklaşıyor, her an biraz daha büyüyorlardı. Arkalarındaki yamacı örten otların yeşil fonu üzerinde biçimleri şimdi iyiden iyiye seçiliyordu.

Gregor'la diğerleri sabırsızlıkla Fomin'i gözlüyorlardı. Fomin'in dürbünü tutan elleri hafif tertip titriyordu. Görebilmek için öyle zorluyordu ki kendini, güneşe dönük olan yanağından aşağı bir ter damlası süzüldü.

Sonunda, boğuk bir sesle, «Bunlar Kızıllar! Kasketlerindeki yıldızları görüyorum!» diye bağırarak, atının başını çevirdi.

Dörtnala atıldılar. Arkalarından birkaç silah patladı. Gregor zaman zaman dönüp, arkasına bakarak, iki verst kadar Fomin'in yanıbaşında at sürdü.

Alaycı bir gülüşle, «Al işte, katıldık şimdi onlara!» dedi.

Fomin susuyordu, hiç neşesi kalmamıştı. Atının dizginlerini azıcık çeken Çumakov bağırdı: «Köylerden uzak durmalıyız. Vyeşenskaya bozkırına doğru vuralım, oraları daha ıssızdır.»

Bu çılgınca dörtnalla bir iki verst daha gitseler, atlar perişan olacaktı. İleri uzanmış boyunları köpük köpük terle kaplıydı, böğürlerinde derin kırışıklar meydana çıkmıştı.

«Biraz daha ağırdan almalıyız! Yavaşlayın!» diye komut verdi Gregor.

Ardlarındaki on iki atlıdan sadece dokuzu kalmış, geri kalanlar kovalamayı bırakmışlardı. Aralarındaki uzaklığı ölçen Gregor, bağırdı: «Durun! Şunlara bir iki el atalım?»

Beşi birden atlarını süratliye indirdiler, eyerlerinden yere indiler ve silahlarını omuzlarından sıyırdılar.

«Dizginleri elinizden bırakmayın sakın! En soldaki askere nişan alın. Ateş!»

Her biri bir bağ mermi yakıp, Kızıl Ordu askerlerinin altındaki atlardan birer tanesini öldürdüler, sonra tekrar koşmaya devam ettiler. Onları kovalayanların şevki kırılmıştı. Arasıra epeyce uzaktan üzerlerine ateş ediliyordu, sonunda ise askerler kovalamayı hepten bıraktılar.

Sterlyadnikov kırbacının ucuyla uzakta mavi yama gibi duran bir bozkır göletini işaret ederek, «Atlarımızı suvarmamız gerek; şurda bir gölet var,» dedi.

Şimdi hızlı bir adeta kararında, karşılarına çıkan her kuytuyu, her yarı iyice inceleyerek gidiyorlar, bozkır arazisinin engebeli yapısından yararlanarak gizlenmeye çalışıyorlardı.

Atlarını suvarıp tekrar yola koyuldular, hayvanlarını önce adeta yürüttükten sonra süratliye kaldırdılar. Öğleyin, bozkırı bir uçtan bir uca kesen derin bir belenin yamacında atlarına yem kestirmek için mola verdiler. Fomin, Koşelev'e, yakınlardaki bir tepeciğin üstüne yaya çıkıp yatarak nöbet tutmasını emretti. Herhangi bir yerden atlılar görünecek olursa, Koşelev hemen haber verecek ve atların başına koşacaktı.

Gregor atının ayaklarına bukağı vurup, otlamaya bıraktı, belenin yamacında, atından fazlaca da uzaklaşmadan, kuru bir yer buldu, uzandı.

Burada, belenin güneş alan yamacında genç otlar daha boylu, daha sıktı. Güneş altında ısınan kara toprağın yumuşak soluğu, solmuş bozkır menekşelerinin baygın kokusunu bastıramıyordu. Menekşeler, nadasa bırakılan bir tarlada yetişmişler, yoncaların kuru sapları arasından boy atmışlar, tarlanın hiç sürülmemiş sınırlarının meydana getirdiği setler boyunca renk cümbüşü içinde yayılmışlardı; taş gibi sert, hiç sürül-

memiş toprak üzerinde bile, menekşelerin bir çocuğunki kadar duru gözleri, önceki yıldan kalma kuru otlar arasından dünyaya maviş maviş bakıyordu. Bu ıssız, bu engin bozkır üzerinde ömürlerini tüketmiş olan menekşelerin yerine, belenin yamacında, daha şimdiden harikulade parlak laleler boy atıyor, o kan kırmızı, beyaz, sarı taçyapraklarını güneşe doğru kaldırıyor, rüzgâr da çiçeklerin çeşit çeşit kokusunu birbirine karıştırarak bozkırın üzerinden uzaklara sürüklüyordu.

Dik kuzey yamacının yarık yarık, taştan yüzü üzerinde, dimdik uçurum duvarlarının gölgesinde kalan yerlerde, hâlâ öbek öbek karlar duruyor, ıslak ıslak tütüyordu. Karlardan soğuk bir hava dalgası geliyor, ama bu soğuk hava sadece, solmakta olan menekşelerin, çok değerli ve çok eskilerde kalmış bir şeyin anısı kadar belli belirsiz, yaslı kokularını getiriyordu. Gregor bacaklarını iki yana açıp, dirseklerine dayanarak uzanmış, gözleriyle yutarcasına, güneşin altında tüten bozkırı, uzaklardaki bir sırt boyunca nöbet bekleyen mor tepeleri, yamacın önünde sürüklenen renk yalgınını seyrediyordu. Bir an gözlerini kapadı, tarlakuşlarının yakından, uzaktan gelen şarkılarını, otlayan atların hafif homurtularıyla, toynaklarının tıpırtılarını, gem ve kantarma demirlerinin şakırtılarını, genç otlar arasından fısıldayan rüzgârı dinledi. Gövdesini katı toprağa dayarken, garip bir tevekkül, bir huzur dolduruyordu içini. Uzun zamandır alışık olduğu bir duyguydu bu. Ne zaman bir heyecan geçirse, bu duygu kaplardı içini ve böyle anlarda çevresindeki her şeyi daha duru, daha net görürdü sanki. Görme ve işitme duyuları daha keskinleşmiş gibi olur, daha önce dikkatinden kaçan şeyler, böyle bir heyecan geçirdikten sonra onun ilgisini çekerdi. Ufacık bir kuşu kovalayan atmacanın yanlamasına şimşek gibi uçuşunu da, iki dirseği arasındaki uzaklığı aşabilmek için var gücüyle çabalayan kara bokböceğini de, el değmemiş parlak gü-

zelliği içinde ışıldayan kan kırmızı lalenin rüzgârın önündeki salıntısını da aynı ilgiyle seyrediyordu. Lale Gregor'un hemen yanıbaşında, çökmüş bir tarlafaresi yuvasının kenarındaydı. Elini uzatsa koparabilirdi onu; ama kımıldamadan yatıyor, sessiz bir hayranlıkla kendinden geçmişcesine çiçeği ve katlarının arasında sabah çiyinin damlalarını kıskançlıkla saklayan sert yapraklarının güzelliğini seyrediyordu Gregor. Sonra gözlerini ordan ayırdı, ufkun üzerinde, tarlafaresi yuvalarından meydana gelmiş bir ölü şehrin üzerinde süzülmekte olan kartalı uzun uzun, hiçbir şey düşünmeksizin seyretti.

İki saat kadar sonra, Yelenskaya Nahiyesinin bildik köylerine gece bastırmadan ulaşmak niyetiyle tekrar atlarına bindiler.

Kızıl Ordu devriyelerinin, onların hareketlerini telefonla haber verdiği anlaşılıyordu. Kamenka yerleşim bölgesinden geçerlerken, bir çayın karşı yakasından, hoş geldiniz dercesine üzerlerine ateş açıldı. Islık çalarak yağan kurşunlar yüzünden Fomin yolunu değiştirmek zorunda kaldı. Ateş altında dörtnala yerleşim bölgesinin yanıbaşından dolanıp, Vyeşenskaya'nın at otlağı olarak ayrılan topraklarına daldılar o hızla. Bir başka yerleşim bölgesinin yakınlarında ufak bir milis kuvveti yollarını kesmeye çalıştı.

«Sol yandan arkalarına dolanalım,» diye önerdi Fomin.

«Saldıracağız onlara,» dedi Gregor kesin bir dille. «Onlar dokuz kişi, biz de beş. Yarar geçeriz onları.»

Çumakov'la Sterlyadnikov da onu desteklediler.

Kılıçlarını sıyırarak, yorgun atlarını adi dörtnala kaldırdılar. Milis kuvveti attan inmeden, derhal ateş açtı üzerlerine, sonra da saldırıdan kaçınmak için dörtnala yana açıldılar.

Koşelev, «Zavallı bunlar be! Upuzun, ateş gibi bir rapor yazacaklardır şimdi, ama şöyle sahici bir çarpışmaya girmeye hiç de hevesli değiller!» diye alay etti.

Av köpekleri tarafından kovalanan kurtların zaman zaman dönüp bir iki diş attıktan sonra yine hiç durmadan kaçması gibi, Fomin ve beraberindekiler de, milis kuvveti arkalarından yaklaştığı zaman ateşe ateşle cevap vererek, doğuya doğru çekilmeye devam ettiler. Bu karşılıklı ateş açmalardan biri sırasında Sterlyadnikov yaralandı. Kurşun kemiği sıyırarak, sol baldırını delip geçmişti. Acıdan bembeyaz kesilerek inleyen Sterlyadnikov, «Bacağımdan vurdular beni...» dedi.

Eyerinin ard kaşına doğru yaslanan Çumakov, gürültülü bir kahkaha patlattı. Güle güle kırıldı, gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Sterlyadnikov'a, eyerinin üzerinde durabilmesi için yardım ederken, sarsıla sarsıla gülüyordu.

«Yahu nasıl oldu da o bacağını seçtiler? Mahsus ona nişan almışlardır. Topalın birinin hoplaya zıplaya gittiğini görünce, hah demişlerdir, o bacağından vurursak haklarız onu. Uy, Sterlyadnikov! Uy, öldüreceksin sen beni! Şimdi bacağın bir çeyrek daha kısalacak. Nasıl dansedeceksin bakalım şimdi? Bundan sonra bacağın için eskisinden elli altmış santim daha derin bir çukur kazmam gerekecek.»

Sterlyadnikov, acıdan yüzünü buruşturarak, «Sus ulan, dangalak! Şimdi seninle uğraşacak halim yok! Tanrı aşkına sus!» dedi.

Aşağı yukarı yarım saat kadar sonra, sayısız belenlerden birinin dibinde ilerledikleri sırada, Sterlyadnikov söylendi:

«Mola verelim de, dinlenelim azıcık... Yaramdan akan kanı durdurmam gerek, çizmemin içi kan doldu.»

Mola verdiler. Atları Gregor tuttu. Fomin'le Koşelev arasıra, uzaklarda beliren milislere ateş açıyorlardı. Çumakov, çizmesini çekmekte Sterlyadnikov'a yardım etti.

Çumakov çizmeyi dolduran kıpkırmızı sıvıyı yere boşaltırken, kaşlarını çatarak, «Yahu, çok fazla kan

kaybetmişsin be,» dedi. Sterlyadnikov'un pantolonunun kandan sırılsıklam olmuş, tüten paçasını yırtarak açmak istediyse de, Sterlyadnikov izin vermedi.

«Değerli bir pantolondur bu, berbat etmenin âlemi yok,» dedi ve kıç üstü oturduğu yerde, avuçlarını toprağa bastırıp yaralı bacağını kaldırdı. «Çekerek çıkar pantolonu, ama usul usul.»

Ceplerini karıştıran Çumakov, «Sende sargı bezi var mı?» diye sordu.

«Sargı bezini nideyim, Allahını seversen? Olmasa da olur.»

Sterlyadnikov, kurşunun bacaktan çıktığı deliği inceledi, sonra bir merminin çekirdeğini dişleriyle tutarak kovanından ayırdı, barutunu avucuna döktü ve bir parça toprağı tükürüğüyle ıslattıktan sonra barutu toprakla iyice karıştırarak, yaranın iki deliğini de bu merhemle sıvadı, içi rahat etmiş gibi, «Bu denenmiş, iyi bir dermandır,» dedi. «Yara bir iki güne kalmaz kurur, kapanır.»

Çir ırmağına ulaşana kadar bir daha hiç mola vermediler. Milis kuvveti, oldukça büyük bir ara bırakarak onları izliyor, sadece arada bir ateş açıyordu. Fomin sık sık arkasına bakarak, «Bizi hiç gözden kaybetmiyorlar yahu, yoksa takviye mi bekliyorlar, nedir?» diye söyleniyordu. «Esaslı bir nedeni olmasa böyle uzak durmazlardı.»

Çir ırmağını bir köyün yakınlarındaki sığ yerinden geçerek, adeta kararı ile bir tepenin yamacını tırmandılar. Atlar yorgunluktan tükenmişti. Yamacı bayır aşağı süratli ile her nasılsa inebildiler, ama öbür yamaçta bayır yukarı çıkarken, adamlar hayvanlarını yedeklerine almak zorunda kaldılar ve rüzgârda ürperen parça parça köpük sıyırdılar atların böğürleriyle sağrılarından.

Fomin'in korktuğu başına geldi: beş verst kadar ilerde, bir köyün yakınlarında, kovalama işini, dipdiri, çevik hareketli hayvanlara binmiş yedi kişi devraldı.

«Bizi böyle elden ele devretmeyi sürdürecek olurlarsa, hapı yuttuk demektir,» diye tasalı tasalı söylendi Koşelev.

Yolu, izi bir yana bırakıp, bozkırın ortasına daldılar. Arada sırada arkalarına dönüp ateş ediyorlardı. İçlerinden ikisi otların üzerine yatıp kovalayanlara ateş ederken, ötekiler beş yüz metre kadar ilerleyip, atlarından iniyor, geride kalanları korumak için ateşe başlıyor, bu sefer geride kalan iki kişi atlarına atlayıp bin metre kadar gittikten sonra yeniden yere inerek atışa hazırlanıyorlardı. Milislerden birini öldürdüler ya da ağır yaraladılar, bir ikincisinin ise atını vurdular. Çok geçmeden, Çumakov'un kendi atı da vuruldu. Koşelev'in yanı sıra, onun üzengisine tutunarak koşmaya başladı Çumakov.

Gölgeler uzadı. Güneş batıya doğru alçaldı. Gregor, birbirlerinden ayrılmayıp, hep birlikte adeta kararında gitmelerini salık verdi. Çumakov yanıbaşlarında iri adımlarla yürüyordu. Az sonra bir tepenin sırtında çift atlı bir araba görerek, yola çıktılar. Yaşlı, sakallı bir Kazak olan arabanın sürücüsü atlarını kamçılayarak dörtnala kaldırdıysa da, açılan ateş onu durdurdu.

Atını deli gibi kırbaçlayarak ileri atılan Koşelev, «Basacağım kılıcı, namussuza! Kaçmanın ne demek olduğunu öğrensin bakalım!» diye homurdandı dişlerinin arasından.

Fomin, «Dokunayım deme ona, Saşa, sakın ha!» diye onu uyararak, daha epey uzaktan araba sürücüsüne seslendi: «Çöz atlarının koşumlarını, dede, duyuyor musun? Hazır canın tenindeyken, çöz hayvanları!»

İhtiyar adamın gözyaşları içinde yalvarmasına kulak asmadan, falakaları halkalarından kendileri çıkardılar, atların hamutlarını, dizginlerini çözdüler ve çabucak eyer vurdular.

İhtiyar ağlayarak, «Bu ikisinin yerine sizin atlarınızdan birini bırakın bari,» diye yalvardı.

«Dikkat et de senin dişlerini dökmeyeyim, ihtiyar hergele!» dedi Koşelev. Atlar bize lazım. Sen tatlı canının bağışlandığına dua et.»

Fomin'le Çumakov yeni atlara bindiler. Ne var ki, çok geçmeden, izlerini süren altı atlıya üç kişi daha katıldı.

«Biraz kıçımızı kaldırmamız gerek! Hadi bakalım, çocuklar!» dedi Fomin. «Gece bastırmadan Krivski belenlerine varırsak, paçayı kurtardık demektir.»

Atını kırbaçlayıp, dörtnala ileri atıldı en önde. Sol eliyle ise, kısaltılmış dizgininden tuttuğu ikinci bir atı yedeğinde götürüyordu. Hayvanların toynakları altında kıpkırmızı laleler, iri kan damlaları gibi dört bir yana saçılıyordu. Fomin'in ardında at süren Gregor bu kan kırmızısı serpintilere bakarak, gözlerini yumdu. Her nedense başı dönmüş, yüreğini o bildik acı kavramıştı.

Atları dörtnala koşuyordu, ama çatlamak üzereydiler. Biniciler de bu bitip tükenmek bilmeyen koşudan ve açlıktan yıkılacak hale gelmişlerdi. Sterlyadnikov eyerinin üzerinde sallanıyordu, yüzü kireç gibiydi. Büyük kan kaybından ötürü susuzluktan kavruluyor, midesi bulanıyordu. Bir parça kuru ekmek yedi, ama hemen çıkardı.

Alacakaranlık bastırırken, Krivski köyü yakınlarından, bozkırdan dönen bir at yılkısının tam ortasına düştüler, kalan son birkaç atımlık kurşunlarını da kendilerini kovalayanların üzerine boşalttılar ve sevinçle, takipten vazgeçildiğini anladılar. Uzaklarda dokuz atlı, herhalde durumu tartışarak, bir süre toplu halde yol aldılar, sonra atlarının başını geri çevirdiler.

*

Krivski köyünde, Fomin'in bir tanıdığının yanında kalarak iki gün geçirdiler. Ev sahibi varlıklıydı, onları candan ağırladı. Atlar loş bir sundurma altına çekildi, önlerine yiyebileceklerinden fazla yulaf atıldı, ikinci günün sonunda da bu çılgınca koşunun yorgun-

luğundan eser kalmadı hayvanlarda. Adamlar nöbetleşe atların başında kaldılar, örümcek ağı bağlamış yemlikte yattılar ve adada yarı aç yarı tok geçirdikleri günlerin acısını çıkarırcasına, tıka basa yediler.

Köyden hemen ertesi gün ayrılacaklardı, ama Sterlyadnikov onları alıkoydu: yarası azmış, kurşun deliklerinin kenarları ateş gibi kızarmıştı, geceleyinse bacağı adamakıllı şişen Sterlyadnikov kendini kaybetti. Susuzluktan yanıyordu. Bütün gece boyunca, ne zaman kendine gelir gibi olsa, hemen su istiyor, kana kana içiyordu. Geceleyin içtiği su nerdeyse bir kovayı buluyordu, ama yardımla bile ayakta duracak hali yoktu, biraz kıpırdasa müthiş canı acıyordu. Yerinden kalkamadan küçük su döküyor, durmadan inliyordu. İnlemeleri duyulmasın diye ötekiler onu sundurmanın ta öbür ucuna taşıdılar, ama hiç yararı olmadı. Bazen iniltileri bağırma biçimini alıyor, kendini kaybettiği zamanlarda ise, ateşler içinde kıvranarak, haykırıyor, anlaşılmaz birtakım laflar ediyordu.

Onun başında da nöbet tutmak zorunda kaldılar. Ona su veriyor, ateş gibi yanan alnını ıslatıyor, çok yüksek sesle inlemeye ya da bağırmaya başladığı zamansa avuçlarıyla ağzını kapatıyorlardı.

İkinci günün sonuna doğru biraz açıldı ve kendini daha iyi hissettiğini söyledi.

Çumakov'u parmak işaretiyle yanına çağırarak, «Buradan ne zaman ayrılıyorsunuz?» diye sordu.

«Bu gece.»

«Ben de geliyorum. İsa aşkına, sakın beni burada bırakmayın!»

«Yahu sen bu halle nereye gidersin?» dedi Fomin alçak sesle. «Kıpırdayamıyorsun bile.»

«Kıpırdayamaz mıyım? Bak da gör hele!» Sterlyadnikov büyük bir çaba harcayarak yarım doğruldu, ama hemen sırtüstü düştü. Yüzü alev alev yanıyordu, alnını boncuk boncuk ter basmıştı.

Çumakov kararlı bir sesle, «Götüreceğiz seni,»

dedi. «Götüreceğiz, ne olur korkma! Hem şu gözyaşlarını da sil, karı değilsin sen!»

«Ter onlar,» diye usulca mırıldanan Sterlyadnikov, kasketini gözlerinin üzerine kadar çekti.

«Aslında seve seve bırakırdık seni geride, ama ev sahibi razı gelmedi. Yüreğini ferah tut, Vasili. Bacağın iyileşecek, seninle yine eskisi gibi güreşeceğiz, kazaska yapacağız. Ne üzülüp duruyorsun bu kadar yahu? Yaran ağır olsa neyse... ama buna da yara denmez ki şimdi!»

Başkalarıyla olan ilişkilerinde her zaman o derece katı, o derece haşin olan Çumakov bu kelimeleri öylesine yumuşak bir biçimde, öyle dokunaklı ve içten bir şefkatle söylemişti ki, Gregor hayretler içinde bakakaldı ona.

Tanyeri ağarmadan köyden ayrıldılar. Sterlyadnikov'u güç bela eyerinin üstüne oturtabildiler, ama adam eyerinde doğru oturamıyor, bir o yana devriliyordu, bir bu yana. Bu yüzden Çumakov, bir koluyla onu belinden sararak, Sterlyadnikov'un yanıbaşında at sürmeye başladı.

Fomin atını Gregor'un yanına yanaştırarak, «Al sana bir baş belası! Onu bir yerde bırakmak zorunda kalacağız, ister istemez,» diye fısıldadı ve üzüntüyle başını iki yana salladı.

«Yani öldürecek misiniz, demek istiyorsunuz?»

«Elden başka ne gelir? Şu gözlerine bir baksana? Bu halde onu ne yapabiliriz?»

Bir süre hiç konuşmadan, adeta kararında at sürdüler. Çumakov'dan nöbeti Gregor, sonra Gregor'dan da Koşelev aldı.

Güneş yükseldi. Aşağılarında kalan Don'un üzerinde hâlâ sis bulutları sürükleniyordu, ama tepelerde bozkır göz alabildiğine duru ve parlaktı, gökkubbe ise her an biraz daha mavileşiyor, tam tepede, mini mini, bembeyaz bulutlar donmuş gibi kıpırdamadan duruyordu. Otların üstünü sim işlemeli kalın bir örtü gibi

çiy kaplamıştı, ama atların geçtiği yerlerde yol yol harelenen koyu bir iz kalıyordu geride. Bozkırı saran o yüce, kutsal sessizliği sadece tarlakuşları bozuyordu.

Atının adımlarına uygun hareketle başı mecalsiz sallanan Sterlyadnikov yavaşça, «Ah, çekilir gibi değil!» dedi.

«Kes sesini!» diye kabaca susturdu onu Fomin. «Sana dadılık etmek de bize o kadar kolay gelmiyor.»

Hetman şosesine yaklaşırlarken, atlarının toynakları dibinden bir toy kuşu aniden havalanıverdi. Kuşun kanat sesleri Sterlyadnikov'u daldığı uyku halinden uyandırdı.

«Kardeşler, beni atımdan indirin,» dedi.

Koşelev ile Çumakov onu eyerinden dikkatle kaldırıp, ıslak otların üzerine yatırdılar.

Çumakov onun yanına çömelerek, «Şimdi bacağına bir göz atalım. Çöz bakalım şu pantolonunun düğmelerini!» dedi.

Sterlyadnikov'un bacağı davul gibi şişmiş, derisi tef gibi gerilerek tek kırışık bırakmadan o bol pantolon paçasını sıkı sıkı doldurmuştu. Derisi, ta kalçaya kadar parlak, koyu vişneçürüğü bir renk almış ve yer yer, ele kadife gibi gelen beneklerle örtülmüştü. Daha açık tonda, benzeri benekler Sterlyadnikov'un esmer, nerdeyse sırtına yapışacak kadar çökmüş karnının üstünde de belirmişti. Yaradan ve pantolonun üstünde kuruyan kandan pis, iğrenç bir koku yayıldığından Çumakov arkadaşının bacağını muayene ederken burnunu tutup, kaşlarını çattı ve ta gırtlağına kadar yükselen öğürtüsüne zor engel oldu. Sonra Sterlyadnikov'un yarı kapalı mavi gözkapaklarını yakından inceledi, Fomin'le bakıştı ve, «Görünüşe göre gangren olmuş... Tanrım! Durumun çok kötü be, Vasili Sterlyadnikov! Gerçekten de çok kötü bir durum! Ah, Vasya, dünyada hiç kimse kalmamış gibi neden senin başına geldi bu iş»

Sterlyadnikov kısa kısa ve sık soluk alıyor, tek ke-

lime söylemiyordu. Fomin'le Gregor komut almışlar gibi yere inerek, yaralıya rüzgâr üstü yanından yaklaştılar. Sterlyadnikov bir süre öyle sessiz kaldı, sonra gövdesini ellerinin üzerinde doğrultarak, kadere boyun eğmişliğin ciddiliğiyle bakan, kan çanağına dönmüş gözlerini teker teker hepsinin üzerinde dolaştırdı.

«Kardeşler, beni ölüme bırakın... Ben artık bu dünyada yaşayan bir canlı değilim... Bittim, dermanım kalmadı artık...»

Tekrar sırtüstü uzandı, gözlerini kapadı. Fomin'le diğerleri ondan böyle bir isteğin geleceğini bekliyorlardı. Fomin, Koşelev'e hafiften bir göz kırparak arkasını döndü. Koşelev hiç itiraz etmeden, tüfeğini omuzundan sıyırdı. Çumakov'un dudaklarına baktı ve, «Vur!» kelimesini duymaktan çok tahmin etti; bu arada Çumakov bir adım gerilemişti. Ne var ki, Sterlyadnikov tekrar gözlerini açtı ve hiç titremeyen sesiyle:

«Burdan vur!» dedi. Elini kaldırarak, burnu ile alnının birleştiği noktayı parmağıyla işaret etti. «Burdan vur ki, ışık birden sönüversin... Eğer yolun benim köyüme düşerse, karıma olanları anlatıver... Söyle ona, beni beklemesin.»

Koşelev tüfeğinin mekanizmasıyla kuşku uyandıracak kadar uzun oyalanıyor gibiydi, o yüzden, gözkapaklarını indiren Sterlyadnikov, birkaç kelime daha ekleyecek zamanı buldu:

«Karım var yalnızca, çocuklarım yok. Karım bir tane doğurdu, ama ölü doğduydu çocuk... Bir daha da olmadı.»

Koşelev tüfeği iki kere omuzuna kaldırdı, her seferinde de yüzü biraz daha sararark, indirdi aşağı. Onu dehşetli bir omuz darbesiyle kenara savuran Çumakov, tüfeği de elinden kapıverdi.

«Beceremeyeceğin işi üstüne alma, züppe!» diye boğuk bir sesle bağırarak, kasketini çıkardı, saçlarını sıvazladı.

Bir ayağını üzengiye atarken, «Çabuk ol!» diye em-

retti Fomin.

İhtiyaç duyduğu kelimeleri zorlukla bularak, Çumakov ağır ağır, sakin sakin konuşmaya başladı: «Vasili, elveda, bütün bu olanlar için Tanrı aşkına beni, hepimizi bağışla! Öbür dünyada yine bir araya geleceğiz, orada yargılanacağız... İstediğini karına söyleriz.» Çumakov bir cevap bekledi; ama Sterlyadnikov susuyordu, ölümünü beklerken de yüzü iyiden iyiye sararmıştı. Sadece kirpikleri, güneşten rengi açılmış kirpikleri rüzgâr değmiş gibi titriyor ve sol elinin parmakları, her nedense iliklemeye çalıştığı ceketinin kırık bir düğmesiyle uğraşıyordu.

Hayatında pek çok sayıda ölüme tanık olan Gregor, durup da Sterlyadnikov'un ölümüne bakamadı. Hızlı hızlı yürüdü, yedeğine aldığı atının dizginlerini sertçe çekti. Silah sesini, sanki kurşun kendi kafasına sıkılacakmış gibi bir duygu içinde bekledi. O silah sesini beklerken, yüreği de geçen saniyeleri sayıyordu. Ama gerisinden doğru, keskin silah sesini aniden duyunca, dizlerinin bağı çözülüverdi, şahlanan atını güçlükle zaptedebildi.

Bir iki saat kadar hiç konuşmadan yol aldılar. Mola verdiklerinde sessizliği ilk bozan Çumakov oldu. Gözlerine avucunu siper ederek boğuk bir sesle:

«Ne diye vurdum onu sanki? Onu geride, bozkırda bırakırdık öylece, ben de boşu boşuna günaha girmemiş olurdum. Hiç gözlerimin önüden gitmiyor...» dedi.

«Hiç alışamayacak mısın sen bu işe, yahu?» diye sordu Fomin. «Bunca adam öldürdün, hâlâ alışamıyorsun, öyle mi? Seninki de yürek değil, paslı demir parçası mübarek...»

Çumakov'un rengi uçtu, ateş saçan gözlerini Fomin'e dikti.

«Sakın şu kafamı kızdırma Yakov Yefimoviç,» dedi usulca. «Bana sataşmaya kalkma, yoksa alırım canını. Evet, senin bile. Hem de kolaycacık!»

Fomin yatıştırıcı bir sesle, «Neden kafanı kızdıracak mışım senin? Benim derdim kendime yetiyor zaten, bir sen eksiktin!» dedi, sırtüstü uzanıp, güneşe karşı gözlerini kısarak, tatlı tatlı gerindi.

XVI

Gregor'un tahminlerinin aksine, on gün içinde kırktan fazla Kazak katıldı Fomin'e. Bunlar, Sovyet kuvvetlerinin dağıttığı çeşitli ufak çetelerden kalan kılıç artıklarıydı. Önderlerini kaybettiklerinden bölgede başıboş, amaçsız dolaştıkları için Fomin'e seve seve katıldılar. Özgür, göçebe yaşayışlarını sürdürebildikleri, ellerine düşen her şeyi talan edebildikleri sürece, kime hizmet ettikleri, kimi öldürdükleri umurlarında bile değildi. İpten kazıktan kurtulmuş bir sürü serseriydi topu da. Fomin onları süzerek, aşağılayıcı bir biçimde, «E, Melehov, şu bize katılanları adamdan saymamak gerek, süprüntü bunlar,» demişti. «İpten kazıktan kurtulmuşlar, tam sehpalık herifler!» Fomin içinden hâlâ kendini, «emekçi halkın savaşçısı» sayıyor ve eskisi kadar sık olmamakla birlikte, hâlâ, «Bizler Kazakların kurtarıcısıyız,» diyordu. En saçma umutlarını bile bırakmamakta inatla direniyordu. Bunun şimdilik katlanması gereken bir kötülük olduğu, zamanla kendini çapulculardan kurtaracağı ve er geç, zavallı bir ufak haydutlar çetesinin atamanı değil, ama asi kuvvetlerin gerçek komutanı olacağı görüşünü ileri sürerek, silah arkadaşlarının giriştiği çapulculuklara yine göz yummaya başladı.

Ne var ki, Çumakov, Fomin'in adamlarının topuna birden «haydutlar» sıfatını yapıştırmakta bir an bile duraksamamış ve Fomin'i, kendisinin de büyük çapta bir hayduttan başka bir şey olmadığına inandırmak için, sesi kısılıncaya kadar tartışmış durmuştu. Yalnız kaldıkları zaman, aralarında sık sık şiddetli tartışmalar çıkıyordu.

Bu tartışmalarda Fomin, öfkesinden mosmor kesilerek, «Ben Sovyet rejimine karşı bir ideolojinin savaşçısıyım!» diye bağırırdı. «Bir de sen bana kalkıp bilmem ne diyorsun! Benim bir fikir uğruna dövüştüğümü anlamıyor musun, budala?»

«Benimle dalga geçmeye kalkma!» diye cevabı yapıştırırdı Çumakov. «Beni kandırmaya çalışma! Çocuk değilim ben! İdeolojiymiş, pöh! Sen anadan doğma haydutsun be, işte o kadar. Hem bu laftan da niye o kadar korkuyorsun? Hiç anlamıyorum doğrusu.»

«Çünkü içinde hakaret taşıyor bu laf, ağzı bozuk hergele! Ben hükümete karşı başkaldırıp, silaha sarıldım. Böyle yaptım diye haydut olmam.»

«Tam tersine, asıl hükümete karşı dövüştüğün için haydut olursun. Ezelden beri haydutlar hep hükümete karşı gelmişlerdir. Sovyet Hükümeti de, ne olursa olsun, hükümettir, 1917'den beri hükümetliğini koruyor, dolayısıyle de, ona karşı gelen herkes hayduttur.»

«Ulan mankafa! Ya General Krasnov neydi peki, General Deniken neydi? Onlar da mı hayduttu?»

«Başka ne olacaklar? Onlar da hayduttu, yalnız apoletleri vardı. Apoletin ise o kadar önemi yok. Sen de, ben de takardık...»

Fomin yumruğunu vurur, tükürür, inandırıcı bir delil bulamadığından, yararsız tartışmayı kısa keserdi. Çumakov'la tartışmanın hiçbir yararı yoktu.

Çeteye katılanların çağunun silahları da, giysileri de mükemmeldi. Hemen hepsinin de altında, uzun yürüyüşlere alışık, bir günde rahat rahat yüz verst alabilen yaman atlar vardı. Hatta kimisinin iki atı bile vardı: atların birine biniyor, ötekini yanlarında, yedekte götürüyorlardı. Gerektiğinde at değiştirerek, birine binip, ötekini dinlendirerek, iki atı olan bir binici günde iki yüz verst kadar yol alabilirdi.

Bir gün Fomin şöyle dedi Gregor'a:

«Daha ilk baştan eğer hepimizin ikişer atı olsaydı, dünyada hiç kimse bizi yakalayamazdı. Milislerle, Kı-

zıl Ordu kuvvetlerinin halkın elinden atlarını almalarına izin verilmiyor, onların da hoşuna gitmez zaten böyle bir şey yapmak. Ama biz dilediğimizi yapabiliriz. Her adamımıza bir yedek at bulmalıyız, o zaman bizi hiç yakalayamazlar. İhtiyarların anlattıklarına göre Tatarlar da öyle çıkarlarmış akına, her birinin iki, bazen üç atı olurmuş. Böyle binicileri kim yakalayabilir? Biz de aynı şeyi yapmalıyız. Bu Tatar aklı çok hoşuma gitti benim.»

Kısa zamanda çok daha fazla sayıda at ele geçirdiler ve bir süre için, gerçekten de tutulmaz bir çete oldular. Vyeşenskaya'da yeni kurulan atlı milis birliği boş yere onları yakalamaya çalışıyordu. Fomin'in sayıca ufak kuvveti, yedek atları sayesinde düşmanı kolaylıkla atlatıp, birkaç menzil önüne geçerek, tehlikeli çatışmalara girmekten kaçınabiliyordu.

Bununla birlikte, mayısın ortasında çetenin dört misli büyüklüğünde bir kuvvet, onları Ust-Koperskaya Nahiyesinin Bobrovski köyü yakınlarında, Don önünde kıstırmayı başardı. Ama kısa bir çarpışmadan sonra sekiz ölü ve yaralı vererek kıskacı yaran çete, ırmak boyunca geri çekildi. Bu çarpışmadan kısa bir süre sonra Fomin, Gregor'dan kurmay başkanlığı görevini yüklenmesini istedi.

«Bizim eğitim görmüş birine ihtiyacımız var, böyleyece bir plana göre, haritaya göre hareket edebiliriz, yoksa günün birinde kıstırıp, yine tepeleyecekler bizi. Şu işi sen üzerine alıver, Gregor Panteleyeviç.»

Gregor terslenerek, «Milisleri yaklayıp, kafalarını uçurmak için kurmaya ihtiyacın yok,» dedi.

«Her birliğin kurmaya ihtiyacı vardır; saçmalama şimdi!»

«Kurmaysız edemiyorsan, bu görevi Çumakov'a ver.»

«Peki sen neden üstlenmek istemiyorsun?»

«Kurmaylığın ne olduğu konusunda fikrim bile yok.»

«Çumakov'un var mı sanki?»

«Hayır, Çumakov'un da yoktur.»

«Öyleyse ne demeye onu öneriyorsun. Sen subaysın, kurmaylıktan anlaman gerekir. Taktik maktik, bilmen gerekir böyle şeyleri.»

«Sen ne kadar iyi bir birlik komutanıysan, ben de o kadar subaydım! Bizim için ise bir tane taktik var; bozkırda ordan oraya dolaşmak ve gözlerimizi dört açmak,» dedi Gregor alay ederek.

Fomin ona göz kırparak, tehdit yollu parmağını salladı.

«Ben senin içini okurum! Hep kendini gölgede tutarsın, değil mi? Hiç aydınlığa çıkmak istemezsin, öyle değil mi? Böylece paçayı kurtaramazsın, kardeşim! Ha birlik komutanı olmuşsun, ha kurmay başkanı, hepsi bir. Yakaladıkları zaman ayırdedecekler mi sanıyorsun? Bekle de gör hele!»

«Orasını hiç düşündüğüm yok; yanlış tahmin yürütüyorsun,» dedi Gregor, gözlerini kılıcının kabzasındaki düğümden hiç ayırmaksızın. «Hiç anlamadığım bir işi üstlenmek istemiyorum, o kadar.»

«Eh, madem istemiyorsun, yapma öyleyse,» dedi Fomin gücenik bir edayla. «Sen olmadan da başımızın çaresine bakarız.»

Bölgede durum tamamiyle değişmişti; vaktiyle Fomin'i büyük bir konukseverlikle ağırlayan Kazakların kapıları şimdi yüzlerine kapanıp, sürgüleniyor, çete bir köye girince, ev sahipleri telaşla dört bir yana kaçışıp, meyve bahçelerinde, bostanlarda saklanıyorlardı. Vyeşenskaya'ya gelen İhtilal Mahkemeleri, vaktiyle Fomin'e yataklık etmiş pek çok Kazağı şiddetle cezalandırmıştı. Verilen cezalarla ilgili haberler köylere hızla yayılmış, haydutlara açıktan açığa dostluk göstermiş olanların kafasında da aynı hızla büyük bir etki bırakmıştı.

On beş gün içinde Fomin, yukarı Don nahiyelerinin tümünü bir bir dolaştı. Çetenin mevcudu şimdi yüz

otuz kadar kılıca ulaşmıştı ve arkalarından artık sadece aceleyle toplanmış başıbozuk atlılar değil, Güney Cephesinden kaydırılan 13. Süvari Alayı'nın birkaç bölüğü kovalıyordu.

Son zamanlarda Fomin'e katılanların çoğu uzak bölgelerden gelmeydi. Don'a dolambaçlı yollardan geçerek gelmişlerdi. Bunların bir bölümünü kürekten, hapishaneden, toplama kampından tek tek kaçanlar meydana getiriyordu; ama büyük çoğunluk, Maslak'tan ayrılan birkaç düzinelik bir atlılar grubu ile, dağıtılan Kuroçkin çetesinin artıklarından oluşuyordu. Maslak çetesinin adamları, çeşitli takımlara dağıtılmalarına ses çıkarmadılarsa da, Kuroçkin çetesinin artıkları birbirlerinden ayrılmak istemediler. Savaşta da, ordugâhta da hep birlikte hareket ediyorlar, hiç birbirlerinden ayrılmıyorlar, bir kooperatif ya da depoyu yağmaladıkları zaman, ele geçirdiklerinin tümünü ortaya dökerek, takımlarının ortak malı haline getiriyor, ondan sonra da ganimeti, eşitlik ilkesine büyük bir titizlikle uyarak, eşitçe paylaşıyorlardı.

Yırtık pırtık Çerkez paltoları içinde üç beş Terek ve Kuban Kazağı, iki Kalmuk, konçları kalçalara kadar çıkan avcı çizmeleri giymiş bir Letonyalı ile çizgili gömlekli, gemici giysileri solmuş beş anarşist denizci Fomin çetesinin karmakarışık görünüşünü daha da arttırıyordu.

Bir gün Çumakov, ağır ağır ilerleyen kolu gözleriyle işaret ederek, «E, hâlâ haydutlara komuta etmediğini iddia ediyorsun, peki, ya şunlara ne dersin?» diye sordu Fomin'e. «Rütbesi alınmış bir papazla, pantolon giymiş iki tane de domuz bulduk mu, artık kutsal azizler kolleksiyonumuzu tamamladık gitti demektir.»

Fomin duymazlıktan geldi. Onun bütün derdi, çevresine toplayabildiği kadar çok adam toplamaktı. Gönüllüleri kabul ederken, hiçbir şeyi hesaba katmıyordu. Emrinde çalışmak isteği gösteren her kim olursa,

kendisi sorguya çekiyor ve kestirip atıyordu:

«Uygunsun. Seni alıyorum. Git, kurmay başkanım Çumakov'u gör; seni bir takıma koysun, silahlarını da versin.»

Migulinskaya Nahiyesinin köylerinden birinde Fomin'in yanına iyi giyimli, kıvırcık saçlı esmer bir genç getirdiler. Delikanlı çeteye katılmak istediğini belirtti. Onu sorguya çeken Fomin, adamın aslen Rostov'lu olduğunu, silahlı soygunculuktan dolayı yakın zaman önce hüküm giydiğini, ama Rostov hapishanesinden kaçarak, Fomin'in adını duyması üzerine yukarı Don bölgesine kadar geldiğini öğrendi.

«Hangi ırktansın sen?» diye sordu ona Fomin. «Ermeni misin, Bulgar mı?»

Delikanlı bir parça ezilip büzülerek, «Yahudiyim,» dedi.

Bu hiç beklenmedik açıklama karşısında afallayan Fomin'in bir süre nutku tutuldu. Böyle beklenmedik durumlar karşısında ne yapacağını bilemezdi.

Bir süre derin derin düşündükten sonra, içini çekti ve şöyle dedi:

«Eh, ne yapalım. Yahudiysen, Yahudisin. Biz böylelerine bile burun kıvırmayız. Bir adamımız daha oldu demektir. Yalnız sen at binebilir misin? Hayır mı? Öğrenirsin! Başlaman için sana yumuşak başlı ufak bir kısrak veririz, o zaman öğrenirsin. Çumakov'a git de seni bir takıma versin.»

Bir iki dakika sonra Çumakov, öfkeden gözü dönmüş bir halde dörtnala Fomin'in yanına geldi.

Hayvanını ard ayakları üzerine çökertecek kadar sertçe çekerek dizginleri, bağırdı: «Sen aklını mı kaçırdın, yoksa dalga mı geçiyorsun yahu? Ne diye Yahudileri mahudileri yolluyorsun bana? Kabul etmem onu! Cehennemin dibine kadar yolu var!»

«Sen al, al, bir adam bir adamdır!» dedi Fomin sükûnetle.

Ne var ki, Çumakov ağzı köpürerek kükredi:

«Almam, ulan! Gebertirim onu, yine de almam! Kazaklar bu yüzden patırtı etmeye başladılar zaten; git de onlarla sen kendin konuş.»

Onlar böyle birbirleriyle tartışa, küfürleşe dursunlar, beri yanda Kazaklar genç Yahudiyi bir arabanın yanına sıkıştırmışlar, delikanlının sırtındaki işlemeli gömlekle, ayağındaki bez pantolonu çıkarmaya koyulmuşlardı. Kazaklardan biri işlemeli gömleği kendi üstüne tutarak, uyup uymadığına bakarken, delikanlıya dedi ki: «Şu köyün dışındaki kuru çalılıkları görüyor musun? Hadi bakalım, dörtnala oraya koş ve yere yat. Biz buradan çekip gidene kadar orada yatacaksın, biz gittikten sonra kalkar, canının istediği yere gidersin. Bir daha da yanımıza sokulmaya kalkma sakın, yoksa gebertiriz seni. İyisi mi, sen Rostov'a, anacığının yanına dön. Dövüşmek, siz Yahudilere kalmamış. Cenabı Hak sizlere ticareti öğretti, dövüşmeyi değil. Dövüşmeyi bize bırakın.»

Yahudi çeteye kabul edilmedi, ama aynı gün Kazaklar, Vyeşenskaya Nahiyesinin bütün köylerinde tanınan yarım akıllı Paşa'yı yakaladılar ve kahkahalar atarak, adamı İkinci Takıma asker yazdılar. Adamı bozkırda yakalayıp köye getirmişler, ölü bir Kızıl Ordu neferinin üstünden çıkardıkları üniformayı büyük bir ciddiyetle ona giydirmişlerdi. Kazaklar ona tüfeğin nasıl tutulacağını gösterip, nasıl kılıç çalınacağını öğretmek için epey zaman harcadılar.

Gregor bağlama kazığına, atlarının yanına giderken, toplanan kalabalığı farkederek, ne olduğunu anlamak için yolunu değiştirdi. Kahkahaların göklere yükseldiğini duyunca adımlarını hızlandırdı, derken birdenbire çöken sessizliğin içinden, birisinin, ciddi ciddi akıl veren sesini duydu:

«Yok, yok öyle değil, Paşa! Hiç öyle kılıç kullanılır mı? Öyle odun kesilir, ama adam kesilmez. Bak böyle yapacaksın, görüyor musun? Adamı yakalar yakalamaz hemen diz çökmesini emredeceksin, yoksa

ayakta dururken kılıç çalmaya kalkarsan, zorluk çekersin. Adam diz çökünce, sen de arkasından şöyle yanaşıp, boynuna çalacaksın kılıcı... Kılıcı tam yukardan indirme, şöyle hafif yanlamasına vurmaya bak...»

Çevresini saran haydutların ortasında, yalın kılıcını kabzasından sımsıkı tutmuş, hazır ol vaziyetinde duruyordu yarım akıllı. Patlak gözlerini kendinden geçercesine kısmış, Kazaklardan birinin öğrettiklerini sırıtarak dinliyordu. Ağzının kenarlarında tıpkı atlarınki gibi köpük köpük yemek kırıntıları toplanmış, şırıl şırıl akan salyaları bakır kızılı sakalının üzerinden göğsüne süzülüyordu. Pis dudaklarını yalayıp, bir çocuk gibi peltek peltek konuştu:

«Anladım hepsini, amcacığım... Dediğin gibi yaparım... Tanrının tutsağına diz çökertirim, boynunu keserim — keser koparırım. Bana pantolon verdiniz, gömlek verdiniz, sonra çizme verdiniz. Ama kaputum yok. Bana bir de kaput verirseniz, o zaman ben de sizi memnun ederim! Bütün gücümle çalışırım!»

«Sen hele bir komiser öldür de, o zaman kaput da veririz sana. Ama önce bize geçen yıl nasıl evlendiğini anlat,» dedi Kazaklardan biri.

Yarım akıllının testekerlek açılmış bulanık gözlerinde hayvanca bir korku belirdi. Ağız dolusu küfürler sıraladıktan sonra, bir kahkaha tufanı arasında hikâyesini anlatmaya koyuldu. Manzara öylesine iğrençti ki, Gregor ürpererek hızla döndü. Kendi kendinden, sürdüğü bu sefil hayattan nefret ederek, «Kader birliği ettiğim şu adamlara bak!» diye geçirdi içinden.

Yarı delinin haykırışlarına ve Kazakların gürültülü kahkahalarına kulaklarını tıkamaya çalışarak, atların bağlandığı kazıkların dibine uzandı. Besili atlarını seyredip, onların mükemmel bir durumda olduklarını görerek, «Yarından tezi yok, kaçıyorum! Tam zamanıdır!» diye karar verdi. Çeteden ayrılmak için hesaplı kitaplı, dikkatle hazırlandı. Ölü bir milisin üzerinden aldığı, Uşakov adına düzenlenmiş kâğıtları, ka-

putunun astarı içine dikmişti. İki haftadan beridir atlarını kısa mesafeli, ama çok hızlı bir dörtnala alıştırıyordu. Onları düzenli aralıklarla suvarıyor, daha önce elinden gelip geçmiş hiçbir ordu bineğine göstermediği bir özenle tımar ediyor, geceleri yasal olan veya olmayan yollardan onlara yem buluyordu; bu yüzden de Gregor'un atları öbür atların hepsinden daha mükemmel bir durumda bulunuyordu. Hele o Ukrayna baklakırı. Parlak derisi güneşin altında savatlı Kafkas gümüşü gibi ışıldıyordu.

Elinde böyle atlar olduktan sonra her takipten kurtulacağına güvenebilirdi. Gregor kalktı, o yakınlardaki bir kulübeye gitti. Tahıl ambarının eşiğine oturmuş yaşlı kadına saygılı bir sesle sordu: «Tırpanın var mı, nine?»

«Vardı bir tırpanımız, ama Allah bilir nerede şimdi. Ne yapacaksın tırpanı?»

«Atlarım için bahçenden bir parça yeşillik kesmek istiyordum. İznin var mı?»

İhtiyar kadın bir an düşündü, cevap verdi:

«Yakamızdan ne zaman düşeceksiniz? Hep bir şeyler istersiniz, şunu ver, bunu ver. Bir bölüğünüz gelir tahıl ister, bir bölüğünüz gelir gözüne kestirdiğini çeker alır. Vermeyeceğim tırpanı sana! Ne istersen yap, ama vermeyeceğim!»

«Bir parçacık otu mu kıskanıyorsun yahu, koca nine?»

«Çıplak kalan yerlerde yeniden ot biter mi sanıyorsun? Ben ineklerime ne vereceğim sonra?»

«Bozkırda ot mu kalmadı?»

«Öyleyse sen de git, bozkırdan biç otunu, kartalım. Bozkırda dolu var.»

Gregor sinirlenerek, söylendi: «Şu tırpanı versen iyi edersin, nine. Ben azıcık bir şey keseceğim, gerisi yine sana kalır. Ama atlarımızı bahçene salıverecek olursak, hiç ot kalmaz.»

İhtiyar kadın Gregor'a sert sert bakıp, öte yana

döndü.

«Git, kendin al,» dedi. «Sundurmada asılı duruyor herhalde.»

Gregor sundurmada eski, kırık bir tırpan buldu. İhtiyar kadının yanından geçerken, onun homurdandığını açık seçik duydu: «Kıra kıra bitiremediler sizleri daha, kahrolasıcalar!»

Gregor'un çoktandır alıştığı bir şeydi bu. Uzun zamandır Kazakların çeteye karşı nasıl bir tutum içinde olduklarını biliyordu. Bir yandan tırpanı dikkatle savurup, otları ta diplerinden, hiç sap bırakmadan kesmeye çalışırken, bir yandan da, «Haklılar da,» diye düşünüyordu. «Bizleri ne diye istesinler sanki? Kimsenin bize ihtiyacı yok ki; elâlemin işine gücüne, barış içinde yaşamasına engel oluyoruz. Buna bir son verilmeli, hem de vakit geçirmeden!»

Atlarının başında durmuş, onların kara ipek gibi dudaklarıyla körpe otları istekle, tutam tutam alışlarını seyrederek, düşüncelere dalıp gitmişti Gregor. Bir delikanlının kalın, ama ergenlik çağındaki o çatal çatal sesi Gregor'u dalgınlığından ayırdı: «Atın güzelliğine bakın! Kuğu gibi mübarek!»

Gregor konuşan kim diye o yana baktı. Çeteye daha yeni katılmış genç bir Kazak, Gregor'un kırına gözlerini dikmiş, hayran hayran başını sallıyordu. Hayvanı kendinden geçercesine seyrederek, dilini şaklata şaklata çevresinde birkaç sefer dolandı.

«Senin atın mı?» diye sordu.

«Sana ne, nene gerek senin?» diye kabaca cevap verdi Gregor.

«Değiş tokuş edelim seninle! Bende bir doru var, halis muhlis Don atıdır; hiçbir engel tanımaz, çok da hızlıdır: ne hızlıdır bilemezsin! Şimşek gibi.»

«Cehennem ol!» dedi Gregor soğuk bir sesle.

Delikanlı bir iki dakika konuşmadı, sonra acı acı içini çekerek, iki adım öteye oturdu. Kırı uzun uzun, gözlerini hiç ayırmadan seyrettikten sonra, laf attı: «Bu hayvan solugan galiba!»

Gregor sesini çıkarmadan, bir saman çöpüyle dişlerini karıştırıyordu. Bu saf delikanlıdan hoşlanmaya başlamıştı.

Delikanlı Gregor'a yalvaran gözlerle bakarak, «Değişmez misin, amca?» diye usulca sordu.

«Hayır, değişmem! Atınla birlikte kendini de versen, yine değişmem.»

«Peki, nerden ele geçirdin onu?»

«Kendim icad ettim.»

«Aman, hadi canım, doğrusunu söylesene!»

«Bütün atlar gibi: kısrağın biri düşürdü.»

Delikanlı alınmış gibi, «Aptallarla da konuşulmaz ki zaten!» diyerek, çekilip gitti.

Köy bomboş, ölü gibi uzanıyordu Gregor'un önünde. Fomin'in adamlarından başka tek kul yoktu görünürlerde. Sokağın birinde terkedilmiş bir araba, bir avluda gelişigüzel üstüne saplanıp bırakılmış baltayla birlikte odun yarmakta altlık olarak kullanılan koca kütük, onun yanıbaşında rendelenmesi yarım bırakılmış bir kereste, yolun ortasında tembel tembel güdük otları kemiren başları yularlı öküzler, kuyu başında devrilmiş bir kova — bütün bunlar, köyün huzurlu yaşayışının beklenmedik bir biçimde bozulduğunu, köylülerin işlerini yarım bırakarak kaçtıklarını gösteriyordu.

Kazak alayları Doğu Prusya'dan geçerken de Gregor böyle terkedilmiş yerler, alelacele kaçışların buna benzer izlerini görmüştü. Şimdi aynı şeyleri kendi yurdunda gösteriyordu ona hayat. Şimdi yukarı Don Kazaklarının yaptığı gibi, o vakitler de Almanlar aynı nefret dolu bakışlarla, aynı asık suratlarla karşılamışlardı onu. O ihtiyar kadınla yaptığı konuşma aklına geldi, yaşlı gözlerini çevresinde dolaştırdı ve gömleğinin yaka düğmesini çözdü. O Allahın belası acı yine yüreğini kemirmeye başlamıştı.

Güneş toprağı kavuruyordu. Yol boyunca hava tatsız tatsız toz, ot ve at teri kokuyordu. Bahçelerdeki ka-

vakların yüksek tepelerine serpilmiş derme çatma yuvalarında ekin kargaları ötüyordu. Belenin birinin başındaki kaynaklardan beslenerek bozkırdan gelen bir derecik köyün ortasından ağır ağır akarak onu ikiye ayırıyordu. Derenin iki yanında Kazakların geniş arazileri dere yamacına doğru tatlı bir meyille iniyor, sık ağaçlı meyve bahçelerinin örttüğü avlularda vişnelerin dalları kulübelerin pencerelerine gölge veriyor, elma ağaçlarının kalın dallarından yeşillik ve öbek öbek meyveler fışkırıyordu güneşe doğru.

Gregor buğulanan gözleriyle yer yer sinirotları bürümüş avluya, sarı pencere kepenkleri olan saman damlı kulübeye, kuyunun yüksek kaldıraç sırığına bakıyordu. Harman yerini çevreleyen köhne çitin kazıklarından birinin tepesine, yağmur yiye yiye ağarmış bir at kafatası geçirilmişti; kafatasının boş göz çukurları kara kara bakıyordu. Aynı kazığa bir kabağın yemyeşil filizi sarılmış, kıvrıla kıvrıla güneşe doğru yükselmişti. Kazığın tepesine kadar tırmanan filiz mini mini sürgünleriyle kafatasının dişlerine, çıkıntılı yerlerine tutunmuştu. Filizin serbest ucu ise, tutunacak bir yer arayarak, bir iki adım ötedeki kartopu çiçeğinin çalılarından birine doğru uzanmaya başlamıştı.

Bütün bunları daha önceden de rüyasında mı görmüştü, yoksa çok uzaklarda kalan çocukluğunda mı? Ansızın benliğini kavrayıveren şiddetli bir özlemle, Gregor yüzükoyun çitin dibine uzandı, yüzünü elleriyle kapadı ve ancak, ta uzaklardan, uzatılarak verilen «At başına!» komutu kulaklarına ulaşınca ayağa kalktı.

O gece yürüyüş sırasında koldan ayrıldı, eyerini düzeltiyormuş gibi yaparak durdurdu atını ve at toynaklarının gittikçe uzaklaşan seslerini dinleyerek bekledi. Sonra zıplayıp eyerine oturdu ve yola dimdik bir yönde dörtnala ileri atıldı.

Beş verst kadar hayvanlarını durup dinlenmeden koşturdu, sonra adeta kararına düşürüp çevresine ku-

lak verdi. Ardından kovalıyorlar mıydı, bir ses var mıydı? Bozkırda tam bir sessizlik hüküm sürüyordu. Yalnız kumlu çukurluklardan bataklık kuşlarının birbirlerine acı acı seslenişleriyle, çok uzaklarda bir yerden bir köpek uluması belli belirsiz duyuluyordu.

Kapkara gökyüzünde yıldızlar altın yağmuru gibi ışıldıyordu. Bozkırın üzerinde sessizlik ve pelinotunun o bildik acı kokusuyla yüklü bir meltem egemendi şimdi. Gregor eyerinde doğruldu, ciğerlerini doldura doldura rahat bir soluk aldı.

XVII

Tanyeri ağarmadan çok önce, Tatarski'nin berisinde uzanan otlağa dörtnala girdi Gregor. Köyün alt başında, Don'un daha sığca olduğu yerde soyundu, giysilerini, çizmelerini, silahlarını denk yapıp atlarının başları üstüne bağladı, fişekliğini dişlerinin arasına kıstırarak, yüzmek üzere hayvanlarla birlikte nehire girdi. Suyun dayanılmaz soğukluğu, derisini yaktı. Dizginleri sol elinde sımsıkı tutup, homurdanan, tıksıran atları usulca haydarken, bir yandan da ısınabilmek için sağ koluyla hızlı hızlı kulaç atmaya başladı.

Kıyıda çarçabuk giyindi, kolan kayışlarını sıktı ve ısıtmak için hayvanları köye doğru dörtnala, hızla koyverdi. Islanan kaputu, ıslak tepindirikler, yaş gömleği üşütüyordu Gregor'u. Dişleri takırdamaya başladı, sırtından aşağı bir ürperti indi ve her yanını bir titreme aldı. Ama çok geçmeden bu hızlı koşuyla ısındı ve köye yaklaşırken, hayvanları adeta kararına düşürüp, çevresine kulak kabarttı. Hayvanları bir dere yatağının içinde bırakmaya karar verdi. Yamacın gevşek topraklı, taşlı, molozlu bayırından dere yatağına indi. Atların toynakları altında taşlar takır tukur ediyor, nallarından kıvılcımlar çıkıyordu.

Gregor atları çocukluğundan beri bildiği kurumuş bir karaağaca bağlayıp, köye doğru yaya olarak yola koyuldu.

İşte Melehov'ların eski evi, işte koyu kümeler halinde elma ağaçları, işte kuyu kaldıracanın Büyükayı'yı gösteren sırığı. Gregor heyecandan soluk soluğa nehrin kıyısına indi, Astakov'ların avlusunu çevreleyen çitten ihtiyatla, sürünerek geçti ve panjurları kapatılmamış pencereye yanaştı. Yüreğinin gümbürtüsüyle, hızla başına hücum eden kanın uğultusundan başka bir şey duymuyordu. Pencerenin pervazına usullacık — öylesine usul vurdu ki, kendi bile duyamadı sesi. Aksinya ses çıkarmadan pencereye gelerek dışarıya baktı. Gregor onun ellerini göğsüne bastırdığını gördü ve dudaklarından hafif bir inilti kaçırdığını duydu. Ona camı açmasını işaret ederek, silahını omuzundan sıyırdı. Aksinya pencereyi ardına kadar açtı.

«Daha yavaş! Nasılsın? Kapıyı açma, pencereden gireceğim,» diye fısıldadı Gregor.

Evin duvarındaki çıkıntıya basarak yükseldi. Aksinya'nın çıplak kolları boynuna dolanıverdi. Omuzlarının üstünde bu kollar, bu sevgili, bu değerli kollar öylesine titriyordu ki, onların titremesi Gregor'a da geçti.

Gregor zor işitilir bir fısıltıyla, «Aksinya — dur hele — tüfeği al,» diye kekeledi.

Kılıcının kabzasını yakalayarak, pencere denizliğinin üzerinden odaya atladı.

Gregor onu kucaklamak istedi; ama Aksinya onun önünde külçe gibi dizlerinin üzerine çöktü, Gregor'un bacaklarına sarılarak, yüzünü ıslak kaputuna gömdü. Bedeni baştan aşağı sessiz hıçkırıklarla sarsılıyordu. Gregor onu kaldırdı, sıraya oturttu. Yaslanarak, Aksinya'nın yüzünü göğsüne bastırdı. Aksinya hiç konuşmuyor, zangır zangır titriyor, hıçkırıklarını bastırmak, çocukları uyandırmamak için, Gregor'un kaputunun yakasını ısırıyordu.

O derece güçlü bir kadın olmasına rağmen, öyle görünüyordu ki, çektiği bunca acı onu da çökertmişti. Şu son üç beş ay içinde onun da hayatı acılarla dolu

geçmişti. Gregor onun sırtından aşağı dökülen saçlarını okşadı, terden ıslanmış, ateş gibi yanan alnını okşadı. Doya doya ağlasın diye bıraktı, sonra sordu:

«Çocuklar iyi mi?»

«Evet.»

«Ya Dunya?»

«Dunya da. Sağ — ve sağlıklı...»

«Mihail evde mi? Ama dur, Allah aşkına! Bırak ağlamayı artık, bak gözyaşlarından gömleğim sırılsıklam oldu... Aksinya! Sevgilim, yeter artık. Gözyaşlarına vaktimiz yok, çok dar vaktimiz... Mihail evde mi?»

Aksinya gözyaşlarını sildi ve Gregor'un yüzünü ıslak avuçlarının arasına aldı. Gözyaşları arasında gülümseyip, gözlerini sevdiği adamdan bir an bile ayırmaksızın, sakin sakin konuştu:

«Tamam artık, bitti... Ağlamayacağım bir daha... Mihail Tatarski'de değil; iki aydan beri Vyeşenskaya'da, bir ordu birliğinde çalışıyor. Gel de çocuklara bak. Ah, seni hiç beklemiyorduk, umudumuzu da...»

Mişatka'yla Polyuşka karyolada, kolları, bacakları birbirine dolanmış yatıyorlardı. Gregor üzerlerine eğildi, bir iki dakika böyle kaldı, sonra ayaklarının ucuna basarak yanlarından ayrılıp, sessizce Aksinya'nın yanına oturdu.

Aksinya, alev alev yanan bir fısıltıyla, «Sen nasılsın?» diye sordu. «Nasıl geldin buraya? Bunca zamandır nerelerdeydin? Ama ya seni tutarlarsa?»

«Seni alıp götürmek için geldim. Beni tutabileceklerini sanmıyorum. Gelir misin?»

«Nereye?»

«Benimle. Çeteyi bıraktım. Fomin'le beraberdim, duymuş muydun?»

«Evet. Ama nereye gideceğiz?»

«Güneye. Kuban'a, daha da uzaklara. Hayatımızı kazanır, nasıl olsa ekmeğimizi çıkarırız bir yerlerden. Ben ne iş olsa yaparım. Ellerimin çalışmaya ihtiyacı var, dövüşmeye değil. Şu son aylar öyle acı çektim ki...

Neyse, bunu sonra konuşuruz.»

«Ya çocuklar ne olacak?»

«Onları Dunya'nın yanına bırakırız. Bakalım artık. Sonradan gelip alırız onları da. E? Geliyor musun?»

«Grişa — benim sevgili Grişam —»

«Yapma, güzelim! Ağlama! Yeter artık! İlerde ağlarız, buna bol bol vaktimiz olacak... Hadi hazırlan; dere yatağında atlar bizi bekliyor. Evet, geliyor musun?»

«Hay Allah, ne sanıyordun ya?» dedi Aksinya birden, yüksek sesle, sonra korkarak elini dudaklarına bastırıp, çocuklara baktı. «Ne sanıyordun ya?» diye tekrar fısıltıyla sordu. «Yalnız başıma yaşamak pek mi hoşuma gidiyor? Geleceğim, Grişa, sevgilim. Senin ardından yürüyerek de gelirim, sürünerek de gelirim, ama artık burada bir başıma kalamam. Sensiz yaşayamam. İstersen öldür beni, ama bir daha bırakma.»

Gregor onu bağrına bastı. Aksinya'yı öperken gözünün kuyruğuyla pencereye baktı. Yaz geceleri kısa olurdu. Acele etmeleri gerekliydi.

«Bir parça uzanmak istemez miydin?» diye sordu Aksinya.

«Aman ne diyorsun sen?» dedi Gregor, korkuyla. «Az sonra tanyeri ağaracak, yola çıkmalıyız. Hadi giyin de, git Dunya'yı çağır. Ona da anlatalım durumu. Karanlıkta Suhoy bükünü tutmamız gerek. Günü ormanda geçirir, geceleyin yine yola çıkarız. At binebilir misin?»

«Tanrım, nasıl olsa beceririm, yürümeyecek olduktan sonra! Deminden beri yoksa rüya mı görüyorum diye hep soruyorum kendi kendime. Rüyalarımda sık sık seni görürüm... her seferinde de başka biçimde görürüm seni.» Aksinya saçlarını aceleyle tararken, firketeleri dişlerinin arasında tutuyor ve öyle yavaş sesle konuşuyordu ki, Gregor onun dediklerini anlamakta zorluk çekiyordu. Aksinya çarçabuk giyinip, kapıya gitti.

«Çocukları uyandırayım mı?» diye sordu. «Onlara bir bakardın.»

«Hayır, sakın!» dedi Gregor kararlı bir sesle.

Kasketinin içinden tütün kesesini aldı ve kendine bir sigara sarmaya başladı; ama Aksinya gider gitmez, hemen karyolaya varıp, çocuklarını uzun uzun öptü. Sonra Natalya'yı, bahtı kara hayatında yer alan daha pek çok şeyi hatırladı ve hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Dunya daha eşikten adımını atarken, «Selam olsun, ağabeyciğim!» dedi. «Demek eve döndün artık? Bozkırda ne kadar dolaşırsan dolaş, yine de...» Derken, Dunya ağıt yakmaya başladı: «Çocuklar dünya gözüyle babalarını gördüler... Yoksullar, daha babaları hayattayken öksüz kalmışlardı.»

Gregor onu kucaklayarak, ciddi bir tavırla, «Daha yavaş!» dedi. «Çocukları uyandıracaksın. Bırak şimdi bunları, bacım! Daha önce de dinledim ben böyle şeyleri. Benim derdim, benim gözyaşlarım bana yeter. Bunları dinlemek için çağırtmadım seni buraya. Çocukları alıp, bakar mısın onlara?»

«Peki sen nereye gidiyorsun?»

«Ben kaçıp, uzaklara gidiyorum, Aksinya'yı da beraberimde götürüyorum. Çocuklara bakar mısın? Bir iş tutayım, ondan sonra gelir alırım onları.»

«Elbette, ya ne yapacaktım? İkiniz birden gidiyorsanız, tabii ki, alacağım. Sokakta kalacak değiller ya, sen de herhalde yabancıların eline bırakacak değilsin çocukları.»

Gregor, onu sessizce öptü ve, «Sana binlerce teşekkür, bacım. Reddetmeyeceğini biliyordum zaten,» dedi.

Dunya sandığın üstüne oturarak sordu: «Ne zaman gidiyorsunuz? Hemen mi?»

«Evet.»

«Peki ev ne olacak? Sonra, çiftlik?»

Aksinya kuşku içinde cevap verdi: «Sen nasıl istersen öyle yap. İstersen birine ver otursun, ya da ne is-

tersen öyle yap. Geride kalan elbiselerim, bütün eşyam senin olsun.»

«Elâleme ne diyeyim? Nereye gittiğinizi soracaklardır, ne diyeyim onlara?» diye sordu Dunya.

Gregor, «Bir şey bilmediğini söylersin,» diyerek Aksinya'ya döndü. «Aksinya, acele et! Yanına fazla bir şey alma. Sıcak tutacak bir yün hırka, iki üç eteklik, alabildiğin kadar çamaşır ve iki üç öğün yetecek kadar yiyecek al, hepsi o kadar.»

Dunya'ya veda edip, hâlâ uyuyan çocukları öptükten sonra Gregor'la Aksinya sekiye çıktıklarında, şafak sökmeye başlamıştı. Don'a inip, kıyıdan dere yatağına doğru ilerlediler.

«Seninle birlikte bir zamanlar tıpkı böyle, Yagodnoye'ye gitmiştik,» dedi Gregor. «Yalnız o sefer daha büyük bir denk almıştın yanına, bizler de daha gençtik...»

Sevinçten kabına sığamayan Aksinya, ona göz ucuyla bakıp, cevap verdi: «Ama hep sanki rüya görüyorum da, uyanıvereceğim diye korkuyorum. Bana elini ver de, dokunayım, rüya olmadığına inanayım.» Yürürken, Gregor'un omuzuna yaslanarak, sessiz sessiz gülüyordu Aksinya.

Gregor onun gözyaşlarından şişen gözlerinin mutlulukla ışıldadığını, sabah karanlığında yanaklarının solgun durduğunu gördü. Şefkatle gülümseyerek düşündü: «Hemen de hazırlanıp, komşuluğa gidiyormuş gibi geliverdi... Hiçbir şeyden korkusu yok; ne yaman kız bu!»

Sanki onun aklından geçenlere cevap verir gibi, Aksinya, «Bak, nasıl bir kadın olduğumu gör,» dedi. «Bana bir ıslık çaldın, köpek gibi ardından geliverdim. Beni sana böylesine bağlayan şey sana olan aşkımdır, sana duyduğum özlemdir, Grişa... Yalnızca çocuklar için üzülüyorum, kendim için tek düşüncem yok. Seninle birlikte nereye olursa giderim, ölüme bile.»

Onların ayak sesini duyan atlar hafif hafif kişne-

diler. Şafak hızla söküyordu. Doğu ufku üzerinde incecik bir şerit, şimdiden farkedilir biçimde pembeleşmişti. Don'un sularından bir buğu yükseliyordu.

Gregor atları çözerek Aksinya'nın binmesine yardım etti. Üzengi kayışları Aksinya'nın bacaklarına biraz uzun geldi. Bunu daha önceden akıl edemediğine kızan Gregor, kayışları kısalttı, kendi de ikinci ata bindi.

«Ardımdan ayrılma, Aksinya. Dere yatağından düze çıkınca dörtnala gideceğiz. O zaman fazla sarsılmazsın. Dizginleri gevşeteyim deme sakın, bindiğin at bundan hiç hoşlanmaz. Bir de, dizlerini kolla! Arasıra oyunculuğu tutar, dizlerini dişlemeye kalkar adamın. Hadi bakalım, gidiyoruz!»

Suhoy büküne kadar aşağı yukarı sekiz verstlik bir yolları vardı. Bu uzaklığı çabucak alıp, gün doğarken ormana yaklaştılar. Ormanın eteğinde Gregor atından atladı, Aksinya'nın inmesine de yardım etti.

«E, nasıl oldu bakalım? Alışık olmayınca at sırtında gitmek zor geliyor, değil mi?» diye sordu gülümseyerek.

Dörtnala at sürmekten yüzü kıpkırmızı kesilen Aksinya kara gözlerini ona çevirdi.

«Çok zevkli işte! Yaya gitmekten çok daha iyi. Yalnız bacaklarım —» utanarak gülümsedi. «Sen arkanı dön de, Grişa, ben bir bakayım. Derim şimdikleniyor gibi... soyulmuş olacak herhalde.»

«Bir şey değil, geçer,» dedi Gregor yatıştırıcı bir biçimde. «Biraz yürü şöyle, bacakların titriyor gibi.» Gözlerini kıstı ve yumuşak, şakacı bir sesle, «Yaman Kazaksın be!» dedi.

Bükün hemen tepesinde, orman içinde açık bir çimenlik buldu ve, «Kampımızı burada yapacağız,» dedi Gregor. «Rahatına bak, Aksinya.»

Atların eyerlerini aldı, ayaklarına köstek vurdu, eyerlerle silahlarını bir çalılığın altına koydu. Çimenlerin üstünü kalın bir çiy tabakası örtmüştü ve bu çi-

yin altından çimenler gümüş renginde görünüyordu; sabah karanlığının hâlâ çekilmediği yamaçta ise, lacivert bir ışıltıyla parlıyordu otlar. Çiçeklerin yarı açılmış taçyaprakları arasında yabanarıları uyukluyordu. Tarlakuşları bozkırın üzerinde şakıyordu; bozkırın güzel kokulu, iri otları arasından bıldırcınlar, «Yatma zamanı! Yatma zamanı!» diye sesleniyordu. Bir meşe sürgününün yanıbaşında Gregor otları ezdi ve başını eyerlerden birine koyarak uzandı. Bıldırcınların sesi, tarlakuşlarının ninniyi andıran şakımaları ve Don'un ta ötelerinden, geceleyin sıcaklığını kaybetmemiş kumullardan esen ılık rüzgâr bir araya gelince, Gregor'un gözkapakları ağırlaştı. Başkaları canları ne isterse yapsınlardı, ama gecelerce gözüne uyku girmemiş olan Gregor için, uyku zamanı gelmişti. Bıldırcınlar buna inandırdılar onu ve uykuya yenilen Gregor gözlerini kapadı. Aksinya sessizce onun yanıbaşına oturdu, bir çiçeğin menekşe rengi yapraklarını düşünceli düşünceli, dudaklarıyla koparmaya koyuldu.

Çiçeğin sapıyla Gregor'un tıraşı uzamış yanaklarına dokunarak, «Grişa, sevgilim, bizi kimse yakalamaz mı burada sence?» diye usulca sordu.

İçi geçmekte olan Gregor kendini zorlukla toparlayarak, boğuk bir sesle cevap verdi: «Bozkırda kimsecikler yok. Şimdi işlerin gevşek olduğu bir zamanı mevsimin. Ben uyuyacağım, Aksinya, sen atlara göz kulak oluver. Sonra da sen uyursun. Uykusuzluktan bittim. Tam dört gündür... Sonra konuşuruz.»

«Uyu, sevgilim; rahat rahat uyu!»

Gregor'un üzerine eğildi, alnına düşen bir saç perçemini kaldırdı ve dudaklarını yanağına usulcacık dokundurdu.

«Benim canım, sevgili Grişam benim, ne kadar da artmış kırların!» diye fısıldadı. «Demek sen de yaşlanıyorsun artık? Oysa daha dün gibi geliyor bana, gencecik bir delikanlı olduğun zamanlar...» Belli belirsiz, kederli bir gülümsemeyle bakıyordu Gregor'un yüzüne.

Gregor, ağzı azıcık açık, düzenli soluklar alıp vererek uyuyordu. Uçlarının rengi güneşten açılmış kara kirpikleri hafif hafif titriyordu; üst dudağı gerilerek, sımsıkı kenetlenen beyaz dişlerini meydana çıkardı. Aksinya ona daha yakından baktı ve ayrı kaldıkları şu son birkaç ay içinde Gregor'un ne kadar değişmiş olduğunu ancak o zaman farketti. Kaşlarının arasındaki dik, derin çizgide, ağzının kıvrımlarında, fırlak elmacık kemiklerinde sert, adeta zalimce bir ifade vardı. Ve ilk kez o anda Aksinya aklından Gregor'un bir savaşta, yalın kılıç at üstünde ne müthiş olacağını geçirdi. Gözlerini aşağıya kaydırıp onun iri, kemikli ellerine bakarak her nedense içini çekti.

Bir süre sonra Aksinya kalktı, ıslanmasın diye eteğinin ucunu çiyle nemlenmiş otların değmeyeceği kadar kaldırarak çayırın öbür başına yürüdü. Yakınlarda bir yerden, ufak bir derenin taşlar üzerinden sekerek akarken çıkardığı şırıltı geliyordu. Açık yeşil yosunlarla kaplı koca koca yassı kayaların bulunduğu dere boyuna kadar indi, soğuk pınar suyundan içti, kızarmış yüzünü yıkayıp, başörtüsüyle ovarak kuruladı. Hafif bir gülümseme dudaklarından hiç gitmiyordu Aksinya'nın; gözleri sevinçle parlıyordu. Gregor'a tekrar kavuşmuştu! Bilinmeyen, bir kez daha onu kısa sürecek bir mutluluğa doğru çağırıyordu. Son birkaç aydır, uykusuz geçen gecelerde, ne üzüntüler çekmiş, ne gözyaşları akıtmıştı Aksinya. Daha bir gün önce bostana gittiğinde, bitişik bahçelerde patates çapalayan kadınlar hüzünlü bir türkü söylemeye başlamışlardı. Yüreği acıyla burkularak, istemeye istemeye kulak vermişti türküye:

Dön evine, kır turnam, dön evine,
Yetti yüzdüğün, yetti, gel artık
Benim gözyaşlarım da dinsin,
Yalnız başına ağlamasın, kadının artık.

Kadın işte böyle, kara bahtına yas tutan türküyü

tiz sesiyle söylemiş, Aksinya da kendini tutamayarak gözyaşlarını koyvermişti. Yüreğini yakan özlemi bastırmak, unutmak için kendini işe vermeye çalışmıştı. Ne var ki, gözlerini bulandıran yaşlar yeşil patates yapraklarına, çaresiz ellerinin üstüne dökülmeye devam ettiğinden, bir şey göremez, çalışamaz olmuştu. Çapayı fırlatıp atmış, yere kapanmış, yüzünü avuçlarının içine gömerek, gözyaşlarını koyvermişti.

Daha dün yaşadığına lanet ediyor, çevresindeki her şey gözüne bulutlu bir gün gibi kasvetli, neşesiz görünüyordu. Oysa bugün dünya, gür bir yaz sağanağından sonraki gibi pırıl pırıl, sevinç doluydu. Yükselen günün eğik vuran ışıkları altında tutuşan, kenarları diş diş meşe yapraklarını dalgın dalgın seyrederken, «Biz de kendimize bir yer buluruz hayatta,» diye içinden geçirdi.

Sıcak güneşin altında, fundaların dibinde rengârenk, tatlı kokulu çiçekler açmıştı. Aksinya bunlardan koca bir kucak dolusu topladı, Gregor'un yanıbaşına dikkatle oturdu ve genç kızlığını hatırlayarak çelenk örmeye koyuldu. Ne de güzel oluyordu. Hayran hayran çelengini seyretti, sonra aralarına birkaç tane yaban gülü sokarak, çelengi Gregor'un başına yerleştirdi.

Gregor sabahın dokuzunda, at kişnemelerine uyandı ve telaşla doğrularak sağını solunu yoklayıp silahlarını aramaya başladı.

«Kimsecikler yok burada,» dedi Aksinya sakin sakin. «Neden korkuyorsun?»

Gregor gözlerini ovuşturup, uykulu uykulu gülümsedi.

«Tavşanlar gibi yaşamaya alıştım. Hep bir gözün açık uyur, her seste irkilirsin... Bu alışkanlıktan kurtulmam zaman alacak, kızım. Çok uyudum mu?»

«Hayır. Daha uyumak ister misin?»

«İyice dinlenebilmek için, yirmi dört saat uyumam gerekir. Hadi, kahvaltımızı edelim. Eyer çantalarımın

içinde ekmekle bıçak var; sen onları getir, ben de gidip atları suvarayım.»

Gregor kalktı, kaputunu çıkardı, omuzlarını oynattı. Güneş iyice ısıtıyordu şimdi. Rüzgâr ağaç yapraklarını hışırdatıyor, bunların hışırtısından derenin mırıltısı duyulmuyordu.

Dere boyuna indi, taşlardan, çalı çırpıdan mini mini bir bend yaptı, sonra kılıcıyla toprak kazıp, bunlarla taşların aralarını kapattı. Su bu minik bendin ardında birikince, atları indirip suvardı, sonra da başlıklarıyla gemlerini çıkarıp tekrar otlamaya bıraktı.

Kahvaltı ederlerken Aksinya, «Buradan nereye gideceğiz?» diye sordu.

«Morozovski'ye. Platov'a kadar atla gideceğiz, ondan sonra yaya devam edeceğiz yolumuza.»

«Atlar ne olacak?»

«Bir yerde bırakırız onları.»

«Yazık ama, Gregor. O kadar güzel atlar ki; insan şu kıra bakmaya doyamıyor. Onları bırakmamız şart mı? Nerden buldun onları?»

«Onları nerden buldum—» diyerek neşesiz bir tavırla gülümsedi Gregor. «Ukraynalının birinden zorla aldım.»

Kısa bir sessizlikten sonra ekledi: «Acı, acıma; bırakmamız gerekiyor. At cambazlığı yapacak değiliz ya.»

«Peki yanında neden tüfek taşıyorsun? Sana ne yararı var onun? Allah vere de, kimse görmeye, başımıza dert açılır yoksa.»

«Geceleyin kim görecek bizi? Ne olur, ne olmaz diye yanımda bulunduruyorum. Tüfeğim yanımda olmadı mı, sudan çıkmış balığa dönüyorum. Atları bıraktığımız zaman, mavzeri de bırakacağım. Ondan sonra ihtiyacımız olmayacak tüfeğe.»

Kahvaltıdan sonra, Gregor'un kaputunun üstüne uzandılar. Dirseğine dayanan Aksinya onsuz geçen günlerini, onun yokluğunda son birkaç ayda çektiklerini anlatırken, Gregor uykusunu dağıtmak için boş ye-

re çaba harcıyordu. Bastıran uyku arasında Aksinya'nın tekdüze sesini duyuyor, ama kurşun gibi ağırlaşan gözkapaklarını açacak gücü bulamıyordu. Zaman zaman hiç duymaz oluyordu Aksinya'yı. Kadının sesi yavaş yavaş uzaklaştı, gittikçe zayıfladı ve tamamiyle kayboldu. Gregor silkinerek uyandı, ama bir iki dakikaya kalmadan tekrar gözlerini kapadı. Yorgunluğu, isteğine ve iradesine baskın çıkıyordu.

«...Sızlanıp seni istiyor, soruyorlardı: 'Babamız nerede?' Elimden geldiğince uğraşıyordum onlarla, çoğunluk iyilikle davranıyordum. Bana adamakıllı alıştılar, Dunya'ya o kadar sık gitmez oldular. Polyuşka sessiz, iyi huylu bir çocuk. Ona bezden bebekler yapardım, gecer masanın altına oturur, onlarla oyalanırdı kendi kendine. Ama Mişatka bir seferinde sokaktan koşa koşa geldi, tir tir titreyerek girdi içeriye. 'Ne oldu?' diye soracak oldum. Birden ağlamaya başladı, hem de acı acı ağlamaya! 'Öbür çocuklar benimle oynamıyorlar, babamın haydut olduğunu söylüyorlar. Anneciğim, sahiden de haydut mu benim babam? Haydut nedir?' Ben de dedim ki, ona: 'Baban hiç de haydut değil. O sadece — talihsiz.' Ama sorularıyla başımın etini yedi durdu: 'Neden talihsiz, babam? «Talihsiz» ne demek?' Bir türlü anlatamadım ona. Bana kendiliklerinden 'Ana' demeye başladılar, Grişa; sakın ben öğrettim sanma. Ama Mihail de onlara çok iyi davranıyordu -- çok şefkatliydi. Benimle hiç konuşmaz, sırtını döner ya da yanımdan geçip giderdi; oysa çocuklar için Vyeşenskaya'dan kaç sefer şeker getirdi. Prohor da senin için hep üzülüyordu. 'Yazık oldu iyi bir insana,' diyordu. Geçenlerde geldi, hep senden söz etti, sonunda gözleri dolu dolu oldu... Benim kulübemde de arama yaptılar, saçak altlarına, kilere varıncaya kadar her yerde silah aradılar...»

Gregor hikâyeyi sonuna kadar dinleyemeden uyuyakaldı. Başının üstünde, genç bir karaağacın yapraklarını rüzgâr hışırdatıyordu. Yüzünde sarı ışık ışınları

oynaşıyordu. Aksinya onun kapalı gözlerini uzun uzun öptü, sonra o da, yanağını Gregor'un koluna dayayarak uyuyakaldı; uykusunda bile gülümsüyordu.

*

Suhoy bükünden geceleyin, ay yükseldikten sonra ayrıldılar. İki saat gittikten sonra, bir sırttan Çir ırmağına indiler. Çayırlardan telliturnaların bağırışları, ırmağın çekilirken bıraktığı bataklıkların sazları arasından kurbağaların vıraklamaları, uzaklardan bir yerden de balaban kuşunun boru gibi çıkan sesi duyuluyordu.

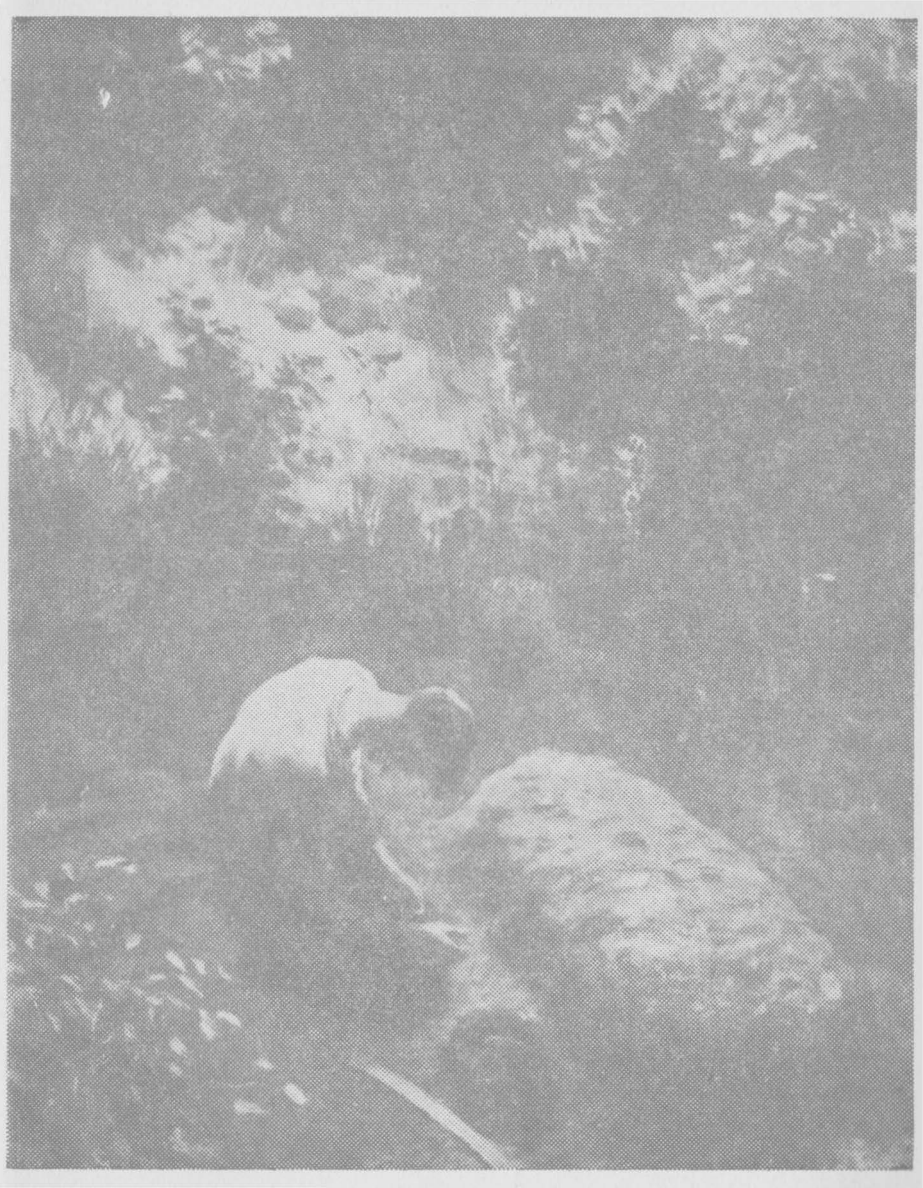
Irmağın kıyısı boyunca, sisler arasından ürkütücü bir görünüş alan sıra sıra meyve bahçeleri uzanıyordu.

Ufak bir köprüye yaklaştıklarında, Gregor durdu. Köyün üzerine gece yarısı sessizliği çökmüştü. Atını topuklayarak, yana saptı. Köprüden geçmek istememişti. Sessizliğe güvenmiyor, bu sessizlikten korkuyordu. Köyün hemen dışında ırmağı geçip, bir yan sokağa saptıkları sırada, hendeğin içinden bir adam fırladı, ardından da üç kişi daha.

«Dur! Kimdir o?»

Gregor sesi apansız duyunca, sopa yemiş gibi irkilerek dizginlere asıldı. Çarçabuk kendini toplayarak, «Dostlar!» diye bağırdıktan sonra, atını hızla çarkettirerek, Aksinya'ya, «Geriye dön! Arkamdan gel!» diyecek zamanı zor bulabildi.

Bir tahıl zoralımı birliğinin gece devriyesine çıkardığı dört nöbetçi, hiç konuşmadan ve acele etmeden onlara doğru geliyordu. İçlerinden biri sigara yakmak için durup, kibrit çaktı. Gregor kırbacını Aksinya'nın atına olanca gücüyle indirdi. Hayvan ard ayakları üzerine şöyle bir çöker gibi olduktan sonra dörtnala kurşun gibi fırladı. Atının boynuna doğru yatan Gregor da onun arkasından at kopardı. İnsanın yüreğini ezen, birkaç saniyelik bir sessizlikten sonra düzensiz bir salvonun çın çın öten sesi yankılandı ve alevden diller karanlığı yırttı.

Gregor, kurşunların yakıcı ıslığını ve uzatılarak verilen komutu duydu:

«Silah başına!»

Irmağa iki yüz metre kadar kala Gregor, attığı uzun adımlarla dalgalanır gibi dörtnala giden kıra yetişti ve Aksinya'yla aynı hizaya gelince bağırdı:

«Daha eğil, Aksinya! Daha eğil!»

Ne var ki, Aksinya dizginlere asılarak, kendini iyice geriye doğru verdi ve yana devrilir gibi oldu. Gregor yetişip tutmasa, yuvarlanacaktı.

«Yaralandın mı yoksa? Neredenden vuruldun? Söyle!» diye boğuk bir sesle sordu.

Sesi çıkmayan Aksinya, gittikçe daha fazla ağırlığını veriyordu Gregor'un koluna. Gregor, Aksinya'yı koluyla sarıp, kendi gövdesiyle destek olarak dörtnala giderlerken, soluk soluğa fısıldadı:

«Tanrı aşkına! Tek kelimecik! Ne oldu sana?»

Ama Aksinya susuyor, ne tek kelime söylüyor, ne de inliyordu.

Köyden iki verst kadar uzaklaştıktan sonra Gregor atların başını keskin bir dönüşle yoldan dışarı, bir dere yatağına doğru çevirdi, atından indi, Aksinya'yı eyerinin üzerinden kaldırarak, usulca yere yatırdı.

Kadının sırtından yün ceketini çıkardı, ince pamuklu bluzuyla gömleğinin göğsünü yırttı ve el yordamıyla yarayı buldu. Kurşun Aksinya'nın gövdesine sol kürek kemiğinin altından girip, kemiği parçalayarak yön değiştirmiş, sağ köprücük kemiğinin altından çıkmıştı. Gregor kan içinde kalan titrek elleriyle, eyer çantasından sargı bezlerini, bir de temiz bir gömlek çıkardı. Aksinya'yı doğrulttu, dizini sırtına dayadı ve köprücük kemiğinin altından oluk gibi akmakta olan kanı durdurmaya çalışarak, yarayı sarmaya girişti. Yırttığı gömlek parçalarıyla sargı bezleri hemen koyulaşıp, sırılsıklam oldu. Kan, Aksinya'nın yarı açık ağzından da geliyor, kabarcıklanıp, gırtlağında gurulduyordu. Gregor, dehşetten her yanı uyuşmuş bir halde,

her şeyin bittiğini, hayatında başına gelebilecek şeylerin en korkuncunun gelip çatmış olduğunu anladı.

Aksinya'yı kollarına alarak, bayırın dik yamacından, aralarında taşkıran çiçekleri bitmiş otların ezilerek patika haline geldiği yerden aşağıya, dere boyuna indirdi onu. Aksinya'nın zavallı başı, Gregor'un omuzuna yaslanmıştı. Gregor onun hıçkırıklı, ıslık gibi çıkan soluğunu duyuyor, kanın ılık ılık onun bedeninden, ağzından çıkarak kendi göğsüne aktığını hissediyordu. İki at da Gregor'un ardı sıra dere boyuna inmişti. Homurdanıp, gem demirlerini şakırdatarak, sulu, körpe otları yemeye başladılar. Aksinya şafaktan az önce, Gregor'un kollarında can verdi. Ölmeden önce hiç kendine gelemedi. Gregor onun soğuk ve akan kandan tuzlu dudaklarını öptü, usulcacık otların üzerine yatırdı ve doğrulup ayağa kalktı. Bilinmeyen bir güç, tam göğsünün ortasına bir yumruk gibi indi, Gregor yere yıkıldı; ama dehşet içinde, tekrar fırlayıp, ayağa kalktı. Tekrar yere yuvarlandı ve başını bir taşa vurdu, canı acıdı. Sonra, ayağa kalkmadan dizlerinin üstünde durup, kılıcını kınından sıyırdı, bir mezar kazmaya başladı. Toprak nemli ve yumuşaktı. Büyük bir aceleyle çalışıyordu, ama boğazına bir yumruk tıkandığından, daha rahat soluk alabilmek için gömleğinin yakasını koparark açtı. Sabahın o ilk taze serinliği, terli göğsünü üşüttü, o zaman daha rahat çalışabildiğini hissetti Gregor. Bir an bile durup dinlenmeden, toprağı elleriyle, kasketiyle dışarı attı; ama, ta beline kadar gelen bir mezar kazmaya çalışırken, vakit epeyce ilerlemişti.

Gregor, Aksinya'sını pırıl pırıl sabah güneşinin altında toprağa verdi. Mezarına yatırdığı Aksinya'sının, ölümün soluk sarılığını alan esmer kollarını göğsünde kavuşturdu, gökyüzüne dikili, camlaşmış yarı aralık gözlerini toprak doldurmasın diye, yüzünü başörtüsüyle örttü. Sonra, ayrılıklarının uzun sürmeyeceği kesin inancı içinde, ona veda etti.

Nemli, sarı killi toprağı hızlı hızlı tümseğin her yanına sıkı sıkı bastırdı ve başı öne eğik, gövdesi hafifçe sallanarak, uzun bir süre mezarın yanıbaşında, dizlerinin üzerinde kaldı.

Artık hiçbir acelesi kalmamıştı. Her şey bitmişti.

Güneş yamacın üstünde, doğudan esen kavurucu bir rüzgârın getirdiği tozlu pusun arasından yükseldi. Güneşin ışınları Gregor'un başındaki kır saçları bir gümüş yığınına çevirip, onun solgun, dehşet verecek kadar gerilmiş yüzünde oynaşıyordu. Gregor, sıkıntılı bir uykudan uyanıyormuş gibi başını kaldırdı, tepesindeki kapkara gökyüzünü ve gözleri kör edecek kadar parlak, simsiyah güneş yuvarlağını gördü.

XVIII

İlkbahar başlarında karlar yok olur, kış boyunca kar altında kalmış otlar kurumaya başlayınca, bozkırda yangınlar çıkar. Rüzgârın önüne katılarak kol kol uçan alevler kuru otları bir anda yutar, devedikenlerinin yüksek saplarının üzerinden aşar, koyun otlarının esmer kafalarının arasından yılan gibi kıvrılarak geçer, dört bir yana, çukurlukların içine kadar yayılır. Bundan sonra, kararan, çatlayan toprağın ekşi, yanık kokusu bozkırı sarar. Her yanda genç otlar taptaze yeşil renkleriyle büyür, yukarıda, masmavi gökyüzünde sayısız tarlakuşları uçuşur, göçmen yabani kazlar besleyici otlarla karınlarını doyurur, toy kuşları da yerleşip yazlık yuvalarını yaparlar. Ama bozkır yangınının geçtiği yerlerde yanmış, ölü topraklar uğursuz bir siyahlığa bürünür. Bu topraklar üstünde hiçbir kuş yuva yapmaz, hiçbir hayvan ayak basmaz oralara, sadece rüzgâr hızlı hızlı, kurşunî renkli küllerle, koyu renkli, kekremsi kokulu tozları bozkırın ta uzaklarına kadar sürükler durur.

Yangınlarla kavrulan bozkır gibi, Gregor'un ha-

yatı da karardı. Hayatta en sevdiği ne varsa, hepsi gitmişti elinden. Acımasız ölüm, onun her şeyini almış, her şeyi yok etmişti. Geriye yalnız çocuklar kalmıştı. Ama, sanki o kırık hayatının kendisi ya da başkaları için gerçekten de bir değeri varmış gibi, hâlâ çırpınarak sarılıyordu toprağa.

Aksinya'yı toprağa verdikten sonra bozkırda üç gün başıboş dolaştı; ama bu arada ne evine gitti, ne de teslim olmak için Vyeşenskaya'ya. Dördüncü gün, atları Ust-Koperskaya Nahiyesinin köylerinden birinde bırakarak Don'u geçip, geçen nisanda, etekleriride Fomin çetesinin tepelendiği, Slaşçevski meşe ormanına vardı yaya olarak. Daha o zamanlar, nisanda, bu ormanda asker kaçaklarının yaşadığını duymuştu. Fomin'e dönmeye niyeti olmadığından, Gregor da o kaçaklara gitti.

Koskoca ormanda günlerce dolaştı durdu. Açlıktan ölecek hale gelmişti, ama insanların yaşadığı bir yere de ayakları gitmiyordu bir türlü. Aksinya'nın ölümüyle birlikte Gregor o doğuştan gelen basiretini de, eski gözüpekliğini de kaybetmişti. Bir dal kırılsa, sık ormanın içinden bir hışırtı gelse, bir gece kuşu ötecek olsa, bütün bunlar onu dehşete ve yılgınlığa düşürmeye yetiyordu. Yabani çiçeklerin olmamış meyvelerini, mini mini yabani mantarları, fındık filizlerinin yapraklarını yiyerek, bir deri bir kemik kalmıştı. Beşinci günün sonuna doğru asker kaçakları ormanda onu bulup, zeminliklerine götürdüler.

Yedi kişiydiler. Hepsi de ora köylerinden olan bu adamlar askere alınmamak için geçen yılın sonbaharında gelip bu ormana yerleşmişlerdi. Koskocaman, ferah zeminlikte evlerindeki kadar rahat yaşıyor, hemen hiçbir şeyin yokluğunu çekmiyorlardı. Geceleri sık sık ailelerini ziyaret ediyor, dönüşte peksimet, akdarı, ekmek, un ve patates getiriyorlardı. Arada bir başka köylerden bir koyun çalarak, haşlanmış et ihtiyaçlarını gidermekte de pek zorluk çekmiyorlardı. Daha önce 12.

Kazak Alayında askerlik yapmış olan kaçaklardan biri Gregor'u tanıdığından, fazlaca tartışmaksızın onu aralarına kabul ettiler.

*

Gregor, kendisine azap verircesine uzun gelen günlerin sayısını unuttu. Ekime kadar ormanda yaşamayı iyi kötü sürdürdü, ama güz yağmurları bastırıp, ardından da havalar soğuyunca, onu çocuklarına, köyüne çeken bir özlem, yeni ve beklenmedik bir güç uyandı yüreğinde.

Avunmak, oyalanmak için günlerce tahta ranzasında oturuyor, tahtadan kaşıklar, tabaklar yapıyor, yumuşak ağaçtan ustalıkla insan ve hayvan heykelcikleri oyuyordu. Hiçbir şey düşünmemeye, o zehir gibi özlemin yüreğine sokulmamasına çalışıyordu. Gündüzleri bunu başarıyordu, ama uzun kış gecelerinde, anılarının tazelediği özleme yenik düşüyordu. Ranzasında dönüp duruyor, bir türlü gözünü uyku tutmuyordu. Gündüzleri, zeminlikte oturanların hiçbiri onun ağzından bir şikâyet çıktığını duymazdı; ama geceleri, Gregor sık sık uyanır, tir tir titreyerek elini yüzünde dolaştırır, yanaklarının ve uzamış altı aylık sakalının gözyaşlarıyla ıslanmış olduğunu anlardı.

Çocukları, Aksinya, anası ve artık yaşayanlar arasında bulunmayan diğer bütün sevdikleri sık sık rüyasına giriyordu. Bütün hayatı geçmişte kalmıştı; ama geçmiş, kısa süren korkulu bir uyku gibiydi. «Eskiden yaşadığım yerleri, çocuklarımı şöyle doya doya bir kere daha görebilsem; ondan sonra ölsem de gam yemem,» diye aklından geçiriyordu sık sık.

İlkbahar başlarında bir gün Çumakov çıkageldi. Yarı beline kadar ıslanmıştı, ama yine eskisi gibi şen, eskisi gibi canlıydı. Giysilerini ateşin başında kurutup, ısındıktan sonra, ranzaya, Gregor'un yanıbaşına oturdu.

«Sen bizi bıraktığından bu yana, epeyce dolaştık, Melehov. Nerdeyse Astrakan'a, Kalmuk bozkırına ka-

dar uzandık... Koca dünyayı bir boydan bir boya dolaştık! Ya döktüğümüz kan — haddi hesabı yok! Kızıllar Yakov Yefimoviç'in karısını rehine olarak yakalayıp, varına yoğuna el koyunca, adam kudurdu, Sovyet rejimine hizmeti geçen herkesin öldürülmesini emretti. Biz de öldürmeye başladık: öğretmenleri, hekimleri, tarım eğitmenlerini... Öldürmediğimiz kim kaldı, Tanrı bilir! Ama bu sefer işimizi bitirdiler, hem de adamakıllı,» dedi içini çekerek ve soğuktan hâlâ ürpererek. «Bizi önce Tişanskaya yakınlarında, sonra da bir hafta önce Solomni yakınlarında tepelediler. Geceleyin üç yanımızdan kuşatıldık; bize sadece tepelere doğru bir çıkış yolu bıraktılar, orada ise kar atların karnına varıyordu. Şafakla birlikte üzerimize makineli ateşi açtılar; bu da sonun başlangıcı oldu. Topumuzu biçtiler makineli tüfeklerle. Topu topu iki kişi kurtulduk; bir ben, bir de Fomin'in küçücük oğlu. Herif — yani Fomin demek istiyorum — güzden beri oğlu Davidka'yı da beraberinde dolaştırıyordu. Yakov Yefimoviç de öldürüldü... Öldürüldüğünü gözlerimle gördüm. İlk kurşunu bacağından yedi, dizkapağı parçalandı, ikincisi başını sıyırdı. Üç kez atından yere yuvarlandı. Onu tutup eyerine oturtuyorduk, ama biraz gittikten sonra yine yuvarlanıyordu. Üçüncü kurşunu tam böğründen yedi. Bunun üzerine onu bırakmak zorunda kaldık. Atımla biraz uzaklaştıktan sonra dönüp geriye baktığımda, iki süvari yerde yatan Fomin'i kılıçlarıyla doğruyorlardı...»

Gregor umursamadan, «Eh, böyle olacağı belliydi zaten,» dedi.

Çumakov geceyi zeminlikte geçirip, sabahleyin veda etti.

«Nereye gideceksin?» diye sordu Gregor.

Çumakov gülümseyerek cevap verdi: «Rahat bir hayat aramaya. Sen de gelir miydin benimle?»

«Yok, sen kendi başına git.»

«Haklısın, seninle yaşayamam zaten. Senin işin

tahta kaşık, tahta bardak yapmak, benim ise o tarakta bezim yok,» dedi alayla. Kasketini çıkarıp, veda etti: «Beni barındırdığınız, bana konukseverlik gösterdiğiniz için Tanrı sizlerden razı olsun, barışsever haydutlar. Tanrı hayatınıza neşe katsın, çünkü çok kasvetli bir hayat sürüyorsunuz burada! Sabahtan akşama kadar havyar kesip, ormanda ömür tüketiyorsunuz, buna da yaşamak mı denir?»

Çumakov gittikten sonra Gregor ormanda bir hafta daha kaldı sonra ayrılmaya hazırlandı.

Asker kaçaklarından biri, «Evine mi gidiyorsun?» diye sordu ona.

Gregor zeminlikte kaldığı bunca zamandır ilk kez, belli belirsiz gülümsedi. «Evet, evime gidiyorum.»

«Bahara kadar bekleseydin. Mayıs Günü için af çıkaracaklar, o zaman hepimiz gideceğiz.»

«Yok, bekleyemem,» diye cevap veren Gregor, veda etti.

Ertesi sabah Tatarski'nin karşısında Don'a ulaştı. Duyduğu sevinç ve heyecandan sapsarı kesilerek durdu, evini, topraklarını seyretti. Sonra omuzundan silahını sıyırdı, silahını temizlemekte kullandığı kendir liflerini, makine yağı şişesini çıkardı ve her nedense, fişeklerini saydı. On iki bağ ve yirmi altı tek mermisi vardı.

Yamacın altında buzlar kıyıdan çekilmişti. Kıyı seti boyunca yarı saydam yemyeşil sular iğne gibi incelmiş buzları döve döve koparıyordu. Gregor tüfeğiyle tabancasını Don'a attı, onların ardından da mermileri döküp ellerini kaputunun eteğine güzelce sildi.

Köyün alt başında, masmavi, yarı çözülmüş, göz göz olmuş mart buzu üzerinden Don'u geçti, iri adımlarla evine doğru yürüdü.

Daha epeyce uzaktan Mişatka'yı, kayık iskelesine inen yokuşun başında gördü ve oğlana doğru koşmamak için kendini zor tuttu.

Mişatka bir taştan sarkan buzları kırıyor, savurup

atıyor, sonra da yokuştan aşağı yuvarlanan mavi buz parçalarını ilgiyle seyrediyordu.

Gregor yokuşu tırmanırken, bir yandan da soluk soluğa, boğuk boğuk seslendi: «Mişatka! Yavrucuğum!»

Mişatka ona korkuyla bakarak gözlerini yere indirdi. Bu sakallı, korkunç görünüşlü adamın babası olduğunu tahmin etti.

Meşe ormanında her gece, çocukları aklına geldikçe fısıldadığı bütün o güzel, o tatlı sözler Gregor'un belleğinden uçup gitmişti şimdi. Dizlerinin üstüne çöküp, oğlunun pembe pembe olmuş, üşümüş mini mini ellerini öperken, boğazı düğümlenerek ağzından sadece şu kelimeler döküldü:

«Oğlum benim... Oğlum benim...»

Sonra oğlunu kaldırıp kucağına aldı. Kendinden geçercesine, alev alev yanan kuru gözlerinin doymak bilmeyen bakışlarıyla oğlunun yüzünü seyrederken sordu: «Hepiniz nasılsınız? Halan nasıl, Polyuşka — hepsi iyiler mi?»

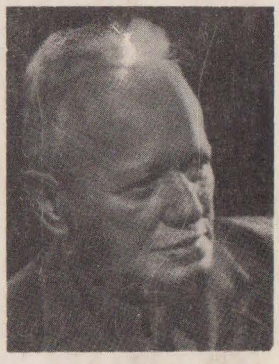
Mişatka hâlâ babasına bakmaksızın, usulca cevap verdi: «Dunya Hala iyi, ama Polyuşka güzün öldü — difteriden. Mihail Dayı da askere gitti...»

İşte gerçekleşmişti, Gregor'un nice uykusuz geceler hasretle kavuşmayı beklediği o ufacık isteği. Evinin kapısında duruyordu ve oğlu kollarının arasındaydı işte.

Hayatta ona sadece bu kalmıştı; onu toprağa, onu şu soğuk güneşin altında parıldayan koca dünyaya hâlâ bağlayan tek şey.

SON

NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

MİHAİL ŞOLOHOV

"Rus Balzac"ı olarak kabul edilen Şolohov, 1905 yılında, Rostov'da dünyaya geldi. Kazak ailelerin yanında çalışan, okuma yazma bilmiyen Ukrayna'lı bir kadının oğludur. On yedi yaşında Moskova'ya gitti, bir süre muhasebecilik yaptı. Şolohov, ilk kitabı olan Don Hikâyeleri'ni yazdığında 21 yaşındaydı. Durgun Don'un yayımlanmasıyla büyük bir ün kazandı. SSCB Yüksek Sovyeti'ne milletvekili olarak katıldı, 1939'da Bilimler Akademisi'ne üye seçildi, 1965'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Durgun Don dış ülkelerde 36 dile çevrilmiş ve yaklaşık olarak 200 baskısı yapılmıştır.

Şolohov'un üslubu kıvrak ve değişkendir, anlatışı akıcıdır. Doğa tasvirleri canlı ve görkemlidir, savaş ritmi ustaca yansıtılmış, yerel renkler sadakatle korunmuştur. Şolohov en başarılı Rus epik romanı geleneğinin büyük takipçisidir.